



ISSN: 1305-7766
e-ISSN: 2587-2451

Trakya Üniversitesi SOSYAL BİLİMLER *Dergisi*

Trakya University Journal of Social Sciences

Cilt-Volume: **27** | Sayı-Issue: **2** | Aralık-December **2025**



ISSN: 1305-7766
e-ISSN: 2587-2451

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER *Dergisi*

Trakya University Journal of Social Sciences

Cilt-Volume: **27**
Sayı-Issue: **2**
Aralık-December **2025**



Lütfen derginin “Amaç ve Kapsam” ile “Yazım Kuralları” bölümleri için <https://tujss.org/tr> adresini ziyaret ediniz.

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi’nin editöryal ve yayıncılık süreçleri, CSE, COPE, EASE ve NISO rehberleri doğrultusunda şekillendirilmekte olup, Akademik Yayıncılıkta Şeffaflık ve En İyi Uygulama İlkeleri ile tam uyum içerisinde.

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi; **TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin**, **SOBIAD**, **DOAJ** ve **EBSCO** veri tabanlarında dizinlenmektedir.

Sahibi: Trakya Üniversitesi adına imtiyaz sahibi Dr. Öğr. Üyesi Levent Doğan

Baş Editör: Dr. Öğr. Üyesi Müge Atakan

Editör Yardımcısı: Dr. Öğr. Üyesi Sinem Doğruer

See the journal’s webpage (<https://tujss.org/>) for “Aims and Scope” and “Author Guideline”.

The editorial and publication processes of the Trakya University Journal of Social Sciences are shaped in accordance with the guidelines of CSE, COPE, EASE, and NISO. The journal is in conformity with the Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing.

Trakya University Journal of Social Sciences is indexed in **TUBITAK ULAKBİM TR Index**, **SOBIAD**, **DOAJ** and **EBSCO**.

Owner: Publisher on behalf of Trakya University Asst. Prof. Levent Doğan, PhD

Editor-in-Chief: Asst. Prof. Müge Atakan

Associate Editor: Asst. Prof. Sinem Doğruer



EDİTÖR KURULU / EDITORIAL BOARD

Baş Editör / Editor in Chief

Dr. Öğr. Üyesi Müge Atakan

🔗 <https://orcid.org/0000-0002-5841-4703>

Trakya Üniversitesi, Türkiye

Yardımcı Editör / Associate Editor

Dr. Öğr. Üyesi Sinem Doğruer

🔗 <https://orcid.org/0000-0001-5076-2087>

Trakya Üniversitesi, Türkiye

Editör Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ali İhsan Öbek

🔗 <https://orcid.org/0000-0003-2328-9989>

Bağımsız Araştırmacı, Türkiye

Prof. Dr. Emina Berbić Kolar

🔗 <https://orcid.org/0000-0002-2688-6220>

Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Hırvatistan

Prof. Dr. Ergin Jable

🔗 <https://orcid.org/0000-0003-0556-5097>

Universiteti i Prishtinës "Hasan Prishtina", Kosova

Prof. Dr. İsmail Sadi Uzunoğlu

🔗 <https://orcid.org/0000-0002-9753-9429>

Trakya Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Kerima Filan

🔗 <https://orcid.org/0000-0001-6315-5868>

University of Sarajevo, Bosna Hersek

Prof. Dr. Neriman Hasan

🔗 <https://orcid.org/0000-0002-8808-5576>

Universitatea Ovidius din Constanța, Romanya

Prof. Dr. Süleyman Baki

🔗 <https://orcid.org/0000-0001-9151-7272>

University of Tetova, Kuzey Makedonya

Prof. Dr. Veysel Bozkurt

🔗 <https://orcid.org/0000-0001-7623-3132>

İstanbul Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Yavuz Kartallıoğlu

🔗 <https://orcid.org/0000-0002-6526-7529>

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye

Alan Editörleri / Field Editors

Prof. Dr. Ahmet Günşen

🔗 <https://orcid.org/0000-0001-6706-7451>

Trakya Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Burul Sağınbeyeva

🔗 <https://orcid.org/0000-0002-3178-9329>

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kırgızistan

Prof. Dr. Ceenbek Alimbayev

🔗 <https://orcid.org/0000-0002-8382-2995>

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kırgızistan

Prof. Dr. Gazmend Qorraj

🔗 <https://orcid.org/0000-0002-9012-8918>

University of Prishtina, Kosova

Prof. Dr. Ivan Jovanović

🔗 <https://orcid.org/0000-0003-1539-333X>

University of Niš, Sırbistan

Prof. Dr. Mirjana Marinković

🔗 <https://orcid.org/0000-0001-9862-2243>

University of Belgrade, Sırbistan

Prof. Dr. Reyhan Habibli

🔗 <https://orcid.org/0000-0003-3236-0644>

Baku State University, Azerbaycan

Prof. Dr. Sawsan Agha Kassab

🔗 <https://orcid.org/0009-0005-4058-5335>

Lebanese University, Lübnan

Doç. Dr. Azamat Maksüdünov

🔗 <https://orcid.org/0000-0002-5010-513X>

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kırgızistan

Doç. Dr. Azzaya Badam

🔗 <https://orcid.org/0000-0002-6278-6251>

National University of Mongolia, Moğolistan

Doç. Dr. Tarık Duran

🔗 <https://orcid.org/0000-0002-9084-5714>

University of Belgrade, Sırbistan

Doç. Dr. Nuri Bexheti

🔗 <https://orcid.org/0009-0004-1235-3521>

University of Prishtina, Kosova

Dr. Öğr. Üyesi Venera Narinova

🔗 <https://orcid.org/0000-0001-8047-9311>

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi



EDİTÖR KURULU / EDITORIAL BOARD

İletişim Adresi/Address

Trakya Üniversitesi Balkan Yerleşkesi Enstitüler Binası
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, Türkiye

Tel.-Faks: 0284 235 63 00-01

e-mail: trakyasobedergi@trakya.edu.tr

Baskı / Publishing

Trakya Üniversitesi Matbaası
Ayşekadın Yerleşkesi, Edirne

ULUSLARARASI DANIŞMA KURULU / INTERNATIONAL ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ahmet Hamdi Zafer

Trakya Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Ahmet Yaraş

Trakya Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Ayhan Gençler

Trakya Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Bedriye Saraçoğlu

Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Belma Tuğrul

Hacettepe Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Burak Saltoğlu

Boğaziçi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Bünyamin Özgültekin

Beykent Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Derman Küçükaltan

İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Dinçay Köksal

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Dragi Gjorgiev

Ss. Cyril and Methodius University, Kuzey Makedonya

Prof. Dr. Ebru Günlü

Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Elliot Y. Neaman

University of San Francisco, ABD

Prof. Dr. Fadil Hoca

International Vision University, Kuzey Makedonya

Prof. Dr. Gürer Gülsevin

Ege Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Hasan Arslan

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Hikmet Asutay

Trakya Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Hülya Güvenç

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Işıl Akgül

Marmara Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Kerima Filan

University of Sarajevo, Bosna Hersek

Prof. Dr. Marieta Petrova

Ss. Cyril and Methodius University, Kuzey Makedonya

Prof. Dr. Mehmet Alpargu

Sakarya Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Melihat Tüzün

Trakya Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Mustafa Öner

Ege Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Münevver Turanlı

İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Nadir Öcal

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Necdet Özçakar

İstanbul Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Nevzat Özkan

Erciyes Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Nimetullah Hafız

University of Prishtina, Kosova



ULUSLARARASI DANIŞMA KURULU / INTERNATIONAL ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ovidiu Stoica

Alexandru Ioan Cuza University of Iaşi, Romanya

Prof. Dr. Philip T. Hoffman

California Institute of Technology, ABD

Prof. Dr. Rıdvan Canım

Trakya Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Sadi Uzunoğlu

Trakya Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Salih Okumuş

University of Prishtina, Kosova

Prof. Dr. Selahattin Güriş

Marmara Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Sibel Turan

Trakya Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Sudi Apak

Esenyurt Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Süleyman Özdemir

Bandırma Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Şahamet Bülbül

Marmara Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Şerif Ali Bozkaplan

Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Tunay I. Tunca

University of Maryland, ABD

Prof. Dr. Ülker Akkutay

Gazi Üniversitesi, Türkiye

(Unvan ve soyadı alfabetik sıraya göre verilmiştir.)

(Listed in alphabetical order by title and surname.)

Prof. Dr. Vahit Türk

İstanbul Kültür Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Afrim Hoti

University of Prishtina “Hasan Prishtina”, Kosova

Doç. Dr. Amir Duranović

University of Sarajevo, Bosna Hersek

Doç. Dr. Hristo Saldzhiev

Trakya Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Mirzana Pašić Kodrić

University of Sarajevo, Bosna Hersek

Doç. Dr. Nurten Çetin

Trakya Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Sypros Gikontis

Ionian University, Yunanistan

Doç. Dr. Tuncer Bülbül

Trakya Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Teodor Sedlarski

Sofia University, Bulgaristan

Dr. Öğr. Üyesi Berkay Özcan

London School of Economics and Political Science, Birleşik Krallık

Dr. Öğr. Üyesi Ersan Sarıkahya

Trakya Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Seda Taş

Trakya Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Sevgi Öztürk

Trakya Üniversitesi, Türkiye



BU SAYININ HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THE ISSUE

Unvan, Ad ve Soyad	Kurum
Prof. Dr. Alaeddin Yalçınkaya	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe Öztürk Samur	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Dilek Çetin	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Funda Kıziler Emer	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk Özdemir	Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal Özteme	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Lütfihak Alpkın	İstanbul Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Muhammet Koçak	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Nural İmık Tanyıldızı	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Düzbakar	Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Torlak	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. S. Sadi Seferoğlu	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Zakir Avcı	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah Alperen	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Bülent Öztürk	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ceyhan Akyol	Artvin Çoruh Üniversitesi
Doç. Dr. Demet Çakıroğlu	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Evren Mercan	Milli Savunma Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma Karaman	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Fatih Yalçın	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç. Dr. Mehtap Tunç	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Özer Özkantar	Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Safa	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Doç. Dr. Osman Güldemir	Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Pınar Çiçekoğlu Öztürk	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Tuba Akpolat	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Doç. Dr. Ülhak Çimen	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Yunus Kara	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Furkan Demirgöl	Doğuş Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülçin Çakıcı Öztürk	Maltepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mine Akkaynak	İstanbul Aydın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Koyuncu	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Torun	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nail Hoşcan	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ORJİNAL ARAŞTIRMALAR / ORIGINAL ARTICLES

- 179–193** **Gastronomi Temalı Rekreasyon Alanları ve Bu Alanların Bireyler Üzerindeki Etkisinin Araştırılması: Karaman İli Örneği**
Distribution of Gastronomy Themed Recreational Areas: The Case of Karaman Province
Öğr. Gör. Dr. Mustafa Akturfan, Öğretmen Seher Akturfan, Doç. Dr. Yusuf Er, Arş. Gör. Dr. Abdullah Çuhadar, Doktora Öğrencisi Veysel Turkak
- 194–206** **Hemşirelik Öğrencilerinin LGBTİ Sosyal Medya Fenomenlerine Bağlanmışlık Düzeyi ile LGBTİ Bireylere Yönelik Tutumları Arasındaki İlişki**
The Relationship Between Nursing Students' Level of Attachment to LGBTI Social Media Phenomena and Their Attitudes Towards LGBTI Individuals
Öğr. Gör. Nermin Kayar, Prof. Dr. Hatice Kahyaoğlu Süt
- 207–218** **Türkiye’de 2024 Yerel Seçim Sonuçlarının Yerel Gazete Manşetlerine Yansımaları Üzerine Bir İnceleme**
Reflections of the 2024 Turkish Local Election Results in Local Newspaper Headlines: An Analysis
Dr. Öğr. Üyesi Abdi Erkal
- 219–231** **Medya Okuryazarlığında Ailenin Rolü: “Çekirdek Ailesi” Kamu Spotları Üzerine Bir İnceleme**
Role of Family in Media Literacy: A Study on “Nuclear Family” Public Service Announcements
Prof. Dr. Emet Gürel, Dr. Öğr. Üyesi İlkay Burak Taşkıran, Doktora Öğrencisi Ekin Karakuyu
- 232–241** **Ne Öğretmen Ne De Öğrenci: Almanca Öğretiminde Verilmeyen Mücadele**
Neither Teacher Nor Student: The Unfought Battle in German Language Education
Doç. Dr. Yıldırım Tuğlu
- 242–257** **Türkiye’de 2000 Sonrası Konut Politikaları: TOKİ, Yasal Düzenlemeler ve Kentsel Dönüşüm**
Türkiye’s Post-2000 Housing Policies: TOKİ, Legal Reforms, and Urban Transformation
Doktora Öğrencisi Recep Uzunalioglu
- 258–272** **Kerküklü Hicrî Dede’nin Şiirlerinde Yoksulluk ve Sebepleri**
The Theme of Poverty and Its Causes in the Poetry of Hicrî Dede from Kirkuk
Dr. Öğr. Üyesi Duygu Dalbudak Hünerli
- 273–285** **A Comparative Analysis Across Stem, Care, and General Sectors (2015–2023)**
Türkiye İşgücü Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Temelli Gelir Eşitsizliği ve Finansal Kırılganlık: Stem, Bakım ve Genel Sektörler Arasında Karşılaştırmalı Bir Analiz (2015–2023)
*Asst. Prof. Muhammed Mustafa Tuncer Çalışkan**
- 286–298** **Metaphorical Approaches to Postmodernity**
Postmoderniteye Metaforik Yaklaşımlar
Dr. Ömer Faruk Darende, Prof. Dr. Mehmet Ali Kirman



İÇİNDEKİLER / CONTENTS

297–309 *Mise En Abyme* of Escape: Theatrical Reflections, Performance, and the Illusion of Freedom in Richard Yates' *Revolutionary Road*

Kaçışın *Mise En Abyme*'i: Richard Yates'in *Bağımsızlık Yolu* Adlı Romanında Teatral Yansımalar, Performans ve Özgürlük Yanılsaması

Assist. Prof. Dr. Vahit Yaşayan

310–319 Fear of Missing Out on Social Media and Well-Being: The Role of Emotion Regulation

Sosyal Medyada Gelişmeleri Kaçırma Korkusu ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi: Duygu Düzenlemenin Rolü
Zeynep Beyza Dönmez, MA Student, Dr. Zeynep Uludağ, Dr. Esma Esen Çiftçi Houghton

320–331 19. Yüzyılda Osmanlı–Rus Ekonomik İlişkilerinin Dönüşümü: 1846 Ticaret Antlaşması Üzerine Bir İnceleme

Evolution of Ottoman–Russian Economic Relations in the 19th Century: An Examination of the 1846 Trade Treaty

Doç. Dr. Aziz Tekdemir

DERLEME / REVIEW

332–343 Modern Türk Mutfak Kültürünün Temelleri: Selçuklularda Et Yemekleri

The Foundations of Modern Turkish Culinary Culture: Meat Dishes in the Seljuk Era
Arş. Gör. Süleyman Can Sümerkan, Prof. Dr. Serkan Şengül, Prof. Dr. Mehmet Sarışık

344–355 Sürdürülebilir Katılım Bankacılığı Model Önerisi: Karbon Katılım Bankası

Sustainable Participation Banking Model Proposal: Carbon Participation Bank
Dr. Teoman Tağtekin

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW

356–361 Women Musicians in Victorian Fiction (1860–1900): A Critical Review of Phyllis Weliver's *Interdisciplinary Analysis*

Viktorya Dönemi Romanında Kadın Müzisyenler (1860–1900): Phyllis Weliver'ın Disiplinlerarası Analizine Eleştirel Bir Bakış

Rana Begüm Altun, MA Student

İNDEKS / INDEX

Hakem İndeksi / Referee Index

Yazar İndeksi / Author Index

Konu İndeksi / Subject Index

DOI: 10.26468/trakyasobed.1474365

Trakya University Journal of Social Sciences, 27(2), 179–193, 2025

Gastronomi Temalı Rekreasyon Alanları ve Bu Alanların Bireyler Üzerindeki Etkisinin Araştırılması: Karaman İli Örneği

Distribution of Gastronomy Themed Recreational Areas: The Case of Karaman Province

Öğr. Gör. Dr. Mustafa Akturfan^{1*}, Öğretmen Seher Akturfan², Doç. Dr. Yusuf Er³,
 Arş. Gör. Dr. Abdullah Çuhadar³, Doktora Öğrencisi Veysel Turkak⁴

¹Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Karaman, Türkiye

²Nefise Sultan Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Karaman, Türkiye

³Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Rekreasyon Yönetimi Bölümü, Karaman, Türkiye

⁴Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rekreasyon Yönetimi Bölümü, Karaman, Türkiye

ÖZ

Bu çalışma Karaman ilinde yer alan gastronomi temalı rekreasyonel aktivitelerin gerçekleştirildiği alanları tespit etmeyi ve bu alanların insanlar üzerindeki etkisini saptamayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Karaman il merkezinde gönüllü katılımcılar ile yürütülen araştırmada karma yöntem kullanılmıştır. Nitel yöntemde belge incelemesi olarak da bilinen arşiv-doküman analiz yöntemi ve yapılandırılmış görüşme (mülakat) tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda öncelikle literatür taraması yapılmış, ilgili kurum ve kuruluşlar ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Daha sonra Kargiglioğlu ve Temür (2022) tarafından geliştirilen 8 soruluk görüşme formu 16 erkek ve 14 kadın olmak üzere toplam 30 katılımcıya uygulanmıştır. Elde edilen veriler betimsel ve içerik analiz yöntemleri kullanılarak analiz edilmiş ve gastronomi temalı rekreatif alanlar bulgulanmıştır. Nicel yöntemde, Düner (2016) tarafından geliştirilen 30 soruluk anket, 101 erkek ve 88 kadın olmak üzere toplam 189 katılımcıya uygulanmıştır. Bu anket sonuçları, kent merkezindeki rekreasyon alanlarının insanlar üzerindeki etkisini ortaya koymuştur. Araştırma sonucu ulaşılan veriler SPSS 23.0 paket programından yararlanılarak analiz edilmiştir. Anket sonucu elde edilen bilgiler frekans ve yüzde olarak verilmiştir. Karaman'da restoran, fast food, pastane ve tatlıcılar, esnaf lokantaları, sulu yemek, kebab, döner, dürüm işletmeleri, kurum misafirhaneleri ve altın günleri kapalı alan; mesire alanları, park, baraj ve su temalı alanlar açık alan gastronomi temalı rekreasyon alanları olarak bulgulanmıştır. Araştırma sonunda Karaman ilindeki rekreasyon alanları hakkında bilgi verilmiş olup bu alanların hijyen ve sanitasyon şartlarının iyileştirilmesi, güvenlik ve ulaşım imkanlarının sağlanması alanların geliştirilip sayısının artırılması ilgili kurum ve kuruluşlara öneriler olarak sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Karaman, gastronomi, rekreasyon alanları



*Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Öğr. Gör. Dr. Mustafa Akturfan

E-posta: mustafaakturfan@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3918-9894

Geliş Tarihi/Received: 26.04.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 10.04.2025

Epub: 03.10.2025

Yayınlanma Tarihi/Publication Date: 26.12.2025

Atıf/To cite this article: Akturfan, M., Akturfan, S., Er, Y., Çuhadar, A., & Turkak, V. (2025). Distribution of gastronomy themed recreational areas: The case of Karaman province. *Trakya University Journal of Social Sciences*, 27(2), 179–193.



©Telif Hakkı 2025 Yazar. Trakya Üniversitesi adına Galenos Yayınevi tarafından yayımlanmaktadır. Creative Commons Atıf (CC BY) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmaktadır.
 Copyright© 2025 The Author. Published by Galenos Publishing House on behalf of Trakya University. Licensed under a Creative Commons Attribution (CC BY) 4.0 International License.

ABSTRACT

This study aims to identify the areas where gastronomy-themed recreational activities are carried out in Karaman province and to determine the impact of these areas on people. In this regard, a mixed method was used in the research conducted with volunteer participants in Karaman city center. In the qualitative method, the archive-document analysis method, also known as document review, and the structured interview technique were used. In this context, firstly, a literature review was conducted and interviews were held with relevant institutions and organizations. Later, the 8-question interview form developed by Kargiglioğlu and Temür (2022) was applied to a total of 30 participants, 16 male and 14 female. The obtained data were analyzed using descriptive and content analysis methods and gastronomy-themed recreational areas were discovered. In the quantitative method, a 30-question survey developed by Düner (2016) was applied to a total of 189 participants, 101 male and 88 female. These survey results revealed the impact of recreational areas in the city center on people. The data obtained as a result of the research were analyzed using the SPSS 23.0 package program. The information obtained from the survey is given as frequency and percentage. In Karaman, restaurants, fast food, patisseries and dessert shops, tradesmen's restaurants, stews, kebabs, doner, wrap businesses, institutional guesthouses and golden days were found as indoor areas; recreation areas, parks, dams and water-themed areas were found as outdoor gastronomy-themed recreation areas. At the end of the research, information was given about the recreation areas in Karaman province and suggestions were made to the relevant institutions and organizations to improve the hygiene and sanitation conditions of these areas, provide security and transportation facilities, and develop the areas and increase their number.

Keywords: Karaman, gastronomy, recreation areas

EXTENDED ABSTRACT

The intensity and tiring nature of today's city life wears people out and, as a result, negatively affects their health (Can, 2015, p. 2). People who want to get away from the stressful living conditions of cities demand different activities to rest, socialize, relax and improve their quality of life (Ekingen & Şahin, 2021, p. 161). Voluntary activities in the context of free time have led to the emergence of the concept of recreation. Recreation is defined as "activities that people participate in voluntarily in their spare time for entertainment and sports purposes" (Türk Dil Kurumu, 2024). Recreational activities help people regain their mental and physical health, which is endangered due to the negative effects and stress caused by the environment, and thus contribute to their revitalization, refreshment, renewal, health and happiness (Koçyiğit & Yıldız, 2014, p. 213). Cities provide opportunities for recreational activities such as hiking, camping, sports, theater, shopping, traveling and picnicking with their recreational areas (Bozkurt, 2019, p. 30; Uyanık, 2023, p. 489). In this context, gastronomy-themed recreational activities are among the important recreational activities that will enable people to rest, have fun and refresh. Gastronomy elements are among the recreational activities frequently preferred within the scope of event tourism today. Some recreational activities where gastronomic elements are used include food festivals, cooking activities, tasting organizations, gastronomy tours, museum visits and grape harvesting (Karakan, 2021, p. 46).

While Karaman province offers many recreational activities to local and foreign visitors with its cultural values and alternative tourism types (Keleş, 2021, p. 78), it also attracts attention with its gastronomy-themed recreation areas and recreational activities that can be carried out in these areas. In this context, the study aims to identify the areas where gastronomy-themed recreational activities are carried out in Karaman province and to determine the effects of these areas on people. In this context, a mixed method including both qualitative and quantitative methods was used in the research conducted with volunteer participants in the city center of Karaman. In the qualitative method, the archive-document analysis method, also known as document review, and the interview form developed by Kargiglioğlu and Temür (2022) were used.

The obtained data were analyzed using descriptive and content analysis methods and gastronomy-themed recreational areas were identified. In the quantitative method, the impact of recreation areas in the city center on people was determined using a 30-question survey developed by. The data obtained as a result of the research was analyzed using the SPSS 23.0 package program. The information obtained as a result of the survey is given as frequency and percentage. The universe of the research consists of local people living in Karaman city center. The sample of the study consisted of people living in Karaman who participated in the study voluntarily. In this context, the questionnaire form prepared for the quantitative dimension of the study was applied face to face by the researchers to 189 participants and the interview form prepared for the qualitative dimension was applied to 30 participants. It is seen that tourism and recreation research is concentrated on the nature, history, parks, water, beaches, sporting events and gastronomy elements that cities have. In this context, the research conducted aims to identify the areas where gastronomy-themed recreational activities are carried out in Karaman province and to determine the effects of these areas on people. As a result of the research, 14 hotels, 9 hotel restaurants, 6 independent

EXTENDED ABSTRACT

restaurants, 8 street food restaurants, 4 shopping mall businesses, 3 cafes, 56 stew businesses, 85 kebab, döner, wraps and 5 institutional guesthouses were identified as gastronomy-themed indoor recreation areas; 5 recreation areas, 4 parks, 8 dams and 3 water-themed areas were identified as outdoor recreation areas. In these areas, gastronomic elements such as meatballs, sausage, kokoreç, apples, Divle cheese etc. are used. When studies conducted in different cities are examined in a similar manner; Düner (2016) states that natural values come to the fore among the tourism elements of Erzincan city and that the public mostly uses Ekşisu and Çağlayan recreation areas, and accordingly, some dangers arise regarding the sustainability of these areas. Kargiglioğlu and Temür (2022) stated that the city of Muğla is open to development in terms of gastronomy tourism potential, that investments should be increased in this context and that events such as festivals should be organized at the international level. Koçyiğit & Yıldız (2014) stated that recreation areas in Konya are increasing day by day, and in this context, recreation areas contribute to the increase in the social activities of the people by contributing to the employment of the local people. Doldur and Nesipoğlu (2022) stated in their study titled “Characteristics and Distribution of Recreational Activities in the City of Antakya and Its Immediate Surroundings” that Antakya has a traditional cuisine with 600 types of dishes, that it was registered as the “26th Gastronomy City of the World” by UNESCO in 2017, and that in this context, recreational activities such as food tours, food festivals, local markets and farm visits, and cooking workshops can be organized within the scope of gastronomy tourism. They stated that the necessary infrastructure works should be carried out in this direction. As a result, local governments should take an active role in order to diversify the recreation areas of Karaman province and increase the tourism potential. In this context, it is important to determine gastronomy-themed recreational areas and organize various tourism activities. Recreational activities such as gastronomy festivals, food competitions and tasting events can be focused on to promote and brand local flavors. In addition to these activities; development of recreational activities such as nature walks, bicycle tours, picnic areas and adventure parks can also attract the attention of tourists. Thus, the recreational tourism potential of Karaman province can be increased and significant contributions can be made to the economic development of the region.

Giriş

Günümüz şehir hayatının yoğun ve yorucu olması insanları yıpratmakta ve buna bağlı olarak sağlığı olumsuz etkilemektedir (Can, 2015, s. 2). Şehirlerin stresli yaşam şartlarından uzaklaşmak isteyen insanlar dinlenmek, sosyalleşmek, rahatlamak ve yaşam kalitelerini artırmak için farklı etkinlikler talep etmektedir (Ekingen & Şahin, 2021, s. 161). Serbest zaman bağlamında gönüllü olarak yapılan aktiviteler rekreasyon kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Rekreasyon “insanların boş zamanlarında, eğlence ve spor amacı ile gönüllü olarak katıldıkları etkinlikler” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2024). Rekreasyon etkinlikleri çevrenin neden olduğu olumsuz etkiler ve stres nedeniyle tehlikeye giren ruh ve beden sağlığını geri kazanmak ve bu kapsamda insanların canlanmasına, tazelenmesine, yenilenmesine, sağlıklı ve mutlu olmasına katkı sağlamaktadır (Koçyiğit & Yıldız, 2014, s. 213). Şehirler sahip olduğu rekreatif alanlar ile doğa yürüyüşü, kamp, spor, tiyatro, alışveriş, seyahat ve piknik gibi rekreasyon etkinliklerinin gerçekleştirilmesine imkân vermektedir (Bozkurt, 2019, p. 30; Uyanık, 2023, s. 489). Bu kapsamda insanların dinlenmesi, eğlenmesi ve tazelenmesini sağlayacak önemli rekreatif etkinlikler arasında gastronomi temalı rekreasyonel faaliyetler gelmektedir. Gastronomi unsurları günümüzde etkinlik turizmi kapsamında sıklıkla tercih edilen rekreatif faaliyetler arasındadır. Gastronomik unsurların kullanıldığı bazı rekreatif faaliyetler arasında; yemek

festivalleri, yemek pişirme faaliyetleri, tadım organizasyonları, gastronomi turları, müze ziyaretleri ve bağ bozumu gibi etkinlikler yer almaktadır (Karakan, 2021, s. 46).

İlgili alan alanyazın incelendiğinde rekreasyonel alanların dağılımını konu edinen bazı çalışmalar arasında park kullanımı (Demir, 2002; Altunöz vd., 2014; Çetinkaya vd., 2016; Birinci vd., 2016; Bingül Bulut, 2023), gastronomi temalı rekreasyonel etkinlikler (Lakićević vd., 2012; Trabskaya vd., 2015; Zavalna, 2019; Karakan, 2021; Akturfan & Şen, 2023), rekreasyon alanları (Üstündağ vd., 2011; Winter vd., 2019; Eren & Koçyiğit, 2020) yer aldığı görülmektedir. Araştırmaların, kentlerin doğa, tarih, park, su, sahil, gastronomi ve sportif etkinlikler gibi konular kapsamında turizm ve rekreasyon arasındaki ilişki üzerine yoğunlaştığı görülmektedir.

Karaman ili sahip olduğu kültürel değerler ve alternatif turizm türleri ile (Keleş, 2021, s. 78) yerli ve yabancı ziyaretçilere birçok rekreatif etkinlik sunarken gastronomi temalı rekreasyon alanları ve bu alanlarda gerçekleştirilebilecek rekreatif faaliyetler ile de dikkat çekmektedir. Bu bağlamda gerçekleştirilen çalışma Karaman ilinde yer alan gastronomi temalı rekreasyonel aktivitelerin gerçekleştirildiği alanları tespit etmeyi ve bu alanların insanlar üzerindeki etkisini saptamayı amaçlamaktadır. Karaman’da restoran, fast food, pastane ve tatlıcılar, esnaf lokantaları, sulu yemek, kebab, döner, dürüm işletmeleri, kurum misafirhaneleri ve altın günleri

kapalı alan; mesire alanları, park, baraj ve su temalı alanlar açık alan gastronomi temalı rekreasyon alanı olarak bulgulanmıştır. Araştırma sonunda Karaman ilindeki rekreasyon alanları hakkında bilgi verilmiş, alanların hijyen ve sanitasyon şartlarının iyileştirilmesi, güvenlik ve ulaşım imkânlarının artırılması gerektiği belirtilmiştir. Gastronomi temalı rekreasyon alanlarında tercih edilen gastronomik unsurların coğrafi işaret ile tescillenerek gelecek nesillere aktarılması, rekreasyonel turizm kapsamında değerlendirilmesi, yerel ekonomiye kazandırılması ve bu alanların geliştirilip sayısının artırılması ilgili kurum ve kuruluşlara öneri olarak sıralanabilir.

Gereç ve Yöntem

Araştırmanın Amacı ve Modeli

Bu çalışma Karaman ilinde yer alan gastronomi temalı rekreasyonel aktivitelerin gerçekleştirildiği alanları tespit etmeyi ve bu alanların insanlar üzerindeki etkisini saptamayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Karaman il merkezinde gönüllü katılımcılar ile yürütülen araştırmada hem nitel hem nicel yöntemleri içeren karma yöntem kullanılmıştır. Nitel yöntemde belge incelemesi olarak da bilinen arşiv-doküman analiz yöntemi ve Kargiglioğlu ve Temür (2022) tarafından geliştirilen görüşme formu kullanılmıştır. Elde edilen veriler betimsel ve içerik analiz yöntemleri kullanılarak analiz edilmiş ve gastronomi temalı rekreatif alanlar tespit edilmiştir. Betimsel analiz yönteminde ulaşılan veriler daha önce belirlenen temalar çerçevesinde özetlenerek yorumlanırken; içerik analizinde ulaşılan veriler kavramlar ve ilişkilerle açıklanmaktadır. Betimsel analiz yönteminde özetlenerek yorumlanan veriler, içerik analizinde daha detaylı bir şekilde incelenmektedir. İçerik analizinde benzer veriler belirli kavram ve temalar kapsamında bir araya getirilerek okuyucunun anlayabileceği şekilde yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Nicel yöntemde ise Düner (2016) tarafından geliştirilen 30 soruluk anket kullanılarak şehir merkezinde yer alan rekreasyon alanlarının insanlar üzerindeki etkisi saptanmıştır. Araştırma sonucu ulaşılan veriler SPSS 23.0 paket programından yararlanılarak analiz edilmiştir. Anket sonucu elde edilen bilgiler frekans ve yüzde olarak verilmiştir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Karaman il merkezinde yaşayan yerel halk oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Karaman'da yaşayan araştırmaya gönüllü olarak katılan halk oluşturmuştur. Bu kapsamda; araştırmanın nicel boyutunda hazırlanan anket formu 189; nitel boyutunda hazırlanan görüşme formu ise 30 katılımcıya araştırmacılar tarafından yüz yüze uygulanmıştır.

Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Aracı

Araştırma kapsamında hem nitel hem nicel yöntemleri içeren karma yöntem kullanılmıştır. Nitel yöntemde belge incelemesi olarak da bilinen arşiv-doküman analiz yöntemi ve görüşme

(mülakat) tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda öncelikle literatür taraması yapılmış, ilgili kurum ve kuruluşlar ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Daha sonra Kargiglioğlu ve Temür (2022) tarafından geliştirilen 8 soruluk görüşme formu 16 erkek ve 14 kadın olmak üzere toplam 30 katılımcıya; nicel yöntemde ise Düner (2016) tarafından geliştirilen 30 soruluk anketin 101 erkek ve 88 kadın olmak üzere toplam 189 katılımcıya uygulanmıştır.

Araştırmada veri toplanmaya başlanmadan önce Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 06/06/2023 tarih ve 11 sayılı toplantısında 158 karar sayısı ile etik kurul izni alınmıştır.

Verilerin Değerlendirilmesi

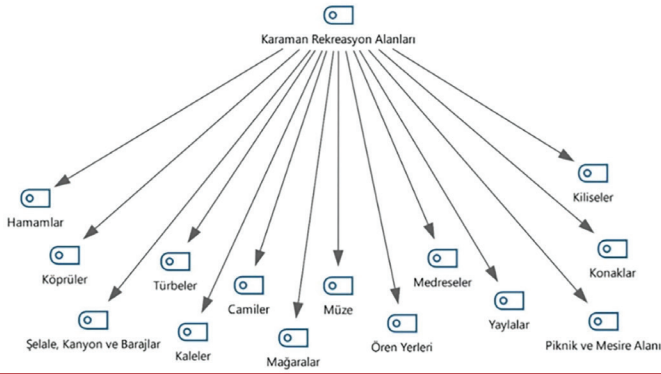
Araştırma sonucu ulaşılan nicel veriler SPSS 23.0 paket programından yararlanılarak analiz edilmiştir. Anket sonucu elde edilen bilgiler frekans ve yüzde olarak verilmiştir. Araştırma sonucu elde edilen nitel veriler ise betimsel ve içerik analiz yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir.

Bulgular

Karaman Tarihi, Rekreasyon Alanları ve Aktiviteleri

Karaman'ın kuruluş tarihine ait kesin bir bilgi olamamakla birlikte M.Ö. 8000 yıllarına ait yerleşim olduğu Süleymanhacı köyünde yer alan Pınarbaşı Höyüğü'nde yapılan araştırmalardan elde edilmiştir (Şimşek, 2020, s. 250). Karaman tarihine ışık tutan önemli höyükler arasında Derbe (Kerti) Höyük, Pınarbaşı Höyüğü, Canhasan Höyüğü, Kozlubucak Höyüğü, Eminler Höyüğü ve İlisıra Höyüğü yer almaktadır. Karaman höyüklerinde yapılan araştırmalar Prehistorik dönemde yerleşim olduğu, bu alanlara yerleşim tarım, su, güvenlik ve ulaşım imkânlarından olmuştur (Kurt, 2009, s. 173). Karaman sahip olduğu coğrafi konumu, bitki örtüsü ve iklimi ile önemli yerleşim yerlerinden birisi olmuştur. Karaman Hititliler, Frigyalılar, Lidyalılar, Persler, Roma, Bizans İmparatorluğu, Selçuklular, Danişmendliler ve Anadolu Selçuklulara yurt olmuştur (Keleş, 2021, s. 73). Karaman'da bu topluluklara ait cami, medrese, han, hamam, kale, türbe yer alırken Binbir Kilise olarak bilinen alanda manastır, bazalika, kilise ve şapel gibi kültür unsurları bulunmaktadır. Karamanoğulları Beyliği 1235 yılında 13. yüzyıl ortalarında Laranda'da kurulmuştur. Eskiden Laranda olarak anılan Karaman Larende'ye dönüşmüştür. 1467 yılında ise Fatih Sultan Mehmet Karaman'ı Osmanlı Devleti'ne katmıştır. Cumhuriyet döneminde Konya'ya bağlanmış ve Karaman adı verilmiştir. Karaman 15/06/1989'da Türkiye'nin 70. ili olmuştur (Şimşek, 2020, ss. 250–251). Karaman kuzeyde Konya, güneyde Mersin, doğuda Ereğli, güneydoğusunda Silifke, batısında Antalya ile komşu olup İç Anadolu Bölgesinin güney ucunda yer almaktadır (Uca, 2012, s. 71; Keleş, 2021, s. 74). Karaman merkez ilçe ile Ermenek,

Kazımkarabekir, Ayrancı, Başyayla ve Sarıveliler dahil altı ilçeye sahiptir (Karaman Valiliği, 2023). Birçok topluluğa yurt olmuş Karaman geleneksel el sanatları ve mutfacı ile kültürel ve doğal güzellikler bakımından birçok rekreasyon alanına sahiptir. Karaman'ın sahip olduğu rekreasyon alanları Şekil 1'de yer almaktadır.



Şekil 1. Karaman'ın sahip olduğu rekreasyon alanları

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur

Bu rekreasyon alanları arasında Manazan Mağaraları, Karaman Kalesi, Tartan Konağı, Binbir Kilise, Balkusan Yaylası, Seki Çeşme Hamamı, Değle Ören Yeri, Hatuniye Medresesi, Araboğlu Cami, Karamanoğlu Mehmetbey Türbesi, Görmeli (Ala) Köprüsü, Karaman Müzesi, Nadire Kanyonu, Ermenek Barajı, Zeyve Pazarı, Taşkale, Yılkı Atları, Karadağ yer almaktadır.

Karaman coğrafi özellikleri, tarihi ve yeryüzü şekilleri, doğası ve kültürel unsurları ile yerel halk ve şehre gelen ziyaretçilere birçok rekreatif aktivite sunmaktadır. Karaman'da yapılabilecek başlıca rekreasyon aktiviteleri Tablo 1'de belirtilmiştir.

Tablo 1. Karaman'da yapılabilecek başlıca rekreasyon aktiviteleri

Yürüyüş parkurları	Kamp ve karavan alanları	Foto safari
Dağ koşusu	Yaylalar	Orienteering
Dağ tırmanış parkurları	Kayak merkezi	Sportif olta balıkçılığı
Mağara	Off-road	Rafting
Bisiklet parkurları	Yaban hayatı yaşam alanları	Bitki gözlemciliği
Su sporları	Agroturizm	Yöresel pazar
Yamaç paraşütü	Kuş kelebek gözlemciliği	Yaban hayatı
Festivaller		

Kaynak: Kültür Portalı, 2023

Karaman Gastronomi Temalı Rekreasyon Alanları

Karaman'da yer alan gastronomi unsurlarının tespiti için nitel araştırma yöntemlerinden yüz yüze görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu bağlamda 30 katılımcı ile 10.05.2023 ve 17.05.2023 tarihleri arasında görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan katılımcılara ait demografik bilgiler Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Katılımcılara ait demografik bilgiler

		n	%
Cinsiyet	Kadın	14	46.6
	Erkek	16	53.3
Yaş	15–25	6	20
	26–35	6	20
	36–45	8	26.6
	46–55	8	26.6
	56–59	2	6.6
Yaşanılan yer	Karaman	30	100
Eğitim durumu	İlköğretim	3	10
	Lise	6	20
	Ön lisans	3	10
	Lisans	16	53.3
	Lisansüstü	2	6.6

Araştırmanın çalışma grubu incelendiğinde cinsiyetler açısından birbirine yakın sayıda olduğu görülmektedir. Yaş aralığına bakıldığında 15–65 yaş aralığında katılımcıların olduğu genel dağılımın 36–55 yaş aralığında olduğu ve 59 yaş üzerinde katılımcının olmadığı görülmektedir. Eğitim düzeylerine incelendiğinde lisans 16, lise 6, ilköğretim 3, ön lisans 3 ve lisansüstü 2 kişinin olduğu görülmektedir. Katılımcıların tamamının Karaman'da ikamet ettikleri belirlenmiştir. Çalışma kapsamında belirlenen tema, alt tema ve kodlar tablolaştırılarak katılımcı görüşleri ile desteklenerek yorumlanmıştır. Araştırmada katılımcıların verdikleri cevapların analizi sonucu belirlenen birinci tema Karaman'da gastronomi ve turizm iken gastronomi festivalleri, gastronomik hediyelik eşyalar ve gastronomi turizm potansiyeli alt temalar olarak belirlenmiştir.

Tablo 3. Karaman’da gastronomi ve turizm teması

Tema 1	Alt tema	Kodlar	Kodların tekrar sıklığı
Karaman’da gastronomi ve turizm	Gastronomi festivalleri	Elma festivali	7
	Gastronomik hediyelik eşyalar	Ermenek helvası	6
		Pest elma	6
		Divle peyniri	9
		Un tarhanası	1
		Süleyman hacılı kavunu	1
		Mayalı	3
		Lokur	2
		Bulgur	3
		Bisküvi	3
	Gastronomi turizmi potansiyeli	Yatırım yapılmalı	6
		Tanıtım yapılmalı	11
		Potansiyeli iyi	3
		Geliştirilmeli	21

Katılımcıların “Karaman ilinde düzenlenen yiyecek içecek festivalleri hakkında bilginiz var mı?” sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde katılımcıların Karaman’da düzenlenen festivaller hakkında bilgisi olmadığı görülmüştür.

K3, “Bilgim yok Karaman’da herhangi bir festivale katılmadım.”

K12, “Sosyal medyadan bazı bildirimler geliyor. Ermenek’te festival düzenlendiğini duymuştum.”

Karaman’da düzenlenen gastronomi temalı festivaller arasında “Akçaşehir Yöresel Yemeklerimizi-Geleneklerimizi Yaşatma ve Kültür Şenliği, Geleneksel Sarıveliler Karacaoğlan ve Yayla Şenliği, Ahilik Kültürü Haftası Kutlamaları, Kiraz Festivali, Bal Festivali, Çiçek Hasat Şenlikleri ve Kardelen Festivali, Ermenek Taşeli Kültür Sanat ve Sıla Festivali” yer almaktadır.

Katılımcıların “Karaman ilinden satın alınacak gastronomik hediyelik eşyalar nelerdir, neler olabilir?” sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde;

K5, “Peynir, mayalı, Ermenek helvası, elma, kiraz.”

K9, “Pest Elma, lokur, divle peyniri, Süleyman hacılı kavunu.”

Katılımcılar Karaman’da satın alınabilecek gastronomik hediyelik ürünlerin başında Divle peyniri, Pest elma ve Ermenek helvası geldiğini belirtmişlerdir.

Katılımcıların “Karaman ilinin gastronomi turizmi potansiyeli ile ilgili ne düşünüyorsunuz?” sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde;

K16, “Yöresel mutfak açısından zengin olmasına rağmen tesis ve tanıtım açısından yetersiz olduğunu düşünüyorum.”

K21, “Yöresel ürünlerin satış yapılacağı alanların oluşturulması gerekir. Alan, tanıtım ve personel konusunda yatırım yapılmalıdır.”

Katılımcılar Karaman ilinin yöresel ürünler açısından zengin olduğunu ancak tesis, tanıtım ve kalifiyeli personel yönünden geliştirilmesi gerektiğini düşünmektedirler.

Araştırma sonunda tespit edilen ikinci tema Karaman mutfak kültürü iken ikinci tema kapsamında endemik bitkiler, coğrafi işaretli ürünler, yöresel yiyecek ve içecekler alt temalar olarak belirlenmiştir.

Tablo 4. Karaman mutfak kültürü teması

Tema 2	Alt tema	Kodlar	Kodların tekrar sıklığı	Kodlar	Kodların tekrar sıklığı
Karaman mutfak kültürü	Endemik bitkiler	Menengiç	1	Kızıl kaplan otu	2
		Çiğdem	1		
	Coğrafi işaretli ürünler	Divle peyniri	15		
		Ermenek helvası	6		
		Karaman elması	1		
	Yöresel yiyecek ve içecekler	Calla	16	Bulgurca	3
		Etli ekmek	11	Sıkma	1
		Batırık	24	Kömbe	2
		Elma	4	Bisküvi	1
		Arabaşı	15	Koyun yoğurdu	1
		Tahinli pide	4	Kiraz	1
		Divle peyniri	6	Zerde	1
		Mayalı	3	Palize	1
		Şebit pilavı	3	Topalak	1
		Lokur	1	Ermenek helvası	3
		Sulu pilav	1	Hoşaf	1
		Yayık ayranı	3		

Katılımcılara yöneltilen “Yöreyle ait endemik bitkiler hakkında bilginiz var mı?” sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde;

K 21, “Pek bilgim yok ama kızıl kaplan otunu duymuştum.”

K 26, “Karadağ bölgesinde çok çeşitli ot türü olduğu söyleniyor.”

Katılımcıların yöreye özgü endemik bitkiler hakkında bilgi sahibi olamadıkları görülmektedir.

Katılımcıların “Karaman iline ait coğrafi işaretler hakkında bilginiz var mı?” sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde;

K7, “Ben Divle peynirinin coğrafi işaret ile tescillendiğini biliyorum.”

K 23, “Evet, Divle peyniri, Ermenek helvası.”

Katılımcılarının verdikleri yanıtlar doğrultusunda, katılımcıların çoğunluğunun 08.12.2017 tarihinde Karaman Ticaret ve Sanayi Odası tarafından menşe adı ile tescillenen Ayrancı Divle peyniri ile ilgili bilgi düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. Karaman’da sahip olunan ürünlerin coğrafi işaret kapsamında tescillenmesi için 2022 yılı itibarıyla çalışmaların hızlandığı görülmektedir. Bu kapsamda 14.09.2022 tarihinde Ermenek helvası Ermenek Belediyesi tarafından mahreç işareti, 08.12.2022 tarihinde Karaman Ekşikara Üzümlü Karaman Ticaret ve Sanayi Odası tarafından, 07.02.2023 tarihinde Başyayla Karın Kaymağı Başyayla İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü tarafından mahreç işareti ve 03.05.2023 tarihinde Kazımkarabekir Kabak Çekirdeği Kazımkarabekir İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü tarafından mahreç işareti ile tescillenmiştir.

Katılımcıların “Karaman iline ait yöresel yiyecek ve içecekler nelerdir?” sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde;

K8, “Calla, batırık, arabası çorbası, etli ekmek.”

K11, “Topalak, tahinli pilavı, mayalı, hoşaf.”

Katılımcılar Karaman’da evlerde genellikle yöresel yemeklerin yapıldığını çarşı merkezde ise genellikle kebab türü ekmek arası ve ızgara türü yemeklerin yapıldığını belirtmişlerdir.

Karaman’da ılıman iklime sahip dağ köylerinde zeytin, nar, zeytinyağı, kiraz, nar ekşisi, peynir, üzüm, soğan, küçükbaş hayvancılık, pekmez; sert iklime sahip dağ köyleri aracılık, hayvancılık, badem, nohut, ceviz, patates, fasulye; Kazımkarabekir, Ayrancı, Merkez hayvancılık, arpa, elma, pancar, beyaz kiraz, buğday, nohut, mısır, fasulye, peynir, süt, yoğurt; Başyayla, Sarıveliler, Ermenek pekmez, arıcılık, küçükbaş hayvancılık, kiraz, peynir, nar ekşisi, üzüm, nar yer almaktadır.

Araştırma sonunda Karaman turizm faaliyetlerinde problemler, istek ve öneriler teması kapsamında turizm faaliyetlerinde karşılaşılan problemler ve turizm faaliyetlerine yönelik istek ve öneriler alt temaları belirlenmiştir.

Tablo 5. Karaman turizm faaliyetlerinde problemler, istek ve öneriler teması

Tema 3	Alt tema	Kodlar	Kodların tekrar sıklığı
Karaman turizm faaliyetlerinde problemler, istek ve öneriler	Turizm faaliyetlerinde karşılaşılan problemler	Altyapı	
		Tanıtım eksikliği	24
		Etkinlik eksikliği	27
		Rekreasyon alanı eksikliği	21
		Turizm çeşitlenmemesi	29
		Temizlik	14
	Turizm faaliyetlerine yönelik istek ve öneriler	Yöresel ürün pazarı	23
		Fiyat kontrolü	
		Tur düzenlenmesi	12
		Festival sayısı artırılması	4
		Halkın bilgilendirilmesi	7
		Piknik alanı sayısı artırılması	6
			13
			17

Katılımcıların “Karaman ilindeki turizm faaliyetleri ile ilgili neler yapılması gerektiğini düşünüyorsunuz?” sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde;

K5, “Sıra gecelerinin düzenlenmesi, usta şeflerin çıkarılması ve tanıtım yapılması gerekmektedir.”

K8, “Doğal güzellikler ön plana çıkarılmalı, yiyecek festivallerinin sayısı artırılmalı, mesire alanları artırılmalı.”

K13, “Binbir kilise bölgesine tesis ve kamp alanları yapılmalı.”

K17, “Ulusal ve uluslararası festivaller düzenlenmeli ve tanıtım yapılmalı.”

K27, “Kılıban, TRT, Üçkuyu arasına teleferik kurulması ve bu rotalarda Restoran kurulması iyi olur.”

Katılımcılar Karaman ilinin sahip olduğu gastronomik potansiyeli yansıtamadığını birkaç ürünle tanındığını ve kaliteli hizmet veren işletmelerin sayısının artırılması ve bu kapsamda yöresel yiyeceklerin bu işletmelerde yer alması gerektiğini belirtmişlerdir.

Son olarak ise Karaman rekreasyonel gastronomi alanlarının tespiti için nitel araştırma yöntemlerinden arşiv-doküman tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda Karaman belediyesi, Karaman İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile diğer resmî kurum ve sivil toplum örgütlerinden elde edilen

bilgilerden yararlanılmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen verilerinin analizi sonucu Karaman ili gastronomi temalı rekreasyon alanları ve bu alanlarda gerçekleştirilen faaliyetler belirlenmiştir. Gastronomi temalı rekreasyon alanları kapalı ve açık alan olarak sınıflandırılmaktadır. Gastronomi temalı kapalı rekreasyon alanları arasında 14 otel, lüks restoranlar, fast food işletmeleri, kafeler, kahvehaneler, sokak lezzetleri, esnaf lokantaları, AVM işletmeleri, kurum misafirhaneleri, pastaneler ve bayan günleri; gastronomi temalı açık rekreasyon alanları arasında ise mesire alanları, parklar, şelaleler, hobi bahçeleri ve bağ evleri tespit edilmiştir. Bu alanlarda gerçekleştirilen rekreatif faaliyetler arasında piknik, dışarıda yeme isteği, balık tutma; vb. etkinlikler yer alırken bu etkinliklerde yöresel ürünler, et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri, sebze ve meyve gibi gastronomik unsurlar kullanılmaktadır.

Karaman Halkının Rekreasyon Alanları ve Aktiviteleri Hakkındaki Görüşleri

Anketin uygulanması sonucu ortaya çıkan bulgular; frekans, yüzde ve kümülatif yüzdelerin tablolara aktarılması ile gösterilmiştir. Anket uygulaması yapılan katılımcılara ait demografik bilgiler ve diğer betimleyici veriler Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Demografik bilgiler ve diğer betimleyici veriler

		Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
Cinsiyet	Bayan	88	46.6	46.6
	Bay	101	53.4	100
	Toplam	189	100	
Yaş	20 yaş altı	27	14.3	14.3
	20–29	24	12.7	27
	30–39	58	30.7	57.7
	40–49	51	27	84.7
	50 yaş üstü	25	13.2	97.9
	Boş cevap	4	2.1	100
	Toplam	189	100	
Medeni durum	Bekar	58	30.7	30.7
	Evli	109	57.7	88.4
	Boşanmış	20	10.6	98.9
	Boş cevap	2	1.1	100
	Toplam	189	100	
Eğitim durumu	İlköğretim	55	29.1	29.1
	Lise	60	31.7	60.8
	Üniversite	50	26.5	87.3
	Yüksek lisans	15	7.9	95.2
	Doktora	8	4.2	99.5

Tablo 6. Devamı

		Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
Eğitim durumu	Boş cevap	1	0.5	100
	Toplam	189	100	
Meslek	Memur	48	25.4	25.4
	İşçi	36	19	44.4
	Serbest meslek	27	14.3	58.7
	Öğrenci	30	15.9	74.6
	Diğer	37	18.5	93.1
	Boş cevap	11	6.9	100
	Toplam	189	100	
Gelir	8000 TL'den az	36	19	19
	8000–10000 TL	38	20.1	39.1
	10000–13000 TL	30	15.9	51.8
	13000–15000 TL	24	12.7	64.5
	15000 TL üzeri	53	28	92.5
	Boş cevap	8	7.5	100
	Toplam	189	100	

Katılımcılardan 88'i kadın, 101'i ise erkektir, 20 yaş altı 27 kişi, 20–29 yaş 24 kişi, 30–39 yaş 58 kişi, 40–49 yaş 51 kişi ve 50 yaş üzeri 25 kişidir. Ankete katılanlardan 58 kişi bekar, 109 kişi evli ve 20 kişi boşanmış olarak görülmektedir. Katılımcılardan ilköğretim mezunu 55 kişi, lise mezunu 60 kişi, üniversite mezunu 50 kişi, yüksek lisans mezunu 15 kişi ve doktora mezunu 8 kişidir. Kırk sekiz kişi memur, 36 kişi işçi, 27 kişi serbest meslek, 30 kişi öğrenci, 37 kişi diğer meslek grubundadır. Katılımcılardan 8000 TL'den az 36 kişi, 8000–10000 TL grubunda 38 kişi, 10000–13000 TL grubunda 30 kişi, 13000–15000 TL grubunda 24 kişi ve 15000 TL üzeri grupta 53 kişidir.

“Anketi yapmadan önce rekreasyon kavramı hakkında bir bilginiz var mıydı?” sorusu evet/hayırlı bir sorudur. Bu soruya katılımcılardan 79 kişi evet yanıtını verirken, 110 kişi hayır yanıtını vermiştir.

Tablo 7. Anketi yapmadan önce rekreasyon kavramı hakkında bir bilginiz var mıydı?

	Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
Evet	79	41.8	41.8
Hayır	110	58.2	100
Toplam	189	100	

“Rekreatif ve turistik etkinliklerde bulunmak için (tarihi yerleri, doğal alanları, kamping, spor, piknik, gezinti vb.) herhangi bir yere gider misiniz?” sorusu evet/hayırlı bir sorudur. Ankete katılan kişilerin soruya verdikleri cevaplar doğrultusunda katılımcılardan 162 kişi evet, 36 kişi hayır cevabını vermiştir. Sonuçlara göre halkın rekreasyon faaliyeti gösterdiği görülmektedir.

Tablo 8. Rekreatif ve turistik etkinliklerde bulunmak için (tarihi yerleri, doğal alanları, kamping, spor, piknik, gezinti vb.) herhangi bir yere gider misiniz?

	Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
Evet	162	81.8	81.8
Hayır	36	18.2	100
Toplam	198	100	

n = 189 (189 kişiden birkaç şık işaretleyenler olduğundan 198 cevap alınmıştır)

“Rekreasyon alanlarında sizin için önemli olan öncelik nedir?” ankete katılan kişilerin soruya verdikleri cevaplar doğrultusunda; doğal güzellik 133 kişi, tarihi mekânlar 73 kişi, avcılık 26 kişi, kamp yapma 46 kişi, piknik yapma 90 kişi, kaplıcalar 21 kişi ve son olarak diğer cevabı veren 13 kişidir.

Tablo 9. Rekreasyon alanlarında sizin için önemli olan öncelik nedir?

	Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
Doğal güzellik	133	33.1	33.1
Tarihi mekânlar	73	18.2	51.3
Avcılık/Balık tutma	26	6.5	57.8
Kamp yapma	46	11.4	69.2
Piknik yapma	90	22.4	91.6
Kaplıcalar	21	5.2	96.8
Diğer	13	3.2	100
Toplam	402	100	

n = 189 (189 kişiden birkaç şık işaretleyenler olduğundan 402 cevap alınmıştır)

“En çok hangi mevsimi tercih edersiniz?” sorusu birden çok seçeneğin işaretlenebileceği şekilde hazırlanmıştır. Bu soru sorulduğunda yaz mevsimini tercih eden 96 kişi, sonbaharı tercih eden 29 kişi, kışı tercih eden 20 kişi, ilkbaharı tercih eden 59 kişi, her mevsimi tercih eden 40 kişidir. İlkbaharda ve yaz aylarında havaların ısınmaya başlaması ile bu faaliyete katılım oranında önemli bir artış görülmektedir. Bu soruya 1 kişi cevap vermemiştir.

Tablo 10. En çok hangi mevsimi tercih edersiniz?

	Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
Yaz	96	39.2	39.2
Sonbahar	29	11.8	51
Kış	20	8.2	59.2
İlkbahar	59	24.1	83.3
Her mevsim	40	16.3	99.6
Boş cevap	1	0.4	100
Toplam	245	100	

n = 189 (189 kişiden birkaç şık işaretleyenler olduğundan 245 cevap alınmıştır)

“Ne kadar süre ile rekreasyon faaliyetini gerçekleştirirsiniz?” sorusuna katılımcılardan 16 kişi hemen hemen her gün, 43 kişi haftada bir, 53 kişi ayda bir, 32 kişi yılda 1–2 kez, 43 kişi bayram ve benzeri tatil dönemlerinde, 6 kişi hiç cevabını vermemiştir.

Tablo 11. Ne kadar süre ile rekreasyon faaliyetini gerçekleştirirsiniz?

	Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
Hemen hemen her gün	16	8.3	8.3
Haftada bir	43	22.3	30.6
Ayda bir	53	27.5	58.1
Yılda 1–2 kez	32	16.6	74.7
Bayram ve benzeri tatiller	43	22.3	97
Hiç	6	3	
Toplam	193	100	

n = 189 (189 kişiden birkaç şık işaretleyenler olduğundan 193 cevap alınmıştır)

“Rekreasyon faaliyeti için bütçe ayırıyor musunuz?” sorusu evet/hayırlı bir sorudur. Soruya verilen yanıtlarda 117 kişi evet derken, 70 kişi hayır seçeneğini işaretlemiştir. İki kişi de cevap vermemiştir. Katılımcılar rekreasyon faaliyetleri için ağırlıklı olarak bütçe ayırmaktadır.

Tablo 12. Rekreasyon faaliyeti için bütçe ayırıyor musunuz?

	Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
Evet	117	61.9	61.9
Hayır	70	37	98.9
Boş cevap	2	1.1	
Toplam	189	100	

“Rekreasyon faaliyeti için ne kadar bütçe ayırırsınız?” sorusuna katılımcılardan 21 kişi 100–250 TL, 49 kişi 250–500 TL, 85 kişi 500 TL ve üzeri bütçe ayırmaktadır. Katılımcılardan 50 kişi ise bu soruya cevap vermemiştir.

Tablo 13. Rekreasyon faaliyeti için ne kadar bütçe ayırırsınız?

	Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
100–250 TL	21	10.2	10.2
250–500 TL	49	23.9	34.1
500 TL ve üzeri	85	41.5	75.6
Boş cevap	50	24.4	100
Toplam	205	100	

n = 189 (189 kişiden birkaç şık işaretleyenler olduğundan 205 cevap alınmıştır)

“Karaman’da en çok tercih ettiğiniz rekreasyon alanları nerelerdir?” sorusuna 90 kişi Gökçe Çamlığı’nı, 38 kişi Saklı Cennet’i, 44 kişi Manzara Mağaraları’nı, 31 kişi Aktekke Meydanı’nı, 89 kişi Türk Dünyası Kültür Parkı’nı ve 27 kişi diğer yerleri tercih etmiştir. Üç kişi bu soruya cevap vermemiştir.

Tablo 14. Karaman’da en çok tercih ettiğiniz rekreasyon alanları nerelerdir?

	Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
Gökçe Çamlığı	90	28	28
Saklı Cennet	38	11.8	39.8
Manzara Mağaraları	44	13.7	53.5
Aktekke Kent Meydanı	31	9.6	63.1
Türk Dünyası Kültür Parkı	89	27.6	90.7
Diğer	27	8.4	99.1
Boş cevap	3	0.9	100
Toplam	322	100	

n = 189 (189 kişiden birkaç şık işaretleyenler olduğundan 322 cevap alınmıştır)

“Gittiğiniz yerlerde daha çok nelere ihtiyaç duyarsınız?” katılımcılardan 89 kişi masa ve sandalyeye, 70 kişi oyun parkına, 68 kişi büfe- lokantaya, 70 kişi ulaşım imkânlarına, 19 kişi diğer seçeneklere ihtiyaç duymaktadır. Bir kişi bu soruya cevap vermemiştir.

Tablo 15. Gittiğiniz yerlerde daha çok nelere ihtiyaç duyarsınız?

	Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
Masa ve sandalye olmalı	89	28.1	28.1
Oyun parkı	70	22.1	50.2
Büfe-lokanta	68	21.5	71.7

Tablo 15. Devamı

	Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
Ulaşım imkânları	70	22.1	93.8
Diğer	19	6	99.8
Boş cevap	1	0.2	100
Toplam	317	100	

n = 189 (189 kişiden birkaç şık işaretleyenler olduğundan 317 cevap alınmıştır)

“Gittiğiniz yerlerde yemek ihtiyacınızda neyi tercih edersiniz?” sorusuna katılımcılardan 127 kişi kendin pişir kendin ye, 69 kişi ise lokantalı yerleri tercih etmektedir. Bir kişi bu soruya cevap vermemiştir.

Tablo 16. Gittiğiniz yerlerde yemek ihtiyacınızda neyi tercih edersiniz?

	Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
Kendin pişir-kendin ye	127	64.5	64.5
Lokantalı yerleri tercih ederim	69	35	99.5
Boş cevap	1	0.5	100
Toplam	197	100	

n = 189 (189 kişiden birkaç şık işaretleyenler olduğundan 197 cevap alınmıştır)

“Rekreasyon faaliyeti içerisinde Karaman’ın halkına sunduğu olanaklar nedir?” katılımcılardan 84 kişi güzel bir hava ve iklim sahiptir, 80 kişi rahatlatıcı bir yerdir, 25 kişi kış ile yaz mevsimi dağ turizmi için önemli bir yerdir ve 41 kişi boş zamanı değerlendirecek yere sahiptir cevabını vermiştir. On iki kişi bu soruya cevap vermemiştir.

Tablo 17. Rekreasyon faaliyeti içerisinde Karaman’ın halkına sunduğu olanaklar nedir?

	Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
Güzel bir hava ve iklim sahiptir	84	34.7	34.7
Rahatlatıcı ve dinlendirici bir yerdir	80	33.1	67.8
Kış ile yaz mevsimi ve dağ turizmi için önemli bir yerdir	25	10.3	78.1
Boş zaman değerlendirecek birçok yere sahiptir	41	16.9	95
Boş cevap	12	5	100
Toplam	242	100	

n = 189 (189 kişiden birkaç şık işaretleyenler olduğundan 242 cevap alınmıştır)

“Karaman’a yakın bir ilde yaşasaydınız ilin doğal güzelliklerinden yararlanmak için gelir miydiniz?” sorusuna

katılımcılardan 90 kişi evet diyerek “Karaman’a geliriz derken” 97 kişi hayır diyerek “gelmeyiz” demiştir.

Tablo 18. Karaman’a yakın bir ilde yaşasaydınız ilin doğal güzelliklerinden yararlanmak için gelir miydiniz?

	Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
Evet	90	47.6	47.6
Hayır	97	51.3	98.9
Boş cevap	2	1.1	100
Toplam	189	100	

“Rekreasyon faaliyetleri Karaman kentinin gelişimine sizce nasıl katkıda bulunuyor?” sorusunda yanıtlar değerlendirildiğinde 87 kişi kent yaşamına katkı sağladığını söylerken, 26 kişi kent halkına sosyal yaşam sağlıyor demiştir. Kentin tanıtımı sağlanıyor diyen 51 kişi, kentin turizme katkısı var diyen 22 kişidir. Üç kişi cevap vermemiştir.

Tablo 19. Rekreasyon faaliyetleri Karaman kentinin gelişimine sizce nasıl katkıda bulunuyor?

	Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
Hava, su gibi doğal özellikler bakımından kent yaşamına büyük katkı sağlıyor	87	46	46
Pek çok sportif ve sosyal aktivite kent halkına sosyal yaşam sağlıyor	26	13.8	59.8
Kentin tanıtımını sağlıyor.	51	27	86.8
Kentin turizmine katkı sağlıyor	22	11.6	98.4
Boş cevap	3	1.6	100
Toplam	189	100	

“Rekreasyon faaliyetine katılma amacınız nelerdir?” sorusuna 65 kişi doğa yürüyüşü, 42 kişi kayak yapmak, 57 kişi dağa tırmanmak, 133 kişi dinlenmek, 139 kişi piknik yapmak, 67 kişi manzara seyretmek, 83 kişi temiz hava almak, 79 kişi gezinti yapmak, 12 kişi kaplıcalardan faydalanmak, 6 kişi diğer seçeneği işaretlemiştir. Bir kişi bu soruya cevap vermemiştir.

Tablo 20. Rekreasyon faaliyetine katılma amacınız nelerdir?

	Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
Doğa yürüyüşü yapma	65	9.5	9.5
Kayak yapmak	42	6.1	15.6
Dağa tırmanmak	57	8.3	23.9

Tablo 20. Devamı

	Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
Dinlenmek	133	19.4	43.3
Piknik yapmak	139	20.3	63.6
Manzara seyretmek	67	9.8	73.4
Temiz hava almak	83	12.1	85.5
Gezinti yapmak	79	11.5	97
Kaplıcalardan yararlanmak	12	1.8	98.8
Diğer	6	1.1	98.9
Boş cevap	1	1.0	100
Toplam	684	100	

n = 189 (189 kişiden birkaç şık işaretleyenler olduğundan 684 cevap alınmıştır)

“Gittiğiniz alanlardan istediğiniz gibi yararlanmanızı olumsuz olarak etkileyen sebepler nelerdir?” soruya verilen yanıtlarda 59 kişi hava kirliliği, 15 kişi su kirliliği, 48 kişi gürültü, 21 kişi trafik, 44 kişi yoğun kullanım, 10 kişi diğer seçenekleri işaretlemiştir. Dört kişi ise bu soruya cevap vermemiştir. Verilen cevaplar doğrultusunda en fazla hava kirliliğinin etkili olduğu belirtilirken daha sonra yoğun kullanım ve gürültü cevabı verilmiştir.

Tablo 21. Gittiğiniz alanlardan istediğiniz gibi yararlanmanızı olumsuz olarak etkileyen sebepler nelerdir?

	Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
Hava kirliliği	59	29.4	29.4
Su kirliliği	15	7.5	36.9
Gürültü	48	23.9	60.8
Trafik	21	10.4	71.2
Yoğun kullanım	44	21.9	93
Diğer	10	5	98
Boş cevap	4	2	100
Toplam	201	100	

n = 189 (189 kişiden birkaç şık işaretleyenler olduğundan 201 cevap alınmıştır)

“Eğlenme, dinlenme, piknik, gezinti, hoşça vakit geçirmek gibi rekreasyonel amaçlarla gittiğiniz yerlerde kaç saat kalırsınız?” sorusuna katılımcılardan 12 kişi bir saatten az, 47 kişi birkaç saat, 52 kişi sabahdan öğleye kadar, 62 kişi öğleden akşama kadar ve 48 kişi sabahdan akşama kadar cevabını vermiştir. Dört kişi ise bu soruya cevap vermemiştir.

Tablo 22. Eğlenme, dinlenme, piknik, gezinti, hoşça vakit geçirmek gibi rekreasyonel amaçlarla gittiğiniz yerlerde kaç saat kalırsınız?

	Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
Bir saatten az kısa süreli	12	5.3	5.3
Birkaç saat	47	20.9	26.2
Sabahtan öğlene kadar	52	23.1	49.3
Öğlenden akşama kadar	62	27.6	76.9
Sabahtan akşama kadar	48	21.3	98.2
Boş cevap	4	1.8	100
Toplam	225	100	

n = 189 (189 kişiden birkaç şık işaretleyenler olduğundan 225 cevap alınmıştır)

“Rekreasyon faaliyetine genelde kimlerle katılırsınız?” sorusuna katılımcılardan 26 kişi yalnız, 116 kişi ailemle, 41 kişi arkadaş grubumla, 15 kişi akrabalarım ile seçeneğini işaretlemiştir. Dört kişi cevap vermemiştir.

Tablo 23. Rekreasyon faaliyetine genelde kimlerle katılırsınız?

	Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
Yalnız	26	12.9	12.9
Ailemle	116	57.4	70.3
Arkadaş grubumla	41	20.3	90.6
Akraba- yakınlarımla	15	7.4	98
Boş cevap	4	2	100
Toplam	202	100	

n = 189 (189 kişiden birkaç şık işaretleyenler olduğundan 202 cevap alınmıştır)

“Hangi ulaşım aracı ile gidersiniz?” sorusuna katılımcılardan 122 kişi özel otomobille, 37 kişi otobüsle, 13 kişi arkadaş grubuyla temin edilen araç ile, 13 kişi de diğer şekilde seçeneğini işaretlemiştir. Beş kişi ise soruya cevap vermemiştir.

Tablo 24. Hangi ulaşım aracı ile gidersiniz?

	Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
Özel otomobille	122	64.2	64.2
Otobüsle	37	19.5	83.7
Arkadaş grubumuzla temin ettiğimiz araçla	13	6.8	90.5
Diğer	13	6.8	97.3
Boş cevap	5	2.7	100
Toplam	190	100	

n = 189 (189 kişiden birkaç şık işaretleyenler olduğundan 190 cevap alınmıştır)

“Karaman kent merkezindeki rekreasyon alanlarına gitmek için toplu taşıma imkânlarını yeterli buluyor musunuz?” sorusu evet/hayır bir sorudur. Elli sekiz kişi evet cevabını verirken 131 kişi hayır cevabını vermiştir. Üç kişi bu soruya cevap vermemiştir. Toplu taşıma araçları yetersiz bulunmakla birlikte, ulaşım da özel araçlarını tercih ettikleri belirlenmiştir.

Tablo 25. Karaman kent merkezindeki rekreasyon alanlarına gitmek için toplu taşıma imkânlarını yeterli buluyor musunuz?

	Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
Evet	58	30.2	30.2
Hayır	131	68.2	98.4
Boş cevap	3	1.6	100
Toplam	192	100	

n = 189 (189 kişiden birkaç şık işaretleyenler olduğundan 192 cevap alınmıştır)

“Karaman kent merkezindeki rekreasyon alanlarını (park, piknik ve mesire yeri, kamp alanı vb.) yeterli buluyor musunuz?” sorusuna 31 kişi evet demiş, 155 kişi hayır demiştir. Yetmiş sekiz kişi ise fikrim yok seçeneğini işaretlemiştir. Dört kişi de bu soruya cevap vermemiştir.

Tablo 26. Karaman kent merkezindeki rekreasyon alanlarını (park, piknik ve mesire yeri, kamp alanı vb.) yeterli buluyor musunuz?

	Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
Evet	31	11.6	11.6
Hayır	155	57.8	69.4
Fikrim yok	78	29.1	98.5
Boş cevap	4	1.5	100
Toplam	268	100	

n = 189 (189 kişiden birkaç şık işaretleyenler olduğundan 268 cevap alınmıştır)

“Karaman kent merkezindeki rekreasyon alanlarının geliştirilmesi ve kullanımının artırılması için neler yapılmalıdır?” sorusuna katılımcılardan 71 kişi etkili reklam, 63 kişi proje yarışmaları, 75 kişi bilgilendirme ve 44 kişi diğer seçeneği işaretlemiştir. Altı kişi bu soruya cevap vermemiştir.

Tablo 27. Karaman kent merkezindeki rekreasyon alanlarının geliştirilmesi ve kullanımının artırılması için neler yapılmalıdır?

	Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
Etkili reklam çalışması	71	27.4	27.4
Proje yarışmaları	63	24.3	51.7
Daha fazla bilgilendirme	75	29	80.7
Diğer	44	17	97.7
Boş cevap	6	2.3	100
Toplam	259	100	

n = 189 (189 kişiden birkaç şık işaretleyenler olduğundan 259 cevap alınmıştır)

“Karaman kent merkezindeki rekreasyon alanlarının korunmasına yönelik ne tür çalışmalar yapılmalıdır?” sorusuna ankete katılanlardan 39 kişi alan sınırlandırılması, 55 kişi ücretlendirme, 54 kişi cezaların artırılması, 21 kişi özelleştirme, 12 kişi diğer cevabını vermiştir. Sekiz kişi cevaplamamıştır.

Tablo 28. Karaman kent merkezindeki rekreasyon alanlarının korunmasına yönelik ne tür çalışmalar yapılmalıdır?

	Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
Alan sınırlandırılması	39	20.6	20.6
Ücretlendirme	55	29.1	49.7
Cezaların artırılması	54	28.6	78.3
Özelleştirme	21	11.1	89.4
Diğer	12	6.4	95.8
Boş cevap	8	4.2	100
Toplam	189	100	

“Rekreasyon alanları ile ilgili sorunlarınız var mı, varsa çözüm önerileri ile yazar mısınız?” sorusu açık uçlu soru tarzı ile hazırlanmıştır. Katılımcıların verdikleri cevapların analizi sonucu temizlik, güvenlik, elektrik, ibadethane, çocuk oyun alanı ve ulaşım yetersizliği alanlarda yaşanan önemli problemlerdir. Katılımcılar bu sorunların çözümü için insanların alanların kullanımı konusunda bilgilendirilmesi gerektiğini ayrıca alanlardan ücret alınabileceğini ve yerel yönetimin ulaşım konusunda araçların sefer sayısını artırması gerektiğini belirtmişlerdir.

Tartışma ve Sonuç

Şehirlerin sahip olduğu doğa, tarih, park, su, sahil, sportif etkinlikler ve gastronomi unsurları üzerine turizm ve rekreasyon araştırmalarının yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bağlamda gerçekleştirilen araştırma Karaman ilinde yer alan gastronomi temalı rekreasyonel aktivitelerin gerçekleştirildiği alanları tespit etmeyi ve bu alanların insanlar üzerindeki etkisini saptanmayı

amaçlamaktadır. Araştırma sonunda 14 otel, 9 otel restoranı, 6 bağımsız restoran, 8 sokak lezzetleri, 4 AVM işletmesi, 3 kafe, 56 sulu yemek işletmesi, 85 kebab, döner, dürüm ve 5 kurum misafirhanesi gastronomi temalı kapalı alan rekreasyon alanı; 5 mesire alanı, 4 park, 8 baraj ve 3 su temalı alan açık alan rekreasyon alanı olarak tespit edilmiştir. Bu alanlarda köfte, sucuk, kokoreç, elma, divle peyniri vb. gastronomik unsurlar kullanılmaktadır. Benzer şekilde farklı şehirlerde yapılan çalışmalar incelendiğinde; Düner, (2016) Erzurum kentinin turizm unsurları arasında doğal değerlerin ön plana çıktığını ayrıca halkın en çok Ekşisu ve Çağlayan mesire alanlarını kullandığını buna bağlı olarak da bu alanların sürdürülebilirliği konusunda bazı tehlikelerin ortaya çıktığını belirtmektedir. Kargiglioğlu ve Temür (2022) Muğla kentinin gastronomi turizm potansiyeli açısından gelişmeye açık olduğunu, bu bağlamda yatırımların artırılması gerektiğini ve uluslararası seviyede festival gibi etkinliklerin yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Koçyiğit ve Yıldız (2014) Konya’da rekreasyon alanlarının her geçen gün arttığını, bu kapsamda yerel halkın istihdamına katkı vererek rekreasyon alanlarının insanların sosyal faaliyetlerindeki artışa da katkıda bulunmakta olduğunu belirtmişlerdir. Doldur ve Nesipoğlu, (2022) “Antakya Şehri ve Yakın Çevresinde Rekreasyon Faaliyetlerinin Özellikleri ve Dağılışı” başlıklı çalışmalarında Antakya’nın 600 çeşit yemeğe sahip geleneksel mutfaka sahip olduğunu, 2017’de UNESCO tarafından “Dünyanın 26. Gastronomi Şehri” olarak tescillendiğini, bu bağlamda gastronomi turizmi kapsamında yemek turları, yemek festivalleri, yöresel pazarlar ve çiftlik gezileri, yemek atölyeleri gibi rekreatif etkinliklerin yapılabileceğini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda gerekli altyapı çalışmalarının yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Karaman işsizliğin en az olduğu kentler arasında yer almaktadır. Kadınların iş hayatında daha fazla yer alması, yoğun iş temposu ve çarpık kentleşme sonucu kent sakinlerinin fiziksel ve mental yönden rahatlayabileceği rekreatif alanlara ve unsurlara daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Alanların hijyen ve sanitasyon şartları kontrol edilmeli, güvenliği sağlanmalı ve ulaşım imkânları artırılmalıdır. Gastronomi temalı rekreasyon alanlarında tercih edilen gastronomik unsurların coğrafi işaret ile tescillenerek gelecek nesillere aktarılması, gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilmesi, yerel ekonomiye kazandırılması ve bu alanların geliştirilip sayısının artırılması ilgili kurum ve kuruluşlara yönelik öneri olarak sıralanabilir.

Sonuç olarak Karaman ili rekreasyon alanlarının çeşitlendirilmesi ve turizm potansiyelinin artırılması amacıyla; yerel yönetimlerin aktif rol alması gerekmektedir. Bu bağlamda, gastronomi temalı rekreatif alanların belirlenmesi ve çeşitli turizm etkinliklerinin düzenlenmesi önem arz etmektedir. Yerel lezzetlerin tanıtımı ve markalaştırılması için gastronomi festivalleri, yemek yarışmaları ve tadım etkinlikleri

gibi rekreasyon faaliyetlerine odaklanılabilir. Bu etkinliklerin yanı sıra; doğa yürüyüşleri, bisiklet turları, piknik alanları ve macera parkları gibi rekreasyonel aktivitelerin geliştirilmesi de turistlerin ilgisini çekebilir. Böylece Karaman ilinin rekreasyon turizmi potansiyeli artırılabilir ve bölgenin ekonomik kalkınmasına önemli katkılar sağlanabilir.

Etik Beyan

Bu çalışmada *Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi* kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmada veri toplanmaya başlanmadan önce Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 06/06/2023 tarih ve 11 sayılı toplantısında 158 karar sayısı ile etik kurul izni alınmıştır.

Çıkar Çatışması

Yazar(lar) herhangi bir çıkar çatışması bildirmemektedir.

Finansal Destek

Bu araştırma için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yazarlık Katkı Beyanı

Fikir/Kavramsallaştırma: Mustafa Akturfan, Seher Akturfan, Yusuf Er, Abdullah Çuhadar, Veysel Turkak

Tasarım: Mustafa Akturfan, Seher Akturfan, Yusuf Er, Abdullah Çuhadar, Veysel Turkak

Veri Toplama: Mustafa Akturfan, Seher Akturfan, Yusuf Er, Abdullah Çuhadar, Veysel Turkak

Veri İşleme/Analiz: Mustafa Akturfan, Seher Akturfan, Yusuf Er, Abdullah Çuhadar, Veysel Turkak

Yazım – İlk Taslak: Mustafa Akturfan, Seher Akturfan, Yusuf Er, Abdullah Çuhadar, Veysel Turkak

Yazım – Gözden Geçirme ve Düzenleme: Mustafa Akturfan, Seher Akturfan, Yusuf Er, Abdullah Çuhadar, Veysel Turkak

Literatür Taraması: Mustafa Akturfan, Seher Akturfan, Yusuf Er, Abdullah Çuhadar, Veysel Turkak

Görsel Sunum: Mustafa Akturfan, Seher Akturfan, Yusuf Er, Abdullah Çuhadar, Veysel Turkak

Proje Yönetimi: Mustafa Akturfan, Seher Akturfan, Yusuf Er, Abdullah Çuhadar, Veysel Turkak

Denetim/Akademik Danışmanlık: Mustafa Akturfan, Seher Akturfan, Yusuf Er, Abdullah Çuhadar, Veysel Turkak

Yazar Notu

Bu çalışma, 17–20 Mayıs 2023 tarihinde Antalya'da düzenlenen 4th International Recreation and Sports Management Congress'in özet metin kitapçığında yayımlanmıştır.

Kaynaklar

Akturfan, M., & Şen, A. (2023). Rekreasyon turizmi bağlamında gastronomi temalı festivaller. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 13(1), 230–244. <https://doi.org/10.14230/johut1349>

Altunöz, Ö., Tırıl, A., & Arslan, Ö. E. (2014). Hamsilos Tabiat Parkı'nın rekreasyon potansiyelini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 1(1), 20–38.

Bingül Bulut, M. B. (2023). Karaahmetli Tabiat Parkı'nın rekreasyon potansiyelinin değerlendirilmesi. *GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism, Recreation and Sports Sciences (ATRSS)*, 6(1), 259–271. <https://doi.org/10.53353/atrss.1230887>

Birinci, S., Zaman, M., & Bulut, İ. (2016). Limni Gölü Tabiat Parkı'nın (Gümüshane) rekreasyon potansiyeli. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/Journal of International Social Research*, 9(46), 285–295.

Bozkurt, S. G. (2019). Gürün (Sivas) ilçesi Gökpınar Gölü ve çevresinin rekreasyon potansiyelinin belirlenmesi. *Türkiye Peyzaj Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 29–39.

Can, E. (2015). Boş zaman, rekreasyon ve etkinlik turizmi ilişkisi. *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 1–17.

Çetinkaya, G., Yıldız, M., & Özçelik, M. A. (2016). Açık hava rekreasyon kapsamında milli park kullanım engelleri. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi/Mediterranean Journal of Humanities*, 6(1), 99–114. <https://doi.org/10.13114/MJH.2016119292>

Demir, C. (2002). Turizm ve rekreasyon faaliyetlerinin olumsuz çevresel etkileri: Türkiye'deki milli parklara yönelik bir uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 93–117.

Doldur, H., & Nesipoğlu, O. (2022). Antakya şehri ve yakın çevresinde rekreasyon faaliyetlerinin özellikleri ve dağılışı. *Coğrafya Dergisi/Journal of Geography*, 44, 31–47. <https://doi.org/10.26650/JGEOG2021-896150>

Düner, M. (2016). *Erzincan kentinin rekreasyon alanları* [Yüksek lisans tezi, Erzincan Üniversitesi]. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ekingen, N., & Şahin, H. M. (2021). Batman merkezinde ve ilçelerinde rekreasyon alanlarının incelenmesi. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 161–175.

Eren, C., & Koçyiğit, M. (2020). Kent imajının ve kentsel rekreasyon alanlarına yönelik algının ölçümü. *Aksaray İletişim Dergisi*, 2(1), 66–81.

Karakan, H. İ. (2021). Gastronomi temalı rekreasyon etkinlikleri. In S. Kül Avan, E. K. Şimşek, Ö. Yayla, & M. C. Birinci (Ed.), *Rekreasyon ve turizm araştırmaları* (ss. 41–52). E-kitap.

Karaman Valiliği. (2023). Coğrafi bilgiler. <http://www.karaman.gov.tr/ilin-cografi-bilgileri>

Kargılioğlu, Ş., & Temür, E. (2022). Muğla Gastronomi Haritası (The Gastronomic Map of Muğla). *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 5(3), 1203–1215. <https://doi.org/10.33083/joghat.2022.195>

Keleş, Ş. (2021). Destinasyon pazarlaması ve Karaman ilinin destinasyon olarak bilinirliği üzerine bir araştırma [Yüksek lisans tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi]. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koçyiğit, M., & Yıldız, M. (2014). Yerel yönetimlerde rekreasyon uygulamaları: Konya örneği. *International Journal of Sport Culture and Science*, 2(Special Issue 2), 211–223. <https://doi.org/10.14486/IJSCS193>

Kültür Portalı. (2023). Karaman turizm aktiviteleri. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/karaman/turizmaktiviteleri>

Kurt, M. (2009). Karaman'da eski çağlara ait kültürel unsurlar ve turizm açısından önemi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 21, 165–196.

Lakićević, M., Žarevac, M., & Pantić, N. (2012). Gastronomic festivals in rural region of Serbia. *Megatrend Review*, 9(1), 73–82.

Şimşek, İ. (2020). *Rotamız Karaman*. Lotus Kitap Basım.

Türk Dil Kurumu. (2024, Ocak). Rekreasyon. <https://sozluk.gov.tr/>

Trabskaya, J., Gordin, V., & Tihonova, D. (2015). The study of gastronomic festivals based on cultural heritage. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2672622>

Uca, A. (2012). Karaman'da kırsal turizmin örneği: Sertavul. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(23), 71–75.

Üstündağ, Ö., Devecioğlu, S., & Akarsu, E. (2011, Mayıs). Spor ve rekreasyon alanlarının şehir planlamasındaki yeri ve önemi. In *6th International Advanced Technologies Symposium (IATS'11)* (ss. 31–34). Elazığ, Türkiye.

Uyanık, H. (2023). Kentin kurgusal mekân olarak rekreatif yeşil alanlar ve parklar üzerine sosyolojik bir araştırma: Konya örneği. *İçtimaiyat*, 7(2), 488–505.

Winter, P. L., Selin, S., Cervený, L., & Bricker, K. (2019). Outdoor recreation, nature-based tourism, and sustainability. *Sustainability*, 12(1), 81. <https://doi.org/10.3390/su12010081>

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. baskı). Seçkin Yayıncılık.

Zavalna, S. (2019). *Ukrayna gastronomi festivalleri* [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DOI: 10.26468/trakyasobed.1597566

Trakya University Journal of Social Sciences, 27(2), 194–206, 2025

Hemşirelik Öğrencilerinin LGBTİ Sosyal Medya Fenomenlerine Bağlanmışlık Düzeyi ile LGBTİ Bireylere Yönelik Tutumları Arasındaki İlişki

The Relationship Between Nursing Students' Level of Attachment to LGBTI Social Media Phenomena and Their Attitudes Towards LGBTI Individuals

Öğr. Gör. Nermin Kayar^{1*}, Prof. Dr. Hatice Kahyaoğlu Süt²

¹Kırklareli Üniversitesi, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, İlk ve Acil Yardım Programı, Kırklareli, Türkiye

²Trakya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Edirne, Türkiye

ÖZ

Bu çalışmada hemşirelik bölümü öğrencilerinin Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks (LGBTİ) sosyal medya fenomenlerine bağlanmışlık düzeyi ile LGBTİ bireylere yönelik tutumları arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Kesitsel özellikteki bu çalışma 2022/2023 eğitim öğretim döneminde öğrenim gören bir Devlet Üniversitesinin Hemşirelik Bölümü öğrencilerinden gönüllü katılım sağlayan 265 öğrenci ile yürütüldü. Veriler araştırmacılar tarafından literatür incelenerek hazırlanan bir anket formu, LGBTİ Bireylere Yönelik Tutum Ölçeği ve Takipçiler Nezdinde Sosyal Medya Fenomenlerinin (SMF) Kanaat Önderliği Ölçeği ile toplandı. Bulgular; Araştırmaya katılan hemşirelik öğrencilerinin yaş ortalaması 20.87 ± 1.75 olup, 85.7%'si kadındır. LGBTİ Bireylere Yönelik Tutum ölçeğinin “Ötekileştirilme” ve “Hastalık” alt boyutları ile SMF Kanaat Önderliği ölçeğinin “Eğlence” alt boyutu arasında negatif yönde zayıf bir korelasyon bulunmuştur. LGBTİ Bireylere Yönelik Tutum ölçeğinin “Aşırıya Kaçma” alt boyutu ile SMF Kanaat Önderliği ölçeğinin “Yakınlık”, “Güven”, “Eğlence” alt boyutları ve toplam puanı arasında negatif yönde zayıf korelasyonlar bulunmuştur. LGBTİ Bireylere Yönelik Tutum ölçeğinin alt boyutları ve toplam puanı ile cinsiyetin kadın olması, herhangi bir inanca sahip olmama ve annenin eğitim düzeyi değişkenlerine göre anlamlı fark yarattığı belirlenmiştir ($p < .05$). SMF Kanaat Önderliği ölçeğinin “Eğlence” alt boyutu ile kadın olmak, annenin eğitim düzeyinin yüksek olması, ekonomik düzeyin yüksek olması değişkenleri ve “Yakınlık” alt boyutu ile kadın olma değişkeni açısından anlamlı farklılık göstermektedir. Sonuç olarak sosyal medyada LGBTİ fenomenleri eğlence amaçlı takip eden hemşirelik öğrencileri fenomenleri ötekileştirmeden, hasta olarak görmeden, aşırıya kaçtığını düşünmeden takip ederken; LGBTİ fenomenlere kendini yakın hisseden ve güvenerak takip eden öğrenciler LGBTİ bireylerin aşırıya kaçtığını düşünmeden takip etmektedir. Hemşirelik öğrencilerinin hasta bakımında, LGBTİ fenomeni ile birey etkileşiminin, LGBTİ bireylere yönelik daha olumlu tutumlar geliştirmelerinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: LGBTİ, hemşirelik, tutum, sosyal medya fenomeni, sosyal medya



*Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Öğr. Gör. Nermin Kayar

E-posta: nerminkayar@klu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8840-6846

Geliş Tarihi/Received: 06.12.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 21.07.2025

Epub: 03.10.2025

Yayınlanma Tarihi/Publication Date: 26.12.2025

Atıf/To cite this article: Kayar, N., & Kahyaoğlu Süt, H. (2025). The relationship between nursing students' level of attachment to LGBTI social media phenomena and their attitudes towards LGBTI individuals. *Trakya University Journal of Social Sciences*, 27(2), 194–206.



©Telif Hakkı 2025 Yazar. Trakya Üniversitesi adına Galenos Yayınevi tarafından yayımlanmaktadır. Creative Commons Atıf (CC BY) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmaktadır. Copyright© 2025 The Author. Published by Galenos Publishing House on behalf of Trakya University. Licensed under a Creative Commons Attribution (CC BY) 4.0 International License.

ABSTRACT

In this study, it was aimed to determine the relationship between nursing students' level of attachment to Lesbian, Gay, Bisexual, Trans, and Intersex (LGBTI) social media phenomenon (SMP) and their attitudes towards LGBTI individuals. This cross-sectional study was conducted with 265 students who voluntarily participated in the Nursing Department of a State University in the 2022–2023 academic year. The data were collected with a questionnaire form prepared by the researchers by examining the literature, the Attitude Towards LGBTI Individuals Scale, and the Scale of Opinion Leadership of SMP in the Perception of Followers. Results: The mean age of the nursing students participating in the study was 20.87 ± 1.75 and 85.7% of them were female. A weak negative correlation was found between the "Othering" and "Illness" sub-dimensions of the Attitude Towards LGBTI Individuals Scale and the "Fun" sub-dimension of the SMP Opinion Leadership Scale. Weak negative correlations were found between the 'extremism' sub-dimension of the Attitude Towards LGBTI Individuals Scale and the "Closeness", "Trust", "Fun" sub-dimensions and total score of the SMP Opinion Leadership Scale. It was found that the sub-dimensions and total score of the Attitude Towards LGBTI Individuals Scale showed a significant difference according to the variables of being female, not having any belief and mother's education level ($p < .05$). There is a significant difference between the "Fun" sub-dimension of the SMP Opinion Leadership Scale and the variables of being female, having a high level of mother's education, having a high economic level, and between the "Closeness" sub-dimension and being female. As a result, nursing students who follow LGBTI phenomena on social media for entertainment purposes follow the phenomena without othering them, without seeing them as patient, without thinking that they are excessive, while students who feel close to LGBTI phenomena and follow them with trust follow them without thinking that LGBTI individuals are excessive. It is thought that the interaction of nursing students with LGBTI phenomenon in patient care is effective in developing more positive attitudes towards LGBTI individuals.

Keywords: LGBTI, nursing, attitude, social media phenomenon, social media

EXTENDED ABSTRACT

The acronym LGBTI, which stands for Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, and Intersex, is used to refer to various aspects of sexual identity and orientation. The problems encountered in providing healthcare to LGBTI individuals, the attitudes of healthcare providers and the inequality that LGBTI individuals face in the healthcare system are still on the agenda. Although the attitude towards LGBTI individuals has made positive progress in recent years, there are deficiencies in the education system in our country on how to communicate with LGBTI individuals and their families and how the approach should be. The number of social media users is increasing day by day in our country as well as all over the world, and it is thought that LGBTI individuals who actively use social media are effective in influencing the attitude towards them and creating awareness. Based on this idea, we examined how the level of attachment to LGBTI social media influencers affects the attitude towards LGBTI individuals in the process of providing care to LGBTI individuals by adopting the principle of justice and equality of future nurses.

The research was conducted with students of the Nursing Department of the Faculty of Health Sciences of a State University in Turkey during the spring semesters of the 2022/2023 academic year. The sample of the study consists of $n = 756$ students studying in the nursing department. In this study, 265 volunteer students from first, second, third, and fourth-year nursing students were included in the study without sampling selection. Data were collected using an information form prepared by the researchers in line with literature information, the opinion leadership scale of social media phenomenon (SMP) among followers and the attitude scale towards LGBTI individuals. In the evaluation of the data, descriptive statistics (mean $\pm$ standard deviation, number, percentage) were calculated for the variables. The Mann-Whitney U test was used to compare the SMP Opinion Leadership Scale and Attitude Scale Towards LGBTI Individuals scores between variables consisting of two categories, and the Kruskal-Wallis test was used to compare the SMP Opinion Leadership Scale and Attitude Towards LGBTI Individuals Scale scores between variables consisting of 3 or more categories. The chi-square test was used to compare categorical variables. Spearman correlation analysis was used to examine the relationships between quantitative data. $p < .05$ was accepted as the statistical significance limit value.

The mean age of the nursing students participating in the study was 20.87 ± 1.75 and 85.7% were female. The social media platforms preferred by students are Instagram with 37.7%, YouTube with 28%, and Twitter with 21.2%. A weak negative correlation was found between the "Othering" and "Illness" sub-dimensions of the Attitude Towards LGBTI Individuals Scale and the "Fun" sub-dimension of the SMP Opinion Leadership Scale ($r = -.204$, $p < .001$; $r = -.237$, $p < .001$). There were weak negative correlations between the "Extremism" sub-dimension of the Attitude Towards LGBTI Individuals Scale and the

EXTENDED ABSTRACT

“Closeness” ($r = -.154$; $p = .012$), “Trust” ($r = -.130$; $p = .034$), “Fun” ($r = -.223$; $p < .001$) sub-dimensions and the total score ($r = -.164$; $p = .007$) of the SMP Opinion Leadership Scale.

A significant difference was found in terms of the “Othering”, “Extremism” and total score of the Attitude Scale towards LGBTI Individuals and the variables of being female ($p = .02$), not having any belief ($p = .010$) and having a high level of education of the mother ($p = .012$). A striking distinction was observed regarding the “Illness” sub-dimension of the Attitude Scale towards LGBTI Individuals in terms of the variables of not having any belief ($p = .010$) and having a high level of education of the mother ($p = .012$).

A significant difference was found between the “Fun” sub-dimension of the SMP Opinion Leadership Scale and being a woman ($p = .022$), having a high level of education of the mother ($p = .037$), having a high economic status ($p = .036$) and being a first-year university student; being a woman ($p = .010$) and the “Closeness” sub-dimension; being a second-year student and the “Knowledge” sub-dimension; being in the first two years of university life and the total score of the SMP Opinion Leadership Scale.

Nursing students who follow the LGBTI phenomenon on social media for fun purposes do not othering LGBTI individuals, do not see them as patient, and do not think they are extremism it. At the same time, when students follow the LGBTI phenomenon with a sense of closeness and trust, they do not think that LGBTI individuals are extremism it. While the increase in the number of LGBTI phenomena today slightly increases the positive attitudes of young people towards LGBTI individuals, being a woman, not having any beliefs, and the increase in the mother’s level of education increase positive attitudes. It is believed that interaction with the LGBTI phenomenon is effective in nursing students displaying more positive attitudes towards LGBTI individuals in patient care.

Giriş

Cinsel kimlik; doğumda atanan cinsiyet, cinsiyet ifadesi (ses, fiziksel görünüm, kalıplaşmış hareketler, kıyafet seçimi, oyun ve aksesuar seçimi gibi bireyin cinsiyet kimliğini ifade eden davranışlar), cinsel aktivite/cinsel davranış ve cinsel çekim/cinsel yönelim gibi farklı düzeylerden oluşan çok faktörlü karmaşık bir yapıdır (Moleiro & Pinto, 2015). Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks (LGBTİ) cinsiyet kimliği, cinsel yönelim ve cinsiyet karakteristiğinin farklı yönleri için kullanılan ifadelerin bir kısaltmasıdır. Herkesin bir cinsel yönelimi vardır; lezbiyen ve geyler romantik ve cinsel olarak aynı cinsten bireylere ilgi duyarlarken, biseksüel bireyler her iki cinsiyetten insana ilgi duyabilirler. Herkesin aynı zamanda bir cinsiyet kimliği vardır; Trans bireyler kendilerini doğumda atandıkları cinsiyetten farklı bir cinsiyet olarak tanımlarken, interseks bireyler ise anatomik cinsiyet özelliklerinin (genital ve/veya üreme organları, kromozomlar) erkek ve kadın tanımına uymadığı bireyleri ifade etmektedir (Margolies & Brown, 2019; Valfort, 2017).

Sosyal medya, kullanıcıların çevrimiçi sosyal ağlara (YouTube, Facebook, Instagram vb.) katılmasını ve içerik oluşturmaya imkân tanıyan çeşitli mobil uygulamaları ve web sitelerini içermektedir (Gelinaz vd., 2017). We Are Social (2023) verilerine göre Türkiye’de aktif sosyal medya kullanıcıları 62,55 milyon kişi ve sosyal medyada geçirilen süre ise ortalama

2 saat 54 dakikadır. Türkiye’de sosyal medya kullanıcılarının en sık kullandıkları sosyal medya platformu; 90.6% ile en çok Instagram sonra sırası ile WhatsApp, Facebook ve Twitter’dır. (We Are Social, 2023) Sosyal medya kullanıcıları arasında yer alan LGBTİ bireyler dijital platformlarda içerik oluşturma, içerikleri çoğaltma ve dağıtabilmeleri sayesinde açık bir sese sahip olma olanağını elde etmektedirler. LGBTİ bireylerin sosyal medya kullanım amaçları arasında; eğlence, LGBTİ hakkında bilgi, kimlik gelişimi ve sosyal destek yer almaktadır (Craig vd., 2021). Sosyal medya, LGBTİ bireyler için çevrimiçi ve çevrimdışı akran desteğinin gelişmesi, LGBTİ toplulukları oluşturabilme ve katılabilme, toplumda karşılaştıkları zorbalık, damgalanma karşısında birlik olabilme duygularının gelişmesine katkı sağlayabilir (Burke & Kraut, 2016). Bu nedenle LGBTİ bireyler sosyal medyada kendilerini ifade edebilme, topluluk oluşturma ve farkındalık arttırmak amacıyla sosyal medyayı sıklıkla ve aktif olarak kullanabilmektedirler.

LGBTİ bireyler cinsiyet kimlikleri ve yönelimleri dolayısıyla ayrımcılık, sağlıkta eşitsizlik, damgalanma gibi durumlarla ve sağlık hizmetlerine erişimde engeller ile karşılaşabilmektedir (Elboğa vd., 2024; Gunbegi vd., 2022; Kates vd., 2018). Türkiye’de dahil özellikle muhafazakâr ülkelerde sağlık hizmeti sağlayıcılarının LGBTİ bireylere yönelik olumsuz tutumlarının sağlık hizmetinin sunumunu ve bakım vermeyi olumsuz etkileyebildiği görülmektedir (Aslan & Paşlı Gürdoğan, 2024; Sholeye vd., 2018; University of California, Los Angeles,

2019). Türkiye’de hemşirelerin LGBTİ bireylere yönelik tutumlarını inceleyen bir araştırmada hemşirelerin mesleki yaşantılarından ziyade sosyal yaşamlarında LGBTİ bireylere yönelik olumsuz tutuma sahip oldukları bulunmuştur (Aslan & Paslı Gürdoğan, 2024). Türkiye’de klinik hemşirelerinin LGBTİ bireyler hakkında düşüncelerine yönelik gerçekleştirilen çalışmada hemşirelerin büyük bir kısmının yanlış bilgi ve olumsuz düşüncelere sahip olduğu tespit edilmiştir (Öcalan & Hiçdurmaz, 2024). Hemşirelerin LGBTİ bireylere yönelik tutumunun değerlendirilmesi için yürütülen başka bir çalışmada; LGBTİ bireylerin sağlık alanında karşılaştıkları eşitsizliklerin ve yaşadıkları sorunların azaltılmasına yönelik verilen eğitimin, hemşirelerin LGBTİ bireylere yönelik bilgi düzeyi ve farkındalığını arttırdığı ve olumlu tutum geliştirmeye katkı sağladığı saptanmıştır (Donisi vd., 2020). Ülkemizde LGBTİ bireyler ve aileleri ile nasıl iletişim kurulacağı ve yaklaşımın nasıl olması gerektiği konusunda eğitim sisteminde eksiklikler bulunmaktadır. LGBTİ bireylerin toplumsal yaşamlarında ve kamusal alanda toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığa maruz kaldıkları bilinmektedir. LGBTİ bireylerin sağlık durumları ve sağlık hizmetlerine erişimini araştıran Türkiye’deki yapılan çalışmalarda LGBTİ statülerini açıklamanın tedavilerini olumsuz etkileyeceklerini, toplumsal damgalanma, sağlık çalışanlarının olumsuz tutum ve düşünceleri, sağlık hizmetlerinden memnuniyetsizlik ve sağlık sigortası, finansal destek eksikliği nedeniyle sağlık hizmetlerine erişimdeki engellerin yer aldığı görülmektedir (Gunbegi vd., 2022; Şahin, 2020). Toplumda LGBTİ bireylere yönelik önyargılar ve ayrımcılık, sağlık hizmetlerine erişimde LGBTİ bireyler için engel oluşturmaktadır (Gunbegi vd., 2022; Öcalan & Hiçdurmaz, 2024; Şahin, 2020). Sağlık profesyonellerinin LGBTİ bireylere yönelik tutumları, kültürel, ahlaki ve dini değerlerden etkilenmekte ve sağlık hizmetlerinin adil ve eşit sunulmasında zorlukların yaşanmasına neden olmaktadır (Ersoy vd., 2024). Literatürde, sağlık profesyonellerinin LGBTİ bireylere yönelik tutumlarının şekillenmesinde sosyal medyanın rolünü inceleyen araştırmaların eksik olduğu görülmektedir. Özellikle genç nesil sağlık profesyonelleri arasında sosyal medyanın kullanımı ve etkisi giderek yaygınlaşmaktadır. Tüm bu bilgiler göz önüne alındığında bu araştırma, Hemşirelik öğrencilerinin LGBTİ sosyal medya fenomenlerine bağlanmışlık düzeyi ile LGBTİ bireylere yönelik tutumları arasındaki ilişkiyi inceleyerek, literatürdeki bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Elde edilen bulgular, sağlık alanında eğitim programlarının geliştirilmesine katkı sağlayarak, LGBTİ bireylere eşit ve kapsayıcı sağlık hizmetlerinin sunulmasına yönelik stratejilerin belirlenmesine ışık tutacağı düşünülmektedir. Araştırmada bu temel amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Hemşirelik öğrencilerinin LGBTİ sosyal medya fenomenlerine bağlanmışlık düzeyi ile LGBTİ bireylere yönelik

tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?

2. Sosyo-demografik değişkenler, LGBTİ sosyal medya fenomenlerine bağlanmışlık düzeyi ile LGBTİ bireylere yönelik tutum üzerinde anlamlı bir etkiye sahip midir?

Gereç ve Yöntem

Araştırmanın Tipi

Bu araştırma, hemşirelik öğrencilerinin LGBTİ sosyal medya fenomenlerine bağlanmışlık düzeyi ile LGBTİ bireylere yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla tanımlayıcı, kesitsel ve ilişki arayıcı türde yürütülmüştür.

Araştırmanın Yeri ve Zamanı

Araştırma, Trakya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü öğrencileri ile 2022/2023 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde yürütülmüştür.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın örneklemi hemşirelik bölümünde öğrenim gören $n = 756$ öğrenci oluşturmaktadır. Bu çalışmada örneklem seçimine gidilmeden birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf hemşirelik öğrencilerinden çalışmaya katılmada gönüllü 265 öğrenci dahil edilmiştir. Çalışmada, LGBTİ sosyal medya fenomenlerine bağlanmışlık düzeyi ile LGBTİ bireylere yönelik tutum arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için yapılan Spearman korelasyon analizi temel alınarak gerçekleştirilen post-hoc güç büyüklüğü .207 olarak hesaplanmış olup, 5% yanılma payı düzeyinde güç değeri 91.02% olarak hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar; bulguların güvenilirliğini destekleyen örneklem büyüklüğünün istatistiksel olarak yeterli olduğunu göstermektedir.

Veri Toplama Araçları

Bilgi formu

Araştırmacılar tarafından literatür bilgileri doğrultusunda hazırlanan form; hemşirelik bölümü öğrencilerinin sosyo-demografik özellikleri, kullanılan sosyal ağlar ve sosyal ağların kullanım amacına yönelik soruları içermektedir (Küçükçaya & Kahyaoğlu Süt, 2018; Özyer & Özcan, 2022).

Takipçiler Nezdinde Sosyal Medya Fenomenlerinin Kanaat Önderliği Ölçeği (SMF Kanaat Önderliği Ölçeği)

2020 yılında Tam tarafından geliştirilen ölçek 22 madde ve 6 alt boyuttan oluşmaktadır. İlk 1–5 maddeler sosyal medya fenomenleri hakkında “Bilgi” alt boyutu, 6–9 maddeler “Yakınlık” alt boyutu, 10–13 maddeler “Taklit” alt boyutu, 14–16 maddeler “Güven” alt boyutu, 17–19 maddeler

“İletişim” alt boyutu ve 20–22 maddeler “Eğlence” alt boyutundan oluşmaktadır. Ölçeğin ilk alt boyutu olan “Bilgi”, fenomenlerin takipçilerine sunduğu güncel, faydalı ve doğru bilgilerin değerini ortaya koyar. “Yakınlık” alt boyutu fenomen ile takipçileri arasında gelişen duygusal bağı ve samimiyeti vurgular. “Taklit” alt boyutu takipçilerin fenomenin davranış, stil ve söylemlerini ne kadar benimsediklerini ifade eder. “Güven” alt boyutu fenomenin sunduğu bilgilerin doğruluğu, güvenilirliği ve takipçilerin fenomene duyduğu inancı ifade eder. “Eğlence” alt boyutu fenomenin içeriklerinin takipçi nezdinde ne kadar neşe ve rahatlama sağladığı, sosyal medya deneyimlerine ne kadar renk kattığını ifade eder. Son olarak “İletişim” alt boyutu fenomenin takipçiler nezdinde ne kadar etkin olduğu, takipçilerin yorumlarına, sorularına verdiği cevapların kalitesi ve iletişim tarzının samimiyetini ölçer. Bu ölçekten alınabilecek en düşük puan 22, en yüksek puan ise 110’dur. Ölçekten 56 ve üzeri puan alan bireyler, fenomeni yüksek düzeyde kanaat önderi olarak görmekte, 56 ve altı puan alan bireyler ise fenomeni düşük düzeyde kanaat önderi olarak değerlendirmektedir. Ölçeğin tamamına ait Cronbach alfa değeri: .920’dır (Tam, 2020). Mevcut çalışmada Cronbach alfa değeri .948 olarak belirlenmiştir.

LGBTİ Bireylere Yönelik Tutum Ölçeği

Çiçek, Sapancı ve Turanlı tarafından 2017 yılında geliştirilen ölçek; 28 madde ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Bir-on dokuzuncu maddeler ölçeğin “Ötekileştirilme” alt boyutu, 20–25 maddeler ölçeğin “Aşırıya Kaçma” ve 26–28 maddeler “Hastalık” alt boyutunu oluşturmaktadır. “Ötekileştirilme” alt boyutu LGBTİ bireylerin istenmediklerini, kabul edilmediklerini, toplum tarafından benimsenmediklerini ölçen maddeleri kapsamaktadır. “Aşırıya Kaçma” alt boyutu LGBTİ bireylerin aşırı uçlarda olduklarını, cinsiyet kimliklerini gösteri haline dönüştürdüklerini, cinsel yönelimlerini dikkat çekmek için kullandıklarını ölçen ifadelerden oluşmaktadır. Ölçeğin son alt boyutu “Hastalık”, bu kişilerin, ruhsal ya da bedensel anlamda sağlıklı olmadıklarını ölçen maddeleri kapsamaktadır. Ölçekten toplam puan elde edilebildiği gibi her alt boyutlar ayrı ayrı da puanlanabilmektedir. Ölçekteki maddeler olumsuz anlam ifadelerinden oluştuğundan dolayı alt boyutlardan ya da toplamda elde edilen puanın düşük olması LGBTİ bireylere yönelik olumlu tutumu ifade etmektedir (Çiçek, Sapancı & Turanlı, 2017). Ölçeğin toplam puan Cronbach alfa değeri .948’dir. Alt boyutları için Cronbach alfa değerleri sırası ile; “Ötekileştirilme” alt boyutu için .941, “Aşırıya Kaçma” alt boyutu için .805 ve “Hastalık” alt boyutu için .805’dir (Çiçek vd., 2017). Mevcut çalışmada ölçeğin toplam puan Cronbach alfa değeri .980’dir.

Araştırmanın Etik Yönü

Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu’ndan 2023 tarihli 02/26 numaralı etik

onay alınmıştır. Veriler, bilgisayar tabanlı olarak hazırlanan online anket formu aracılığıyla öğrencilere sunulmuş ve toplanmıştır. Online anket gönderilmeden önce öğrencilere çalışmanın amacı açıklanmış, çevrimiçi olarak onamları alınmış ve çalışmaya katılmaya gönüllü öğrenciler dahil edilmiştir.

Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırmadan elde edilen veriler SPSS 20 (IBM Statistical Package for the Social Sciences Corp., Armonk, NY, ABD) paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler (ortalama $\pm$ standart sapma, sayı, yüzde) hesaplanmıştır. İki kategoriden oluşan değişkenler arasında SMF Kanaat Önderliği Ölçeği ve LGBTİ Bireylere Yönelik Tutum Ölçeği puanlarının karşılaştırılmasında Mann-Whitney U testi, 3 ya da daha fazla kategoriden oluşan değişkenler arasında SMF Kanaat Önderliği Ölçeği ve LGBTİ Bireylere Yönelik Tutum Ölçeği puanlarının karşılaştırılmasında Kruskal-Wallis test kullanılmıştır. Kategorik değişkenlerin karşılaştırılmasında ki-kare testi kullanıldı. Niceliksel veriler arasındaki ilişkilerin incelenmesinde Spearman korelasyon analizi kullanıldı. $p < .05$ değeri istatistiksel anlamlılık sınırı değeri olarak kabul edildi.

Bulgular

Araştırmaya katılan hemşirelik öğrencilerinin yaş ortalaması 20.87 ± 1.75 olup 85.7%’si kadındır. Öğrencilerin 54%’ünün yaşadıkları bölge Marmara bölgesidir. Öğrencilerin anne eğitim durumu 56.6%’si okur-yazar/ilköğretim mezunu ve baba eğitim durumu 48.3%’ü okur-yazar/ilköğretim mezunudur. Öğrencilerin 62.6%’si maddi durumu geliri gidere eşit, 88.3%’ü ise bir inanca sahiptir. Öğrencilerin tercih ettikleri sosyal medya platformları sırasıyla; 37.7%’si Instagram, 28%’i YouTube ve 21.2%’si Twitter’dır. Öğrencilerin sosyal medya kullanım tercih nedenleri sırasıyla; 18.7%’si güncel haberleri takip etmek, 18.3%’ü arkadaşlarla iletişim kurmak ve 17.7%’si eğlenceli içerikleri takip etmek için sosyal medya kullanmaktadır (Tablo 1).

LGBTİ Bireylere Yönelik Tutum ölçeğinin “Ötekileştirilme” ve “Hastalık” alt boyutları ile SMF Kanaat Önderliği ölçeğinin “Eğlence” alt boyutu arasında negatif yönde zayıf bir korelasyon bulunmuştur ($r = -.204$; $p = .001$ ve $r = -.237$; $p < .001$). LGBTİ Bireylere Yönelik Tutum ölçeğinin “Aşırıya Kaçma” alt boyutu ile SMF Kanaat Önderliği ölçeğinin “Yakınlık” ($r = -.154$; $p = .012$), “Güven” ($r = -.130$; $p = .034$), “Eğlence” ($r = -.223$; $p < .001$) alt boyutları ve toplam puanı ($r = -.164$; $p = .007$) arasında negatif yönde zayıf korelasyonlar bulunmuştur (Tablo 2). LGBTİ fenomenleri eğlenmek için takip eden hemşirelik öğrencileri LGBTİ bireyleri ötekileştirmemekte, aşırıya kaçtıklarını düşünmemekte ve hasta olarak görmemekle beraber genel tutumları daha olumludur. LGBTİ fenomenleri yakınlık duyarak takip eden öğrenciler LGBTİ bireylerin

Tablo 1. Öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri, kullandıkları sosyal ağlar ve kullanım tercihleri

Yaş (yıl) mean $\pm$ SS		20.87 $\pm$ 1.75	21 (17–27)
		n	%
Cinsiyet	Kadın	227	85.7
	Erkek	38	14.3
Sınıf düzeyi	1. sınıf	61	23
	2. sınıf	52	19.6
	3. sınıf	113	42.6
	4. sınıf	39	14.7
Yaşadıkları bölge	Marmara	143	54.0
	Güney Doğu Anadolu	34	12.8
	Karadeniz	28	10.6
	Doğu Anadolu	24	9.1
	İç Anadolu	14	5.3
	Ege	11	4.2
	Akdeniz	11	4.2
Dini inanç	İnançlı	234	88.3
	İnançsız	31	11.7
Anne eğitim durumu	Okur yazar değil	20	7.5
	Okur-yazar/ilköğretim	134	50.6
	Lise	85	32.1
	Üniversite	26	9.8
	Lisansüstü	0	0
Baba eğitim durumu	Okur yazar değil	9	3.4
	Okur-yazar/ilköğretim	128	48.3
	Lise	91	34.3
	Üniversite	37	14.0
	Lisansüstü	0	0
Gelir durumu	Gelir giderden az	55	20.8
	Gelir gidere eşit	166	62.6
	Gelir giderden fazla	44	16.6
Kullanılan sosyal ağlar	Instagram	240	37.7
	YouTube	178	28.0
	Twitter	135	21.2
	TikTok	53	8.3
	Facebook	18	2.8
	Diğer	12	1.9
Sosyal medya kullanım amaçları	Güncel haber takip etmek	204	18.7
	Arkadaşlarla iletişim kurmak	200	18.3
	Eğlenceli içerikleri izlemek	193	17.7
	Boş zaman değerlendirmek	189	17.3
	Fotoğraf/video paylaşmak	149	13.6
	Ürün aramak/satın almak	122	11.2
	Yeni arkadaşlarla tanışmak	30	2.7
	Diğer (Snapchat, Reddit, Tinder, BeReal)	5	0.5

SS = standart sapma

Tablo 2. LGBTİ Bireylere Yönelik Tutum Ölçeği ile SMF Kanaat Önderliği Ölçeği arasındaki ilişki

Alt boyutlar		Bilgi	Yakınlık	Taklit	Güven	İletişim	Eğlence	SMF Kanaat Önderliği Ölçeği toplam puanı
Ötekileştirilme	<i>r</i>	.000	-.116	.074	-.061	.070	-.204	-.048
	<i>p</i>	.997	.059	.228	.321	.255	< .001**	.433
Aşırıya kaçma	<i>r</i>	-.110	-.154	-.073	-.130	-.076	-.223	-.164
	<i>p</i>	.073	.012*	.236	.034*	.217	< .001**	.007*
Hastalık	<i>r</i>	-.102	-.109	-.055	-.091	-.033	-.237	-.136
	<i>p</i>	.098	.076	.375	.142	.592	< .001**	.027
LGBTİ Bireylere Yönelik Tutum Ölçeği toplam puanı	<i>r</i>	-.039	-.132	.022	-.084	.025	-.219	-.092
	<i>p</i>	.528	.031*	.727	.175	.684	< .001**	.137

Spearman korelasyon analizi uygulanmıştır. $p < .05^*$; $p < .001^{**}$. LGBTİ = lezbiyen, gey, biseksüel, trans, interseks; SMF = sosyal medya fenomenleri; SS = standart sapma

aşırıya kaçtıklarını düşünmemekle beraber genel tutumları daha olumludur ayrıca LGBTİ fenomenlere güven duyan öğrencilerde LGBTİ bireylerin aşırıya kaçtıklarını düşünmemektedir.

LGBTİ Bireylere Yönelik Tutum Ölçeğinin “Ötekileştirilme”, “Aşırıya Kaçma” ve toplam puanı ile cinsiyetin kadın olması ($p = .02$) arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Ölçeğin “Ötekileştirilme”, “Aşırıya Kaçma” “Hastalık” alt boyutu ve toplam puanı ile herhangi bir inanca sahip olmama ($p = .010$) ve annenin eğitim düzeyinin artması ($p = .012$) arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($p < .05$, .001). Ölçeğin alt boyutları ve toplam puanı ile sınıf düzeyi, yaşadıkları bölge, baba eğitim durumu ve gelir düzeyi arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p > .05$) (Tablo 3).

SMF Kanaat Önderliği ölçeğinin “Eğlence” ve “Yakınlık” alt boyutu ile kadın olmak ($p = .022$) arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. “Bilgi” alt boyutu ile ikinci sınıf öğrencisi olmak, “Eğlence” alt boyutu ile birinci sınıf öğrencisi olmak ve SMF Kanaat Önderliği ölçeği toplum puanı ile üniversite öğrenim hayatının ilk iki yılı olması arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. “Eğlence” alt boyutu ile annenin eğitim düzeyinin yüksek olması ($p = .037$) ve “Bilgi”, “Eğlence” alt boyutu ile ekonomik düzeyinin yüksek olması ($p = .036$) arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutları ve toplam puanı ile yaşanan bölge, dini inanç ve baba eğitim durumu arasında anlamlı fark bulunamamıştır (Tablo 4).

Tartışma

Bu çalışma hemşirelik öğrencilerinin LGBTİ sosyal medya fenomenlerine bağlanmışlık düzeylerinin LGBTİ bireylere yönelik tutumunu belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. LGBTİ bireylerin farklı sağlık ihtiyaçları ve hizmet gereksinimleri bulunmaktadır. Bu durumlar arasında; Human Immunodeficiency Virus/İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü,

Hepatit dahil cinsel yolla aktarılan enfeksiyonlar gibi fiziksel sağlık sorunları ve anksiyete, depresyon, kendine zarar verme, intihar düşüncesi, intihara teşebbüs ve madde kullanım bozukluğu gibi ruhsal sağlık sorunları yer almaktadır (Bariola vd., 2015; Cahill & Makadon, 2014; McCann & Sharek, 2016). LGBTİ bireylere karşı gelişmiş bir sağlık hizmeti deneyimini kolaylaştırmak için, bilgili ve yetenekli sağlık profesyonelleri tarafından sunulan duyarlı, uygun, önyargısız, eşitlikçi, eğitici ve iyi kaynaklara sahip bir sağlık hizmetinin sunulması gereklidir.

Hemşirelerin LGBTİ bireylerin sağlık ihtiyaçlarına ilişkin kültürel yetkinliklerini geliştirmek üzere eğitilmesi hem sağlık sektöründeki öğrencilerin hem de sağlık çalışanlarının kapsayıcı ve herkese eşit derecede erişilebilir sağlık hizmetlerinin sunulmasında temel bir adımdır (McCann & Brown, 2018). Literatürde hemşirelik öğrencileri ve sağlık çalışanlarında LGBTİ kültürel yeterliliği arttırma, bilgi kazanımı, LGBTİ bireylerin sağlık ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik verilen eğitimler, LGBTİ bireyler ile etkileşim kurulması ve simülasyon eğitimleri sonrası LGBTİ bireylere yönelik tutum olumlu yönde değişmiştir (Carabez vd., 2015; Maruca vd., 2018; McGlynn vd., 2020; Özkara San & ark., 2019; Strong & Folse, 2015). Bu araştırmada LGBTİ fenomenleri sosyal medyada eğlence amacıyla takip eden hemşirelik öğrencilerin, LGBTİ fenomenleri ötekileştirilmemekte, hasta olarak görmemekte ve aşırıya kaçtıklarını düşünmemektedir. Ayrıca LGBTİ fenomenlere yakınlık hissederek ve güven duyarak takip eden öğrenciler, LGBTİ fenomenlerin aşırıya kaçtıklarını düşünmemektedir. Çalışma bulgularını destekleyen Lissitsa ve Kushnirovich’in (2021) LGBTİ ile ilgili çevrimiçi içeriğe maruz kalma ve LGBTİ kişilerle doğrudan temas kurma arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada, çevrimiçi parasosyal temasın LGBTİ topluluğu üyeleriyle hem çevrimdışı hem de çevrimiçi sosyal etkileşimi kolaylaştırdığını ve çevrimiçi haberlerde

Tablo 3. Sosyo-demografik özellikler ile LGBTİ bireylere yönelik tutum ölçeği alt boyutlarının karşılaştırılması

		n	Ötekileştirilme alt boyutu X ± SS	Aşırıya kaçma alt boyutu X ± SS	Hastalık alt boyutu X ± SS	LGBTİ Bireylere Yönelik Tutum Ölçeği toplam puanı X ± SS
Cinsiyet	Kadın	227	1.95 ± 0.94	2.48 ± 1.22	2.39 ± 1.23	2.11 ± 1.0
	Erkek	38	2.36 ± 1.04	3.12 ± 1.3	2.7 ± 1.24	2.55 ± 1.07
	p		.018*	.005*	.121	.002*
Sınıf düzeyi	1. sınıf	61	1.98 ± 1.02	2.36 ± 1.28	2.21 ± 1.24	2.08 ± 1.07
	2. sınıf	52	2.04 ± 0.99	2.66 ± 1.26	2.5 ± 1.26	2.21 ± 1.03
	3. sınıf	113	2.02 ± 0.97	2.58 ± 1.25	2.47 ± 1.26	2.18 ± 1.02
	4. sınıf	39	1.97 ± 0.86	2.75 ± 1.21	2.61 ± 1.15	2.2 ± 0.91
	p		.957	.375	.298	.718
Yaşadıkları bölge	Marmara	143	2 ± 0.96	2.51 ± 1.22	2.42 ± 1.19	2.15 ± 1.0
	Karadeniz	28	2.21 ± 0.94	3.05 ± 1.28	2.81 ± 1.33	2.44 ± 1.01
	Ege	11	1.65 ± 0.91	2.16 ± 1.27	2.2 ± 1.36	1.82 ± 1.02
	Akdeniz	11	1.64 ± 0.61	2.05 ± 0.81	1.89 ± 0.97	1.75 ± 0.67
	İç Anadolu	14	2.48 ± 1.06	3.16 ± 1.17	2.71 ± 1.4	2.63 ± 1.09
	Güney Doğu Anadolu	34	1.91 ± 0.99	2.51 ± 1.33	2.42 ± 1.35	2.09 ± 1.06
	Doğu Anadolu Bölgesi	24	2.03 ± 1.04	2.5 ± 1.34	2.33 ± 1.17	2.16 ± 1.08
	p		.138	.103	.467	.158
Dini inanç	İnançlı	234	2.08 ± 0.95	2.65 ± 1.22	2.54 ± 1.22	2.24 ± 0.99
	İnançsız	31	1.49 ± 0.96	1.97 ± 1.34	1.65 ± 1.14	1.6 ± 1.03
	p		< .001**	.002*	< .001**	< .001**
Anne eğitim durumu	Okur yazar değil	20	2.26 ± 0.9	2.72 ± 1.33	2.66 ± 1.34	2.4 ± 1.0
	Okur yazar/ilköğretim	134	2.06 ± 0.9	2.75 ± 1.22	2.61 ± 1.25	2.26 ± 0.97
	Lise	85	2.02 ± 1.09	2.44 ± 1.26	2.29 ± 1.19	2.13 ± 1.1
	Üniversite	26	1.52 ± 0.77	1.97 ± 1.12	1.86 ± 1.08	1.65 ± 0.85
	p		.006*	.019*	.014*	.012*
Baba eğitim durumu	Okur yazar değil	9	1.82 ± 0.77	2.51 ± 1.35	2.5 ± 1.22	2.04 ± 0.91
	Okur yazar/ilköğretim	128	1.95 ± 0.95	2.5 ± 1.26	2.38 ± 1.27	2.11 ± 1.02
	Lise	91	2.13 ± 0.95	2.73 ± 1.25	2.6 ± 1.23	2.3 ± 1.0
	Üniversite	37	1.97 ± 1.08	2.41 ± 1.21	2.24 ± 1.15	2.08 ± 1.09
	p		.354	.435	.422	.389
Gelir durumu	Gelir giderden az	55	2.0 ± 1.0	2.47 ± 1.3	2.4 ± 1.28	2.14 ± 1.06
	Gelir gidere eşit	166	2.05 ± 0.95	2.65 ± 1.2	2.5 ± 1.22	2.22 ± 0.99
	Gelir giderden fazla	44	1.84 ± 0.96	2.37 ± 1.37	2.24 ± 1.27	1.99 ± 1.05
	p		.243	.236	.337	.236

p < .05*; p < .001**. LGBTİ = lezbiyen, gey, biseksüel, trans, interseks; SS = standart sapma

ve sosyal medyada LGBTİ ile ilgili içeriğe maruz kalma ile LGBTİ bireylere yönelik tutumlar arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur (Lissitsa & Kushnirovich, 2021). Trans bireylere yönelik zarar verici tutumlar, inançlar ve tepkiler hakkında farkındalığı arttırmak için bir sosyal medya kampanyası (Twitter'da vatandaşlık için her biri temsili bir alıntı, anahtar

mesaj ve ilgili harekete geçirici mesaj içeren yedi poster) başlatılmış ve kampanya 2000 etkileşim ile yaklaşık 10000 Twitter kullanıcısına iletilmiştir. Bu çalışmada uygulanan sosyal medya savunuculuk kampanyası trans bireylerin maruz kaldığı ayrımcılık, cinsel saldırı ve tepkilere dikkat çekmek için uygun bir yöntem olarak görülmekle beraber, sağlıkta eşitliği

Tablo 4. Sosyo-demografik özellikler ile SMF Kanaat Önderliği Ölçeği skorlarının karşılaştırılması

		n	Bilgi X ± SS	Yakınlık X ± SS	Taklit X ± SS	Güven X ± SS	İletişim X ± SS	Eğlence X ± SS	SMF Ölçeği toplam puanı X ± SS
Cinsiyet	Kadın	227	2.55 ± 0.84	3.06 ± 0.99	2.02 ± 0.92	2.75 ± 0.91	2.23 ± 0.91	3.19 ± 0.96	2.62 ± 0.72
	Erkek	38	2.47 ± 1.05	2.56 ± 1.02	1.84 ± 0.92	2.64 ± 1.13	2.11 ± 1.0	2.68 ± 1.16	2.37 ± 0.89
	p		.847	.001*	.167	.713	.521	.022*	.21
Sınıf düzeyi	1. sınıf	61	2.55 ± 0.79	3.22 ± 0.99	2.0 ± 0.79	2.87 ± 0.81	2.26 ± 0.85	3.21 ± 0.91	2.67 ± 0.64
	2. sınıf	52	2.76 ± 0.97	3.01 ± 1.08	2.12 ± 1.04	2.79 ± 1.03	2.21 ± 1.01	3.15 ± 1.08	2.67 ± 0.82
	3. sınıf	113	2.57 ± 0.83	2.97 ± 0.96	2.0 ± 0.92	2.76 ± 0.91	2.25 ± 0.93	3.2 ± 0.97	2.61 ± 0.73
	4. sınıf	39	2.16 ± 0.89	2.61 ± 1.0	1.81 ± 0.94	2.38 ± 1.02	2.04 ± 0.92	2.64 ± 1.07	2.26 ± 0.8
	p		.012*	.051	.32	.121	.609	.032*	.038*
Yaşanılan bölge	Marmara	143	2.57 ± 0.87	3.07 ± 1.0	1.99 ± 0.95	2.86 ± 0.89	2.2 ± 0.92	3.21 ± 0.96	2.63 ± 0.73
	Karadeniz	28	2.37 ± 0.80	2.8 ± 0.97	1.84 ± 0.85	2.52 ± 0.99	1.93 ± 0.76	3.13 ± 1.01	2.42 ± 0.7
	Ege	11	2.73 ± 0.79	2.91 ± 0.85	2.34 ± 0.85	2.91 ± 0.88	2.73 ± 0.77	3.0 ± 1.11	2.75 ± 0.73
	Akdeniz	11	2.6 ± 0.79	3.23 ± 0.8	2.27 ± 0.74	2.42 ± 1.09	2.3 ± 0.85	2.91 ± 1.38	2.63 ± 0.69
	İç Anadolu	14	2.44 ± 1.11	2.77 ± 1.17	2.32 ± 1.12	2.48 ± 1.06	2.21 ± 1.13	3.0 ± 1.2	2.53 ± 1.05
	Güney Doğu Anadolu	34	2.42 ± 0.93	2.81 ± 1.13	1.82 ± 0.77	2.7 ± 0.95	2.26 ± 0.99	2.96 ± 0.99	2.47 ± 0.76
	Doğu Anadolu	24	2.66 ± 0.83	2.98 ± 1.01	1.93 ± 0.94	2.54 ± 0.99	2.29 ± 0.98	2.92 ± 1.01	2.55 ± 0.77
	p		.737	.581	.233	.288	.33	.608	.761
Dini inanç	İnançlı	234	2.55 ± 0.83	3.02 ± 0.97	1.99 ± 0.89	2.77 ± 0.9	2.23 ± 0.89	3.12 ± 0.97	2.6 ± 0.71
	İnançsız	31	2.5 ± 1.16	2.74 ± 1.24	2.02 ± 1.1	2.48 ± 1.19	2.1 ± 1.15	3.06 ± 1.29	2.48 ± 1.01
	p		.604	.263	.783	.155	.219	.734	.513
Anne eğitim durumu	Okur yazar değil	20	2.36 ± 0.91	2.49 ± 1.12	1.78 ± 0.81	2.37 ± 1.08	2.2 ± 0.89	2.55 ± 0.91	2.28 ± 0.82
	Okur yazar/ ilköğretim	134	2.55 ± 0.87	2.99 ± 0.95	2.02 ± 0.91	2.74 ± 0.93	2.26 ± 0.93	3.18 ± 1.03	2.6 ± 0.75
	Lise	85	2.54 ± 0.88	3.09 ± 1.07	2.04 ± 0.97	2.8 ± 0.9	2.14 ± 0.91	3.09 ± 1.02	2.61 ± 0.76
	Üniversite	26	2.65 ± 0.88	2.97 ± 0.96	1.89 ± 0.88	2.81 ± 0.97	2.27 ± 1.01	3.31 ± 0.85	2.63 ± 0.62
	p		.78	.142	.71	.298	.73	.037*	.318
Baba eğitim durumu	Okur yazar değil	9	2.42 ± 0.88	2.94 ± 1.07	1.83 ± 0.94	3.11 ± 0.97	2.56 ± 0.91	3.19 ± 0.78	2.63 ± 0.76
	Okur yazar/ ilköğretim	128	2.5 ± 0.94	3.02 ± 1.03	2.01 ± 0.96	2.7 ± 0.99	2.21 ± 1.0	3.1 ± 1.06	2.57 ± 0.81
	Lise	91	2.59 ± 0.76	2.95 ± 0.99	1.98 ± 0.88	2.75 ± 0.83	2.22 ± 0.82	3.12 ± 0.96	2.59 ± 0.66
	Üniversite	37	2.59 ± 0.92	2.97 ± 1.0	2.01 ± 0.9	2.75 ± 0.99	2.14 ± 0.91	3.14 ± 1.04	2.59 ± 0.76
	p		.774	.934	.949	.604	.555	.973	.975
Ekonomik düzey	Gelir giderden az	55	2.27 ± 0.87	2.96 ± 1.09	1.84 ± 0.86	2.56 ± 0.92	2.1 ± 0.94	2.85 ± 0.98	2.41 ± 0.76
	Gelir gidere eşit	166	2.61 ± 0.85	2.91 ± 0.99	2.05 ± 0.95	2.79 ± 0.96	2.3 ± 0.93	3.15 ± 1.01	2.62 ± 0.76
	Gelir giderden fazla	44	2.64 ± 0.91	3.28 ± 0.94	1.98 ± 0.87	2.77 ± 0.87	2.03 ± 0.84	3.29 ± 1.01	2.66 ± 0.67
	p		.038*	.175	.298	.274	.165	.036*	.224

p < .05*; p < .001**. LGBTİ = lezbiyen, gey, biseksüel, trans, interseks; SMF = sosyal medya fenomenleri; SS = standart sapma

ilerletme amacıyla da başkaları tarafından uygulanabilirliği önerilmiştir (Friedman Burley vd., 2023). Çalışmada LGBTİ sosyal medya fenomenlere bağlanışlığın, LGBTİ bireylere yönelik tutumu üzerine etkisi incelenmiş ve literatürde benzer çalışma azlığı nedeniyle sosyal medyada LGBTİ bireylere dikkat çekmeye yönelik kampanyaların, sosyal medyanın gücünün ve geliştirilen uygulamaların yararları üzerine olan etkisi ile benzerliğine dikkat çekilmiştir.

Kanıtlar LGBTİ bireylerin, sağlık hizmeti ortamlarında ayrımcılık ve sağlık hizmetlerine erişimdeki engeller de dahil olmak üzere sağlıkta eşitsizlikler yaşadığını göstermektedir (Aleshire vd., 2019; McGlynn vd., 2020; Zeeman vd., 2019). Chapman hemşirelik ve tıp öğrencilerinin (2012) hemşirelik ve tıp öğrencilerinin çocuklarına sağlık hizmeti arayan LGBTİ bireylere yönelik bilgi ve tutumlarının incelendiği çalışmada; hemşirelik öğrencilerin LGBTİ bireylere yönelik olumsuz tutuma sahip olduklarını bulmuşlardır (Chapman vd., 2012). Lim ve Hsu (2016) hemşirelik öğrencilerinin LGBTİ bireylere yönelik tutumlarına ilişkin 12 çalışmayı gözden geçirdiği derleme sonucu; öğrencilerin 41.6%'sının olumlu tutuma, 50%'sinin olumsuz tutuma ve 8.3%'ünün tarafsız tutuma sahip olduğu bulunmuştur (Lim & Hsu, 2016). Literatürdeki LGBTİ bireylere yönelik tutuma ilişkin yürütülen birçok çalışma sonuçları hemşirelik öğrencilerinin tarafsız olduklarını ya da olumsuz tutuma sahip olduklarını göstermektedir (Küçükkaya & Kahyaoğlu Süt, 2018; Kwak vd., 2019; Özdemir & Erenoğlu, 2022; Unlu vd., 2016). Hemşirelik öğrencilerinin LGBTİ bireylere yönelik homofobik tutumlarını inceleyen bir çalışmada öğrencilerin yüksek düzeyde homofobik tutuma sahip olduğu ve orta düzeyde empatik beceriye sahip oldukları ayrıca erkek öğrencilerin homofobik tutumunun daha fazla olduğu ve 63%'ünün homoseksüel bireyler ile daha önce tanışmadığı tespit edilmiştir (Öztürk Çiçekoğlu & Duran, 2022). Üniversite öğrencilerinin LGBTİ bireylere yönelik homofobik tutumlarını inceleyen bir başka çalışmada öğrencilerin yüksek düzeyde homofobik tutum sergilediği fakat kadın öğrencilerin ve sosyal çevrelerinde başka cinsel yönelime sahip olan kişilerle iletişim kuran öğrencilerin homofobik tutumlarının daha az olduğu bulunmuştur (Vefikuluçay Yılmaz vd., 2022). Türkiye ağırlıklı olarak Avrasyalı ve İslamlaşmış bir ülkedir. Türkiye'de din ve kültürün etkisi ile heteroseksüel dışındaki cinsel yönelimler tabu olarak kabul edilmektedir. Hristiyanlık ve Müslüman öğretilerinin bazı bölümlerinde LGBTİ ilişkilerinin günah olduğu kabul edilmektedir (İnce Yenilmez, 2021). Bu nedenle Türkiye laik bir ülke olsa da birçok kişi bu cinsel yönelimlerin ahlaksız olduğuna düşünmektedir. Türkiye'de üniversite öğrencilerinin dindarlık düzeyi ile gey ve lezbiyen bireylere yönelik tutumlarını inceleyen çalışmada, yüksek dindarlık düzeyine sahip kız ve erkek öğrencilerin gey ve lezbiyen bireylere karşı daha olumsuz tutuma sahip oldukları bulunmuştur (Saraç, 2015). Bu çalışmada kadın olmanın, herhangi bir inanca sahip

olmama durumunun ve anne eğitiminin yüksek olmasının, LGBTİ bireylere yönelik olumlu tutumu artırdığı saptanmıştır. Çalışmada bulunan bu anlamlılığın LGBTİ bireylerle kadınların iletişime daha açık olması, LGBTİ bireyler hakkında daha fazla bilgi sahibi olmaları, herhangi bir dine inanmayan kişilerin LGBTİ bireylere yönelik daha pozitif tutumlarının etkili olduğu düşünülmektedir. Homofobi ve transfobiyi raporlayan birçok çalışmada yüksek düzeyde dindarlık, muhafazakâr siyasi bakış açısı ve LGBTİ bireylerle daha az kişisel ve eğitimsel deneyim gibi faktörler yer almaktadır (Acker, 2017; Brown vd., 2017; Rowniak, 2015).

Literatürdeki araştırmalar sağlık profesyonellerinin sosyal medya kullanımının profesyonel ağ oluşturma ve iş birliği, mesleki eğitim ve öğretim, hasta eğitimi, sağlığın teşviki ve geliştirilmesinde fayda sağladığını ve sağlık profesyonellerinin sosyal medya kullanımı sadece bireysel amaçlar olmayıp mesleki gelişim ve eğitimler için kullandıklarını ortaya koymuştur (Duke vd., 2017; Mather vd., 2016; Nyangeni vd., 2015). Araştırma sonucunda elde ettiğimiz veriler doğrultusunda öğrencilerin LGBTİ sosyal medya fenomenlerini eğlenmek amacıyla takip ettiklerini, onlarla yakınlık kurdukları ve ikinci sınıf öğrencilerinin LGBTİ bireyler hakkında bilgi sahibi olmak ve onların verdiği bilgilerden faydalanmak için takip ettiği görülmektedir. Anne eğitim düzeyi yüksek olan öğrencilerin LGBTİ fenomenleri eğlence amacıyla takip ettikleri, sosyal medya deneyimlerine neşe kattığı ve ekonomik düzeyi yüksek olan öğrencilerin LGBTİ fenomenleri onlardan bilgi almak ve eğlenmek amacıyla takip ettikleri bulunmuştur. Sosyal medyanın mesleki gelişim ve tutum konusundaki yararları doğrultusunda, hemşirelik öğrencilerinin LGBTİ bireylere yönelik eğitim, bilgilendirme, kültürel yetkinlik artırma ve hasta bakımında daha olumlu tutum sergilemelerinde, LGBTİ fenomenler ile sosyal ağlar üzerinden kurulan etkileşimin etkili olabileceği düşünülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

LGBTİ fenomenleri sosyal medyada eğlence amacıyla takip eden hemşirelik öğrencileri fenomenleri ötekileştirilmeden, hasta olarak görmeden ve aşırıya kaçtıklarını düşünmeden; LGBTİ fenomenlere yakınlık hissederek ve güven duyarak takip eden öğrenciler ise fenomenlerin aşırıya kaçtıklarını düşünmeden takip etmektedir. Günümüzde sayısı giderek artan LGBTİ fenomenler, gençlerin LGBTİ bireylere karşı olumlu tutumlarını biraz artırmakla birlikte; kadın olmak, herhangi bir inanca sahip olmamak ve anne eğitiminin yükselmesi olumlu tutumu artırmaktadır. Kadın olmak ve annenin eğitim düzeyinin yüksek olması aynı zamanda LGBTİ sosyal medya fenomenlerine eğlence amacıyla bağlanışlık ve onlara karşı yakınlık, samimiyet hissederek takip etmelerini olumlu etkilemektedir. LGBTİ bireyler ile temas sağlayacak olan sağlık profesyonellerinin (doktor, hemşire, eczacı vb.) onların

ruh sağlığını olumlu ve olumsuz etkileyen faktörleri anlamak, empati kurmak, yaşadıkları olumsuzları değerlendirmek ve sağlık sisteminde yaşadıkları sorunlara ilişkin konular hakkında bilgi sahibi olmak için sosyal medyanın mesleki gelişim tutum konusunda yarar sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda hemşirelik öğrencilerinin sosyal medya vasıtasıyla LGBTİ bireyler ile etkileşim kurmasının sağlanması, sosyal medya üzerinden LGBTİ birey haklarına yönelik kampanyalar düzenlenerek farkındalığın artırılması, LGBTİ bireyler ile sosyal platform üzerinden iletişim kurmalarının sağlanması, erkek öğrencilerin katılımının desteklenmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. LGBTİ bireylerin yaşadıkları ayrımcılıklar ve sağlık alanındaki deneyimlerine ilişkin sosyal medya aracılığı ile gerçek hikayelerini paylaşmaları, LGBTİ bireylerle duygusal bağ kurmayı kolaylaştırabilir. Bu uygulamalar sayesinde erkek ve muhafazakâr öğrencilerin tutumlarının daha olumlu yönde gelişmesine katkı sağlayacağına inanılmaktadır. Sonuç olarak; hemşirelik öğrencilerinin, LGBTİ bireye yönelik hasta bakımında daha olumlu tutum sergilemesinde LGBTİ fenomen takibinin ve etkileşiminin yarar sağlayabileceği düşünülmektedir.

Etik Beyan

Bu çalışmada *Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi* kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 2023 tarihli 02/26 numaralı etik onay alınmıştır. Veriler, bilgisayar tabanlı olarak hazırlanan online anket formu aracılığıyla öğrencilere sunulmuş ve toplanmıştır. Online anket gönderilmeden önce öğrencilere çalışmanın amacı açıklanmış, çevrimiçi olarak onamları alınmış ve çalışmaya katılmaya gönüllü öğrenciler dahil edilmiştir.

Çıkar Çatışması

Yazar(lar) herhangi bir çıkar çatışması bildirmemektedir.

Finansal Destek

Bu araştırma için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yazarlık Katkı Beyanı

Fikir/Kavramsallaştırma: Nermin Kayar, Hatice Kahyaoğlu Süt

Tasarım: Nermin Kayar, Hatice Kahyaoğlu Süt

Veri Toplama: Nermin Kayar

Veri İşleme/Analiz: Nermin Kayar, Hatice Kahyaoğlu Süt

Yazım – İlk Taslak: Nermin Kayar, Hatice Kahyaoğlu Süt

Yazım – Gözden Geçirme ve Düzenleme: Nermin Kayar, Hatice Kahyaoğlu Süt

Literatür Taraması: Nermin Kayar, Hatice Kahyaoğlu Süt

Görsel Sunum: Nermin Kayar, Hatice Kahyaoğlu Süt

Proje Yönetimi: Nermin Kayar, Hatice Kahyaoğlu Süt

Denetim/Akademik Danışmanlık: Nermin Kayar, Hatice Kahyaoğlu Süt

Yazar Notu

Bu çalışma Trakya Üniversiteler Birliği VI. Uluslararası Sağlık Bilimleri Kongresi, 30 Kasım–1 Aralık, Edirne, Türkiye’de özet sözlübildiri olarak sunulmuştur.

Kaynaklar

- Acker, G. M. (2017). Transphobia among students majoring in the helping professions. *Journal of Homosexuality*, 64(14), 2011–2029. <https://doi.org/10.1080/00918369.2017.1293404>
- Aleshire, M. E., Ashford, K., Fallin-Bennett, A., & Hatcher, J. (2019). Primary care providers’ attitudes related to LGBTQ people: A narrative literature review. *Health Promotion Practice*, 20(2), 173–187. <https://doi.org/10.1177/1524839918778835>
- Aslan, M., & Paşlı Gürdoğan, E. (2024). The nursing community’s discriminatory attitude towards LGBTQ individuals. *International Journal of Human Rights in Healthcare*, 17(1), 12–25. <https://doi.org/10.1108/IJHRH-11-2019-0087>
- Bariola, E., Lyons, A., Leonard, W., Pitts, M., Badcock, P., & Couch, M. (2015). Demographic and psychosocial factors associated with psychological distress and resilience among transgender individuals. *American Journal of Public Health*, 105(10), 2108–2116. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2015.302763>
- Berger, M. N., Taba, M., Marino, J. L., Lim, M. S. C., & Skinner, R. S. (2022). Social media use and health and well-being of lesbian, gay, bisexual, transgender, and queer youth: Systematic review. *Journal of Medical Internet Research*, 24(9), e38449. <https://doi.org/10.2196/38449>
- Brown, C., Keller, C. J., Brownfield, J. M., & Lee, R. (2017). Predicting trans-inclusive attitudes of undergraduate nursing students. *Journal of Nursing Education*, 56(11), 660–669. <https://doi.org/10.3928/01484834-20171020-05>
- Burke, M., & Kraut, R. E. (2016). The relationship between Facebook use and well-being depends on communication type and tie strength. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 21(4), 265–281. <https://doi.org/10.1111/jcc4.12162>
- Cahill, S., & Makadon, H. (2014). Sexual orientation and gender identity data collection in clinical settings and in electronic health records: A key to ending LGBT health disparities. *LGBT Health*, 1(1), 34–41. <https://doi.org/10.1089/lgbt.2013.0001>
- Carabez, R., Pellegrini, M., Mankovitz, A., Eliason, M. J., & Dariotis, W. M. (2015). Nursing students’ perceptions of their knowledge of lesbian, gay, bisexual, and transgender issues: Effectiveness of a multi-purpose assignment in a public health nursing class. *Journal of Nursing Education*, 54(1), 50–53. <https://doi.org/10.3928/01484834-20141228-03>
- Chapman, R., Watkins, R., Zappia, T., Nicol, P., & Shields, L. (2012). Nursing and medical students’ attitude, knowledge and beliefs regarding lesbian, gay, bisexual and transgender parents seeking health care for their children. *Journal of Clinical Nursing*, 21(7–8), 938–945. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2702.2011.03892.x>

- Craig, S. L., Eaton, A. D., McInroy, L. B., Leung, V. W. Y., & Krishnan, S. (2021). Can social media participation enhance LGBTQ+ youth well-being? Development of the social media benefits scale. *Social Media + Society*, 7(1), 205630512198893. <https://doi.org/10.1177/2056305121988931>
- Çiçek, K., Turanlı, A., & Sapanç, A. (2017). Attitude scale towards LGBTI individuals: Validity and reliability study. *Journal of Pedagogical Research*, 1(1), 34–42.
- Donisi, V., Amadeo, F., Zakrzewska, K., Farinella, F., Davies, R., Gios, L., Sherriff, N., Zeeman, L., McGlynn, N., Browne, K., Pawlega, M., Rodzinka, M., Pinto, N., Hugendubel, K., Russell, C., Costongs, C., Sanchez-Lambert, J., Mirandola, M., & Rosińska, M. (2020). Training healthcare professionals in LGBTI cultural competencies: Exploratory findings from the Health4LGBTI pilot project. *Patient Education and Counseling*, 103(5), 978–987. <https://doi.org/10.1016/j.pec.2019.12.007>
- Duke, V. J. A., Anstey, A., Carter, S., Gosse, N., Hutchens, K. M., & Marsh, J. A. (2017). Social media in nurse education: Utilization and e-professionalism. *Nurse Education Today*, 57, 8–13. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2017.06.009>
- Elboğa, G., Kocamer Şahin, Ş., Demir, B., Özdamar, Ü. G., Alparslan, B., Altıntaş, E., Marangoz, T. K., Güneylilil Kazaz, T., & Altındağ, A. (2024). LGBTI healthcare in medical education. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 212(5), 284–288. <https://doi.org/10.1097/NMD.0000000000001729>
- Ersoy, G., Akrep, A., Gönen, Ç. A., & Gölge, B. Z. (2024). Attitudes among physicians towards transgender and gender diverse people in Turkey: Relationship with religiousness, political view and conservatism. *Sociology of Health & Illness*, 46(8), 1686–1708. <https://doi.org/10.1111/1467-9566.13809>
- Friedman Burley, J., Du Mont, J., Reid, A., & Macdonald, S. (2023). Promoting awareness to counter damaging attitudes, beliefs, and reactions related to sexual assault against trans people: A social media campaign for health and social service providers. *Health Promotion Practice*, 24(4), 706–712. <https://doi.org/10.1177/15248399221074981>
- Gelinas, L., Pierce, R., Winkler, S., Cohen, I. G., Fernandez Lynch, H., & Bierer, B. E. (2017). Using social media as a research recruitment tool: Ethical issues and recommendations. *The American Journal of Bioethics*, 17(3), 3–14. <https://doi.org/10.1080/15265161.2016.1276644>
- Günbegi, M., Uygul Sazak, E., Turla, A., & Aydın, B. (2022). Experiences of LGBTI+ individuals in accessing right to health: A survey study from Turkey. *African Health Sciences*, 22(4), 325–333. <https://doi.org/10.4314/ahs.v22i4.38>
- İnce Yenilmez, M. (2021). LGBTQIs in Turkey: The challenges and resilience of this marginalized group. *Sex Research and Social Policy*, 18, 440–449. <https://doi.org/10.1007/s13178-020-00471-9>
- Kates, J., Ranji, U., Beamesderfer, A., Salganicoff, A., & Dawson, L. (2018). Health and access to care and coverage for lesbian, gay, bisexual, and transgender individuals in the U.S. *Kaiser Family Foundation*.
- Küçükkaya, B., & Kahyaoglu Süt, H. (2018). Hemşirelik bölümü öğrencilerinin lezbiyen, gey, biseksüel, transgender ve interseks (LGBTİ) bireylere ilişkin tutumları. *Süreklili Tıp Eğitimi Dergisi*, 27(6), 373–383.
- Kwak, H. W., & Kim, M. Y. (2019). Severity and influencing factors of homophobia in Korean nursing students. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(23), 4692. <https://doi.org/10.3390/ijerph16234692>
- Lim, F. A., & Hsu, R. (2016). Nursing students' attitudes toward lesbian, gay, bisexual, and transgender persons. *Nursing Education Perspectives*, 37(3), 144–152. <https://doi.org/10.1097/01.NEP.0000000000000004>
- Lissitsa, S., & Kushnirovich, N. (2021). Coevolution between parasocial interaction in digital media and social contact with LGBT people. *Journal of Homosexuality*, 68(14), 2509–2532. <https://doi.org/10.1080/00918369.2020.1809891>
- Margolies, L., & Brown, C. G. (2019). Increasing cultural competence with LGBTQ patients. *Nursing*, 49(6), 34–40. <https://doi.org/10.1097/01.NURSE.0000558088.77604.24>
- Maruca, A. T., Diaz, D. A., Stockmann, C., & Gonzalez, L. (2018). Using simulation with nursing students to promote affirmative practice toward the lesbian, gay, bisexual, and transgender population: A multisite study. *Nursing Education Perspectives*, 39(4), 225–229. <https://doi.org/10.1097/01.NEP.0000000000000302>
- Mather, C., Cummings, E., & Nichols, L. (2016). Social media training for professional identity development in undergraduate nurses. *Studies in Health Technology and Informatics*, 225, 344–348.
- McCann, E., & Brown, M. (2018). The inclusion of LGBT+ health issues within undergraduate healthcare education and professional training programmes: A systematic review. *Nurse Education Today*, 64, 204–214. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2018.02.028>
- McCann, E., & Sharek, D. (2016). Mental health needs of people who identify as transgender: A review of the literature. *Archives of Psychiatric Nursing*, 30(2), 280–285. <https://doi.org/10.1016/j.apnu.2015.07.003>
- McGlynn, N., Browne, K., Sherriff, N., Zeeman, L., Mirandola, M., Gios, L., Davis, R., Donisi, V., Farinella, F., Rosińska, M., Niedzwiedzka-Stadnik, M., Pierson, A., Pinto, N., & Hugendubel, K. (2020). Healthcare professionals' assumptions as barriers to LGBTI healthcare. *Culture, Health & Sexuality*, 22(8), 954–970. <https://doi.org/10.1080/13691058.2019.1643499>
- Moleiro, C., & Pinto, N. (2015). Sexual orientation and gender identity: Review of concepts, controversies and their relation to psychopathology classification systems. *Frontiers in Psychology*, 6, 1511. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01511>
- Nyangueni, T., Du Rand, S., & Van Rooyen, D. (2015). Perceptions of nursing students regarding responsible use of social media in the Eastern Cape. *Curationis*, 38(2), e1496. <https://doi.org/10.4102/curationis.v38i2.1496>
- Öcalan, S., & Hiçdurmaz, D. (2024). Klinik hemşirelerinin LGBTİ bireylere ilişkin düşünceleri: Türkiye'den kesitsel tanımlayıcı bir çalışma. *Etikli Hemşirelik Dergisi*, 17(1), 12–24. <https://doi.org/10.46483/deuhfed.1161605>
- Özdemir, R. C., & Erenoğlu, R. (2022). Attitudes of nursing students towards LGBT individuals and the affecting factors. *Perspectives in Psychiatric Care*, 58(1), 239–247. <https://doi.org/10.1111/ppc.12941>
- Özkara, S. E., Maneval, R., Gross, R. E., & Myers, P. (2019). Transgender standardized patient simulation: Management of an oncological emergency. *Journal of Transcultural Nursing*, 30(6), 627–635. <https://doi.org/10.1177/1043659619849479>
- Öztürk Çiçekoğlu, P., & Duran, S. (2022). Hemşirelik öğrencilerinin homofobik tutumu, empatik becerileri ve etkileyen faktörlerin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 9(2), 207–215. <https://doi.org/10.31125/hunhemsire.1167331>
- Özyer, Y., & Özcan, E. (2022). Comparison of the attitudes of nursing department students who took and did not take gender lessons towards LGBTI individuals. *Turkish Journal of Bioethics*, 9(2), 56–65. <https://doi.org/10.5505/tjob.2022.48802>
- Rowniak, S. R. (2015). Factors related to homophobia among nursing students. *Journal of Homosexuality*, 62(9), 1228–1240. <https://doi.org/10.1080/00918369.2015.1037135>
- Saraç, L. (2015). Relationships between religiosity level and attitudes toward lesbians and gay men among Turkish university students. *Journal of Homosexuality*, 62(4), 481–494. <https://doi.org/10.1080/00918369.2014.983386>
- Sholey, O. O., Animasahun, V. J., & Oyelekan, A. A. (2018). Medical students' perception of sexual orientation in Sagamu, Southwestern Nigeria: Implications for access to HIV care. *International Journal of Human Rights in Healthcare*, 11(5), 347–355. <https://doi.org/10.1108/IJHRH-10-2017-0066>

Strong, K. L., & Folse, V. N. (2015). Assessing undergraduate nursing students' knowledge, attitudes, and cultural competence in caring for lesbian, gay, bisexual, and transgender patients. *Journal of Nursing Education*, 54(1), 45–49. <https://doi.org/10.3928/01484834-20141224-07>

Şahin, N. E., Aslan, F., & Emiroğlu, B. O. (2020). Health status, health behaviours and healthcare access of lesbian, gay, bisexual and transgender populations in Turkey. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 34(1), 239–246. <https://doi.org/10.1111/scs.12759>

Tam, M. S. (2020). Takipçiler nezdinde sosyal medya fenomenlerinin kanaat önderliği ölçeği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 481–502.

University of California, Los Angeles (UCLA). (2019). *Social acceptance of LGBT people in 174 countries, 1981 to 2017*. The Williams Institute. <https://williamsinstitute.law.ucla.edu/wp-content/uploads/Global-Acceptance-Index-LGBTOct-2019.pdf>

Unlu, H., Beduk, T., & Duyan, V. (2016). The attitudes of the undergraduate nursing students towards lesbian women and gay men. *Journal of Clinical Nursing*, 25(23–24), 3697–3706. <https://doi.org/10.1111/jocn.13347>

Valfort, M. (2017). LGBTI in OECD countries: A review. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, No. 198. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/22051734>

We Are Social. (2023). *The changing world of digital in 2023*. <https://wearesocial.com>

Yılmaz, V. D., Değirmenci, F., Aksoy, A., Buldum, A., & Aksu, A. (2022). University students' attitudes toward homophobia and related factors. *Clinical and Experimental Health Sciences*, 12(3), 582–586. <https://doi.org/10.33808/clinexphealthsci.923740>

Zeeman, L., Sherriff, N., Browne, K., McGlynn, N., Mirandola, M., Gios, L., Davis, R., Sanchez-Lambert, J., Aujean, S., Pinto, N., Amaddeo, F., Farinella, F., Donisi, V., Niedźwiedzka-Stadnik, M., Rosińska, M., & Pierson, A. (2019). A review of lesbian, gay, bisexual, trans and intersex (LGBTI) health and healthcare inequalities. *European Journal of Public Health*, 29(5), 974–980. <https://doi.org/10.1093/eurpub/cky226>

DOI: 10.26468/trakyasobed.1678430

Trakya University Journal of Social Sciences, 27(2), 207–218, 2025

Türkiye’de 2024 Yerel Seçim Sonuçlarının Yerel Gazete Manşetlerine Yansımaları Üzerine Bir İnceleme

Reflections of the 2024 Turkish Local Election Results in Local Newspaper Headlines: An Analysis

Dr. Öğr. Üyesi Abdi Erkal*

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Hisarcık Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı, Kütahya, Türkiye

ÖZ

Bu çalışma, 2024 Türkiye yerel seçimleri sonrasında ülke genelinde yayımlanan 679 yerel gazetenin manşetlerini Birinci Düzey Gündem Belirleme Kuramı ve İkinci Düzey Gündem Belirleme Kuramı çerçevesinde inceleyerek, yerel medyanın seçimleri nasıl çerçevelediğini ve kamuoyunu nasıl yönlendirdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Birinci düzeyde, gazetelerin çok büyük bir bölümünün seçim sonuçlarını yerel düzeyde ele aldığı, ulusal düzeyde değerlendirme yapanların ise düşük oranda kaldığı belirlenmiştir. Bu sonuç, yerel basının öncelikli olarak kendi bölgesine odaklandığını göstermektedir. Seçim sonuçlarını ulusal düzeyde ele alan gazeteler ise genellikle büyükşehirlerde çıkarılmıştır. İkinci düzeyde ise gazetelerin yarısından fazlası kişi odaklı, dörtte birinden fazlası ise parti odaklı başlıklar kullanmış; kişi odaklı manşetlerde genellikle başarı vurgusu yapılırken, partilere daha eleştirel ve başarısızlıkla ilişkilendiren söylemler yöneltilmiştir. Duygu analizi ise kişilere yüklenen anlamların çoğunlukla pozitif, partilere ilişkin söylemlerin ise daha eleştirel olduğunu ortaya koymuştur. Bulgular, yerel medyanın seçim süreçlerinde aktör odaklı ve duygusal bir çerçeveleme pratiği izlediğini, seçmen algısını şekillendirmede güçlü bir rol oynadığını göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Gazetecilik, 2024 Türkiye yerel seçimleri, iletişim araştırmaları, gazete manşetleri, gündem belirleme

ABSTRACT

This study aims to examine how local media framed the elections and shaped public opinion by analyzing the headlines of 679 local newspapers published after the 2024 Turkish local elections, within the framework of the First and Second-Level Agenda Setting Theories. At the first level, it was found that the vast majority of newspapers presented the election results with a local focus, while those evaluating the results from a national perspective constituted a small minority. This finding indicates that local newspapers primarily concentrate on their respective regions, with national-level framing being more common in metropolitan areas. At the second level, more than half of the newspapers adopted a person-oriented framing, while over a quarter focused on political parties. Success was predominantly associated with individuals, whereas parties were often subjected to more critical coverage and linked to failure. Sentiment analysis further revealed that individuals were generally portrayed positively, while discourse on political parties was more critical. Overall, the findings demonstrate that local media employed an actor-driven and emotionally charged framing strategy, playing a significant role in shaping voter perceptions.

Keywords: Journalism, 2024 Turkish local elections, communication research, newspaper headlines, agenda setting



*Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Dr. Öğr. Üyesi Abdi Erkal

E-posta: abdi.erkal@dpu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-8862-3485

Geliş Tarihi/Received: 17.04.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 07.10.2025

Epub: 17.11.2025

Yayınlanma Tarihi/Publication Date: 26.12.2025

Atıf/To cite this article: Erkal, A. (2025). Reflections of the 2024 Turkish local election results in local newspaper headlines: an analysis. *Trakya University Journal of Social Sciences*, 27(2), 207–218.



©Telif Hakkı 2025 Yazar. Trakya Üniversitesi adına Galenos Yayınevi tarafından yayımlanmaktadır. Creative Commons Atıf (CC BY) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmaktadır. Copyright © 2025 The Author. Published by Galenos Publishing House on behalf of Trakya University. Licensed under a Creative Commons Attribution (CC BY) 4.0 International License.

EXTENDED ABSTRACT

This study seeks to explore the role of the Turkish press in shaping public discourse in the aftermath of the 2024 local elections through a comprehensive analysis of newspaper headlines. Drawing on the Agenda-Setting Theory, the research examines how different newspapers framed the election results across Türkiye's 81 provinces. By analyzing 792 headlines published on April 1, 2024, the day following the election, this study aims to uncover the discursive patterns, regional variations, and ideological tendencies that characterize the Turkish media landscape in a politically transformative moment.

The 2024 Turkish local elections represented a pivotal moment in the country's recent political history. Marked by a notable shift in voter preferences, particularly in major urban centers, the elections signaled a changing political climate and challenged the ruling party's longstanding dominance in several municipalities. This electoral transformation made the media's role in constructing post-election narratives particularly consequential. Through the lens of the Agenda-Setting Theory -especially its first and second levels- the present study examines the capacity of media outlets to influence not only which election outcomes the public considered most important (first-level agenda-setting), but also how these outcomes were interpreted and emotionally framed (second-level agenda-setting).

Methodologically, the study is based on both quantitative and qualitative content analysis. Each headline was coded according to multiple variables, including: (1) whether the coverage emphasized local or national results; (2) whether the framing prioritized individual political actors or political parties; (3) whether the tone was evaluative (e.g., presenting the results as a "victory" or "defeat"); and (4) regional origin and political orientation of the newspaper. These parameters were then statistically compared across seven geographical regions, allowing for an assessment of regional disparities in media framing practices.

Initial findings indicate a distinct divergence in how newspapers approached the election results based on regional location and political alignment. In western and coastal provinces—where opposition parties achieved significant gains—headlines were more likely to frame the election as a "historic turning point," often using affectively charged language to portray the results as a triumph of democracy or as a "victory of the people." Conversely, newspapers from central and eastern Anatolian provinces, many of which continued to support the ruling party, exhibited more restrained and conservative headline choices. In such outlets, the results were more frequently presented in terms of "continuity," "stability," or "ongoing service," thereby emphasizing governance over change.

Moreover, the study reveals notable differences in whether headlines focused on individuals (e.g., mayoral candidates or party leaders) or institutions (e.g., political parties). Newspapers supportive of the opposition frequently personalized their coverage, highlighting charismatic candidates and attributing the electoral success to their leadership qualities. In contrast, pro-government newspapers more often framed the results institutionally, focusing on the enduring strength and organizational capacity of the ruling party. This divergence aligns with the second-level agenda-setting principle, in which media not only tell the public what to think about, but also how to think about it—by emphasizing certain attributes over others.

In terms of the local versus national focus, a majority of newspapers maintained a primarily local framing, reflecting the municipal nature of the elections. However, approximately one-third of the headlines explicitly referenced national implications, particularly in the context of opposition victories in metropolitan areas. This nationalization of local electoral outcomes is particularly significant from a theoretical standpoint, as it reflects the media's ability to elevate specific events to symbols of broader political trends, thereby influencing long-term public perception and political momentum.

The lexical analysis of headline language further reinforces the ideologically polarized nature of the Turkish media ecosystem. Newspapers with different political orientations employed divergent vocabularies to describe similar events. Opposition-aligned papers frequently utilized terms such as "democratic breakthrough," "people's will," and "change," whereas government-aligned papers gravitated towards language such as "trust," "duty," and "responsibility." This discursive bifurcation illustrates how media outlets engage in meaning-making processes that extend beyond mere reportage, actively contributing to the construction of political narratives.

From a theoretical perspective, the findings corroborate the foundational premises of the Agenda-Setting Theory. Media outlets not only prioritized certain election outcomes over others, but also shaped the emotional and cognitive interpretations attached to those outcomes. Through selective emphasis, linguistic framing, and visual prominence, newspapers influenced both the

EXTENDED ABSTRACT

salience and the connotation of electoral developments. Particularly in a polarized media environment like Türkiye's, this agenda-setting function acquires heightened significance, as it becomes a key mechanism through which competing political actors vie for symbolic dominance.

The implications of this study are multifaceted. On an academic level, it contributes to the expanding body of literature on media and elections in hybrid regimes, where democratic mechanisms coexist with authoritarian tendencies. The empirical breadth of the dataset—covering newspapers from every province—also enables a rare comparative perspective on regional media behavior. On a practical level, the study sheds light on the continuing relevance of traditional media in shaping political discourse, despite the rising influence of digital platforms. It also underscores the persistent ideological divides in the Turkish press and their role in mediating political contestation.

In conclusion, this study provides a comprehensive examination of how the 2024 Turkish local elections were framed in newspaper headlines across the country. By situating the analysis within the framework of Agenda-Setting Theory, the research underscores the media's capacity to both reflect and construct political reality. As Türkiye continues to grapple with democratic backsliding, political polarization, and media consolidation, understanding the dynamics of post-election media coverage remains essential to comprehending the broader trajectory of Turkish political communication.

Giriş

Yerel seçimler, demokrasiyle yönetilen ülkelerde şehir, ilçe, köy gibi bir ülke içindeki belirli bir alanı yönetecek insanların yasayla öngörülen süre için seçilmesine olanak tanımaktadır. Yerel yönetimler tarafından alınan kararlar ya da yapılan uygulamalar o bölgede yaşayan insanların hayatlarına çok kısa sürede etki ettiği için insanların yaşadıkları bölgedeki yerel seçim sonuçlarına ilgi duyması oldukça olağandır.

Bunun doğal bir sonucu olarak da medya, yerel seçimleri öncesiyle ve sonrasıyla yakından takip etmekte, yaptığı haberlerle kamuoyu oluşmasına katkı sunmaktadır. Medya aracılığıyla oluşturulan kamuoyu, vatandaşların ideolojik görüşlerini, sandık tercihlerine yansıtmasına etki etmektedir. Medya, seçimin sonuçları üzerinden yeni bir kamuoyu oluşturma sürecine girmekte ve toplumun bu seçimin sonuçlarını anlamlandırmasına katkı sunmaktadır. Çalışmayla yerel basının 2024 yerel seçim sonuçlarını okuma biçimleri Gündem Belirleme Kuramı ekseninde değerlendirilmiş ve yerel medyanın sonuçlar üzerinden kamuoyu oluşturma sürecinde neleri öne çıkardığının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Bu çalışmada Türkiye'de yerel gazetelerin 31 Mart 2024 tarihinde gerçekleştirilen yerel seçimlerin ardından basılı olarak çıkardıkları gazetelerde kullandıkları başlıklar Birinci ve İkinci Düzey Gündem Belirleme Kuramı ekseninde incelenmiştir. Başlıklar, Birinci Düzey'de, çıkarıldıkları bölgelere göre bölge, il ve ilçelere göre ayrılmış, ardından da seçimi hangi kapsamda ele aldıkları üzerinden il ve bölge bazında eğilimlere ve çerçeveleme stratejilerine bakılmıştır. İkinci Düzey'de ise çerçeveleme stratejilerinin ayrıntılarına odaklanılmış, başlıkların kişileri mi yoksa partileri mi, başarıyı mı yoksa başarısızlığı mı öne çıkardığına göre değerlendirme yapılmıştır.

ve başlıklar üzerinden duygu analizi yapılmıştır. Çalışmanın son bölümünde yapılan değerlendirmeler bütüncül biçimde ele alınarak gazetelerin seçim sonuçlarını nasıl okuduğuna ilişkin genel bir çözümleme yapılmıştır.

Alan yazına bakıldığında çalışmamızın çıkış noktası olan 2024 yerel seçimleri hakkında siyaset araştırmalarından, oy verme davranışlarına kadar pek çok farklı alanda bilimsel çalışma yayımlanmıştır. Gazetelerin konu edildiği çalışmalarda ise çoğunlukla ulusal gazetelerin manşetlerine odaklanılmış ve seçim sonuçları İstanbul ya da Ankara merkezli gazetelerin bakış açısıyla ve haber metinlerinin tamamının çözümlenmesiyle sunulmuştur (Çakıcı, 2024; Solak Şener, 2024). Geçmiş yıllarda yerel seçimlerin ardından yapılan çalışmalarda da çoğunlukla ulusal gazetelerin merkeze alındığı ve hatta burada da az sayıda gazetenin ideolojileri temsil edecek şekilde seçildiği görülmüştür (Güneş, 2014; Yetkiner, 2016). Bu örneklerle bakınca çalışmamızın incelediği gazete sayısı, yerel gazetelere odaklanması ve her ilden en az bir gazeteyi incelemesiyle alan yazında özel bir yer alacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın evrenini Basın İlan Kurumu tarafından Ocak 2024 döneminde resmî ilan ve reklam alma koşullarını karşılayan tümü basılı yayımlanan 835 yerel gazete oluşturmaktadır. Söz konusu listede yer alan tüm gazetelerin ilk sayfaları, yayımlandıkları her gün Basın İlan Kurumunun kurumsal internet sitesinden de görülebilmektedir. Tüm bu gazeteler seçimin ertesi günü olan 1 Nisan 2024 Pazartesi tarihinden 4 Nisan 2024 Perşembe gününe kadar takip edilmiştir. Seçilen manşetler, ilgili gazetenin seçimden sonra yayımladığı ilk sayısından seçilmiştir. Çalışma evrenindeki gazetelerden 95'ine nüshalarını Basın İlan Kurumuna göndermemesi nedeniyle ulaşılamamıştır ve incelenen gazete sayısı 740'a düşmüştür.

Türkiye'nin 1.393 seçim merkezinde beş yıllık süre için yönetiminin hangi parti ve kişiler olacağını belirleneceği 2024 yerel seçimlerinden sonraki ilk dört günde basılı yerel gazetelerin seçim sonuçlarının nasıl değerlendirdiğinin Birinci Düzey ve İkinci Düzey Gündem Belirleme Kuramı açısından incelendiği bu çalışmada her iki kuram için dörder soru belirlenmiştir. Gazete manşetleri üzerinde yapılan çözümlemede gazetecilerin seçim sonuçlarında ilk olarak neye odaklandıklarını ve neyi öne çıkardıklarını ortaya koymayı hedefleyen Birinci Düzey Gündem Belirleme Kuramı ekseninde aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Gazeteler manşetlerinde yerel mi yoksa ulusal seçim sonuçlarına mı odaklanmış?
- Seçim sonuçlarını ulusal ölçekte ele alan gazeteler hangi bölgelerde yoğunlaşmış?
- Partisi el değiştiren illerle değiştirmeyen illerde manşetlerde hangi temalar öne çıkıyor?
- Gazeteler nasıl bir çerçeveleme stratejilerini neler üzerinden kurgulamış (zafer, kriz, istikrar vb.)?

Manşetlerin içerdikleri ifadeler üzerinden gazetecilerin seçim sonuçlarının nasıl yorumlanması gerektiğine ilişkin tercihlerine ve bunu yaparken neyi öncelediği ve çerçevelediğine odaklanan İkinci Düzey Gündem Belirleme Kuramı ekseninde ise aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Gazete manşetleri kişileri mi, partileri mi öne çıkarıyor?
- Kişileri öne çıkaran manşetlerde başarı mı, başarısızlık mı vurgulanıyor?
- Partileri öne çıkaran manşetlerde başarı mı, başarısızlık mı vurgulanıyor?
- Manşetlerde kullanılan dilde pozitif mi, negatif mi ya da nötr öğeler mi daha çok tercih edilmiş?

Araştırma sorularının somutlaştırılmasının ardından ilk olarak hangi gazetelerin çalışmaya dâhil edileceği belirlenmiştir.

Yöntem

Bu seçim sırasında Basın İlan Kurumunun her ay güncellediği Resmî İlan ve Resmî Reklam Alan Süreli Yayınlar Listesi'nin Ocak 2024 tarihli hâli temel alınmıştır. Listenin seçimin yapıldığı Mart ayı yerine Ocak ayını temel almasındaki gerekçe, seçim günü yaklaştıkça kimi adayların daha güçlü kamuoyu desteği alabilmek için resmî ilan ya da reklam alabilme yeterliliğini kaybetmiş gazeteleri bu yeterliliğini yeniden kazandırmak üzere maddi yönden destekleyebilme olasılığıdır. Çalışmanın yöntemini açıklarken söz konusu listede ilçeler açısından Türkiye'nin idari

bölünüşüne göre bazı farklılıklar bulunduğundan da söz etmek gerekmektedir.

Buna göre büyükşehir belediyesiyle yönetilmeden önce tek bir merkez ilçeye sahip olan illerin büyük kısmı, büyükşehir belediyesi kurulduktan sonra il merkezi alanında birden fazla ilçeye sahip olmuştur. Bu ilçeler farklı kaynaklarda merkez/metropolitan ilçeler olarak tanımlansalar da Türkiye'nin idari bölünüşünde ilçeler, büyükşehir belediyesine bağlı olup olmamasına göre ayrılmakta, büyükşehir ilçeleri arasında ayrıca fark bulunmamaktadır (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2011).

Basın İlan Kurumunun Resmî İlan ve Resmî Reklam Alan Süreli Yayınlar Listesi'nde büyükşehir olup olmamasına bakılmaksızın tüm illerdeki gazeteler için önce Merkez başlıklı bir kategori tanımlanmakta ve bu kategoriye girmeyen ilçeler ayrıca sıralanmaktadır. İlgili listede özellikle büyükşehirlerde karmaşa yaratan bu durumda büyükşehirlerin altındaki merkez kategorisinin dışında kalan ilçelerin 6360 sayılı Kanun ile Basın İlan Kurumunun görev alanına dâhil olan ilçeler olduğu ifade edilmektedir (Basın İlan Kurumu, 2018). Buradan hareketle büyükşehir olan illerde merkez kategorisindeki gazeteler arasında ilçe ayrımı yapılmış ve değerlendirmesi büyükşehir belediye başkanlığı seçim sonuçları ekseninde değerlendirilmiştir. Büyükşehir olmayan illerde ise sadece o ilin merkez ilçesinin belediye başkanlığının sonuçları üzerinden yorumlama yapılmıştır.

Bu ayrımın yapılmasının ardından ilgili yerleşim merkezlerinin hangi coğrafi bölgede yer aldıklarına ilişkin yeni bir ayrım yapılmıştır. Bu ayrımında ilçelerin mülki idari sınırları üzerinden ayrıma gidilmiş ve bu nedenle birden fazla coğrafi bölgede toprağı bulunan illerdeki ilçe merkezleri, içinde yer aldıkları coğrafi bölgeyle değerlendirilmiştir. Bölgeler, iller ve ilçelerin kategorilere ayrılmasının ardından 1-4 Nisan 2024 tarihlerinde Basın İlan Kurumunun sayfasına girilerek 81 ildeki tüm gazeteler tek tek taranmış ve belirtilen süre içinde gazetesinin kapak sayfasını Basın İlan Kurumuna ileten gazetelerin çıkardıkları ilk nüsha dikkate alınarak manşetlerinde yer alan ifadeler not alınmıştır.

Bu aşamada çalışma kapsamında ilk sayfasına erişilebilen 740 gazeteden bazılarında seçime ilişkin birden fazla haber bulunduğu fark edilmiştir. Birden fazla habere sahip gazetelerin araştırma sonuçlarını etkilememesi için her gazeteden sadece bir haber seçilmiştir. Dolayısıyla bu haberlerden hangisinin değerlendirmeye alınacağını belirlenmesi için de bazı ölçütlerin belirlenmesi gerekmiştir. Haber seçiminde öncelik logo altındaki habere verilmiş, eğer burada bir seçim haberi yoksa sürmanşete öncelik tanınmıştır. Eğer bu iki alanda bir seçim haberi yoksa sayfada seçimle ilgili en yukarıda olan haber seçilmiştir. Son olarak bu aşamada seçim haberleri

yan yana konumlandıysa sol taraftaki haber değerlendirmeye alınmıştır.

Çalışmanın bu aşamasında 740 gazeteden ilk sayfasında yerel seçimlere ilişkin herhangi bir haber bulunmayan 61 gazete olduğu anlaşılmış ve geriye incelenebilecek 679 gazete kalmıştır. Böylece çalışmanın geniş evreninde yer alan gazetelerin 81.31%'inin araştırmanın sorularına yanıt verebilecek nitelikte olduğu anlaşılmıştır. Listelenen manşetlerin seçim sonuçları ekseninde değerlendirilebilmesi için gazetenin çıkarıldığı seçim bölgelerinde parti değişimi olup olmadığı, değişim yoksa yönetimin hangi partide kaldığı, parti değişimi olduysa değişimin hangi partiler arasında olduğu not alınmıştır. Bir sonraki aşamada manşetlerde kişilerin mi yoksa partilerin mi öne çıkarıldığı ayrıca başarıya mı yoksa başarısızlığa mı odaklanıldığına bakılmıştır. Son olarak tüm manşetler kullanılan dil açısından pozitif, negatif ve nötr olarak değerlendirilerek manşetlerdeki çözümleme işlemleri tamamlanmıştır.

2024 Yerel Seçimleri Öncesi Genel Durum ve Seçim Sonuçları

Türkiye'de yerel seçimler, bu çalışmanın yapıldığı 2025'te yürürlükte olan kanuna göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından aksi bir karar alınmadıkça her beş yılda bir yapılmaktadır. Yapılan seçimlerle beş yıl boyunca görev yapacak belediye başkanları, belediye meclis üyeleri, il genel meclis üyeleri, muhtarlar ve ihtiyar heyetleri belirlenmektedir. Yüksek Seçim Kurulu tarafından resmî olarak 2024 Mahalli İdareler Genel Seçimleri olarak adlandırılan bu seçim, çalışmada '2024 yerel seçimleri' ya da 'yerel seçim' ifadeleri ile aktarılmıştır. Mayıs 2023'te ikinci turda sonuçlanan bir cumhurbaşkanlığı seçimi yapan ve böylece 10 ayda üçüncü kez sandığa gidecek olan Türkiye'de seçim öncesindeki tahminler, 2023 cumhurbaşkanlığı seçimlerini merkeze alarak yapılmıştır.

2019'da İstanbul ve Ankara'yı kaybeden ancak ülkede iktidarını koruyan AK Parti ile Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) başını çektiği Cumhur İttifakı, devam eden 5 yıllık süreçte ülkedeki bir dizi büyük sorunu yönetmeye çalışmıştır. 2019 yazından bu yana Türkiye'de enflasyon oranı ve döviz kurlarındaki büyük yükseliş, 2019 Koronavirüs Hastalığı küresel salgını, sığınmacı sorunu ve Şubat 2023'teki depremler ekonomik krizi daha da derinleştirdiği gibi ülkenin demografik yapısını da değiştirmiştir. Ancak tüm bu sorunlara karşın Mayıs 2023'te yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimini, AK Parti'nin genel başkanı Recep Tayyip Erdoğan kazanmış, bu sonuçlar da Cumhur İttifakı'na yerel seçimlerinden önce özgüven kazandırmıştır. Buna karşın Erdoğan'ın karşısında Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nu aday gösteren Millet İttifakı seçimden sonra dağılmış, Kılıçdaroğlu, cumhurbaşkanlığının ardından CHP başkanlığını da kaybetmiştir. Genel Başkan olan Özgür Özel'in seçildikten 148 gün sonra yapılacak yerel

seçimler öncesinde Millet İttifakı'nın ana bileşenlerinden İYİ Parti ile yeniden ittifak kurma çabaları sonuç vermemiştir (Euronews, 2023). 2019 yerel seçimlerinde İstanbul ve Ankara dâhil birçok büyükşehir belediyesini ittifakla kazanan CHP'nin hem 10 ay önce ağır bir seçim mağlubiyeti alması hem ittifakın büyük ortağı İYİ Parti'den uzaklaşması nedeniyle, kamuoyunda CHP'nin bu seçimde oy kaybı yaşayacağı beklentisi oluşmuştur (Solaker, 2023).

31 Mart günü yapılan yerel seçimlere ittifak yapmadan katılan CHP, seçimden en çok oyu alan parti olarak çıkmıştır. 2019–2024 arasında 11 büyükşehir belediyesini yöneten CHP, 2024'te bu sayıyı 14'e çıkarmıştır. İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Adana, Mersin gibi büyükşehir belediyelerini yeniden kazanan CHP, bunların yanına AK Parti'den aldığı Bursa, Balıkesir ve Denizli ile MHP'den aldığı Manisa'yı da eklemiştir. Yönettiği büyükşehirlerden Hatay'ı kaybeden CHP, çok uzun yıllar sonra Adıyaman, Afyonkarahisar, Amasya, Kastamonu, Kırıkkale, Kilis, Kütahya ve Uşak'ı kazanmıştır. CHP, bu seçimde Türkiye genelinde 37.76% ile siyasi tarihinde en yüksek oy oranına ulaştığı ikinci seçimi yaşamıştır (Küçük, 2024).

2001'de kurulan ve 2015'teki dört aylık dönem dışında 2002 yılından bu yana tek başına iktidar olan AK Parti ise kuruluşundan sonra girdiği seçimlerde ilk kez birinci parti olmayı başaramamıştır. Bursa ve Şanlıurfa'yı kaybeden AK Parti, 12 büyükşehir belediyesini kazansa da partinin oy oranları önceki seçimlere göre düşerek 35.48%'de kalmıştır. Özellikle CHP ve AK Parti'nin oy oranlarının 10 aylık bir sürede farklı yönlerde değişmesi kamuoyunda sürpriz olarak kabul edilmiştir (NTV, 2024; Sayın, 2024; Solaker, 2024). İlk kez bir yerel seçime giren Yeniden Refah Partisi, Şanlıurfa ve Yozgat'ı kazanarak ve 6.19%'luk oy oranıyla üçüncü, Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi (DEM Parti) ise Diyarbakır, Van ve Mardin'i kazanarak ve 5.7%'lik oy oranıyla dördüncü parti olmuştur. Cumhur İttifakı'nın ana bileşenlerinden MHP, en çok belediye kazanan üçüncü parti olsa da elindeki tek büyükşehir belediyesi Manisa'yı kaybetmiş ve 4.98%'lik oranla Türkiye'de beşinci parti olmuştur.

Bulgular

Yaşanan tüm bu gelişmeler hem seçimlerden birkaç hafta öncesine kadar hem de seçimlerden sonraki günlerde Türk kamuoyunda olduğu gibi Türk medyasında da bir numaralı gündem maddesi olmuştur. Toplumun büyük bir kısmının sonucunu merak ettiği seçimlerin tamamlanmasıyla gazeteler de yayın yaptıkları bölge/ülke genelinde yaptıkları yayınlarla sonuçları ve görüşlerini okuyucularına aktarmıştır.

Birinci Düzey Gündem Belirleme Kuramı kapsamında gazetelerin manşetlerine seçimi yerel düzeyde mi yoksa ulusal düzeyde mi ele aldığı, seçim sonuçlarını parti değişikliğine

göre nasıl değerlendirildiği ve başlıklarda hangi çerçeveleme stratejilerini kullandığı incelenmiştir.

Birinci Düzey Gündem Belirleme Kuramı Ekseninde Değerlendirmeler

Birinci Düzey Gündem Belirleme Kuramı, kitle iletişim araçlarının kamuoyunun hangi konulara dikkat yönelteceğini belirlemedeki etkisini açıklayan bir yaklaşımdır. McCombs ve Shaw'un (1972, ss. 176–187) öncülüğünü yaptığı bu kuram, medyanın topluma sunduğu konu başlıkları aracılığıyla, hangi meselelerin önemli olduğuna dair bir öncelik sıralaması oluşturduğunu savunur.

Medya, sürekli tekrarlanan haberler ve vurgulamalar yoluyla belirli meseleleri öne çıkararak, halkın hangi konuları gündemine alacağına yön vermektedir. Bu bağlamda kuramın temel amacı, medya içeriklerinin kamuoyunun gündemini şekillendirme gücünü ortaya koymak ve medyanın toplumsal meseleler üzerindeki dolaylı etkisini açıklamaktır. Özetle birinci düzeyde, “Ne hakkında düşünmeliyiz” sorusuna odaklanarak, öne çıkan konuların kamuoyundaki ağırlığı incelenir.

Buradan hareketle araştırmanın yanıt aradığı sorulardan ilki gazetelerin manşetlerine taşırken çıkarıldıkları bölgedeki seçim sonuçlarını mı ele aldığı yoksa ulusal çapta bir değerlendirme mi yaptıkları olmuştur. Bu kapsamda incelenen 679 gazetenin 630'unda seçim sonuçları yerel düzeyde ele alınmış, 49 gazete ise Türkiye genelinde ortaya çıkan sonuçlar üzerinden değerlendirmiştir. Ulusal düzeyde seçim sonuçlarını manşetine taşıyan gazetelerin tüm yerel gazetelere oranı 7.21% gibi düşük bir oran olarak ortaya çıkmıştır. Seçim sonuçlarını 49 gazetenin ulusal düzeyde ele alması, Türk yerel basınında seçimlerin büyük ölçüde yerel çerçevede işlendiğini ve gazetelerin bölgelerindeki sonuçlara odaklandığını göstermektedir.

Çalışmada araştırma kapsamında seçim sonuçlarını ulusal düzeyde ele alan gazetelerin çıkarıldıkları bölge ve şehirlerin hangileri olduğu da ortaya konmak istenmiştir. Böylece seçim sonuçlarını ulusal düzeyde ele alan gazetelerin hangi ortak yönleri olduğunun ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Seçim sonuçlarını ulusal düzeyde ele alan 49 gazeteden 25'i, çalışma kapsamında 140 gazetenin incelendiği Marmara Bölgesi'nde çıkarılmaktadır. 104 gazetenin incelendiği İç Anadolu Bölgesi'nden 12 gazete, 131 gazetenin değerlendirildiği Karadeniz Bölgesi'nden 6 gazete ve 92 gazeteye bakış atılan Ege Bölgesi'nden ise 3 gazete seçim sonuçlarını çıkarıldıkları ilçe ya da il bazında değil ulusal düzeyde ele almayı tercih etmiştir. 104 gazeteli Akdeniz, 61 gazeteli Doğu Anadolu ve 47 gazeteli Güneydoğu Anadolu bölgelerinin her birinden ise sadece birer gazete manşetlerinde Türkiye genelindeki sonuçlara odaklanmıştır. Oransal olarak bakıldığında Marmara Bölgesi'nde seçim sonuçlarını ulusal düzeyde gören gazetelerin

oranı 17.85%, İç Anadolu Bölgesi'nde ise 11.53%'tür. Diğer bölgelerde bu oran 5%'in altındadır.

Seçim sonuçlarını ulusal düzeyde ele alınışına il düzeyinde bir sınıflandırmayla bakıldığında ise 49 gazeteden 14'ünün İstanbul'da çıkarıldığı görülmektedir. Ankara ve Konya'nın beşer gazete ile İstanbul'u takip ettiği listede Balıkesir'de 4 gazete, Gümüşhane, Kocaeli, Sakarya ve Trabzon'da ikişer ve son olarak 11 ayrı ilde de birer gazete seçim sonuçlarını ulusal düzeyde ele almıştır.

19 farklı ilden 49 gazetenin yer aldığı bu listedeki gazetelerden 44'ü büyükşehir statüsündeki şehirlerde, kalan 5 gazete ise büyükşehir statüsünde olmayan dört farklı ilin (Afyonkarahisar, Gümüşhane, Rize ve Yozgat) merkez ilçelerinde çıkarılmaktadır ki, bu şehirler de en az bir büyükşehir komşu olan illerdir. Büyükşehir belediyesine sahip 30 ilden 389 gazetenin seçimle ilgili manşetlerinin incelendiği bu çalışmada manşetlerinde ulusal sonuçlara odaklanan gazete oranı 11.31%'dir. Büyükşehir olmayan 51 ilden 290 gazete arasında ise sadece 5 gazete (1.72%) ulusal düzeyde sonuçlara odaklanmıştır. Yerel gazetelerin seçim sonuçlarını değerlendirirken bağlı bulundukları il ya da ilçeye mi yoksa ülke geneline mi odaklandıklarına bakıldığında şu sonuç ortaya çıkmaktadır:

Türkiye'deki yerel gazeteler, seçim sonuçlarını 92.79% oranında yerel sonuçlar üzerinden görmüştür. Dolayısıyla gazetelerin çok büyük bir bölümü çıkarıldıkları bölgede yapılan siyasete, o bölgedeki başkan adaylarına ve yerel dinamiklere odaklanmıştır. Özellikle büyükşehir olmayan illerde ve bunlara bağlı olan ilçelerde bu durum daha belirgindir. Bu da yerel basının, ulusal gündem yerine doğrudan içinde yer aldığı şehrin siyasi dinamiklerine odaklandığının ve seçmen için en azından yerel seçimlerde yerel yöneticilerin daha önemli olduğunun kanıtıdır.

Büyükşehirlerde ise genel eğilim diğer illerden farklı olmasa da bu illerde seçim sonuçlarını ulusal düzeyde ele alma eğiliminin daha yüksek olduğu görülmektedir. 2024 seçimleri öncesinde Türkiye nüfusunun 93%'ünün büyükşehirlerde yaşaması bu eğilimin çıkış noktasını oluşturmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2024). Ancak siyasi parti liderlerinin açık hava toplantılarında yerel seçim sonuçlarına göre ülkenin beka sorunu yaşayabileceğine dair demeçleri ve yerel seçimleri, milletvekili ya da cumhurbaşkanlığı seçimleri gibi gösterme çabaları özellikle büyükşehirlerde daha büyük yankı bulmaktadır ki, bu açıklamalar çoğunlukla büyükşehirlerdeki toplantılarda dile getirilmektedir (Büyükbayrak, 2024).

Dolayısıyla bu durumun sonucu olarak büyükşehirlerdeki medyanın ülkedeki genel siyasi ikliminden ve siyasilerin söylemlerinden diğer illere göre çok daha fazla etkilendiği değerlendirilmektedir. Bu nedenle büyükşehirlerde çıkan

gazeteler, yerel seçim sonuçlarını ulusal siyasetin bir yansıması olarak görmeye ve değişimleri de ülke genelindeki siyasi dengelerin bir değişimi olarak ele almaya daha meyillidir.

Gazetelerin gündem belirleme sürecinde hazırladıkları haberlerde kentlerin yönetsel yapılanma biçiminden daha çok öncelendiği konu, doğal olarak çıkarıldıkları yerleşim merkezlerindeki seçim sonuçlarıdır. Çalışmada gazetelerin seçim sonuçlarına ilişkin değerlendirmeleri, partisi el değiştiren ve değiştirmeyen yerleşim merkezleri açısından iki ayrı başlıkta ele alınmıştır. Seçim sonucunda parti değişikliği yaşanan ve yaşanmayan merkezlerde gazetelerin hangi temaların öne çıkardığına belirlemek için gazeteler iki gruba ayrılmış ve her iki durum için de en sık kullanılan kelimeler saptanmıştır.

Gazete manşetlerinde en sık kullanılan kelimelerin belirlenmesi ve bunların seçim bölgesinde parti değişikliği yaşanıp yaşanmaması üzerinden ayrılmasının ardından ortaya çıkan temalarla ilgili şu değerlendirmeler yapılmıştır:

Parti değişikliği yaşanan yerlerde belirgin biçimde ortaya çıkan temalardan ilki değişim ve dönüşümdür. Bu değişimin yaşandığı merkezlerde çıkarılan gazetelerde atılan Afyonkarahisar Değişim Dedi (*Kocatepe*), Şanlıurfa'da Büyük Değişim, 10 Belediye Başkanı Değişti (*Öz Viranşehir*), Seçmenin Tercihi Değişimden Yana Oldu (*Kütahya Postası*) gibi örnekleri olan 15 ayrı manşette değişim teması seçilmiş ve gazeteler seçmenlerin bir önceki yönetimden memnuniyetsiz olduğunu ve büyük bir dönüşüm yaşandığını vurgulamışlardır.

Parti değişimi yaşanan yerlerde öne çıkan bir diğer tema ise muhalefetin kazanımları/iktidarın kayıplarıdır. Bu temayı içeren manşetlere bakıldığında muhalefet partilerinden öne çıkan parti CHP olurken onu DEM Parti izlemiştir. İktidardan kastedilen ise çoğunlukla AK Parti, zaman zaman ise Cumhur İttifakı'dır. Cumhuriyet Halk Partisi 47 Yıl Sonra Tarih Yazdı (*Elbistan Kaynarca*), AK Parti'nin Artvin Kalesi Yıkıldı (*Yusufeli'nin Sesi*), Cumhur İttifakı Manisa'da Kaybetti (*Manisa Olay*), AK Parti'ye Sert Mesaj (*Yozgat Hakimiyet*) gibi manşetler muhalefet partilerinin önemli kazanımlar elde ettiğine ya da iktidardaki ittifakın ve bileşenlerinin kaybına işaret etmektedir. Ayrıca Balıkesir Tarihinde İlk Kez CHP (*Balıkesir Ekspres*), Kastamonu'da 30 Yıl Sonra CHP Kazandı (*Gündem37*) ve CHP Manisa'da 1950'den Sonra İlk Defa Birinci Parti Oldu (*Manisa'da Denge*) gibi bir bölgede ilk kez ya da uzun bir aradan sonra elde edilen başarılarından sonra zamana vurgu yapan manşetler de dikkat çekmiştir. Hatta bir merkezde uzun süreden sonra seçim kazanan kişi ya da partiyi öne çıkaran '... Yıl Sonra' ifadesini içeren manşetler, tamamı partisi el değiştiren merkezlerde 15 kez kullanılmıştır.

Bazı partilerin ya da kişilerin çeşitli merkezlerde uzun bir zaman ardından yeniden yönetime gelmesi de manşetlerde geri

dönüş veya emaneti geri alma temasıyla da işlenmiştir. Mehmet Özcan Geri Döndü (*Medya Keşan*), Koca Reis Geri Döndü (*Gazi Emet*), Emaneti Geri Aldı (*Sivas Ekspres*), Emaneti Geri Almaya Geliyor (*Yarın*) gibi manşetler parti değişikliği yaşanan yerlerde geri dönüş ve emaneti geri alma gibi temaların da ön plana çıktığını göstermektedir.

Özellikle Türkiye'nin doğusundaki illerde çıkan gazetelerde seçim sonuçlarının ardından öne çıkan temalardan biri kayyım yönetimlerine eleştiridir. 2019'da 5.8%'lik oy alan ancak 2021'de açılan kapatma davası nedeniyle 2024 seçimlerine katılmayan Halkların Demokratik Partisinin, kazandığı 65 belediyeden 59'una İçişleri Bakanlığının soruşturmaları sebebiyle kayyım atanmıştır (Kamer, 2022). 2024 seçimlerinde bu merkezlerin sonuçlarına bakıldığında DEM Parti'nin üçü büyükşehir belediyesi olmak üzere çok sayıda merkezde belediye başkanlığını kazandığı görülmüştür. Bu durum bölgede çıkan gazetelerin manşetlerinde yer almış ve Diyarbakır Kayyuma Hayır Dedi (*GE Güneydoğu Ekspres*), Halk Kayyımların İşine Son Verdi (*Tigris Haber*) gibi başlıklar, kayyım yönetimine yapılan eleştirileri gibi başlıklar toplum gündemini belirleme aracı olarak tercih edilmiştir.

Parti değişikliği yaşanmayan merkezlere bakıldığında ise farklı temaların ön plana çıktığı görülmekte ve bu temaların başında ise istikrar ve güven tazeleme gelmektedir. Erzincan Başkan Aksun'la Yola Devam Dedi (*Erzincan Net*), İstanbul İmamoğlu ile Devam Dedi (*Son Saat*), Bandırma CHP ile Devam Dedi (*Banses*), 4 İlçe AK Parti ile Yola Devam (*Gebze Yenigün*), Başdeğirmen Güven Tazeledi (*Gülkent*) ve Serkan Koyuncu'ya Güvenoyu (*Emirdağ*) manşetleri parti değişikliği yaşanmayan merkezlerde güven ve istikrar temasının yansıması olarak görülmüştür.

Son olarak parti değişikliği yaşanmayan merkezlerde ekonomi ve toplumsal tepki temasının da öne çıktığı görülmektedir. Seçim sonuçlarının daha çok ulusal açıdan ele alındığı bu temadaki manşetlerde Türk ekonomisinin son yıllarda yaşadığı sorunların, iktidar partisinin aleyhine bir sonuç doğurduğu işaret edilmiştir. Geçim Sıkıntısı Sandığa Yansıdı (*24 Saat*), Emekli Faturayı AK Parti'ye Kesti (*Sonsöz*), Tek Gündem Ekonomi (*Yeni Söz*), Emeklinin Gazabı İktidarı Ağır Bir Hezimete Uğrattı (*Günboyu*) ve Emeklilerin Gücü - AK Parti'ye Sarı Kart (*Odak*) manşetleri ile ülke ekonomisinin seçimlerin sonucunu belirlediği görüşünü öne çıkarmaktadır.

Yapılan seçimin ardından o bölgede yayımlanan gazetelerin temalarının parti değişimi yaşanan ve yaşanmayan yerlerde birbirinden farklı biçimde şekillenmesinin olağan olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte seçimin ardından yaşanan değişimlerden bağımsız olarak çok sayıda gazete tarafından gündeme getirilmiş farklı temaların da olduğu görülmektedir. Bu noktada Birinci Düzey Gündem Belirleme

Kuramı ekseninde yanıt aranan gazetelerin 2024 yerel seçimlerine ilişkin çerçeveleme stratejilerinin nasıl olduğuna ilişkin verilere bakılacaktır.

Çalışma kapsamında incelenen manşetlere bakıldığında en belirgin çerçeveleme stratejisi kişi ve lider odaklılıktır. İncelenen 679 manşetin 363'ünde (53.46%) en az bir kişinin manşete taşındığı ve bunların da genellikle belediye başkanı ya da parti liderleri olduğu görülmektedir. Kişiler bu manşetlerde zaman zaman yaptıkları açıklamalarla, zaman zaman da seçimin kazanımı olarak ilan edilmesiyle yer almışlardır. Bu durumun seçim sonuçlarının ülke genelindeki gazetelerde daha çok yerel kapsamda ele alınmasının da doğal bir sonucu olduğu düşünülmektedir ki, kişi odaklı manşetlerde gazetenin çıkarıldığı merkezlerin adı ya da o yörenin yerel temaları da sıklıkla geçmektedir. Ardahan Yeniden Faruk Demir Dedi (*Ardahan Medya*), Bartın Rıza'm Var Dedi (*Bartın 74 Haber*), Seçimi Muhsin Dere Kazandı (*Sungurlu'nun Sesi*) gibi kazananların ön plana çıkarıldığı başlıklar olduğu gibi Karı Koca Kaybettiler (*Yeni Kiraz*) ve DEM Vurdu AK Parti Eridi (*Diyarbakır Söz*) gibi kaybedenleri öne çıkararak manşetlere de rastlanılmıştır.

Gazetenin çıkarıldığı seçim bölgesinde parti ya da başkan değişiminden bağımsız olarak seçim sonuçlarını kazananların üzerinden gündeme getiren gazetelerin sayısı 171 olup bu da her dört gazeteden birinin (25.18%) böyle bir tercihe yöneldiğini göstermektedir. Bu gazetelerden 52'sinde seçim sonuçları 'zafer' kavramıyla ifade edilmiştir. Zafer kavramı 'tarihi zafer' ifadesiyle güçlendirilmeye çalışıldığı gibi Tarihi Fark (*Güney*), Tarih Yazdı (*Yeniğin*), CHP'den Tarihi Başarı (*Zafer*) gibi kullanımlarla tarih teması da kazananları gündeme getirerek 25 kez manşetlere çıkartılmıştır. Dolayısıyla gazetelerin seçim sonuçlarını çerçevelerken başarı kavramını sıklıkla tercih ettiği, bir partinin uzun yıllar sonra kazandığı merkezlerde ya da rakiplerinin çok üstünde oy alan adayların haberleştirilmesinde başarı kavramının tarihi başarı, büyük zafer gibi ifadelerle sunulduğu görülmektedir.

Gazetelerin çerçeveleme stratejilerinde öne çıkan bir diğer tema ise 'seçmenin kararı'dır. Halkı merkeze alarak ve onu partilere mesaj veren noktada konumlandırılan bu çerçeveleme tercihinde 23 gazetenin başlığı '... Seçimini Yaptı' şeklinde çıkartılırken seçmen ve tercih kavramları 16'sar kez, karar ifadesi ise 13 kez manşetlerde yer almıştır. Gazetelerin manşetlerindeki Türkiye Seçimini Yaptı (8 ayrı gazete), Son Sözü Seçmen Söyledi (*Bulanık Bilican, Ordu Tribün*), Seçmen Kararını Verdi (*Gaziantep İlk Haber, Kardeş*) Milletin Mesajı (*Konya Yeniğin*) gibi farklı örnekleri de olan bu çerçevelenmede, bazı gazeteler haberlerini kişilere, partilere, kazananlara ya da kaybedenlere değinmeden sunmuştur. Bunun yanında Korkuteli Tercihini Yaptı Yeni Başkan Saniye Ceran (*Korkuteli Gündem*), Batman Kararını Verdi Sandıktan DEM Parti Çıktı (*Batman Sonsöz*)

gibi genellikle parti değişimlerinin yaşandığı yerlerde de kazanan kişi ya da partilerin manşetlere çıkarıldığı örneklerle de rastlamak mümkündür.

Birinci Düzey Gündem Belirleme Kuramı eksenindeki çerçeveleme tercihleri hakkında genel bir değerlendirme yapıldığında seçimden hemen sonra çıkarılan gazetelerde kişiler ve liderler, seçmen ve başarı kavramlarının öne çıktığı görülmektedir. Bunun yanında parti değişiminin yaşandığı yerlerde değişim teması ve muhalefetin iktidar karşısında zafer olarak nitelendirilen kazanımlarının ön planda olduğu görülmüştür. Parti değişikliğinin yaşanmadığı yerlerde çıkarılan gazetelerde ise çerçevelemenin güven tazeleme teması belirgin biçimde öne çıkarken, kendi bölgesinde değişim olmasa da seçim sonuçlarını ülke genelindeki sonuçlar üzerinden yorumlayan gazetelerde ülke ekonomisindeki sorunlara yapılan vurgu da belirgin biçimde gündeme getirilmiştir.

İkinci Düzey Gündem Belirleme Kuramı Ekseninde Değerlendirmeler

İkinci Düzey Gündem Belirleme Kuramı, Birinci Düzey Gündem Belirleme Kuramı'nın temel yaklaşımını daha da derinleştirerek, medyanın yalnızca hangi konuları gündeme getirdiğiyle değil, aynı zamanda bu konuları nasıl sunduğu ile de kamuoyunu yönlendirdiğini savunur. Bu düzeyde medya, gündeme taşıdığı kişi, kurum veya olaylara belirli nitelikler yükleyerek, kamuoyunun o aktör ya da mesele hakkında ne düşüneceğini şekillendirir. McCombs ve Ghanem (2001, ss. 67–82) tarafından geliştirilen bu kuram, çerçeveleme (*framing*) kavramıyla yakından ilişkilidir ve 'Nasıl düşünmeliyiz' sorusuna odaklanır. İkinci düzey gündem belirleme, özellikle seçim dönemlerinde medyanın aktörleri başarı, başarısızlık, kriz, umut gibi duygularla sunumunu ve bunun seçmene etkisini anlamaya olanak sağlar.

İkinci Düzey Gündem Belirleme Kuramı ekseninde yanıt aranan ilk soru, gazetelerin seçim sonuçlarını kişiler üzerinden mi yoksa partiler üzerinden mi gördüğüdür. Yerel gazetelerin çerçeveleme stratejisinde de bahsedildiği gibi yerel gazeteleri yerel seçim sonuçlarını daha çok kişiler üzerinden görmeye tercih ettiği anlaşılmaktadır. Ancak partilerden söz edilen manşetler de kayda değer düzeydedir.

Çalışma kapsamında incelenen 679 yerel gazeteden 363'ünde kişi odaklı, 179'unda ise parti odaklı başlıkların tercih edilmesi, yerel basının seçim haberlerinde aktör merkezli bir çerçeveleme stratejisi izlediğine işaret etmektedir. Bu tablo, İkinci Düzey Gündem Belirleme Kuramı bağlamında değerlendirildiğinde, medyanın ön plana çıkardığı aktörlerin yanında bu aktörleri sunduğu nitelikleri de göstermektedir.

İkinci Düzey Gündem Belirleme Kuramı kapsamında cevap aranan ikinci ve üçüncü soru, kişilerin ve partilerin manşetlerde

Tablo 1. Gazete manşetlerinde en sık kullanılan kelimeler

Kelime	Partisi değişen yerlerde kullanım	Partisi değişmeyen yerlerde kullanım	Toplam kullanım	Kelime	Partisi değişen yerlerde kullanım	Partisi değişmeyen yerlerde kullanım	Toplam kullanım
Başkan	62	66	128	DEM Parti/DEM	16	2	18
Dedi	52	55	107	Seçti/Seçildi	8	10	18
Kazandı/Kazanan	34	43	77	Sonuç	7	10	17
Belediye	49	25	74	Tercih	8	8	16
Seçim	43	28	71	Seçmen	10	6	16
CHP	26	24	50	... Yıl Sonra	15	0	15
Zafer	28	22	50	Fark	6	7	13
Oldu	24	20	44	Karar	4	8	12
Dönem	20	21	41	Demokrasi	5	5	10
Yeniden	12	29	41	İlk	5	5	10
Yeni	27	9	36	Kaybetti	2	5	7
AK Parti/AKP	13	20	33	Yeniden Refah/YRP	3	4	7
Tarih	13	16	29	Rüzgâr	3	3	6
Değişim +	15	12	27	MHP	4	1	5
Türkiye	6	16	22	5 Yıl Daha	0	4	4

başarıyla veya başarısızlıkla ilişkilendirilmeyi ne düzeyde tercih ettiğidir. Kişilerin ön plana çıkarıldığı gazetelerde, aktörler 89 manşette başarıyla ilişkilendirilmiş, yalnızca 3 manşette ise başarısızlık vurgusu yapılmıştır. Bu dengesizlik, yerel basının kişileri genellikle zafer, güç ve başarı figürleri olarak kurguladığını ve seçmen algısında bireysel başarı hikâyeleri yaratmaya eğilimli olduğunu göstermektedir. Kişi odaklı bu olumlu çerçeveleme, yerel seçim süreçlerinde liderlik ve aday performansının seçmen nezdindeki önemini yansıtan bir medya pratiğine işaret etmektedir. Nitekim Tablo 1’de de görüldüğü üzere manşetlerde en çok kullanılan kelimenin Başkan olması, seçmendeki liderliğe ilişkin algı ve beklentinin yerel medyada da karşılık bulduğunu göstermektedir.

Parti isimlerinin manşetlere taşındığı haberlerde ise daha farklı bir tablo dikkat çekmektedir. Partiler 74 manşette başarıyla, 14 manşette ise başarısızlıkla ilişkilendirilmiştir. Bu sonuç, parti odaklı haberlerde eleştirel ve karşılaştırmalı bir dil kullanımının daha belirgin olduğunu göstermektedir. Özellikle başarısızlık vurgusunun partilerde daha sık yapılması, medyanın başarısızlık yükünü daha çok siyasi partilere yükleme eğiliminde olduğunu düşündürmektedir.

Söz konusu eğilimin temelinde, yerel basının seçimi, kişisel başarı hikâyeleri üzerinden okuma eğilimi ile partilerin genel siyasi atmosfer içerisindeki konumlarına ilişkin yorum üretme çabasının yer aldığı değerlendirilmektedir. Bu durum, seçmenin yerel seçimlerde aday performansına odaklanma eğiliminin, medya içeriklerine de yansıdığı şeklinde yorumlanabilir.

Diğer yandan, partilerin başarısızlık vurgusuyla anılması, Türkiye’deki siyasal kutuplaşmanın medya söylemlerine yansıyan bir sonucu ya da başarısızlığın tek bir kişiye yüklenmesinin okurun beklentisiyle uyusmayacağına yönelik inanış olduğu düşünülmektedir.

Çalışmada dikkat çeken bir diğer husus ise CHP ve DEM Parti’nin kazandığı merkezlerde partilerin tarihsel başarı ve değişim söylemleriyle, AK Parti’nin kazandığı merkezlerde ise başarının daha geri planda sunulmasıdır. Bu durum, medya söylemlerinde muhalefetin zaferinin dramatize edilerek öne çıkarıldığını, iktidarın kazanımlarının ise önceki seçimlerdeki başarısı da göz önünde bulundurularak sıradanlaştırıldığını ve kayıplarının öne çıkardığını göstermektedir.

Sonuç olarak, bulgular medyanın yerel seçim sürecinde bireyleri büyük oranda başarı hikâyeleriyle öne çıkardığını, partileri ise yine daha çok başarı ile ilişkilendirirken daha eleştirel ve karşılaştırmalı bir perspektiften değerlendirdiğini de ortaya koymaktadır. Seçim haberlerinde kişilere yüklenen anlamların pozitif, partilere yüklenen anlamların ise daha geniş bir başarı-başarısızlık yelpazesinde şekillendiği bu tablo; yerel siyasetin kişiselleşen yapısını ve aynı zamanda partilerin ulusal siyasal konumlarına ilişkin değerlendirmelerin medyadaki karşılığını göstermesi bakımından önemlidir.

Çalışmanın ikinci düzey gündem belirleme kuramı kapsamında yanıt aradığı son soru olan gazete manşetlerinin duygu çözümlemelerinin nasıl şekillendiğine yönelik değerlendirmenin amacı, yerel gazetelerin seçim sonuçlarını nasıl çerçevelediğini

Tablo 2. Kelimelerin ilişkilendirildikleri duygulara göre dağılımı

Kelime	Başarı	Başarısızlık	Nötr	Kelime	Başarı	Başarısızlık	Nötr
Başkan	13	0	115	DEM Parti/DEM	10	0	8
Dedi	8	0	99	Seçti/Seçildi	4	0	14
Kazandı/Kazanan	52	0	23	Sonuç	2	0	15
Belediye	9	0	65	Tercih	2	0	14
Seçim	17	2	52	Seçmen	0	1	15
CHP	45	0	24	... Yıl Sonra	13	0	1
Zafer	45	0	5	Fark	12	0	1
Oldu	10	0	34	Karar	0	0	12
Dönem	4	1	36	Demokrasi	0	1	9
Yeniden	0	0	39	İlk	0	0	6
Yeni	2	0	34	Kaybetti	0	2	6
AK Parti/AKP	12	13	7	Yeniden Refah/YRP	3	0	6
Tarih	23	0	26	Rüzgâr	3	0	6
Değişim +	0	0	26	MHP	4	0	5
Türkiye	4	1	17	5 Yıl Daha	0	0	3

ve hangi duygu yükleriyle sunduğunu anlamak, medyanın aktörleri yalnızca gündeme getirme biçimini değil, aynı zamanda nasıl anlamlandırdığını da ortaya koymaktadır.

Tablo 2’de de görüldüğü üzere incelenen 679 gazete manşetinden 410’u nötr, 242’si olumlu, 32’si olumsuz duygu yüklü olarak sınıflandırılmış; ayrıca 5 manşet hem olumlu hem olumsuz öğeler taşıdığı için her iki kategoriye de eklenmiştir. Bu bulgu, medyanın seçim sonuçlarını genel itibarıyla temkinli ve açıklayıcı bir dil üzerinden sunduğunu, ancak zaman zaman kişiler, zaman zaman ise partiler olmak üzere bazı aktörler söz konusu olduğunda duygu yüklü söylemler geliştirdiğini göstermektedir.

Kişisel odaklı başlıkların duygu analizi incelendiğinde nötr başlıkların 230’unda kişiler manşete çıkarılmış, ancak bu başlıkların yalnızca 24’ünde başarı vurgusu yapılmış, hiçbirinde başarısızlık ifadesine yer verilmemiştir. Bunun yanında, olumlu başlıkların 130’unda kişiler öne çıkmış, bu başlıkların 65’inde Başkan Aksun Güven Tazeledi (*Kazankaya*), İmamoğlu Üçüncü Kez Erdoğan’ı Mağlup Etti (*Kamu Son Haber*), Devrek’ta Zafer Özcan Ulupınar’ın (*Devrek Postası*) örneklerinde olduğu gibi başarı söylemi açık biçimde ifade edilmiştir. Olumsuz ifadeler içeren başlıklarda ise yalnızca 6 manşette kişiler ön plana çıkmıştır. Bunlardan, Sekmen Kazandı ve İttifak Yara Aldı (*Günebakış*) ve 15 Yıllık Saltanat Tarihi Farkla Yıkıldı Sertaş Karakaş Belediye Başkanı Seçildi (*Yenice*) örneklerinde olduğu gibi kişiler başarısızlıkla değil başarıyla ilişkilendirilmiştir.

Bu veriler, medyanın kişilere yönelik söylemini büyük ölçüde olumlu ve başarı odaklı biçimde kurguladığını göstermektedir. Kişisel başarısızlık, doğrudan işaret edilmekten kaçınılan

bir unsur olarak dikkat çekmiştir. Özellikle nötr veya olumlu çerçevelerde kişilere yüklenen anlam, zafer ve liderlik söylemiyle güçlenmektedir. Bu durum, seçimlerde kişilerin başarı figürleri olarak sunulduğunu ve başarısızlığın genellikle kişilere değil, partilere yüklendiğini göstermektedir.

Parti odaklı başlıkların duygu analizine bakıldığında ise nötr başlıkların 58’inde partiler manşete çıkartılmış, bunların 18’inde başarı vurgusu yapılmış; olumsuz ifade kullanılmamıştır. Olumlu başlıkların 69’unda partiler öne çıkarılmış, bunların 56’sı CHP Tarih Yazdı (*İleri*), MHP Silip Süpürdü (*Karaman’da Uyanış*), Tirebolu’da Rüzgar ‘İyi’ Esti (*Sonses*) örneklerinde olduğu gibi açık biçimde başarı söylemiyle ilişkilendirilmiştir. Öte yandan, olumsuz başlıkların 15’inde partiler manşete çıkartılmış ve bunların tamamında partiler başarısızlıkla ilişkilendirilmiştir. AK Parti Kocaeli’de Kan Kaybetti (*Mavi Marmara*), 1 Nisan Şakası Gibi AK Parti Lapseki ve Biga’yı Kaybetti (*Boğaz Vitamin*) ve AK Parti Sinop’ta Elindeki 7 İlçeden 3’ünü Kaybetti (*Şehir*) bu konuda örnek olan manşetlerdir.

Bu bulgu, partilerin medyada daha fazla eleştirel süzgeçten geçirildiğine işaret etmektedir. Bu da kurumsal yapıya yönelik kamuoyu nezdindeki hesap verebilirlik beklentisinin bireylerden daha öncelikli olduğunu ve medyanın da bu çerçeveyi benimsediğini göstermektedir. Eldeki veriler, kişisel başarıların öne çıkarıldığı, kişisel başarısızlıkların ise minimize edildiği bir medya çerçevelemesi pratiğini ortaya koymaktadır. Kişiler, genellikle zafer ve güçlü liderlik öykülerinin öznesi olarak sunulurken, partiler daha kolay başarısızlık yüklenebilen kurumsal yapılar olarak temsil

edilmiştir. Bu sonuç, İkinci Düzey Gündem Belirleme Kuramı açısından değerlendirildiğinde, medyanın kamuoyunun hangi aktörleri nasıl değerlendireceğini yönlendiren önemli bir işlev üstlendiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

2024 Türkiye yerel seçimlerini takip eden süreçte yerel gazetelerin manşetlerinde belirginleşen eğilimler, Birinci Düzey Gündem Belirleme Kuramı çerçevesinde anlamlı sonuçlar ortaya koymaktadır. Çalışmanın bulguları, yerel medyanın seçimleri büyük ölçüde yerel dinamikler üzerinden ele aldığını ve yalnızca sınırlı sayıda gazetenin ise seçim sonuçlarını ulusal bir perspektiften değerlendirdiğini göstermektedir. 679 yerel gazetenin yalnızca 7.21%'i seçimleri ulusal düzeyde ele alırken, geri kalanı yerel odaklı kalmıştır. Bu durum, yerel medyanın kendi yayın yaptığı bölgenin siyasal gündemini kamuoyuna taşıma ve bunu önceleme işlevini güçlü biçimde yerine getirdiğini ortaya koymaktadır.

Yerel gazeteler, seçim sonuçlarını aktarma sürecinde bölgesel siyasal değişimleri, adaylara ve partilere dair başarı ya da başarısızlık vurgularını, seçmen tercihlerini ve toplumsal değişim sinyallerini gündemleştirmiştir. Özellikle partilerin el değiştirdiği merkezlerde değişim ve dönüşüm temaları öne çıkarken uzun yıllar sonra kazanılan seçimler 'tarih yazmak', 'tarihi zafer' gibi güçlü ifadelerle yansıtılmıştır. Öte yandan partisi değişmeyen bölgelerde 'istikrar', 'güven tazeleme', 'yola devam' söylemleri öne çıkmış ve gazeteler kendi yerel siyasi iklimlerine uygun bir gündem belirleme stratejisi benimsediklerini göstermiştir.

Bulgular, özellikle büyükşehir statüsündeki merkezlerde medyanın ulusal siyaseti referans alma eğiliminin arttığını da ortaya koymaktadır. Nitekim nüfusun büyük kısmını barındıran bu merkezlerde, lider söylemleri ve ulusal siyasi atmosferin yerel seçimlere etkisi daha belirgin olmuştur. Seçim sonuçlarının ekonomik kriz, toplumsal memnuniyetsizlik ve muhalefetin yükselişi gibi ulusal ölçekteki temalarla ilişkilendirilmesi, bu eğilimin en açık göstergelerinden biridir.

Sonuç olarak, 2024 yerel seçimleri sonrasında yerel gazeteler, seçim sonuçlarını bölgesel ve toplumsal önceliklere göre yapılandırarak kamuoyunun dikkatini belirli meselelere yönlendirmiştir. Bu süreç, Birinci Düzey Gündem Belirleme Kuramı'nın öngördüğü biçimde, medyanın sadece haber aktaran bir araç değil, toplumsal öncelikleri şekillendiren güçlü bir aktör olduğunu bir kez daha teyit etmektedir. Medyanın bu rolü, seçmen algısının oluşumunda kritik bir işlev görmektedir, yerel siyasi dinamikleri ve değişimleri, hem yerel hem de ulusal siyaset bağlamında kamuoyunun takdirine sunmaktadır.

2024 Türkiye yerel seçimleri sonrasında yerel gazetelerin manşetlerinde belirginleşen aktör odaklı söylemler, İkinci Düzey

Gündem Belirleme Kuramı çerçevesinde, medyanın kamuoyunu yalnızca ne hakkında düşündürmediğini, aynı zamanda aktörler ve olaylar hakkında nasıl düşündürdüğünü de ortaya koymaktadır. Kuramın temel savı doğrultusunda, medyanın yalnızca seçim sonuçlarını haberleştirmekle kalmadığı, bunun yanında bu sonuçları belirli başarı, başarısızlık veya tarafsızlık yüklemeleriyle okuyucuya sunduğu görülmüştür.

Araştırmanın bulguları, yerel basının seçim sonuçlarını aktörler üzerinden kişiselleştirme eğilimini ortaya koymaktadır. Araştırmanın sonuçları, yerel basının seçmen algısını aday performansları ve bireysel liderlik figürleri üzerinden şekillendirmeyi tercih ettiğini göstermektedir. Özellikle birey odaklı manşetlerin 24.5%'inde başarı söylemi öne çıkarılırken, başarısızlık vurgusu ise son derece sınırlı kalmıştır. Bu durum, adayların başarı hikâyeleri üzerinden bir kahramanlaştırma stratejisinin devreye sokulduğunu düşündürmektedir. Buna karşılık, parti odaklı manşetlerde daha dengeli, hatta eleştirel bir dilin kullanıldığı görülmüştür. Partiler 41.3% oranında başarıyla; 7.8% oranında ise başarısızlıkla ilişkilendirilmiştir. Dikkat çekici biçimde, başarısızlık söyleminin büyük oranda siyasi partilere yöneltilmesi, kurumsal aktörlerin medyada hesap verebilirlik beklentisinin merkezine yerleştirildiğini göstermektedir. Bu durum, yerel basının bireyleri toplumsal dayanışma ve kahramanlık figürleri olarak resmederken, siyasi partileri eleştirel bir süzgeçten geçirme eğilimini yansıtmaktadır.

CHP ve DEM Parti'nin kazandığı merkezlerde coşkulu başarı söylemleri öne çıkarken, AK Parti'nin kazandığı yerlerde bu tür dramatikleştirme zayıf kalması medyanın iktidar-muhalefet dengesini kurarken muhalefetin zaferlerini büyütme, iktidarın ise kayıplarını görünür kılma eğilimini desteklemektedir. Böylece iktidar kazanımları olağan, muhalefet kazanımları olağanüstü çerçevede ele alınmıştır.

Duygu çözümlemesi sonuçları da bu tabloyu desteklemektedir. 242 olumlu manşetin 130'unda kişiler, 69'unda ise partiler öne çıkmış ve olumsuzluklar daha çok partilere yönelmiştir. Özellikle partilere yönelik 15 olumsuz başlık, AK Parti'nin kayıpları üzerinden kurgulanmıştır. Bu çerçevelene pratiği, başarısızlığın bireylerden ziyade kurumsal yapılara yüklenmesi eğilimini göstermekte ve seçmen gözünde bireylerin 'seçim kahramanı', partilerin ise 'hesap veren' olarak konumlandığını düşündürmektedir. Bu bulgular, medyanın 'nasıl düşünmeliyiz' sorusunu yönlendiren güçlü bir aktör olduğunu göstermektedir.

Bu noktada, yerel medyanın seçimlerdeki rolünün, haber aktarımı ötesinde ekonomik-politik dinamiklerle de şekillendiğini belirtmek gerekir. Sonuçları ulusal düzeyde ele alan gazetelerin büyükşehirlerde yoğunlaşması ve siyasilerle ilişkilerin haber çerçevelerine yansımaları, gündem belirleme pratiklerinin habercilik tercihleriyle değil, medyanın ekonomik politik bağlamı ile ilişkisini kanıtlamaktadır.

Sonuç olarak elde edilen bulgular, yerel medyanın seçim süreçlerinde nasıl bir aktör hâline geldiğini, seçmen algısını hangi stratejilerle yönlendirdiğini ve kamuoyuna sunduğu içeriklerde nasıl bir duygusal yüklemeye yaptığını somut biçimde göstermektedir. Bu bağlamda çalışmanın, seçim dönemlerinde medya-siyaset ilişkisini ve gazeteciliğin çerçeveleme gücünü anlamaya yönelik bakış açısı sunduğu ve ayrıca Türkiye özelinde yerel medyanın siyasal iletişimdeki rolünü çözümleyerek gündem belirleme kuramlarına anlamlı katkılar sağladığı düşünülmektedir.

Etik Beyan

Bu çalışmada *Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi* kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Çalışma, etik kurul onayı gerektirmediği için etik kurul onayı alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Yazar(lar) herhangi bir çıkar çatışması bildirmemektedir.

Finansal Destek

Bu araştırma için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Kaynaklar

- Basın İlan Kurumu. (2018, Ocak). *Resmî İlan ve Resmî Reklam Alan Süreli Yayınlar Listesi*. Basın İlan Kurumu. Retrieved March 22, 2025, from <https://ilanbis.bik.gov.tr/Uygulamalar/AylikListe>
- Büyükbayrak, B. (2024, Şubat 26). *2019'dan 2024 seçimlerine: Türkiye'de "beka" söylemi*. Retrieved March 31, 2025, from <https://medyascope.tv/2024/02/26/2019dan-2024-secimlerine-turkiyede-beka-soylemi/>
- Çakıcı, Z. (2024). *Gazete manşetlerinde yerel seçim sonuçlarının yansımaları*. Dijital Medya Araştırmaları Derneği. Retrieved August 16, 2025, from <https://www.newslabturkey.org/wp-content/uploads/2024/05/RH-34-GAZETE-MANSETLERINDE-YEREL-SECIM-SONUCLARININ-YANSIMALARI.pdf>
- Euronews. (2023, Kasım 4). *CHP'de "değişim" kurultayı: 13 yıllık Kılıçdaroğlu dönemi kapandı, yeni Genel Başkan Özgür Özel*. Retrieved March 27, 2025, from <https://tr.euronews.com/2023/11/04/chp-38-olagan-kurultayi-yeni-genel-baskan-ve-parti-meclisi>

Güneş, A. (2014). *Gündem belirleme teorisi bağlamında 30 Mart 2014 yerel seçimlerinin basında sunumu: AKP ve CHP örneği*. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication (TOJDAC)*, 4(2), 1–15.

Kamer, H. (2022, Ağustos 19). *Kayyumların yıldönümü: HDP'nin kazandığı belediyelerde son durum ne?* Retrieved March 26, 2025, from <https://www.bbc.com/turkce/articles/cy9851x17d5o>

Küçük, A. (2024, Nisan 1). *CHP 47 yıl sonra birinci parti oldu*. Retrieved March 26, 2025, from <https://www.haberturk.com/son-dakika-chp-47-yil-sonra-birinci-parti-oldu-3674251>

McCombs, M. E., & Shaw, D. L. (1972). The agenda-setting function of mass media. *Public Opinion Quarterly*, 36(2), 176–187. <https://doi.org/10.1086/267990>

McCombs, M., & Ghanem, S. I. (2001). The convergence of agenda setting and framing. In S. D. Reese, O. H. Gandy Jr., & A. E. Grant (Eds.), *Framing public life: Perspectives on media and our understanding of the social world* (1st ed., pp. 67–82). Routledge.

NTV. (2024, Nisan 1). *31 Mart yerel seçim sonuçları: İşte el değiştiren iller*. Retrieved March 25, 2025, from <https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/31-mart-yerel-secim-sonuclari-iste-el-degistiren-iller>

Sayın, A. (2024, Nisan 1). *CHP'nin kazandığı yerel seçimlerden çıkan sonuçlar neler? BBC Türkçe*. Retrieved March 25, 2025, from <https://www.bbc.com/turkce/articles/c1dv1e2n47do>

Solak Şener, A. (2024). *Yazılı basında 31 Mart 2024 yerel seçim sonuçlarının söylem analizi*. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(4), 1839–1882.

Solaker, G. (2023, Aralık 5). *İYİ Parti-den ret: CHP yerel seçimde ne yapacak? DW Türkçe*. Retrieved March 25, 2025, from <https://www.dw.com/tr/i/CC%87yi%CC%87-partiden-ret-chp-yerel-se%C3%A7imde-ne-yapacak/a-67638021>

Solaker, G. (2024, Mart 31). *31 Mart seçimleri Türkiye siyaseti için ne diyor?* Retrieved March 25, 2025, from <https://www.dw.com/tr/31-mart-se%C3%A7imleri-t%C3%BCrkiye-siyaseti-i%C3%A7in-ne-diyor/a-68710148>

T.C. İçişleri Bakanlığı. (2011). *Türkiye mülki idare bölümleri envanteri*. e-İçişleri Projesi. Retrieved March 25, 2025, from <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx>

Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). *Merkezi dağıtım sistemi*. Türkiye İstatistik Kurumu. Retrieved March 25, 2025, from <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95>

Yetkiner, B. (2016). *2004 ve 2009 yıllarında yapılan yerel seçimler üzerine bir inceleme*. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1(1), 152–167.

DOI: 10.26468/trakyasobed.1684097

Trakya University Journal of Social Sciences, 27(2), 219–231, 2025

Medya Okuryazarlığında Ailenin Rolü: “Çekirdek Ailesi” Kamu Spotları Üzerine Bir İnceleme

Role of Family in Media Literacy: A Study on “Nuclear Family” Public Service Announcements

© Prof. Dr. Emet Gürel^{1*}, © Dr. Öğr. Üyesi İlkey Burak Taşkıran², © Doktora Öğrencisi Ekin Karakuyu³¹Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, İzmir, Türkiye²İstanbul Aydın Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Reklamcılık Bölümü, İstanbul, Türkiye³Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye

ÖZ

Aile kurumu, medya okuryazarlığının geliştirilmesinde ve sürdürülebilir kılınmasında merkezi bir role sahiptir. Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, aile yapısı içerisinde ebeveynlerin ve çocukların medya iletilerine maruz kalma düzeyini artırmıştır. Toplumsal hayatta benimsenen değerler öncelikle ailede şekillendiği için medya okuryazarlığının aile içinde öğrenilmesi her geçen gün önem kazanmaktadır. Kamu spotları, ailelerin medya okuryazarlığı yetkinliklerinin geliştirilmesi ve medya farkındalık düzeylerinin güçlendirilmesi için etkili bir araç olarak işlev görmektedir. Bu çalışma, medya okuryazarlığı konulu kamu spotlarında ailenin rolünü incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın örneklemini, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından hazırlanan ‘Çekirdek Ailesi’ isimli kamu spotu serisi oluşturmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden tematik analiz kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada, verilerin çözümlemesinde MAXQDA 2024 nitel veri analiz programından yararlanılmıştır. Araştırma bulguları uyarınca medya okuryazarlığı sürecinde kamu spotlarının aile dinamiklerini konu alarak demokratik, katılımcı, etkileşimli bir yapı esasında kurgulandığını ifade etmek mümkündür. Araştırma bulgularından hareketle medya okuryazarlığı sürecinde kamu spotlarının aileyi merkeze alan bir yaklaşımla tasarlandığı, ailenin eğitici rolünün ve aile içi iletişimin öğretici ve yönlendirici rolünün vurgulandığı görülmüştür. Özellikle aile içi iletişimde soru-cevap örüntülerinin yoğun kullanımı ve öğretici bir yaklaşımın benimsenmesi, medya okuryazarlığı eğitiminin aile içi öğrenme süreçleriyle desteklendiğini göstermektedir. Bulgular, medya okuryazarlığı ve kamu spotlarına ilişkin alanyazın ile uyumlu olup kamu spotlarının medya okuryazarlığına yönelik önemli bir misyon üstlendiğini ortaya koymaktadır. Araştırma bulguları, medya okuryazarlığı eğitiminde ailenin merkezi rolünü güçlendirmeye ve desteklemeye odaklanan kamu spotlarının, aile içi iletişimin geliştirilmesine ve çocukların medya okuryazarlığı becerilerinin artırılmasına katkı sağlayabileceğine işaret etmektedir.

Anahtar kelimeler: Medya okuryazarlığı, kamu spotları, aile dinamikleri, dijital medya, medya farkındalığı

ABSTRACT

The family institution plays a central role in developing and sustaining media literacy. Advancements in information and communication technologies have increased the exposure level of parents and children to media messages within family structures. As social values are



*Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Prof. Dr. Emet Gürel

E-posta: emet.gurel@ege.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5120-8042

Geliş Tarihi/Received: 25.04.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 07.10.2025

Epub: 17.11.2025

Yayınlanma Tarihi/Publication Date: 26.12.2025

Atıf/To cite this article: Gürel, E., Taşkıran, İ. B., & Karakuyu, E. (2025). Role of family in media literacy: a study on “nuclear family” public service announcements. *Trakya University Journal of Social Sciences*, 27(2), 219–231.



©Telif Hakkı 2025 Yazar. Trakya Üniversitesi adına Galenos Yayınevi tarafından yayımlanmaktadır. Creative Commons Atıf (CC BY) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmaktadır. Copyright© 2025 The Author. Published by Galenos Publishing House on behalf of Trakya University. Licensed under a Creative Commons Attribution (CC BY) 4.0 International License.

ABSTRACT

primarily shaped within the family, learning media literacy within the family context is gaining increasing importance each day. Public service announcements function as an effective tool for developing families' media literacy competencies and strengthening their media awareness levels. This study was conducted to examine the role of family in media literacy-focused public service announcements. The research sample consists of the 'Nuclear Family' public service announcement series prepared by the Radio and Television Supreme Council. In this study, which utilized thematic analysis as a qualitative research method, MAXQDA 2024 qualitative data analysis software was employed for data analysis. According to the research findings, it is possible to state that public service announcements in the media literacy process are constructed based on a democratic, participatory, and interactive structure by addressing family dynamics. Based on the research findings, it was observed that public service announcements are designed with a family-centered approach in the media literacy process, emphasizing the educational role of the family and the instructive and guiding role of family communication. Particularly, the intensive use of question-answer patterns in family communication and the adoption of an instructive approach indicate that media literacy education is supported by family learning processes. The findings align with the literature on media literacy and public service announcements, revealing that public service announcements assume an important mission regarding media literacy. Research findings suggest that public service announcements focused on strengthening and supporting the central role of family in media literacy education can contribute to the development of family communication and the enhancement of children's media literacy skills.

Keywords: Media literacy, public service announcements, family dynamics, digital media, media awareness

EXTENDED ABSTRACT

The dynamics of media literacy within family structures have become increasingly significant as information and communication technologies continue to evolve. While public service announcements serve as effective tools for developing families' media literacy competencies, there is limited academic research examining how family dynamics are portrayed in media literacy-focused public service announcements. This study addresses this gap by analyzing how family dynamics are represented in media literacy public service announcements, specifically focusing on the 'Nuclear Family' series produced by Radio and Television Supreme Council (RTÜK). The research is particularly relevant given the designation of 2025 as the 'Family Year' by the Turkish Ministry of Family and Social Services, highlighting the contemporary importance of understanding how media literacy is developed and sustained within family units.

The study addresses three primary research questions that guide the investigation of family dynamics in media literacy public service announcements. First, it examines how family dynamics are shaped within specific categories in public service announcements. Second, it investigates how family communication patterns and the educational role of the family are positioned within these announcements. Finally, it explores how the role of family in developing media literacy is framed within public service announcements. These research questions were formulated to understand the comprehensive role of family dynamics in media literacy development and how these dynamics are represented through public service announcements.

A comprehensive review of theoretical frameworks reveals that media literacy emerges as a contemporary form of literacy enabling individuals to effectively analyze and evaluate media content. The interdisciplinary nature of media literacy incorporates methodologies from sociology, psychology, politics, culture, and aesthetics, facilitating holistic analysis of media messages within social contexts. Family plays a central role in media literacy development, particularly as technological advancements have increased media exposure within household environments. Research consistently demonstrates that parents' efforts enhance children's media literacy, while family-based media literacy interventions yield positive outcomes across multiple domains, including improved nutritional behaviors, decreased substance use among adolescents, and reduced anxiety responses to media-induced stressors.

This study employs thematic analysis within the qualitative research tradition to examine public service announcements. The research sample consists of the 'Nuclear Family' public service announcement series from RTÜK's official media literacy website, selected through purposive sampling. Data collection was conducted in July 2024, analyzing all episodes from RTÜK's official YouTube channel. The analysis utilized MAXQDA 2024 software, implementing a systematic four-phase process: content identification through repeated viewing, preliminary coding by three researchers, establishment of thematic hierarchies, and frequency analysis with visual modeling. Research validity and reliability were ensured through investigator triangulation, systematic analysis, and purposive sampling.

EXTENDED ABSTRACT

The analysis reveals that family dynamics in media literacy public service announcements are structured around four primary categories. The educational family role category emerged as the most prominent (34.9%), highlighting parents' crucial role in developing children's media literacy competencies. Within this category, critical thinking skills (28.7%) and responsibility development (23%) were particularly emphasized, demonstrating the significance of parental guidance in fostering analytical capabilities. Family communication patterns (34.1%) emerged as the second most significant category, with question-answer patterns (30.6%) and intra-family education (25.9%) being predominant. This finding indicates that public service announcements promote interactive and participatory approaches to media literacy development within family settings. The equal distribution (16.5%) of value transmission and democratic communication codes emphasizes the balanced approach to ethical principles and democratic values. The research concludes that public service announcements construct family dynamics in a democratic, participatory, and interactive framework. The prominent use of question-answer patterns, family education, and democratic communication demonstrates the quality of parent-child relationships in media literacy development. Furthermore, the integration of instructional approaches with elements of humor and problem-solving perspectives indicates that public service announcements structure family dynamics in a balanced and contemporary manner. For future research, it is recommended to conduct impact assessments of media literacy public service announcements to examine how they shape family communication patterns and media usage habits. Mixed-method studies combining quantitative and qualitative data could provide more comprehensive insights. Additionally, comparative studies examining the role of family dynamics in media literacy development across different age groups and reception analyses measuring parental perceptions, attitudes, and behavioral changes toward these announcements would contribute valuable perspectives to the field.

Giriş

Toplumsal temel yapı taşı olan aile, sosyal düzenin korunması ve gelişmesi açısından yaşamsal bir işleve sahiptir. Fiziksel, duygusal ve zihinsel gelişimin ilk basamağını oluşturan aile ortamı; değerlerin aktarıldığı, ilişkilerin öğrenildiği ve kimliğin şekillendiği birincil sosyal çevre olarak kabul edilmektedir. Yaşam boyunca karar alma süreçlerini ve davranış biçimlerini etkileyen bu yapı, bireyin normlara uyum sürecine rehberlik eden en güçlü referans kaynağıdır.

Gelişen iletişim teknolojileri ve dijital medyanın etkisiyle bilgiye erişimin hızlanması, medya içeriklerinin bilinçli tüketimini daha önemli hale getirmektedir. Bu bağlamda aile, özellikle çocukların medya ile kurduğu ilişkiyi yönlendirmede ve medya okuryazarlığı becerilerini geliştirmede belirleyici bir rol üstlenmektedir. Kamu spotlarıyla, eğitici ve bilinç kazandırıcı içerikler aracılığıyla medya okuryazarlığının oluşmasına ve geliştirilmesine katkı sağlanmaktadır.

Bu çalışma, medya okuryazarlığı sürecinde aile kurumunun işlevini incelemek amacıyla Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından hazırlanan 'Çekirdek Ailesi' kamu spotu serisini odağına almaktadır. Kamu spotlarında aile temsillerinin nasıl yapılandırıldığı, ebeveyn ve çocuk rollerinin medya farkındalığı üzerinden nasıl kurgulandığı ve medya okuryazarlığı eğitimine ne tür katkılar sunduğu araştırmanın temel sorunsalıdır. Aile merkezli medya okuryazarlığı anlayışının kamu spotları aracılığıyla nasıl aktarıldığını çözümlemeyi amaçlayan bu çalışma, alanyazına özgün bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Kavramsal Çerçeve: Medya Okuryazarlığı

Medya okuryazarlığı, bireylerin medyayı etkili ve bilinçli bir şekilde kullanmalarını sağlayan çağcıl okuryazarlık türlerinden biridir (Alvermann & Hagood, 2000, s. 194). Koltay'a (2011, s. 212) göre disiplinler arası bir nitelik arz eden medya okuryazarlığı; sosyoloji, psikoloji, siyaset, kültür, toplumsal cinsiyet, sanat ve estetik gibi çeşitli disiplinlere ait yöntem ve yaklaşımlardan yararlanan zengin bir kavramsal çerçeveye sahiptir. Bu özelliği nedeniyle medya okuryazarlığı; medya içeriklerinin toplumsal, kültürel ve psikolojik boyutlarıyla bütüncül bir şekilde analiz edilmesine olanak tanımaktadır.

Medya okuryazarlığı; medya tarafından üretilen mesajların toplumsal bağlamda analiz edilmesini ve yorumlanmasını olanaklı kılan bir süreçtir (Livingstone, 2004, s. 18). Bu süreç; medya aracılığıyla aktarılan simge ve sembollerin kodlanmasını, çözümlenmesini, yorumlanmasını, analiz edilmesini ve anlamlandırılmasını içeren niteliktedir (Brown, 1998, s. 44; Messaris, 1998, s. 70). Medya okuryazarlığını, bireylerin medya içeriklerini bilinçli bir biçimde değerlendirmelerini sağlayan beceriler bütünü olarak tanımlayan Potter (2016, s. 19), söz konusu becerilerin medya etkilerini anlamlandırmada ve yönetmede işlevsel bir rol oynadığına dikkat çekmektedir.

Medya okuryazarlığı, bireyleri medyanın olası zararlı etkilerinden koruyan bir kalkan değil; bireylerin sürekli değişen ve gelişen medya ortamına uyum sağlayabilmelerini, eleştirel analiz yapabilmelerini ve bilinçli tüketim gerçekleştirebilmelerini mümkün kılan bir beceridir (Potter, 2021, s. 15). Aufderheide'nin (1992, s. 1) belirttiği üzere

medya okuryazarlığı; bireylerin medya ile bilinçli, eleştirel ve özerk bir ilişki kurmasını hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda bireylerden basılı ve dijital medyanın kodlarını çözümlayebilmeleri, içerikleri değerlendirebilmeleri, analiz edebilmeleri ve yeniden üretebilmeleri beklenmektedir.

Medyaya yönelik eleştirel bir yaklaşımın oluşturulmasını amaçlayan medya okuryazarlığı, bireyleri doğru bilgiye ulaşma ve medya içeriklerini bilinçli bir şekilde değerlendirme konusunda teşvik etmektedir (Koltay, 2011, s. 212). Rubin’e (1998, ss. 3–4) göre medya okuryazarlığı; medya mesajlarına erişme, çözümleme, değerlendirme ve iletme yetkinliğini kapsamaktadır. Bu çerçevede medya okuryazarlığı, yalnızca bir beceri alanı değil; bireylerin medya karşısındaki konumunu sorgulayan, eleştirel düşünmeyi teşvik eden ve toplumsal bilinç düzeyini artırmayı amaçlayan bir yaklaşımdır.

Medya Okuryazarlığında Ailenin Rolü ve Etkisi

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, medyanın neredeyse her evin bir parçası haline gelmesine ve tüm aile bireylerinin medya içerikleriyle doğrudan temas kurmasına zemin hazırlamıştır. Bu gelişmeler, ebeveynlerin ve çocukların medya iletilerine maruz kalma düzeyini önemli ölçüde artırmaktadır (Stašová, 2015, s. 2061). Toplum yapısının ve ilişkilerinin odak noktasında yer alan aile; birbirleriyle kan, evlilik ya da evlat edinme yoluyla akraba olan, ekonomik bir birim oluşturan, yetişkin üyelerinin çocukların yetiştirilmesinden sorumlu oldukları bireyler topluluğu olarak tanımlanabilmektedir (Giddens, 2000, s. 616).

Aile, bireyin toplumsal yaşama uyum sağlaması ve sağlıklı bir toplum yapısının oluşması açısından işlevsel bir öneme sahiptir. Toplumsal değerlerin şekillenmesindeki başat işlevi nedeniyle aile, medya okuryazarlığı için de belirleyici bir anlam ifade etmektedir. Dolayısıyla medya okuryazarlığının aile içinde öğrenilmesi, her geçen gün önem kazanmaktadır (Amah & Hana, 2019, s. 109). Bu bağlamda Haywood ve Sembiente’nin (2023, s. 88) vurguladığı gibi medya mesajlarına yönelik tam bir değerlendirme yetisine sahip olmayan ve ebeveynlerine kıyasla bu mesajlardan daha fazla etkilenebilen çocuklar için ebeveynlerinin rehberliği oldukça belirleyicidir. Ailede bakım vermektan sorumlu fertler olarak ebeveynler, çocukları bilinçli medya kullanımı konusunda yönlendirebilmekte ve onlara rehberlik edebilmektedirler.

Bebeklik döneminden itibaren birey için en yakın ve en güvenilir bilgi kaynağı olan aile, bireyin medya tarafından üretilen mesajlara karşı donanımlı hale gelmesine yardımcı olmaktadır (Gül, 2007, s. 27). Aile içerisindeki medya okuryazarlığı geliştikçe, çocukların ve yetişkinlerin medya mesajlarını doğru analiz ederek eleştirel bir bakış açısı geliştirme olasılıkları daha da artmaktadır (Amah & Hana, 2019, s. 113). Bu nedenle medya okuryazarlığına, aile odaklı bir bakış açısıyla yaklaşmakta yarar vardır.

Aile temelli medya okuryazarlığında, ebeveynler kilit bir konumdadır. Aile içerisinde medya kullanım tercihlerine, sıklığına ve yoğunluğuna karar veren taraf oldukları için ebeveynler; çocuklarda medya okuryazarlığının oluşmasını ve gelişmesini sağlayabilmektedirler (Gül, 2007, s. 18). Aile temelli medya okuryazarlığı, ebeveynlerin medya ile kurdukları ilişki açısından da önemlidir. Ebeveynlerin medya konusunda bilinçlenmeleri, medya içeriklerini daha sağlıklı değerlendirebilmeleri ve çocuklarına bu konuda daha etkili rehberlik edebilmeleri sonucunu doğurmaktadır.

Medya okuryazarlığı ve aile ilişkisini konu alan araştırmalar, üç temel bulgu etrafında şekillenmektedir. Bu kapsamdaki ilk bulgu, ebeveynlerin çocukların medya kullanımı üzerindeki yönlendirici rolü ve olumlu etkilere dikkat çekmektedir (Amah & Hana, 2019; Stašová, 2015). Bir diğer bulgu, medya okuryazarlığının yalnızca aile içinde değil; aynı zamanda okul ve akran çevresiyle kurulan ilişkiler aracılığıyla da geliştiği yönündedir (Šušterič vd., 2025). Üçüncü bulgu ise ebeveynlik stillerinin, çocukların medya okuryazarlık düzeyleri üzerinde belirleyici etkiler oluşturduğunu belirtmektedir (Riesmeyer vd., 2019).

Medya Okuryazarlığının Oluşturulmasında İşlevsel Bir Araç Olarak Kamu Spotları

Teknolojinin hızla geliştiği ve medya tüketiminin arttığı günümüz dünyasında kamu spotları, sosyal amaçların geniş kitlelere ulaştırılmasını sağlayan etkili iletişim araçlarıdır (Martins, 2024, ss. 32–33). Kamu spotları, öz itibarıyla kamu yararına yönelik iletiler içeren kamu hizmeti reklamlarıdır ve ‘duyuru’, ‘kamu hizmet duyurusu’, ‘topluma hizmet duyurusu’ gibi farklı şekillerde de adlandırılabilir (Şahin, 2021, s. 119).

Kamu spotları, öz itibarıyla bir tür reklamdır; ancak bazı unsurlar noktasında ticari reklamlardan ayrılmaktadır. Bu ayrışma; kamu spotlarının RTÜK gözetiminde hazırlanması, yayın zamanının ve bedelinin belirlenmiş olması, kâr amacı gütmemesi, olumlu ve güvenilir bir bilgi kaynağı olarak değerlendirilmesi, kamu hizmeti mesajı içermesi, olumsuz içerikli öğeler içermemesi gibi özellikler üzerinden belirginleşmektedir (Çevik Ergin, 2020, ss. 37–38). Martins’e (2024, s. 31) göre kamu spotları; ticari amaç taşımama, kısa süreli olma, duygusal etki yaratma potansiyeli gösterme gibi unsurlar sayesinde hedef kitlenin dikkatini çekerek tutumları şekillendirebilmekte ve böylelikle sosyal değişimi olumlu yönde etkileyebilmektedir.

Genellikle kısa süreli olarak hazırlanan kamu spotlarında; belli bir konuda farkındalık yaratma, bireylerin tutumlarını etkileme ve uzun vadede davranış değişikliği oluşturma hedeflerine odaklanılmaktadır (Pernisco, 2020, ss. 316–317). Bu özellikler ve hedefler, kamu spotlarının kamu yararını temel alan ilkeler doğrultusunda üretildiklerini göstermektedir.

RTÜK Kamu Spotları Yönergesi'ne (2023) göre kamu spotu; "kamu kurum ve kuruluşları ile dernek ve vakıf gibi sivil toplum kuruluşlarınca hazırlanan veya hazırlatılan ve Üst Kurul tarafından yayınlanmasında kamu yararı olduğuna karar verilen bilgilendirici ve eğitici nitelikteki film ve sesler ile alt bantlar" olarak tanımlanmaktadır. 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkındaki Kanun'un (2023), 10. maddesinin 5. fıkrası uyarınca bu duyurular, reklam süresine dahil edilmeksizin ücretsiz yayınlanmaktadır.

Görsel ve işitsel duyulara hitap eden kamu spotları; kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları, vakıflar veya dernekler tarafından toplumsal farkındalık oluşturma amacıyla hazırlanarak geniş kitlelere sunulmaktadır (Walther vd., 2010, s. 470). Bu yönüyle Gazi ve Çakı'nın (2019, s. 56) ifade ettiği gibi kamu spotları bireylerin ve toplumun belirli konular hakkında bilinçlenmesini sağlarken bilgilendirici ve eğitici bir araç olarak da kullanılmaktadır.

Kısa ve öz mesajlar şeklinde tasarlanan kamu spotları; televizyon, radyo, yazılı basın, reklam panoları, internet ve dijital platformlar gibi çeşitli mecralarda yayınlanmaktadır (Fuhrel-Forbis vd., 2009; s. 50). Kamu spotları, konu açısından geniş bir kapsama sahiptir. Bu bağlamda sağlık, trafik, afet yönetimi, toplumsal cinsiyet eşitliği ve tüketici hakları gibi konular kamu spotlarının en yaygın kullanım alanları arasında yer almaktadır (Ünal & Tanca, 2016, s. 45). Ayrıca sigara ve alkol gibi zararlı alışkanlıklar, çevre kirliliği, çocuk istismarı ve kadına yönelik şiddet gibi çağcıl sorunlar da kamu spotlarının sıklıkla odaklandığı temalardır (Fuhrel-Forbis vd., 2009, s. 56; Tokmak, 2022, s. 50).

Aile dinamikleri, medya okuryazarlığının geliştirilmesinde belirleyici bir unsurdur. Ebeveynlerin medya tüketim alışkanlıkları ve çocuklarıyla kurdukları iletişim biçimleri, medya okuryazarlığı becerilerinin aile içinde aktarılmasını ve sürdürülebilir bir hale gelmesini sağlamaktadır. Kamu spotları aracılığıyla bu süreç desteklenerek ailelerin medya içerikleriyle daha bilinçli bir ilişki kurmalarına ve çocuklarıyla dijital medya ortamında daha sağlıklı bir iletişim geliştirmelerine olanak tanınmaktadır. Aile temelli medya okuryazarlığı bağlamında kamu spotlarının işlevselliği, yalnızca bireysel farkındalıkla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda toplumsal değerlerin aktarımı, geleneksel normların korunması ve etik standartların yeniden inşası gibi amaçları da kapsamaktadır. Kamu spotları, bireylerin değerlerini, yaşam tarzlarını ve ideallerini şekillendirme potansiyeli nedeniyle toplumsal düzeyde dönüştürücü bir etkiye sahiptir (Gürel vd., 2025, s. 53). Bu doğrultuda, kamu spotlarının içerdiği mesajların aile bireyleri üzerindeki etkisi, doğrudan ebeveynlerin medya okuryazarlığı becerileriyle ilişkilidir. Medya içeriklerini eleştirel bir süzgeçten geçirme yetkinliği gelişmemiş bireyler, bu mesajlardan daha fazla etkilenebilir.

Alanyazın incelendiğinde konuya ilişkin bilimsel araştırmaların, kamu spotlarının aile üzerindeki etkisini ve ailelerin medya okuryazarlığı becerilerinin bu etkilerle ilişkisini incelediği görülebilmektedir. Araştırmalar, aile temelli medya okuryazarlığı bağlamında kamu spotlarının bilinçlendirici ve yönlendirici bir araç olarak önemli işlevler üstlendiğini ortaya koymaktadır (Tersikh, 2016).

Yöntem

Araştırmanın Amacı ve Gerekçesi

Araştırmanın amacı, medya okuryazarlığında ailenin rolünü ve önemini kamu spotları aracılığıyla incelemektir. Bu bağlamda araştırma; kamu spotlarında aile dinamiklerinin nasıl yansıtıldığını, hangi unsurların kullanıldığını, nelerin ön plana çıkartıldığını ve ailenin nasıl konumlandırıldığını anlamaya yöneliktir. Böylelikle medya okuryazarlığından görece yeni bir husus olan aile temelli medya okuryazarlığında kamu spotlarının kullanılmasına ilişkin bir kapsam ve tanımlama alanı oluşturmak hedeflenmektedir.

Medya okuryazarlığına yönelik etkili araçlar olan kamu spotları, ilk ortaya çıktıkları andan günümüze dek etkinliklerini artırarak günlük yaşamın bir parçası haline gelmişlerdir. Ancak tüm yaygınlıklarına rağmen kamu spotlarında aile dinamiklerinin, özellikle medya okuryazarlığı bağlamında nasıl ele alındığı ile ilgili kısıtlı akademik çalışma bulunmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın çıkış noktası, uluslararası ve ulusal alanyazında medya okuryazarlığı sürecinde kamu spotlarında aile dinamiklerini konu alan akademik kaynakların kısıtlılığıdır.

Araştırmanın Konusu, Kapsamı ve Soruları

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan dönüşümle birlikte aile kurumunun medya okuryazarlığı sürecindeki rolü giderek önem kazanmaktadır. Aile içi iletişim kalıpları ve ailenin eğitici rolü, medya okuryazarlığının oluşumunda ve gelişiminde elzem bir role sahiptir. Özellikle Türk toplumunda ailenin eğitici ve yönlendirici rolü, medya okuryazarlığı becerilerinin kazandırılmasında merkezi bir role sahiptir.

Araştırma öncelikle, medya okuryazarlığı ile kamu spotları bağlamında alanyazına ve bundan sonraki çalışmalara katkı sağlamaya odaklanmaktadır. Bu kapsamda araştırma ile Türk kültürü ve Türk toplumu ile ilgili alanyazın ve uygulamalara katkı sunmak hedeflenmektedir. Aile, Türk kültürünün ve Türk toplumunun asli öğelerinden biridir (Gürel & Çetin, 2023, s. 405). Bu bağlamda ailenin bir ferdi olarak çocuğun, geleceğin yetişkini ve tüketicisi olma sıfatıyla medya ve reklam iletilerinden doğrudan etkilendiği söylenebilir.

Medya okuryazarlığı ve aile dinamikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi, özellikle çocukların medya içerikleriyle olan etkileşimlerinin anlaşılması ve anlamlandırılması açısından

önem taşımaktadır. Ayrıca aile içi iletişim ve etkileşim kalıpları ile ailenin eğitici rolünün medya okuryazarlığı bağlamında ele alınması, toplumsal yapının temel taşı olan ailenin bu süreçteki işlevini ve önemini ortaya koyacaktır. 2025 yılının T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından “Aile Yılı” olarak ilan edilmiş olması, araştırmanın toplumsal değerini ve önemini güçlendirmektedir. Bu bağlamda araştırma bulgularının aile değerlerinin desteklenmesi ve toplumsal bilincin artırılması açısından da katkı sağlaması beklenmektedir. Araştırmanın amacından ve kapsamından hareketle oluşturulan araştırma soruları şu şekildedir:

- Kamu spotlarında aile dinamikleri hangi kategoriler çerçevesinde şekillenmektedir?
- Kamu spotlarında medya okuryazarlığının geliştirilmesinde ailenin rolü nasıl çerçevelenmektedir?
- Kamu spotlarında aile içi iletişim kalıpları ve eğitici aile rolü nasıl konumlandırılmaktadır?

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada kamu spotlarının çözümlenmesi amacıyla nitel analiz geleneğine dayanan tematik analiz yöntemi kullanılmıştır. Nitel analiz; görüşme, gözlem, katılımcı gözlem ya da belgelerin değerlendirilmesi gibi yöntemler ile sözlü-yazılı anlatımların ve kayıtların incelenmesidir (Punch, 2020, s. 165). Tematik analiz; nitel bilgilerin olduğu belirli temaların bir listesini içeren ve nedensel ilişkileri açıklayan bir kodlama sürecidir (Boyatzis, 1998, s. 4). Bu kodlama sürecinde tema, analiz edilen dokümanın tamamının veya belirli bir bölümünün yazılış amacına ilişkin anlam düzeyini yansıtmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 199). Kod ise bireysel transkriptlerden, yazılı verilerden, seslerden veya görüntülerden seçilen belirli veri bölümlerinin notlar, renkli işaretlemeler veya bilgisayar yazılımları aracılığıyla etiketlenip adlandırılarak düzenlenmesini sağlayan bir sınıflandırma sürecidir (Braun & Clarke, 2006, s. 89). Süreç, elde edilen bulgulara işaret eden kodların belirli kategoriler altında toplanması ve bu kategorileri kapsayan temaların belirlenmesi ile gerçekleşmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 254).

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, Türkiye’de yayınlanan medya okuryazarlığı temalı kamu spotları oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, sınırlı kaynakların etkili kullanımının sağlanması için bilgi çeşitliliğine sahip vakaların tespitini ve seçilmesini ifade etmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın örnekleme, RTÜK’e ait olan ‘medyaokuryazarligi.gov.tr’ internet sayfasında yer alan ‘Çekirdek Ailesi’ isimli kamu spotu/çizgi film serisidir. Örneklem seçiminde, serinin güncel olması,

aile dinamiklerini merkeze alması ve medya okuryazarlığı konusunu kapsamlı bir şekilde ele alması belirleyici olmuştur. Örneklemenin beş bölümlük çizgi film serisinden oluşması ve her bir bölümün farklı medya okuryazarlığı temasını kapsamlı bir şekilde ele alması nedeniyle veri doygunluğuna ulaşıldığı değerlendirilmiştir. Çekirdek Ailesi, RTÜK YouTube sayfasında yayınlanan beş bölümlük bir çizgi dizi olup her bir bölüm farklı medya okuryazarlığı temasını işlemektedir. Söz konusu bölümler, medya okuryazarlığının farklı boyutlarını ele alan ‘Reklamlar’, ‘Zaman Kullanımı’, ‘Kurgu mu Gerçek mi?’, ‘Etkiler’ ve ‘Doğru Bilgi’ başlıklarından oluşmaktadır. İncelenen kamu spotu serisi, Türk aile yapısını temsil eden dört kişilik bir ailenin gündelik yaşamını konu almaktadır. Anne, baba ve iki çocuktan (kız ve erkek) oluşan bu çekirdek aile yapısı, medya okuryazarlığı becerilerinin aile içi iletişim yoluyla nasıl geliştirilebileceğini örneklemektedir. Her bölümde aile üyeleri, günlük yaşamda karşılaştıkları medya içerikleriyle ilgili farklı durumları değerlendirmekte ve çözüm üretmektedir.

Araştırmanın Veri Toplama ve Analiz Süreci

Araştırmanın veri toplama süreci, Temmuz 2024 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aşamasında, RTÜK’ün resmi YouTube hesabında yayınlanan ‘Çekirdek Ailesi’ başlıklı kamu spotu/çizgi film serisinin tüm bölümleri incelenmiştir. Araştırma verilerinin analizi, MAXQDA 2024 nitel veri analiz programı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Analiz sürecinde, araştırmanın temel sorunsalını oluşturan aile dinamikleri teması merkeze alınarak sistematik bir kodlama çerçevesi oluşturulmuştur. Bu bağlamda araştırmanın konusu, amacı ve soruları doğrultusunda kategoriler ve kodlar belirlenmiş, elde edilen veriler bu yapı çerçevesinde detaylı bir şekilde çözümlenerek modellenmiştir.

Veri analiz süreci dört aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada, kamu spotları tekrar tekrar izlenerek araştırmanın amacına uygun içerikler tespit edilmiştir. İkinci aşamada, tespit edilen içerikler MAXQDA 2024 programına aktarılmış, üç araştırmacı tarafından ön kodlama yapılmış ve kodlamalar tamamlandıktan sonra oluşturulan kodlar özelinde ortak bir zeminde uzlaşmıştır. Üçüncü aşamada uzlaşılan kodlar, çeşitli kategoriler altında gruplandırılarak tema, kategori ve kod hiyerarşisi oluşturulmuştur. Son aşamada ise kodların frekans analiziyle birlikte modellemeleri yapılarak veriler görselleştirilmiş ve bulgular yorumlanmıştır.

Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenilirliği

Nitel araştırma sürecinde en önemli kriterler elde edilen verilerin, analizlerin ve sonuçların geçerliliğinin ve güvenilirliğinin sağlanmasıdır (Büyüköztürk vd., 2020, s. 265). Bu nedenle araştırmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla çeşitli stratejiler uygulanmaktadır (Creswell, 2009, s. 185). Mertens’in (2010, ss. 211–212) belirttiği üzere

nitel araştırma sürecinde araştırmacının bir araç olarak kabul edilmesi sebebiyle güvenilirliğin artması, verilerin birden fazla kişi tarafından değerlendirilmesi ile sağlanabilmektedir. Araştırmanın veri toplama ve analiz sürecinde üç farklı araştırmacının yer alması, araştırmanın güvenilirliğini artıran önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Araştırmacılar öncelikle bireysel olarak kodlamalar gerçekleştirmiş, ardından ortak bir zeminde uzlaşılarak nihai kodları belirlemiştir.

Geçerliliği sağlamak amacıyla, araştırma verileri sistematik bir şekilde dört aşamada analiz edilmiştir. İlk aşamada kamu spotlarının tekrarlı izlenmeleri gerçekleştirilmiş; ikinci aşamada veriler MAXQDA 2024 veri analiz programına aktarılmış; üçüncü aşamada tema, kategori ve kod hiyerarşisi oluşturulmuş; dördüncü ve son aşamada frekans analizleri yapılarak bulgular yorumlanmıştır.

Araştırma bulgularının iç geçerliliğini artırmak amacıyla, elde edilen verilerin çözümleme sürecinde nitel veri analiz programına başvurulmuştur. Nitel veri programları, kod ve temaları ilişkilendirme, not alma, nitel verileri nicelleştirme, istatistiksel yazılıma aktarmak amacıyla kod dağılımlarını görselleştirmeye kadar uzanan çeşitli kullanım olanağı sunmaktadır (Creswell & Clark, 2018, s. 258). Bu doğrultuda elde edilen veriler MAXQDA 2024 nitel veri analiz programı aracılığıyla modellenmiş ve görselleştirilmiştir. Bu yaklaşım, bulguların sistematik bir şekilde sunulmasını ve yorumlanmasını sağlamıştır.

Araştırmanın örneklemini oluşturan kamu spotlarından elde edilen veriler MAXQDA 2024 nitel analiz programı üzerinden çözümlenmiştir. Yapılan çözümler sonucunda araştırmanın amacına ve sorularına uygun olarak temalar, kategoriler ve kodlar oluşturulmuştur. Bu kapsamda tema ve temaya bağlı kategoriler ile kodlar, ilgili veri analiz programı aracılığıyla görselleştirilmiş modellenmiştir. Bu bağlamda aile dinamikleri temasının bünyesinde bulunan kategorilere ve kodlara yönelik detaylı bilgiler, ilgili modeller aracılığıyla çalışmanın ilerleyen bölümlerinde belirtilmiştir.

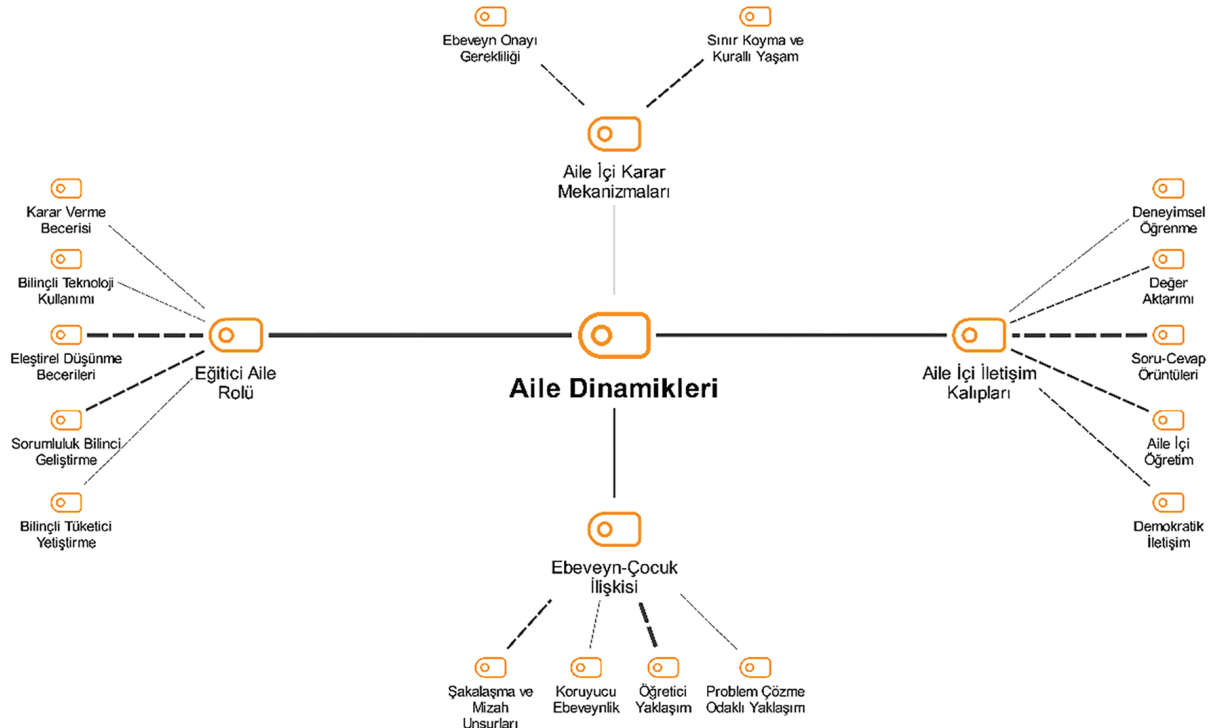
Bulgular ve Tartışma

Araştırmanın örneklemini oluşturan kamu spotlarından elde edilen veriler MAXQDA 2024 nitel analiz programı üzerinden çözümlenmiştir. Yapılan çözümler sonucunda araştırmanın amacına ve sorularına uygun olarak temalar, kategoriler ve kodlar oluşturulmuştur. Bu kapsamda tema ve temaya bağlı kategoriler ile kodlar, ilgili veri analiz programı aracılığıyla görselleştirilmiş modellenmiştir. Bu bağlamda aile dinamikleri temasının bünyesinde bulunan kategorilere ve kodlara yönelik detaylı bilgiler, ilgili modeller aracılığıyla çalışmanın ilerleyen bölümlerinde belirtilmiştir.

Kamu Spotlarında Aile Dinamikleri Kategorileri

Araştırmada, medya okuryazarlığı bağlamında ailenin yerinin ve rolünün anlaşılması amacıyla araştırma sorularından hareketle oluşturulan aile dinamikleri isimli temanın kodlama modeli, Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1’de görüldüğü üzere aile dinamikleri isimli tema, dört farklı kategoriye ayrılmaktadır. Bu kategoriler; aile içi karar mekanizmaları, eğitici aile rolü, aile içi iletişim kalıpları ve ebeveyn-çocuk ilişkisi olarak sınıflandırılmıştır.



Şekil 1. Aile dinamikleri temasının kodlama modeli

İçerik kalıpları olarak belirlenmiştir. Her bir kategori, belirli kodlarla temsil edilmekte olup bu kodlar, görseldeki çizgi kalınlıklarıyla kodlama yoğunluğunu yansıtmaktadır.

Kategoriler arasında en düşük kodlama yoğunluğuna sahip kategori olan aile içi karar mekanizmaları kategorisinde, en fazla yoğunluk gösteren kod sınır koyma ve kurallı yaşam olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, ailelerin medya okuryazarlığının gelişiminde çocuklara belirli sınırlar koyarak onları eğitime işlevi üstlendiğini göstermektedir.

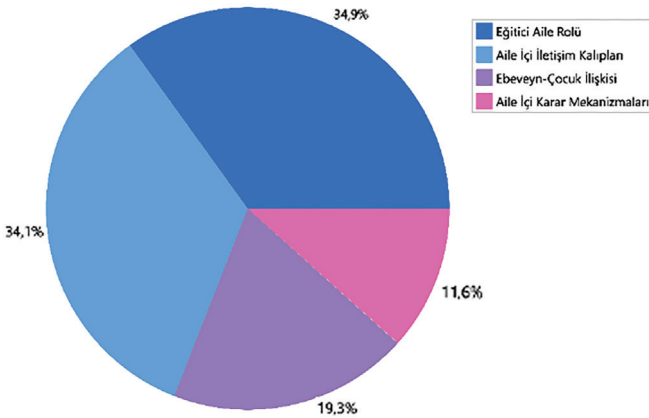
Eğitici aile rolü kategorisinde eleştirel düşünme becerileri kodu dikkat çekmektedir. Bu kod ailelerin, çocukların düşünsel gelişiminde bir rehber olma sorumluluğunu vurgulamaktadır. Aynı zamanda ailelerin çocuklarına medya içeriklerini analiz etme, sorgulama ve değerlendirme yeteneği kazandırma çabalarını ifade etmektedir.

Ebeveyn-çocuk ilişkisi kategorisinde öğretici yaklaşım kodu ağırlık kazanmaktadır. Bu durum ebeveynlerin, çocukların problem çözme yeterliliklerini artırmada öğretici ve koruyucu bir rol üstlendiklerini ortaya koymaktadır.

Son olarak en yüksek kodlama frekansına sahip kategori olarak ön plana çıkan aile içi iletişim kalıpları kategorisinde öne çıkan soru-cevap örüntüleri kodu, ebeveynlerin çocukların eleştirel düşünme ve sorgulama becerilerini teşvik ettiği, etkileşimli bir iletişim biçimini ifade etmektedir.

Tamamlanan kodlama çalışmaları sonucunda aile dinamikleri temasını oluşturan dört farklı kategorinin frekans yoğunluğu Şekil 2’de sunulmuştur.

Şekil 2’de yer alan bulgular, aile dinamikleri bağlamında değerlendirilen dört ana kategorinin frekans dağılımını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda eğitici aile rolü kategorisi 34.9%



Şekil 2. Aile dinamikleri temasını oluşturan kategorilerin frekans dağılımı

oranıyla en yüksek kodlama oranına sahip olmakla birlikte ebeveynlerin özellikle medya okuryazarlığı konusundaki rollerinin, çocukların gelişiminde elzem olduğunu göstermektedir. Bunu 34.1% ile aile içi iletişim kalıpları takip etmektedir; bu kategori aile içindeki etkileşimlerin ve iletişim biçimlerinin, çocukların sosyal ve bilişsel gelişimi üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. 19.3% oranında temsil edilen ebeveyn-çocuk ilişkisi kategorisi, ebeveynlerin çocuklarla kurduğu bağların önemini belirtmektedir. Son olarak, 11.6% oranıyla en düşük temsile sahip olan aile içi karar mekanizmaları kategorisi ise ailelerin, çocukların medya okuryazarlığı yönelimleri üzerinde karar alıcı bir unsur olarak rol oynadığını vurgulamaktadır.

Araştırma kapsamında aile dinamikleri teması ile ilgili elde edilen bulguları destekler nitelikte Juszczak vd. (2017, ss. 105–106) ebeveynlerin medya alışkanlıklarının ve tutumlarının, çocuklarının medya alışkanlıkları ve tutumları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu belirtmektedir. Aydın ve Görpe’ye (2025, s. 20) göre ebeveynler, yeni medya okuryazarlığı ve dijital ebeveynlik farkındalığı konusunda bilinçli davranmaktadır. Benzer şekilde Gündüz-Kalan’a (2010, ss. 70–72) göre ebeveynler, okul öncesi çocukların medya okuryazarlığı gelişiminde kilit bir rol oynamakta ve televizyon kanalları arasında çocukları için uygun kanal seçme eğilimi göstermektedir. Bununla birlikte ebeveynlerin, medya okuryazarlığı kavram bilgisi hakkında derinlikli bilgi sahibi olduğu, içerik ve süre kontrolünü sağlamadığı, medya etkileri hakkında yeterli bilgi sağlayamadığı anlaşılmıştır. Olumlu veya olumsuz etkiye sahip her sonuç ebeveynlerin, çocuklarının medya okuryazarlığı gelişimi üzerinde oynadığı önemli rolü açıklar niteliktedir.

Kamu Spotlarında Medya Okuryazarlığının Geliştirilmesinde Ailenin Rolü

Gerçekleştirilen kodlamalar neticesinde aile dinamikleri temasının en düşük yoğunluğuna sahip kategorisi olan aile içi karar mekanizmaları kategorisinin kodlama frekansları, Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Aile içi karar mekanizmaları kategorisi

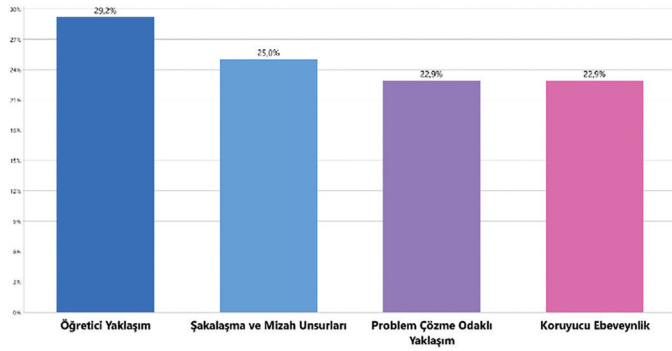
Kodlama adı	Kodlama frekansı (f)	Kodlama yüzdesi
Sınır koyma ve kurallı yaşam	15	51.72%
Ebeveyn onayı gerekliliği	14	48.28%
Toplam	29	100%

Tablo 1, aile içi karar mekanizmaları kategorisine ilişkin kodların frekans ve yüzdesel dağılımlarını sunmaktadır. En yüksek frekans ve yüzdeye sahip olan sınır koyma ve kurallı yaşam kodu (f = 15), ailelerin çocuklara belirli sınırlar koyma ve düzenli bir yaşam biçimi oluşturma eğilimini ortaya

koymaktadır. Bunun yanı sıra ebeveyn onayı gerekliliği kodu (f = 14), çocukların karar süreçlerinde ebeveynlerinden onay alma gereksinimini yansıtmaktadır.

Kamu spotlarından elde edilen verilerden hareketle oluşturulan aile dinamikleri temasının kategorileri arasında yer alan ebeveyn-çocuk ilişkileri kategorisinin kodlama yoğunlukları Şekil 3'te belirtilmiştir.

Şekil 3, ilgili kamu spotlarında öne çıkartılan aile içi yaklaşımların yüzdesel dağılımını sunmaktadır. En yüksek



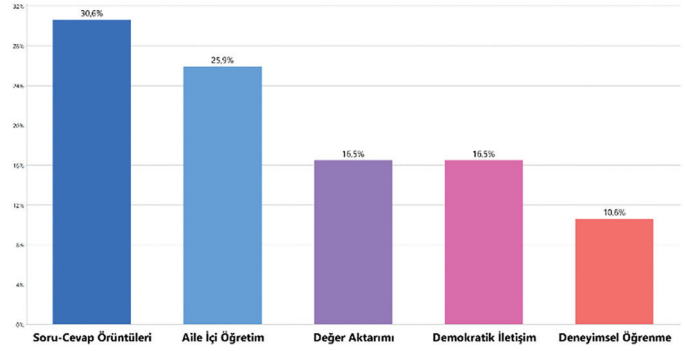
Şekil 3. Ebeveyn-çocuk ilişkileri kategorisi

oran olan 29.2% ile öğretici yaklaşım kodu, ebeveynlerin pedagojik bir rol üstlenerek çocuklarının medya okuryazarlığını geliştirme süreçlerindeki rehberlik işlevini öne çıkarmaktadır. 25% oranıyla şakalaşma ve mizah unsurları kodu, aile içi iletişimde eğlenceli ve rahat bir atmosferin önemini ortaya koymaktadır. 22.9% oranındaki problem çözme odaklı yaklaşım ve koruyucu ebeveynlik kodları ise sırasıyla çocukların problem çözme becerilerinin desteklenmesi ve olası risklere karşı koruma sağlanması açısından ailelerin üstlendikleri rolü ifade etmektedir.

Aile içi karar mekanizmaları ve ebeveyn-çocuk ilişkisi bağlamında yapılan araştırmalar, ebeveynlerin bilişim teknolojileri ve uygulamaları konusunda çocuklarına belirli kısıtlamalar getirme ve sınır çizme eğilimi gösterdiğini belirtmektedir. Bu sonuçlara ebeveynlerin yaşı, cinsiyeti ve eğitim durumları gibi demografik faktörlerin de etki ettiği görülmektedir (Álvarez vd., 2013; Çetinkaya & Sütçü, 2016). Eastin vd. (2006, ss. 497–498) yaptıkları araştırmada farklı ebeveynlik yaklaşımları ile çocukların internete erişim izni arasında anlamlı bir ilişki bulunduğunu ve bu tutumun en çok otoriter ebeveynler tarafından sergilendiğini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra Valcke vd. (2011, ss. 1301–1302) göre ise ebeveyn kontrollerinin etkisiz olması ve çocuklar tarafından her zaman fark edilmemesi de söz konusudur.

Kamu Spotlarında Aile İçi İletişim Kalıpları ve Eğitici Aile Rolü

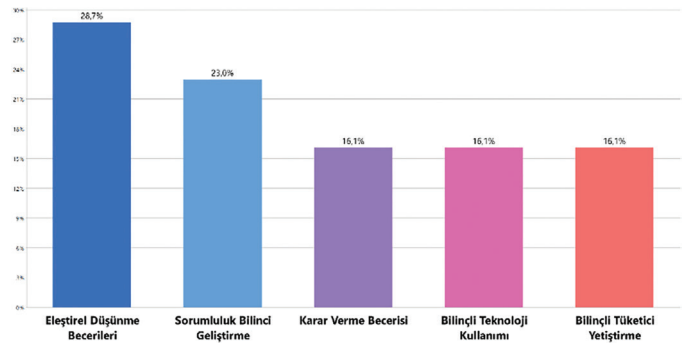
Aile içi dinamiklere ilişkin yapılan çözümlemeler neticesinde en yoğun kodlamaya sahip ikinci kategori olan aile içi iletişim kalıpları kategorisinin kod frekansları Şekil 4'te gösterilmiştir.



Şekil 4. Aile içi iletişim kalıpları kategorisi

Şekil 4, aile içi iletişim kalıpları kategorisine ait kodların frekans dağılımını sunmaktadır. En yüksek oran olan 30.6% ile soru-cevap örüntüleri, ebeveynlerin çocuklarının eleştirel düşünme ve sorgulama becerilerini geliştirmede temel bir araç olarak bu yöntemi sıklıkla benimsediğini göstermektedir. Bunu 25.9% oranıyla aile içi öğretim takip etmekte, ebeveynlerin bir rehber olarak çocukların medya içeriklerini anlamlandırmalarına ve bilgi edinme süreçlerine rehberlik etme işlevini ön plana çıkarmaktadır. 16.5% ile değer aktarımı ve demokratik iletişim kodlarının eşit oranlarda yer alması, aile içi iletişimde adalet ve eşitlik ilkeleriyle beraber ahlaki değerlerin aktarımını vurgulamaktadır. Ayrıca 10.6% oranındaki deneyimsel öğrenme, çocukların kendi deneyimlerinden çıkarımlar yaparak öğrenme süreçlerine katkı sağlandığını ifade etmektedir.

Örnekleme oluşturan kamu spotlarından elde edilen verilerin çözümlenmesiyle aile dinamiklerinde en çok vurgulanan kategori olarak ön plana çıkan eğitici aile rolü kategorisinin kodlama verileri Şekil 5'te sunulmuştur.



Şekil 5. Eğitici aile rolü kategorisi

Şekil 5, eğitici aile rolü kategorisine bağlı kodların yoğunluklarını göstermektedir. En yüksek oran olan 28.7% ile eleştirel düşünme becerileri, çocukların medya içeriklerini analiz etme, sorgulama ve değerlendirme kapasitelerini artırmayı hedefleyen bir yaklaşımı temsil etmektedir. Bunu 23% oranıyla sorumluluk bilinci geliştirme takip etmektedir. Söz konusu kod ailelerin, çocuklarının karar süreçlerinde aktif bir rol alarak sorumluluk bilincini desteklemeleri gerektiğini göstermektedir. 16.1% oranıyla karar verme becerisi, bilinçli teknoloji kullanımı ve bilinçli tüketici yetiştirme kodlarının eşit dağılımı ise kamu spotlarında yer alan ailenin bu konularda dengeli bir yaklaşım sergilediğini ortaya koymaktadır. Bulgular, çocukların medya okuryazarlığı bağlamında bilişsel ve davranışsal becerilerini geliştirme sürecinde ailenin anahtar bir rol oynadığını göstermektedir.

Aile içi iletişim kalıpları ve eğitici aile rolü konusunda elde edilen sonuçları destekler nitelikte Gentile ve Walsh (2002, ss. 174–175) medya ve medyanın etkileri konusunda bilinçli olan ebeveynlerin çocuklarının okul başarısının arttığını ifade etmektedir. Ayrıca bu çocukların medya kullanımı konusundaki farkındalıkları olumlu yönde gelişim göstermektedir. Benzer şekilde Can ve Besler’e (2018, s. 42) göre ebeveynlerin medya ve bilim okuryazarlık seviyesi artıkça, çocuklarının okullarındaki başarı seviyesi artmaktadır. Tabataba ve Azimi’ye (2023, s. 27) göre ise ebeveynlerin medya okuryazarlığı ile çocuklarının eleştirel düşünme becerileri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Yapılan araştırma ebeveynlerin yaşı ve cinsiyetinin bu ilişki üzerinde anlamlı bir etki gösterdiğini, eğitim düzeylerinin ise anlamlı bir farklılık yaratmadığını ortaya koymaktadır. Diğer yandan Bulut-Özek’e (2016, s. 805) göre ebeveynlerin eğitim düzeyi de bu konuda anlamlı bir etki göstermektedir. Araştırmaya göre medya okuryazarlık seviyesi daha yüksek olan ebeveynlerin çocukları daha az televizyon izlemekte, bu sürelerde aileleri onlara eşlik etmekte ve çocuklar daha bilinçli bir satın alma davranışı göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Kamu spotları, medya okuryazarlığının oluşumunda ve gelişiminde etkili bir araçtır. Aile dinamikleri çerçevesinde ele alındığında, kamu spotlarının aile temelli medya okuryazarlığına yönelik olarak geniş bir kullanım alanına sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda kamu spotları; aile değerlerinin içselleştirilmesi, toplumsal değer ve normların aktarımı, ailelerin medya alışkanlıklarının şekillenmesi ve çocukların medya içerikleriyle olan etkileşimlerinin yönlendirilmesi noktasında eğitici ve bilinçlendirici bir rol oynamaktadır.

Toplumsal hayatta benimsenen değerler öncelikle ailede şekillendiği için medya okuryazarlığının aile içinde öğrenilmesi her geçen gün önem kazanmaktadır. Bebeklikten itibaren çocuklar için en yakın ve güvenilir bilgi kaynağı

olan aile, bireyin medya mesajlarına karşı donanımlı hale gelmesine yardımcı olmaktadır. Ebeveynler, çocukların medya kullanımını düzenleme ve izleme amacıyla hareket etmekte, medya içeriklerine erişimi yönlendirmektedirler. Bu noktada ebeveynlerin medya okuryazarlığı becerileri geliştikçe, medya etkilerine yönelik çocukları üzerinde daha güçlü bir farkındalık oluşturabilmektedirler. Özellikle kamu spotları aracılığıyla ailelerin medya okuryazarlığı yetkinliklerinin geliştirilmesi, toplum sağlığını da olumlu yönde etkileme potansiyeline sahiptir.

Medya okuryazarlığı bağlamında kamu spotlarında ailenin rolünü incelemeyi amaçlayan bu çalışmada, özellikle Türk kültürü ve Türk toplumu ile ilgili alanyazın ve uygulamalara katkıda bulunulması hedeflenmiştir. Araştırmanın konusu, amacı ve soruları doğrultusunda kategoriler ve kodlar belirlenmiş, elde edilen veriler bu yapı çerçevesinde detaylı bir şekilde çözümlenerek modellenmiştir.

Araştırma bulguları, medya okuryazarlığı bağlamında kamu spotlarında aile dinamiklerinin dört temel kategori etrafında şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu kategorilerden eğitici aile rolünün en yüksek oranda temsil edilmesi, ebeveynlerin medya okuryazarlığı konusunda öncelikli olarak eğitici bir misyon üstlendiklerini göstermektedir. Bu durum, ailelerin çocukların medya kullanımı konusundaki bilinç düzeylerini artırmada aktif bir rol oynadıklarına işaret etmektedir.

Bulgular kapsamında eğitici aile rolü kategorisinde eleştirel düşünme becerilerinin öne çıkması, ebeveynlerin çocuklarına medya içeriklerini sorgulama ve analiz etme yetkinliği kazandırma konusuna öncelik verdiklerini göstermektedir. Sorumluluk bilinci geliştirmenin yüksek oranda temsil edilmesi ise ailelerin, çocukların medya kullanımında bilinçli ve sorumlu bir yaklaşım geliştirmelerine önem verdiklerini ortaya koymaktadır.

Aile içi iletişim kalıpları kategorisinde soru-cevap örüntülerinin öne çıkması, ailelerin medya okuryazarlığı eğitiminde interaktif ve katılımcı bir yaklaşımı benimsediklerini göstermektedir. Aile içi öğretimin yüksek düzeyde temsil edilmesi, ebeveynlerin sistematik bir öğretim süreci yapılandırıklarına işaret ederken, değer aktarımı ve demokratik iletişim unsurlarının dengeli dağılımı, ailelerin demokratik değerleri ve etik ilkeleri önemsediklerini vurgulamaktadır.

Ebeveyn-çocuk ilişkisi kategorisindeki dağılım, ailelerin medya okuryazarlığı eğitiminde çok boyutlu bir yaklaşım sergilediklerini ortaya koymaktadır. Öğretici yaklaşımın ve şakalaşma-mizah unsurlarının önemli düzeyde temsil edilmesi, ebeveynlerin eğitici rollerini eğlenceli bir atmosferle bütünleştirme eğiliminde olduklarını göstermektedir. Problem

çözme odaklı yaklaşım ve koruyucu ebeveynlik unsurlarının dengeli dağılımı ise ailelerin problem çözme becerilerini geliştirmeyi ve koruyucu bir rol üstlenmeyi dengeli bir şekilde yürüttüklerine işaret etmektedir.

Aile içi karar mekanizmaları kategorisinde sınır koyma ve kurallı yaşamın ön plana çıkması, ailelerin medya kullanımında belirli sınırlar ve kurallar çerçevesinde hareket ettiklerini göstermektedir. Ebeveyn onayı gerekliliğinin yüksek düzeyde temsil edilmesi ise ailelerin medya kullanımı konusunda denetleyici bir rol üstlendiklerini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, ailelerin medya okuryazarlığı konusunda yönlendirici ve denetleyici bir işlev gördüklerini vurgulamaktadır.

Araştırmanın bulguları, medya okuryazarlığı kamu spotlarında aile dinamiklerinin anahtar bir rolde ele alındığını ortaya koymaktadır. Özellikle eğitici aile rolünün ve aile içi iletişim kalıplarının yüksek oranlarda temsil edilmesi, kamu spotlarının aileleri medya okuryazarlığı konusunda aktif bir öğretici ve yönlendirici olarak konumlandığını göstermektedir. Ayrıca eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi, sorumluluk bilincinin oluşturulması ve bilinçli teknoloji kullanımının teşvik edilmesi gibi unsurlara yapılan vurgu, kamu spotlarında ailelerin medya okuryazarlığının geliştirilmesinde stratejik bir paydaş olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Araştırma sonuçlarında, kamu spotlarında aile dinamiklerinin demokratik, katılımcı ve etkileşimli bir yapıda kurgulandığı görülmektedir. Soru-cevap örüntülerinin, aile içi öğretimin ve demokratik iletişimin öne çıkması, ailelerin medya okuryazarlığı sürecinde çocuklarla kurdukları ilişkinin niteliğini vurgulamaktadır. Bununla birlikte öğretici yaklaşımın mizah unsurlarıyla desteklenmesi ve problem çözme odaklı bir perspektifle ele alınması, kamu spotlarının aile dinamiklerini dengeli ve çağdaş bir şekilde yapılandırıldığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda kamu spotlarında, medya okuryazarlığının geliştirilmesinde aile kurumunun merkezi rolünün güçlendirilmeye ve desteklenmeye odaklanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Gelecek çalışmalarda, medya okuryazarlığı kamu spotlarının etki değerlendirmesi yapılarak, bu spotların aile içi iletişim kalıplarını ve medya kullanım alışkanlıklarını nasıl şekillendirdiği incelenebilir. Bu bağlamda karma yöntem araştırmaları tercih edilerek, nicel ve nitel verilerin bir arada kullanılması önerilebilir. Ayrıca, farklı yaş gruplarındaki çocukların medya okuryazarlığı gelişiminde aile dinamiklerinin veya kamu spotlarının rolünü inceleyen karşılaştırmalı araştırmalar yapılabilir.

Etik Beyan

Bu çalışmada *Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi* kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Çalışma, etik kurul onayı gerektirmediği için etik kurul onayı alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Yazar(lar) herhangi bir çıkar çatışması bildirmemektedir.

Finansal Destek

Bu çalışma, Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir (Proje No: 32026, *Medya Okuryazarlığının Oluşturulmasında Kamu Spotlarının Yeri ve Önemi: RTÜK Kamu Spotları Üzerine Bir Araştırma*).

Yazarlık Katkı Beyanı

Fikir/Kavramsallaştırma: Emet Gürel, İlkay Burak Taşkiran, Ekin Karakuyu

Tasarım: Emet Gürel, İlkay Burak Taşkiran, Ekin Karakuyu

Veri Toplama: Emet Gürel, İlkay Burak Taşkiran, Ekin Karakuyu

Veri İşleme/Analiz: Emet Gürel, İlkay Burak Taşkiran, Ekin Karakuyu

Yazım – İlk Taslak: Emet Gürel, İlkay Burak Taşkiran, Ekin Karakuyu

Yazım – Gözden Geçirme ve Düzenleme: Emet Gürel, İlkay Burak Taşkiran, Ekin Karakuyu

Literatür Taraması: Emet Gürel, İlkay Burak Taşkiran, Ekin Karakuyu

Görsel Sunum: Emet Gürel, İlkay Burak Taşkiran, Ekin Karakuyu

Proje Yönetimi: Emet Gürel, İlkay Burak Taşkiran, Ekin Karakuyu

Denetim/Akademik Danışmanlık: Emet Gürel, İlkay Burak Taşkiran, Ekin Karakuyu

Kaynaklar

Álvarez, M., Torres, A., Rodríguez, E., Padilla, S., & Rodrigo, M. J. (2013). Attitudes and parenting dimensions in parents' regulation of Internet use by primary and secondary school children. *Computers & Education*, 67, 69–78. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2013.03.005>

Alvermann, D. E., & Hagood, M. C. (2000). Critical media literacy: Research, theory, and practice in "new times." *The Journal of Educational Research*, 93(3), 193–205. <https://doi.org/10.1080/00220670009598707>

Amah, M., & Hana, F. T. (2019). Family communication model in establishing understanding of media literacy. *Komunikator*, 11(2), 107–115. <https://doi.org/10.18196/jkm.112024>

Aufderheide, P. (1992). *A report of the National Leadership Conference on Media Literacy*. Aspen Institute Wye Center.

- Aydın, D., & Görpe, F. (2025). Çocukların video oyun oynama davranışları ile ebeveynlerin yeni medya okuryazarlığı ve dijital ebeveynlik farkındalığı ilişkileri üzerine nitel bir inceleme. *Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 6–22. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15510456>
- Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development*. Sage Publications.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp0630a>
- Brown, J. A. (1998). Media literacy perspectives. *Journal of Communication*, 48(1), 44–57. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1998.tb02736.x>
- Bulut-Özek, M. (2016). Ebeveynlerin medya okuryazarlık düzeylerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 805–818.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak Kılıç, E., Akgün, E. Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2020). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Can, B., & Besler, H. (2018). Dijital ve medya etkinliklerinin ortaokul öğrencilerinin ve ebeveynlerinin medya ve bilim okuryazarlıklarına etkisinin belirlenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43(43), 31–49.
- Creswell, J. W. (2009). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage Publications.
- Creswell, J. W., & Clark, V. L. P. (2018). *Designing and conducting mixed methods research*. Sage Publications.
- Çetinkaya, L., & Sütçü, S. (2016). Çocukların gözüyle ebeveynlerinin bilişim teknolojileri kullanımlarına yönelik kısıtlamaları ve nedenleri. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 7(1), 79–116. <https://doi.org/10.17569/tojqi.58102>
- Çevik Ergin, T. (2020). *İkna edici iletişim, korku çekiciliği, tartışmalı reklam kavramı ve kamu spotları*. Eğitim Yayınevi.
- Eastin, M. S., Greenberg, B. S., & Hofschire, L. (2006). Parenting the Internet. *Journal of Communication*, 56(3), 486–504. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2006.00297.x>
- Fishbein, M., Hall-Jamieson, K., Zimmer, E., Von Haften, I., & Nabi, R. (2002). Avoiding the boomerang: Testing the relative effectiveness of antidrug public service announcements before a national campaign. *American Journal of Public Health*, 92(2), 238–245. <https://doi.org/10.2105/AJPH.92.2.238>
- Fuhrel-Forbis, A., Nadorff, P. G., & Snyder, L. B. (2009). Analysis of public service announcements on national television, 2001–2006. *Social Marketing Quarterly*, 15(1), 49–69. <https://doi.org/10.1080/15245000802668999>
- Gazi, M. A., & Çakı, C. (2019). Şili Ulusal İnsan Hakları Örgütü’nün göçmen ayrımcılığına karşı hazırlanan kamu spotu reklamları üzerine inceleme. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 50–77.
- Gentile, D. A., & Walsh, D. A. (2002). A normative study of family media habits. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 23(2), 157–178. [https://doi.org/10.1016/S0193-3973\(02\)00102-8](https://doi.org/10.1016/S0193-3973(02)00102-8)
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji* (H. Özel & C. Güzel, Yay. haz.). Ayraç Yayınevi.
- Gül, G. (2007). Okuryazarlık sürecinde aile katılımının rolü. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 8(1), 17–32. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000105
- Gündüz-Kalan, Ö. (2010). Medya okuryazarlığı ve okul öncesi çocuk: Ebeveynlerin medya okuryazarlığı bilinci üzerine bir araştırma. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(39), 59–73. <https://doi.org/10.17064/iuiifhd.46771>
- Gürel, E., & Çetin, B. (2023). Çocuk ile ilgili Türkçede bulunan atasözleri ve deyimler. In Z. Altınay & F. Altınay (Eds.), 4. *International Children's Studies Congress Full Text Book* (pp. 405–416).
- Gürel, E., Taşkıran, İ. B., & Karakuyu, E. (2025). *Medya okuryazarlığının oluşturulmasında kamu spotlarının yeri ve önemi: RTÜK kamu spotları üzerine bir araştırma (Proje No: 32026)*. Ege Üniversitesi.
- Haywood, A., & Sembiente, S. (2023). Media literacy education for parents: A systematic literature review. *Journal of Media Literacy Education*, 15(3), 79–92. <https://doi.org/10.23860/JMLE-2023-15-3-7>
- Juszczyk, S., Vargová, M., Uhrinová, M., Chanasová, Z., Kostelanský, A., & Karasová, M. (2017). Family as one of the key determinants of media education of young school-age children. *The New Educational Review*, 50, 94–108. <https://doi.org/10.15804/tner.2017.50.4.08>
- Koltay, T. (2011). The media and the literacies: Media literacy, information literacy, digital literacy. *Media, Culture & Society*, 33(2), 211–221. <https://doi.org/10.1177/016344371039338>
- Livingstone, S. (2004). What is media literacy? *Intermedia*, 32(3), 18–20.
- Martins, F. (2024). Effectiveness of public service announcements in promoting social causes. *International Journal of Diverse Discourses*, 1(1), 31–53.
- Mertens, D. M. (2010). *Research and evaluation in education and psychology: Integrating diversity with quantitative, qualitative, and mixed methods*. Sage Publications.
- Messaris, P. (1998). Visual aspects of media literacy. *Journal of Communication*, 38(1), 70–80. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1998.tb02738.x>
- Pernisco, N. (2020). *Media literacy: An essential guide to the critical thinking skills for our complex digital world*. Understand Media.
- Potter, W. J. (2016). *Introduction to media literacy*. Sage Publications.
- Potter, W. J. (2021). *Media literacy*. Sage Publications.
- Punch, K. F. (2020). *Sosyal araştırmalara giriş: Nicel ve nitel yaklaşımlar*. Siyasal Kitabevi.
- Radyo ve Televizyon Üst Kurulu. (2023). *Kamu spotları yönergesi*. <https://www.rtuk.gov.tr/kamu-spotlari-yonergesi/3795> (Erişim Tarihi: 15.03.2025)
- Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Kanunu. (2023). *Mevzuat Bilgi Sistemi*. <https://mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6112&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 15.03.2025)
- Riesmeyer, C., Abel, B., & Großmann, A. (2019). The family rules: The influence of parental education on adolescents’ media literacy. *MedienPädagogik*, 35, 74–96. <https://doi.org/10.21240/mpaed/35/2019.10.20.X>
- Rubin, A. M. (1998). Media literacy. *Journal of Communication*, 48(1), 3–4. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1998.tb02732.x>
- Stašová, L. (2015). Contemporary parents as the first teachers of media literacy: Situation of the Czech family. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 174, 2061–2068. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.02.002>
- Šušterič, N., Ošljak, K. K., & Tašner, V. (2025). Exploring media literacy formation at the intersection of family, school, and peers. *Media and Communication*, 13, 1–17. <https://doi.org/10.17645/mac.9098>
- Şahin, A. (2021). *Eleştirel medya okuryazarlığı*. Anı Yayıncılık.
- Tabataba, N. S., & Azimi, S. (2023). The role of parents’ media literacy in critical thinking of first-year high school students. *New Educational Approaches*, 18(1), 27–46. <https://doi.org/10.22108/nea.2023.136499.1864>
- Terskikh, M. V. (2016). Public service announcements and their influence upon the system of values of children (Research of concept of “family” formation). *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 233, 133–138. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.10.168>
- Tokmak, M. C. (2022). 2021 kamu spotları çerçevesinde Türkiye’nin sosyo-politik durumuna yönelik inceleme. *Elektronik Cumhuriyet İletişim Dergisi*, 4(1), 44–54. <https://doi.org/10.54089/ecider.1107356>

Ünal, F., & Tanca, H. A. (2016). Yaşam boyu öğrenme kapsamında Türkiye Radyo Televizyon Kurumu tarafından yayınlanan kamu spotlarının incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 51, 43–56. <https://doi.org/10.9761/JASSS3536>

Valcke, M., De Wever, B., Van Keer, H., & Schellens, T. (2011). Long-term study of safe Internet use of young children. *Computers & Education*, 57(1), 1292–1305. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2011.01.010>

Walther, J. B., DeAndrea, D., Kim, J., & Anthony, J. C. (2010). The influence of online comments on perceptions of antimarijuana public service announcements on YouTube. *Human Communication Research*, 36(4), 469–492. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.2010.01384.x>

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Ne Öğretmen Ne De Öğrenci: Almanca Öğretiminde Verilmeyen Mücadele

Neither Teacher Nor Student: The Unfought Battle in German Language Education

Doç. Dr. Yıldırım Tuğlu*

Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi, Alman Dili Eğitimi Bölümü, Edirne, Türkiye

ÖZ

Bu çalışma, Almanca Öğretmenliği programında öğrenim gören öğretmen adaylarının dil öğrenme süreçlerine yönelik motivasyon düzeylerini, bireysel çaba gösterme eğilimlerini ve öğrenme sorumluluğunu üstlenme yaklaşımlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında, 150 öğrenciden çevrimiçi anket ve yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla elde edilen nicel ve nitel veriler analiz edilmiştir. Bulgular, öğrencilerin önemli bir bölümünün öğretmenlik programına bilinçli tercihle gelmediğini, hazırlık sınıfı eğitiminin yetersiz bulunduğunu ve bireysel dil gelişimi için gerekli çabanın büyük ölçüde gösterilmediğini ortaya koymaktadır. Katılımcıların çoğu, derslerde akademik Almanca kullanmakta zorlandığını ifade etmiş ve alan derslerine yönelik motivasyon kaybı, özgüven eksikliği ve pasif katılım gibi sorunların yaygın olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin dil öğrenme sürecine ilişkin olarak sorumluluk alma davranışlarının sınırlı kalması, mesleki yeterlik gelişimini doğrudan etkilemektedir. Bu çalışma, Almanca öğrenmenin öğretmen kimliğini oluşturma sürecindeki merkezi rolüne rağmen, öğrencilerin bu süreçte neden yeterince dahil olmadığını ortaya koymakta ve bu durumu “verilmeyen mücadele” olarak tanımlamaktadır. Sonuçlar, öğrenci merkezli ve veri temelli düzenlemelerle desteklenen, bireysel sorumluluk ve sürekli öğrenmeye dayalı bir öğretmen eğitimi anlayışının gerekliliğine işaret etmektedir.

Anahtar kelimeler: Dil öğrenme motivasyonu, bireysel sorumluluk, Almanca öğretmen eğitimi, akademik Almanca yeterliliği, pasif öğrenme davranışları

ABSTRACT

This study aims to investigate the motivation levels, individual effort tendencies, and approaches to learning responsibility among pre-service teachers enrolled in German Language Teaching programs. The research utilizes both quantitative and qualitative methods, drawing data from online surveys and semi-structured interviews conducted with 150 students. Findings indicate that a significant portion of the participants did not intentionally choose the teaching program, considered the preparatory German education insufficient, and failed to exert the sustained effort required for individual language development. Many reported difficulties in using academic German during coursework, while a lack of motivation, reduced self-confidence, and passive participation were found to be common across the cohort. The limited sense of responsibility towards language learning was observed to negatively affect students' professional development. Despite the central role of language mastery in shaping teacher identity, the results show that most students remain disengaged from the effortful process of



*Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Doç. Dr. Yıldırım Tuğlu

E-posta: yildirimtuglu@trakya.edu.tr

ORCID: 0000-0003-0413-0569

Geliş Tarihi/Received: 08.05.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 07.10.2025

Epub: 17.11.2025

Yayınlanma Tarihi/Publication Date: 26.12.2025

Atıf/To cite this article: Tuğlu, Y. (2025). Neither teacher nor student: The unfought battle in German language education. *Trakya University Journal of Social Sciences*, 27(2), 232–241.



©Telif Hakkı 2025 Yazar. Trakya Üniversitesi adına Galenos Yayınevi tarafından yayımlanmaktadır. Creative Commons Atıf (CC BY) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmaktadır. Copyright © 2025 The Author. Published by Galenos Publishing House on behalf of Trakya University. Licensed under a Creative Commons Attribution (CC BY) 4.0 International License.

ABSTRACT

learning German. This condition is conceptualized in the study as an “unfought struggle”—a necessary but largely neglected effort. The findings underline the need for a student-centered, data-informed model of teacher education that emphasizes learner autonomy, individual responsibility, and continuous language development.

Keywords: Language learning motivation, individual responsibility, German teacher education, academic German proficiency, passive learning behaviors

EXTENDED ABSTRACT

The process of becoming a qualified foreign language teacher requires not only pedagogical competence but also a solid command of the target language. However, in German Language Teaching programs in Türkiye, a recurring problem has been observed: many students exhibit insufficient general German language proficiency and fail to demonstrate the individual effort necessary for improvement. While mastery of German is a fundamental prerequisite for engaging with subject-matter courses and developing professional self-efficacy, students often remain passive in their learning process, citing structural issues such as limited preparatory training or inadequate materials. Although these external factors are indeed relevant, findings from this study reveal a more critical internal issue: the widespread absence of consistent personal effort and learning responsibility among pre-service teachers. The study adopts a qualitatively oriented mixed-methods design, in which qualitative inquiry forms the core of the research while quantitative data provide supportive and contextual insights (Creswell & Plano Clark, 2018; Yin, 2017). A total of 150 undergraduate students enrolled in a German Language Teaching program participated in the study. Data were collected through an online questionnaire and semi-structured individual interviews. The quantitative data were analyzed using descriptive statistics (frequency and percentage), while the qualitative responses were examined through thematic content analysis (Merriam & Tisdell, 2009). The results show that a significant number of participants did not choose the German teaching program intentionally but were placed in it due to university entrance scores. This initial lack of intrinsic motivation was often sustained throughout their academic journey. Many students found the preparatory year ineffective in helping them attain the necessary academic German skills. Consequently, they struggled to follow subject-specific courses that require advanced language competence. These challenges often led to reduced participation, loss of motivation, and lower levels of academic self-confidence. In many cases, students relied exclusively on what was provided in class and did not engage in additional reading, listening, or writing practices outside the curriculum. This reluctance to assume responsibility for one’s own language development was one of the most frequently observed patterns in the qualitative data. The research also analyzed how different year groups (first through fourth year) perceived the same challenges, finding that more advanced students tended to show higher levels of frustration but no significant improvement in autonomous language learning strategies. This cross-level comparison adds developmental depth to the analysis of learner behavior. Drawing on Deci and Ryan’s Self-Determination Theory (1985), the study interprets students’ passivity as a reflection of low autonomous motivation and limited perceived competence. Although some participants acknowledged the importance of individual effort in developing academic German, they often reported emotional or cognitive barriers such as anxiety, lack of structure, or unclear goals. These findings are supported by previous studies (Demir, 2024; Kyzy, 2017; Lăpădat & Lăpădat, 2023), which emphasize that students’ inability to maintain consistent learning behaviors is a key factor limiting language proficiency. Moreover, the absence of learner autonomy was often associated with a surface-level approach to learning, where students focused on memorization rather than comprehension and critical engagement. The study introduces the metaphor of the “unfought struggle” to describe this phenomenon. While language learning inherently requires sustained effort and responsibility, many pre-service German teachers have not even entered this struggle. They are, in a sense, suspended between being students and becoming teachers—neither fully committed to learning nor ready to assume the role of educators. The title of the study, “Not Yet Teachers, Not Yet Learners,” reflects this in-between state. Importantly, the study underscores the systemic nature of this issue. It is not merely a reflection of individual student weakness, but of institutional structures that fail to nurture motivation, provide tailored support, and set clear expectations about the role of academic language in teacher identity formation. The metaphorical struggle thus becomes a lens through which to view broader gaps in curriculum, teacher training policy, and classroom practice. Based on the findings, the study argues that structural reforms in teacher education should go beyond curriculum content and address student motivation, self-regulation, and responsibility. The development of academic language skills must be supported through individualized guidance, interactive materials, and student-centered methodologies that promote learner autonomy. Programs should also aim to make the implicit expectations of academic language use more explicit to students, especially in the early

EXTENDED ABSTRACT

stages of their studies. Recommendations include the implementation of academic writing workshops, the use of digital self-assessment tools, and the integration of reflective practices such as language learning diaries. These suggestions align with a growing consensus in applied linguistics that teacher preparation must holistically incorporate language development, professional reflection, and pedagogical application. In conclusion, this research provides a nuanced understanding of the internal and external factors that shape German teacher candidates' approach to language learning. The "unfought struggle" to learn German is not merely a personal deficit but a systemic issue rooted in motivational, instructional, and institutional dimensions. Addressing this struggle requires a comprehensive reevaluation of how language development is framed within teacher education, with particular emphasis on fostering student accountability, motivation, and long-term engagement in the learning process.

Giriş

Yabancı dil öğretiminde nitelikli öğretmen yetiştirmek, yalnızca pedagojik bilgi değil, aynı zamanda ileri düzeyde dil yeterliliği gerektiren çok katmanlı bir süreçtir. Ancak Türkiye'deki Almanca Öğretmenliği programlarında, öğrencilerin genel dil becerilerinin beklentilerin altında kaldığı ve bireysel çaba göstermede yetersiz kaldıkları sıklıkla gözlemlenmektedir (Karaman, 2024). Demir (2024), öğretmen adaylarının konuşma becerilerinde zorlandığını ve bunun genel dil yeterliğini olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Üstün (2020) ise öğrencilerin çoğunun İngilizce dışı bir yabancı dil öğrenme isteğiyle Almanca bölümünü seçtiğini; ancak beklenen dil düzeyine ulaşamadığını ortaya koymuştur.

Hazırlık eğitiminin yetersizliği, öğrencilerin akademik bağlamda Almanca kullanımı konusunda ciddi zorlanmalar yaşamasına neden olmaktadır (Karaman, 2023; Köksal, 2010). Alan dersleri başladığında bu eksiklik daha da belirginleşmekte; motivasyon kaybı ve pasif öğrenme davranışları yaygınlaşmaktadır (Tuğlu, 2023). Öğrenciler çoğunlukla ders içeriğine bağımlı kalmakta ve bağımsız öğrenme stratejilerini etkin biçimde kullanmamaktadır. Bu durum, bireysel bir eksiklik olduğu kadar sistemsel bir sorunu da yansıtmaktadır.

Bu bağlamda, çalışmanın başlığında da vurgulandığı gibi, öğrenciler ne aktif öğrenen kimliğine ne de gelişmiş öğretmen yeterliliğine sahiptir. "Henüz öğretmen değil, henüz öğrenci de" ifadesiyle özetlenebilecek bu durum, dil öğreniminde gerekli bireysel mücadelenin verilmediğine işaret etmektedir. Tuğlu (2023), birçok öğrencinin esasen İngilizce bölümlerine yerleşmek istediğini, ancak puanlarının yetmemesi sebebiyle Almanca bölümünü tercih ettiğini ortaya koymaktadır. Bu motivasyon eksikliği, öğrenme sürecine olan ilgiyi baştan itibaren azaltmaktadır.

Deci ve Ryan'ın (1985) Öz Belirleme Kuramı, bireyin içsel ve dışsal motivasyon kaynaklarının öğrenme davranışı üzerindeki etkisini açıklamakta ve öğretmen adaylarının neden düşük çaba gösterdiğini anlamlandırmada kullanılabilir.

Öğrenciler, akademik Almanca kullanımında zorluk yaşamakta, derslere pasif katılım göstermekte ve ders dışı bireysel çalışmalara gereken önemi vermemektedir. Bu sorunlara rağmen, eğitim programları çoğunlukla öğrenci ihtiyaçlarını temel almadan yapılandırılmaktadır (Tuğlu & Göker, 2021). Dolayısıyla bu çalışmada, öğrencilerin akademik Almanca kullanımı, motivasyon düzeyleri ve bireysel öğrenme stratejilerine ilişkin algıları sistematik biçimde ele alınmakta ve çözüm önerileri geliştirilmektedir.

Ezber odaklı yaklaşımlar, öğrencilerin materyalleri anlamadan tüketmesine ve aktif öğrenme stratejilerinden uzaklaşmasına yol açmaktadır. Gözlemler ve önceki araştırmalar (Finn vd., 2014; Lăpădat & Lăpădat, 2023), bireysel çabanın sınırlı olduğunu ve öğrencilerin büyük oranda yalnızca derste verilenle yetindiğini göstermektedir. Kyzy (2017), bu çaba eksikliğinin akademik yabancı dil kullanımını doğrudan etkilediğini belirtmektedir. Bu da yalnızca dil yeterliliğini değil, akademik özgüveni de olumsuz etkilemektedir.

Yüksek kaygı düzeylerinin motivasyonu azalttığı (Yılmaz & Sakarya Maden, 2016) ve akademik Almanca kullanımını zorlaştırdığı gözlenmiştir. Tatzl (2013) ise akademik dil yeterliliğinin yalnızca dilbilgisel becerilerle değil, alana özgü söylemlerle desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu da, öğrencilerin alan derslerinde yaşadığı güçlüklerin nedenini anlamada önemli bir perspektif sunmaktadır.

Çalışmanın temel amacı, Almanca öğretmen adaylarının akademik Almanca kullanımındaki eksiklikleri, motivasyon düzeylerini ve bireysel çaba göstermeme eğilimlerini incelemek; bu etkenlerin akademik süreçlerine yansımaları analiz ederek çözüm önerileri geliştirmektir. Çelikkaya (2022) da meslek seçimine yönelik motivasyon eksikliğinin öğretmenlik mesleğine olumsuz tutumla bağlantılı olduğunu ortaya koymuştur.

Araştırma soruları:

1. Almanca öğretmen adaylarının genel dil yeterlilik seviyeleri, akademik beklentileri karşılamaya yeterli midir? Hazırlık eğitimi bu süreci nasıl etkilemektedir?

2. Alan derslerinde akademik Almanca kullanımında öğrencilerin karşılaştığı temel engeller nelerdir?
3. Öğrencilerin dil gelişimi için bireysel çaba göstermemelerinin nedenleri nelerdir ve bu durum akademik başarılarını nasıl etkilemektedir?
4. Öğrenciler, akademik Almanca kullanımını desteklemek için ne tür destek mekanizmalarına ihtiyaç duymaktadır?

Alan Yazın

Akademik Dil Kullanımı: Tanım, Zorluklar ve Etkileri

Yabancı dil eğitimi alanında yapılan araştırmalar, akademik dil becerilerinin geliştirilmesinin öğretmen adaylarının mesleki yeterliliklerini doğrudan etkilediğini göstermektedir (Cummins, 2000; Krashen, 1985). Akademik Almanca, genel dil yeterliliğinden farklı olarak daha karmaşık terminoloji ve yapıları içermekte olup, özellikle anadili Almanca olmayan öğrenciler için ek bir öğrenme süreci gerektirmektedir. Swain (2000) tarafından öne sürülen Çıkış Hipotezi, öğrencilerin üretken dil becerilerini geliştirebilmesi için aktif olarak hedef dilde konuşma, yazma ve akademik metinleri analiz etme süreçlerine dahil olmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Bu hipotezin yazılı dil bağlamındaki etkilerini ele alan bir çalışmada, Suzuki (2012), yazılı dil üretiminin dil öğrenme sürecindeki rolünü incelemiştir. Ancak, birçok çalışma, yabancı dil olarak Almanca öğrenen öğrencilerin bu tür üretken etkinliklere yeterince katılmadığını ve bunun akademik başarılarını olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur (Harsch & Hartig, 2016). Benzer şekilde, akademik dilin üretken kullanımının sınıf içi iletişimle desteklenmemesi, öğrencilerin dili sadece “anlama” düzeyinde işlemelerine neden olmaktadır (Tatzl, 2013).

Akademik dil becerileri yalnızca dilbilgisi yeterliliğinden ibaret değildir. İleri düzey okuma ve yazma becerileri, eleştirel düşünme yetisi ve akademik söylem geliştirme süreciyle doğrudan ilişkilidir (Schleppegrell, 2004). Bu bağlamda akademik dil gelişimi yalnızca dil öğrenimi değil, öğrencinin akademik kimlik geliştirmesiyle de doğrudan ilişkilidir. Bu yeterlilikler, öğrencilerin yalnızca ders içeriğini anlamalarını değil, aynı zamanda akademik yazma, sunum yapma ve eleştirel analiz becerilerini geliştirmelerini de gerektirmektedir. Ancak öğrencilerin bu süreçte akademik dili aktif olarak kullanmamaları, derslere katılım eksikliğine ve motivasyon düşüklüğüne neden olmaktadır (Dörnyei, 2001). Tuğlu (2023), öğrencilerin ders içi ve ders dışı öğrenme süreçlerinde bireysel çaba göstermemelerinin, dil gelişimlerini olumsuz etkileyen en büyük faktörlerden biri olduğunu belirtmektedir. Dil yeterliliğinin akademik süreçlere etkisi incelendiğinde, öğrencilerin bu süreçlere ne derece aktif katıldıkları ve öğrenme motivasyonlarının nasıl şekillendiği önemli bir değişken olarak öne çıkmaktadır.

İçsel ve Dışsal Motivasyonun Öğrenci Katılımına Etkisi

Öğrenci motivasyonu, yabancı dil öğreniminde yalnızca bireysel başarıyı değil, aynı zamanda uzun vadeli dil kullanım yeterliliğini de belirleyen en önemli faktörlerden biridir (Dörnyei, 2001). Gardner (1985), motivasyonun kalıcı öğrenmenin temelini oluşturduğunu vurgulamaktadır. Ancak yapılan araştırmalar, akademik Almanca kullanımında öğrencilerin çoğunlukla pasif kaldığını ve bireysel çaba göstermediklerini ortaya koymaktadır (Tuğlu, 2023). Bu durum, öğrencilerin yalnızca ders içinde değil, ders dışındaki öğrenme süreçlerinde de akademik dili yeterince kullanmadıklarını göstermektedir.

Ryan ve Deci’nin (2000) Öz Belirleme Kuramı’na göre, öğrencinin içsel motivasyonu yüksek olduğunda öğrenme süreci daha verimli olmakta; ancak dışsal baskılarla öğrenen bireylerde bu süreç sürdürülebilir olmamaktadır. Almanca öğretmenliği öğrencilerinde gözlemlenen akademik süreçlere pasif katılım, bu kuram çerçevesinde değerlendirildiğinde, öğrencilerin içsel motivasyonlarının yeterince desteklenmediğini düşündürmektedir. Nitekim bu kuram, öğrencilerin seçim, özerklik ve yeterlilik gibi psikolojik ihtiyaçları karşılanmadığında öğrenme süreçlerinden uzaklaşabileceğini savunmaktadır.

Daha önce yapılan çalışmalar, öğrenci motivasyonunun kişisel hedefler ve öğrenme ortamıyla yakından ilişkili olduğunu göstermektedir (Csizér & Dörnyei, 2005). Almanca öğretmenliği öğrencilerinin motivasyon kaybı yaşamalarının nedenleri, bireysel öğrenme alışkanlıklarından ziyade öğrenme ortamındaki yetersizliklerle de ilişkili olabilir. Bu bağlamda, öğretim yöntemlerinin öğrencilerin ilgi alanlarına duyarlı hale getirilmesi ve etkileşimli sınıf ortamlarının oluşturulması, içsel motivasyonu destekleyici uygulamalar arasında sayılabilir (Ushioda, 2011). Öğrenci motivasyonu ve öğrenme süreçlerine katılımın akademik Almanca kullanımına etkisi düşünüldüğünde, alan derslerinde karşılaşılan zorlukların belirlenmesi bu sürecin daha iyi anlaşılması açısından kritik bir öneme sahiptir.

Alan Derslerinde Akademik Almanca Kullanımı ve Zorluklar

Akademik derslerde hedef dilin kullanımı, yabancı dil öğretmen adaylarının dil gelişimini desteklerken, yeterli dil düzeyine sahip olmayan öğrenciler için öğrenme sürecini zorlaştırabilmektedir (Bachman & Palmer, 1996). Özellikle akademik Almanca bilgisi sınırlı olan öğrenciler için bu durum bir öğrenme engeline dönüşmekte ve dilsel açıdan kırılgan gruplar arasında eşitsizlikleri derinleştirmektedir (Cummins, 2000).

Trakya Üniversitesi öğrencileriyle yapılan gözlemler, ikinci sınıftan itibaren alan derslerinde akademik Almanca yetersizliği nedeniyle katılımın düştüğünü ve derslerin anlaşılamadığını

göstermektedir (Tuğlu, 2023). Bu durum, Vygotsky'nin (1978) yakınsal gelişim alanı kuramıyla açıklanabilir. Mevcut bilgi düzeyi ile beklenti arasındaki fark açıldıkça, öğrenciler öğrenme sürecinden uzaklaşmaktadır (Schleppegrell, 2004). Lantolf ve Poehner (2014), bu kuram doğrultusunda, öğretmenlerin öğrencileri desteklemek için dinamik değerlendirme stratejileri kullanması gerektiğini vurgulamaktadır.

Öğretmenlerin hedef dilde rehberlik sunan etkileşim temelli stratejiler geliştirmesi bu süreçte kritik önemdedir. Tartışmalarda yönlendirici sorular, yazılı geri bildirimler ve öz değerlendirme araçları, akademik üretkenliği destekleyebilir. Bu stratejilerin aynı zamanda özerklik gelişimini de teşvik etmesi, kalıcı öğrenme açısından önemlidir (Little, 2007).

Akademik Almanca kullanımındaki zorlukların aşılması için çok dilli destek materyalleri, yazma atölyeleri ve akademik yazma becerilerine yönelik uygulamalar önerilmektedir (Harsch & Hartig, 2016). Bu materyallerin etkili kullanımı konusunda rehberlik sunulması, bireysel gelişimi destekleyen motive edici bir yapı kuracaktır. Bu noktada, öğretmen yetiştirme programlarının nasıl yapılandırılması gerektiği sorusu önem kazanmaktadır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırma, nitel ağırlıklı karma yöntem (mixed-methods) yaklaşımı çerçevesinde yapılandırılmıştır. Çalışmada öncelikle Almanca öğretmen adaylarının akademik Almanca kullanımına ilişkin deneyimleri, dil yeterlilik düzeyleri ve öğrenme motivasyonları nitel veriler ile derinlemesine incelenmiştir. Bununla birlikte, çevrim içi anket yoluyla elde edilen nicel veriler, nitel bulguları destekleyici ve bağlamsal bir zemin sağlamıştır.

Karma yöntem yaklaşımı, belirli bir bağlam içerisindeki olguları hem derinlemesine anlamaya hem de genel eğilimleri sayısal olarak ortaya koymaya olanak tanır (Creswell & Plano Clark, 2018; Yin, 2017). Nitel ağırlıklı karma yöntem araştırmaları, katılımcıların gerçek deneyimlerinden yola çıkarak eğitim bağlamında uygulanabilir ve pratik sonuçlar üretme potansiyeline sahiptir (Merriam & Tisdell, 2009).

Bu yaklaşıma dayalı olarak yapılandırılan bu çalışma; Almanca öğretmen adaylarının derslere pasif katılım göstermeleri, ders dışı bireysel gelişim süreçlerine yeterince çaba harcamamaları ve bu durumun dil gelişimleri üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, katılımcıların akademik Almanca kullanımında yaşadığı zorluklar, dil yeterlilik seviyeleri ve motivasyon eksiklikleri, nitel verilerle analiz edilmiştir. Anket sonuçları ise sayısal olarak yorumlanarak nitel bulgulara bağlamsal bir destek sağlamıştır.

Bu sayede, dil gelişimini desteklemeye yönelik öneriler doğrudan öğrenci deneyimlerinden elde edilen verilerle temellendirilmiştir. Çalışmanın amacı, öğrencilerin akademik Almanca kullanım süreçlerini geliştirmek için hangi mekanizmalara ihtiyaç duyduklarını belirlemektir. Böylece hem ders içi pasif katılım hem de ders dışı bireysel çaba eksikliğinin akademik gelişime olan etkisi sistematik olarak değerlendirilmiş ve eğitim süreçlerine yönelik iyileştirme önerileri sunulmuştur.

Katılımcılar

Bu çalışmanın katılımcılarını, Trakya Üniversitesi Almanca Öğretmenliği Programı'nda öğrenim gören 1., 2., 3. ve 4. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Katılımcılar, derinlemesine bilgi sağlayabilecek bireylerin bilinçli şekilde seçildiği amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir (Patton, 2014).

Tüm sınıf düzeylerinin dâhil edilmesi, dil yeterliliği, akademik Almanca kullanımı ve öğrenme motivasyonu açısından gelişimsel farklılıkların karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesini sağlamıştır. Özellikle 2. sınıf öğrencileri ile 3. ve 4. sınıf öğrencileri arasında yapılan analizler, deneyim düzeyine bağlı olarak farklı ihtiyaçları ortaya koymaktadır. 1. sınıf öğrencilerinin erken dönem algıları ise araştırmaya bütüncül bir bakış açısı kazandırmıştır.

Araştırma gönüllülük esasına göre yürütülmüş, kimlik bilgileri gizli tutulmuş ve tüm veriler etik kurallar çerçevesinde yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada veri toplama süreci, nitel ve nicel yöntemlerin birleştirildiği karma yöntem yaklaşımıyla yapılandırılmıştır. Araştırma kapsamında, çevrim içi anketler ve bireysel görüşmeler kullanılarak hem genel eğilimler hem de bireysel deneyimler çok boyutlu biçimde değerlendirilmiştir.

Anket uygulaması: Öğrencilerin dil yeterliliği, akademik Almanca kullanımı, alan derslerine katılımı ve motivasyon düzeylerini belirlemeye yönelik hazırlanan anket, çoktan seçmeli ve açık uçlu sorular içermektedir. Google Forms aracılığıyla çevrim içi olarak uygulanmış, katılımcılar anonim şekilde yanıtlamıştır. Nicel veriler frekans ve yüzde dağılımlarıyla analiz edilmiş, açık uçlu yanıtlar ise tematik kodlama yöntemiyle içeriksel olarak gruplandırılmıştır.

Bireysel görüşmeler: Seçilen öğrencilerle yüz yüze ya da çevrim içi bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiş; akademik Almanca kullanımı, motivasyon eksikliği ve bireysel çaba konularındaki deneyimlerine odaklanılmıştır. Yarı yapılandırılmış sorularla yürütülen görüşmelerden elde edilen veriler, Braun ve Clarke'ın (2006) tematik analiz yaklaşımına göre değerlendirilmiştir.

Veri analizi: Çoktan seçmeli sorular frekans ve yüzde dağılımlarıyla çözümlenmiş; açık uçlu yanıtlar tematik kodlama yöntemiyle sınıflandırılmıştır. Görüşme verilerinde önceden belirlenen temalar (akademik dil eksikliği, motivasyon, bireysel çaba vb.) altında ortak eğilimler tespit edilmiştir. Kodlama süreci birden fazla araştırmacı tarafından yürütülerek güvenilirlik güçlendirilmiştir.

Geçerlik ve güvenilirlik önlemleri: Veri üçgenlemesi (anket–görüşme–alan yazın) sağlanmış, katılımcı onayı alınmış ve bulgular geri bildirim yoluyla teyit edilmiştir. Araştırmanın tüm aşamalarında etik kurul onayı ve bilgilendirilmiş onam süreçlerine uygun hareket edilmiştir.

Bulgular

Bu araştırma kapsamında, Almanca öğretmenliği programındaki öğrencilerin genel profili, program tercihlerinin ardındaki nedenler ve akademik süreçte karşılaşılan zorluklar incelenmiştir.

Katılımcı Profili

Araştırmaya katılan toplam 150 öğrencinin 69.3%’ü kadın ($n = 104$), 30.7%’si erkek ($n = 46$) olup, bu da katılımcı grubunun çoğunluğunun kadınlardan oluştuğunu göstermektedir. Öğrencilerin sınıf düzeylerine göre dağılımı ise Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların cinsiyet ve sınıf dağılımı		
Kategori/sınıf düzeyi	Sayı (n)	Yüzde (%)
Kadın	104	69.3
Erkek	46	30.7
4. sınıf	42	28.0
2. sınıf	42	28.0
3. sınıf	36	24.0
1. sınıf	30	20.0

Bu veriler, çalışmanın farklı sınıf düzeylerinden öğrencileri kapsayan dengeli bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Yabancı dil eğitimi alanında yapılan araştırmalar, akademik dil becerilerinin geliştirilmesinin öğretmen adaylarının mesleki yeterliliklerini doğrudan etkilediğini göstermektedir (Cummins, 2000; Krashen, 1985). Akademik Almanca, genel dil yeterliliğinden farklı olarak daha karmaşık terminoloji ve yapıları içermekte olup, özellikle anadili Almanca olmayan öğrenciler için ek bir öğrenme süreci gerektirmektedir. Swain (2000) tarafından öne sürülen Çıkış Hipotezi, öğrencilerin üretken dil becerilerini geliştirebilmesi için aktif olarak hedef dilde konuşma, yazma ve akademik metinleri analiz etme süreçlerine dahil olmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Bu hipotezin yazılı dil bağlamındaki etkilerini ele alan bir

çalışmada, Suzuki (2012), yazılı dil üretiminin dil öğrenme sürecindeki rolünü incelemiştir. Ancak, birçok çalışma, yabancı dil olarak Almanca öğrenen öğrencilerin bu tür üretken etkinliklere yeterince katılmadığını ve bunun akademik başarılarını olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur (Harsch & Hartig, 2016). Benzer şekilde, akademik dilin üretken kullanımının sınıf içi iletişimle desteklenmemesi, öğrencilerin dili sadece “anlama” düzeyinde işlemelerine neden olmaktadır (Tatzl, 2013).

Program Tercih Nedenleri

Araştırmaya katılan toplam 150 öğrencinin 69.3%’ü kadın ($n = 104$), 30.7%’si erkek ($n = 46$) olup, bu da katılımcı grubunun çoğunluğunun kadınlardan oluştuğunu göstermektedir. Öğrencilerin sınıf düzeylerine göre dağılımı ise Tablo 1’de sunulmuştur.

Katılımcılara Almanca Öğretmenliği programını tercih etme nedenleri sorulmuş, elde edilen bulgular Tablo 2’de sunulmuştur. Bulgular, öğrencilerin çoğunluğunun Almanca Öğretmenliği programını bilinçli olarak tercih etmediklerini, çoğunun esasen başka bir bölüm (genellikle İngilizce) hedeflerken bu programa yerleştiğini ortaya koymaktadır. Tablo 2’de bu durum, başlangıçtan itibaren motivasyon eksikliğine yol açabilecek önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Tablo 2. Almanca öğretmenliği programı tercih nedenleri

Tercih nedeni	Sayı (n)	Yüzde (%)
İngilizce bölümü istiyordum, puanım yetmediği için buradayım	80	53.3
Bilinçli bir seçim yaptım	30	20.0
İlk tercihimdi	26	17.3
Tercihler sırasına göre buraya yerleştim	14	9.3

Bulgular, öğrencilerin büyük çoğunluğunun 53.3(%) Almanca Öğretmenliği programını bilinçli bir tercihten ziyade, başka bir bölüm (çoğunlukla İngilizce) hedeflerken puanlarının yetmemesi nedeniyle tercih ettiklerini ortaya koymaktadır. Yalnızca 20%’si bu programı bilinçli bir seçim olarak değerlendirmiş, 17.3%’ü ilk tercih olarak göstermiştir. Bu durum, öğrencilerin daha başlangıç aşamasında yetersiz motivasyonla programa dahil olduklarına işaret etmektedir.

Bu motivasyon eksikliği, öğrenme süreçlerinde düşük çaba düzeyi, akademik içeriğe yönelik ilgisizlik ve alan derslerine karşı pasif katılım gibi eğilimleri beraberinde getirebilir. Bulgular, aynı zamanda öğretmenlik mesleğine yönelik tutumların da tercih süreciyle doğrudan ilişkili olduğunu düşündürmektedir.

Hazırlık Eğitimi ve Dil Yeterliliği

Araştırma bulguları, öğrencilerin hazırlık eğitimine ilişkin algılarında önemli oranda memnuniyetsizlik olduğunu göstermektedir. Katılımcıların 53.3%'ü hazırlık eğitiminin “kısmen yeterli”, 34.7%'si “yetersiz” olduğunu belirtmiştir. Yeterli bulanların oranı sadece 12%'dir. Bu bulgular Tablo 3'te, hazırlık eğitiminin öğrencilerin akademik Almanca kullanımına beklenen düzeyde katkı sunmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 3. Hazırlık eğitiminin değerlendirilmesi

Hazırlık eğitiminin değerlendirilmesi	Sayı (n)	Yüzde (%)
Kısmen yeterli	80	53.3
Yetersiz	52	34.7
Yeterli	18	12.0

Ayrıca, öğrencilerin kendi dil yeterliliklerine yönelik öz değerlendirmelerine göre genel eğilim orta-alt seviye yönündedir. Ortalama yeterlik puanı 5 üzerinden 2,85 olarak belirlenmiştir. Bu durum, hazırlık eğitimi sonrasında öğrencilerin bireysel gelişimlerine yönelik destek mekanizmalarının yetersiz kaldığını göstermektedir.

Hazırlık eğitimi sonrasındaki bireysel çaba düzeyi ise oldukça düşüktür. Katılımcıların 56%'sı “ara sıra çalıştığını”, 38.7%'si yalnızca ders içeriğiyle yetindiğini, sadece 5.3%'ü ise düzenli çalıştığını Tablo 4'te ifade etmiştir.

Tablo 4. Hazırlık sonrası çalışma alışkanlığı

Çalışma alışkanlığı	Sayı (n)	Yüzde (%)
Ara sıra çalışıyorum	84	56.0
Sadece ders içeriğiyle yetiniyorum	58	38.7
Düzenli çalışıyorum	8	5.3

Akademik Almanca Kullanımı ve Alan Derslerine Katılım

Araştırma bulguları, öğrencilerin akademik Almanca bağlamında özellikle üretken dil becerilerine dayalı görevlerde (örneğin yazma, sunum yapma, akademik terim kullanımı) zorlandıklarını ortaya koymuştur. Özellikle yazılı ödevlerde, sunumlarda ve akademik terminoloji kullanımında yetersizlik yaygındır. Bu durum, öğrencilerin alan derslerindeki başarı düzeyini doğrudan etkileyen temel bir engel olarak değerlendirilmektedir. Öğrenciler bu zorluklarla başa çıkabilmek için çeşitli destek mekanizmaları talep etmişlerdir. Bu talepler, yalnızca bireysel değil, aynı zamanda sistemsel eksikliklere işaret etmektedir. Öğrencilerin akademik başarılarını artırmak ve alan derslerine etkin katılımını sağlamak için hem pedagojik hem de dilsel destek stratejilerine ihtiyaç duydukları açıktır. Aşağıda, bu zorluklar ve destek talepleri tablo halinde sunulmuştur.

Bu tablo, Almanca öğretmen adaylarının dil öğrenme sürecinde karşılaştıkları temel zorluk alanlarını, bu zorlukların öğrenme üzerindeki etkilerini ve öğrencilerin bu alanlara yönelik destek taleplerini özetlemektedir.

Araştırma bulguları, öğrencilerin hazırlık eğitimine ilişkin algılarında önemli oranda memnuniyetsizlik olduğunu göstermektedir. Katılımcıların 53.3%'ü hazırlık eğitiminin “kısmen yeterli”, 34.7%'si “yetersiz” olduğunu belirtmiştir. Yeterli bulanların oranı sadece 12%'dir. Bu bulgular, hazırlık eğitiminin öğrencilerin akademik Almanca kullanımına beklenen düzeyde katkı sunmadığını ortaya koymaktadır.

Akademik Almanca Kullanımı ve Alan Derslerine Katılım

Araştırma bulguları, öğrencilerin akademik Almanca bağlamında özellikle üretken dil becerilerine dayalı görevlerde (örneğin yazma, sunum yapma, akademik terim kullanımı) zorlandıklarını ortaya koymuştur. Özellikle yazılı ödevlerde, sunumlarda ve akademik terminoloji kullanımında yetersizlik yaygındır. Bu durum, öğrencilerin alan derslerindeki başarı düzeyini doğrudan etkileyen temel bir engel olarak değerlendirilmektedir.

Öğrenciler bu zorluklarla başa çıkabilmek için çeşitli destek mekanizmaları talep etmişlerdir. Bu talepler, yalnızca bireysel değil, aynı zamanda sistemsel eksikliklere işaret etmektedir. Öğrencilerin akademik başarılarını artırmak ve alan derslerine etkin katılımını sağlamak için hem pedagojik hem de dilsel destek stratejilerine ihtiyaç duydukları açıktır. Tablo 5'te bu zorluklar ve destek talepleri sunulmuştur.

Tablo 5. Öğrencilerin yaşadığı zorluklar ve destek talepleri

Zorluk alanı	Etkisi	Öğrenci talebi/ destek ihtiyacı
Yazılı ödevler hazırlama	Akademik metin oluşturmada yetersizlik	Görsel ve etkileşimli materyallerle desteklenmiş içerikler
Sunum yapma/ konuşma becerileri	Sunumlarda özgüven eksikliği, konuşma akıcılığı düşüklüğü	Küçük grup çalışmaları ve rehberlik temelli sınıf içi uygulamalar
Akademik terminoloji kullanımı	Alan metinlerini anlama ve yazıya dökmeye yetersizlik	Ekstra akademik destek dersleri
Bireysel çalışma stratejilerinin yetersizliği	Ders dışında gelişim sağlayamama, özgüven eksikliği	Akademik destek programları, yönlendirici içerikler
Etkileşimli ders ortamı eksikliği	Pasif katılım, motivasyon düşüklüğü	Sınıf içi aktif öğrenme temelli uygulamalar (tartışma, proje, sunum vb.)

Bu tablo, Almanca öğretmen adaylarının dil öğrenme sürecinde karşılaştıkları temel zorluk alanlarını, bu zorlukların öğrenme üzerindeki etkilerini ve öğrencilerin bu alanlara yönelik destek taleplerini özetlemektedir.

Öğrenme Motivasyonu ve Engel Oluşturan Faktörler

Araştırma bulguları, öğrencilerin alan derslerine yönelik motivasyon düzeylerinin genellikle orta seviyede seyrettiğini göstermektedir. İlgi düzeyinin yüksek olduğunu belirten öğrencilerin oranı sınırlı kalırken, düşük motivasyon bildirenlerin sayısı da dikkat çekicidir. Tablo 6'da bu dağılım sunulmaktadır.

Tablo 6. Alan derslerine ilgi düzeyi

Alan derslerine ilgi düzeyi	Sayı (n)	Yüzde (%)
Orta düzeyde	90	60.0
Çok yüksek	34	22.7
Çok düşük	26	17.3

Tablo 7'de motivasyonu engelleyen faktörler arasında en çok öne çıkan unsur, öğrencilerin kendi akademik eksiklikleri olarak belirtilmiştir. Bunu derslerin işleniş biçimi ve mesleğe yönelik ilgisizlik takip etmektedir.

Tablo 7. Motivasyonu engelleyen faktörler

Motivasyonu engelleyen faktörler	Sayı (n)
Kendi akademik eksikliklerim	52
Derslerin işlenme biçimi	35
Konuların ilgi çekici olmaması	20
Mesleğe yönelik ilgisizlik	20

Katılımcılar, öğrenme süreçlerini daha verimli hâle getirebilmek için özellikle materyal kalitesinin artırılması, uygulamalı içeriklerin sunulması ve akademik destek programlarının sağlanmasını önemli görmektedir. Bu unsurlar, öğrencilerin derse katılımı ve akademik performansı üzerinde doğrudan etkili olabilecek destekleyici faktörlerdir. Öğrencilerin neredeyse üçte biri kendi akademik eksikliklerini motivasyonlarının önündeki en büyük engel olarak görmektedir. Bu, bireysel özgüven eksikliği ile sistemsel yetersizliklerin birleştiğine işaret etmektedir.

Araştırma bulguları, öğrencilerin akademik Almanca bağlamında özellikle üretken dil becerilerine dayalı görevlerde (örneğin yazma, sunum yapma, akademik terim kullanımı) zorlandıklarını ortaya koymuştur. Özellikle yazılı ödevlerde, sunumlarda ve akademik terminoloji kullanımında yetersizlik yaygındır. Bu durum, öğrencilerin alan derslerindeki başarı düzeyini doğrudan etkileyen temel bir engel olarak değerlendirilmektedir.

Öğrenme Motivasyonu ve Engel Oluşturan Faktörler

Katılımcılar, öğrenme süreçlerini daha verimli hâle getirebilmek için özellikle materyal kalitesinin artırılması, uygulamalı

içeriklerin sunulması ve akademik destek programlarının sağlanmasını önemli görmektedir. Bu unsurlar Tablo 8'de görüldüğü üzere, öğrencilerin derse katılımı ve akademik performansı üzerinde doğrudan etkili olabilecek destekleyici faktörlerdir.

Tablo 8. Öğrenmeye katkı sağlayacak beklenen destek unsurları

Beklenen destek unsurları	Sayı (n)
İlgi çekici ders materyalleri	47
Uygulamalı içerikler	44
Akademik destek programları	34

Beklentiler ve Öğrenmeye Katkı Sağlayacak Unsurlar

Katılımcılar, öğrenme süreçlerini daha verimli hâle getirebilmek için özellikle materyal kalitesinin artırılması, uygulamalı içeriklerin sunulması ve akademik destek programlarının sağlanmasını önemli görmektedir. Tablo 9'daki bu unsurlar, öğrencilerin derse katılımı ve akademik performansı üzerinde doğrudan etkili olabilecek destekleyici faktörlerdir.

Tablo 9. Ders katılımını artırabilecek destek unsurları

Beklenen destek unsurları	Sayı (n)
İlgi çekici ders materyalleri	47
Uygulamalı içerikler	44
Akademik destek programları	34

Faktörler Öğrencilerin Motivasyonunu Artırabilecek Faktörler

Araştırmaya katılan öğrenciler, daha fazla çaba gösterebileceklerini düşündükleri koşulları belirtmişlerdir. Verilere göre, öğrencilerin 31.3%'ü daha ilgi çekici ders materyalleri talep etmekte, 29.3%'ü daha fazla uygulamalı içerik, 22.7%'si ise akademik destek programlarının sağlanmasını motivasyon artırıcı faktörler olarak görmektedir. Ayrıca, 22.7% oranında katılımcı ödül ve teşvik sistemlerinin katkı sağlayacağını belirtirken, 20.7%'si çalışma grupları ve dil pratiği ortamlarının etkili olacağını ifade etmiştir. Aynı zamanda, öğrencilerin daha fazla çaba göstermesi için ne tür koşulların motive edici olabileceği de araştırılmıştır. Tablo 10'da bu unsurlar sunulmaktadır.

Tablo 10. Motivasyonu artırabilecek öğrenme koşulları

Motive edici unsur	Katılımcı sayısı (n)	Yüzde (%)
Daha ilgi çekici ders materyalleri	47	31.3
Daha fazla uygulamalı içerik	44	29.3
Akademik destek program-ları	34	22.7
Motivasyon artırıcı ödül / teşvikler	34	22.7
Çalışma grupları / dil pratiği ortamları	31	20.7

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma, Almanca öğretmen adaylarının bireysel sorumluluk, öğrenme motivasyonu ve akademik Almanca kullanımına ilişkin algılarını nitel ve nicel verilerle bütüncül biçimde ortaya koymuştur. Bulgular, içsel motivasyonun ve çevresel destek sistemlerinin dil gelişimi üzerindeki etkisini önceki literatürle uyumlu biçimde göstermektedir (Little, 2007; Ushioda, 2011).

Katılımcıların önemli bir bölümünün programı bilinçli şekilde seçmemesi, motivasyonel sorunların temel nedenlerinden biridir. Bu durum, Dörnyei ve Ryan'ın (2015) içsel motivasyon kuramıyla açıklanabilir; hedefle kurulan anlamlı bağ azaldıkça motivasyon da düşer. Öğrencilerin en büyük engel olarak *"kendi akademik eksiklikleri"*ni belirtmeleri bu kuramla örtüşmektedir.

Hazırlık eğitiminin yetersiz görülmesi ve ortalama dil yeterliliğinin düşük olması (2,85/5), bireysel çabanın genellikle *"ara sıra"* düzeyinde kaldığını göstermektedir. Bu bulgular, Chan vd.'nin (2002) öne çıkardığı yapısal öğrenme engelleriyle paralellik taşır. Şu öğrenci ifadesi bu durumu özetlemektedir:

"Motivasyonum yok çünkü derslerde sürekli eksik hissediyorum. Daha fazla birebir destek olsa çalışırdım."

Bu ifade, hem içsel motivasyon eksikliğini hem de bireyselleştirilmiş destek ihtiyacını açıkça ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, yalnızca sorun alanlarını belirlemekle kalmamış; öğrenci görüşleriyle temellendirilen çözüm önerileriyle öğretmen yetiştirme sürecine katkı sunmuştur. Bulgular, Almanca öğretmen adaylarının dil gelişiminin sürdürülebilirliği için bireysel çaba ile sistemsel desteklerin birlikte yapılandırılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Özellikle öğrenme sorumluluğunun ötelenmesi ve çaba göstermeden başarı beklentisinin devam etmesi, öğretmen eğitiminin görmezden gelinen yapısal boşluklarını yansıtmaktadır.

Nitel ve nicel verilerin yüksek düzeyde örtüşmesi, araştırma bulgularının geçerliliğini güçlendirmiştir. Öğrencilerin çoğunun programı bilinçli olarak seçmemesi ve hazırlık eğitiminin yetersiz bulunması, motivasyonel kırılmaların erken safhada başladığını göstermektedir (Dörnyei, 2001). Dil yeterliklerini orta-alt düzeyde değerlendiren öğrenciler, genellikle yalnızca ders içeriğine bağlı kalmakta; bağımsız öğrenme stratejilerini sınırlı biçimde kullanmaktadır. Bu durum, hem yeterlik hem de motivasyon alanında yapısal eksikliği işaret etmektedir.

"Sınıfta herkes pasif, konuşmaya teşvik edilmiyoruz" ve *"Akademik yazma konusunda çok eksikim"* gibi ifadeler, yalnızca akademik değil, duyuşsal boyutların da öğrenme sürecinde belirleyici olduğunu göstermektedir. Uygulamalı,

görsel-işitsel ve işbirlikli içeriklere duyulan ihtiyaç ise yapılandırmacı yaklaşımın güncelliğini bir kez daha ortaya koymaktadır (Vygotsky, 1978).

Öğrencilerin *"ilgi çekici materyaller"*, *"uygulamalı içerikler"* ve *"ödüllendirme sistemleri"* beklentileri, motivasyonun yalnızca bireysel değil, pedagojik düzenlemelerle de şekillendiğini göstermektedir. Bu talepler, öğretim ortamlarının öğrenci ihtiyaçları doğrultusunda yeniden yapılandırılması gerektiğine işaret etmektedir. Araştırmanın sunduğu tablo ve tematik analizler, bu ihtiyaçların görünür kılınmasını ve uygulanabilir çözüm önerilerine dönüşmesini sağlamıştır.

Öneriler

1. Hazırlık eğitiminin yeniden yapılandırılması: Akademik Almanca becerilerine odaklanan, okuma, yazma, sunum ve tartışma modülleriyle desteklenen geçiş odaklı bir model oluşturulmalıdır.

2. *Özerklik* destekli öğrenme ortamları: Dijital portfolyolar, öz değerlendirme araçları ve yapılandırılmış geri bildirim sistemleriyle öğrencilerin öğrenme süreçlerini yönetmeleri teşvik edilmelidir.

3. Akademik destek mekanizmalarının güçlendirilmesi: Yazma merkezleri, mentorluk ve atölyeler gibi destek sistemleri yaygınlaştırılarak öğrencilerin mesleki gelişimi desteklenmelidir.

4. Motivasyon temelli rehberlik: *Öğrenme sorumluluğunu geliştirmeye yönelik akademik danışmanlık ve öz farkındalık temelli uygulamalara öğretim sürecinde yer verilmelidir.*

5. Dil destekleyici yaklaşımların entegrasyonu: *Öğretmen yetiştirme programlarında akademik Almanca yeterliliğini artırmaya yönelik Content and Language Integrated Learning* gibi yöntemler yaygınlaştırılmalıdır (Coyle vd., 2010; Dalton-Puffer, 2011). Ayrıca, çevrim içi öğrenme ortamlarında yapılandırılmış dijital destek materyalleri ve yazma becerisine odaklı atölye programları, bireysel gelişime katkı sunacaktır (Hockly, 2018).

6. Program izleme ve değerlendirme: Programların öğrenci profili ve yeterlik düzeylerine göre düzenli olarak izlenmesi; öğrenci görüşlerine dayalı veri araçları ile sürekli güncellenmesi gereklidir.

Etik Beyan

Bu çalışmada *Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi* kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik ilkelere uygun yürütüldüğüne dair onay, Trakya Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 09.04.2025 tarih ve 04/27 sayılı kararı ile alınmıştır.

Çıkar Çatışması

Yazar(lar) herhangi bir çıkar çatışması bildirmemektedir.

Finansal Destek

Bu araştırma için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Kaynaklar

Bachman, L. F., & Palmer, A. S. (1996). *Language testing in practice: Designing and developing useful language tests* (Vol. 1). Oxford University Press.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp0630a>

Chan, V., Spratt, M., & Humphreys, G. (2002). Autonomous language learning: Hong Kong tertiary students' attitudes and behaviours. *Evaluation & Research in Education*, 16(1), 1–18.

Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. (2010). *CLIL: Content and language integrated learning*. Cambridge University Press.

Csizér, K., & Dörnyei, Z. (2005). Language learners' motivational profiles and their motivated learning behavior. *Language Learning*, 55(4), 613–659.

Cummins, J. (2000). *Language, power, and pedagogy: Bilingual children in the crossfire* (Vol. 23). Multilingual Matters.

Dalton-Puffer, C. (2011). Content-and-language integrated learning: From practice to principles? *Annual Review of Applied Linguistics*, 31, 182–204.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. Springer.

Demir, D. (2024). Almanca'yı Türkiye'de öğrenen Almanca öğretmenliği lisans öğrencilerinin yabancı dil konuşma deneyimleri. *Diyalog: Interkulturelle Zeitschrift für Germanistik*, 12(1), 146–172.

Depe, E. F., Ertunç, G., & Kökoğlu, H. (2023). Almanca öğretim ve öğreniminde çevrimiçi derslerin motivasyon ve önemi. *Biruni Sağlık ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 39–52.

Dörnyei, Z. (2001). *Motivational strategies in the language classroom*. Cambridge University Press.

Finn, A. S., Lee, T., Kraus, A., & Hudson Kam, C. L. (2014). When it hurts (and helps) to try: The role of effort in language learning. *PLOS ONE*, 9(7), e101806.

Gardner, R. C. (1985). *Social psychology and second language learning: The role of attitudes and motivation*. Edward Arnold.

Harsch, C., & Hartig, J. (2016). Comparing C-tests and yes/no vocabulary size tests as predictors of receptive language skills. *Language Testing*, 33(4), 555–575.

Hockly, N. (2018). *Focus on learning technologies*. Oxford University Press.

İşigüzel, B. (2013). Almanca öğretmen adaylarının Almanca diline yönelik motivasyon düzeylerinin saptanması. *Electronic Turkish Studies*, 8(12).

Karaman, F. (2023). Alman dili ve edebiyatı bölümlerinde Almanca hazırlık eğitimi: Fırat Üniversitesi örneği. *Fırat University Journal of Social Sciences*, 33(2), 583–597.

Karaman, F. (2024). Almanca öğretmen adaylarının Almanca'yı öğretme kaygısı. *Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal)*, 4(20), 2583–2588.

Köksal, H. (2010). Trakya Üniversitesi Alman Dili Eğitimi mezunlarının mesleklerine ve iş doyumuna ilişkin görüşleri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 128–146.

Krashen, S. D. (1985). *The input hypothesis: Issues and implications*. Longman.

Kyzy, J. A. (2016). Yabancı dil olarak İngilizce öğreniminde öz-yeterlilik, yüklem ve başarı arasındaki ilişki: Türkiye örneği (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi.

Lantolf, J. P., & Poehner, M. E. (2014). *Sociocultural theory and the pedagogical imperative in L2 education*. Routledge.

Lăpădat, L. C., & Lăpădat, M. M. (2023). The importance of motivation in foreign language learning. *Scientific Bulletin of the Politehnica University of Timişoara, Transactions on Modern Languages*, 22(1), 142–152.

Little, D. (2007). Language learner autonomy: Some fundamental considerations revisited. *Innovation in Language Learning and Teaching*, 1(1), 14–29. <https://doi.org/10.2167/illt040.0>

Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2009). Dealing with validity, reliability, and ethics. In *Qualitative research: A guide to design and implementation* (pp. 209–235). Jossey-Bass.

Özer, B., & Korkmaz, C. (2016). Yabancı dil öğretiminde öğrenci başarısını etkileyen unsurlar. *EKEV Akademi Dergisi*, 67, 59–84.

Patton, M. Q. (2014). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice*. Sage.

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68–78.

Schleppegrell, M. J. (2004). *The language of schooling: A functional linguistics perspective*. Routledge.

Suzuki, W. (2012). Written languaging, direct correction, and second language writing revision. *Language Learning*, 62(4), 1110–1133.

Swain, M. (2000). The output hypothesis and beyond: Mediating acquisition through collaborative dialogue. In J. P. Lantolf (Ed.), *Sociocultural theory and second language learning* (pp. 97–114). Oxford University Press.

Tatzl, D. (2013). English-medium master's programmes at an Austrian university of applied sciences: Attitudes, experiences and challenges. *Journal of English for Academic Purposes*, 12(4), 248–262. <https://doi.org/10.1016/j.jeap.2013.07.003>

Tuğlu, Y. (2023). Student perspectives on the effective use of new media in field education courses and the development of language skills. *International Journal of Educational Research Review*, 8(3), 494–511. <https://doi.org/10.24331/ijere.1287867>

Tuğlu, Y., & Göker, N. (2021). Türkiye'deki Alman Dili Eğitimi lisans programlarında yer alan 'alan içi seçmeli dersler'in belirlenmesine yönelik içerik analizi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 889–910. <https://doi.org/10.26468/trakyasobed.836716>

Ushioda, E. (2011). Language learning motivation, self and identity: Current theoretical perspectives. *Computer Assisted Language Learning*, 24(3), 199–210. <https://doi.org/10.1080/09588221.2010.538701>

Üstün, B. (2020). Öğrencilerin Almanca öğretmenliğini tercih etme sebepleri. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 21–30.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.

Yin, R. K. (2017). *Case study research and applications: Design and methods*. Sage Publications.

Türkiye’de 2000 Sonrası Konut Politikaları: TOKİ, Yasal Düzenlemeler ve Kentsel Dönüşüm

Türkiye’s Post-2000 Housing Policies: TOKİ, Legal Reforms, and Urban Transformation

● Doktora Öğrencisi Recep Uzunalioğlu*

İstanbul Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul, Türkiye

ÖZ

Bu çalışmada, Türkiye’de konut politikalarının tarihsel süreç içerisinde ülkeye yansımaları, özellikle de 2000 sonrası yürürlüğe giren yasal düzenlemeler ve uygulamalar, tarihsel-kuramsal analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Türkiye’de bireysel yapılaşma destekleri, göç kaynaklı barınma, sosyal konut projeleri gibi konut politikalarıyla ilgili yasal düzenlemelere Cumhuriyetin ilk yıllarında rastlansa da bu düzenlemeler toplumun geniş kesiminin ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmıştır. Dönemin ekonomik yetersizlikleri, kurumsal alt yapı eksikliği ve kalkınma önceliklerinin sanayileşme odaklı olması, konut alanına yönelik kapsamlı politikaların gelişmesini engellemiştir. 1950’li yıllarda hızla artan kentleşme ve iç göç hareketleri, konut ihtiyacını daha da görünür hale getirmiş ve bu alanda hukuki ve yapısal düzenlemelerin sayısını artırmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP) 2000 sonrası iktidara gelişinden günümüze kadar uygulanan konut politikalarının yasal ve kurumsal boyutta incelenmesi ve eksik yönlerinin tespit edilerek gerekli önerilerin sunulmasıdır. AKP döneminde devlet yasal ve kurumsal boyutta konut politikasında önemli bir dönüşüm ve yapılaşma sürecine girmiş, bu süreçte başta Bakanlık olmak üzere Toplu Konut İdaresi Başkanlığı ve belediyeler sosyal konut politikasına önemli katkılar sağlamıştır. İmar planlamalarının çoğu yerde şehrin ihtiyacına ve sosyal dokusuna göre yapılmaması, yapılan kaçak yapıların imar barışı ile planlı kentleşmeye zarar vermesi, çarpık kentleşme sorununun giderek kronikleşmesi çevre ve şehircilik alanında hala birçok sorunun devam ettiğini göstermiştir.

Sonuç olarak, bu dönemde yasal ve kurumsal düzenlemelerin konut politikasına hem olumlu hem de olumsuz yansımaları olmuştur. Konut politikasının sosyal devlet görünümünden sermaye birikimi aracına evrildiği, konutun barınma hakkından ekonomik büyüme ve siyasal meşruiyet aracına dönüştüğü tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, sosyal konut, kentsel dönüşüm, 2000 sonrası reformlar, mekânsal eşitsizlik

ABSTRACT

This study traces the evolution of Türkiye’s housing policies by taking a historical-institutional approach, with a particular focus on the regulatory changes and policy practices introduced after 2000. Although legislation on self-build assistance, migration-driven shelter, and social housing schemes was introduced during the early Republican period, these measures proved inadequate for the wider population. Economic constraints, weak institutional capacity, and a development agenda centered on industrialization prevented the emergence of



*Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Doktora Öğrencisi Recep Uzunalioğlu

E-posta: recepuzunalioğlu@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9829-4267

Geliş Tarihi/Received: 01.09.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 20.10.2025

Yayınlanma Tarihi/Publication Date: 26.12.2025

Atıf/To cite this article: Uzunalioğlu, R. (2025). Türkiye’s post-2000 housing policies: TOKİ, legal reforms, and urban transformation. *Trakya University Journal of Social Sciences*, 27(2), 242–257.



©Telif Hakkı 2025 Yazar. Trakya Üniversitesi adına Galenos Yayınevi tarafından yayımlanmaktadır. Creative Commons Atıf (CC BY) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmaktadır. Copyright© 2025 The Author. Published by Galenos Publishing House on behalf of Trakya University. Licensed under a Creative Commons Attribution (CC BY) 4.0 International License.

ABSTRACT

a comprehensive, sustainable, and inclusive housing strategy. The 1950s' rapid urbanization and internal migration further exposed the country's housing deficit, prompting additional legal and structural adjustments.

This article examines the legal and institutional transformation of Türkiye's housing policy from the Justice and Development Party's rise to power in 2002 to the present day, highlighting significant shortcomings. During this period, the Ministry of Environment, Urbanization, and Climate Change; Housing Development Administration of Türkiye; and metropolitan municipalities played a significant role in expanding the social housing agenda. However, city plans often failed to align with local needs and the social fabric of communities. The "zoning amnesty" legalized informal construction, and uncontrolled urban sprawl exacerbated chronic planning issues.

The findings show that recent reforms have yielded mixed outcomes. On the one hand, these reforms have increased the supply of formal housing and expanded access for some low- and middle-income groups. On the other hand, they have blurred the line between public interest and market logic. Ultimately, Turkish housing policy has shifted from being a social welfare instrument to being a vehicle for capital accumulation, redefining housing as a means of achieving economic growth and political legitimacy rather than a basic right.

Keywords: Housing Development Administration of Türkiye, social housing, urban regeneration, post-2000 reforms, spatial inequality

EXTENDED ABSTRACT

Türkiye's housing policy has evolved unevenly from the early Republican period to the present day; however, the decisive turning point came when the Justice and Development Party (AKP) came to power in 2002. Grounded in over 200 primary documents, including laws, decrees, budgets, and the Housing Development Administration of Türkiye (TOKİ) reports, this article argues that the post-2000 era marks a structural break in Türkiye's housing policy. Housing shifted from the periphery of welfare provision to the core of the national growth strategy, being reframed as a constitutional right, a macroeconomic stimulus, and a means of achieving political legitimacy.

Prior to 2000, state intervention was fragmented. Early experiments, such as self-help loans, migration shelters, and limited social housing estates, were regularly launched and then curtailed due to fiscal scarcity, weak bureaucratic capacity, and an industrial-first development agenda. Rapid urbanization after 1950 aggravated the quantitative deficit, while a *laissez-faire* tolerance of *gecekondu*s acted as an informal safety valve. Although regulatory steps were taken, such as the 1966 *Gecekondu* Law and the 1984 *Toplu Konut* Law, none of them generated a coherent, nationwide supply model.

A watershed moment occurred with the AKP's 2003 Emergency Action Plan. Three flagship statutes—Laws 4966, 5162, and 5273—bestowed TOKİ with unprecedented authority to acquire public land, bypass routine planning processes, and establish profit-sharing ventures with private developers. Between 2003 and 2013, TOKİ broke ground on more than 800,000 dwellings, roughly 60% of which were labeled "social," though their cross-subsidy relied on luxury high-rise projects in İstanbul, Ankara, and İzmir. Disaster housing (e.g., Van in 2011), migrant settlements for Bulgarian and Ahiska Turks, and metropolitan joint ventures broadened its purview, signaling TOKİ's shift from welfare facilitator to developer state.

However, this acceleration came at a cost. Risk-oriented urban regeneration, authorized by Law 6306 (2012) and focused on high-value districts, resulted in gentrification, heritage loss, and the displacement of low-income residents. The 2017 *İmar Barışı* amnestied millions of illegal structures, raising short-term revenue but undermining long-term planning discipline and environmental safety. When the 2023 Kahramanmaraş earthquakes and the subsequent outbreak of the Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus 2 virus occurred, the rhetoric shifted toward "resilient cities," yet transparency and ecological safeguards remained inconsistent. Aggregated outcomes demonstrate a significant increase in the formal property market and increased ownership opportunities for low- and middle-income households. However, this has been accompanied by deepening socio-spatial inequality, increased reliance on speculative finance, and limited participatory planning.

Three conclusions emerge. First, Türkiye exemplifies a broader shift in emerging economies, whereby deficit-driven social provision has yielded to growth-driven, debt-fueled production, in which public agencies operate as quasi-corporations. Second, reconciling TOKİ's dual mandate of social welfare and revenue generation requires institutional recalibration in the form of statutory community consultation, tenure diversification including regulated rental, heritage-sensitive design, pre-disaster retrofitting, and open data oversight. Third, without such reforms, the numerical success of new dwellings risks obscuring an erosion of the housing rights that policymakers claim to uphold.

EXTENDED ABSTRACT

The principal limitation of this article is methodological since the evidence is based on document analysis, and first-hand data on resident satisfaction and quality of life are absent. Future research should therefore combine household surveys, ethnography, and geospatial analytics to study how macro-level reforms translate into everyday experience. Despite this caveat, this article fills a significant gap in the literature by providing the first comprehensive post-2000 narrative of Turkish housing governance and by linking the rise of TOKİ-led urbanism to wider dynamics, such as neoliberal statecraft, disaster politics, and speculative urban development.

Giriş

Barınma, tarihsel süreçte değişen toplumsal ve ekonomik koşullara bağlı olarak şekillenen temel bir insan ihtiyacıdır. Yerleşik hayata geçişle birlikte bireyin konuta olan ihtiyacı yalnızca fiziki bir barınma gereksiniminin ötesine geçmiş; sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamın örgütlenmesinde belirleyici bir unsur haline gelmiştir. Sanayileşme süreciyle birlikte kentlere yönelen yoğun göç, barınma sorununu birçok ülkede politika düzeyine taşımış, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yıkım, devletleri sistematik konut politikaları üretmeye zorlamıştır. Bu dönemde sosyal konut modelleri ve toplu konut projeleri, düşük ve orta gelir gruplarına yönelik bir müdahale aracı olarak öne çıkmıştır (Keleş, 1966, s. 168).

Türkiye’de konut politikalarının gelişimi, Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki sınırlı devlet kapasitesi ve ekonomik yetersizlikler nedeniyle oldukça sınırlı kalmıştır. 1950 sonrası sanayileşme ve hızlı kentleşme süreci, kırsal alanlardan büyük kent merkezlerine yönelen göç dalgalarını beraberinde getirmiş, bu durum barınma krizini derinleştirmiştir. Devletin doğrudan müdahalede bulunmak yerine bireyleri kendi imkânlarıyla baş başa bırakması, gecekondulaşmanın yaygınlaşmasına neden olmuştur. 1960 darbesinin ardından kurulan Devlet Planlama Teşkilatı ve 1961 Anayasası ile birlikte konut, planlı kalkınmanın bir parçası olarak değerlendirilmiş; bu çerçevede hukuki ve yapısal bazı düzenlemeler getirilmiştir (Çoban, 2012, ss. 77–91).

1980’li yıllara kadar devletin konut üretimine yönelik müdahaleleri hem yetersiz kalmış hem de mekânsal eşitsizlikleri giderememiştir. 1984 yılında kurulan Toplu Konut İdaresi (TOKİ) ve yaygınlaşan kooperatifçilik uygulamalarıyla birlikte konut alanında yeni kurumsal yapılar ortaya çıkmıştır. TOKİ’nin ilk dönem faaliyetleri finansman odaklı olup üretim kapasitesi sınırlı kalmış, bu nedenle konut ihtiyacına verilen yanıt yine yetersiz olmuştur (Markoç, 2019, s. 3606).

2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP) iktidara gelişiyle birlikte, konut politikalarında köklü bir dönüşüm yaşanmıştır. Hükümetin açıkladığı “Acil Eylem Planı”

doğrultusunda TOKİ’nin kurumsal yetkileri genişletilmiş; sosyal konut, afet konutu, uydu kent, göçmen konutu ve tarım köy projeleri gibi farklı tematik alanlarda üretim yapan, aktif bir kurumsal yapıya dönüştürülmüştür (Eşkinat, 2012, ss. 163–164).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de 2000 sonrası konut politikalarının yıllara göre yapısal, kurumsal ve yasal dönüşümü tarihsel- kuramsal çerçevede analiz etmektir. Araştırma 1923–2024 yılları arasında gerçekleşen, özellikle 2000 yılı ve sonrasını merkeze alan yasal düzenlemeler, kurumsal değişimler ve kentsel dönüşüm uygulamalarını nitel yöntemlerle sistematik olarak incelenmektedir. Tarihsel- kuramsal perspektifte incelenen bu araştırma “2000 sonrası konut politikası alanında yaşanan yapısal, mekânsal ve yasal dönüşümün konut üretimini, kentsel dönüşümü, sosyal konut üretimini nasıl etkilediği, bu sürecin mekânsal eşitlik, sosyal adalete açısından nasıl bir sonuç doğurduğu” sorularına yanıt aramıştır.

Bu araştırma, Türkiye’de özellikle 2000 sonrası konut politikasının; yasal, kurumsal, kentleşme ve kentsel dönüşüm gibi parametreler perspektifinde, tarihsel kuramsal bir yaklaşımla bütüncül olarak değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca araştırma, Türkiye’de konut politikasının çağdaş dinamiklerini anlamak ve gelecekteki politika tasarımına katkı sağlamak açısından önemli bir başvuru kaynağı olmayı hedeflemektedir. Bu çerçevede çalışmanın konut politikasında yaşanan gelişmeleri sistematik bir şekilde incelemesi, yasal düzenlemelerin konut üretimine yansımalarını, yapılaşma ve kentsel dönüşüm sürecinde meydana gelen sorunları ele alması ve sorunlara öneriler sunması açısından literatüre katkı sağlamayı öngörmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Konut, insan yaşamının temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere inşa edilen, bireylerin fiziksel, ruhsal ve toplumsal gereksinimlerine yanıt veren, uzun ömürlü ve toprağa bağlı bir yaşam alanıdır (Keleş, 1998, s. 89). Konut yalnızca barınma işlevi görmez; aynı zamanda ekonomik, toplumsal ve kültürel ilişkilerin örgütlendiği bir mekân, bir yatırım aracı ve sosyal statü göstergesidir (Tekeli, 1999, s. 93). Bu yönüyle konut, devletlerin doğrudan müdahalede bulunduğu çok boyutlu bir politika alanı haline gelmiştir. Birleşmiş

Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 25. maddesi, bireyin konut, sağlık, beslenme ve güvenlik gibi yaşamsal ihtiyaçlara erişiminin temel hak olduğunu belirtmektedir (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 2019). Ayrıca, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 11. maddesi, konutun sağlıklı ve yeterli yaşam standardının bir parçası olduğunu kabul etmektedir (TBMM, 2019). İstanbul'da 1996 yılında düzenlenen HABITAT II Konferansı'nda ise herkesin sağlıklı, güvenli, erişilebilir ve ödenebilir konutlarda yaşama hakkı olduğu vurgulanmıştır (Birleşmiş Milletler, 2019).

Konut politikalarının oluşturulmasında kavramsal çerçevenin bütüncül biçimde değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Gecekondu, Türkiye gibi hızlı kentleşen toplumlarda sıklıkla karşılaşılan bir yerleşim biçimidir. İmar ve yapı mevzuatına aykırı olarak, başkasına ait arsa veya araziler üzerine izinsiz bir şekilde inşa edilen yapılar olarak tanımlanır (T.C. Resmi Gazete, 2019). Gecekondulaşma, konut ihtiyacının piyasa koşullarında karşılanamaması durumunda alt gelir gruplarının başvurduğu bir çözüm biçimidir. Bu nedenle, gecekondu yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin mekânsal yansımalarıdır. Konut açığı, niceliksel olduğu kadar niteliksel bir sorunu da ifade eder. Bir ülkedeki mevcut konut stokunun, toplumun ihtiyacını karşılamaya yetmemesi durumunu tanımlar. Ancak bu açık yalnızca sayısal bir eksiklik değil, aynı zamanda mevcut konutların niteliksel olarak yetersizliği anlamına da gelebilir (Ertürk, 1996 s. 191). Bu bağlamda konut stoku, bir ülkenin tüm konut envanterini temsil ederken; kullanım dışı kalmış, eski, afet riski taşıyan ya da işlevini yitirmiş yapılar bu stoktan düşülmelidir. Konut ihtiyacı, bireyin yeterli yaşam alanına olan gereksinimini tanımlar. Bu gereksinim karşılanmadığında ortaya çıkan durum, konut sorunu olarak adlandırılır. Tarihsel olarak bu sorun ilk kez 19. yüzyılda sanayileşen Avrupa ülkelerinde, işçi sınıfının sağlıklı koşullarda yaşaması nedeniyle gündeme gelmiştir (Bumin, 1990, s. 68).

Konut sorunu, özellikle düşük gelirli grupların kent içindeki yaşam alanlarına erişimde karşılaştıkları engellerle derinleşmekte; bu noktada devlet müdahalesi sosyal devlet anlayışı doğrultusunda zorunlu hale gelmektedir. Bu bağlamda yürütülen sosyal konut çalışmaları ile kamu kurumları veya kâr amacı gütmeyen kuruluşlar tarafından, genellikle satmak ya da kiralamak üzere yapılan ve özellikle dezavantajlı gruplara yönelik üretilen konutlarla, konut sorununa çözüm üretilmeye çalışılmaktadır (Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, 2009, s. 40). Sosyal konutlar, devletin barınma hakkını sağlama yükümlülüğünün bir uzantısıdır ve bu yönüyle konutun “piyasa dışı” bir biçimde sunulmasını gerektirir. Diğer yandan, toplu konut; çok sayıda konutun bir arada, planlı ve genellikle büyük ölçekli olarak üretilmesi anlamına gelir. Toplu konut projeleri, teknik ve ekonomik verimlilik sağlamanın yanı sıra kent

planlamasında altyapı maliyetlerini azaltma ve konut açığını kapatma amacı taşır (Keleş, 2010, ss. 366–367).

Konutun yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal yönleri de bulunmaktadır. Konutsal tatmin, bireylerin yaşadıkları konutlardan memnuniyet düzeylerini ifade eder. Bu kavram, konutun fiziksel özelliklerinden çok, kullanıcının beklentileri ve yaşam tarzıyla ne ölçüde örtüştüğüyle ilgilidir (Günel & Esin, 2007, s. 25).

Konut çevresi, bireyin yaşadığı fiziksel ortamın yanı sıra sosyal bağlamını da kapsayan bir kavramdır. Yalnızca konutun bulunduğu fiziki alanı değil; komşuluk ilişkileri, sosyal olanaklar, güvenlik, ulaşım gibi unsurları da içine alır (Kellekçi & Berköz, 2006, s. 168).

Konut Politikası Araçları

Ülkelerin konut sektörüne müdahalesi; sosyal adaletin tesisi, ekonomik istikrarın sağlanması ve mekânsal planlamanın sürdürülebilirliği açısından merkezi bir öneme sahiptir. Bu müdahaleler genellikle düzenlemeler, vergilendirme ve sübvansiyon politikaları, sosyal konut üretimi ve kentsel yenileme uygulamaları gibi araçlarla gerçekleştirilir. Konut piyasasına yönelik hukuki düzenlemeler arasında en yaygın olanı kira denetimi olup kira artışlarının sınırlanması, tahliye süreçlerinin yasal koşullara bağlanması ve kiracı haklarının korunması gibi mekanizmaları içermektedir (Boelhouwer, 1993, s. 406). Bu uygulama, özellikle arzın yetersiz, talebin ise yoğun olduğu kentleşme dönemlerinde sosyal dengeyi korumaya hizmet etmektedir (Keleş, 2019).

Konut finansmanı alanında ise hükümetler, kredi biçimlerini, faiz oranlarını ve ipotek sistemlerine dair koşulları belirleyerek düşük ve orta gelir gruplarının konut edinimini kolaylaştırmayı hedefler. Gerekteğinde bu kredilere devlet garantisi sağlanabilir veya faiz desteği uygulanabilir (Milliyet Emlak, 2025).

Yapı ve konut standartları da devlet müdahalesinin bir diğer yönünü oluşturmaktadır. İmar izinleri, yapı ruhsatları, malzeme uygunluğu, kat yüksekliği ve iskan süreçleri gibi teknik düzenlemeler, yalnızca yapısal güvenliği değil; aynı zamanda çevresel sürdürülebilirliği ve afetlere dayanıklılığı da güvence altına almaktadır. Diğer bir müdahale aracı olan vergi politikaları, hem piyasanın düzenlenmesinde hem de yatırım eğilimlerinin yönlendirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Arsa ve bina vergileri, gayrimenkul gelir vergileri, değer artış kazancı vergileri ve katma değer vergisi gibi kalemler bu bağlamda önemli bir yere sahiptir (Öngören, 2013, ss. 9–12; 2020, ss. 36–49). Vergi oranlarının artırılması ya da istisna uygulanması yoluyla devlet, piyasa üzerinde arz-talep dinamiklerini yönlendirebilir (Özlük, 2014, ss. 100–104).

Devletlerin konut piyasasına müdahalelerinin önemli araçlarından biri olan sübvansiyonlar, toplumsal refahı artırmak ve konuta erişimi kolaylaştırmak amacıyla sunulan mali desteklerdir. Bu destekler, arz ve talep yanlı sübvansiyonlar olarak ikiye ayrılır. Arz yanlı sübvansiyonlar, konut üreticilerine yönelik olup maliyetleri azaltarak konut arzını artırmayı hedeflerken; talep yanlı sübvansiyonlar (nakit yardımlar, dolaylı vergi kolaylıkları), hanehalkının konut edinme veya kiralama gücünü artırmaya odaklanmaktadır. Devlet destekli konut kredilerinde düşük faiz oranları ya da vergi muafiyetleri bu sübvansiyon türüne örnek verilebilir (Türel, 1998, ss. 42–46).

Sosyal konut politikaları, özellikle iki dünya savaşı arasında hız kazanan kentleşme ve yoksullaşmanın etkisiyle, devletlerin müdahale alanına dönüşmüştür. Başlangıçta sadece işçi sınıfının barınma sorunlarını çözmeye odaklanan bu politikalar, savaş sonrası dönemde orta gelirli kesimleri de kapsayacak şekilde genişletilmiş ve genel sosyal kalkınma hedeflerinin bir bileşeni haline gelmiştir. Bu süreçte kamu otoriteleri sadece konut sağlayıcı değil, aynı zamanda denetleyici ve yönlendirici bir rol üstlenmiştir. Küreselleşmenin etkisiyle kentlerde artan mekânsal eşitsizlik ve yoksulluğun konuta erişimi güçleştirilmesi, sosyal konutun yalnızca bir barınma aracı değil; aynı zamanda sosyal refah ve bütünleşmenin de aracı olmasına neden olmuştur (Economic Commission for Europe, 2015, ss. 6–8).

Sosyal konut tarihine bakıldığında, ilk büyük uygulama 19. yüzyılın sonunda İngiltere’nin Bethnal Green bölgesinde gerçekleştirilmiş ve bu alan, sağlıklı koşullarda yaşayan 6000 kişilik nüfus için modern konut alanına dönüştürülmüştür. Bu tür kentsel dönüşüm projeleri, yalnızca mekânsal iyileştirme değil aynı zamanda sosyal yapının dönüştürülmesini de amaçlamıştır. Sosyal konutlara ilişkin ilk yasal düzenlemeler Belçika’da (1889), ardından İngiltere (1890) ve Fransa’da (1894) yürürlüğe girmiş; günümüzde en gelişmiş sosyal konut sistemlerinden birine sahip olan Hollanda’da ise ilk uygulamalar 1901’de başlamıştır. Bu tarihsel süreç, sosyal konutun sanayileşen toplumlarda doğduğunu ve ilk hedef kitlenin yoksul işçiler olduğunu ortaya koymaktadır (Reinprecht, 2007, ss. 33–35).

Sosyal konut üretiminde devlet farklı yöntemler benimsemektedir. Bunlar doğrudan kamu eliyle yapılan üretimlerin yanı sıra kooperatiflere ve özel firmalara sağlanan vergi avantajları ve kredi desteklerini de içerir. Ayrıca dar gelirli hanehalklarına kira yardımları, gelir destekleri ve vergi indirimleri gibi uygulamalarla sosyal konuta erişim artırılmaktadır. Bu yaklaşım, sosyal konutu salt fiziksel bir yapı olmaktan çıkarıp sosyal politika sisteminin bir bileşeni haline getirmiştir. Sosyal konut politikasıyla ilişkili bir diğer araç ise kentsel yenileme projeleridir. Sağlıksız, yasadışı ve çöküntü haline gelmiş kentsel alanların günümüz yaşam standartlarına göre yeniden düzenlenmesini kapsayan bu projeler, yalnızca fiziksel dönüşümü değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik entegrasyonu da hedeflemektedir (Akalin, 2016, s. 110).

Türkiye’de Konut Politikası ve Yasal Düzenlemeler (1923–2000)

Türkiye’de 1923–1950 Konut Politikası ve Yasal Düzenlemeler

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun akabinde devlet, siyasal, ekonomik ve kültürel alanda kapsamlı bir yeniden yapılanma sürecine girmiştir. 1930’lara kadar gerçekleştirilen reformlar kapitalist gelişmenin önünü açmayı hedeflemiş, ancak bu dönüşüm daha çok kent merkezlerinde etkili olmuş, kırsal alanlara sınırlı düzeyde yansımıştır (Keleş, 1989, s. 63). 1930’larda devletçilik eksenli politikalar, Türkiye’de sanayi kapitalizminin kurumsal ve hukuki altyapısını şekillendirmiş, güçlü bir sanayi burjuvazisinin ortaya çıkışı ise 1950’lerin ekonomik liberalleşme sürecinde gerçekleşebilmiştir. 1923–1945 döneminde devletin gündeminde çeşitli konut sorunları yer almıştır. Bunlardan ilki, Kurtuluş Savaşı sonrasında Batı Anadolu’da Yunan işgali nedeniyle tahrip olan kentlerin yeniden inşa edilmesi olmuştur. İkincisi, Ankara’nın başkent ilan edilmesiyle ortaya çıkan yeni kentsel yerleşim ve konut ihtiyacı olmuştur. Üçüncü sorun ise 1930’lu yıllarda uygulanan sanayileşme politikalarının, demiryolu hatları üzerinde küçük kentlerde sanayi tesislerinin kurulmasıyla birlikte doğurduğu işçi konutu ihtiyacının ortaya çıkmasıdır (Toprak, 1990, s. 38).

Bu dönemde önemli bir düzenleme olarak 1923 yılında çıkarılan “Mübadele, İmar ve İskân Kanunu” ile mübadillerin yurda yerleştirilmesi amaçlanmıştır. 1945 yılına kadar mübadiller için toplam 132.150 konut inşa edilmiştir. Başkent Ankara’da ise özellikle memurların konut ihtiyacı öne çıkmıştır. Bu kapsamda, 1925 tarihli 586 sayılı yasa ile memurlara konut kooperatifleri kurmaları için aylıklarının yarısı kadar avans verilmesi sağlanmış; 1928’de 1352 sayılı yasa ile memur konutları yapımı desteklenmiş ve 1929’da 1452 sayılı yasa ile memurlara konut tazminatı ödenmesi kabul edilmiştir. Ayrıca, 1926 yılında çıkarılan 844 sayılı kanunla, Emlak ve Eytam Bankası 20 milyon TL sermaye ile kurulmuş ve özellikle de Ankara’nın konut ihtiyacına öncelik verilmiştir (Keleş, 2010, s. 445).

1937’den itibaren devletin yıllık bütçesine memur konutları için ödenek ayrılması eklenmiş, 1944 tarihli 4626 sayılı Kanun ile memur konutu inşası devlet görevi haline gelmiştir. Ankara’daki memur konutlarının dışında, ülke genelinde yurttaşların barınma sorunlarını çözmeye yönelik olarak 1923’te çıkarılan Mübadele, İmar ve İskân Kanunu kapsamında 1945’e kadar 132.150 konut inşa edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın ekonomik etkileriyle birlikte 1939’da çıkarılan Milli Koruma Kanunu ile kira artışları dondurulmuş, kiracıların haksız tahliyelerini önleyen hükümler getirilmiştir. 1946’da çıkarılan 4947 sayılı yasa ile Emlak ve Eytam Bankası, Emlak Kredi Bankası’na dönüştürülmüş; konut finansmanı genişletilerek düşük faizli krediler sağlanması ve

konut yapımının teşvik edilmesi hedeflenmiştir (Çoban, 2012, ss. 78–81).

1947 tarihli 5020 sayılı Kanun ile 1939 yılına ait kira bedelleri %20 oranında artırılmış, ancak 1953 tarihli 6084 sayılı Kanun ile kira denetiminin 1955 yılı itibarıyla sona erdirilmesi öngörülmüştür. Buna rağmen ekonomik koşullar nedeniyle kira denetimine yeniden dönülerek, 1939 kira bedellerine günün şartlarına uygun ilaveler yapılmıştır. İşçilerin artan konut sorununa çözüm getirmek amacıyla 1949 yılında 5417 sayılı İhtiyarlık Sigortası Kanunu yürürlüğe girmiştir (Toprak, 1988, ss. 38–40).

Bu dönemde, Sosyal Sigortalar Kurumu ve Emlak Kredi Bankası gibi kuruluşlar edinilen tasarrufların konut üretiminde kullanılmasını sağlamak için kredi desteği sunmuş, Vakıflar Bankası ve Türkiye Öğretmenler Bankası da ipotek kredisi verme yetkisiyle faaliyette bulunmuştur. Ancak Ziraat ve İller Bankası'nın bu alandaki katkısı sınırlı kalmıştır. 1948 yılında çıkarılan 5218 ve 5228 sayılı yasalar, belediyelerin konut sorunuyla ilgilenmesine yönelik önemli düzenlemeler getirmiştir. 5218 sayılı yasa, mevcut gecekonduların ıslahı amacıyla çıkarılmış, ıslah edilebilen yapıların iyileştirilmesi, ıslah edilemeyen yapıların sahiplerine yeni yerler gösterilmesi öngörülmüştür. Belediye sınırları içindeki hazine arazilerinin devriyle ucuz arsa üretimi sağlanmış, gecekonduların bu arsalar tahsis edilmiştir. 5228 sayılı Bina Yapımını Teşvik Kanunu ise belediyelere, tüm hazine arazilerinde konut için arsa üretme görevi vererek bu yetkiyi genişletmiştir. Ayrıca üretilen arsaların kişilere ve kooperatiflere tahsisi, vergi bağışıklıkları ve kredi kolaylıkları da yasada düzenlenmiştir. Ancak her iki yasa da, üretilen arsaların mülkiyetinin kamuya ait olması yerine satışa sunulması ile özel mülkiyete geçişe zemin hazırlamıştır (Arü, 1970, ss. 3–4).

Türkiye’de 1950–1980 Konut Politikası ve Yasal Düzenlemeler

1950–1980 döneminde Türkiye’de hızlı kentleşme, artan gecekondular ve tarım dışı sektörlerdeki işgücü artışıyla birlikte toplumsal ve ekonomik yapıda ciddi dönüşümler yaşanmıştır (Keleş, 2015, s. 78). Bu süreçte konut politikalarının odağı başkentten büyük kentlere kaymış, gecekondular sorununa çözüm bulmak amacıyla çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Ancak konut üretimini artırmaya yönelik teşvikler, beklenen başarıyı sağlayamamıştır. 1950’li yıllarda konut politikaları bireysel inisiyatiflere bırakılmış, devlet barınma sorununa doğrudan müdahale etmekten kaçınmıştır. 1950’de çıkarılan 5656 sayılı Kanun ile belediyelere konut üretme ve kiralama yetkisi verilmiş, ancak uygulamada etkin bir rol üstlenilmemiştir. 1953’te çıkarılan 6188 sayılı Bina Yapımını Teşvik Kanunu da konut açığını kapatmakta yetersiz kalmıştır (Çoban, 2012, s. 84).

Bu dönemde yap-satçılık uygulaması yaygınlaşmış, 1954’te Tapu Kanunu’nda yapılan değişikliklerle tek parselde çok katlı yapıların önü açılmıştır. 1965 tarihli Kat Mülkiyeti Kanunu ile daire bazlı mülkiyet yasal hale gelmiş ve yap-satçılık daha da hız kazanmıştır (Çoban, 2012, s. 81). Önemli bir gelişme olarak 1958 yılında İmar ve İskân Bakanlığı kurulmuş, bakanlık bölgesel ve yerel planlama, konut üretimi ve afet önlemleri gibi konularda görev üstlenmiştir. 1961 Anayasası’nın 49. maddesi ile devlet, dar gelirli ailelerin sağlıklı konut ihtiyacını karşılamakla yükümlü tutulmuş; gecekondular alanlarının iyileştirilmesi, altyapı hizmetlerinin götürülmesi ve konut üretiminin teşviki hedeflenmiştir (Akalin, 2016, ss. 114–115). Bu çerçevede gecekondular alanlarının altyapısının geliştirilmesi, iyileştirme çalışmaları ve mal ediniminin kolaylaştırılması hedeflenmiştir. Bütçe dışı kaynaklarla oluşturulan Toplu Konut Fonu ile konut sektöründe özelleştirme politikaları da teşvik edilmiştir (Arü, 1970, ss. 3–4). 1948’de gündeme gelen gecekondular ve yap-satçılık, 1965’te Kat Mülkiyeti Kanunu ve 1966’da çıkarılan 775 sayılı Gecekondular Kanunu ile yasal hale gelmiştir. Bu kanunla ıslahı mümkün olan gecekonduların iyileştirilmesi, tasfiye edilmesi ve yeni gecekondular yapımının önlenmesi amaçlanmıştır. Ancak, sağlıklı yapılaşmanın önüne geçilememiş, bu da 1967 sonrası toplu konut fikrinin önem kazanmasına neden olmuştur. İlk toplu konut üretimi girişimleri daha çok özel sektör ve yerel yönetimler eliyle gerçekleşmiş, toplu konut üretiminin kurumsallaşması ise ancak 1980’li yıllarda sağlanabilmiştir (Keleş, 2010, s. 449).

Türkiye’de 1980–2000 Konut Politikası ve Yasal Düzenlemeler

1980 sonrası Türkiye’de konut politikaları, yaşanan askeri darbe ve 24 Ocak 1980 Ekonomik Kararları çerçevesinde önemli değişiklikler göstermiştir. Bu dönemde devletin etkin olduğu sosyal konut politikalarının yerini özel sektörün ağırlık kazandığı bir konut politikası anlayışı almıştır. Dışa açık ve neoliberal ekonomi modeline geçişle birlikte, devlet konut üretiminden çekilmiş, büyük ölçekli toplu konut uygulamaları teşvik edilmiştir. 1984 yılında kurulan TOKİ ile devlet, toplu konut üretiminde piyasa mekanizmasını desteklemiş, konut üretiminde kooperatifler ve belediyeler gibi aktörlerin rolü artmıştır. Toplu Konut Yasası ve sağlanan kredi olanakları ile büyük ölçekli konut üretimleri desteklenmiş, küçük ölçekli üretimlerin yerine devasa toplu konut projeleri teşvik edilmiştir. Emlak Bankası gibi kamu bankaları ise piyasaya doğrudan müdahalede etkin olamamıştır (Çoban, 2012, ss. 91–95).

1982 Anayasası ile devlet, sadece yoksul kesimler için değil, tüm toplumsal kesimler için konut gereksinimlerini karşılamakla yükümlülüğü altına girmiştir. Ancak 1980’ler sonrası politikalar ağırlıklı olarak orta ve üst gelir gruplarına yönelmiş, yoksul kesimlerin konut sorunları büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Bu dönemde 1980 yılında Milli Konut Politikası açıklanmış ve

ardından 1981’de çıkarılan 2487 sayılı Toplu Konut Kanunu ile alt ve orta gelir grubuna yönelik toplu konut üretimi hedeflenmiştir. Fondan yararlanmak için bireyin kendi, eş veya velayeti altındaki çocuklarına ait konutunun bulunmaması, alt veya orta gelir grubuna mensup olması gibi şartlar getirilmiş, üretilecek konutların 100 m²’yi geçmemesi öngörülmüştür. Ancak bu yasanın ömrü kısa sürmüş ve 1984’te kabul edilen 2985 Toplu Konut Kanunu ile kapsamı genişletilmiş, sosyal sınırlamalar azaltılarak daha çok serbest piyasa koşullarına dayalı bir konut üretim süreci başlatılmıştır. Böylece kooperatifler aracılığıyla yapılan toplu üretim, özel sektörle iş birliği içinde hız kazanmıştır (Türel, 1989, ss. 138–150).

2985 sayılı Toplu Konut Kanunu, devlet bütçesinden doğrudan kaynak aktarmak yerine, vergi ve satış gelirlerinden pay ayrılarak oluşturulan bir Toplu Konut Fonu mekanizması getirmiştir. Bu düzenleme ile yalnızca yapı kooperatifleri değil, özel sektör şirketleri, yapsatçılar ve konutla ilgili sanayi kuruluşları da fondan yararlanabilmiştir (Karasu, 2009, s. 255). Toplu Konut Fonu sayesinde konut yatırımlarının GSMH içindeki payı %16’dan %21’e yükselmiştir. Ancak 2985 sayılı Kanun ile bir dizi sosyal nitelikli sınırlama kaldırılmıştır. Ferdi kredi imkânı getirilmiş, ev sahibi olmama şartı kaldırılmış ve konut büyüklüğü 100 m²’den 150 m²’ye çıkarılarak kamu destekli lüks konut yapımının önü açılmıştır. Yap-satçılar da doğrudan destek kapsamına alınmıştır. Bu düzenlemeler, özellikle yapı kooperatifleri aracılığıyla konut üretimini artırmıştır. 1960’larda konut üretiminde 7%’yi geçemeyen kooperatif payı, 1980’lerde 30%’un üzerine çıkmıştır. Kooperatif sayısı da 1979’da 14.872 iken, 1998’de 38.450’ye ulaşmıştır (Çoban, 2012, ss. 94–95).

1990 yılında Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi ikiye ayrılarak TOKİ bağımsız bir yapı haline getirilmiştir. 1993 yılına kadar bağımsız bütçeyle faaliyet gösteren Toplu Konut Fonu, bu tarihten sonra genel bütçeye dahil edilmiş, 2001 yılında ise bu fonun faaliyetine son verilmiştir. 1984–1993 yılları arasında 877.984 konut fon desteği alırken, 1993–1999 döneminde bu sayı 252.177’ye düşmüştür. 1984–2003 yılları arasında ise toplam 1.048.310 konut için kredi desteği sağlanmıştır (Demir & Palabıyık, 2005, ss. 3–10).

2000 Sonrası Türkiye’de Konut Politikası

2000 Sonrası Türkiye’de Konut Politikası ve Yasal Düzenlemeler

2000’li yıllardan itibaren Türkiye’de konut politikaları, özellikle kentsel dönüşüm projeleri etrafında şekillenmiştir. Marmara Depremi’nin ardından, mevcut kentsel stokun yenilenmesi, gecekonduların alanlarının rehabilitasyonu ve tarihi bölgelerin restorasyonu gibi gerekçelerle kapsamlı dönüşüm çalışmaları başlatılmıştır. Bunlardan biri 6305 sayılı Afet Sigortaları Kanunu’nudur. Kanunun amacı, binalarda deprem

nedeniyle oluşabilecek maddi zararların karşılanabilmesi için zorunlu deprem sigortasının yapılmasını sağlamak ve sigorta şirketlerinin teminat vermekte zorlandığı ya da hiç teminat sağlayamadığı çeşitli afet ve riskler sonucu ortaya çıkabilecek maddi ve bedeni zararlar için sigorta ve reasürans teminatlarına ilişkin yöntem (usul) ve esasları düzenlemektir (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2015, ss. 93–100).

Geçmişte gecekondulaşmaya göz yuman merkezî ve yerel yönetimler, kent topraklarındaki artan rant potansiyelini değerlendirmek amacıyla gecekondular bölgelerinde müdahalelere yönelmiştir. Bu dönemde ayrıca “Acil Eylem Planı” devreye alınmıştır. 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizlerin akabinde, 2002 genel seçimlerinde iktidara gelen AKP, yayımladığı Acil Eylem Planı ile konut ve kentsel dönüşüm politikalarını öncelikli bir alan hâline getirmiştir. Planın 44. maddesinde, gecekondular alanlarının modern kent dokusuna entegre edilmesi ve belediyelere bu süreçte artırılmış yetkiler verilmesi hedeflenmiştir (Olgun, 2014, s. 239). Bununla birlikte acil durum yönetimine uygun şekilde planlanmamış yapılar ve yatırımlar, meydana gelen acil durumlarda önemli maddi kayıplara yol açmaktadır. Bu nedenle, acil eylem planları çerçevesinde mevcut yapıların ülkemizde geçerli olan yönetmeliklere ve günümüz koşullarına göre yeniden değerlendirilmesi, gerekli güncellemelerin yapılması ve bu sürecin ülkenin stratejik gelişim hedefleri doğrultusunda sürdürülebilir kalkınma çalışmalarına entegre edilmesi gerekmektedir (Taş & Erdal, 2015, ss. 28–30). Bu bağlamda, kentsel alanların inşa edilme, planlanma ve yönetilme yöntemlerinin önemli ölçüde değiştirilerek sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması amaçlanmalıdır (Taner, 2020, s. 203).

AKP hükümetleri döneminde, özellikle TOKİ Başkanlığı eliyle yürütülen projeler konut politikalarının merkezinde yer almıştır. Kentsel dönüşüm kavramı yalnızca mevcut yapıların yenilenmesi değil, aynı zamanda henüz yapılaşmamış alanların planlı bir şekilde geliştirilmesini de kapsamaktadır (Koçak & Tolanlar, 2008). 2003 sonrası konut politikası, önceki dönemlerden farklı olarak daha bütüncül ve kurumsallaşmış bir planlama anlayışı sergilemiştir. AKP tarafından “Acil Eylem Planı” kapsamında başlatılan konut seferberliği 2003–2010 yılları arasındaki faaliyetleri kapsamaktadır (TOKİ, 2011, s. 11).

Bu süreçte, Türkiye genelinde 81 il, 800 ilçe ve 1.945 şantiyede yürütülen inşaat çalışmaları sonucunda toplam 491.225 konut üretilmiştir. Üretilen konutların önemli bir bölümü sosyal konut niteliği taşımaktadır. Bu kapsamda, 196.880 konut düşük ve orta gelir grubundaki vatandaşlara, 135.972 konut alt gelir grubuna ve yoksul kesimlere, 54.930 konut gecekondular dönüşüm projelerine, 17.985 konut afet mağdurlarına ve 3.907 konut da tarım köy uygulamaları çerçevesinde 35 köye inşa

edilerek tahsis edilmiştir. Böylece toplamda 409.674 konut sosyal konut kategorisinde değerlendirilmiştir. Öte yandan, 81.551 konut kaynak geliştirme projeleri kapsamında üretilmiş olup bu konutlardan 58.003'ü Emlak Konut Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı (GYO) tarafından gerçekleştirilmiştir. Konut seferberliği kapsamında ayrıca yerel yönetimlerle iş birliği içerisinde yürütülen geniş kapsamlı Kentsel Yenileme Programı doğrultusunda 256 projede toplam 184.857 konutluk gecekondü dönüşüm çalışmaları planlanmıştır. Bu projelerden 115 bölgede 54.930 konutluk uygulamalar başlatılmış ve bu uygulamalardan 31.713 konutun inşası tamamlanmıştır (Eşkinat, 2012, ss. 164–165).

2017'ye kadar ruhsatsız inşa edilen yapılar için uygulanan İmar Barışı (3194 Sayılı İmar Kanunu Geçici 16. madde) ile kaçak yapılar kayıt altına alınmış, altyapı hizmetlerinden yararlanma, mülkiyet işlemleri ve kredi kullanımı kolaylaştırılmıştır. Ancak bu durum, uzun vadede kaçak yapılaşmayı meşrulaştırarak şehircilik ilkelerine zarar verecek sonuçlar doğurmuştur (Markoç, 2019, s. 3606). 2000'li yılların başından itibaren, küreselleşmenin etkisiyle Türkiye'de konut üretimi daha çok üst gelir gruplarına yönelmiş; yabancı yatırımcılara konut edinme hakkı tanınmıştır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın imar barışı uygulamasına ilişkin yaptığı açıklamada, bugüne kadar 10,5 milyon vatandaşın bu düzenlemeye başvurduğu ve toplamda 17,5 milyar liranın üzerinde bir gelir elde edildiği belirtilmiştir (Anadolu Ajansı, 2019). 1 Mayıs 2019 tarihine kadar en fazla başvurunun yapıldığı iller arasında kaçak yapıların büyük bir kısmının yer aldığı İstanbul ilk sırada yer almıştır. Yaklaşık 2 milyon kaçak yapının bulunduğu kentte, söz konusu tarihe kadar 1 milyon 722 bin 696 kişi imar barışından yararlanmak için başvuru yapmıştır. İstanbul'u, 795 bin 934 başvuru ile İzmir takip etmiş; Ankara ise 452 bin 295 başvuru ile vatandaşların yoğun ilgi gösterdiği ilk üç şehir arasında yer almıştır (Yapı Kayıt Belgesi Tebliği, 2019).

2005'te çıkarılan 5393 sayılı Belediye Kanunu ile yerel yönetimler kentsel dönüşüm sürecinde aktif rol almaya başlamıştır. Aynı yıl, Sulukule örneği ile başlayan tarihî yenileme projeleri, alt sınıfların kentsel merkezlerden dışlanmasına yol açmış ve dönüşüm süreçlerinde sosyal adalet sorunları doğmuştur. Fikirtepe, Gaziosmanpaşa Sarıgöl ve Ankara Altındağ gibi alanlarda da benzer örnekler yaşanmıştır. 2014–2018 Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı; konut arzının özellikle alt gelir gruplarına yönelik artırılmasını, yaşlılar ve engellilere uygun yaşam alanları tasarlanmasını ve yönetim ilkesine dayalı kentsel dönüşüm uygulanmasını önermiştir (World Bank, 2025). Kahramanmaraş depremi sonrası şehirlerin yeniden inşası için başlatılan çalışmalar kapsamında, toplam 518 bin 192 şehir konutu ve 161 bin 808 kırsal konut olmak üzere toplamda 680 bin konut ve köy evi ile birlikte, 114 bin 320 dükkân, 23 bin 511 ahır, 1.736 samanlık ve 30 bin 433

diğer bağımsız bölüm olmak üzere toplam 850 bin bağımsız birimin inşa edileceği açıklanmıştır. Bu büyük dönüşüm sürecinde 650 bin konut ve köy evinin yapılması planlanmakta, bunlardan 319 konutun ise yıl sonuna kadar afetzedelere teslim edilme konusu ise hükümet politikası olarak benimsenmiştir (Özhaseki, 2023a).

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından açıklanan verilere göre, 180 bin konut ve köy evinin inşasına fiilen başlanmış, yaklaşık 140 bin konut ise proje aşamasındadır. Bu süreçte, 120 bin 389 konut TOKİ tarafından, 21 bin 921 konut ise Emlak Konut GYO tarafından özellikle Adıyaman ilinde olmak üzere inşa edilmeye başlanmıştır (Özhaseki, 2023b). Ayrıca, 4 bin konut için projelendirme çalışmalarının sürdüğü, 37 bin 129 köy evinin Yapı İşleri Genel Müdürlüğü eliyle yapıldığı ve 32 bin 871 konutun proje süreçlerinin devam ettiği belirtilmektedir. Deprem bölgesinde toplam 143 bin 271 köy evinin, ahipleriyle birlikte inşa edilmesi hedeflenmektedir. Gaziantep'in Nurdağı ilçesindeki Belpınar ve Mesthüyük köyleri ile Kahramanmaraş'ın Türkoğlu ilçesine bağlı Özbek köyünde yaklaşık 100 köy evinin teslim edilerek hak sahiplerine ulaştırıldığı da ayrıca ifade edilmektedir (İletişim Başkanlığı, 2025).

TOKİ'nin Konut Politikası Üzerindeki Etkisi

2000 sonrası Türkiye'de kentsel dönüşüm politikaları, yalnızca mekânsal iyileştirmeyi değil, aynı zamanda ekonomik büyümenin ve sermaye birikiminin itici gücü olarak kent mekânının yeniden üretimini hedeflemiştir. Bu süreçte kentleşme, neoliberal politikaların mekânsal uzantısına dönüşerek, inşaat ve gayrimenkul odaklı birikim stratejilerinin önünü açmıştır. Yalçın ve arkadaşlarına göre, bu dönüşüm süreci, 1999 depremi gibi afetleri meşrulaştırıcı bir gerekçeye dönüştürmüştür; devletin asli işlevlerinden biri olan kamu yararı anlayışını, sermaye birikimi lehine şekillendirmiştir. Aynı dönemde İstanbul başta olmak üzere büyükşehirlerde uygulanan projeler, genellikle rant değeri yüksek bölgelerde yoğunlaşmış; bu durum kent yoksullarının yerinden edilmesine, sosyal ayrışmanın derinleşmesine ve mekânsal eşitsizliklerin artmasına neden olmuştur. Kentin özellikle kuzey kuşağında yürütülen büyük altyapı projeleri (örneğin 3. Köprü, 3. Havalimanı), doğal alanların ve kırsal karakterin sermaye birikimi süreçlerine dâhil edilmesini hızlandırmıştır. Bu da hem ekolojik tahribat hem de iklim değişikliği açısından riskli bir tabloyu beraberinde getirmektedir (2014).

TOKİ, 1984 yılında 2985 sayılı yasa ile kurulmuş ve başlangıçta konut kooperatifleri üzerinden finansman sağlama odaklı faaliyet göstermiştir. 1984–2002 döneminde yaklaşık 940.000 konutun finansmanına destek sağlanmış, 2001 yılında Toplu Konut Fonu kaldırılmış ve TOKİ'nin işlevi daralmıştır. AKP iktidarı sonrasında, TOKİ'nin görev alanı genişlemiş ve

özellikle kentsel dönüşüm ile sosyal konut üretiminde merkezi bir aktör hâline gelmiştir. 2003 tarihli 4966 sayılı kanunla TOKİ, özel sektör ile ortaklık yapabilme ve geniş mali kaynak yaratabilme yetkileri kazanmıştır. Emlak Konut GYO’nun yeniden yapılandırılması da TOKİ’nin elini güçlendirmiştir. 2004 yılında Arsa Ofisi’nin yetkileri TOKİ’ye devredilmiş, böylece arsa üretimi ve dağıtımı tek elde toplanmıştır (Genç, 2008, ss. 116–126).

TOKİ, 2004’te Başbakanlığa bağlanmış; göçmen konutları projeleri gibi yeni sosyal görevler üstlenmiştir. 2007’de Gecekondu Kanunu’ndaki değişikliklerle, gecekondu dönüşüm yetkileri de TOKİ’ye verilmiştir. 2008 küresel krizinin etkilerini azaltmak için TOKİ’ye, kâr amaçlı projelere katılma, yurtdışı projeler geliştirme, afet konutu üretme gibi yeni yetkiler verilmiştir. 2009 sonrası dönemde TOKİ, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü ile iş birliği yaparak düşük gelirli gruplara yönelik, taksitleri uzun vadeye yayılmış sosyal konut projeleri geliştirmiştir. Bu model, batılı ülkelerdeki kiralık sosyal konutlardan farklı olarak mülkiyete dayalı bir sistem oluşturmuştur. TOKİ Başkanlığı, yalnızca yurtiçindeki barınma ihtiyacını karşılamakla sınırlı kalmayıp, göçmenlerin konut sorununa da müdahale eden sosyal bir aktör olarak faaliyet göstermiştir. Bu kapsamda ilk büyük uygulama, 1989 yılında Bulgaristan’dan Türkiye’ye zorunlu göç eden yaklaşık 300.000 soydaşın konut ihtiyacını karşılamaya yönelik projeler olmuştur. Göçmenlerin yoğunlaştığı illerde, devlet destekli konut üretimi ile barınma krizine hızlı çözüm getirilmiştir. Projelerin finansmanı için uluslararası destek sağlanmış; Avrupa Konseyi Kalkınma Bankası’ndan 376,7 milyon doları, İslam Kalkınma Bankası’ndan ise altyapı projeleri için 10 milyon dolar tutarında geri ödemeli kredi temin edilmiştir. Ayrıca, sosyal hizmet altyapısı için 5 milyon dolarlık hibe alınmıştır (Gürer, 2024, ss. 115–141). 1992 yılında kabul edilen 3835 sayılı Kanun kapsamında, asimilasyon politikalarına maruz kaldıkları için Türkiye’ye göç eden Ahıska Türklerinin barınma ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla sürecin koordinasyonu TOKİ Başkanlığı’na verilmiştir. Bu kapsamda TOKİ, Ahıska Türklerinin yerleşimine yönelik olarak İzmir, Bursa illerinde çeşitli konut projeleri geliştirmiş ve uygulamaya koymuştur (TOKİ, 2022).

2019 yılında “Her Yıl 100 Bin Yeni Sosyal Konut” projesi başlatılmıştır. Yatay mimariye dayalı, 2+1 ve 3+1 dairelerden oluşan konutlar için belirli sosyal kategoriler öncelikli tutulmuş; başvuru koşulları ve ücretler belirlenmiştir. Bu projelerle TOKİ, hem konut arzını artırmayı hem de sosyal devlet ilkesi doğrultusunda düşük gelirli grupları ev sahibi yapmayı hedeflemiştir. 2000 sonrası süreçte TOKİ, ülke genelinde çok yönlü projeler üretmiş, konut üretimini çeşitlendirerek sosyal, ekonomik ve afet kaynaklı ihtiyaçlara yanıt vermeyi

hedeflemiştir. TOKİ’nin konut programı kapsamında tarım köy uygulamaları, göçmen konutları, sosyal konutlar, afet konutları, uydu kent projeleri ve gelir paylaşım projeleri önemli yer tutmuştur (TOKİ, 2025).

Tarım Köy Uygulamaları, kırsal alanlarda ekonomik ve sosyal hayatı canlandırmayı amaçlamış; yerel üretim, örgütlenme, teknolojik destek ve yöresel mimarinin korunması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda Adana Yüreğir Buruk Köyü, Aydın İncirliova ve Erzincan Yayla başı gibi projeler hayata geçirilmiştir. Göçmen Konutları, 1989 yılında Bulgaristan’dan zorunlu göç eden soydaşlar için başlatılan çalışmaların devamı olarak, 2004 yılında TOKİ’ye devredilmiştir (TOKİ, 2019).

Sosyal Konutlar alanında, 2003 Acil Eylem Planı ile başlayan süreçte TOKİ, kaliteyi artırmayı, spekülasyonu önlemeyi ve nüfusun dengeli dağılımını sağlamayı amaçlamıştır. 2011 yılında 500.000 konut hedefini tamamlayan TOKİ, 2023 yılına kadar 700.000 konut üretmeyi hedeflemiştir. Projelerde öncelik daha az gelişmiş bölgeler ve büyükşehirlerin çeper bölgelerine verilmiştir. Afet konutları kapsamında TOKİ, Erzincan (1992), Bingöl (2003), Simav (2011) ve Van (2011) depremlerinden etkilenen bölgelerde hızla konut ve sosyal altyapı inşa etmiş; kısa sürede önemli projeleri tamamlamıştır (TOKİ, 2019). Uydu Kentler, büyük şehirlerdeki nüfus baskısını azaltmak amacıyla geliştirilmiş; Silivri, Çorlu, Lüleburgaz gibi alanlarda uygulamaya konulmuştur. İstanbul Kayabaşı projesi gibi çevreci projelerle enerji verimliliği ve kişi başına düşen yeşil alan oranı artırılmıştır. Kaynak Geliştirme ve Gelir Paylaşım Projeleri ile TOKİ, kendi mülkiyetindeki arsaları özel sektörle geliştirerek sosyal konut projelerinin finansmanını sağlamıştır. İstanbul Küçükçekmece, Eskişehir Tepebaşı ve Ataşehir gibi projeler bu modelin başarılı örneklerindendir. TOKİ, bu çok yönlü projelerle yalnızca fiziksel mekân üretimi değil, aynı zamanda sosyal devlet ilkesinin bir parçası olan konut hakkının güçlendirilmesine yönelik stratejik bir aktör konumuna gelmiştir (TOKİ, 2020). 2004 yılında yapılan düzenlemeyle TOKİ, Başbakanlığa bağlı bağımsız bir kurum hâline getirilmiş, karar alma ve uygulama süreçlerinde daha esnek bir yapıya kavuşmuştur. Aynı dönemde arsa üretimi çeşitlendirilmiş ve kurumun öz kaynaklarını kullanarak proje geliştirmesi hedeflenmiştir. Bu değişimle TOKİ, konut üretiminde merkezi bir aktör konumuna yükselmiştir. 2018 yılında ise TOKİ, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı bünyesine alınmıştır. AKP döneminde TOKİ yalnızca kurumsal yapısı itibarıyla değil, yetki alanı bakımından da büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Bu süreçte Emlak Bankası’nın gayrimenkul faaliyetleri, Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü’nün görevleri, Göçmen Konutları Koordinatörlüğü’nün işlevleri ve Bayındırlık ve İskân Bakanlığı bünyesindeki bazı dairelerin sorumlulukları TOKİ’ye devredilmiştir. Böylece, konut politikalarında merkeziyetçilik sağlanmış, bürokrasi azaltılarak

uygulama süreçleri hızlandırılmıştır (Bayraktar, 2007, s. 11). Bu dönüşümle TOKİ, sadece bir konut üreticisi değil, aynı zamanda planlı kentleşme sürecinin yönlendirici ve uygulayıcı kurumu hâline gelmiştir. TOKİ'ye konut sektörüyle ilgili şirket kurma ve iştirak etme, toplu ve bireysel konut kredisi verme, köy mimarisinin geliştirilmesi, gecekondü dönüşümü ve tarihî dokunun korunması gibi görevler verilmiştir. Gerekli görüldüğünde faiz sübvansiyonu sağlama yetkisi de TOKİ'ye tanınmıştır. Ayrıca TOKİ, yurtiçinde ve yurtdışında doğrudan ya da iştirakleri aracılığıyla proje geliştirme, kâr amaçlı projelerle finansman oluşturma ve afet bölgelerinde konut ve sosyal donatı inşası görevlerini üstlenmiştir. Hazine'ye ait arsaların bedelsiz devri ve uygulama bölgelerinde kamu personeli istihdamı gibi önemli yetkilerle donatılmıştır (Tutal & Koç, 2023, ss. 18–23).

2023 yılında ilan edilen “İlk Evim, İlk İş Yerim” projesi kapsamında yalnızca bir yıl içerisinde 250 bin sosyal konutun temeli atılmış, 2025 yılına kadar 500 bin konutluk hedef belirlenmiştir. Proje kapsamında başvurular sosyal gruplara göre önceliklendirilmiş; şehit yakınları, engelliler, gençler ve emeklilere kotalar ayrılmıştır (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2023). Deprem sonrası yeniden inşa sürecinde de TOKİ, Hatay, Adıyaman, Kahramanmaraş ve Malatya başta olmak üzere 200 binden fazla afet konutunun yapımına başlamıştır. Bu süreçte kullanılan konut tipolojisi yatay mimariye dayalı, enerji verimli ve sosyal donatılarla entegre bir yapıya sahiptir. Ayrıca, 2020 sonrası dönemde TOKİ'nin konut politikalarında sürdürülebilirlik, iklim dostu şehircilik, yeşil bina standartları gibi kavramlar da giderek daha fazla yer bulmaya başlamış; yeni projelerde kişi başına düşen yeşil alan miktarı artırılmıştır (AFAD, 2023). TOKİ projelerinde sürdürülebilirlik ilkelerine yapılan atıflar, genellikle söylem düzeyinde kalmakta; uygulamada ise bu ilkelere uyum sağlanmadığı görülmektedir. Özellikle Fikirtepe örneğinde yapılan ampirik analiz, enerji verimliliği, yenilenebilir enerji kullanımı ve malzeme seçiminde çevresel etkilerin göz ardı edildiğini göstermektedir (Diker, 2019, ss. 615–617). Türkiye'nin hazırladığı İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı'nda belirtilen hedeflerin istenilen seviyelere ulaşmadığı, yapılaşma sürecinde doğanın ve çevrenin yeterince gözetilmediği görülmektedir (Yedekçi Arslan, 2014, s. 183).

Kentsel Dönüşüm ve Yasal Düzenlemeler

Kentsel dönüşüm, bir kentsel alanın yeniden geliştirilmesi amacıyla iş olanaklarının yaratılması, altyapının iyileştirilmesi ve çevresel yenilemenin sağlanması süreci olarak tanımlanabilir. İlk kentsel dönüşüm projeleri, işlev yitiren limanlar, tren istasyonları gibi alanların yeniden işlevlendirilmesini amaçlamış, zamanla bu süreçler yaşamı ve kentli kimliğini değiştiren dönüşümlere evrilmiştir (Dinç, 2020, ss. 57–62). Kentsel dönüşüm projelerinde, karar aşamasının ardından gelen projelendirme süreci büyük önem taşımaktadır. Çünkü dönüşüm

yalnızca fiziksel dokuyu değil, aynı zamanda sosyokültürel yapıyı ve ekonomik dengeleri de derinden etkilemektedir. Bu nedenle sosyal, çevresel ve akademik gelişimi destekleyen bütüncül bir yaklaşım benimsenmelidir (Karaman, 2013).

Türkiye'de kentsel dönüşüm projeleri, özellikle TOKİ Başkanlığı aracılığıyla yürütülen uygulamalarda hem fiziksel dönüşüm hemde sosyo-kültürel dokuda derin kırılmalar yarattığı görülmektedir. Bursa Ataevler Mahallesi örneğinde yapılan saha araştırmasına göre, depreme dayanıksız dört-beş katlı içe dönük yapıların yıkılarak yerlerine sekiz-on katlı, dışa kapalı yüksek yoğunluklu konut bloklarının inşa edildiği tespit edilmiştir (Duman, 2020, ss. 79–90). Bu yapılaşma tarzı, TOKİ'nin son yıllarda savunduğu “yatay mimari” ilkesine aykırı bir pratik sergilemekte ve eleştirel literatürde “göstermelik kamusal politika söylemi” olarak nitelendirilmektedir (Türkün, 2011). Bu dönüşümün mahalle ölçeğinde yarattığı en belirgin sonuçlardan biri, nüfusun demografik yapısındaki değişimdir. Eski kuşaktan oluşan olgun nüfus, artan kira değerleri ve yaşam biçimi uyumsuzluğu nedeniyle mahalleyi terk etmekte; yerlerine genç, üst-orta gelir gruplarına mensup yeni nüfus yerleşmektedir (Göközkut & Somuncu, 2019, ss. 112–113).

Türkiye'de yürütülen kentsel dönüşüm uygulamaları, yalnızca fiziksel yapının değil; aynı zamanda toplumsal hafıza ve mahalle kimliğinin dönüşümünü de beraberinde getirmektedir. Kentleri kent yapan temel öğeler olan sokaklar, ibadethaneler, hanlar ve geleneksel mahalle yaşantısı, dönüşüm projeleriyle sistematik biçimde tahrip edilmekte; böylece şehirler birbirine benzeyen, kültürel kodları silinmiş yapılar bütününe dönüşmektedir. Bu süreçte mahalle dokusu “pazarlanabilir meta” olarak görülmekte ve dönüşüm, yerel halktan ziyade yatırımcıya hizmet eden bir araca dönüşmektedir. Yerel yönetimlerin vizyonsuzluğu ve merkezi idarenin baskın rolü, dönüşümün “halk için değil sermaye için” yapıldığına dair eleştirileri artırmaktadır. Belediye kararlarının çoğu zaman rant odaklı olması, şehirlerin özgün kimliklerinin kaybolmasına yol açmakta ve çok katlı, benzeşik kentsel bloklar ortaya çıkarmaktadır (Sezik, 2018, ss. 600–608).

Dönüşüm projeleri genellikle yapı sağlamlığının düşük olduğu gecekondü bölgeleri, çarpık yapılaşmaya sahip alanlar ve afetlerden zarar görmüş bölgelerde uygulanmaktadır. Bu uygulamalar, tarihî ve kültürel değerlerin korunmasını da gözetmeli; tarihî yapılar restore edilerek kent estetiğine ve kültürel sürekliliğe katkı sağlanmalıdır. Kentsel dönüşüm sürecinde, kent merkezlerinin canlılığının artırılması, toplu ulaşımın teşvik edilmesi, yüksek yoğunluklu ancak dengeli yapılaşmanın sağlanması ve çalışma-mesken-dinlenme işlevlerinin entegre edilmesi gibi hedefler dikkate alınmalıdır. Bu kapsamda kentsel onarım ve mekânsal bütünleşme stratejileri geliştirilmelidir (Genç, 2008, ss. 116–118). Türkiye'deki uygulamalar değerlendirildiğinde, kentsel dönüşümün

başlangıçta esasen barınma sorununa çözüm üretmek amacıyla gündeme geldiği görülmektedir. Bu nedenle, ilk dönüşüm projelerinin temel çıkış noktası doğrudan kentselleşme değil, barınma ihtiyacının giderilmesi olmuştur. Ancak zamanla dönüşüm projeleri yalnızca konut üretimiyle sınırlı kalmamış, işlevini yitirmiş ticaret merkezleri, depolar ve kamuya ait çeşitli yapılar da bu süreçlere dahil edilmiştir. Türkiye’de yaşanan Marmara ve Doğu depremleri, yapı kalitesinin ve nitelikli kentsel planlamanın ne kadar önemli olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Günümüz kentsel dönüşüm projelerinde yalnızca konut üretimi değil, ekonomik koşullar, mevcut yapı ve altyapı durumu, sosyal yaşam dinamikleri ve çevresel faktörlerin bütüncül bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Böylece kentsel dönüşüm ile kentleşme arasındaki güçlü ilişki daha görünür hâle gelmektedir (Keleş, 2017).

Kırsal alanlardan kentlere yönelik yoğun göç hareketleri, özellikle ekonomik değişimlerin etkisiyle belirginleşmiş ve bazı kentsel bölgelerde yoğun yığılmalar yaratmıştır. Bu süreçte sosyal bilinç düzeyinin düşüklüğü ve kentlere yüklenen yanlış işlevler, kentleşme sürecinde yeni sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu nedenlerle, kentsel dönüşüm projeleri yalnızca mevcut sorunlara çözüm sunmakla kalmayıp, gelecekteki kentleşme hedefleri doğrultusunda planlı müdahaleler olarak önem kazanmıştır (İçduygu & Sirkeci, 1999). Kentsel dönüşüm uygulamalarında en büyük zorluklardan biri uygulama sürecinde yaşanabilecek gecikmelerdir. Proje gecikmeleri, zamanla sosyal, ekonomik ve fiziksel bozulmaların derinleşmesine neden olmakta; kent merkezlerinde ve çevresinde beklenmeyen olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Tarihî bölgelerin, ticaret merkezlerinin veya büyük sanayi alanlarının işlevsizleşmesi de kentsel işlevişte önemli aksamalar meydana getirmiştir. Bu noktada, kentsel dönüşüm projeleri yalnızca mevcut sorunları giderme değil, aynı zamanda gelecekte ortaya çıkabilecek sorunlara yönelik önleyici bir müdahale işlevi de üstlenmiştir. 2001–2010 yılları arasında, kentsel bozulmanın yoğun olarak gözlemlendiği metruk, riskli ve çöküntü halindeki alanların iyileştirilmesi amacıyla, 175 il ve ilçe belediyesi ile TOKİ Başkanlığı ve özel sektör yatırımcıları arasında çeşitli işbirliği protokolleri imzalanmıştır (Kuyucu, 2014, ss. 71–90).

2002 yılında AKP hükümetinin iktidara gelmesiyle birlikte, Türkiye’de özel sektörün konut arzındaki rolü belirgin şekilde artmıştır. Bu dönemde, özellikle 2010 yılında özel sektör konut arzında rekor düzeyde bir artış yaşanmış; 2012 yılında ise toplam konut üretiminin yaklaşık yüzde 90’ı özel sektör eliyle gerçekleştirilmiştir. 2008–2012 yılları arasında özel sektör konut üretimi 2 milyon 905 bin 53 olarak kaydedilmiştir. Büyük sermayeli inşaat firmaları bu dönemde TOKİ ile iş birliği yaparak büyük ölçekli projeler geliştirirken, küçük ölçekli firmalar kent merkezlerinde daha çok yap-sat modeli ile küçük ve orta ölçekli konutlar üretmiştir. TOKİ’nin bu süreçte özel

sektörle kurduğu iş birliği, kentsel rant paylaşımı çerçevesinde karma yapıli bir arz biçiminin doğmasına yol açmıştır (Özlük, 2014, s. 83).

Türkiye’nin Avrupa Birliği üyelik süreciyle birlikte şekillenen yeni yönetim anlayışı doğrultusunda, kentsel dönüşüm faaliyetlerinde kamu yetkileri büyük ölçüde yerel yönetimlere, özellikle belediyelere devredilmiştir. Bu çerçevede, yaklaşık 3000 belediye, kentsel dönüşüm projeleri yürütme yetkisiyle donatılmıştır (Demirdizen, 2025). 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 73. maddesi uyarınca, belediyelere; konut, sanayi, ticaret ve teknoloji parkları gibi yapılaşma alanları ile kamu hizmeti, rekreasyon ve sosyal donatı alanlarını oluşturma, eskiyen kentsel bölgeleri yeniden inşa ve restore etme, kentin kültürel ve tarihi dokusunu koruma ve özellikle deprem riski gibi afetlere karşı önlem alma amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri yürütme yetkisi tanınmıştır (T.C. Resmî Gazete, 2005b). Kanunun ilgili maddesinde, bir bölgenin “kentsel dönüşüm ve gelişim alanı” ilan edilebilmesi için belirlenen yüzölçümü alt sınırı 5 hektar, üst sınırı ise 500 hektar olarak düzenlenmiştir. Bu çerçevede yürütülen projelerde, ilgili alanda yer alan yapıların boşaltılması, yıkımı ve kamulaştırılması gibi süreçlerin, öncelikli olarak taşınmaz sahipleriyle uzlaşma temelinde gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. Ayrıca, söz konusu maddeye 2012 yılında eklenen bir fıkra ile bina cephe yenilemeleri, özel aydınlatma sistemleri ve çevre düzenlemesi gibi müdahalelere yönelik karar alma süreçlerinin, kat maliklerinin arsa payı çoğunluğu ile belirlenmesi gerektiği hükme bağlanmıştır. Belediye Kanunu’nun 76. maddesi ise, katılımcı yönetim anlayışını desteklemek amacıyla “Kent Konseyi” mekanizmasını tanımlamaktadır. Bu maddeye göre kent konseyleri; meslek örgütleri, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve yerel halkın temsilcilerinden oluşan resmi danışma organlarıdır. Belediyeler, bu konseylerin etkili çalışmasını desteklemekle yükümlüdür. Ayrıca, konseylerde geliştirilen görüş ve önerilerin, belediye meclisinin ilk toplantısında gündeme alınması zorunluluğu da yasal güvence altına alınmıştır (T.C. Resmî Gazete, 2005b). Özellikle 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 69. ve 73. maddeleri, belediyelere kentsel dönüşüm uygulamaları konusunda önemli yetkiler tanımıştır. 69. madde, belediyelere imarlı ve altyapılı arsa üretme, konut yapma, satma ve kiralama gibi görevler verirken 73. madde, konut, sanayi ve ticaret alanları oluşturmak, kültürel ve tarihi dokuyu korumak ve deprem riskine karşı kentsel dönüşüm projeleri gerçekleştirmek için belediyelere yetki sağlamıştır (T.C. Resmi Gazete, 1966). 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nun 7/e maddesi ise büyükşehir belediyelerine, mücavir alanlar da dahil olmak üzere, kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri ilan etme ve uygulama yetkisi tanımıştır. Bu maddeyle, ilçe belediyelerine de kendi sınırları içinde dönüşüm projeleri yürütme imkânı getirilmiş ve büyükşehir belediyeleri her ölçekte imar planı ve

ruhsat işlemleri konusunda yetkilendirilmiştir. Diğer yandan, 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılması Hakkında Kanun da kentlerde yenileme alanlarının tespit edilmesi ve bu alanlarda uygulama yapılması için il özel idareleri, belediyeler ve TOKİ arasında iş birliğini mümkün kılmıştır. Bu yasal düzenleme, kentsel mirasın korunarak dönüştürülmesi açısından önemli bir araç hâline gelmiştir (Abik & Soyluk, 2022, ss. 60–62; Altınok, 2014).

Türkiye’de kentsel dönüşüm süreçlerinin yasal dayanakları incelendiğinde, önemli düzenlemelerin zaman içinde gelişerek farklı ihtiyaçlara yanıt vermeye çalıştığı görülmektedir. Bu çerçevede 775 sayılı Gecekondu Kanunu, mevcut gecekonduların tasfiyesi, ıslahı ve yeniden gecekondu yapımının önlenmesi amacıyla çıkarılmıştır (T.C. Resmî Gazete, 2004). Farklı tarihlerde yapılan değişikliklerle, gecekondu bölgelerinin planlanması konusunda TOKİ’ye önemli yetkiler verilmiş; ıslah veya tasfiye gerektiren alanların seçimi, haritalanması, imar ve ıslah planlarının hazırlanması süreçleri TOKİ’nin denetiminde gerçekleştirilmiştir. TOKİ, bu planları onaylama, değiştirme veya gerektiğinde doğrudan hazırlama yetkisine sahip kılınmıştır. Ayrıca, gecekondu bölgelerinin ıslah ve tasfiye programlarının belirlenmesi, öncelik sırasının tespit edilmesi ve belediyelere program hazırlatarak bu programların onaylanması süreçleri de yine TOKİ’nin yetki alanına dahil edilmiştir (T.C. Resmi Gazete, 2004).

Türkiye’de kentsel dönüşüm uygulamalarının hızlanması adına çıkarılan diğer önemli bir düzenleme, 5104 sayılı Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu olmuştur. 2004’te yürürlüğe giren bu kanun, Ankara’nın kuzeyinde, Protokol Yolu çevresindeki alanlarda sağlıklı yapılaşmanın ortadan kaldırılması, fiziksel çevre kalitesinin artırılması ve daha düzenli bir kentsel yaşam ortamının oluşturulmasını hedeflemiştir. Bu süreçte belediyelere proje alanındaki her türlü planlama ve ruhsatlandırma yetkisi verilmiş, projenin tamamlanmasının ardından bu yetkilerin ilgili kurumlara devredilmesi öngörülmüştür. 2011 yılında kurulan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ise, 644 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kentsel ve kırsal bölgelerdeki dönüşüm projelerinin esaslarını belirlemekle yetkilendirilmiştir. Bakanlığa, gecekondu alanları, kıyı bölgeleri ve nitelik kaybı nedeniyle orman veya mera vasfını yitirmiş alanlardaki iyileştirme, yenileme ve dönüşüm uygulamalarında yol gösterici olmak üzere usul ve esasları belirleme görevi verilmiştir (Kara, 2011, ss. 188–191).

2003 yılından itibaren yapılan yasal düzenlemeler, belediyelerin TOKİ ve özel sektörle iş birliği yaparak kentsel dönüşüm projelerini daha etkin şekilde yürütebilmelerine olanak sağlamıştır. Bu düzenlemeler, kaynak ve teknik eksiklikler nedeniyle aksayan projelerin hızlanmasına katkı sağlamış; özellikle TOKİ ile yerel yönetimler arasındaki iş birliği teşvik

edilmiştir. Ancak Dönüşüm Alanları Hakkında hazırlanan Kanun Tasarısı yasalaşmadığı için dönüşüm uygulamaları farklı mevzuatlara dayanarak sürdürülmüş; bu durum uygulamada çeşitli eleştirilere yol açmıştır (Bayraktar, 2014; Yolcu, 2021, ss. 397–400).

2020 sonrasında Türkiye’de kentsel dönüşüm uygulamaları hem afet riski hem de sosyal yapıların iyileştirilmesi açısından yeniden öncelikli politika alanlarından biri haline gelmiştir. Özellikle 6 Şubat 2023’te meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremler, riskli yapı stoğunun boyutunu bir kez daha göstermiştir. Bu süreçte, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından 11 ilde 680 binin üzerinde konutun yeniden inşa sürecine başlandığı açıklanmıştır (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2023). Aynı dönemde, İstanbul başta olmak üzere büyükşehirlerde “Yerinde Dönüşüm” modeli ön plana çıkmıştır. Bu modelle, vatandaşların mevcut arsaları üzerinde yeniden yapılaşma teşvik edilmiş; devletin hibe ve kredi destekleriyle sürecin hızlandırılması hedeflenmiştir. Bakanlık verilerine göre 2023 sonu itibarıyla İstanbul’da yaklaşık 1,5 milyon riskli yapıdan 800 bininin dönüşüm sürecine alınması planlanmıştır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2023). Ayrıca, “Kentsel Dönüşüm Başkanlığı” adıyla yeni bir idari yapılanmaya gidilerek, dönüşüm uygulamaları TOKİ ile daha entegre bir biçimde yürütülmeye başlanmıştır. 2024 yılı bütçesi kapsamında kentsel dönüşüm projeleri için 50 milyar TL’ye yakın kaynak ayrıldığı ve bu kaynağın önemli kısmının düşük gelir gruplarına yönelik yapılaşma ve altyapı projelerinde kullanılacağı belirtilmiştir. Yeni politikalar çerçevesinde, sadece fiziksel yapıların değil; sosyal donatı alanlarının, altyapının ve çevresel sürdürülebilirliğin de planlama süreçlerine dahil edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, dönüşüm uygulamalarının bazı bölgelerde toplumsal ayrışma ve mülksüzleştirme riski taşıdığı yönündeki eleştiriler de devam etmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023).

Sonuç ve Öneriler

Türkiye’de konut politikaları, tarihsel olarak devletin sosyal, ekonomik ve siyasal rolündeki dönüşümlere paralel olarak şekillenmiştir. Cumhuriyet’in kuruluşundan 2000’li yıllara dek, konut politikası zaman zaman önceliklendirilmiş olsa da bütüncül, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir yapıya kavuşamamıştır. 1984 yılında TOKİ’nin kurulmasıyla birlikte devletin kurumsal müdahalesi belirginleşmiş, ancak gerçek anlamda kırılma noktası 2002 sonrası dönemde yaşanmıştır. Bu süreçte, konut yalnızca barınma aracı olarak değil; ekonomik büyümenin, siyasal meşruiyetin ve toplumsal mühendisliğin önemli bir aracı olarak konumlandırılmıştır.

Tarihsel-kurumsal analiz yöntemiyle yapılan bu çalışma, Türkiye’de 2000 sonrası konut politikalarının TOKİ merkezli

dönüşümünü analiz ederek politikaların sosyal devlet aracından sermaye birikimi aracına dönüşümünü belgelemektedir. TOKİ, 2003 sonrasında sahip olduğu geniş yetkilerle Türkiye’de konut üretiminin ana belirleyicisi haline gelmiştir. Gecekondu alanlarının dönüştürülmesi, afet sonrası yeniden yerleşim, göçmen konutları ve uydu kent projeleri gibi çok yönlü uygulamalarla TOKİ, devletin sosyal politika pratiğinde merkezi bir aktör haline gelmiştir. Özellikle dar ve orta gelirli grupların konuta erişimini kolaylaştırmaya yönelik projeler, sosyal devlet ilkesine dayalı politikaların somut örneklerini oluşturmuştur. Ancak bu süreçte TOKİ’nin giderek bir piyasa aktörüne dönüşmesi, kamu yararı ile piyasa mantığı arasındaki çizgiyi bulanıklaştırmıştır.

Araştırmanın temel bulguları, TOKİ’nin 1984–2002 finans odaklı görevinden, 2003–2024 dönemindeki konut üretimi ana belirleyicisi rolüne dönüşümüdür. 2003–2010 yılları arasında sosyal konut üretimindeki artış ile dar gelirli grupların konuta ulaşımı kolaylaştırılmıştır. Sosyal konut bu bağlamda olumlu bir gelişme olsa da gecekondu dönüşümleri mekansal adaletsizlik, sosyal dışlanma ve kültürel erozyon oluşumuna sebep olmuştur. Kentsel dönüşüm uygulamalarıyla birlikte kent merkezlerinde artan rant baskısı, dezavantajlı grupların çeper bölgelere itilmesine yol açmıştır. İmar Barışı gibi düzenlemeler ise planlı kentleşmeye zarar vererek kaçak yapılaşmayı meşrulaştırmış, uzun vadeli şehircilik ilkeleri ve planlı kalkınma hedefleri sekteye uğramıştır. Bu bulgular, konutun barınma hakkından ekonomik büyüme ve siyasal meşruiyet aracına evrilmesini göstermektedir.

Bulgular, mevcut literatürde tarihsel dönemlere odaklanan yaklaşımlarla, özellikle 2000 sonrası konut politikalarını bütüncül bir bakış açısıyla ele alarak önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Neoliberal kentleşmeye yönelik eleştirileri, TOKİ’nin gelir paylaşımı projeleri gibi ampirik verilerle temellendirmekte; sosyal konut modellerini Türkiye bağlamında analiz ederek mülkiyet odaklı yaklaşımın kiralık model seçeneklerinden nasıl saptığını ortaya koymaktadır.

TOKİ’nin yıllar içindeki dönüşümü, çalışmanın özgün katkısı olarak “ikili karakteri (olumlu-olumsuz)” sergilemektedir. Elde edilen bulgular, olumlu yönleriyle konuta erişimin artışı açısından destek mekanizmaları çerçevesinde değerlendirilebilirken olumsuz yönleri, özellikle yerinden edilme olgusu bağlamında mekansal adaletsizlik sorununa işaret etmektedir.

Bu bulguların önemi, konut politikalarının yalnızca fiziksel mekân üretimiyle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda toplumsal eşitsizliği derinleştirerek Türkiye’nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerini tehdit ettiğini göstermesidir. Mekânsal adaletsizlik düşük gelirli grupları kent çeperlerine iterken, bu durum sosyal bütünlüğü zayıflatmakta ve kültürel erozyona neden olmaktadır. Sonuç olarak bu çalışma, Türkiye’nin konut

politikası dönüşümünü, gelişmekte olan ülkeler için hem olumlu dersler hem de uyarıcı nitelikler taşıyan bir vaka olarak konumlandırmaktadır.

Bu çalışmanın sınırlılığı, ampirik verilere dayalı bir kullanıcı memnuniyeti ya da yaşam kalitesi değerlendirmesi içermemesidir. Çalışma daha çok tarihsel ve yapısal belgeler üzerinden yürütülmüş olup, gelecekteki araştırmalarda nitel saha çalışmaları ile desteklenmesi önerilir.

Tüm bu gelişmeler, Türkiye’de konut politikalarının yalnızca fiziksel yapı üretimine indirgenemeyeceğini; sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel boyutların birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Etkili bir konut politikası için sadece üretim değil, erişilebilirlik, nitelik, sürdürülebilirlik ve toplumsal kapsayıcılık da dikkate alınmalıdır.

Bu çerçevede, geleceğe yönelik şu öneriler geliştirilebilir:

- **Katılımcı Planlama Mekanizmalarının Güçlendirilmesi:** TOKİ ve yerel yönetimlerin planlama süreçlerinde vatandaş katılımını artırması, “kent hakkı” kavramının içinin doldurulması açısından önemlidir.
- **Sosyal Konutun Niteliğinin Artırılması:** Yalnızca mülkiyet odaklı değil, kiralık ve geçici barınma çözümleri de içeren karma modeller geliştirilmeli; düşük gelir gruplarına sürdürülebilir çözümler sunulmalıdır.
- **Yerel Kimlik ve Kültürel Dokuya Saygılı Uygulamalar:** Tarihî mahallelerde ve geleneksel dokularda yürütülen dönüşüm projeleri, yerel halkın yaşam biçimini ve aidiyet duygusunu göz ardı etmemelidir.
- **Afet Odaklı Planlamanın Kurumsallaşması:** Deprem ve afet sonrası yeniden inşaat süreçleri, kısa vadeli projeler yerine uzun vadeli, dirençli kent vizyonu çerçevesinde ele alınmalıdır.
- **Veri Temelli, Şeffaf ve Denetlenebilir Sistemler:** TOKİ ve diğer kamu kurumlarının uygulamaları, açık veriye dayalı, kamuya hesap verebilir ve izlenebilir biçimde sürdürülmelidir.

Sonuç olarak, TOKİ ve benzeri kurumsal aktörler, Türkiye’nin konut politikasında belirleyici rol oynamaya devam edecektir. Ancak bu rolün, sadece fiziksel dönüşüm değil; adil, yaşanabilir ve sürdürülebilir kentlerin inşasına katkı sunacak biçimde yeniden tanımlanması gereklidir. Aksi halde, konut üretimi artarken konut hakkı gerileyebilir; mekânlar çoğalırken sosyal bütünlük zayıflayabilir.

Etik Beyan

Bu çalışmada *Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi* kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Veriler 2020 yılından önce toplandığı için etik kurul izni gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması

Yazar(lar) herhangi bir çıkar çatışması bildirmemektedir.

Finansal Destek

Bu araştırma için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Kaynaklar

Afet ve Acil Durum Başkanlığı. (2015). *Afet ve acil durumlara ilişkin temel mevzuat*. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı.

Akalın, M. (2016). Sosyal konutların Türkiye'nin konut politikaları içerisindeki yeri ve TOKİ'nin sosyal konut uygulamaları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 108–123. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/firatsbed/issue/22124/237640>

Aksümer, G., & Temiz, Ö. (2007). Kentsel dönüşümde alternatif arayışı. İçinde *İstanbul Kent Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (s. 162). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi. <https://www.tmmob.org.tr/icerik/tmmob-istanbul-kent-sempozyumu-13-eylulde-basliyor>

Altınok, G. (2014). Kentsel dönüşümde yasal düzenlemelerin etkisi. *Planlama Dergisi*, 54(1), 25–38.

Arü, K. A. (1970). Türkiye'de konut politikası. *İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir Enstitüsü Dergisi*, 3–4.

Bayraktar, E. (2007). *Bir insanlık hakkı konut: TOKİ'nin planlı kentleşme ve konut üretim seferberliği*. Boyut Kitapları.

Bayraktar, S. (2014). Türkiye'de kentsel dönüşüm ve mevzuat uygulamaları. *Planlama Dergisi*, 54(2), 44–57.

Birleşmiş Milletler. (1996). *HABITAT II Kent Zirvesi: İstanbul Deklarasyonu*. <https://webdosya.csb.gov.tr/db/habitat/editordosya/file/dokumanlar/Istanbul%20Deklarasyonu.pdf>

Boelhouwer, P. (1993). Housing finance in seven European countries: Financial instruments and government expenditure. *Netherlands Journal of Housing and the Built Environment*, 8(4), 406–419.

Bozdoğan, Ö. (2019). *İstanbul Anadolu Yakası'ndaki sosyal konut uygulamalarına coğrafi bir bakış: Tuzla örneği* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi].

Bumin, K. (1990). *Demokrasi arayışında kent*. Ayrıntı Yayınları.

Christoph, R. (2007). Social housing in Austria. In C. Whitehead & K. Scanlon (Eds.), *Social housing in Europe* (pp. 33–35). London School of Economics and Political Science.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2023). *Deprem bölgesi yeniden imar ve inşaa çalışmaları raporu*. <https://csb.gov.tr>

Çoban, A. N. (2012). Cumhuriyetin ilanından günümüze konut politikası. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 67(3), 75–108.

Demir, H., & Palabıyık Kurt, V. (2005). Konut ediniminde uzun vadeli ipotek kredisi sistemi. *Jeodezi, Jeoinformasyon ve Arazi Yönetimi Dergisi*, 92, 3–11.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2001). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001–2005)* (ss. 172–173).

Diker, B. (2019). Kentsel dönüşümde çevresel sürdürülebilirlik üzerine bir araştırma: Fikirtepe örneği. *Kent Araştırmaları Dergisi*, 10(27), 594–629.

Diñç, B. (2020). *Bilgi çağında yeni bir geçiş: Kentsel dönüşümden akıllı kentsel dönüşüme* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Duman, S. (2020). *Kentsel dönüşüm projelerinin mekânsal etkilerinin coğrafi açıdan analizi: Bursa İli Nilüfer İlçesi Ataevler Mahallesi örneği* [Yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi.

Economic Commission for Europe. (2015). *Social housing in the UNECE region: Models, trends, challenges*. United Nations Publication.

Erdoğan, B. (2007). *Bir insanlık hakkı konut* (1. baskı). Boyut Yayınları.

Ertürk, H. (1996). *Kent ekonomisi* (2. baskı). Ekin Kitabevi.

Eşkinat, R. (2012). Türk inşaat sektöründe (TOKİ'nin) yeri ve etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2), 159–171.

Genç, N. F. (2008). Türkiye'de kentsel dönüşüm: Mevzuat ve uygulamaların genel görünümü. *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15(1), 115–130.

Göközkut, B., & Somuncu, M. (2019). Neoliberal politikalar ve kentsel dönüşüm: Yeni Mamak örneği. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 43–57.

Günel, B., & Esin, N. (2007). İnsan-mekân iletişim modeli bağlamında konutta psikososyal kalitenin irdelenmesi. *İTÜ Dergisi*, 6(1), 25–34.

Gürer, G. (2024). *Sosyal konut uygulamaları ve TOKİ için alternatif politika önerisi* [Doktora tezi]. Sakarya Üniversitesi.

İçduygu, A., & Sirkeci, İ. (1999). *Cumhuriyet döneminde iç göçler: Türkiye deneyimi*. DPT Yayınları.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2023). *Depreme karşı İstanbul raporu*. İstanbul Planlama Ajansı. <https://ipa.istanbul>

Kara, M. (2011). Türkiye'de gecekondü dönüşüm projelerinin konut sorununun çözümündeki rolü: Ankara İli Gültepe ve Yatıkmsuluk örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(2), 188–191.

Karaman, O. (2013). Urban neoliberalism with Islamic characteristics: The case of Istanbul. *Urban Studies*, 50(16), 3412–3427. <https://doi.org/10.1177/0042098013487773>

Karasu, M. A. (2009). Devletin değişim sürecinde belediyelerin konut politikalarında farklılaşan rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 255–272.

Kelekçi, Ö. L., & Berköz, L. (2006). Konut ve çevresel kalite memnuniyetini yükselten faktörler. *İTÜ Dergisi*, 5(2), 165–176.

Keleş, R. (1966). Sosyal konut politikası kavramı üzerinde bir deneme ve Türkiye'de sosyal konut politikası. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 166, 167–234.

Keleş, R. (1989). Konut politikalarımız. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 44(1), 63–78.

Keleş, R. (1998). *Kentbilim terimleri sözlüğü*. İmge Kitabevi.

Keleş, R. (2010). *Kentleşme politikası* (11. baskı). İmge Kitabevi.

Keleş, R. (2014). *100 soruda Türkiye'de kentleşme, konut ve gecekondü*. Cem Yayınevi.

Keleş, R. (2015). Konut politikalarımız. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 44(1), 78.

Keleş, R. (2017). *Kentleşme politikası*. İmge Kitabevi.

Keleş, R. (2025, 15 Mayıs). Türkiye'de konut politikası. <https://www.ekodialog.com/kent-ekonomileri/turkiyede-konut-politikasi.html>

Koçak, H., & Tolanlar, M. (2008). Kentsel dönüşüm uygulamaları (Aydın ve Afyonkarahisar örnekleri). *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2), 397–415.

Kunduracı, N. (2013). Dünyada ve Türkiye'de sosyal konut uygulamaları. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 22(3), 54–67.

Kuyucu, T. (2014). Hukuk, mülkiyet ve muğlaklık. In A. Bartu-Candan & C. Özbay (Eds.), *Yeni İstanbul çalışmaları: Sınırlar, mücadeleler, açılımlar* (ss. 71–90). Metis Yayınları.

Markoç, İ. (2019). Türkiye’de Cumhuriyet döneminden itibaren uygulanan konut politikaları ve bir çözüm önerisi olarak kentsel dönüşüm. *International Social Sciences Studies Journal*, 5(39), 3599–3608.

Olgun, H. (2014). *Türkiye’de sosyal konut politikası: Seçilmiş Avrupa ülkeleriyle karşılaştırmalı bir analiz* [Doktora tezi]. Gazi Üniversitesi. Öngören Hukuk Bürosu. (2020). *İnşaat hukuku* [PDF]. <https://ongoren.av.tr/wp-content/uploads/2020/08/1%CC%87NS%CC%A7AAT-HUKUKU-INT-05-03-2020.pdf>

Öngören, G. (2013). *Kentsel dönüşüm hukuku* [PDF]. <https://ongoren.av.tr/wp-content/uploads/2020/08/Kentsel-Donusum-Hukuku-07.10.2019.pdf>

Özden, P. P. (2008). *Kentsel yenileme: Yasal-yönetimsel boyut, planlama ve uygulama*. İmge Yayınları.

Özlük, S. (2014). *Türkiye’de konut sektöründe talep ve arzı belirleyen faktörler* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Maltepe Üniversitesi.

Reinprecht, C. (2007). Social housing in Austria. In C. Whitehead & K. Scanlon (Eds.), *Social housing in Europe* (pp. 33–35). London School of Economics and Political Science.

Resmî Gazete. (2004, 5 Mayıs). *Toplu Konut Kanununda ve Genel Kadro ve Usulü Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerin Toplu Konut İdaresi Başkanlığına Ait Bölümünde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun* (Sayı: 5162). https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/kanun_ss.durumu?kanun_no=5162

Sezik, M. (2018). Kentlerin tarihi ve kültürel dokusunun korunması bağlamında kentsel dönüşüm uygulamaları. *Kent Akademisi*, 11(4), 600–608.

Soyluk, A., & Abik, T. B. (2022). Kentsel dönüşümün yasal düzenlemeler kapsamında mevzuatlar üzerinden değerlendirilmesi. *ICONTECH International Journal of Surveys, Engineering, Technology*, 6(4), 55–67.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *11. Kalkınma Planı 2024–2028*. <https://sbb.gov.tr>

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *2024 yılı merkezi yönetim bütçe kanunu teklifi*. <https://sbb.gov.tr>

Resmî Gazete. (2004, 5 Mayıs). *5162 sayılı Kanun (TOKİ ve Gecekondu Kanunu’nda Değişiklik)* (Sayı: 25453). https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/kanun_ss.durumu?kanun_no=5162

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı. (2011). *2003–2010 faaliyet raporu*. <https://www.toki.gov.tr>

Taner, Z. T., & Parlak Biçer, Z. Ö. (2020). Sürdürülebilir kalkınma bağlamında yapım yönetiminin Çukurova Bölgesi’nde incelenmesi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 48(1), 196–219.

Taş, Ş., & Erdal, M. (2015, 28–30 Mayıs). Afet yönetiminde sürdürülebilirlik [Konferans sunusu]. *II. Uluslararası Sürdürülebilir Yapılar Sempozyumu (ISBS 2015)*, Ankara.

Tekeli, İ. (1999). *Kent planlaması konuşmaları*. Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Mimarlar Odası Yayınları.

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Mimarlar Odası. (2009). *Konut sempozyumu*. İTÜ Mimarlık Fakültesi.

Toplu Konut İdaresi. (2019a). *Göçmen konutları*. <http://www.toki.gov.tr/gocmen-konutlari>

Toplu Konut İdaresi. (2019b). *Sosyal konutlar*. <http://www.toki.gov.tr/sosyal-konutlar>

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı. (2020). *Konut proje envanteri ve faaliyet raporları*. <https://www.toki.gov.tr>

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı. (2022). *Tarım köyler, göçmen konutları*. <https://a.toki.gov.tr/tarimkoyler>

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı. (2023). *Faaliyet raporu 2022*. TOKİ Yayınları. <https://www.toki.gov.tr/faaliyet-raporlari>

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı. (2025). *100.000 konut*. <https://i.toki.gov.tr/100BinKonut/>

Toprak, Z. (1988). *Kent yönetimi ve politikası*. Abam Yayınları.

Toprak, Z. (1990). *Sosyal kamu hizmeti olarak konut politikası*. Çaba Kitabevi.

Tutal, G. Ş., & Koç, C. (2023). Sosyal konut çalışmalarında Toplu Konut İdaresi (TOKİ)’nin yerini incelemede bir yöntem denemesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 15–40.

Türel, A. (1989). 1980 sonrasında konut üretimindeki gelişmeler. *ODTÜ Mühendislik Fakültesi Dergisi*, 9(1), 146–154.

Türel, A. (1998). Türkiye’de devletin konut sektörünü destekleme mekanizmaları. *Planlama*, 1998, 42–46.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2019a). *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2019b). *Milletlerarası sözleşmeler*. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/83-93.pdf>

Türkün, A. (2011). *Neoliberal kentsel dönüşüm: Türkiye’de kentsel yeniden yapılanma süreçleri*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları.

Yalçıntan, M. C., Çalışkan, Ç. O., Çılgın, K., & Dündar, U. (2014). *İstanbul dönüşüm coğrafyası: Neoliberal kentleşme, krizler ve mücadele alanları*. Yeni İstanbul Çalışmaları.

Yapı Kayıt Belgesi Tebliği. (2019). *Yapı kayıt belgesi verilmesine ilişkin usul ve esaslar*. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. <https://imarbarisi.csb.gov.tr/yapi-kayit-belgesi-verilmesine-iliskin-usul-ve-esaslar-i-86171>

Yavuz, F. (1969). Politika ve yerleşme sorunlarımız. *Dokuzuncu İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları*, 15–69. AÜ SBF İskân ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları.

Yedekçi Arslan, G. (2014). Kentsel dönüşümün sürdürülebilirlik boyutu: Hammarby (İsveç) ve Fener-Balat örneklerinin incelenmesi. *Artium*, 2(2), 180–190.

Yolcu, F. (2021). Türkiye’de kentsel dönüşümün yasalar ve aktörler üzerinden dönemsel olarak değerlendirilmesi. *Planlama Dergisi*, 31(3), 393–401.

Afet ve Acil Durum Başkanlığı. (2023). *6 Şubat depremleri sonrası yeniden imar ve inşaa süreci raporu*. <https://www.afad.gov.tr>

Anadolu Ajansı. (2019, 27 Mart). Çevre ve Şehircilik Bakanı Murat Kurum: İmar affı binanın sağlam olduğunu göstermiyor. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/cevre-ve-sehircilik-bakani-murat-kurum-imar-affi-binanin-saglam-oldugunu-gostermiyor/1417861>

Demirdizen, E. (2025, 7 Nisan). Kentsel dönüşümde TOKİ’nin rolü. *Demirdizen Blog*. <https://demirdizen.com/blog/Kentsel-Donusumde-TOKI-nin-Rolu-29.html>

The World Bank. (2025, 16 Nisan). *World development indicators*. <http://databank.worldbank.org/data/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG/1ff4a498/Popular-Indicators>

Milliyet Emlak. (2025, 27 Nisan). Mülkiyet hakkı nedir? *Milliyet Emlak*. <https://www.milliyetemlak.com/dergi/mulkiyet-hakki-nedir/>

Akgül, C. M., & Dino, İ. G. (2020). RCP4.5 ve RCP8.5 iklim senaryolarına göre konutlarda iklim değişikliği etki değerlendirmesi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 35(3), 1029–1045. <https://doi.org/10.17341/gazimmfd.640425>

Özhaseki, M. (2023a, 7 Temmuz). Kendi evini yapmak isteyenlere 1 milyon lira destek. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. <https://csb.gov.tr/>

bakan-ozhaseki-kendi-eviniyapmak-isteyenlere-1-milyon-lira-destek-bakanlik-faaliyetleri-38720

Özhaseki, M. (2023b, 7 Temmuz). Deprem bölgesinde yıl sonuna kadar 319 bin konut tamamlanacak. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. <https://csb.gov.tr/bakan-ozhaseki-deprem-bolgesindeyilsonuna-kadar-319-bin-konut-tamamlanacak-bakanlik-faaliyetleri-38719>

Resmî Gazete. (2005, 13 Temmuz). *Belediye Kanunu* (Sayı: 5393). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf>

Resmî Gazete. (1966, 30 Temmuz). *Gecekondu Kanunu* (Sayı: 12362). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12362.pdf>

İletişim Başkanlığı. (2025, 14 Kasım). *İhya ve inşa çalışmaları* (1. baskı) [PDF]. Cumhurbaşkanlığı İletişim Yayınları. https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/Ihya_ve_Insa.pdf

Kerküklü Hicrî Dede'nin Şiirlerinde Yoksulluk ve Sebepleri

The Theme of Poverty and Its Causes in the Poetry of Hicrî Dede from Kirkuk

Dr. Öğr. Üyesi Duygu Dalbudak Hünerli*

Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kırklareli, Türkiye

ÖZ

Bu makalede, Irak Türkmen edebiyatının en başta gelen isimlerinden Kerküklü Hicrî Dede'nin şiirlerinde yoksulluk temasının nasıl işlendiği ve bu yoksulluğun nedenlerine nasıl değinildiği ele alınmaktadır. Osmanlı'nın son döneminden Irak Krallığı'na uzanan süreçte yaşamış olan şair, savaşlar, kuraklık, çekirge istilaları, maaş yetersizliği, stokçuluk ve ticari ahlakın bozulması gibi pek çok faktörü yoksulluğun sebebi olarak göstermektedir. Şiirlerinde halkın sefaletini, çocukların açlığını, savaşın yol açtığı sosyal yıkımları duygusal ve etkileyici bir üslupla aktaran Dede, aynı zamanda çözüm önerileri de sunmuştur. Eğitime, üretime, bilimsel ilerlemeye ve tasarrufa dayalı bir kalkınma anlayışıyla yoksulluğun önlenebileceğini savunmuş, Zâb-ı Sagır (Küçük Zap) gibi su kaynaklarının değerlendirilmesini talep etmiştir. Hicrî Dede, şiirlerinde sadece bireysel duygulara değil, toplumsal sorunlara da yer vererek klasik Türk şiirine sosyal bir boyut kazandırmıştır. Onun şiirleri, bir yandan geleneksel estetiği sürdürürken diğer yandan döneminin sosyoekonomik gerçekliğine tanıklık eden güçlü birer belge niteliğindedir. Makale, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği ile hazırlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Irak Türkmen edebiyatı, Kerkük, Hicrî Dede, yoksulluk, felaket

ABSTRACT

This article examines the treatment of poverty in the poetry of Hicrî Dede, a leading figure in Iraqi Turkmen literature, and how he addresses its underlying causes. Writing during the transition from the late Ottoman era to the period of the Iraqi Kingdom, the poet identifies numerous factors contributing to poverty, including wars, droughts, locust plagues, inadequate wages, hoarding, and the decline of commercial integrity. Through emotional intensity and expressive style, Dede depicts the suffering of the populace, the hunger of children, and the profound social disruption wrought by war. Simultaneously, he proposes remedies, contending that poverty can be overcome through a development model based on education, production, scientific progress, and frugality, and by harnessing water resources such as the Zâb-ı Sagır (Lesser Zab River). By addressing not only individual sentiment but also collective societal concerns, Hicrî Dede imparts a distinctive social dimension to classical Turkish poetry. His poems preserve traditional aesthetic principles while serving as compelling historical documents that testify to the socio-economic conditions of his era. The article employs document analysis, a qualitative research method.

Keywords: Iraqi Turkmen literature, Kirkuk, Hicrî Dede, poverty, disaster



*Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Dr. Öğr. Üyesi Duygu Dalbudak Hünerli

E-posta: duygu.dalbudak@klu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-6141-9110

Geliş Tarihi/Received: 22.08.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 19.11.2025

Epub: 05.12.2025

Yayınlanma Tarihi/Publication Date: 26.12.2025

Atıf/To cite this article: Dalbudak Hünerli. (2025). The theme of poverty and its causes in the poetry of Hicrî Dede from Kirkuk. *Trakya University Journal of Social Sciences*, 27(2), 258–272.



©Telif Hakkı 2025 Yazar. Trakya Üniversitesi adına Galenos Yayınevi tarafından yayımlanmaktadır. Creative Commons Atıf (CC BY) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmaktadır. Copyright© 2025 The Author. Published by Galenos Publishing House on behalf of Trakya University. Licensed under a Creative Commons Attribution (CC BY) 4.0 International License.

EXTENDED ABSTRACT

This article examines the socio-economic dimensions of poverty as expressed in the poetry of Hicrî Dede, a prominent Iraqi Turkmen poet from Kirkuk who lived through a period of significant historical and political transition, spanning the late Ottoman era through the British occupation to the establishment of the Iraqi Kingdom. In his verse, Hicrî Dede emerges not only as a classical poet but also as the literary voice of the oppressed, articulating the suffering caused by poverty, injustice, and the breakdown of traditional social structures.

The study contends that Hicrî Dede's poetry transcends aesthetic expression and functions as a socio-historical document that records the devastating consequences of war, famine, drought, economic inequality, and moral decline. His poems offer a sustained critique of the conditions that both generated and perpetuated poverty within the Iraqi Turkmen community.

A central theme is the destructive impact of armed conflict on daily life. Having lived through World War I, the British invasion of Iraq, the founding of the Iraqi state, and World War II, Hicrî Dede portrays war as a source not merely of death and displacement but of widespread famine, homelessness, unemployment, and profound psychological trauma. In poems such as *Savaş Acısı* ("The Pain of War"), he mourns the starvation of children, hunger-induced fratricide, and the disintegration of family structures. He emphasizes that the repercussions of war extended far beyond the battlefield, establishing an enduring cycle of poverty and despair.

Natural disasters, particularly drought and locust invasions, play a critical role in Dede's depiction of poverty. In several poems, including *Yağmur Duası* ("Prayer for Rain") and *Çekirge* ("Locust"), he evokes barren fields, ruined harvests, and consequent starvation. Locust swarms are rendered in near-apocalyptic terms, compared to invading fiery armies that annihilate livelihoods and plunge whole communities into despair. These poems register not only an ecological crisis but also a critique of governmental inaction in anticipating or mitigating such disasters.

Another significant critique in Hicrî Dede's work is directed at immoral merchants who practiced hoarding and black-market profiteering during periods of scarcity. In *Muhtekirlere* ("To the Hoarders"), he condemns merchants who withheld foodstuffs and essential goods to exploit price inflation, thereby intensifying the suffering among the impoverished population. Such figures are depicted as enemies of humankind and compared to historically despicable figures such as Shimr, the killer of Imam Husayn. Dede accuses them of violating both divine justice and communal morality, asserting that their greed transforms public marketplaces into arenas of injustice and ethical corruption.

Moreover, Dede highlights the inadequacy of state salaries and the absence of social welfare systems. In his poem *Hükûmet-i Irakiyye'den Memurlar Namına Maaş Talebi* ("Request for Increased Salaries from the Iraqi Government on Behalf of Civil Servants"), he articulates the plight of civil servants whose meager incomes cannot sustain their families amid rampant inflation and economic crisis. He portrays these individuals as silent victims of systemic injustice and urges the authorities to raise wages and provide relief to the working population.

His critique also encompasses institutional neglect of infrastructure, particularly in addressing water scarcity. Hicrî Dede repeatedly invokes the Hasa River and the Zab al-Saghir, emphasizing the urgent need for irrigation works capable of revitalizing agriculture and restoring prosperity to the region. In *Zâb-ı Sagîr*, he appeals for the construction of canals and reservoirs to secure a sustainable water supply for Kirkuk. These appeals position him not merely as a poet but as a committed public intellectual and reform advocate.

Nevertheless, his poetry is not confined to critique alone. Hicrî Dede offers a constructive vision for overcoming poverty, emphasizing education, science, industry, and moral revival as enduring solutions. In poems such as *Hasbihâl* (*Akçe*) and *Medyûn Bir Müflis*, he urges a cultural and intellectual awakening rooted in knowledge and productive labor. He holds that a nation deprived of industry and learning is destined for both moral and material ruin.

Throughout his oeuvre, Dede maintains a humanist and spiritual perspective. He emphasizes the shared humanity of all social classes, advocates for empathy and justice, and invokes divine mercy. His recurrent references to the Prophet Muhammad and classical Islamic ethics reinforce his conviction that caring for the poor and opposing greed and injustice constitute sacred moral duties. Even in his most anguished verses, an insistent summons to action persists—a hope that society may rouse itself from apathy and pursue reform.

EXTENDED ABSTRACT

In conclusion, Hicrî Dede's poetry provides an invaluable literary and historical perspective on the causes and consequences of poverty in early twentieth-century Iraq. By blending traditional poetic forms with pressing social commentary, he achieves a compelling synthesis of art and advocacy. His work endures as a testament to the resilience of the Turkmen people and their cultural heritage while simultaneously providing timeless insights into the ethical, political, and economic dimensions of poverty. Rooted deeply in the classical Turkish poetic tradition, his voice continues to resonate as both a chronicle of suffering and a vision for a more just and compassionate world.

Giriş

Klasik Türk şiiri, yalnızca aşk gibi bireysel duyguları işleyen bir nazım geleneği değil, aynı zamanda toplumun kültürünü, geleneğini, sosyal gerçekliklerini de estetik bir dille yansıtan güçlü bir edebî mirastır. Yeniterzi'ye göre edebiyat, toplumun tutum ve değer yargılarını dışa vurduğu bir alandır. Divan şiirine bu gözle bakıldığında Osmanlı'nın sosyal, ahlaki ve iktisadi çözülmesine dair ipuçları bulmak mümkündür; çünkü şairler yaşadıkları dönemlere dair buhranlarını açıkça dile getirirler (Kardaş, 2019, ss. 489–524). Bu bakımdan Fuzûlî'nin meşhur *Şikâyetname*'si, Şeyhî'nin *Harnâme*'si, Bağdatlı Rûhî'nin *Terkib-i Bend*'i, Nefî'nin *Sihâm-ı Kazâ*'sı gibi sosyal adaletsizlikleri dile getiren hiciv örneklerinin yanı sıra *kahtıyye*¹ gibi türlerde şiirler yazarak toplumun yaşadığı açlık, kıtlık ve sefaleti anlatan şairlerin sayısı da az değildir. Kuşkusuz, Fuzûlî ve Bağdatlı Rûhî gibi daha nice Irak Türkmen şairinin de günümüze kadar gelen bu güçlü edebî mirasta büyük payı vardır. Yaşadığı toplumun sorunlarına sessiz kalmayıp klasik Türk şiiri geleneğiyle şiirler yazan bir diğer Irak Türkmen şairimiz ise Kerküklü Hicrî Dede'dir. Hicrî Dede, şiirlerinde yaşadığı dönemin sosyoekonomik sorunlarına ve özellikle de yoksulluğa dair önemli temsiller sunar. Şair, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden başlayarak İngiliz işgali ve Irak Krallığı dönemine kadar uzanan geniş bir tarihî arka plan içerisinde savaşlar, kuraklık, kıtlık, ekonomik çöküş, ahlaki yozlaşma ve sosyal adaletsizlik gibi unsurların toplumda yarattığı derin yoksulluğu şiirleriyle gözler önüne sermiştir.

Yoksulluğun temel nedenlerinden biri olarak savaşlar, Hicrî Dede'nin yaşadığı coğrafyada tarih boyunca görülmüştür; hatta ne yazık ki görülmeye de devam etmektedir. Savaşlarda yaşanan sadece can kayıpları değildir. Savaş sonrası insanlar evsiz, işsiz kalmakta, gıda yetersizliği ve kıtlık nedeniyle hastalanmaktadır. Savaşın getirdiği psikolojik yıkımlar Hicrî Dede'nin şiirlerinde de göreceğimiz üzere kardeş kavgalarına bile neden olmaktadır. Kıtlık ve yoksulluğun tek nedeni kuşkusuz savaşlar değildir. Ülke coğrafyasının kurak olması, susuzluk ve zaman zaman yaşanan çekirge istilalarıyla² tarım arazilerinin zarar görmesi

ve üretimin azalması doğrudan sosyoekonomik yaşamı etkilemektedir.

Maalesef ki savaşlar, üretim azlığı, gıda yetersizliği ve kıtlık peşinden pahalılığı getirmektedir. Yaşanılan pahalılık karşısında insanların alım gücü düşmekte, maaşları yetersiz kalmakta, çoğu borçlu duruma düşmektedir. İnsanların bu duruma düşmesinde rolü olan bir kesim vardır ki onlar bu durumu fırsat bilen stokçu, karaborsacı tüccarlardır. Bu bakımdan ticaret ahlakını yitirmiş stokçu tüccarlar dahi yoksulluğun temel sebeplerinden biri olarak düşünülebilir. Nitekim makalemizde Hicrî Dede'nin bu yönde yazdığı şiirler de değerlendirilmiştir.

Hicrî Dede'nin şiirleri yoksullukla, adaletsizlikle ve savaşla mücadele eden Irak Türkmen halkının edebî sesi olmuştur. Bu bağlamda Dede, yaşadığı dönemin sosyoekonomik durumuna bir yandan şiirleriyle ayna tutarken bir yandan da toplumun refahı için neler yapılabileceği hakkında görüşlerini ve temennilerini de dile getirmiştir.

Makalede Kerküklü Hicrî Dede hakkında kısaca bir bilgi verildikten sonra Dede'nin şiirleri yoksulluk, yoksulluğun sebepleri ve şairin yoksulluğu gidermek için aradığı çareler (öneriler) bakımından değerlendirilecektir. Makale, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği ile hazırlanmıştır. Doküman incelemesi, araştırma konusuna ilişkin belge ve kayıtların sistemli bir biçimde toplanması, belirli bir düzen ve kurala göre kodlanarak analiz edilmesi sürecini ifade eder. Bu teknik sayesinde yazılı ve görsel nitelikteki materyaller araştırmaya dâhil edilerek kapsamlı bir değerlendirme yapılabilmektedir (Cansız Aktaş, 2014, s. 363).

Hicrî Dede Kimdir?

Hicrî Dede'nin asıl adı *Mahmut (Mahmut ibn-i Ali ibn-i Naziri)*, şiirdeki mahlası Hicrî'dir. Kerkük'te Bektaşî kollarından sayılan Kakaî toplumunun büyüğü ve mürşidi olması nedeniyle *Dede* lakabıyla anılır. Manzumelerinin altında imza yerine *Hicrî Dede* adını kullanmıştır. Halk arasında ise *Dede Hicrî* olarak tanınmıştır. Annesi Zeynep Hanım, babası Kerküklü

1 Genel itibarıyla kıtlık manasında kullanılan *kaht* kelimesinden türetilen *kahtıyye*, Osmanlı devletinde çeşitli sebeplerle ortaya çıkan kıtlık durumlarını konu edinen metinler için başlık olarak kullanılmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. (Kardaş, 2019, ss. 489–524).

2 Çekirge istilaları hakkında daha geniş bilgi için bkz. (Baytımur & Tatar, 2020, ss. 325–347).

Mürdzade Koyuncu Molla Ali, dedesi zamanının şairlerinden *Nazîrî Dede*'dir. Büyük dedesi *Hüsyâr Dede*'nin ise, Fuzûlî devri şairlerinden olduğu, bir ara Kanûnî Sultan Süleyman'ın Kerkük ziyareti esnasında rehberlik vazifesinde bulunduğunu Hicrî Dede, Kerküklü Resul Hâvî'nin *Ravzatü's-Şu'arâ* adlı tezkiresine dayanarak söylemektedir (Terzibaşı, 2013, s. 10).

Kerkük'ün Çay Mahallesi'nde doğduğu bilinen Hicrî Dede'nin doğum tarihi konusunda farklı görüşler vardır. Şairin oğlu Faik Dede'nin sunduğu eserlerde Hicrî'nin doğum tarihi H. 1297 (M. 1880) olarak gösterilmiştir (Saedgul, 2015, s. 4). Bununla beraber Terzibaşı'nın araştırmalarına göre, şairin doğumu H. 1291 (M. 1874) yılına tekabül etmektedir (Terzibaşı, 2013, s. 11).

Hicrî Dede henüz sekiz yaşındayken babası vefat etmiştir. On iki yaşına kadar hususi mahalle mekteplerinde okumuştur. Daha sonra Kerkük'ün tanınmış âlimlerinden dersler almış, en son Arapça Nahiv ilminde *Câmi* kitabını okurken yazdığı *neme lâzım* redifli bir Hayyamâne manzumesiyle gramer ve öteki medrese ilimlerini alay edici bir dille küçümsemiş, bu tür tahsili bırakıp kendisini tamamen şiir ve edebiyata vermiştir (Terzibaşı, 2013, s. 11).

Çalışma hayatına ise öğretmenlikle başlamıştır. Kerkük Sultanî Mektebi'nde Farsça öğretmenliği yapmış, ardından Kale İlkokulunda görev almıştır. Bir süre sonra bir emirnameyle bu görevine son verilmiştir. Bundan sonra bir süre maddi sıkıntılar nedeniyle belediyenin Buğday Toplama Sahası'nda çalışmıştır. 1927'de *Kerkük* gazetesinin başyazarlığına getirilen Hicrî Dede, Belediye Meclisi tarafından sıhhiye müfettişliğine tayin edilince gazeteden çekilmek zorunda kalmıştır. Bir süre sonra yeniden gazeteye dönüp belediyeden kendisine ayrılan tahsisatla geçinmeye çalışmış; ancak geçirdiği kısa bir hastalık döneminden sonra 11.12.1952 (24 Rebiülevvel 1372) tarihinde vefat etmiştir. Adına bir şiir de yazdığı Musalla Kabristanı'ndaki aile mezarlığına defnedilmiştir (Terzibaşı, 2013, s. 11–13). Vefatının ardından Esat Naip, Tevfik Celâl ve Ömer Fevzî gibi Irak Türkmen edebiyatının önde gelen şairleri Dede için mersiyeler yazmıştır (Terzibaşı, 2013, s. 13). Vefatının 9. yıldönümünde ise *Kardaşlık* dergisinde Hicrî Dede için özel bir sayı çıkmış, pek çok ünlü isim şair hakkında yazılar yazmıştır (Kardaşlık, 1962).

Edebî kişiliği ve şiirlerinin özellikleri açısından bakıldığında Hicrî Dede'nin Irak'ta Türkmen şairleri arasında önderlik yapan, velut ve halkça tanınmış bir şair olduğu görülür. Ömrü boyunca durmadan toplum için şiirler yazmış, onların yararına devlet adamlarına da kasideler sunmuştur. Terzibaşı'na göre Osmanlı devri, İngiliz İşgali ve Krallık çağına tanık olan şair, bu devirlerde yazdığı siyasi ve içtimai şiirlerinde rejim aleyhtarlığı

yapmadan akılcıca bir tutumla görüşlerini aktarmıştır (Terzibaşı, 2013, s. 18).

Hicrî Dede, şiirlerini büyük oranda klasik divan şiirinin şekil tekniği ve sanat oyunları ile yazmış; ancak konu ve anlam bakımından yenilik yapmaya özen göstermiştir. Genellikle halkın anlayacağı sade bir dil tercih etmiştir.

Şiirlerinin muhtevasına bakılacak olursa en çok insani duyguların şiirlerine hâkim olduğu görülür. Genellikle vatan sevgisinden bahseder, her zaman sulh ve selamet çağrısı yapar, herhangi bir ayrım yapmadan kardeşlik havası yaratmaya çalışır. Bireysel ve psikolojik konuların yanı sıra daha çok yazımızda da ele aldığımız gibi yoksulluk, savaşlar nedeniyle yaşanan yıkımlar, susuzluk, sosyal adaletsizlik, ahlakın çöküşü (bilhassa ticari ahlakın çöküşü) vb. toplumsal konulara şiirlerinde yer verir. Ayrıca dinî ve tasavvufî içerikli şiirleri de bulunmaktadır. Şiirleri kapsamlı bir şekilde incelendiğinde şairin neredeyse önüne çıkan hemen her durum veya olay için bir şiir yazdığını söylemek kanaatimizce abartı olmayacaktır.

Anadan doğma bir şair olduğunu söyleyebileceğimiz Hicrî Dede'nin şu ana kadar tespit edilebilen dokuz tane basılmış, dokuz tane de yazma kitabı bulunmaktadır. Ayrıca oğlu Faik Dede'nin özel kitaplığında bulunduğu bilinen dört kitabının yanı sıra hayatı boyunca çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanmış pek çok perakende şiiri mevcuttur.³ Bizim de yazımızda faydalandığımız bazı eserleri oğlu Faik Dede tarafından yayımlanmıştır.

Hicrî Dede'nin hayatı ve edebî kişiliği hakkında verdiğimiz bilgilerden sonra şiirlerinde yoksulluk temasının nasıl işlendiği, yoksulluğun sebepleri üzerinden başlıklar hâlinde şöyle sıralanabilir:

Savaşın Yoksulluk Üzerine Etkisi

Hicrî Dede'nin yaşadığı dönem, Osmanlı Devleti'nin son yıllarına, Birinci Dünya Savaşı'na, İngilizlerin Irak'ı işgali ve Irak Devleti'nin yeniden kuruluş dönemine, İkinci Dünya Savaşı ve Filistin Savaşı dönemlerine tekabül etmektedir. Döneminde şahit olduğu savaş ortamı ve bu savaşın bir sonucu olarak fiziksel ve sosyal yıkımın yanı sıra toplumun yoksulluğa sürüklenmesine yol açan ekonomik ve psikolojik yıkımın etkileri, Hicrî Dede'nin şiirlerinde açıkça kendini göstermektedir. Hicrî Dede, bu savaşları her zaman kınamış, sebep olanları ağır bir dille eleştirmiş ve her dönemde olduğu üzere savaşlardan en zararlı çıkan kesim olarak halkın sesini duyurmaya gayret göstermiştir.

Şair, *Savaş Acısı* başlıklı şiiri boyunca savaşın yalnızca can kaybına değil, geçim kaynaklarının yok oluşuna, yoksulluğun

3 Eserleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. (Küzeci, 2007, ss. 258–263; Saedgul, 2015, ss. 31–33; Terzibaşı, 2013, ss. 15–18).

derinleşmesine de neden olduğundan bahseder. Şu beyitte savaş nedeniyle kıtlığın baş gösterdiğini, açlığın artık sıradanlaştığını, insanların yiyecek bulamadıkları için kardeşlerini bile boğacak hâle geldiğini belirtir. Açlık ve yoksulluk, ahlaki çöküntü boyutuna ulaşmaktadır.

*Kıtlık çöküyor bel бүкüyor қан yemek olmuş
Қардаш боғар өз қардаşын тағ жүрек gösterir olmuş*
(Canlı Sözler [CS]/117/11)

Şair, aynı şiirin bir başka beytinde ise savaş nedeniyle babasını kaybetmiş, gündelik isteyen parasız öksüz çocuklardan bahsederek savaşın çocuk yoksulluğu üzerine etkisine işaret eder.

Öksüz çocuğun ақçesi жоқ gündelik ister
Derken bu şavaştа babam ölmüş hani göster (CS/117/8)

Hicrî Dede, *Harb Faciası* başlıklı mesnevisinde şahit olduğu savaş meydanını, yaşanan kayıpları, vahşeti, acıları, halkın yaşadığı yoksulluğu âdeta canlı bir tablo gibi gözlerimizin önüne serer ve beddua niteliğinde sözler sarf eder. Eğer elinde yeterli bir gücü olsa ister kral olsun isterse ulu bir serdar, cihan halkının kanını dökenlerin hepsini bir mekânda toplayıp savaş mağduru olan çaresiz insanların bu kan dökücülerden intikam almasını sağlamanın en büyük emeli olduğunu söyler. Bu savaşa neden olanların haneleri yıkılsın, sarayları mezara dönsün, ciğerleri parçalansın, tıpkı onlara yaşatıldığı gibi çocukları sefaletten sokaklarda dilensin ister. Zulmedenler ancak halkının çektiği felaketlere denk felaketler yaşarsa onların hâlimden anlayacaklardır.⁴ Şair, bu vesileyle örnekte görüldüğü üzere savaşın bir sonucu olarak yoksulluk nedeniyle ya çocukların sokaklarda dilenmek zorunda kaldıklarını ya da aileleriyle yüz göremedikleri gurbet illere göç etmek zorunda kaldıklarını vurgular. Şiirin devamında ise Darwin'in Evrim Teorisiyle bağlantı kurarak her şeye rağmen zulmedenlerden olmadıklarını dile getirir.⁵

Andan şora etfâli soқақlarda dilensin
Yırtıp yüzünü 'ailesi қанла bezensin
(Hicrî Dede'den Seçmeler [HDS]/78/73)

Yâ 'ailesi yavrusunun tutsun elinden
Sersem dolaşıp görmeye yüz gurbet ilinden (HDS/78/74)

Hicrî Dede'nin benzer duygularla savaşın zararlarını dile getirdiği bir başka şiiri *Bir Hayâl* başlıklı şiiridir. Şairin, mazlumlara olmaz çileyi, sefaleti reva gören zalimler hakkında temennilerinden biri kendilerinin yaşadığı gibi onların çocuklarının da çarşılarda dilenmek durumunda kalmalarıdır.

Қан dalgası görse қарşılarında
Etfâli dilense қарşılarında (CS/88/9)

Dede, şiirin devamında elinde bir şans olsa tüm insanlığın bir olacağı bir mektep açmak, bu mektebin her sınıfında kavgayı unutturmak ve yerine barışı okutturmak isteğini de dile getirir.⁶ Ayrıca cihanın tüm dul, öksüz, fakir ve güçsüz olan yardıma muhtaçlarını toplayıp onlara yardımcı olmak istediğini belirtir.

Топlardım ерәмил-і cihānı
Öksüzle faқір ü nā-tüvānı (CS/88/17)

Tüccarların Yoksulluk Üzerine Etkisi

Hicrî Dede'ye göre yoksulluğun bir diğer nedeni yaşanan savaşlar kadar yoksulluk karşısında bazı tüccarların olumsuz, bencil tutumlarıdır. Özellikle “muhtekir (kara borsacı, stokçu)” sıfatıyla nitelendirdiği tüccarları *Muhteris Muhtekirlere* başlıklı şiirinde kıyasıya eleştirir.

Dede, bahsi geçen şiirine öncelikle evlerinde yiyecek hiçbir şey bulunmayan aç çocukların durumunun kıyamet gününden farksız olduğunu söyleyerek başlar. Hâl böyle iken refah içinde yaşayabilen aileleri “Allah onları belaya uğratmasın” diyerek ironik bir dille eleştirir.⁷ İnsanların bir kısmının yerken diğer kısmının sadece bakabildiği gıdayı zehir olarak niteler ve vatansever kişinin bu adaletsizliğe içinin yanacağını söyler. Benzer ifadeler *Yağmur Duası* başlıklı şiirde de geçmektedir.

Semmdir, o gıdā' bāzı yesin digeri baksın
Erbāb-ı hamiyyet meger öz baғrını yaқsın
(Saedgul, 2015, s. 346/3)

Biri ekl eylesin ya digeri baksın tağassürle
Şerer yükselmesin mi қalb-і erbāb-і hamiyyetten (CS/129/5)

Şaire göre insan açken Allah'ı bile unuttur. Ekmek yoksa iman da zayıflar, toplumdaki ahlaki ve dinî değerler sarsılır. Bunun sonucu olarak fakirlik insanı küfre ve günaha götürür. İnsanın hem bu dünyası hem de ahireti kararır.⁸

4 İlgili beyitler için bkz. (Hicrî Dede, 2002, ss. 77–78).

5 İlgili beyitler için bkz. (Hicrî Dede, 2002, ss. 78–81).

6 İlgili beyitler için bkz. (Hicrî Dede, 2003, ss. 88–89).

7 İlgili beyitler için bkz. (Saedgul, 2015, ss. 346–347/1,2).

8 İlgili beyitler için bkz. (Saedgul, 2015, s. 347/5,6).

Şaire göre kıtlık öyle bir ateştir ki cehennem onu görse avcı görmüş kuş gibi uçup kaçarak ağlar. Ayrıca kıtlıktan ölmek, savaşta ölmekten daha fazla acı verir.

*Kaht âtesini görse cehennem kaçır ağlar
Şayyâdı gören kuş gibi durmaz uçar ağlar*
(Saedgul, 2015, s. 347/7)

*Ölmek top ile belki diğer hâl-i şafâdır
Kaht ile ölüm başka elem başka belâdır*
(Saedgul, 2015, s. 347/8).

Zenginler ise yoksulluğun verdiği bu acıyı bilmezler. Gerçek insanlık ve merhamet sadece kendini değil, tüm insanlığı düşünmekle olur. Hicrî Dede, şiirin devamında nihayet başından beri yoksulluğun temel sebeplerinden biri olarak gördüğü muhteris muhtekirlere -hırslı istifçi/karaborsacı tüccarlara- eleştirinin dozunu daha da artırır.⁹ “Beyt” kelimesini tevriyeli kullanarak muhtekir diye nitelendirdiği kişilerle kendisini karşılaştırır ve “Ben vatana şiir yazan (beyit inşa eden) bir şairim; muhtekir (istifçi, karaborsacı) ise kendi evini yapmak için bin evi yok eder.” der. Benzer bir ifade şairin *Yağmur Duâsı* başlıklı şiirinde de bulunmaktadır. Ayrıca ona göre dünyada gıdanın fiyatı yükselecek olursa saf şiirin kıymeti azalacak, yani maddi çıkarlar maneviyatı ve edebiyatı gölgede bırakacaktır.

*Ben münşi-i beytim vatana, muhtekir ammâ
Öz beytini yapmak için eder bin ev imhâ*
(Saedgul, 2015, s. 347/12)

*Diler tek hânesin ma’mûr ede bin hâneyi yakşın
Ümîd hayr kılma ev yıkan bed-h’âh milletten* (CS/129/4)

*Es’âr-ı gıdâ yükselecek olsa cihânda
Eş’âr-ı şafânın düşecek kıymeti anda* (Saedgul, 2015, s. 347/13)

Hicrî Dede çarşıdaki pahalılık ve kıtlığın sebebi olarak gördüğü stokçu tüccarları insanların rızkını saklayan caniler, Allah’ın gazabına uğrayanlar diye nitelendirir. Bu istifçiler tarafından ambarlarda saklanan sadece bir tahıl tanesi değildir, kıtlıktan ölümlere neden oldukları için aslında her bir tane aynı zamanda bir candır. İstifçiler insan hayatıyla oynamaktadır. Benzer bir ifade şairin *Yağmur Duâsı* başlıklı şiirinde de bulunmaktadır. Gıdanın her bir tanesi insan ve hayvan için hayati önem taşıırken bunu saklayıp stoklayan caniler lanet okunun hedefi olacaktır.

*Ey rızk-ı beşer haşr edici cânî u mağhûr
Her habbesi bir rûhtur enbârda mağşûr*
(Saedgul, 2015, s. 347/14)

*Gıdâ her dânesi bir rûhtur insân u hayvâna
Bunu habs eyleyen cânî hedeftir tîr-i lâ’netten* (CS/129/6)

Muhtekir, öldüğünde onu savunacak bir bahane bile yoktur. Muhtekirin zulmünden etkilenenler onun ölümüyle can bulacaklardır.

*Ey muhtekir öldükte sana yok ki bahâne
Mevtinle senin cân bulur emvât-i zamâne*
(Saedgul, 2015, s. 347/15)

Dede, şiirin devamında yoksulluk karşısında bencilce hareket eden muhtekiri tasvir etmeye devam eder. Muhtekirin sakladığı mallar onun boynuna Azrail’in zinciri gibi takılacaktır, Allah dahi onu lanetler.¹⁰ Muhtekir halkın mahvoluşundan zevk alır; çünkü o, kötü yaratılışlıdır.

*Zevk almadadır muhtekir itlâf-i beşerle
Tahtmîr olunup çünkü muzîrr tıynet-i şerle*
(Saedgul, 2015, s. 348/17)

Muhtekirin bencil ve kötü yaratılışlı olmanın yanı sıra bir diğer özelliği de ikiyüzlü oluşudur. Sahte bir merhametle açlık var diye ağlar gibi yapar; ama aslında içten içe sevinir. Çünkü halkın açlığı ona kâr getirecek bir durumdur.

*Eyvâh diyor yok bu sene hiç zahtîre
Zînnen sevinip yüzde acır hâl-i fahtîre* (Saedgul, 2015, s. 348/18)

Hicrî Dede, şiirin sonuna doğru yaşanan bu durumu dünyanın cehenneme dönmesi olarak görür ve yine de “derdimizi Allah’a arz edelim” der.¹¹ Son beyitte ise milyonlarca hastanın çaresiz bir şekilde ah ettiğini, yine milyonlarca insanın ülkede sefalet içinde bir ekmek parçası (/parası) bile bulamadığını söyler. Çoğu zaman bunun temel sebebinin baştan beri anlatmaya çalıştığı zengin kesimin açgözlülüğü olduğunu belirtir.

*Milyonca marîz âh ediyor çâresi yoktur
Milyonca da her ülkede nân pâresi yoktur*
(Saedgul, 2015, s. 348/20)

Hicrî Dede’nin, *Yağmur Duâsı* başlıklı şiirinde de muhtekirler hakkındaki eleştirilerini görürüz. Dede, ticaret ahlakı olmayan, ihtiyaç maddelerini stoklayıp yüksek fiyatlardan satan istifçileri çok sert bir dille eleştirir. Onları, Kerbelâ faciasında

9 İlgili beyitler için bkz. (Saedgul, 2015, s. 347/9,11).

10 İlgili beyit için bkz. (Saedgul, 2015, s. 348/16).

11 İlgili beyit için bkz. (Saedgul, 2015, s. 348/19).

Hız. Hüseyin'i katledenlerden ve edebiyatta aşağılamanın, kötülüğün bir sembolü olan Şimr¹² ile özdeşleştirir. Lanetli Şimr tabiatlı istifçiler hiçbir zaman gönül huzuruna ermesin ister. Bunun için Allah'a onları yok edip güçten düşürmesi için yakarır. Ancak yoksul mazlumlar böylelikle saadetten nasiplenebilir.

*O mel'ün Şimr hilkat muhtekirler olmasın dilşād
Zevāl ver zālīme, mazlūm feyz alsın sa'ādetten* (CS/129/3)

Hicrî Dede, *Tevmîn Yardımı* başlıklı şiirinde ise nihayet yapılan erzak yardımıyla ve mevsimin bolluğu ile gönüllerin huzur bulduğunu, stokçuların ise cezalandırıldığını söyler.

*Hep kulüb aldı şafā mevsim muṭā'inden bugün
Muhtekir bāyi'leri menfūr ü meksūr eyledin*
(Saedgul, 2015, s. 288/6).

Kuraklık ve Kıtılığın Yoksulluk Üzerine Etkisi

Hicrî Dede'nin yaşadığı coğrafya genel olarak kurak bir iklime sahiptir. Yağmurun kuraklığın giderilmesi için bir umut olarak görülmesi nedeniyle bölgede yağmur dualarına büyük önem verilmektedir. Bu durum Dede'nin şiirlerine de aksetmiştir. Özellikle *Yağmur Duası*, *Dedelerin Yağmur Duası*, *Bu Mevsimde Yağan Yağmurlara Dedelerin Teşekkür Nâmesi*, *Dedelerin Yağmur İçin Beyân-ı Teşekkürü* başlıklı şiirleri doğrudan kuraklığa çare olacak yağmurun Allah'a yakararak istenmesiyle ilgilidir. Kuraklığın yarattığı gıda yetersizliği yani kıtlık aynı zamanda yoksulluğun temel sebeplerinden biridir.

Şair, *Yağmur Duası* başlıklı şiirine rahmet yağmurlarından mahrum bırakmaması için Allah'a yakararak başlar ve kudret arşının burcundan can veren hayat suyunu akıtmasını diler. Yağmur, âb-ı hayât olarak nitelendirilmiş, hayat kaynağı olması açısından yüceltilmiştir. Suçlu bile olsalar kulları, Allah'ın huzurunda duaya gelmişlerdir. Şair, (hiç olmazsa) âlemlerin övücü Hz. Peygamber (SAV) aşkına Allah'ın duaları kabul edip halkı bu kuraklık felaketinden kurtarmasını ister.

*Bizi yā Rabbi mahrūm eyleme bārān-ı rahmetten
Aḫit āb-ı hayāt-ı rūhu burc-ı 'arş-i 'izzetten* (CS/129/1)

*'İbād-i mücrimin gelmiştir istirhāma dergāha
Kabul et Faḫr-i 'Ālem 'aşkına kırtar felāketten* (CS/129/2)

Hicrî Dede, şiirin devamında yukarıda örneklerini verdiğimiz üzere stokçu tüccarları eleştirir, ticaret ahlakının çöküşünden dem vurur ve son beyitte çaresiz kulların Allah'ın kapısında merhamet gözlediğini, bugün pek çok ailenin açlık, perişanlık ve yoksulluk içinde evlerinde kan ağladıklarını dile getirir.

*İlāhī merḫamet gözler kapından bī-nevā kıllar
Bugün çok 'āile beytinde kıan ağlar zārūretten* (CS/129/8)

Hicrî Dede, *Dedelerin Yağmur Duası* başlıklı şiirinde mevsimin şüphesiz çok güzel olduğunu ama rahmetin yani yağmurun eksik olduğunu¹³ söyleyerek söze başlar ve Kerkük coğrafyasının çoraklığına çare olacak şeyin yağmur olduğunu belirtir.

*Kerkük ise bir çorak maḫaldir
Yağmur ile nā'il-i emeldir* (CS/129/2)

Şiirin devamında Kerkük'ün ünlü mekânlarından Musalla Meydanı'na yağmur duasına çıkanlar tasvir edilir. Bu meydana bir yanda dua eden şeyhler, mollalar diğer yanda ise nefesine düşkün ayyaşlar bulunmakta; kalender bir derviş, bahar günü kara güne dönmeyin diye gönlü yanarak ağlamaktadır. Her bir fert, çaresizce Allah'tan rahmet yağdırmasını beklemektedir.¹⁴ Eğer yağmur yağarsa kuraklık son bulacak, bolluk ve bereket günleri gelecek, parasız halk yoksulluktan kurtulup refaha erecektir. Yaylalar yeşerecek, koyunlar otlayabilecek, çiftçiler taze yağmur ile hayat bulacak ve dolayısıyla geçim sıkıntısı sonlanacaktır.

*Tanrım bulut ile feyz yağdır
Yağmur yağacaksa şimdi yağdır* (CS/130/8)

*Müfliste dolu ola kıyunlar
Yaylada merām ala kıyunlar* (CS/130/9)

*Gül açsa olur çiçekçi mesrūr
Zürre'a ḫayāt, taze yağmur* (CS/131/18)

Hicrî Dede'nin *Dedelerin Yağmur İçin Beyân-ı Teşekkürü* başlıklı şiirinde de yağmurun kuraklığın çaresi olarak görüldüğüne şahit oluruz. Şair, şiirine yağmur verdiği için dünyayı mamur eden feleği överek başlar. Zira kurak bir iklime sahip olan bu toprakların halkı için her bir yağmur tanesi (nem), etrafa yayılmış inci gibi değerlidir.

*Ey felek bin āferin dünyāyı ma'mūr eyledin
Ḥalk için her bir nemin bir dürr-i menşūr eyledin* (CS/132/1)

Şiirin ikinci beytinde yağmurun yağışı güzel bir nedene bağlanır. Yoksul ve çaresizlerin yüreklerinden çıkan ah dumanı göğe yükselip buluta dönüşmüş ve sonra yağmur olarak geri dönmüştür. Yani rahmetin kaynağı mazlum halkın duası ve feryadıdır.

¹² Şimr hakkında daha geniş bilgi için bkz. (Vural, 2023, ss. 996–997).

¹³ İlgili beyit için bkz. (Hicrî Dede, 2003, s. 129/1).

¹⁴ İlgili beyit için bkz. (Hicrî Dede, 2003, s. 130/3,4,5,6).

Yükselince dūd-ı āh-ı sīne-i bī-çāre-gān
Bir bulut yaptın onunla k̄uṭlu yağmur eyledin (CS/132/2)

Şair, şiirin devamında bahar tasvirleri yapar ve yağmurun yağmasıyla doğanın yeniden canlanışını anlatır. Böylelikle kuraklık günlerindeki sıkıntıların yerini aşk ve sevinç dolu günler almıştır. Öyle ki şair, yağmurun yağışıyla doğanın canlanışını tecellinin manası olarak görür ve mutribe (çalgıcıya) seslenerek santuruyla her dağı, Hz. Mûsâ'nın vahiy aldığı, Allah'ın ona tecelli nurunu gösterdiği Tûr Dağı hâline getirdiğini söyler, doğadaki bu değişimi ilahî tecelliye bağlar. Devamında da cömertliğin sembolü olan Hz. İbrahim'e gönderme yaparak yağmurun yağışıyla gelen bereket sayesinde her yerde hanlar kurulduğunu aç ve açıkta olanların refaha kavuştuğunu belirtir.¹⁵ Son beyitte Hicrî Dede'nin çoğu şiirinde şahit olduğumuz üzere güçlü bir sosyal eleştiri görülmektedir. Şair, halkın geçim sıkıntısı yaşadığı kuraklık ve kıtlık dönemlerini kendilerine fırsat bilip mal stoğu yapan ve malları yüksek fiyatlardan satmaya kalkışan vurguncuları sert bir dille eleştirir.

İntizār-i k̄aḥṭ ederken ḥayli ehl-i ihtikār
Vay elin var olsun ama gözlerin kör eyledin (CS/132/7)

Hicrî Dede'nin yaşadığı coğrafya yıllar boyunca gerek savaşlar gerekse kurak iklimi nedeniyle yaşam şartlarının zor olduğu bir coğrafya olmuştur. Bu durumun üzerine bir de H. 1342 (M. 1923) yılında yaşanan bir çekirge istilası, yaşamı daha da zora sokmuştur. Şair, yaşanan bu felakete karşı sessiz kalmamış ve “çekirge” redifli bir murabba ile istiladan kaynaklanan kıtlık ve dolayısıyla yoksulluk durumunu dile getirmiştir. Hicrî Dede'nin söz konusu şiirine, Atâullah Ağa'nın bir şiir mecmuasında¹⁶ 342 *Senesinde Memleketimize Hücûm Eden Çekirge İçün Mahmûd Hicrî'nin Söylediğidir* başlığıyla rastlanılmaktadır.

Dede, bir ordu olarak nitelendirdiği çekirge sürüsüne askerlerini kenara çekip artık çiftçilere zarar vermemesi ikazıyla şiirine başlar. Yaman çekirge, âdeti bir ateş gibi canları yakmakta, ekin tarlalarına girerek ekincileri gaddarca zarara uğratmaktadır. Çekirge yüzünden insanların evleri, ocakları mahvolmaktadır. Çekirgelerin emriyle memlekete sanki veba askerleri de gelecektir. Zira çekirge istilasının sonucu olarak kıtlık baş gösterecek ve gıda yetersizliği nedeniyle insanlar çeşitli amansız hastalıkların pençesine düşecektir. Çoğu kişi çekirgelerin zulmü yüzünden kederlidir. Bu nedenle çekirge gözden uzak olmalı, yok olmalıdır.

Çek ceyşi kenāre yan çekirge
Zürrā 'a yeter ziyān çekirge

'Azmiñle yakıldı cān çekirge
Āteş misin ey yaman çekirge

Baḥş eyleme kıştkār[a] āzār
Büstāna takınma olma ḡaddār
Evkātımız olmasun ḥaleldār
Ey māḥi-i ḥānumān çekirge

Emriñ olarak olunca me 'zūn
Şanki geliyor cūnūd-ı t̄ā 'ūn
Çoklar sitemiñden oldu dil-ḥūn
Gözden yūri ol nihān çekirge

Yoldaşlar bu konuda hep dertleşmektedir, ekinci kardeş derin üzüntü içerisinde, bostancılar haşşaş misali gezmektedir. Çekirge, insanların bedenini güçsüz ve zayıf hâle getirmiştir. Bağlara zehir saçan çekirge yüzünden bülbül gülsüz, süsen dilsiz, âşık da şaraptan ve güzel sevgilisinden yoksun kalmış yani doğa derin bir sessizliğe gömülmüş, çekirge istilasıyla mücadele nedeniyle aşk duygusu bile önemini kaybetmiştir.

Hep etmede ḥasbiḥāl yoldaş
Mātem-zededir ekinci ḡardaş
Bostancı gezer misāli ḥaşşaş
Etdiñ teni nā-tüvān çekirge

Efsūs ola 'andelīb gülsüz
Sūsen 'acabā düşer mi dilsiz
Āşık daḥi bī-[mey ü] nigārsız
Ey bāḡlara sem-feşān çekirge

Çekirgeler memlekete verdikleri zarar ile can almaktadır. Köylü, gece gündüz önlerinden geçen yüz(lerce) cenaze için matem bir göstergesi olarak başları üzerinde toprak savurmaktadır.¹⁷ Şair, şiirin sonunda her yanı saran çekirgeler yüzünden Allah'a yakarır ve bu afetin halkı yuttuğunu, kuldan medet kesilse bile her bir kişinin Allah'ın keremini gözlediğini söyleyerek dua eder.

Toprak şavurur baş üzre köyli
Yüz mevt geçer nehār u leyli
Dilinden ref'olundu meyli
Fellāḥa kuşurdu ḡan çekirge

Yā Rab yutuyor bizi bu āfāt
Ḳuldan meded kesilse heyhāt
Gözler keremiñ cihānda her zāt
Şarmış bizi el-emān çekirge

15 İlgili beyitler için bkz. (Hicrî Dede, 2003, s. 132/3,4,5,6).

16 Daha geniş bilgi için bkz. (Şimşek Kabuk, 2024, s. 58–60).

17 “Baş üzre toprak savurmak” deyiimi konusunda daha geniş bilgi için bkz. (Yılmaz, 2013, ss. 336–350).

Maaş Yetersizliği ve Devlet Yardımı Eksikliğinin Yoksulluk Üzerine Etkisi

Hicrî Dede, gerek kendi çekmiş olduğu geçim sıkıntısını gerekse gözlemleri sonucu halkın çektiği geçim sıkıntısını şiirlerinde sık sık dile getiren bir şairdir. Kuraklık, kıtlık, savaşlar, ticaret ahlakını kaybetmiş bazı tüccarlar nedeniyle yoksulluk zaten halkın belini bükmemektedir. Maaşların da yetersiz olması, parasızlığın artması günden güne borçlu aile sayısını artırmaktadır. Sosyal bir adaletsizlik söz konusudur ve şair, bu konuda da sessiz kalmamıştır. Hicrî Dede, özellikle tek geçim kaynaklarının devletten aldıkları maaş olması nedeniyle memur kesiminin halkın en çok geçim sıkıntısı çeken kesimi olduğu fikrindedir. Bu nedenle hükûmetten onlara destek olmalarını ister. *Hükûmet-i Irakiyye'den Memurlar Namına Nısf-ı Ziyâde Maaş İstirhâmı* başlıklı şiirinde hükûmetten maaş başışıyla her evde çocukların ve ailenin geçim sıkıntısını kolaylaştırmasını talep eder; çünkü bu başışa muhtaç olanlar gerçekten buna layıktır. Zamanın zenginleri zaten şanslıdır, parlak bir geleceğe kavuşmuştur. Asıl yardıma muhtaç olan memurlar ve dar gelirli lerdir.

*Ey ziyâde bâri ihsandan ma'âş imdâda gel
Sehl kıl her evde etfâl u 'iyâl eşkâlini* (CS/121/2)

*Müstahtağdır çünkü muhtâcın olan bu bahşişe
Parlağ etmiş dehr müstağnilerin ikbâlini* (CS/121/3)

Dede, yetersiz maaş yüzünden içi yanan insanların dertlerine derman olunmasını ister ve gelecek bayram vesilesiyle “Ey para, çabuk yetiş de bu bayramda kalp ateşini söndür, memurların kötü durumunu hayra çevir” der. Şaire göre her görevli iç geçirerek her ay maaşını beklemektedir ki geçimini sağlayacak bu maaşla kötü hâlini iyi hâle döndürsün. Bu durum memurların düzenli maaşla bile geçinemediğini, ekonomik bir dengesizlik olduğunu gözler önüne sermektedir.

*Tez yetiş dinâr söndür nâr-i kalbi işbu 'îd
Hayra tebdil eylesin me'mûrların ahvâlini* (CS/121/5)

*Her muvazzaf mâh gözler âh eder alsın ma'âş
Hüsni-i hâle döndüre tâ hâlet-i ihlâlini* (CS/121/6)

Hicrî Dede, hayat pahalılığından dem vurur ve çarşıdaki dükkân sahiplerinin aldıklarının can, sattıklarının kan olduğunu söyleyerek Allah'tan onları ıslah etmesini diler. Çoğu şiirinde gördüğümüz üzere fahiş fiyat uygulayıp halkı sömüren esnafı eleştirir. Yüksek fiyatlar karşısında memurun maaşının yetersiz kalacağı aşikârdır.

*Aldığı cân sattığı kan ehl-i dükkân çarşının
Allah ıslâh eylesin her bâyi' u bakķâlini* (CS/121/7)

Hicrî Dede, şiirin sonunda her şeye rağmen umutlu olduğunu belirtir. Bayramın gelişiyle kederin biteceğini düşünür ve Allah'ın zamanın zehre dönmüş balını tekrar tatlı edeceği beklentisiyle dua eder.

*Var ümîdim gelse 'îd, olsun bu ğam bizden ba'id
Tatlı etsin Hâķ zamânın zehre dönmüş balını* (CS/121/8)

Hicrî Dede, *Tevmîn Yardımı* şiirinde de tek maaşla geçinmeye çalışan memurların yaşadıkları geçim sıkıntısını dile getirir.

*Tek ma'âşa göz diken mağdûr olan me'mûr çok
Müşkülü hâl etmege yardımla destûr eyledin*
(Saedgul, 2015, s. 287/5).

Dede'nin kendisi de zaman zaman maaş yetersizliğinden dolayı ekonomik sıkıntılar çekmekte ve bunu şiirlerinde belirtmektedir. *Aile Gâilesi (Hayât-ı Mâzî)* başlıklı şiirinde gençlik dönemini sıkıntısız ve refah içinde geçirdiğini, ailesinin koyunculuktan iyi paralar kazandığını ve ağabeylerinin de ondan masrafı esirgemediklerini söyler (Saedgul, 2015, s. 11). Şair, yaşadığı maddi-manevi dönüşümü bu şiirinde dile getirmiştir.

Hicrî Dede, aile kurmadan önce kendi hâlinde herhangi bir sorumluluğu olmayan, zevkine göre seyyar olarak gezen, nerede bir eğlence varsa oraya giden, serseriler gibi sokakta yaşayıp dertten, tasadan uzak içki içerek gününü geçiren biri olduğunu söyler.

*Hoş o demler 'âlem-i tecritte muhtâr idim
Hâne kaydın çekmeyen ruhbân gibi bî-kâr idim
Zevkım üzre her zaman iller gezen seyyâr idim
Nerde bir şenlik olurdu anda muṭlaķ var idim
Hâne-berdüş u kadeh-peymâ kalender-vâr idim* (CS/99/I)

Şiirin devamında evlenmeden önce çocuk ve geçim derdi olmadığını, en büyük belaların bile onu sarsmadığını, evde kırlangıç misali kendisinden gıda bekleyen yavrusu olmadığını, hiç kimsenin önünde eğilip bükülmek zorunda kalmadığını, kendi hayal dünyasında bir sultan gibi yaşadığını söyler. Aile kurmadan önceki hayatında nerede olursa olsun, ruhu huzurludur. Uyuduğu yer külhan olsa ona yine gül bahçesi gibi güzel gelir, değerli bir hazine gibi olan dimağının can gözü açıktır; şarap hazır, dostlar içten, her şey güzeldir. Kâinatın gerçek dertlerinden habersizdir.¹⁸ Ancak ailesini kurduktan sonra her şey değişir, artık sorumlulukları artmıştır. Yaşam tatsızlaşmış, sofrada ne şeker ne bir ekmek parçası (kııntısı) vardır. Kız çocukları inci isterler; ancak gözde nem (gözyaşı

18 İlgili bendler ve daha fazlası için bkz. (Hicrî Dede, 2003, ss. 99–100/II, III, IV, V, VI).

incisi) vardır, inci alacak para yoktur. Kundaksız bebek yerde inler, onu yatıracak bir beşik yoktur. Üzerlerinde yırtık elbiseler vardır, çare olacak bir el yoktur. Bu yoksulluk karşısında şairin ruhu, âdeta sazda olup da sesi çıkmayan (yakıcı, dokunaklı bir sesi olmayan) bir tel gibidir, sessiz ve hüznüdür. Çocuklarının isteklerini karşılayamadığı için acı çeken, yoksulluğun karşısında çaresizlikle kendini işe yaramaz hisseden bir aile babasının yaşadığı duygusal çöküş gözler önüne serilmiştir.

*'Ays talh olmuş şeker yok süfrede nân-pâre yok
Kız çocuklar inci ister gözde nem var pâre yok
Yerde tıfl-i bî-kımât inler meger kehvâre yok
Şırtımızda parçalanmış var libâs el çâre yok
Şavtı muhriğ olmayan demsâz-ı diger târ idim (CS/100/VII)*

Hicrî Dede'ye göre yoksulluktan beli bükülmüş, perişan olmuş bir ailenin insan için cehennem yerinden farkı kalmamıştır. Ekonomik sıkıntılar aile içindeki bireyler arasında huzur da bırakmaz. Her kıl ucu kadar felaketten bile bin bela açılır, sorunlar büyüdükçe büyür. Yoksulun evinde her gün mahşer günü gibi kavga kıyametle geçer. Öyle ki açlıktan Azrail'den ruhlarını teslim almalarını isterler. Bu hâliyle aile ortamı âdeta mezar yerine dönmüştür; oysaki daha önce bu ortamdaki uzakken eziyetten, acıdan da âzâdedir, özgürdür.

*Âdeme 'ayn-i cehennemdir perîşân 'âile
Her ser-i müyî felâketten açar bin gâ'ile
Hâne-i müflisedir mahşer geçer gavgâ ile
Kabz-i ruh etmekte aç menzil, döner 'Azrail'e
Bu mezardan dūr olan âzâde-i âzâr idim (CS/101/VIII)*

Atâ Terzibaşı, *Kerkük Şairleri* adlı eserinde Hicrî Dede'nin Kerkük Sultânî Medresesi ve Kale İlkokulundaki görevleri döneminde aldığı maaşla babasından kalan servetin geçimine yettiği; ama aniden bir emirnameyle Kale İlkokulundaki görevine son verilip işsiz kaldığı, nihayetinde babasından kalan mirasın da tükendiğini söylemektedir. Dede, tamamı 31 Teşrinievvel 1330 tarihinde *Havadis* gazetesinde yayımlanan bir manzumesinde geçim sıkıntısını şu beyitle dile getirmiştir: (Terzibaşı, 2013, s. 12).

*Çalmadı mün'im iken bir kamerî bir çarhîm
Çıktı çarhîm ser-i çarha kamerîm de kamere*

Hicrî Dede, *Arzuhâl ve Hasbihâl* başlıklı şiirinde de maaşının yetersiz olduğundan bahseder. Aile içindeki geçim derdinden bülbül tabiatı zarar görmüş, onun için gül bahçesi âdeta küllhana dönmüştür.

*'Âilem hem gâ'ilem efzûn ma'âşım dūn benim
Bülbül tab'ım yakılmış küllhan olmuş gülşenim (CS/9/1)*

Hicrî Dede'nin çoğu şiirinde yoksulluğu cehennem ateşine benzettiği görülmektedir. Bu şiirde de cehennem ateşi gibi olan yoksulluğun tek çaresi paradır; ancak parayla (dinar) bu ateş soğur. Benzer bir ifade *Talebelere Tevzî-i Mükâfât Münasebetiyle Hicrî Dede Tarafından Okunan Kasîde*'de de görülmektedir.

*Serd olur nâr-i cehennem tırta-i dinar ile
Der-kenâr eylesin bu âteşten yanan cân u tenim (CS/9/3)*

*Dinar ile itfâ olunur nâr-i cehennem
Ger mevki'ine şarf edecek olsa âdem (CS/146/10)*

Hicrî Dede, *Hasbihâl (Akçe)* başlıklı şiirinde paranın öneminden bahseder. Para görenin şansı yıldız gibi parlarken parası olmayan en akıllı kişinin bile kör gibi kaldığını söyler.

*Akçe görse parlar ikbâlin felekte ahterî
Akçesiz a'mâ kalır erbâb-i 'aqlın gözleri (CS/94/1)*

Şiirin genelinde para sahibi olabilmek ve olamamak durumları karşılaştırılır, toplumun genel sefalet hâli dile getirilir. Toplum ekseriyetle yoksuldur ve toplumdaki yoksulluğun psikolojik yansımaları kendini iyice hissettirmektedir. Yaşam kan olmuştur, talih alçaktır, hor görülme ve ahlaki çöküş artmıştır, halk âciz hâldedir. Halkın çoğunluğu açlık derdiyle ışsız, umutsuz uyumaktadır.

*'Ays hūn ikbâli dūn zillet füzūn hâlet zebūn
Derd-i cū' ile uyur şamsız bu halkın ekseri (CS/94/7)*

Şair, maddi yoksulluğun, manevi ve kültürel yoksulluğu da getireceğini ifade eder. Oysa gençlerin ve ülkenin eğitim, bilgi ve sanata ihtiyacı vardır. Allah'ın bu konuda lütfunu esirgememesi dilenir.¹⁹ Şiirin sonlarına doğru yoksulluktan kurtulma yollarından bahsedilir.²⁰ Bu şiirin altıncı beytinde de şairin yoksullukla cehennem ateşi arasında ilgi kurduğuna şahit oluruz. Şaire göre yoksulluk öyle bir ateştir ki cehennem bile ondan korkar.

*Âteş-i kahr-i zarûretten cehennem havf eder
Dâneler görmüş tıyûrun yanmasın bâl u peri (CS/94/6)*

Dede, *İntibâh* şiirinin genelinde de açlık ve yoksulluk konusunu ele alır. Şiirin bir beytinde paranın cehennemi bile gül bahçesine çevirebilecek kudrette olduğunu söyler.

19 İlgili beyitler için bkz. (Hicrî Dede, 2003, s. 94–95).

20 Bu konudaki beyitler, yazımızın "Yoksulluğa Aranan Çareler, Beklentiler ve Öneriler" başlığı altında ayrıca değerlendirilmiştir.

*Varsa dinarın cehennem nârını gülzâr eder
Madde-i ma'nâ bugün Firdevs-i A'lâ'dan konuş (CS/59/6)*

Hicrî Dede, ekonomik sıkıntılarından *Dede'nin Ölüm Dağdağastı*²¹ başlıklı yazısında da bahsetmiş, maaşının az olduğunu bu nedenle yeterince para toplayamadığını, kendisinden sonra aile halkının idare edeceği bir mülke sahip olmadığını, ölümünün ardından evinde sadece ikisi basılmış, geri kalanı basılmamış toplam on iki eser ile iki kız evladının kalacağını dile getirmiştir.

Hicrî Dede, bazı şiirlerinde şairliğin yeteri kadar ilgi görmeyen bir meslek olduğunu, bu mesleğin geçimini sağlayacak parayı getirmediğini belirtir. Bu şiirlerinden biri de dört gözle doğumunu beklediği; ama maalesef üç yaşındayken hastalıktan kaybettiği ilk erkek çocuğu Ali Galip için yazılan *Nevzad Oğlum Ali Galib İçin Ninni* başlıklı şiiridir. Şiirinin son beyitlerinde oğluna babası gibi şair olmamasını, aksi hâlde huzursuz olacağını, şiir yazmaktan başka işlere vakit kalmayacağından yeterli kazanç elde edemeyeceğini, cihana sığmayacak güzellikte bin beyit yazsa da başını sokacak bir harabe ev bulamayacağını söyleyerek nasihatte bulunur.

*Lâkin sana bir vasiyyetim var
Hakkında ki hüsn-i niyyetim var (CS/152/14)*

*Olma pederin mişâli şâ'ir
Kalma şonu bî-hüzür ü hâsir (CS/152/15)*

*Şâ'irliği şanma elde şan'at
Ekmek kesici yamân tabi'at (CS/152/16)*

*Bin beyt yapar cihâna sığmaz
Bir beyt-i harâbe kendi bulmaz (CS/152/17)*

Dede, şairlikten geçinemediği ve şairliğin kıymetinin bilinmediği yönündeki fikirlerini *Arzuhâl ve Hasbihâlim* şiirinin ikinci ve dördüncü beyitlerinde de paylaşmıştır. “Beyt” kelimesini her iki anlamıyla kullanan şair, kusursuz pek çok şiir yazmasına rağmen, kendine bir ev alamadığından, meskeninin yoksulluk nedeniyle soğuk ve karanlık bir mağaraya döndüğünden bahseder. Şairlik konusunda yeteneklidir ama kimse bunu fark etmemektedir. Değerinin ortaya çıkması için bir iltifat gösterilmesini ister.

*Bin güzel beyt-i kuşur bî-kuşurum var benim
Kendime bir beyt bulamam gâra dönmüş meskenim (CS/9/2)*

*Cevherim ger var ise lâkin ayak altındadır
İltifat et başa çıkısın ey güneşten rüşenim (CS/9/4)*

Hicrî Dede, yaşanan olumsuz hayat şartları ve maaşının yetersizliği nedeniyle belli ki borç içine de düşmüştür. Onun *Dâin u Medyûn ve Medyûn Bir Müflis* şiirleri yoksulluğun insanları nasıl borçlu bir duruma düşürdüğünü ve bu durumun insan üzerindeki psikolojik etkilerini çok net bir şekilde göstermektedir.

Şair, *Dâin u Medyûn* başlıklı şiirine her zaman alacaklıların kapıyı çalıp gam gösterdiğini, dirhem (para) düşünse kaderin ona tasa gösterdiğini söyleyerek başlar. İnsanlar ondan borçlarını, Allah da farzlarını talep etmektedir. Bir taraf zindanı diğer taraf ise cehennem azabını gösterir. Şair, insanlarla dinî sorumlulukları arasında sıkışmışlık hissi yaşamaktadır.

*Her zaman dâ'in ki dakğ-ül-bâb edip gam gösterir
Fikr-i dirhem eylesem devrân bana hemm gösterir (CS/110/1)*

*Halk benden karzın ister Hâlikım da farzını
Bir taraf zindân, biri havf-i cehennem gösterir (CS/110/2)*

Bir taraftan ailesi refah istemektedir ama ne yazık ki geçim derdi baş göstermiştir. Para yok dese sanki ok fırlatılır. Bu baskı nedeniyle boynuna sağlam bir zincir takılmış gibi hisseder. Öylesine baskı altındadır ki ölümü bile düşünür fakat kabre girse bu sefer de Münkir ve Nekir onu sorgulayacaktır. Hayatta kalsa alacaklı karşısına dikilecektir. Her türlü, borçtan kaçış yoktur. Can çıksa matemi bir gün biter; oysa alacaklının yüzü her görüldüğünde yüz matem yaşanır. Yani borçlunun yaşadığı utanç ve sıkıntı daimîdir.

*Bir taraftan 'âile 'ayş ister açmış gâ'ile
Yok desen ok fırlatır çok tavk-ı muhkem gösterir (CS/110/3)*

*Kabre girsem söylüyorlar var Nekir ü Münker'i
Zinde kılsam dâ'inim ejder gibi dem gösterir (CS/110/4)*

*Cân çıkarsa tenden ama mâtemin bir gün geçer
Her görürken dâ'inin yüz mâtem gösterir (CS/110/5)*

Şiirin devamında, mahkemede ya hapis cezası ya da borcu ödeme zorunluluğu kararı çıkacağından, Allah'a olan borcun insanlara olan borçtan daha kolay ödenebileceğinden bahseder. Başta borç almanın tatlı olduğunu ama ödeme vakti gelince zehre dönüştüğünü söyler.²² Şair, her gelen yeni ayda borç derdinin hafifleyeceğini düşünse de sonuç maalesef düşündüğü gibi olmaz. Velhasıl ona göre bir kurdun binlerce zehriyle insanı etkisi altına alıp sardığı bu dünya pişmanlıklarla doludur; çünkü dünya hayatı borç, sıkıntı ve belalarla örülüdür, kurt gibi insanı içten kemirir.

21 İlgili yazı için bkz. (Hicrî Dede, 2003, ss. 192–193).

22 İlgili beyitler için bk. (Hicrî Dede, 2003, s. 110/6,7,8).

*Qarş derdin ref' ılsın görmedim bir mäh-i nev
Za'afımdan her ay hilâl-i tälî'im ham gösterir* (CS/110/10)

*Bak ne demdir hâşılı Dünyâ nedemdir ey Dede'm
Bir kirm binlerce semm hep muğalsım gösterir* (CS/110/16)

Hicrî Dede, *Medyûn Bir Müflis* şiirinin tamamında da yoksulluk, sefalet, borçluluk ve bunların getirdiği toplumdaki ahlaki çöküş temasını işlemiştir. Daha önce de bahsi geçtiği üzere yoksulluğu bu şiirinde de cehennem ateşiyle karşılaştırır. Öyle ki cehennem ateşi sefalet ateşini görse korkar. Borçlu insanın her anı yüz ölüm anından daha ibretliktir. Hele ki bolluğu, nimeti gören insanın bu hâle düşmesini hiç istemez; zira güçten düşen aslan tilkiden daha aşağı olur.

*Cihânda var mı bir muhriğ belâ gayr-i sefâletten
Cehennem havf eder âteş görünce fakr u zilletten
Beterdir müflisin her bir demi yüz mevt-i 'ibretten
İlâhî düşmesin görmüş bir insân feyz-i ni'metten
Olur tilkiden ednâ şîr nerde düşse kuvvetten* (CS/111/I)

Şair, borçlu bir kişinin yaşadığı psikolojik durumu aktarmaya devam eder. Alacaklı kapıya geldiğinde borçlu kendini idama çağırılmış gibi hisseder veya gemisi batmış, kanlı bir girdapta boğulmaktadır. İnsanın refah zamanında çok dostu olur ama asıl zor zamanlarında dostlara ihtiyacı vardır. Böyle utanç zamanlarında ölüm bile daha iyidir.

*Ne demdir müflise dâ'in gelip eylerse dakğ-ül-bâb
Şanar i'dâma med'uvdur düşer o hâmdan bî-tâb
Veyâ keşî kırılmış mevce gelmiş kanlı bir girdâb
Zamân-ı 'ayşda aḥbâb çok, lâzım bugün aḥbâb
Ölüm hoştur ilâhî böyle hengâm-ı hacâletten* (CS/111/II)

Alacaklı, “Hâlini anladım ama seni borçlandıran geçim planı yapmadan siyasete girişmendir. Servetsiz siyaset olmaz. Maddi planlama yapmadan yüksek ideallere yönelip siyaset yapılamaz, aksi hâlde borç batağına düşmek kaçınılmazdır” der. Yani tasarruf olmadan sorumluluk alınamaz.

*Dâ'in söylüyor ben anladım hâlin ne hâlettir
Seni medyûn edip rızkın kesen fikr-i siyâsettir
Bunun da ehl isti'dadı vardır gayre nikbettir
Siyâset kuş mişâli kol kanadı mahz-i servettir
Çalış sen iktisâda sonra meydân al siyâsetten* (CS/112/III)

Kader, borçlunun kalbinde her an yeni yaralar açar. Borçlu kimse borcu borçla kapatmaya çalışır. Hep bir umutla fakirlik hâlinde “Filan yerde zahirem (tahılım) var, sabret para gelecek

diye alacaklıya yeminler eder.²³ Vicdanlı kişilere bile güven kalmamıştır. Yokluk insanı utandırır, aydın gençler bu sefaletin etkisi ile âdeta erkenden yaşlanır. Yoksulluk hâli doğru insanı bile hilekâr hâle dönüştürür. Bu durumun kurtuluşu ise iktisadi bilmek, tasarruflu davranmaktır.

*İnanma ehl-i vicdân kendini bî-i'tibâr eyler
Utansın tälî'i insânı yokluğ şerm-sâr eyler
Münevver genci de renc-i sefâlet ihtiyâr eyler
Sen yüz doğru olsan da zarûret hilekâr eyler
Bilirse iktisâdın kurtulur insân felâketten* (CS/112/V)

Dede, şiirin devamında artık her şeyin borçla alındığını söyler. Yorgan, elbise, ekmek, yemek, kuru ünav; hatta iman bile borç olmuştur. İnsanlar zehir gibi bir hayat yaşamaktadır. Emek yoktur; ama laf eden çoktur. Tevekkülden veya hükümetten bir şey beklemek yerine azmedip çalışılmalıdır.²⁴

Allah, Rezzak'tır, rızkı verir; ancak “İnsana sadece çalıştığının karşılığı vardır” buyurmuştur. Dünya sebepsiz yere dönmez. Sebepsiz yere ağaçtan ağzımıza armut düşmez. Tembellik ahmakların işidir, insanlık çalışmayı gerektirir. Dinî açıdan da çalışmanın önemi vurgulanmıştır.

*Kerim Allâh, Rezzâk olduğun biz bildik (âmennâ)
Buyurmuş “Leyse Lil-İnsân-i İllâ mâ sa'a" ammâ
Merâm üzre sebepsiz şanma döner miḥver-i Dünyâ
Ağaçtan bî-sebep armut düşer mi ağzına hâşâ
'Aḫâlet ḥüy-i ḥirdendir mesâ'î âdemoyyetten* (CS/113/VIII)

Dede, geçim sıkıntısının çözümü olarak sürekli azimle çalışmak, eğitim, bilim ve üretime önem vermek gerektiğinin üzerinde durarak şiirini sonlandırır.²⁵

Yoksulluğa Aranan Çareler, Beklentiler ve Öneriler

Hicrî Dede, şiirlerinde büyük oranda yoksulluğun toplum üzerindeki etkileri ve yoksulluğun sebepleri üzerinde durmuş ancak bununla kalmayıp yoksullukla nasıl mücadele edilebileceğinden bahsederek çeşitli önerilerde de bulunmuştur.

Hasbihâl (Akçe) şiirinde yukarıda *Maaş Yetersizliği ve Devlet Yardımının Eksikliğinin Yoksulluk Üzerine Etkisi* başlığında verdiğimiz beyitlerde paranın öneminden ve yoksulluktan bahsetmiş, devamında ekonomik kalkınma ve yoksulluktan kurtuluş yolunun üretim, ilim, eğitim ve sanattan geçeceğini ifade etmiştir. Memleket sanat; çiftçi yardım beklemektedir. Millettin hazinesinin cevheri irfan (bilim) mektebiyle parlar.

23 İlgili beyit için bk. (Hicrî Dede, 2003, s. 112/IV).

24 İlgili beyit için bk. (Hicrî Dede, 2003, s. 112/VI-VII).

25 Bu konudaki beyitler yazımızın “Yoksulluğa Aranan Çareler, Beklentiler ve Öneriler” başlığı altında ayrıca değerlendirilmiştir.

Şan'at ister memleket zürre' yardım bekliyor
Mekteb-i 'irfânla parlar kenz-i millet cevheri (CS/94/10)

Şaire göre bilginin ışığı doğudan doğmuştur. Avrupa, ilmi bizden öğrenmiştir; ancak onlar çalışmış biz eksik kalmışızdır. Şair yine de bir gün Irak'ın (Doğu'nun) yıldızının yeniden doğacağı konusunda umutludur.²⁶ İlimle en yüce mertebeye ulaşan millet, bir gün sefalet içinde dolaşsa da milletin askeri yine gökkuşağı gibi yükselecektir.

İlm ile a'lâ 'alem berduş olup bir gün yine
Yükselir kavs-i kuzah timsâli millet 'askeri (CS/95/13)

Dede'nin *Medyûn Bir Müflis* şiirinde yokluğun insanı nasıl utandırdığından, sefaletin gençleri erkenden yaşlandırdığından, en dürüst insanın bile bu hâl içindeyken nasıl hilekâr bir kişiye dönüştüğünden bahsedilmiş, nihayetinde bu durumdan kurtulmanın yolu maddi planlama yapma ve tasarruflu bir tutum izleme gerekliliğine bağlanmıştır.²⁷ Ayrıca aynı şiirin dokuzuncu bendinde hayırlı işler yapan kişilerin isimlerinin ölümsüz olacağını, kendisi çalışarak başarı elde edenlerin kimseye boyun eğmek zorunda kalmayacağını söyler. Sanaysiz kalan bir milletin sonunun kötü olacağını ifade ederek üretimin önemini vurgular. İrfan sahipleri keder çekmez ve hep izzetle yaşar. Sanat ilmine önem verenler mutluluğu bulacaktır. Dolayısıyla şaire göre üretim ve bilgi, borçsuz ve şerefli yaşamın anahtarıdır.

Ölüm görmez o insân-ı hayır bâkî kalır nâmı
Baş egmez şâh u mâha kendi sa'yinden alan kâmu
Şanâyî'siz kalan bir milletin 'illetir encâmı
Yaşar 'izzetle erbâb-i ma'ârif çekmez alâmı
Odur mes'ud olan sermâye bulsun 'ilm-i şan'attan (CS/113/IX)

Hicrî Dede, şiirin son bendinde eğitimin önemine vurgu yaparak “Bugün parlayan güneşi temsil edenin, perişan (yoksul) millete yeniden itibar kazandırmanın, tüm insan topluluklarını zenginleştirenin, göklerdeki izzet yıldızlarını yere indirerek ulaşılabilir kılanın eğitim olduğunu” söyler. Sefaletten, geri kalmışlıktan, karanlıktan kurtuluşun ve kalkınmanın, yeniden itibar sahibi olabilmenin, dünya çapında söz sahibi olmanın temel anahtarı eğitimidir. Eğitim ki gökteki yıldızlar misali ulaşılmaz ulaşılır hâle getirir, bir milletin kaderini değiştirir.

Ma'ârifdir bugün temsil eden şems-i dirâşşânı
Ma'ârifdir perîşân millete bahş eyleyen şânı
Ma'ârifdir bütün zengin eden âkvâm-ı insânı
Ma'ârifdir alan elbet cihângîrâne devrânı
Ma'ârif hâke indirmiş nücümü 'arş-i 'izzetten (CS/113/X)

Dede'nin kuraklık ve dolayısıyla kıtlığın yoksulluğa etkisi üzerine pek çok şiir yazdığı tanıklarıyla daha önce belirtilmiştir. Yaşadığı toprakların kurak bir iklime sahip olmasının şairin bu yönde şiirler yazmasına vesile olduğu düşünülebilir. Şair, kuraklığa çare olabilecek birtakım projeleri de şiirleri vasıtasıyla dile getirmeye gayret etmiştir.

Hicrî Dede, Kerkük'ü ikiye böldüğü bilinen Hasa Nehri'nin (Hasa Çayı/Hasasu) adından sıkça bahseder. Edinilen bilgilere göre:

“Bu nehrin suyu Kerkük etrafındaki yağmur suyundan birikip bu Çay'dan akıyormuş. Ayrıca Zâb-ı Sagîr'in bir kanaltıymış. Bu nehrin sürekli akması için bir baraj yapılması gerekiyormuş; fakat hükûmetler bu projeyi bir türlü hayata geçiremiyorlarmış. Hicrî Dede de bu duruma çok üzölmüş ve sürekli bu nehri düşünmüş ki Kerkük'e gelen her devlet adamına bu sorunu iletmiş. Hicrî, Fuzûlî'nin su kasidesinin tanzirini de Hasa suyu için yapmış. Ayrıca “Zâb-ı Sagîr” adlı bir mesnevi de yazmıştır.” (Saedgul, 2015, s. 100).

Şair, söz konusu mesnevîde, Zâb-ı Sagîr'den²⁸ kanallarını açmasını ister. Böylelikle Kerkük'e hayat; halka huzur gelecektir.

Ey Zâb-ı Şagîr aç kanalın milleti kandır
Bak, şu yerine şehrimizin içtiği kandır

Hâşa Çayı'nı rah-güzar et başla mürûra
Tâ halk bu nâ'il ola zevk-ı sürûra (Saedgul, 2015, s. 100)

Hicrî Dede, *Kerkük'ümüz* başlıklı şiirinde de *Zâb-i Sagîr*'i Kerkük'ün susuzluğunu gidermesi konusunda çok önemsemiş; hatta onu altın suyu olarak nitelemiştir. Onun sayesinde ünlü şehirler arasında bu şehrin bir eşi benzeri daha olmayacaktır.

Aksa bize altın suyu ger Zâb-i Şagîr'in
Olmaz daha hiç misli ki bu şehir-i şehîrin (CS/64/4)

Şehre su getirecek yöntem ise bellidir. Eğer yöneticiler, Zâb-i Sagîr'in suyunun Hasa Çayı'na akışını sağlayacak bir kanal yaparlarsa Kerkük, cennet bahçesine dönecektir. Şehir, kevser suyuna kavuşmuş olacaktır. Şair, *İntibah*, *Kerkük Temennileri*, *Sevgili Yeni Kabinemizi Tebrik* ve *Kerkük'te Rafideyn Bankasının Açılış Merasiminde Hicrî Dede Tarafından Okunan Manzumedir* şiirlerinde bu konuyu ele almıştır.

26 İlgili beyitler için bkz. (Hicrî Dede, 2003, s. 95/11,12).

27 İlgili bend için bkz. (Hicrî Dede, 2003, s. 111/V).

28 *Zâb-i Sagîr* (Küçük Zap): “Dicle'ye akan ve Altunköprü'den geçen bir nehirdir. Aşağı Zap da denilmektedir.” Daha geniş bilgi için bkz. (Saatçi, 2008, s. 473).

*Ey havaş erkânı (Çay) akmaz şusuzdur (Hâşa)muz
Şehre al (Zâb-i Şağîr)'i 'ayn-ı mecrâdan konuş (CS/61/20)*

*Şusuz bir (Hâşa)'muz var hâşa-i Firdevs'e hâ'izdir
Gelir Kevser bu çaya, (Zâb)'tan âb akşa eger (Çay)'a
(Saedgul, 2015, s. 396/11).*

*Çok zamândan bekliyor (Zâb-ı Şağîr)'in cedvelin
Eyleyin ihyâ' bizi ey yâverân-ı şehriyâr
(Saedgul, 2015, s. 398/7).*

*Ger Zâb-i Şağîr olursa câri
Firdevs edecek bizim diyâri (CS/133/15)*

Şair, *Hasbihâl (Akçe)* şiirinde de susuzluktan yanan şehre abide gibi (gelecek nesillere kalacak) bir çeşme açılmasını önerir. Temel bir gereksinim olan su ihtiyacı karşılanırsa şehrin her yeri mamur bir cennete dönecektir.

*Teşnedir belde şu ister âbdân aç âbide
Âb ile şehrin behişt-i âbâd olur her bir yeri (CS/94/9)*

Hicrî Dede, Kerkük'te 16 Temmuz 1945'te açılan Rafideyn Bankası'nın memlekete refah getireceğini, ekonomik kalkınmayı sağlayacağını düşünmektedir. Banka, yoksulların umudu olmuştur. Bu bakımdan şair, bankayı her hastanın gelip ilaç gözlediği bir şifa kapısı olarak nitelendirir. Banka, şehirdeki yoksulluğun giderilmesini sağlayacak, iki nehir (Fırat-Dicle) arasına can olacaktır. Merasimde okuduğu manzumesinde bu fikirlerini açıkça dile getirir.

*Bir Maşraf-ı Râfideyn açıldı
Kerkük'ümüze ferah saçıldı (CS/132/1)*

*Bir dâr-ı şifâya banka benzer
Her haste gelip 'ilâç gözler (CS/133/5)*

*Yardım edecek bu banka şehre
Cândır bu iki miyân-ı nehre (CS/134/20)*

Hicrî Dede'nin yaşadığı topraklar petrol açısından oldukça zengindir. Petrol, aynı zamanda şaire göre Kerkük'ün zenginleşmesi için en önemli umut kaynağıdır. Kerkük yakınlarındaki çok zengin bir petrol yatağı olan Baba Gûr Gûr için yazdığı *Baba Gûr Gûr* şiirinde petrol, Kerkük'ün ekonomik temini olarak gösterilir. Petrolle şehre ışıklar dolacak, işsizler iş bulacaktır. Onun sayesinde insanlar zengin olacak, refah bir yaşam elde edeceklerdir.

*Kerkük, seni petrol ile te'mîn ederim ben
Zengin olacak ehlin emin olmalısın sen (CS/179/18)*

*Petrol ile hep şehre ışıklar dolacaktır
Hep işsiz olan âdemimiz iş bulacaktır (CS/179/19)*

Dede'nin *Sevgili Yeni Kabinemizi Tebrik* başlıklı şiirinde petrolden gelen bereketin halka da ihsan edilmesini, yoksul memleketin zenginleşmesini talep ettiği görülür. Petrolün getireceği kazanç, kamusal bir servet olarak halkla paylaşılmalıdır.

*Sonra petrolün füyûzâtından ihsân isteriz
Tâ bu yoksul memleket servetle olsun bahtiyâr
(Saedgul, 2015, s. 398/9)*

Dede'nin petrolden elde edilen kazancın halkla paylaşılıp yoksulluğun giderilmesi gerektiği yönündeki düşüncelerine *Kerkük Temennileri* şiirinde de rastlanır. Petrol gibi değerli bir yeraltı kaynağıyla ilk temas edenler onlar olmasına rağmen, petrolün nimetlerinden yararlananlar hep yabancılar olmuştur. Bu kadar zengin rezervlere rağmen bu politika nedeniyle Kerkük, bir damla çorbaya muhtaç durumdadır. Üstelik yabancıya akıtılan (veya onların eline geçen) petrolün bir silah olarak (havan topları) halkın üzerine yağma ihtimali yani savaş tehdidi de söz konusudur.

*Bütün petrolümüz ağıyâra şalmış havan yağmasın
Fakaş Kerkük'ümüz mahrûmdur bir katre çorbaya
(Saedgul, 2015, s. 395/9)*

*Bu petrole esâsen sâcid olduk biz imâm ettik
Kerâmet şimdi bahş eyler diger bîgâne me'vâya
(Saedgul, 2015, s. 395/10)*

Sonuç

Yoksulluk teması açısından incelediğimiz Kerküklü Hicrî Dede'nin şiirleri, yalnızca bireysel bir mahrumiyetin dışı vurumu değil; aynı zamanda savaşların, ekonomik dengesizliklerin, adaletsizliğin ve doğal afetlerin yol açtığı toplumsal bir krizin sanatsal ifadesi olarak görülmelidir. Hicrî Dede hem Osmanlı Devleti'nin çözülme sürecine hem de İngiliz işgali ve Irak Krallığı'nın kuruluş yıllarına tanıklık etmiştir. Bu süreçte meydana gelen savaşlar, kıtlık ve sosyal yıkım onun şiirlerinde etkili biçimde yansıtılmıştır. Özellikle “Savaş Acısı”, “Harb Faciası”, “Dâin ü Medyûn, Medyûn Bir Müflis”, Aile Gâilesi (Hayât-ı Mâzî) ve “Muhteris Muhtekirlere” gibi pek çok manzumesinde yoksulluğun hem ekonomik hem de psikolojik boyutları derinlemesine işlenmiştir.

Yoksulluğun sadece doğal nedenlerden değil, aynı zamanda insan eliyle oluşan yapay krizlerden kaynaklandığı da Hicrî Dede'nin şiirlerinde açıktır. Özellikle savaş zenginleri ve fırsatçı tüccarlar bu şiirlerde ağır eleştirilere; hatta beddualara maruz kalır.

Hicrî Dede, yoksulluk ve sebepleri üzerinde dururken sadece eleştiriye odaklanmamış, yoksullukla mücadeleye dair yapıcı bir vizyon da sunmuştur. Özellikle “Hasbihâl (Akçe)”, “Medyûn Bir Müflis” ve “Kerkük Temennileri” gibi şiirlerinde eğitimin, bilimin, sanayileşmenin ve ahlaki yenilenmenin uzun vadeli çözümler sunduğunu belirtir. Üretim ve bilgi eksikliği bir toplumun her anlamda çöküşüne yol açar ve bu durum da bir milletin geleceğini tehlikeye atar.

Sonuç olarak, Hicrî Dede'nin şiirleri 20. yüzyıl başlarında Irak'ta yoksulluğun nedenleri ve sonuçlarını anlamak için eşsiz bir edebî ve tarihsel pencere sunmakta; savaş, işgal, açlık, kuraklık ve sosyoekonomik çöküntüyle yoğrulmuş Irak coğrafyasında yaşayan Türkmen halkının hem yaşadığı hem de hissettiği çok boyutlu yoksulluğun tarihî ve edebî bir belgesi niteliğini taşımaktadır. Hicrî Dede'nin eserleri, hem Irak Türkmen halkının direnişini ve kültürel mirasını yansıtan, hem de yoksulluğun ahlaki, siyasi ve ekonomik boyutlarına dair evrensel dersler sunan metinlerdir. Onun klasik Türk şiiri geleneğine kök salmış sesi, hâlen adaleti ve merhameti savunan yankısını sürdürmektedir.

Etik Beyan

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Çalışma, etik kurul onayı gerektirmediği için etik kurul onayı alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Yazar(lar) herhangi bir çıkar çatışması bildirmemektedir.

Finansal Destek

Bu araştırma için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yazar Notu

Bu çalışmanın İngilizce özeti ve genişletilmiş özeti hazırlanırken ChatGPT'den yararlanılmış, ayrıca metin profesyonel redaksiyondan geçirilmiştir.

Kaynaklar

- Baytimur, S. O., & Tatar, Ö. (2020). Osmanlı Devleti'nde çekirge istilaları ve sosyoekonomik hayata etkileri (1789–1839). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(23), 325–347. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.768786>
- Cansız Aktaş, M. (2014). Nitel veri toplama araçları. In M. Metin (Ed.), *Kuramdan uygulamaya eğitilde bilimsel araştırma yöntemleri* (pp. 337–374). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Hicrî Dede. (2002). *Hicrî Dede'den seçmeler* (F. Hicrî Dede, Ed.). Abdulvahap Avcı Bilgisayar ve Basımevi.
- Hicrî Dede. (2003). *Canlı sözler* (F. Hicrî Dede, Ed.). Abdulvahap Avcı Bilgisayar ve Basımevi.
- Hürmüzlü, H. (Ed.). (1962). *Kardaşlık (Hicrî Dede Özel Sayısı)*, 1(9), 1–47. Türkmen Kardaşlık Ocağı Yayınları.
- Kardaş, S. (2019). Divan şiirinde kıtlıkla ilgili manzumeler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 22, 489–524.
- Küzeci, Ş. (2007). *Kerkük şairleri (Irak Türkmen şairleri)*. Dünya Genç Türk Yazarlar Birliği.
- Saatçi, S. (2008). *Kerkük güldestesi*. Kerkük Vakfı.
- Saengul, M. K. (2015). *Kerküklü şair Hicrî Dede: Hayatı, sanatı ve eserleri* [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Şimşek, K. N. (2024). *Atâullah Ağa'nın tezkire özelliği gösteren şiir mecmuası (II/141–234): Metin-mestap* [Doktora tezi, Trakya Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Terzibaşı, A. (2013). *Kerkük şairleri* (D. Dalbudak & Ç. Albayrak, Ed.). Ötüken.
- Vural, E. (2023). Kerbelâ'nın bed suretleri. *TEKE Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 12(3), 990–1008. <https://doi.org/10.7884/teke.1288723>
- Yeniterzi, E. (1999, April). Divan şiirinde Osmanlı Devleti'ndeki sosyal, ahlâkî ve iktisadî çözümlerin akisleri [Conference presentation]. *SÜ Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, Konya, Türkiye.
- Yılmaz, O. (2013). Gelenekten deyişe klasik Türk ve Fars edebiyatlarının ortak ifade biçimlerinden başa toprak saçmak. *TÜRÜK: Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 336–350. <https://doi.org/10.12992/TURUK79>

DOI: 10.26468/trakyasobed.1702094

Trakya University Journal of Social Sciences, 27(2), 273–285, 2025

Gender-Based Income Inequality and Financial Vulnerability in the Turkish Labor Market: A Comparative Analysis Across Stem, Care, and General Sectors (2015–2023)

Türkiye İşgücü Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Temelli Gelir Eşitsizliği ve Finansal Kırılganlık: Stem, Bakım ve Genel Sektörler Arasında Karşılaştırmalı Bir Analiz (2015–2023)

Asst. Prof. Muhammed Mustafa Tuncer Çalışkan*

Bandırma Onyedli Eylül University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Accounting and Finance Division, Balıkesir, Türkiye

ABSTRACT

This study investigates gender-based income inequality and informal employment in Türkiye's labor market from 2015 to 2023, focusing on sectoral, educational, and occupational differences. Utilizing model-based estimates from the International Labour Organization, it employs descriptive statistical analysis to examine hourly wage gaps and informality rates between male and female workers. Findings reveal that women are predominantly employed in low-paying care sectors while being marginally represented in high-paying Science, Technology, Engineering, and Mathematics fields. Despite rising educational attainment, women earn less across all fields and are more likely to work without formal protections when compared with men. These trends highlight a persistent form of gender inequality rooted not only in earnings but also in employment quality and access to social protection. This study argues that such disparities worsen the financial vulnerability of women and limit their broader financial inclusion. It concludes that addressing gender inequality requires a holistic approach—one that goes beyond employment rates to include wage justice, formalization, and inclusive economic policy reform.

Keywords: Gender, income inequality, informal employment, Science, Technology, Engineering, and Mathematics, care sector, financial vulnerability



*Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Asst. Prof. Muhammed Mustafa Tuncer Çalışkan

E-mail: mcaliskan@bandirma.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7566-2138

Received/Geliş Tarihi: 19.05.2025

Accepted/Kabul Tarihi: 24.10.2025

Publication Date/Yayınlanma Tarihi: 26.12.2025

To cite this article/Atıf: Çalışkan, MMT. (2025). Gender-based income inequality and financial vulnerability in the Turkish labor market: A comparative analysis across stem, care, and general sectors (2015–2023). *Trakya University Journal of Social Sciences*, 27(2), 273–285.



Copyright© 2025 The Author. Published by Galenos Publishing House on behalf of Trakya University. Licensed under a Creative Commons Attribution (CC BY) 4.0 International License.
*Telif Hakkı 2025 Yazar. Trakya Üniversitesi adına Galenos Yayınevi tarafından yayımlanmaktadır. Creative Commons Atıf (CC BY) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmaktadır.

ÖZ

Bu çalışma, 2015–2023 yılları arasında Türkiye işgücü piyasasında toplumsal cinsiyete dayalı gelir eşitsizliği ve kayıt dışı istihdamı sektör, eğitim düzeyi ve meslek temelli farklılıklar üzerinden incelemektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü sağladığı model tabanlı tahminlere dayanan bu analiz, kadın ve erkek çalışanlar arasındaki saatlik ücret farklarını ve kayıt dışılık oranlarını betimsel istatistiksel yöntemlerle karşılaştırmaktadır. Bulgular, kadınların düşük ücretli bakım sektörlerinde yoğunlaştığını ve yüksek ücretli bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik alanlarında yetersiz temsil edildiğini ortaya koymaktadır. Tüm eğitim düzeylerinde ise kadınlar erkeklerden daha az saatlik ücret almakta ve sosyal güvenceden yoksun bir şekilde çalışma olasılıkları daha yüksektir. Bu eğilimler, yalnızca ücret eşitsizliğini değil, aynı zamanda iş kalitesi ve ekonomik güvenlik ile ilgili daha geniş sorunları da vurgulamaktadır. Çalışma, kadınların finansal kırılganlığının hem ücret farkları hem de istikrarlı istihdam ve sosyal haklara sınırlı erişimle şekillendiğini öne sürmektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler, bireysel refahın yanı sıra ekonomik istikrar ve kapsayıcı kalkınma açısından da risk oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Toplumsal cinsiyet, gelir eşitsizliği, kayıt dışı istihdam, bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik, bakım sektörü, finansal kırılganlık

EXTENDED ABSTRACT

Gender-based labor market differences have been persistent structural barriers to economic equality over time. This research examines gender-based income inequality and financial susceptibility in the Turkish labor market during the 2015–2023 period, focusing on three key segments: Science, Technology, Engineering, and Mathematics (STEM), care services, and the entire labor force. Utilizing model-based estimates from the International Labour Organization (ILO), this research employs a multi-dimensional framework to examine earnings gaps and informal employment rates by gender, industry, and level of education.

This paper's primary purpose is to empirically investigate the structural causes and forms of gender-differentiated labor market inequalities in Türkiye and their consequences for financial exclusion. The paper differs from mainstream approaches that measure labor force participation as an overview indicator of women's and men's inclusion. Instead, it pays special attention to wage equalities, occupation sorting, and access to formal employment as more discriminative indicators of gender equality. Toward this end, it shows how wage differentials and informality signal more than distributional inequality of earnings and, more importantly, contribute to entrenching women's financial exclusion and vulnerability over time. This paper assumes special significance in a global context that considers gender equality as a matter of social justice and an economic imperative for sustainable development.

Utilizing descriptive statistical analysis on ILO Statistical Database's model-based estimates, this research examines gender-based income inequality and financial susceptibility in the Turkish labor market during the 2015–2023 period. Key indicators include average hourly wages and informal employment rates, disaggregated by gender, sector, occupation, and educational attainment. Three focal comparisons structure the analysis i.e., (1) general labor market wage disparities, (2) sectoral contrasts between male-dominated STEM and female-dominated care services, and (3) wage differences across educational levels. Informality rates are also examined as proxies for employment precarity and social security exclusion. The gender pay ratio (female-to-male earnings) and absolute wage gaps are calculated annually and illustrated graphically to identify trends and inflection points over time.

The findings reveal that qualitative inequalities persist despite increased female labor force participation over the analyzed period. In the general labor market, although some years exhibit parity or even a marginal female advantage in hourly wages, these outcomes are inconsistent and often reflect temporary shifts in employment composition rather than structural equity. In STEM fields, male workers consistently earn more than their female counterparts, except for a single year (2017) when parity was briefly achieved. However, this was followed by a return to significant gender wage gaps, suggesting that the equalization was anomalous and not indicative of sustained change.

The wage gap in care services is even more pronounced. In these traditionally female-dominated sectors, women earn significantly less than men, only 70% to 75% of male earnings across most years. This persistent undervaluation is interpreted not merely as a wage disparity but as a form of structural devaluation of women's labor, particularly in sectors associated with emotional and reproductive work.

EXTENDED ABSTRACT

Furthermore, informal employment disproportionately affects women. Throughout the 2015–2023 period, female informal employment rates consistently exceeded those of men by 2 to 5 percentage points, peaking at a 5.6-point difference in 2017. Informality limits women's access to essential social protections, such as pensions, unemployment benefits, and healthcare, thereby worsening their economic vulnerability, especially in later life.

When controlling for education, gender-based wage gaps remain evident across all levels of educational attainment. Even among Ph.D. holders, women earn less than men, although the gap narrows. This challenges assumptions that education alone can rectify wage inequality and points to the enduring influence of institutional discrimination, glass ceiling effects, and occupational gender stereotyping.

This research highlights the structural and persistent nature of wage-based gender inequality and financial vulnerability in Türkiye. Even as progress is noted in women's educational attainment and labor force participation, they remain subject to systemic imbalances that educational policy cannot remedy entirely. The evidence reveals that the wage gaps might be conditioned by the wider institutional framework of labor markets, particularly in terms of how distinct types of labor are socially valued and economically rewarded.

From a financial inclusion perspective, this research significantly contributes to an understanding of how wage discrimination, combined with high rates of informal work, limits women's ability to accumulate savings, secure credit, and make decisions about their financial futures over more than one year. These limitations not only impact personal financial security but also have negative spillover effects on aggregate demand and financial system growth, potentially creating macroeconomic vulnerabilities for the system overall.

In this age of digitization, gender inequality also manifests in the form of unequal online visibility and representation. Women in high-prestige sectors, such as STEM, are increasingly visible on social networking platforms, while women employed in precarious care-related jobs have a lower digital presence. This reflects the phenomenon of algorithmic invisibility, in which algorithm-based platforms tend to privilege already visible groups while marginalizing others. As a result, feminized forms of low-paying and insecure labor remain largely unseen in the digital space, reinforcing existing gendered hierarchies of work (Duffy & Hund, 2019; Fotopoulou, 2017).

Introduction

Gender equality is not only a fundamental human right but also a key factor in reducing poverty, accelerating economic growth, and achieving the goals of sustainable development. Studies by the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD, 2012) and the World Bank (2011) emphasize that improving gender equality generates economic benefits not only for individuals but for society as a whole. The position of women in the labor market is closely linked not only to their participation status but also to the sectors in which they are employed, the conditions under which they work, and the level of income they receive. Wage inequality, informal employment, and sectoral gender segregation are among the main indicators of the structural inequalities women face in the labor market. In the Turkish context, studies have shown that women are predominantly employed in low-knowledge, service-based sectors, where gender-based wage disparities tend to deepen further (Aktaş & Uysal, 2016; Tansever, 2022). Similarly, international literature highlights that women's concentration in low-wage jobs is not incidental but rather the outcome of structural, gender-based barriers (Blau & Kahn, 2017).

Although women's participation in Türkiye's labor force increased during the 2015–2023 period, the gender wage gap remained pronounced, and the risk of informal employment for women stayed consistently high. Research has shown that women are predominantly employed in low-wage and insecure sectors, a pattern that significantly contributes to higher rates of informality (Aktaş & Uysal, 2016; Tiryaki-Yenilmez, 2023). Moreover, Varışlı (2021) and Şahin and Develi (2021) emphasize that women's labor—particularly in rural areas and service sectors—is often performed without access to social protection, reinforcing informality as a structural domain of inequality for women.

The concentration of women in low-wage and insecure sectors such as care services is a clear indicator of horizontal gender segregation in the labor market. In Türkiye, women are predominantly employed in traditional sectors, such as education, healthcare, and social services, which not only exacerbates wage disparities but also reinforces economic insecurity (Gözüm, 2024). Conversely, women remain markedly underrepresented in Science, Technology, Engineering, and Mathematics (STEM) fields, often linked to male dominance

and higher pay, further deepening sectoral gender inequality (Uysal & Erbilin Üçışık, 2025). International studies similarly indicate that the channeling of women into lower-paying occupations systematically contributes to both income disparities and social exclusion (Blau & Kahn, 2017; England, 2010). Although higher education levels have encouraged women to enter the workforce, empirical research shows that this progress has not translated directly into wage parity. Even at the level of higher education, women in Türkiye earn less than men and face limited opportunities for advancement (Aktaş & Uysal, 2016). Similarly, international studies reveal that despite achieving higher educational attainment, women still encounter persistent wage gaps due to the glass ceiling, overwork culture, and discriminatory promotion practices (Blau & Kahn, 2017; Cha & Weeden, 2014).

Gender inequality should not be assumed solely as a matter of social justice; it must be recognized as a structural issue that directly impacts individuals' financial well-being, income sustainability, and economic vulnerability. The literature consistently shows that women's concentration in low-wage sectors and their limited access to financial inclusion are among the primary factors undermining their personal savings capacity, long-term economic security, and overall welfare (Ghosh & Vinod, 2017; Klasen, 2004; Seguino, 2010). Employment in low-wage and informal settings restricts women's income levels, impairs their ability to save, limits their access to the formal financial system, and weakens their integration into social protection schemes. This situation undermines women's financial autonomy at the individual level and constitutes a structural barrier to achieving financial inclusion goals at the societal level (Demirgüç-Kunt et al., 2018; Ghosh & Vinod, 2017; Sioson & Kim, 2019).

This study aims to conduct a comparative analysis of gender-based wage inequality and differences in informal employment in Türkiye during the 2015–2023 period, focusing on key determinants such as sector, occupational group, and educational level. Using data published by the International Labour Organization (ILO), the analysis evaluates wage gaps and informal employment rates between female and male workers over time, both in the overall labor market and specifically within STEM and care sectors. It also examines how hourly earnings vary by gender across different educational levels, thereby providing an empirical foundation for discussions on equal opportunity. The core objective of the study is to examine the deepening structural inequalities between women's labor force participation and financial autonomy in Türkiye through a multi-dimensional lens and to highlight how these inequalities influence broader goals related to sustainable development and social justice. In doing so, the study seeks to contribute to data-driven awareness for policymakers, scholars, and civil society actors working to address gender-based economic disparities.

Literature Review

Labor market inequalities on gender grounds have been adequately established within both domestic and international literature for several decades. Various studies reveal that inequality within the labor market is not solely explicable by variations within participation; instead, this is multi-dimensional and requires analysis through wage differentials as its analytic lens. This holds true for Türkiye. Aktaş and Uysal (2016) reveal that women are concentrated in low-paying services and that their wage differentials are on an upward trajectory. More recently, Gökten and Küçük (2023) emphasize that women's employment remains highly precarious, shaped by both low wages and the persistence of informality. Similar global patterns are also observed, as Blau and Kahn (2017) demonstrate that structural barriers in occupational segregation, as well as persistent discrimination, continue to maintain wage differentials, even among highly educated women.

This STEM-care divide is further a constituent factor of sex segregation by occupation. While men hold a dominant presence in high-paying STEM occupations, women are disproportionately represented in undervalued caring professions (England, 2010; Sassler et al., 2016). Such undervaluing is sustained by more than mere market forces, as strongly pervasive social norms interconnecting unpaid domestic work and caregiving work exist (ILO, 2018). Such occupations are poorly paid and systematically excluded from formal protections and benefits, which results in women becoming financially precarious (England et al., 2002; Folbre, 2006; Razavi, 2007).

Feminist theorists Federici (2012) and Fraser (2016) provide theoretical frameworks for understanding gender-based inequality in labor as simultaneously economic, social, and cultural. Both Federici's "invisible labor" and Fraser's "social reproduction" frameworks reveal that women's unpaid and low-paid labor, particularly caregiving labor, is inherently undervalued even though its very economic value is significant. These types of inequalities are similarly perpetuated by systems of institutions and policy omissions that fail to recognize the divisions of labor based on gender.

Informal labor contributes to further deepening labor-based gender inequalities. Findings from Tiriyaki-Yenilmez (2023) and Varışlı (2021) reveal that women in Türkiye persistently remain more engaged in informal activities and are employed in informal segments that lack benefits such as healthcare, pensions, and labor protections. The ILO (2022) holds that informal labor disproportionately affects women, particularly in services and agricultural sectors in rural areas, and subjects them to poverty and exclusion in the formal financial system.

Besides labor market segmentation and informality, financial exclusion is yet another aspect of inequality. Financial exclusion is more pronounced among women due to their weak savings rates, limited income levels, and constrained asset holdings (Demirgüç-Kunt et al., 2018; Ghosh & Vinod, 2017). Such circumstances restrain women's ability to achieve financial security in the long term, amass retirement wealth, or get affordable credit, further perpetuating cycles of vulnerability.

Seguino (2010) and OECD (2012) extend the implications to macroeconomics and demonstrate that gender-based discrimination in pay and job holding not only hampers individual well-being but also potentially curbs household savings, stifles aggregate demand, and impedes financial system deepening. Therefore, gender equality is more than a social justice imperative; it is an economic growth policy.

Financial vulnerability is commonly understood not only as exposure to income instability but also as limited access to formal financial services, savings mechanisms, and social protection. Studies emphasize that households with unstable earnings, weak integration into financial markets, and inadequate social safety mechanisms are more likely to experience persistent financial fragility (Lusardi et al., 2011; Stiglitz & Weiss, 1981). In this sense, gender-based income disparities and informality in the labor market constitute structural determinants of household financial vulnerability in emerging economies.

The connection between education and equal pay is also complex. While higher education is associated with greater earnings, various studies have reported that women remain less compensated than men at all educational levels (Hunt, 2016; Kabeer & Natali, 2013). As proposed by Cha and Weeden (2014), highly educated women and men still experience persistent wage gaps due to embedded organizational norms, overwork norms and practices, and sexist leadership stereotypes. Ceci et al. (2014) also point out that women pursuing technical and academic careers face glass ceilings and structural promotion challenges even with similar qualifications.

With digitization as their backdrop, media sites are new sites of labor inequality expression and negotiation. In Türkiye, the hashtags #eşitücret (equal pay) and #kadıngücü (women's power) have been used to communicate workplace experience and to draw attention to cries for justice. While hashtags explicitly criticizing women's labor exploitation have been shared in online platforms (Duffy & Hund 2019; Fotopoulou 2017), algorithmic discrimination and platform dynamics also frame online visibility and render invisible women in low-status occupations like caregiving.

Given these results, numerous studies recommend gender-sensitive policy interventions that go beyond employment

rates to ensure wage justice, financial inclusion, and social protection. Comparison studies point out that nations with active care policies, regulations on transparency in wages, and inclusive financial structures, such as in the Nordic countries, have achieved significant improvements in closing the gender gaps (OECD, 2012; United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women, 2021). In all of these aspects, financial innovations through fintech are gradually emerging as tools for promoting financial inclusion for otherwise excluded groups, including women, through credit reduction barriers, savings barriers, and payment system barriers (Sioson & Kim, 2019). These technologies need to be developed equitably so that existing biases are not reinforced.

More recent country-specific studies also emphasize that reducing gender inequality in Türkiye demands more nuanced and data-driven efforts. For example, Kılınç and Işık (2023) reveal significant regional heterogeneity in the gender wage gap figure, and Gözümlü (2024) highlights institutional and occupational barriers that still hinder women's performance in the labor market. Building on these examples, the evidence presented in this paper adds to the existing debate on gender equality and calls for an integrated policy framework addressing labor rights, earnings distribution, and access to financial services.

Methodology

This research uses an integrated approach to examine gender-based earnings inequality and informal job differences in the Turkish labor market while considering sectoral and demographic differences. This study's data rely on model-based estimates produced by the ILO, spanning from 2015 to 2023 and providing high international comparability. The data were accessed through the ILO (2024), ILOSTAT database and contain socioeconomic disaggregation by gender, sector, occupation group, level of educational attainment, and employment contract type.

Data Source and Indicators

This research's primary data source consists of labor force statistics published through the ILO's Modelled Estimates system, which include gender-disaggregated data for Türkiye. The dataset covers the 2015–2023 period and enables annual, comparative analysis of average hourly earnings and informal employment rates for male and female workers. The data are disaggregated by sector and occupational group, allowing for a more detailed examination of gender-based differences.

For this study, the key indicators were carefully selected to enable a multi-dimensional comparison of the position of male and female workers in the labor market. In the first stage, overall average hourly earnings for women and men were used to assess

basic wage disparity. In the second stage, two contrasting sectoral structures, strongly shaped by gender roles, were examined: the STEM sector, which is high-paying and male-dominated, and the care services sector, which is low-paying and predominantly female. Third, the impact of educational attainment on women's earnings was analyzed by comparing hourly wages across different education levels. Finally, informal employment rates were assessed by gender as a proxy for job insecurity and limited access to social protection. These indicators allow for an evaluation not only of employment levels but also of women's economic agency and financial independence.

Method of Analysis

Descriptive statistical techniques were employed to analyze the data used in this research. For each indicator, annual observations for male and female workers were systematically extracted for the 2015–2023 period. First, the ratio of women's average hourly earnings to men's was calculated, and changes in this ratio over time were illustrated graphically. Additionally, the absolute wage gap (male minus female earnings) and its percentage equivalent were computed to estimate the magnitude and direction of wage inequality.

Likewise, informal employment rates were calculated separately by gender, making it possible to establish the extent to which women are more likely to be employed informally compared to men. The evolution of this gap over time served as a key indicator for analyzing women's vulnerability in the face of limited social protection.

All analyses were supported by line and bar graphs, and comparative annual tables were used to present sectoral and gender-based disparities. The primary aim of these analyses was to demonstrate how gender inequality manifests structurally not only in employment rates but also in wage differences and access to social protection mechanisms (Kabeer & Natali, 2013; Seguino, 2010).

Descriptive analytical methods were employed for this study because the dataset, characterized by time-series structure and categorical differences, is best suited for identifying trends and distribution-based disparities through such techniques. While descriptive analysis was deemed most appropriate, exploratory inferential tests were also conducted. Detailed discussions are provided in the Study Limitations section.

Study Limitations

Since the data used in this study are based on modeled estimates developed by the ILO rather than official administrative records, they may exhibit a certain degree of predictive error, particularly in areas such as informal employment. Missing observations were noted for specific variables in some years, limiting

the scope of year-to-year comparative analysis for certain subgroups. Moreover, as the ILO data are annual model-based estimates and micro-level datasets are not accessible, descriptive statistical methods were preferred over advanced econometric techniques. Accordingly, the findings are interpreted through statistical patterns and observable differences, and assessments of structural inequality are made with caution and within a limited analytical scope. Nevertheless, the overall integrity and comparability of the data across the 2015–2023 period were largely preserved. The dataset's detailed socio-demographic breakdowns enabled the implementation of comprehensive gender-based analyses.

Furthermore, independent samples t-tests were applied to identify whether the observed gender-based wage differences in selected sectors (e.g., care services and STEM) were statistically significant. The results did not reach conventional thresholds for significance ($p > 0.05$), likely due to the small number of annual observations and considerable within-group variance. Therefore, these tests were not emphasized in the main findings section; instead, descriptive trends were prioritized. This limitation underscores the need for future research to utilize richer micro-level datasets to validate these sectoral disparities with greater statistical rigor.

Findings

This section presents an empirical analysis of gender-based differences in income and informal employment in the Turkish labor market during the 2015–2023 period. This study compares average hourly earnings and informal employment rates between female and male workers across four domains: the overall labor market, STEM fields, care services, and educational attainment levels. This multi-dimensional breakdown aims to reveal not only sectoral segregation but also qualitative disparities in employment. The findings are supported by comparative tables and visual graphics that illustrate how gender-based differences have evolved. The results indicate that women are not only paid less than men but are also disproportionately employed in insecure, informal, and unprotected sectors. The following subsections provide a detailed thematic evaluation of these disparities.

Wage Inequality in the General Labor Market (2015–2019)

From 2015 to 2019, the average hourly earnings of male and female workers remained relatively close in the Turkish labor market, although fluctuations were observed from year to year, sometimes favoring men and at other times women. In 2015, the average hourly wages for women and men were virtually identical—6.16 TL for women and 6.15 TL for men. The gender pay ratio for that year was calculated as 1.00, and the absolute wage difference was negligible at –0.003 TL (Table 1).

Table 1. Gender-based hourly earnings

Year	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Female	6.16	7.03	7.20	7.51	8.93	12.04	13.40	17.20	33.77
Male	6.16	6.84	6.98	7.60	8.93	10.95	13.52	17.64	35.27
Gender pay ratio (F/M)	1.00	1.03	1.03	0.99	1.00	1.10	0.99	0.97	0.96
F/M = Female/Male									
Source: ILO Statistical Database, 2024									

In 2016 and 2017, women's earnings surpassed those of men. In 2016, women earned an average of 7.03 TL per hour, while men earned 6.84 TL, resulting in a female-to-male pay ratio of 102.7% and a wage advantage of 0.18 TL for women. Similarly, in 2017, women's hourly earnings increased to 7.20 TL compared to 6.98 TL for men. The fact that during these two years, women had higher hourly earnings than men may suggest that female employment was relatively concentrated in higher-paying sectors at the time. Such a shift could be explained by a temporary increase in the representation of women in sectors with higher wage averages. Indeed, Kricheli-Katz and Regev (2016) note that women may benefit from more favorable pricing under specific market conditions, while the ILO (2022) emphasizes that such differences are often the result of temporary shifts in sectoral and temporal labor force composition. The reemergence of male-favored wage differentials in subsequent years suggests that the earlier advantage for women was likely driven by short-term compositional factors rather than genuine structural wage equality. Similarly, Kılınç and Işık (2023) argue that gender-based wage parity in the Turkish labor market is rarely sustainable and often shaped by sectoral and regional employment variations.

By 2018, a slight wage gap reemerged in favor of men: Women earned 7.51 TL per hour, while men earned 7.60 TL. Although the difference was minimal—only 0.09 TL—the gender pay ratio dropped to 0.988, indicating that women had lost their previous earnings advantage. In 2019, the earnings ratio returned to a state of parity, with both genders earning approximately an average of 8.93 TL per hour.

These findings indicate that during the 2015–2019 period, no dramatic wage gap between male and female workers in the general labor market was observed; however, the gender pay ratio fluctuated from year to year, likely influenced by sectoral, institutional, or regional differences. Similarly, Şentürk and Demir (2022) observe that wage inequality in Türkiye differs significantly by sector and region. Apparent female advantages in average earnings during certain years may reflect statistical distortions caused by the overrepresentation of women in low-wage and flexible jobs. As Doğan (2022) points out, such averages can create a false impression of equality because the sectors in which women are overrepresented tend to be

structurally underpaid. Şentürk and Demir (2022) further note that women in Türkiye are often channeled into low-status and informal positions, particularly in the service and trade sectors. Therefore, wage distributions that appear equal, or even favorable to women, should not be taken at face value, as they may reflect temporary effects rather than long-term structural shifts. Examining inequalities within gender-coded sectors, such as STEM and care services, is necessary for revealing structural disparities that general statistics may conceal. Indeed, Doğan (2022) emphasizes that gender roles push women into low-paying and devalued occupations, while Şentürk and Demir (2022) demonstrate that female labor is often concentrated in informal and low-status jobs within services and commerce.

Gender-Based Earnings Disparities in STEM Occupations

STEM occupations are typically associated with high-wage, skilled employment and are often perceived as male-dominated sectors. As shown in Table 2, a comparison of the hourly earnings of men and women employed in STEM fields in Türkiye during the 2015–2019 period reveals that gender-based wage disparities appear to be systematic and noteworthy.

In 2015, male employees in STEM fields earned an average of 10.71 TL per hour, while female employees earned 10.12 TL, resulting in a gap of nearly 0.60 TL. This difference indicates that women earned only 94.4% of men's earnings. Although the ratio improved to 96.6% in 2016, women's average hourly earnings remained lower than those of men. Interestingly, 2017 marked the only year in which the wage gap between men and women nearly equalized: Both genders recorded an average hourly wage of 11.19 TL, the gender pay ratio reached 1.00, and the wage gap was effectively eliminated.

However, the equalization of hourly earnings between male and female STEM employees in 2017 proved to be a temporary development, as this parity was disrupted in the following years. In 2018, women earned an average of 11.71 TL per hour, while men earned 12.15 TL, resulting in a wage gap of 0.44 TL. This indicates that women earned only 96% of men's wages that year. In 2019, the gap grew even wider: Men's hourly earnings averaged 14.26 TL and women's averaged 13.22 TL, a gap of 1.04 TL. These statistics increase the likelihood that the wage equality achieved in 2017 was atypical and that subsequent

Table 2. Gender-based earnings gap in the STEM sector

Year	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Female	10.12	10.89	11.19	11.71	13.22	15.08	19.58	24.12	49.12
Male	10.71	11.27	11.19	12.15	14.26	16.47	21.19	27.76	54.25
Gender pay ratio (F/M)	0.94	0.97	1.00	0.96	0.93	0.92	0.92	0.87	0.91

Source: ILO Statistical Database, 2024

resurgences of male-favored wage gaps could be interpreted as continuing structural imbalances in the sector based on trends observed. As Sassler et al. (2016) note, STEM wage gaps by gender do not exist solely due to individual merit but also due to structural factors, including sectoral structure, leading gender norms, and women's underrepresentation.

To account for latent explanations for such imbalances, it is crucial to consider structural elements that define women's experience within STEM fields. The revelation that women within STEM fields are underpaid relative to men with equivalent qualifications and abilities cannot be explained by individual explanations alone. Instead, this is more closely tied to discriminatory pay practices within the industry and the unequal regime of promotions, as well as the pervasive impacts of the glass ceiling (Ceci et al., 2014). For instance, Sassler and Mayerhofer (2023) observe that women in computer science earn less than their male counterparts, a disparity influenced by family concerns and human capital attributes. Invisible barriers that keep women from being as widely represented as men in high-paying technical fields do not result from personal deficiencies but from institutional prejudice and system-wide discrimination. Hunt (2016) indicates that women STEM graduates more often leave the profession due to unconscious bias in the workplace, restricted opportunities for promotion, and common social expectations, which collectively undermine their participation in STEM fields.

Gender-Based Wage Inequality in the Care Services Sector

In Türkiye, the care services sector has traditionally been characterized by the concentration of female workers, low wages, and widespread forms of precarious employment. A comparison of the average hourly earnings of men and women employed in this sector during the 2015–2019 period clearly reveals that women consistently earned significantly less than their male counterparts (Table 3).

In 2015, the average hourly wage of women working in the care services sector was recorded at 7.94 TL, while it reached 11.36 TL for men. This difference, amounting to 3.43 TL, is significantly large and indicates that women earned only 69.8% of what their male counterparts received. A similar trend continued in 2016; although women's wages increased to 8.68 TL, men earned 12.01 TL, maintaining a gender pay ratio of 72.3%.

In the following years, although women's hourly wages continued to increase, the wage gap between the sexes not only persisted but also widened in absolute terms. In 2017, women earned 8.85 TL per hour, while men earned 12.03 TL, resulting in a gender pay ratio of 73.6%. In 2018, the ratio fell to 70%, demonstrating a decline in women's relative earnings position. By 2019, women's earnings had risen to 10.28 TL, but the average wage for men increased to 14.24 TL, widening the absolute gap to 3.96 TL.

The consistent underpayment of women in the care services sector cannot be attributed only to individual skill differences; rather, it stems from structural wage inequalities that arise from the societal classification of care work as “women's work”—a form of labor viewed as inherently less valuable due to its association with femininity (England et al., 2002; ILO, 2018). Historically, care work has been closely associated with domestic roles assigned to women, and social expectations generally define such labor as requiring emotional commitment. As a result, care work is often rendered invisible and low-wage. The concept of “invisible labor” refers to the fact that household and caregiving tasks are not perceived as productive activities and are often excluded from economic valuation (Duffy, 2005; Folbre, 2006; ILO, 2018).

The high concentration of women in caregiving occupations results in their economic undervaluation and their symbolic invisibility in society. This hampers their access to economic

Table 3. Gender-based earnings gap—care services sector (2015–2023)

Year	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Female	7.94	8.68	8.85	8.91	10.28	15.76	15.69	19.35	38.62
Male	11.36	12.01	12.03	12.73	14.24	20.81	20.69	27.47	56.16
Gender pay ratio (F/M)	0.70	0.72	0.74	0.70	0.72	0.76	0.76	0.70	0.69

Source: ILO Statistical Database, 2024

resources and structurally undermines their standing in society (Budig et al., 2012; Razavi, 2007). Women's low wages in the caregiving profession might not be an indication of gendered pay discrimination alone; it may also indicate a wider structural devaluation phenomenon. This is a phenomenon that is defined as institutionally undervaluing labor socially assigned to women, especially labor in “natural responsibilities” fields, such as caregiving. This structural devaluation manifests in the persistent underpayment and marginalization of such works (Duffy, 2005; England et al., 2002; ILO, 2022).

The persistence of wage gaps over time suggests that gender inequality may be shaped not only discursively but also through structural economic patterns observed across the period. These inequalities have direct and lasting effects on the material well-being and financial security of women (Cha & Weeden, 2014; Seguino, 2010).

Gender Differences in Informal Employment

Informal employment remains one of the most critical structural challenges in the Turkish labor market, undermining both the sustainability of the social security system and the economic security of workers. To understand the extent to which women are exposed to precarious and unprotected working conditions, evaluating this issue from a gender perspective is key. During the 2015–2019 period, informal employment rates consistently showed that women were more likely than men to work in informal jobs (Table 4).

In 2015, the informal employment rate for women was recorded at 23.90%, while for men, it stood at 19.95%. This means that, in the same year, women were employed informally at a rate approximately 3.95 percentage points higher than men. In 2016, the gap widened slightly to 4.08 points, as the rate for women rose to 24.28%. The year 2017 marked the peak of this disparity, with the informal employment rate for women exceeding that of men by 5.59 percentage points, the largest difference observed during the period. In the same year, the informal employment rate for women reached 26.21%, compared to 20.63% for men.

Although the gender gap in informal employment narrowed slightly over the next two years, it remained consistently higher for women. In 2018, the difference stood at 4.54 percentage points, while it was 2.27 points in 2019. Despite the reduction, the absolute figures indicate that women experienced higher

exposure to informal employment than men throughout the period. When assessed in terms of gender ratio, the informal employment rate of women was 119.7% of that of men in 2015, and this figure peaked at 127.1% in 2017. Although the ratio declined to 110.1% in 2019, the inequality persisted.

Women in the labor market are disproportionately represented not only in low-wage positions but also in forms of employment that lack social protection systems. This situation is directly associated with gender-based discrimination, the growth of insecure and flexible work arrangements, and the systematic assignment of domestic roles to women (ILO, 2022; Tiryaki-Yenilmez, 2023). Informal employment hinders women's access to essential social protection rights, such as pensions, health insurance, and job security. Over time, this worsens their economic vulnerability and significantly raises the risk of poverty in old age (OECD, 2012; Varışlı, 2021). Women's disproportionate responsibility for domestic care work, their greater propensity to seek flexible or part-time work, and their concentration in temporary forms of employment all contribute to their higher rates of informal employment compared to men. This pattern may reflect underlying structural inequalities in the labor market and the influence of gender norms on employment choices (Ghosh & Vinod, 2017; Tansever, 2022).

Gender-Based Wage Disparities by Educational Attainment

According to the 2021 data, although women's hourly earnings increased with higher levels of education, the gender pay gap persisted across all levels. Women with a high school education earned an average of 10.13 TL per hour, while men with the same qualification earned 12.13 TL, resulting in a difference of more than 2 TL. At this level, women's earnings amounted to only 83.5% of men's. A similar pattern was observed among university graduates: Women earned 12.70 TL per hour compared to 14.68 TL for men. Although the gender pay ratio at this level reached 86.6%, it still fell short of equality. At the master's level, the gap widened further to 3.28 TL, with women earning 18.43 TL per hour and men earning 21.72 TL. At the doctoral level, despite narrowing differences, women's earnings still lagged behind those of men. Female doctoral holders earned 30.58 TL per hour, while their male counterparts earned 31.79 TL, resulting in a gender pay ratio of 96.1% (Table 5).

Table 4. Informal employment rates by gender (2015–2023)

Year	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Female	23.90	24.28	26.21	25.47	24.71	22.00	21.56	21.59	20.56
Male	19.95	20.20	20.63	20.93	22.43	19.58	17.71	17.15	17.46
F/M difference (percentage point)	3.95	4.08	5.59	4.54	2.27	2.43	3.85	4.44	3.10

Source: ILO Statistical Database, 2024

Table 5. Hourly earnings by gender and education level (2021)

Year	Education level	F	M	Gender pay ratio (F/M)
2021	Upper secondary education	10.14	12.13	0.84
2021	Bachelor's or equivalent level	12.71	14.68	0.87
2021	Master's or equivalent level	18.44	21.72	0.85
2021	Doctoral or equivalent level	30.58	31.79	0.96

Source: ILO Statistical Database, 2024

The 2022 findings reflect a persistence of the trends observed in the previous year. Among individuals with a high school education, women earned 12.84 TL per hour, while men earned 15.32 TL, increasing the wage gap to 2.48 TL. Although the hourly earnings of women university graduates increased from 14.52 TL in 2021 to 15.43 TL in 2022, the absolute wage gap widened, with the difference increasing from 2.03 TL to 5.11 TL. This indicates a deterioration rather than an improvement in gender pay parity, as reflected in the decline of the gender pay ratio from 87.7% to 75%. Women with a master's degree earned 20.57 TL per hour, while men with the same qualification earned 24.25 TL, with the gap widening to 3.68 TL. At the doctoral level, the gender wage gap decreased again, with women earning 35.00 TL and men earning 35.54 TL per hour. This corresponds to a gender pay ratio of 98.5%, representing the lowest level of inequality across all educational categories (Table 6).

The 2023 data reveal that while the absolute wage gap between the two sexes has narrowed at certain levels, structural disparities persist. Among high school graduates, women earned 16.50 TL per hour, whereas men earned 18.48 TL, resulting in a gap of 1.98 TL. At the bachelor's level, women earned 19.44 TL

compared to men who earned 21.95 TL, with a difference of 2.51 TL. Among individuals with a master's degree, the gender wage gap widened further: Women earned 25.29 TL per hour, while men earned 29.08 TL, resulting in a difference of 3.79 TL. At the doctoral level, the gap once again remained relatively narrow, with women earning 42.66 TL and men earning 43.32 TL per hour (Table 7).

Although women's absolute earnings increased with higher levels of education, the persistence of wage gaps between women and men despite similarities in qualifications suggests that women continue to face structural disadvantages in the labor market (Blau & Kahn, 2017; OECD, 2012). The situation of women earning lower wages and facing disadvantages in promotion processes, despite possessing similar skills and credentials as men in high-skilled occupations, stems from institutional biases in the workplace, lack of flexibility, and the enduring impact of the glass ceiling (Ceci et al., 2014; Hunt, 2016; Sassler & Meyerhofer, 2023). While higher education increases women's absolute earnings, it appears insufficient, on its own, to fully address gender-based wage disparities, based on observed trends. This pattern suggests that structural disadvantages may persist in more subtle and implicit forms,

Table 6. Hourly earnings by gender and education level (2022)

Year	Education level	F	M	Gender pay ratio (F/M)
2022	Upper secondary education	12.84	15.32	0.84
2022	Bachelor's or equivalent level	15.43	20.54	0.75
2022	Master's or equivalent level	26.17	27.93	0.94
2022	Doctoral or equivalent level	36.05	41.54	0.87

Source: ILO Statistical Database, 2024

Table 7. Hourly earnings by gender and education level (2023)

Year	Education Level	F	M	Gender pay ratio (F/M)
2023	Upper secondary education	25.41	30.64	0.83
2023	Bachelor's or equivalent level	33.13	38.99	0.85
2023	Master's or equivalent level	49.27	53.54	0.92
2023	Doctoral or equivalent level	74.96	82.06	0.91

Source: ILO Statistical Database, 2024

particularly within higher levels of employment (Blau & Kahn, 2017; Cha & Weeden, 2014; England, 2010).

The descriptive findings indicate that gendered labor market disadvantages, manifested in lower wages and higher informality among women, lead to increased financial vulnerability. Specifically, women's greater concentration in informal and low-paying sectors implies weaker access to savings, credit, and contributory social security schemes, which directly undermines their household-level financial resilience. Thus, the observed disparities in earnings and job quality are not only labor market outcomes but also core drivers of financial fragility.

Conclusion and Discussion

This study investigates gender-based disparities in hourly wages and informal employment in Türkiye during the 2015–2023 period. It adopts a gender-sensitive approach to examine disparities across educational levels, sectors, and occupational categories. While women's labor force participation grew quantitatively over this period, the study findings show ongoing qualitative gaps, especially in terms of earnings and access to social insurance provisions. Women's over-representation in low-paying industries and under-representation in high-paying sectors, such as STEM, as well as their persistent higher rates of informal employment, reveal that employment quality is influenced by sectoral structure and by institutional constraints and flaws in social protection provisions (Blau & Kahn, 2017; England, 2010; ILO, 2018).

The figures further reveal that women with similar or even higher educational qualifications than men have lower earnings and higher exposure to informal working conditions across all layers of employment. The normalization of low wages in feminized care occupations reveals how wages are determined based on gender-based factors. Such trends highlight that labor markets are organized as much by economic as by deeply rooted cultural and societal norms.

To properly understand these inequalities, engagement with feminist theoretical concepts, including “invisible labor” (Federici, 2012) and “social reproduction” (Fraser, 2016), is crucial. The undervaluing of care labor is reflective of both Fraser's contention about reproductive labor marginalization and Federici's critique of unpaid and underappreciated labor that supports economic structures. Women's exclusion from high-prestige areas, including STEM, illustrates that the “glass ceiling” still operates at the sectoral level (Cotter et al., 2001). In addition, the systematic channeling of women into precarious and low-wage sectors illustrates how patriarchal structures exist within labor and economic policy and supports the perception that inequality in employment is driven by both labor market conditions and institutionalized gender norms, rather than

by labor market conditions alone. In all this, when statistical evidence found in this study is viewed with feminist theoretical insight, it is evident that women's equality is more than an end result; instead, it is a structurally and socially produced procedure within labor structures and society as a whole.

The findings of this study reveal not only employment-related inequalities but also individual-level financial vulnerabilities. Women's lower hourly wages, exclusion from social security systems, and persistent wage disparities with men, even with the increase in their educational attainment, directly impact their savings behavior, retirement accumulation, borrowing capacity, and financial autonomy. One particularly noteworthy finding is that although women's labor force participation increases with higher levels of education, this upward trend does not translate into wage equality. While the literature often assumes that higher education improves employment opportunities and narrows gender-based wage gaps, this study finds that even women with higher levels of education earn lower average wages than their male counterparts. The persistence of income disparities, despite higher educational attainment among women, suggests that education alone is insufficient to overcome gender-based wage disparity. It also indicates that wage-setting and promotion mechanisms within the labor market continue to be strongly influenced by patriarchal norms (Blau & Kahn, 2017; Cha & Weeden, 2014; England, 2010). Therefore, policy frameworks that focus solely on educational equality appear inadequate for attaining economic parity. For this reason, the study approaches gender inequality not only as a social policy issue but also from the perspective of financial inclusion, income-based financial injustice, and the sustainability of individual economic well-being, positioning its conclusions in direct conversation with the field of finance.

These findings suggest that policies targeting gender equality in the labor market should be supplemented with broader financial inclusion strategies. Expanding women's access to affordable credit, formal savings instruments, and social insurance mechanisms is essential to reducing household-level financial vulnerability. Strengthening financial literacy and promoting tailored financial products for female workers, particularly those employed in informal or low-wage sectors, could further enhance their economic resilience and long-term financial security.

The findings further indicate that gender-based inequalities have consequences not only at the individual and social levels but also at the macroeconomic level. The overrepresentation of women in low-wage and insecure jobs limits household income and savings capacity, which in turn can suppress aggregate demand and hinder the deepening of the financial system. This vulnerability is exacerbated by making women more susceptible to financial exclusion and could have broader macroeconomic implications (Demirgüç-Kunt et al., 2018;

Seguino, 2010). Low-income women who encounter structural barriers when accessing formal financial services are further excluded (Demirgüç-Kunt et al., 2018).

In total, this research presents an evidence-based examination of the economic face of gender inequality and asserts that women's place in the labor force is more than just work and employment; it is also economic security and financial agency. Therefore, policymakers must strive for an integrated framework of gender equality beyond employment figures that entails income equality, social entitlement, and financial inclusion.

The increasing power of digital communication tools has raised public awareness about gender disadvantage, women's working conditions, and gender wage gaps. In Türkiye, women across all sectors have adopted hashtags such as #eşitücret and #kadıngücü and shared lived testimonies on how these gaps became a part of everyday life. Although female STEM role models have become more visible through digital media, women who work in care services remain invisible online (Fotopoulou, 2017). This research posits that in today's digital era, economic disadvantage is fueled not merely statistically but also algorithmically through bias, representational erasure, and digital invisibility (Duffy & Hund, 2019; Fotopoulou, 2017). These arguments substantiate and enhance the study's contribution toward both academic endeavors and general societal awareness about gender-based gaps.

Ethical Statement

It is hereby declared that all rules specified in the *Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive* were followed in this study.

Ethics Committee Approval

Since this study did not require ethics committee approval, no ethics approval was obtained.

Conflict of Interest

The author(s) declare that they have no competing interests.

Funding

No financial support was received for this research.

References

- Aktaş, A., & Uysal, G. (2016). The gender wage gap in Turkey. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38(2), 1–19. <https://doi.org/10.14780/muiibd.280227>
- Blau, F. D., & Kahn, L. M. (2017). The gender wage gap: Extent, trends, and explanations. *Journal of Economic Literature*, 55(3), 789–865. <https://doi.org/10.1257/jel.20160995>
- Budig, M. J., Misra, J., & Boeckmann, I. (2012). The motherhood penalty in cross-national perspective: The importance of work–family policies and cultural attitudes. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 19(2), 163–193. <https://doi.org/10.1093/sp/jxs006>
- Ceci, S. J., Ginther, D. K., Kahn, S., & Williams, W. M. (2014). Women in academic science: A changing landscape. *Psychological Science in the Public Interest*, 15(3), 75–141. <https://doi.org/10.1177/1529100614541236>
- Cha, Y., & Weeden, K. A. (2014). Overwork and the slow convergence in the gender gap in wages. *American Sociological Review*, 79(3), 457–484. <https://doi.org/10.1177/0003122414528936>
- Cotter, D. A., Hermesen, J. M., Ovadia, S., & Vanneman, R. (2001). The glass ceiling effect. *Social Forces*, 80(2), 655–681. <https://doi.org/10.1353/sof.2001.0091>
- Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., Ansar, S., & Hess, J. (2018). *The Global Findex Database 2017: Measuring financial inclusion and the fintech revolution*. World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1259-0>
- Doğan, B. (2022). *Cinsiyet farkına dayalı ücret farklılaşması ve yoksulluğun kadınlaşması: Türkiye örneği* (Doktora tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). <https://www.researchgate.net/publication/364226363>
- Duffy, M. (2005). Reproducing labor inequalities: Challenges for feminists conceptualizing care at the intersections of gender, race, and class. *Gender & Society*, 19(1), 66–82. <https://doi.org/10.1177/0891243204269499>
- Duffy, B. E., & Hund, E. (2019). Gendered visibility on social media: Navigating Instagram's authenticity bind. *International Journal of Communication*, 13, 4983–5002. <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/11729>
- England, P., Budig, M., & Folbre, N. (2002). Wages of virtue: The relative pay of care work. *Social Problems*, 49(4), 455–473. <https://doi.org/10.1525/sp.2002.49.4.455>
- England, P. (2010). The gender revolution: Uneven and stalled. *Gender & Society*, 24(2), 149–166. <http://www.jstor.org/stable/27809263>
- Federici, S. (2012). *Revolution at point zero: Housework, reproduction, and feminist struggle*. PM Press.
- Folbre, N. (2006). Measuring care: Gender, empowerment, and the care economy. *Journal of Human Development*, 7(2), 183–199. <https://doi.org/10.1080/14649880600768512>
- Fotopoulou, A. (2017). *Feminist activism and digital networks: Between empowerment and vulnerability*. Palgrave Macmillan. <https://www.perlego.com/book/3490426>
- Fraser, N. (2016). Contradictions of capital and care. *New Left Review*, 100, 99–117.
- Ghosh, S., & Vinod, D. (2017). What constrains financial inclusion for women? Evidence from Indian micro data. *World Development*, 92, 60–81. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2016.11.011>
- Gökten, S., & Küçük, H. (2023). Türkiye’de kadın emeği ve kırılganlık: Sosyo-ekonomik boyutlarıyla bir değerlendirme. *ÇOMÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 345–368. <https://doi.org/10.35408/comuybd.1151966>
- Gözüm, P. (2024). Türkiye’de kadın istihdamı: Sorunlar ve fırsatlar. *Bitlis Eren Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 109–125. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bersad>
- Hunt, J. (2016). Why do women leave science and engineering? *ILR Review*, 69(1), 199–226. <https://doi.org/10.1177/0019793915594597>
- International Labour Organization. (2018). *Care work and care jobs for the future of decent work*. ILO Publishing. https://www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_633135

- International Labour Organization. (2022). *Global wage report 2022–23: The impact of inflation and COVID-19 on wages and purchasing power*. ILO. <https://doi.org/10.54394/ZLFG5119>
- International Labour Organization. (2024). *ILOSTAT data explorer* [Data set]. <https://rshiny.ilo.org/dataexplorer00>
- Kabeer, N., & Natali, L. (2013). Gender equality and economic growth: Is there a win-win? *IDS Working Papers*, 2013(417), 1–58. <https://doi.org/10.1111/j.2040-0209.2013.00417.x>
- Kılınç, N., & Işık, H. (2023). Gender wage gap in regional Turkish labor markets: NUTS1 regions. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*, 59, 325–343. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1259237>
- Klasen, S. (2004). *Gender-related indicators of well-being* (IAI Discussion Papers No. 102). Ibero-America Institute for Economic Research, University of Göttingen. <https://hdl.handle.net/10419/23863>
- Kricheli-Katz, T., & Regev, T. (2016). How many cents on the dollar? Women and men in product markets. *Science Advances*, 2(2), e1500599. <https://doi.org/10.1126/sciadv.1500599>
- Lusardi, A., Schneider, D. J., & Tufano, P. (2011). *Financially fragile households: Evidence and implications* (NBER Working Paper No. 17072). National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w17072>
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2012). *Closing the gender gap: Act now*. Organisation for Economic Co-operation and Development Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264179370-en>
- Razavi, S. (2007). *The political and social economy of care in a development context: Conceptual issues, research questions and policy options* (UNRISD Gender and Development Programme Paper No. 3). United Nations Research Institute for Social Development. <https://hdl.handle.net/10986/15254>
- Seguino, S. (2010). Gender, distribution, and balance of payments constrained growth in developing countries. *Review of Political Economy*, 22(3), 373–404. <https://doi.org/10.1080/09538259.2010.491285>
- Sassler, S., Michelsmore, K., & Smith, A. (2016). Explaining the gender wage gap in STEM: Does field sex composition matter? *RSF: The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences*, 2(4), 194–215. <https://doi.org/10.7758/RSF.2016.2.4.09>
- Sassler, S., & Meyerhofer, P. (2023). Factors shaping the gender wage gap among college-educated computer science workers. *PLOS ONE*, 18(10), e0293300. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0293300>
- Sioson, E. P., & Kim, C. J. (2019). *Closing the gender gap in financial inclusion through fintech* (ADB Policy Brief No. 2019-3). Asian Development Bank Institute. <https://www.adb.org/publications>
- Stiglitz, J. E., & Weiss, A. (1981). Credit rationing in markets with imperfect information. *The American Economic Review*, 71(3), 393–410. <http://www.jstor.org/stable/1802787>
- Şahin, K., & Develi, A. (2021). Kadın istihdamında kayıt dışılık sorunu. *Kesit Akademi Dergisi*, 7(27), 386–400. <https://doi.org/10.29228/kesit.51447>
- Şentürk, İ., & Demir, Ö. (2022). Türkiye’de cinsiyete dayalı ücret eşitsizliği: Üç-parçalı Blinder–Oaxaca ayrıştırması. *International Journal of Management Economics and Business*, 18(1), 153–181. <https://doi.org/10.17130/ijmeb.807585>
- Tanşver, S. S. (2022). Gender wage gaps by knowledge intensity in the Turkish service sector. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 272–294. <https://doi.org/10.17153/oguiibf.985091>
- Tiryaki-Yenilmez, D. (2023). Türkiye’de kadınların kayıt dışı istihdamı üzerine kısa bir değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 137–147. <https://doi.org/10.57114/jswrpub.1311612>
- United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women. (2021). *Financial report and audited financial statements for the year ended 31 December 2020 and report of the Board of Auditors (A/76/5/Add.12)*. United Nations. <https://digitallibrary.un.org/record/3938557>
- Uysal, M., & Erbilin Üçışık, S. (2025). STEM alanlarında kadın temsiliindeki eşitsizlik: Sosyal dışlanmanın görünmeyen yüzü ve nedenleri üzerine bir derleme. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 1–18. <https://doi.org/10.47525/ulasbid.1586953>
- Varışlı, N. (2021). Türkiye’de kadın işgücünün kayıt dışı istihdamdaki durumu. *World Women Studies Journal*, 6(1), 1–15. <https://doi.org/10.46291/wwsj.v6i1.42>
- World Bank. (2011). *World development report 2012: Gender equality and development*. World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-8810-5>

DOI: 10.26468/trakyasobed.1684503

Trakya University Journal of Social Sciences, 27(2), 286–296, 2025

Metaphorical Approaches to Postmodernity

Postmoderniteye Metaforik Yaklaşımlar

© Dr. Ömer Faruk Darende^{1*}, © Prof. Dr. Mehmet Ali Kirman²¹Kahramanmaraş Sütçü İmam University, School of Foreign Languages, Kahramanmaraş, Türkiye²Çukurova University, Faculty of Theology, Adana, Türkiye

ABSTRACT

Sociologists, seeking to understand and explain the social reality in which they live and the changes occurring within it, have approached the subject through various conceptualizations and typologies, thereby making significant contributions to the field of social sciences. In this context, although the distinction between traditional and modern society was long used to explain the changes and transformations experienced by societies, the typology based on the distinction between modern and postmodern has recently come to the fore. Yet, amid growing criticism of modernity, discussions have emerged concerning postmodern society, a concept on which sociologists remain divided. Defining and naming the new society thus presents a persistent problem in the field of social sciences. The period generally regarded as postmodern is viewed by some sociologists as a new era and by others as a continuation of modern society. This study aimed to render the postmodern period more comprehensible by assembling the metaphors that sociologists have conceptualized and used to express social reality.

Keywords: Sociology, sociology of religion, postmodernity, sociologists, metaphor

ÖZ

İçinde yaşadıkları toplumsal gerçekliği ve bu gerçeklikte meydana gelen değişimleri anlama ve açıklama çabasıyla hareket eden sosyologlar, konuya çeşitli kavramsallaştırmalar ve tipolojiler ışığında yaklaşmışlar ve sosyal bilimler alanına önemli katkılar sağlamışlardır. Bu bağlamda toplumların tecrübe ettiği değişim ve dönüşümleri açıklamak için geleneksel ve modern toplum ayrımı kullanılırken, son zamanlarda bunun yerini modern ve postmodern ayrımına dayalı tipolojinin aldığı görülmektedir. Ancak bu hususta modernite üzerindeki eleştirilerin artması karşısında sosyologların üzerinde hemfikir olamadığı modern sonrası toplumla ilgili tartışmalar başlamıştır. Yeni toplumu tanımlama ve adlandırma da sosyal bilimler alanında başlı başına bir problem olarak kendini göstermektedir. Genel anlamda postmodern olarak kabul gören dönem, bazı sosyologlar tarafından yeni bir dönem, bazıları tarafından ise modern toplumun devamı şeklinde düşünülmektedir. Öncelikle modern ve postmodern kavramıyla ilgili açıklamalardan sonra özellikle post-moderniteyi açıklamak üzere dolaşıma giren bazı metaforik yaklaşımlara değinecek olan bu makalede amaç, toplumsal gerçekliği ifade etmek için sosyologlar tarafından kavramsallaştırılan ve kullanılan metaforları bir araya getirerek postmodern dönemi daha anlaşılır kılmaktır.

Anahtar kelimeler: Sosyoloji, din sosyolojisi, postmodernite, sosyologlar, metafor



*Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Dr. Ömer Faruk Darende

E-mail: dedalus1974@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2622-0565

Received/Geliş Tarihi: 26.04.2024

Accepted/Kabul Tarihi: 08.12.2025

Publication Date/Yayınlanma Tarihi: 26.12.2025

To cite this article/Atıf: Darende, Ö. F. & Kirman, M. A. (2025). Metaphorical approaches to postmodernity. *Trakya University Journal of Social Sciences*, 27(2), 286–296.



Copyright© 2025 The Author. Published by Galenos Publishing House on behalf of Trakya University. Licensed under a Creative Commons Attribution (CC BY) 4.0 International License.
*Telif Hakkı 2025 Yazar. Trakya Üniversitesi adına Galenos Yayınevi tarafından yayımlanmaktadır. Creative Commons Atıf (CC BY) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

Sociologists use various frameworks and metaphors to analyse social reality, offering insight into the structures and processes that shape societies. Their focus has moved from the traditional-versus-modern paradigm of the 19th and 20th centuries to the newer modern-versus-postmodern distinction. This shift reflects both the growing complexity of sociological thought and critiques of modernity rooted in Enlightenment ideals such as rationality, progress, and scientific objectivity. Associated with industrialization and bureaucratization, modernity came under scrutiny after world wars and persistent inequalities. Consequently, the term “postmodern” emerged as both a critical stance and a description of new social forms.

Despite widespread usage, “postmodernity” remains contested and ambiguous. Some sociologists see it as a clear break from modernity marked by fragmentation and hyperreality; others regard it as an intensification of modern trends, often labelled “late” or “high” modernity. This lack of agreement sustains ongoing debate in the discipline.

This article aims to explore how sociologists conceptualize the move from modern to postmodern society. Rather than resolve the debate, it seeks to clarify the postmodern period through the metaphors central to sociological thinking. By presenting the metaphors employed to describe postmodern social reality, the study offers a synthesised overview of diverse theoretical approaches and their imaginative vocabularies.

The article first recalls key traits of modern society: emphasis on reason and science, the centrality of the nation-state, belief in linear progress, and reliance on institutions such as family, education, and religion for social order. Modern society appears structured, hierarchical, and predictable, governed by rules and rational planning. Postmodern society, by contrast, is depicted as fluid and decentralised, with blurred boundaries between cultures, identities, and realities, characterized by information overload, consumer culture of consumption, mass-media dominance, and the primacy of simulation over substance. Thinkers such as Baudrillard, Bauman, and Giddens provide interrelated yet distinct interpretations, each anchored in vivid metaphors.

The article analyzes various metaphors. Baudrillard’s “hyperreality” (Baudrillard, 2024) illustrates how signs can surpass reality, highlighting the media’s influence on experience. Giddens describes modernity as a “juggernaut” (Giddens, 1996), conveying the relentless momentum of social change that continues into the postmodern era. Bauman’s “liquid modernity” (Bauman, 2006) expresses ongoing flux, uncertainty, and the weakening of stable identities and relationships. The article also examines other metaphors, including the “network society” (Castells, 1996), which emphasises decentralised, digitally connected social organisation in the information age; the “risk society” (Beck, 1992), focused on managing manufactured risks in late modernity; and the “society of spectacle” (Debord, 2021), which underscores the visual and performative dimensions of postmodern life. Each metaphor offers a distinct perspective on the complexities of contemporary society.

This article reflects on the implications of metaphorical thinking in sociology. Although not precise analytical tools, metaphors are essential for capturing emergent phenomena and fostering theoretical innovation. They help sociologists transcend rigid classifications and connect with lived realities in a rapidly changing world. Consequently, metaphors shape the understanding of social life. The study argues that grasping the postmodern period requires openness to multiple perspectives and recognition of metaphor as a key heuristic and narrative device. By integrating diverse frameworks, sociologists can produce nuanced accounts of ongoing transformations.

This study employs qualitative research methodology. It aims to reveal how postmodernity is represented metaphorically in different contexts. Metaphors in postmodern discourse have been examined within their social and cultural settings, and the research design has been shaped accordingly.

The research addresses these questions: Through which metaphors is postmodernity represented? Which metaphors are prominent from a sociological perspective? How is the use of metaphors related to core features of postmodern thought?

Data were collected through document analysis of academic articles, book chapters, novels, essays, art criticism, and popular culture products. Special attention was given to texts by Lyotard, Baudrillard, Derrida, and Foucault to identify metaphorical uses of concepts. The metaphors were examined at lexical and contextual levels.

Metaphor and thematic analyses were employed. Using cognitive metaphor theory, conceptual metaphors were identified and classified. Their deeper meanings were interpreted hermeneutically. The metaphors were grouped thematically, for example, “labyrinth,” “mirror,” “collage,” “simulation,” “game,” and “superficiality.”

Introduction

Social scientists explain social reality through comparisons and typologies, frequently employing metaphors and analogies that require careful examination. This approach has produced diverse perspectives, particularly on large-scale societal processes such as social change, modernization, and secularization. The transformations following the Industrial Revolution prompted extensive sociological analyses, yielding new theoretical insights. Central factors include the dominance of rationality, scientific advancement, and the rapid diffusion of technology, industrialization, and urbanization. These developments have profoundly altered social and cultural patterns, shifting societies from traditional to modern forms, a core process termed modernization.

Modernity is a meta-narrative defined by universality, rationality, certainty, change, progress, and prosperity. The incomplete realization of these ideals and the emergence of dysfunctional elements have led social scientists to identify a subsequent era marked by locality, irrationality, relativism, specialization, and ambiguity (Emer, 2024). This era, commonly termed postmodern, is interpreted variously: as a new epoch, an extension of modernity, or a distinct condition. Scholars who stress continuity describe modernity as an “unfinished project” (Habermas, 1981), characterizing the current phase as incomplete modernization.

Sociology seeks to understand societies and the interactions between individuals and social structures. It applies various research methods and theories to elucidate societal functioning, individual behavior in social contexts, and mechanisms of social change. Metaphors are essential in this endeavour, clarifying abstract concepts and enhancing comprehension of sociological theories. A metaphor enables the conceptualization of one phenomenon through another, thereby simplifying complex ideas. In sociology, metaphors serve as linguistic and cognitive tools for understanding social structures and dynamics, and postmodern and structuralist sociologists particularly value them in analysing social phenomena (Fuhse, 2022).

Metaphors improve understanding of sociological theories and complex social processes by offering fresh perspectives. Many sociological concepts, such as “social structure,” “power relations,” and “identity,” are abstract and not directly observable. Metaphorical language makes them more tangible; for example, “social structure” may be represented as a network with individuals and groups as nodes connected by ties (Swedberg, 2020).

Metaphors offer diverse frameworks for understanding social phenomena, enabling sociologists to examine events from new angles and open fresh research directions. For example, the

metaphor “society as a machine” stresses functional aspects of social order, while “society as an organism” conveys a dynamic view of social structure (Alvesson & Sandberg, 2022). Using metaphors to analyse social structures deepens comprehension of both phenomena and dynamics. In Max Weber’s theory of social action, actions constitute meaningful structures, and the metaphors employed strengthen sociological analysis (Hasselmann, 2023).

Societies display complex characteristics, and metaphors are essential for understanding these structures. The “jigsaw puzzle” metaphor (Siahaan & Siahaya, 2023) presents society as dynamic, made up of shifting and incomplete pieces, thereby emphasising its adaptive quality. Heraclitus’s statement “no man ever steps in the same river twice” similarly underlines the continuous and directionless nature of social change, revealing constant transformation in social dynamics.

Scholarship confirms that metaphors and theories substantially shape debates on modernity and postmodernity. This study examines the metaphors and analogies used to explain postmodernity within modernity–postmodernity discussions in the social sciences. It seeks to explore varied interpretations of postmodernity through metaphor rather than provide a final definition.

Modern and Postmodern

The term “modern” appeared in the late fifth century among Atlantic coastal communities in Europe, initially separating the Christian present from pagan and Roman influences. Although originally religious, its meaning gradually expanded. By the seventeenth century, modernity denoted new forms of social life and organisation that spread across much of the world. Today it is associated with Western societies, regarded since the eighteenth century as the main expression of modernity. Ultimately, “modern” signifies a conscious break with antiquity and a shift from the old to the new.

Modernity is commonly viewed as a departure from traditional traits, marked by secularization in which religion loses significance at multiple levels. This shift, whereby individuals abandon religious beliefs for modern alternatives or none, has triggered a widespread crisis of meaning (Kirman, 2005). This view, however, faces critique. In *Critique of Modernity*, Alain Touraine argues that modernity represents a rupture in relations among humans, society, and nature, dismissing the idea of a simple passage from the sacred to the rational as “simplistic evolutionism” (Touraine, 2018).

Modernity is associated with the technical, intellectual, and cultural achievements of industrialized Western societies and is often equated with progress. By contrast, the pre-modern, linked to order and stability, is frequently viewed negatively

(Macionis, 2022). Although modernity brings conveniences, it also creates problems such as environmental degradation, exploitation, threats of war, spiritual emptiness, and declining moral values. These outcomes have generated skepticism about whether modernity truly improves quality of life (Kirman, 2016). Consequently, concepts such as “alternative modernities,” “non-Western modernities,” and “multiple modernities” have attracted growing interest (Eisenstadt, 2000).

Postmodernism emerged in North American architecture in the 1960s and spread during the 1980s and 1990s to culture, politics, economics, and sociology. Jean-François Lyotard's *The Postmodern Condition* (1984) represents a key statement, strongly shaped by Michel Foucault's discourse analysis (which situates language in its social, political, and historical context) and archaeological-genealogical method (which reveals that phenomena taken as natural or inevitable, including madness, crime, sexuality, are historically contingent products) (Foucault, 2002). Postmodern discourse contests essentialism, universal truths, authority, and hierarchy, while promoting pluralism, relativism, freedom, locality, and attention to everyday life. The term “postmodern” includes meanings such as “after modernism” and “late capitalism,” marking a rupture with the Enlightenment's modern outlook (Kirman, 2016). This rupture arises from rapid global changes that disrupt traditional lifestyles without fully replacing them, producing the “crisis of modernity” and prompting new intellectual and cultural developments.

Postmodernity gained prominence in the mid-twentieth century as a critique of modernism that offers an alternative paradigm and signals a new epoch. Lyotard defines the postmodern condition by incredulity toward “grand narratives” (Lyotard, 1984). He argues that Enlightenment ideals such as liberty and justice have lost legitimacy, thus advocating resistance to totality and celebration of difference.

Sociologically, Ahmed (1992) holds that understanding postmodernity requires critical reassessment of the modernist project. Postmodernity rejects a unified worldview claiming definitive solutions and favours pluralism. Its central feature is recognition of diverse cultures, ideologies, and lifestyles that cannot be ranked because universal validity criteria no longer exist. This produces uncertainty between reality and representation, expressed as “all that is solid melts into air” (Berman, 1988). Pluralism and relativism thereby replace modernity's binary logic with a postmodern “both/and” approach.

With the rise of information technologies and computers, postmodern society is often described as the media age, where communication networks shape preferences. Media produce countless performative images, yielding multiple realities and

unstable, shifting identities. Hybrid identities such as African-American or German-Turkish have become common. The ambiguous character of postmodernism hinders clear definition and has prompted terms like late modernity and second modernity. Bauman (2006) defines postmodernity as modernity aware of its own limits, undertaking self-critique and pursuing transformation.

If modernity seeks to explain every socio-cultural phenomenon along a tradition-modernity axis and thus binds culture to progress, postmodernity severs that link (Touraine, 2018).

Common Metaphors Related to Postmodernity

Preliminary research shows that sociologists have produced numerous metaphorical representations of postmodernity. For clarity and analytical precision, this study adopts a selective focus. The metaphors are grouped into two main categories: “Postmodernity as a Continuation of Modernity” and “Postmodernity as a New Era”. These are examined under the subheadings “Loss of Reality and Uncertainty,” “Society of Spectacle and Surveillance,” and “Incongruous Juxtapositions.”

Postmodernity as a Continuation of Modernity

Some social scientists treat postmodernity not as a separate period but as a continuation or later stage of modernity. The metaphors supporting this position are discussed below.

An Unfinished Project

Habermas's (1980) speech “Modernity: An Unfinished Project,” delivered on receiving the Adorno Prize, remains central to the modernity-postmodernity debate. Acknowledging signs of ageing in modernity, he rejects its wholesale rejection in favour of a wholly new era. He argues that postmodernism, now prevalent in intellectual circles, encourages a new conservatism. He questions whether modernity is truly exhausted or postmodernity merely apparent, noting that it inherits trends from cultural modernity since the mid-nineteenth century. He concludes that cultural modernity is still in its early phase.

Habermas equates modernity with the Enlightenment project and insists it remains ongoing. He views postmodernism as a threat to that project (Kellner, 1988). Perry Anderson regards Habermas's critique as the main force discrediting postmodern thought since the late 1970s, supplying the counterbalance new intellectual currents demand.

Radicalized Modernity

Giddens (1996) critically examines the idea that postmodernism diverts individuals or societies from modernity toward a new social order. He uses the term “radicalised modernity” to define the relationship between postmodernism and modernity. Giddens believes modernity remains crucial for addressing

key sociological problems. He argues that recent changes do not justify simply creating new concepts like postmodernism; instead, sociological analysis should focus on understanding modernity itself, which has not yet been fully grasped. Giddens posits that, rather than entering a postmodern phase, the world is moving into an era where modernity's consequences are becoming increasingly radicalized and globalized.

For Giddens, the postmodern condition signifies not the end of modernity but its self-understanding. Developments of the postmodern era do not lead us "beyond modernity" but enhance our understanding of its reflexivity. He argues that modernity persists, shedding remnants of traditional thought, and is most notably undergoing a radicalization process.

Second Modernity

German sociologist Ulrich Beck introduced the concept of "second modernity" in 1986 to understand the transformations in modernization and social change. This term refers to late modernity, which transcends earlier phases, also known as "reflexive modernization" (Beck, 1992). It embodies "the modern critique of modernity" and signifies the "modernization of modern society" (Beck et al., 2003). Beck argues that modernity, which dismantled feudal structures to create industrial society, has now deconstructed that society, leading to a new or second modernity (Beck, 1992), further developed with Anthony Giddens and Scott Lash (Beck et al., 1994).

The concept of reflexive modernity relates to the formation of a risk society and increasing individualisation, positioning itself as a critique of postmodernism. Beck rejects the idea of surpassing modernity, asserting instead that we are in a "second modernity." This new stage sees the decline of industrial society, replaced by a risk society where greater awareness, deliberate decision-making, and varied choices are required. Second modernity reflects globalizing institutions and the liberation of daily life from traditional controls. Beck highlights the transition from hidden risks in industrial society to the recognition and management of risks in advanced modernity. While postmodernists see complexity as uncertainty, Beck views reflexive modernization as requiring intervention in social life, opposing the "end of history" thesis as absurd.

Loss of Reality and Uncertainty

The postmodern condition signifies a loss of reality that undermines the stability and certainty of truth. This era stands in sharp contrast to the modern period through its re-evaluation of time and history. Postmodern discourse displays an anxiety over this lost reality while still attempting to preserve a modern perspective. Descartes' search for absolute truth falters under postmodern critique. Consequently, the idea of absolute truth dissipates, giving way to a subjective, fragmented reality in

which competing narratives gain equal legitimacy. What does society become when reality is relative? How does an individual cope with a reality devoid of firm foundations?

These questions concern the collapse of reality and its historically shifting perception across disciplines. They invite examination of postmodernity's consequences for understanding reality. Media and technology profoundly shape this perception. On one hand, perception alters reality, turning lived experience into construct; on the other, media render reality virtual and fictional. Simulacra do not merely copy reality but actively mould perception (Baudrillard, 2024). This analysis of reality's loss, tied to modern identity, critically assesses the postmodern condition within simulacra and hyperreality.

Liquid Modernity

Bauman (2006) distinguishes two periods of modernity: "solid" and "liquid." Solid modernity resembles birds in a cage, symbolising mutual engagement and binding agreements. Liquid modernity, by contrast, is when one bird escapes the cage, representing freedom and fluidity in human relations, marked by the absence of lasting constraints. This era is likened to "a journey on a plane with an empty cockpit," characterized by uncertainty and lack of clear authority or ideology, making governance elusive. Power flows freely and is no longer easily contained, highlighting the difficulty of navigating a world where rules and structures are increasingly ambiguous.

In liquid modernity, Bauman stresses the pivotal role of social media in shaping relationships. These platforms remove the need for physical closeness, enabling virtual connections that offer a sense of community. Yet this ease also creates fragmented communities and weak ties that remain fragile. Transient connections overshadow lasting bonds, thereby increasing human isolation. Individuals favour short-term choices over long-term commitments in various social relationships, avoiding associated responsibilities. This produces a paradox where individualism conflicts with communal bonds in liquid modernity.

Network

Postmodernity views social structures and relationships as dynamic and interconnected. The network metaphor illustrates that social ties are now shaped by flexible connections rather than rigid hierarchies. Unlike the industrial frameworks of modern society, postmodern society emphasises temporary links among individuals and groups. These network structures show how physical relationships, information, and culture influence one another and indicate that social structures are constantly transforming. They are also essential for communication, power, and knowledge production, suggesting that social change occurs in a decentralised, nonhierarchical way (Castells & Cardoso, 2005).

Hyperreality

Baudrillard's (2012) concept of hyperreality serves as a metaphor for contemporary social structures and media influence. Hyperreality describes a state where boundaries between reality and simulations blur, with reality reproduced through media, advertisements, and virtual environments. Baudrillard argues that media decisively shape perceptions, making them immediate and dominant. This metaphor indicates that social reality is formed through simulations and representations that often supplant actual reality. It underscores the fragmentation of traditional notions of "reality" in postmodernity and shows how media narratives reconstruct social reality.

Rhizome

The rhizome metaphor, developed by Deleuze and Guattari (2005), is key to understanding postmodern social structures. A rhizome, unlike a tree with a dominant root and hierarchy, spreads horizontally without centre or fixed order. This concept depicts social organisation and knowledge production as decentralised and interconnected, opposing linear progression. Social change emerges from multiple paths and interactions rather than a predetermined course. The rhizome metaphor highlights that knowledge, social relations, and power operate flexibly and multidirectionally, resembling a network.

Kaleidoscope

The kaleidoscope metaphor captures the dynamic and multifaceted character of identity. It portrays identity as nonstatic, continually evolving in response to changing social contexts. Identities are repeatedly redefined according to societal conditions. Each individual's identity consists of a multidimensional structure of binaries, and postmodern theory holds that these identities frequently incorporate contradictory and opposing elements (Hackett, 2019).

Tumultuous Sea

This metaphor underlines that social change is both continuous and unpredictable. Social structures resemble the vast, restless waves of the ocean, remaining in perpetual motion and transformation. Each wave represents a shift, and every transformation signals a moment of crisis. The analogy indicates that social order is neither secure nor stable but exists in ongoing uncertainty and evolution. It challenges traditional sociological approaches and highlights the need for more flexible frameworks capable of reflecting the fluid character of social conditions in a postmodern context (Cocozza, 2020).

Mirror Metaphor

The mirror metaphor is widely employed to elucidate postmodernity. The mirror symbolises the intricate relationship between reality and its reflection, encapsulating the difficulties

of perceiving reality in the postmodern world. It represents individuals' attempts to comprehend their own identities and surrounding social structures. Extensively analysed in sociological studies of postmodernity, the mirror metaphor effectively illustrates how individuals and societies engage in self-reflection amid a fragmented and complex reality. Overall, examining such metaphors reveals the multidimensional nature of postmodernity and its influence on sociological inquiry, prompting scholars to consider the interplay between reflection and representation in contemporary society (Schreiner & Lyddon, 2002).

Simulation Metaphor

The simulation metaphor blurs boundaries between reality and fiction, aligning with Baudrillard's theory of simulation and its transformed understanding of reality in postmodernity. It emphasises how media and visual culture construct social experiences that depart from the real. This disconnection poses fundamental questions and challenges established sociological paradigms for interpreting interaction within these new dynamics (Baudrillard, 2024).

The metaphor embodies a postmodern perspective that questions the stability of individual experiences and social structures. Postmodernity compels reassessment of identities and roles, while the simulation metaphor demonstrates the construction and reinterpretation of these elements, revealing how distinctions between reality and fiction shape identities. By concentrating on interactions within social frameworks, it underscores their decisive role in identity formation (Baudrillard, 2024).

A New Era: The Postmodern Age

When treated as a distinct era separate from modernity, postmodernity is described through numerous concepts and metaphors advanced by social scientists. These metaphors typically evoke themes of uncertainty, instability, ambiguity, fluidity, the rejection of centrality, especially European centrism, locality, and related ideas. Several of the metaphors employed under this heading have been discussed above.

The End of Meta-Narratives

The most influential concept in defining postmodernity as a distinct era is Jean-François Lyotard's metaphor of the "end of meta-narratives," which represents the most complete rejection of modernity.

Lyotard employed the term "postmodern" to examine the transformation of knowledge in advanced societies after the 1950s. He argued that post-industrial societies experienced a crisis of meta-narratives, the grand, overarching stories of understanding, because scientific and technological advances

repeatedly undermined reason itself and revealed the conflict between science and narrative.

Whereas modernism rested on the pursuit of absolute, certain truth, in the postmodern era it is no longer possible to sustain belief in a single, absolute truth, a grand reason, a universal way of life, or a linear conception of history that presents progress as a singular, universal direction. A new conceptualization is therefore required.

For Lyotard, the postmodern condition reflects changes in both material and intellectual spheres, expressed as skepticism toward modernism. This has produced a legitimacy crisis for modernism. In post-industrial societies, faith in grand meta-narratives has been replaced by deep doubt, invalidating many previously accepted explanations. Consequently, concepts tied to meta-narratives, including enlightenment, rationality, idealism, progress, freedom, and universality, are now questioned or rejected. Lyotard thus characterizes the postmodern as an era of incredulity toward meta-narratives, with the total rejection of modernity constituting the foundation of postmodernism (Lyotard, 1984).

The Cultural Logic of Late Capitalism

Jameson (1991), a key postmodernist figure, describes postmodernism as the “cultural logic of late capitalism” and the “third phase of capitalism”. He sees historical changes as driven by capital accumulation and technological progress, noting that postmodernism began in the 1950s with the rise of diverse consumer goods and new technologies.

Jameson analyses cultural changes such as postmodernism as reflections of the “deep logic” of the capitalist system. He uses a periodical typology based on the assumption that social reality is shaped by economic forces. There are three phases in capitalism: market capitalism (realism), monopoly capitalism (modernism), and multinational capitalism (postmodernism).

Jameson identifies international capital, technological progress, and the political erosion of the nation-state as key factors in advanced capitalism’s development. Influenced by Mandel’s Late Capitalism, he describes the post-World War II era as a phase of multinational capitalism, marking a “purer” stage than earlier ones. Companies seeking higher profits now operate internationally, prompting corresponding cultural changes and reflections.

The Society of Spectacle and Surveillance

The concepts of the society of spectacle and surveillance emphasise media, technology, and power’s impact on individual experiences and identities, offering a critical view of contemporary social dynamics. Influenced by Guy Debord’s

“society of spectacle” (Debord, 2021), this framework shows that social interactions become images, with reality consumed through mass media and entertainment. Consequently, individuals move from active participants to passive consumers of images.

The proliferation of surveillance technologies adds a layer of monitoring where behaviors are regulated by institutional and self-surveillance practices. This intersection of spectacle and surveillance establishes a framework centred on visibility and performance. Power is exerted through direct observation and the internalisation of surveillance, normalising conformity and obedience. These dynamics shape social norms, identities, and hierarchies, while fostering alienation and disempowerment among individuals (Foucault, 2019).

The Society of Spectacle

In the postmodern era, media influence intensifies to the point that everything is transformed into a commodified spectacle. Guy Debord, in *The Society of the Spectacle* (Debord, 2021), contends that the spectacle operates as a consumable product that dominates all aspects of life, extending even to mafia activities, terrorism, and religion, whose promises of salvation have become superficial commodities. The world is converted into a stage on which everyone simultaneously performs and watches, and continuity is crucial: anything absent from the spectacle for a few days is treated as though it never existed. This society destroys historical knowledge, conceals censorship behind an appearance of novelty, and intertwines terrorism with spectacle, rendering truth indistinguishable from falsehood and erasing subjectivity. The spectacle penetrates time, space, urbanism, tourism, and cultural consumption, making escape impossible.

The Panopticon Metaphor

The Panopticon is a surveillance and control mechanism designed by Bentham (2016). It consists of a circular structure with a central observation tower and surrounding cells. In this system, occupants cannot see the observer but remain aware of the possibility of constant monitoring. Consequently, disciplinary mechanisms are activated through self-regulation. The Panopticon has been applied in various contexts and regarded as an effective means of maintaining social order.

Foucault (1980) transformed Bentham’s eighteenth-century prison design into a central metaphor for postmodernity. In this arrangement, a single observer can monitor all prisoners while remaining invisible to them, creating a permanent state of potential surveillance that induces automatic self-discipline. Foucault employed the Panopticon to analyse power relations in contemporary society, demonstrating that power functions not only through direct coercion but also through the internalisation

of surveillance by individuals. Within this framework, subjects regulate their own behavior in the absence of visible authority. The Panopticon thus reveals how power relations subtly structure the fabric of modern society (Kellner, 2024).

The Synopticon Metaphor

The Synopticon constitutes a surveillance structure derived from the Panopticon mechanism, yet it reverses the dynamic: the many observe the few, while simultaneously the few observe the many (Mathiesen, 1997). In this arrangement, observers control one another through mutual observation, and the observed likewise monitor the observers. The Synopticon exerts considerable influence in the social and cultural spheres by reinforcing constant surveillance among individuals, thereby contributing to the preservation of social norms.

In contrast to the Panopticon, the Synopticon establishes a reciprocal relationship of observation and monitoring between observers and observed, producing a symmetrical pattern of surveillance. Within this structure, every individual simultaneously occupies the positions of observer and observed, resulting in a society characterized by perpetual mutual monitoring.

The Omnipicon Metaphor

The Omnipicon denotes the transformation of surveillance and monitoring in the postmodern era (Sprague, 2007). This concept extends beyond the classical Panopticon and Synopticon, resting fundamentally on the capacity to observe individuals on a comprehensive scale. With the advancement of modern technologies and communication tools, the Omnipicon intensifies and expands; its analysis seeks to comprehend and assess the surveillance mechanisms characteristic of postmodern society.

The Omnipicon encompasses not only surveillance and monitoring but also omnipresence and constant access to information. Its operation relies on the continuous observation and recording of individuals. Consequently, the Omnipicon plays a prominent role in shaping individual behavior and sustaining social order. Ubiquity and perpetual accessibility underscore the influence of technology and communication tools on individuals in contemporary society.

Incompatible Alliances

In the postmodern era, metaphors serve as essential instruments for interpreting social reality. A defining feature of postmodernism is its rejection of the notion that truth and meaning originate from a single source. Accordingly, metaphors that do not belong to the previous two categories are examined under the heading “incompatible alliances” (heterogeneity, coexistence of contradictions, multiple, nonfixed, and flexible

identities) (Hall, 1990) in order to describe social structures and relationships arising from the convergence of diverse cultural, social, and individual elements.

In postmodern society, the homogeneous structures and uniformity of earlier periods have given way to ongoing change and diversification, permitting contradictory and heterogeneous elements to coexist. These alliances highlight the intersection of social identities, values, and norms, and are linked to individuals possessing multiple, fluid, and flexible identities within social structures.

Under the impact of postmodernism, such incompatible alliances appear not only in cultural domains but also at social, political, and economic levels. This development renders the social structure markedly more heterogeneous and complex than in preceding eras. The metaphors in this group therefore designate the contradictory and multilayered character of social dynamics, identities, and relationships in the postmodern period.

The “Pick and Mix” Society

Postmodernists maintain that contemporary society can be described as a “pick and mix” society. This notion rests on the principle of combining dissimilar elements, often those that appear incompatible. The metaphor derives from the practice of selecting assorted sweets in a shop. Individuals now freely choose their lifestyles and orientations from a wider array of options than in previous periods, analogous to selecting goods in a supermarket, as reflected in rational choice theory (Kirman, 2013). Such configurations present an eclectic character, resembling a “patchwork” (Kirman, 2010) that incorporates elements from diverse religious traditions. In this context, one may observe atheist adherents who reject religious belief yet readily employ religious symbols.

Postmodernists contend that in this emerging social order, where individuals from varied nations, cultures, and religions interact, judgements based on class, gender, or ethnicity have diminished. Birth into the working class, female gender, or black ethnicity no longer predetermines a person’s life trajectory or future to the degree formerly assumed, nor does it shape consciousness and identity as extensively as classical sociologists often emphasised in the modern era.

Mosaic

Postmodernism holds that identities are not anchored to a fixed foundational structure but are shaped by multiple, provisional, and fragmented identities that coexist and intersect. Just as a mosaic creates a coherent whole from diverse stones, postmodern identity emerges from the convergence of varied experiences, cultural encounters, and social conditions. This

mosaic analogy views individual identity not as a singular, immutable essence but as an assemblage of heterogeneous, multifaceted, and transient elements. Identity, therefore, is not static; it continually evolves, transforms, and redefines itself in response to shifting circumstances. The conception of identities in such fragmented and multidimensional terms constitutes a core feature of postmodern thought (Flax, 2023).

Jigsaw Puzzle

The jigsaw puzzle metaphor in postmodern sociology refers to an approach that examines social structures not as a unified whole but through their separate components. Each individual, culture, or social group constitutes a distinct piece of the puzzle. These pieces, however, are never fully integrated; each retains its own significance and value. The metaphor conveys the impossibility of completely deciphering or finalising social structure. Although certain pieces may connect, the overall picture of social dynamics remains fragmented and elusive, thereby highlighting the complex character of social interactions and underscoring the subjective nature of reality within a postmodern framework (Siahaan & Siahaya, 2023).

Supermarket Metaphor

The supermarket metaphor represents the organisation of postmodern society as an environment characterized by a vast range of options and grounded in the principle of consumption. It depicts an environment in which the proliferation of choices available to individuals reinforces a consumption-oriented culture. The metaphor illustrates the potentially overwhelming character of consumer society, where the abundance of options can complicate decision-making processes. As individuals attempt to navigate seemingly endless choices, this surplus may produce decision paralysis, generate consumption-related anxiety, and lead to withdrawal from meaningful socio-cultural engagement. This situation highlights the need for sociologists to reassess traditional research methodologies and adopt more sophisticated frameworks that capture the intricacies of postmodern existence (Berger, 2022).

The supermarket metaphor also aids analysis of individual consumption habits and the formation of social identities, helping to illuminate individuals' social interactions and their effects on broader societal structures. Consumption behavior not only shapes personal identities but also produces new distinctions among social classes. In this regard, the supermarket metaphor serves as a valuable tool for understanding the impact of consumer culture on individuals. By redefining both individual identities and social relationships, consumer culture positions the supermarket metaphor as a key concept for explaining these transformative processes (Brownsmith, 2020).

Conclusion

Social scientists, seeking to explain the intricate and multifaceted nature of social reality, have frequently employed comparisons, metaphors, and figurative language to address this complex task with greater depth and nuance. The present article has thoroughly examined a range of metaphors and figurative expressions advanced specifically to illuminate the concept of postmodernity within the broader modernity-versus-postmodernity debate in the social sciences. Alongside the metaphors discussed, certain approaches interpret the postmodern period as a direct extension or continuation of modernity, stressing that the modernization process has not ceased but continues to evolve and renew itself in varied forms. Additionally, interpretations that foreground the emergence of "incompatible alliances" and their contribution to understanding postmodern societal dynamics have also been evaluated. These metaphors, proposed to grasp the complexities of the postmodern era, draw attention to critical dimensions of the phenomenon and thus make substantial contributions to sociology and the social sciences more broadly, enriching our comprehension of contemporary social dynamics.

The examination of metaphorical frameworks within postmodernity reveals both the flexibility of meaning and the profound implications these metaphors hold for our understanding of contemporary society and culture. This flexibility challenges traditional conceptions of identity and reality, prompting a reassessment of how narratives are constructed in a fragmented landscape. Moreover, the metaphors employed not only shape our understanding of postmodernity but also influence interactions within the diverse cultural domains that characterize contemporary global society. This continual interplay emphasises the importance of recognising how conceptual frameworks can either bridge or deepen cultural divisions, thereby influencing the collective narrative in an era defined by postmodern perspectives.

Postmodernism has introduced a range of innovative and transformative perspectives into sociology, substantially deepening comprehension of the dynamic, multifaceted, and constantly evolving character of social structures. These distinctive insights have encouraged a critical re-evaluation of established views on societal formations. Postmodern metaphors serve as powerful analytical tools that render complex ideas more tangible and accessible. Metaphors such as the network, kaleidoscope, puzzle, and turbulent sea provide imaginative frameworks through which social structures, identities, and power relations can be examined with greater flexibility, fluidity, and contextual depth. The significance of postmodern metaphors in sociological analysis lies not only in

their ability to enrich understanding of the social world but also in their requirement that analysis remain balanced, illuminating both the emancipatory and the transformative dimensions of social change within an ever-shifting societal landscape.

The metaphorical frameworks associated with postmodernity disrupt conventional narratives and necessitate a thorough re-evaluation of the complexities present in contemporary society. This perspective highlights the instability of meaning in postmodern discourse and stresses the value of embracing multiple interpretations. As we navigate a terrain marked by fragmentation and contradiction, these metaphorical models encourage reflection on the interconnections among culture, identity, and power, ultimately fostering deeper insight into shared human experience. Such insight reveals the intricately layered character of postmodernity and underlines the need for innovative interpretive approaches capable of accommodating the fluidity of present-day existence.

In conclusion, the nature and characteristics of postmodern society remain a central and highly contested subject in sociology. The transition from modern frameworks to postmodern paradigms has not only disrupted traditional distinctions between societal types but has also generated diverse interpretations of ongoing social transformations. Whereas some sociologists regard postmodernism as a radical break with modernity, others view it as a continuation or intensification of existing modern dynamics. The use of metaphors to articulate these shifts has proved especially valuable, providing sophisticated instruments for apprehending the complexities and uncertainties that define the postmodern condition. Such metaphors function as indispensable tools for understanding an era marked by fragmentation, fluidity, and pervasive ambiguity in matters of identity, culture, and power. Through close analysis of these metaphors, this article advances a deeper and more nuanced understanding of the social changes occurring in the postmodern period while highlighting the enduring difficulties scholars face in defining and interpreting emerging social realities.

Ethical Statement

It is hereby declared that all rules specified in the *Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive* were followed in this study.

Ethics Committee Approval

Since this study did not require ethics committee approval, no ethics approval was obtained.

Conflict of Interest

The author(s) declare that they have no competing interests.

Funding

No financial support was received for this research.

Author Contributions

Conceptualization: Ömer Faruk Darende, Mehmet Ali Kirman

Design: Ömer Faruk Darende, Mehmet Ali Kirman

Data Collection: Ömer Faruk Darende, Mehmet Ali Kirman

Data Processing/Analysis: Ömer Faruk Darende, Mehmet Ali Kirman

Writing – Original Draft: Ömer Faruk Darende, Mehmet Ali Kirman

Writing – Review & Editing: Ömer Faruk Darende, Mehmet Ali Kirman

Literature Review: Ömer Faruk Darende, Mehmet Ali Kirman

Visualization: Ömer Faruk Darende, Mehmet Ali Kirman

Project Administration: Ömer Faruk Darende, Mehmet Ali Kirman

Supervision/Academic Consultancy: Ömer Faruk Darende, Mehmet Ali Kirman

References

- Ahmed, A. S. (1992). *Postmodernism and Islam*. Routledge.
- Alvesson, M., & Sandberg, J. (2022). *Re-imagining the research process: Conventional and alternative metaphors*. Sage Publications.
- Anderson, P. (1999). *The origins of postmodernity*. Verso.
- Baudrillard, J. (2012). *Amerika* (Y. Avunç, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2024). *Simülakrlar ve simülasyon* (O. Adanır, Çev.).
- Bauman, Z. (1991). *Modernity and ambivalence*. Polity Press.
- Bauman, Z. (2006). *Liquid modernity*. Polity Press.
- Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. Sage Publications.
- Beck, U., Bonss, W., & Lau, C. (2003). The theory of reflexive modernization: Problematic, hypotheses and research programme. *Theory, Culture & Society*, 20(2), 1–33. <https://doi.org/10.1177/0263276403020002001>
- Beck, U., Giddens, A., & Lash, S. (1994). *Reflexive modernization: Politics, tradition and aesthetics in the modern social order*. Stanford University Press.
- Bentham, J. (2016). *Panoptikon: Gözün iktidarı* (B. Çoban & Z. Özarslan, Çev.).
- Berger, A. A. (2022). *Everyday life in the postmodern world: An introduction to cultural studies*. Springer.
- Berman, M. (1988). *All that is solid melts into air: The experience of modernity*. Penguin Books.
- Brownsmith, E. (2020). *Inconspicuous consumption: Conceptual metaphors of women as food in the Deuteronomistic History* [Doctoral dissertation, Brandeis University]. ProQuest Dissertations & Theses.
- Castells, M., & Cardoso, G. (2005). *The network society: From knowledge to policy*. Johns Hopkins Center for Transatlantic Relations.

- Cocozza, A. (2020). Unexpected action and insecurity: Some structural characteristics of postmodernity. *Geopolitical, Social Security and Freedom Journal*, 3(2), 26–41.
- Debord, G. (1990). *Comments on the society of the spectacle* (M. Imrie, Trans.). Verso.
- Debord, G. (2021). *Gösteri toplumu* (A. Ekmekçi & O. Taşkent, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Deleuze, G., & Guattari, F. (2005). *A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia* (11th ed.). University of Minnesota Press.
- Eisenstadt, S. N. (2000). Multiple modernities. *Daedalus*, 129(1), 1–29.
- Emer, F. K. (2024). *Milenyumda postmodernizm: Kavramsal bir tur ve iki postmodern metin okuması* (Patrick Süskind). Akademisyen Kitabevi.
- Flax, J. (2023). *Thinking fragments: Psychoanalysis, feminism, and postmodernism in the contemporary West*. University of California Press.
- Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972–1977*. Vintage.
- Foucault, M. (2002). *The archaeology of knowledge*. Routledge.
- Foucault, M. (2019). *Hapishanenin doğuşu* (M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge Yayınevi.
- Fuhse, J. A. (2022). How can theories represent social phenomena? *Sociological Theory*, 40(2), 99–123.
- Giddens, A. (1996). *The consequences of modernity*. Stanford University Press.
- Habermas, J., & Ben-Habib, S. (1981). Modernity versus postmodernity. *New German Critique*, 22, 3–14. Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/487859> JSTOR
- Hackett, D. T. (2019). Looking through the kaleidoscope: A metaphor for convergences of identities. In I. W. Leigh & C. A. O'Brien (Eds.), *Deaf identities: Exploring new frontiers* (pp. 370–394). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190887599.003.0016> ResearchGate
- Hall, S. (1990). Cultural identity and diaspora. In J. Rutherford (Ed.), *Identity: Community, culture, difference* (pp. xxx–xxx). Lawrence & Wishart.
- Harvey, D. (2020). *The condition of postmodernity*. Blackwell.
- Hasselman, F. (2023). Understanding the complexity of individual developmental pathways: A primer on metaphors, models, and methods to study resilience in development. *Development and Psychopathology*, 35, 2186–2198. <https://doi.org/10.1017/S0954579422001442>
- Jackson, S. (2021). Exploring the use and adoption of workplace automation through metaphors: A discourse dynamics analysis. *Communications of the Association for Information Systems*, 49(1), 2. <https://doi.org/10.17705/1CAIS.04902>
- Jameson, F. (1991). *Postmodernism, or the cultural logic of late capitalism*. Duke University Press.
- Kellner, D. (1988). Postmodernism as a social theory: Some challenges and problems. *Theory, Culture & Society*, 5, 239–269. <https://doi.org/10.1177/0263276488005002004>
- Kellner, D. (2024). Reappraising the postmodern: Novelities, mapping and historical narratives. In *Postmodernism: What moment?*
- Kirman, M. A. (2005). *Din ve sekülerleşme*. Karahan Kitabevi.
- Kirman, M. A. (2010). *Yeni dini hareketler sosyolojisi*.
- Kirman, M. A. (2013). Rasyonel seçim kuramı. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22, 66–98.
- Kirman, M. A. (2016). *Din sosyolojisi sözlüğü*. Karahan Yayınevi.
- Lyotard, J.-F. (1984). *The postmodern condition*. University of Minnesota Press.
- Macionis, J. J. (2022). *Sosyoloji*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Mandel, E. (2013). *Geç kapitalizm* (C. Badem, Çev.).
- Mathiesen, T. (1997). The viewer society: M. Foucault's panopticon revisited. In [Book title missing] (pp. 215–233). Sage Publications.
- Mykhalchuk, N., Bihunova, S., Fridrikh, A., & Vietrova, I. (2021). The cross-cultural understanding of metaphors in the information technology sphere. *Cognitive Studies / Études Cognitives*, 21, 2475. <https://doi.org/10.11649/cs.2475>
- Pylypenko, S. G. (2021). Philosophical reflections in the challenges of the postmodern society. *Amazonia Investiga*, 10(48), 81–88. <https://doi.org/10.34069/AI/2021.48.12.9>
- Ritzer, G. (2005). *Enchanting a disenchanted world*. Pine Forge.
- Schreiner, G., & Lyddon, W. J. (2002). Modern and postmodern metaphors of self, mind, and memory. In T. Scrimali & L. Grimaldi (Eds.), *Cognitive psychotherapy toward a new millennium* (pp. 39–50). https://doi.org/10.1007/978-1-4615-0567-9_3
- Siahaan, H., & Siahaya, J. (2023). The dialectics between the unity and diversity of the church: A jigsaw puzzle metaphor. *Verbum et Ecclesia*, 44(1), 2645. <https://doi.org/10.4102/ve.v44i1.2645>
- Sprague, R. D. (2007). From Taylorism to the omnipicon: Expanding employee surveillance beyond the workplace. *Journal of Computer & Information Law*, 25(1), 1–35.
- Swedberg, R. (2020). Using metaphors in sociology: Pitfalls and potentials. *The American Sociologist*, 51, 240–257. <https://doi.org/10.1007/s12108-020-09470-1>
- Touraine, A. (2018). *Modernliğin eleştirisi* (H. Tufan, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Wilson, P. (2023). *Cultural kaleidoscope: Understanding diversity through studies*. *International Journal of Research and Review Techniques*, 2(3), 9–15.

DOI: 10.26468/trakyasobed.202581

Trakya University Journal of Social Sciences, 27(2), 297–309, 2025

Mise En Abyme of Escape: Theatrical Reflections, Performance, and the Illusion of Freedom in Richard Yates' *Revolutionary Road*

Kaçışın *Mise En Abyme*'i: Richard Yates'in *Bağımsızlık Yolu* Adlı Romanında Teatral Yansımalar, Performans ve Özgürlük Yanılsaması

Assist. Prof. Dr. Vahit Yaşayan*

Erzurum Technical University, Faculty of Letters, Department of English Language and Literature, Erzurum, Türkiye

ABSTRACT

The opening chapter of Richard Yates' *Revolutionary Road* (1961) introduces the Laurel Players, a newly formed suburban theater group, and their production of *The Petrified Forest* (1934). The play, overshadowed by the 1936 film adaptation, reflects a shared disillusionment that mirrors the internal struggles of Yates' characters. Both works center on individuals trapped in mundane small-town life, longing for escape, a clear parallel to the Wheelers' suffocating suburban existence. The play's themes resonate strongly with April Wheeler's sense of missed opportunity and thwarted ambition, while also reflecting the emotional stagnation and frustration experienced by male characters such as Frank and Shep. The deliberate inclusion of *The Petrified Forest* within *Revolutionary Road* highlights mid-century anxieties surrounding gender roles, domestic entrapment, and the longing for alternative paths. This study argues that the Laurel Players' selection of *The Petrified Forest* serves not merely as a play within the novel but as a dramatic vehicle for exploring the characters' yearning to escape suburban confinement. The production functions as a *mise en abyme*, foregrounding the scripted routines of their daily lives and underscoring how the stage becomes a space where the characters can briefly entertain fantasies of freedom, even as those fantasies remain unattainable. By examining the theatrical elements in *Revolutionary Road*, this study situates the Wheelers' predicament within the broader context of mid-century American culture, where the longing for self-expression is staged yet never fully realized. Through this framework, Yates critiques the stifling postwar norms while simultaneously revealing the pervasive desire for self-expression and escape.

Keywords: *Revolutionary Road*, Richard Yates, *The Petrified Forest*, contemporary American novel, performance, theater

ÖZ

Richard Yates'in *Bağımsızlık Yolu* (1961) adlı romanının açılış bölümünde, yeni kurulmuş bir banliyö tiyatro topluluğu olan Laurel Oyuncuları ve sahnelemeyi seçtikleri *The Petrified Forest* (1934) adlı oyun tanıtılır. 1936 tarihli film uyarlamasının gölgesinde kalan bu oyun, Yates'in karakterlerinde gördüğümüz içsel çatışmalarla örtüşen ortak bir hayal kırıklığını yansıtmaktadır. Hem oyun hem de film küçük kasaba yaşamının tekdüzeliğinde hapsolmuş ve bu sınırlardan kaçmayı arzulayan bireyleri merkezine alır ve bu durum, Frank ve April Wheeler'in boğucu banliyö yaşantısıyla açık bir paralellik taşır. Oyunun temaları, özellikle April'in gerçekleştiremediği hayalleri ve bastırılmış potansiyeliyle örtüşürken, Frank ve Shep gibi erkek karakterlerin yaşadığı duygusal durgunluk ve tatminsizlikle de derin bir bağ



*Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Assist. Prof. Dr. Vahit Yaşayan

E-mail: vahityasayan@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7484-6998

Received/Geliş Tarihi: 13.08.2025

Accepted/Kabul Tarihi: 08.12.2025

Publication Date/Yayınlanma Tarihi: 26.12.2025

To cite this article/Atıf: Yaşayan, V. (2025). *Mise en abyme of escape: Theatrical reflections, performance, and the illusion of freedom in Richard Yates' Revolutionary Road*. *Trakya University Journal of Social Sciences*, 27(2), 297–309.



Copyright© 2025 The Author. Published by Galenos Publishing House on behalf of Trakya University. Licensed under a Creative Commons Attribution (CC BY) 4.0 International License.
*Telif Hakkı 2025 Yazar. Trakya Üniversitesi adına Galenos Yayınevi tarafından yayımlanmaktadır. Creative Commons Atıf (CC BY) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmaktadır.

ÖZ

kurar. *The Petrified Forest* oyununun *Bağımsızlık Yolu* romanı içerisinde bilinçli bir biçimde yer alması, yalnızca bir “roman içinde oyun” işlevi görmekle kalmaz; aynı zamanda, toplumsal cinsiyet rollerine, ev içi tutsaklığa ve alternatif yaşam ihtimallerine dair dönemin kültürel kaygılarını görünür kılmaktadır. Bu makalede Laurel Oyuncuları'nın *The Petrified Forest* oyununu sahneleme tercihinin, karakterlerin banliyo yaşamının tekdüzeliğinden kaçma arzusunu görünür kılan dramatik bir araç olarak nasıl işlev gördüğü değerlendirilmektedir. Söz konusu tiyatro prodüksiyonu, bir *mise en abyme* işlevi görerek gündelik yaşamın sahnelenmiş doğasını açığa çıkarır ve karakterlerin sahne aracılığıyla özgürlük fantezilerini bir anlığına da olsa deneyimlemelerine olanak tanır; ancak bu fanteziler, gerçeğe dönüşmeden yerini kaçınılmaz bir hayal kırıklığına bırakır. Romandaki teatral tercihler üzerinden yapılan bu inceleme, Wheeler çiftinin çıkış arayışını 20. yüzyıl ortası Amerikan kültürü bağlamına yerleştirmektedir. Bu kültürel bağlamda, bireysel ifadenin arzusu sahnelenir; fakat hiçbir zaman tam anlamıyla gerçekleşemez. Yates, bu çerçevede, II. Dünya Savaşı sonrası dönemin baskıcı normlarını eleştirirken aynı zamanda bireysel özgürlük ve kendini gerçekleştirme yönündeki yaygın arzuyu da gözler önüne sermektedir.

Anahtar kelimeler: *Bağımsızlık Yolu*, Richard Yates, *The Petrified Forest*, çağdaş Amerikan romanı, performans, tiyatro

EXTENDED ABSTRACT

This study provides a critical examination of Richard Yates' *Revolutionary Road* (1961) as a contemporaneous critique of postwar American suburbia, focusing on the ways in which performance, theatrical and social, structures the characters' attempts to negotiate identity, conformity, and the illusory promise of escape. Situated within the cultural and ideological context of the immediate post-World War II era, the novel interrogates the constructed ideals of the American Dream, particularly as they relate to suburban life, gender norms, and consumerism. Drawing on the novel's opening scene, which depicts the Laurel Players' staging of Robert E. Sherwood's *The Petrified Forest* (1934), the study argues that Yates employs this embedded theatrical production as a *mise en abyme*, a self-reflexive device that mirrors the characters' own entrapment within the performative structures of mid-century domesticity.

The 1950s in the United States marked a period of significant cultural and demographic transformation, driven by economic growth, industrial expansion, and mass migration from urban centers to suburban developments. The nuclear family emerged as the idealized domestic unit, and suburbia became the geographic and ideological space in which this vision was to be realized. However, as scholars such as Frank (2015), Skolnick (2023), and Horowitz (2015) have shown, this postwar consensus concealed deeper anxieties about identity, repression, and alienation. Consumption became a primary mode of self-definition, encouraged by mass media and a consumer economy eager to capitalize on wartime deprivation. The ideal of suburban life, characterized by material comfort, familial stability, and social conformity, was disseminated through popular culture, thereby naturalizing expectations around marriage, gender roles, and middle-class success. Within this broader cultural context, *Revolutionary Road* exposes the emotional and psychological costs of conforming to these ideals. The novel's protagonists, Frank and April Wheeler, are initially presented as individuals who believe themselves exceptional, above the mediocrity and performative rituals of their suburban neighbors. Yet their self-perception is gradually undermined as the narrative reveals their complicity in the very structures they purport to reject. Their planned escape to Paris, conceived after April's performance in *The Petrified Forest*, functions as a symbolic gesture of defiance against suburban conformity. Yates demonstrates, however, that this fantasy is shaped by the same illusory logic that sustains the consumer-driven American Dream. Escape thus becomes another form of self-deception.

The reference to *The Petrified Forest* carries particular symbolic weight within the novel. Sherwood's play and its 1936 film adaptation center on characters trapped in the monotony of small-town life and yearning for transcendence. The play's resonance with the Wheelers' predicament is unmistakable. April's portrayal of Gabby, a disillusioned waitress longing for escape, mirrors her own struggle with unfulfilled ambition and domestic entrapment. Frank's malaise as a disaffected office worker similarly parallels the emotional stagnation of other male characters in the novel, such as Shep Campbell. The amateur theatrical production thus operates not merely as a narrative parallel but as a formal strategy that underscores the novel's central theme: the inescapability of performance in a culture that privileges appearance over authenticity. Yates extends the metaphor of theatricality throughout the novel, presenting suburban life as a realm governed by meticulously rehearsed gestures, scripted conversations, and curated emotional displays. This performative dimension is particularly evident in the Wheelers' interactions, which oscillate between rehearsed intimacy and eruptive confrontation. The novel's third-person omniscient narration offers limited yet strategically revealing glimpses into the characters' interior lives,

EXTENDED ABSTRACT

highlighting the emotional opacity that defines their relationship. Through this narrative technique, Yates emphasizes the disjunction between external appearances and internal realities, a tension that ultimately culminates in tragedy. The study argues that Yates' critique of postwar suburbia is contemporaneous and urgent rather than retrospective or nostalgic. While later historians and cultural critics have exposed the 1950s domestic ideal as repressive and ideologically charged, Yates dramatizes its psychological and emotional toll in real time. By chronicling the Wheelers' descent into despair, culminating in April's death following a self-induced abortion and Frank's emotional withdrawal, *Revolutionary Road* reveals the devastating consequences of sustaining the illusion of fulfillment and stability. Central to the analysis is the concept of *mise-en-abyme*: the Laurel Players' production of *The Petrified Forest* functions as a recursive reflection of the Wheelers' own efforts to stage meaning and authenticity within a conformist society. This play-within-the-novel mirrors the performative nature of suburban life, demonstrating how social norms and fantasies of fulfillment are enacted and reflected in miniature. In dramatizing the quiet desperation behind picket fences and manicured lawns, Yates critiques the cultural myths of postwar America, exposing the emotional costs of a society constructed upon performance, denial, and spectacle. Through this *mise-en-abyme* structure, the novel positions itself as a literary intervention that renders visible the hidden mechanics of suburban life.

Introduction

The immediate post-World War II era in the United States marked a profound transformation in the nation's cultural, economic, and social fabric. Mass migration from heterogeneous urban centers to increasingly uniform suburban developments coincided with the elevation of the nuclear family as the ideal domestic unit. Suburbanization constituted not only a demographic shift but also a symbolic reorientation toward a newly configured American Dream, one grounded in domestic stability, upward mobility, and material abundance. Sustained economic growth and a surge in industrial production to meet pent-up postwar demand fueled the emergence of a consumer-driven society. Americans, as Thomas Frank observes, encountered a "dazzling array of consumer goods" and embraced them with "unmatched exuberance" (Frank, 2015, p. 32), thereby transforming consumption into a primary marker of identity and social status within a homogenized middle-class ideal. Mass media, particularly television and advertising, played a central role in perpetuating this vision, promoting an image of family life centered on suburban comfort, consumer satisfaction, and social conformity. As Arlene Skolnick explains, the postwar family ideal echoed Victorian domestic values and the communal utopianism of later countercultural movements, constructing a cultural imaginary in which "perfected family life" was naturalized as the societal norm (Skolnick, 2023, p. 51). This convergence of economic prosperity and ideological conformity redefined traditional understandings of class and gender, embedding expectations of early marriage, large families, and corporate participation into the fabric of suburban existence.

Yet this cultural consensus concealed deeper undercurrents of discontent, repression, and isolation. As Daniel Horowitz notes, the postwar embrace of consumerism assumed the character of spectacle, with Americans consuming not only goods but also meanings, in a manner reminiscent of how Roman emperors distracted the masses with lavish entertainments (Horowitz, 2015, p. 16). Beneath the surface of postwar optimism lay a society increasingly shaped by performative identities, gendered pressures, and a collective reluctance to confront emotional and psychological realities. Richard Yates' *Revolutionary Road* (1961) emerges as a piercing critique of this cultural moment, one that has been nostalgically preserved in the American imagination as a period of clarity and prosperity.¹ Yates exposes the hollowness of this postwar ideal through his portrayal of Frank and April Wheeler, whose attempts to resist suburban conformity ultimately reveal the futility of escape in a culture sustained by illusion. The novel's depiction of domestic life, marital breakdown, and personal disillusionment lays bare the emotional costs of a society that privileges appearance over authenticity and consumption over connection. In dramatizing the quiet desperation behind freshly painted doors and picket fences, Yates not only interrogates the suburban condition but also challenges the foundational myths of American postwar identity.

Revolutionary Road opens with April Wheeler performing in a local amateur production of Robert Sherwood's *The Petrified Forest* (1934), a choice that immediately establishes performance as central to the novel's thematic structure.²

1 *Richard Yates' Revolutionary Road* was adapted into a film in 2008, directed by Sam Mendes and starring Leonardo DiCaprio and Kate Winslet. As Richard A. Voeltz observes, the path to adaptation was protracted: interest from director John Frankenheimer in the 1960s never materialized, and the rights remained dormant until the British Broadcasting Corporation acquired them in 2007, commissioning Justin Haythe to write the screenplay. Winslet's strong enthusiasm for the script ultimately persuaded Mendes to direct, thereby bringing the project to completion (Voeltz, 2013, p. 5).

2 *The Petrified Forest* (1934) is set in a remote diner in the Arizona desert, where a drifting intellectual, a young waitress longing for a better life, and a ruthless gangster on the run become trapped together. As their lives intersect, the play examines themes of disillusionment, freedom, and the search for meaning in a hostile world.

From the outset, Yates presents a social world steeped in performativity, in which behaviors, gestures, and expressions are meticulously curated and controlled. Genuine emotional insight into the characters, particularly Frank and April, emerges primarily during their confrontations and through the novel's third-person omniscient narration. Even this narrative access remains selectively restricted, creating an atmosphere of emotional opacity that contributes to the novel's tragic trajectory. Yates' emphasis on the theatrical dimensions of everyday existence generates a pervasive sense of discomfort, compelling the reader to confront the dissonance between outward appearances and internal realities. This disjunction functions as a potent metaphor for the paradoxes of mid-20th-century suburban life, a realm in which stability and contentment are projected yet seldom experienced. As the narrative unfolds, Yates immerses the reader in an environment dominated by surface-level performance, intensifying the tension as the inevitable collapse of this fragile façade exposes the Wheelers' profound dissatisfaction.

In the opening chapter of *Revolutionary Road*, Richard Yates delivers a sharp critique of social pretense, rigid conformity, and the hollow promises of consumer culture. The chapter centers on the Laurel Players, a newly formed suburban theater troupe, and their production of *The Petrified Forest*, a play more widely known through its 1936 film adaptation. Both works depict a disillusioned small-town waitress yearning for escape and a despairing traveler equally desperate to transcend the monotony of existence. Even before the reader encounters the full extent of the Wheelers' disillusionment, their participation in this production aligns them with characters burdened by existential dissatisfaction and fantasies of liberation. As Raab (2009) observes in *The New Yorker*, the themes of *The Petrified Forest* resonate deeply with April Wheeler's personal history and psychological struggles, as well as with broader postwar anxieties concerning gender roles and identity, particularly among men such as Frank and Shep. The integration of *The Petrified Forest* into the novel thus appears deliberate, serving to illuminate the characters' internal crises. This study contends that the Laurel Players' selection constitutes more than a thematic parallel: it manifests a collective yearning for escape and dramatizes the desire to break free from suburban confinement. From this standpoint, the play-within-the-novel functions as a *mise en abyme*, a self-reflexive device that mirrors the performers' own entrapment and reinforces the cyclical nature of their emotional and social stagnation. By examining the theatrical elements in *Revolutionary Road*, this study situates the Wheelers' predicament within the broader context of mid-century American culture, in which the individual frequently found himself at odds with a homogenizing community. Through this framework, Yates critiques the restrictive postwar

norms while simultaneously revealing the enduring desire for self-expression and escape.

Staging Disillusionment: *The Petrified Forest* as a Mirror of Suburban Entrapment

The deficiencies of the Laurel Players' performance expose the characters' inability to engage meaningfully with the reflections of their own lives contained within the play. Although the choice of *The Petrified Forest* might suggest an incipient self-awareness, an implicit recognition of their dissatisfaction and desire for change; this awareness remains superficial and ultimately unproductive. The characters prove incapable of translating the symbolic potential of the play into genuine transformation or escape from their repetitive, constricting routines. The play thus becomes a mirror that reveals without enlightening (Mayhew, 2015, p. 623). The production does not pass unnoticed by its audience; some spectators appear to perceive the work's deeper emotional resonance. Yet even this recognition yields no consequence, leaving performers and viewers alike trapped in the same unchanging reality. As the narrator observes:

anyone could see that they were a better than average crowd, in terms of education and good health, and it was clear too that they considered this a significant evening. They all knew ... The Petrified Forest was hardly one of the world's great plays. But it was ... a fine theater piece with a basic point of view that was every bit as valid today as in the thirties. (Yates, 2009, p. 8)

The Players and the local audience approach *The Petrified Forest* in the expectation that it will reflect elements of their own experience, offering a means of confronting and comprehending personal disillusionment and frustration. The performance constitutes more than mere entertainment; it serves as a muted act of resistance against the monotony and emotional stagnation that dominate their existence. Nevertheless, as Maria Teresa Castilho and Rita Pacheco argue, the characters in *Revolutionary Road*, when faced with the homogenization and confinement of suburban life, ultimately prove unable to forge new possibilities and instead dissolve into the indistinguishable crowd (Castilho & Pacheco, 2019, p. 58). The production's failure to provide the cathartic release sought by actors and spectators alike thus symbolizes a broader incapacity to achieve the self-recognition required to break free from the pervasive sense of purposelessness that defines their lives.

The protagonist, April Wheeler, performs the role of Gabby in the Laurel Players' production, a figure who dreams of escaping her dreary existence by traveling to Europe, thereby mirroring April's own yearning for a life beyond suburban limits. As the narrative progresses, April likewise fixates on Europe as the sole viable escape from the restrictive expectations imposed

upon her as wife and mother. Her unsuccessful portrayal of Gabby acquires symbolic weight, illuminating two central aspects of her character. First, it reveals her inability to inhabit convincingly the roles assigned to her, whether onstage or in daily life, underscoring her profound discomfort with the identities she is required to perform. Yu Wu examines this tension, observing that a “schism and opposition exist between April’s spirit and her physical self”; despite seeking recognition through performance, she remains “working alone,” “lost her grip,” and alternates “between false theatrical gestures and a white-knuckled immobility,” with the fall of the stage curtain becoming “an act of mercy” (Wu, 2024, p. 2977). Second, April’s vision of relocating to Europe does not arise from genuine insight or existential clarity but emerges instead from an unsuccessful enactment of a fictional character, demonstrating her tendency to absorb representations without the critical distance or creative agency necessary to generate authentic meaning. Her internalization of Gabby’s longing thus constitutes another layer of fabrication, a narrative she adopts uncritically as her own. April’s projected escape is thereby revealed as a mediated fantasy, a performative fiction mistaken for reality, which reflects a deeper crisis of self-awareness and identity formation.

The failed staging of *The Petrified Forest* serves as a symbolic precursor to the larger breakdown of the carefully curated routines and identities within suburban homes, lending the episode an ominous weight, especially given its early placement in the novel. It most clearly anticipates the psychological limitations of key characters like April Wheeler and Shep Campbell, whose inability to convincingly portray their roles onstage reflects a deeper disconnection from their own emotional lives. Their performances falter not simply from lack of theatrical skill, but because they are fundamentally estranged from their own identities, unable to access or represent authentic inner experience. This dynamic resonates strongly with Judith Butler’s theorization of performativity, which maintains that identity does not precede performance but is itself the effect of repeated, socially legible acts. As Butler states in *Gender Trouble*, “there is no ‘being’ behind doing, effecting, becoming; the ‘doer’ is merely a fiction added to the deed” (Butler, 2006, p. 33). What collapses in Yates’ scene is thus not merely a local theatrical performance but the fragile scaffolding of identity itself, which, because it depends on continual reiteration, always risks exposure and breakdown. April and Shep’s failure to inhabit their stage roles mirrors their broader incapacity to convincingly embody the suburban ideals of fulfillment, romance, or family stability. Their breakdown dramatizes Butler’s assertion that identity is “tenuously constituted in time—an identity instituted through a stylized repetition of acts” (Butler, 2006, p. 179), where failure to sustain repetition lays bare the constructed nature of the self.

Similarly, the episode illustrates Erving Goffman’s dramaturgical account of social life, in which the coherence of identity depends on “impression management” before an audience. As Goffman argues in *The Presentation of Self in Everyday Life*, everyday interaction is structured like a play, with “front stage” performances oriented toward sustaining social scripts and “back stage” spaces where individuals can drop their masks (Goffman, 1990, p. 78). In *Revolutionary Road*, the suburban household functions as a perpetual “front stage,” a space where conformity must be endlessly rehearsed. Yet the failed performance of *The Petrified Forest* underscores how thin the boundary is between “front” and “back” regions of selfhood, as private discontent inevitably bleeds into public display. By failing as actors on stage, April and Shep inadvertently reveal the artificiality of their larger social roles; their inability to sustain theatrical illusion foreshadows the broader collapse of their suburban.

Placed in a wider cultural frame, this collapse of performance also recalls Guy Debord’s critique of modern society as a “spectacle,” in which social relations are mediated by appearances rather than lived authenticity. As Debord states in *The Society of the Spectacle*, “the spectacle is not a collection of images, but a social relation among people, mediated by images” (Debord, 2021, p. 2). The failed play within *Revolutionary Road* exposes the fragility of this mediation, dramatizing how suburban existence substitutes appearance for genuine experience. The characters’ yearning for emotional articulation through theater is thwarted not only by lack of dramatic skill but by the deeper impossibility of sustaining authenticity within a culture organized around spectacle. What begins as a small theatrical mishap thus becomes emblematic of a pervasive crisis of identity, revealing suburban subjectivity as performative and spectacular, tenuously sustained by repetition, display, and illusion. When such performances falter, as Yates shows, moments of self-recognition erupt not in reflection or creativity but in destructive outbursts, dramatizing the profound instability of identity in the suburban spectacle.

Yates’ depiction of the awkward and ultimately disastrous staging of *The Petrified Forest* is particularly striking because it reveals a layered failure in performance. With the exception of April, who once studied drama, the members of the Laurel Players are not trained actors. They are therefore clumsily attempting something for which they lack the necessary skills, pretending to be actors when they are not. This double layer of pretense underscores the novel’s broader theme of failed performance. Their inability to perform convincingly onstage subtly reinforces their larger inability to fulfill the roles demanded of them in daily life. In this sense, they do not merely fail at acting in a play; they fail at the very act of pretending, exposing a profound discomfort with self-presentation and

identity. As the narrator observes, “the trouble was that from the very beginning they had been afraid they would end by making fools of themselves, and they had compounded that fear by being afraid to admit it” (Yates, 2009, p. 7). Through such narratorial insight, Yates shows how third-person narration can serve to uncover, and potentially unsettle, the routines of performance and conformity that govern the characters’ lives.

The Laurel Players are not only afraid of making fools of themselves; they also refuse to acknowledge that fear, despite its being silently shared by all. This suppressed emotion mirrors the culture of conformity and isolation in which they exist, where open communication is stifled by fear of vulnerability (Kobre, 2020, p. 65). Individuals thus feel alone in their struggles, convinced that their anxieties are unique and incomprehensible to others. This dynamic renders the play’s failure all the more devastating for performers and audience alike, as evident in the tense scene following intermission:

None of [the audience] wanted to go through with the second and final act, but they all did. And so did the Players, whose one thought now, as plain as the sweat on their faces, was to put the sorry business behind them... It seemed to go on for hours, a cruel and protracted endurance test in which April Wheeler’s performance was as bad as the others, if not worse... When the curtain fell at last it was an act of mercy. (Yates, 2009, p. 12)

The audience and actors struggle to process the failed performance because they cannot openly share their reactions. Surrounded by others, each person nevertheless experiences disappointment in isolation. Everyone is affected by the same event, yet no one can seek comfort from another, not even through shared laughter. Instead, they seek only to escape the uncomfortable truth of their collective failure. As the narrator remarks, “there was nothing to watch now but the massed faces of the audience as they pressed up the aisles... Anxious, round-eyed, two by two, they looked and moved as if calm and orderly escape from this place had become the one great necessity of their lives” (Yates, 2009, p. 13). The audience’s quiet, anxious departure reveals how deeply shaken they are. Their response suggests a profound underlying fear: that their everyday lives, shaped by the expectations of suburban America, may be just as artificial and liable to collapse as the performance they have just witnessed.

Alongside themes of conformity, control, and performance, Yates presents a world dominated by consumerism and devoid of authentic meaning. The community theater group was intended to bring culture and purpose to the residents of Western Connecticut. This effort, however, manifestly falls short, laying bare the emptiness at the core of their aspirations. As the novel notes, “all winter, gathering in one another’s living rooms for excited talks about Ibsen and Shaw and O’Neill, and then for a show of hands in which a common-sense majority chose *The Petrified Forest*”

(Yates, 2009, p. 5). The theater group offers the characters a means of clinging to a sense of purpose, allowing them to believe they are contributing to something meaningful rather than merely enacting the routines of daily existence. The director’s words reflect this conviction: “remember this. We’re not just putting on a play here. We’re establishing a community theater, and that’s a pretty important thing to be doing” (Yates, 2009, p. 5). The play and the theater are meant to foster shared experience within the community; when the production fails, it signifies more than a theatrical setback; it exposes the community’s broader inability to unite and enrich their collective lives.

Behind the Façade: Suburban Homes and the Theater of Everyday Life

In the context of communal failure, the symbolic resonance of *The Petrified Forest* becomes particularly pronounced, for it mirrors the artificial and desolate quality of suburban existence. Just as petrified wood derives from once-living matter gradually replaced by mineral deposits, the suburban landscape represents a comparable inorganic transformation, spaces deliberately engineered to foster belonging, yet ultimately reinforcing isolation and alienation. These developments, positioned beyond organically evolved urban centers, emerge not from natural social processes but from calculated planning, thereby subverting the very community ideals they purport to uphold. On the surface, petrified wood retains the appearance of a living tree, though its vital elements have been supplanted by inert stone. Extending this analogy, Yates presents suburban life as a realm in which the neighborhood may appear socially cohesive and the Wheelers an ordinary family, yet their inner realities contradict these external impressions. The built environment of the suburbs, combined with a culture of conformity and consumerism, empties the promise of fulfillment. What is offered as stable and contented existence is, in reality, devoid of authentic substance, beneath the façade lies not vitality but petrification.

The hollow character of consumption that governs the lives of western Connecticut’s residents, together with the artificial and incongruous nature of their homes, which swiftly become extensions of their identities, is established early in *Revolutionary Road*. As the narrator observes,

the Players, coming out of their various kitchen doors ... would see a landscape in which only a few, very old, weathered houses seemed to belong; it made their own homes look as weightless and impermanent, as foolishly misplaced as a great many bright new toys that had been left outdoors overnight and rained on. Their automobiles didn’t look right either—unnecessarily wide and gleaming in the colors of candy and ice cream, seeming to wince at each splatter of mud, they crawled apologetically... down Route Twelve. (Yates, 2009, p. 6)

Within this landscape, the Players' houses and cars appear markedly out of place. The narrator describes the dwellings as "foolishly misplaced toys," a phrase that emphasizes their disconnection from the surroundings while implying a lack of substance or gravity, as though they possess no greater permanence than children's playthings. This image is intensified by the suggestion that they have been "left outdoors overnight and rained on," conveying neglect and impermanence. These descriptions frame the homes as fragile cultural constructs, lacking durability or authenticity, an impression sharpened by their contrast with the "old, weathered houses" that appear organically rooted in the setting. Most telling is the implication that these newer structures will never acquire the quiet dignity of age; rather, they are fated to deteriorate, shaped and ultimately diminished by the very lives enacted within them.

Beyond the isolation produced by the enclosed domestic spaces of the suburbs, Yates further examines the influence of consumer culture through his depiction of automobiles and, later, the highways, symbols that acquired considerable cultural significance in the postwar period. These elements were essential to the expansion of suburban living, enabling workers to separate home from workplace. Yates presents the cars in vivid, candy-like colors, associating them once more with childhood fantasies and superficial gratification. This imagery reveals a deeper compulsion to consume objects that are striking yet lacking in substance. Like sweets or ice cream, indulgent yet nutritionally void, these vehicles function primarily as markers of status and self-image rather than as responses to fundamental needs. Although the cars, like the houses, appear incongruous within the residential neighborhood, Yates observes that they seem "able to relax once they reach the highway," portrayed as "a long bright valley of colored plastic and plate glass and stainless steel—KING KONE, MOBILGAS, SHOPORAMA, EAT ..." (Yates, 2009, p. 6). This transition underscores the cars' true cultural context: as emblems of conformity and consumerism, they belong to a landscape constructed entirely around consumption. Each advertised sign promises immediate satisfaction—whether ice cream, fuel, or shopping, culminating in the imperative "eat." The insistent focus on consumption defines a terrain sustained not by meaning or individuality but by surface desire. Simultaneously, the designation of the residents as the Players signals a fundamental crisis of identity. Rather than existing as autonomous subjects, they are rendered as performers enacting prescribed social roles within an environment prioritizing appearance over authenticity. As Jameson (2010) notes, postwar American architecture and spatial organization became profoundly shaped by the era's preoccupation with consumption and commodification:

The immediate postwar heritage of this virtually natural ... species protection has been the diversion of such aesthetic

instincts ... into instant commodification—fast foods ... and, on the other hand, the kitsch interior decoration and furniture ... which has been explained as a kind of security blanket—chintz of the first postwar domestic production—designed to ward off memories of the depression and its stark physical deprivations. (Jameson, 2010, p. 97)

What renders the postwar suburbs artificial is not merely their contemporary design but the deliberate effort to supplant a more complex and painful past with a simplified, idealized version of American life. In this respect, Yates' comparison of the houses to "carelessly discarded toys" acquires further resonance, they emerge as symbols of a juvenile rebellion enacted by a generation eager to distance itself from prior hardship and to claim comfort and luxury as entitlements rather than privileges (Yates, 2009, p. 6). Yates thus articulates a vision that captures broader postwar cultural anxieties, a period in which the pursuit of the "new" begins to erode stable identity. The growing fixation on novelty and consumerism in the late 1950s and early 1960s invests the title *Revolutionary Road* with irony. Far from denoting political or social transformation, "revolutionary" echoes the rhetoric of advertising: revolutionary homes, revolutionary appliances, revolutionary cars, all pledging convenience, prestige, and modernity. Here, the "revolution" signifies not rupture but intensified immersion in the cycle of mass consumption orchestrated by the culture industry. Moreover, given April's inability to recognize herself in the theatrical production—an image she can only consume rather than shape, "revolutionary" assumes another connotation: a circular, self-repeating motion from which escape proves impossible (Ehrenreich, 1984, p. 32).

The design and architecture of the American suburban landscape are central to understanding the fear, desire for conformity, and emphasis on appearances in *Revolutionary Road*. Suburbs generate containment and isolation, leaving residents feeling trapped (Jones, 2014, p. 20). For the Wheelers, relocation to the suburbs, and adoption of a lifestyle they initially scorn, ignites profound tension and anxiety that fuels much of the novel's conflict. Suburbs were not organic communities that developed gradually but deliberately planned environments intended to provide an idealized retreat from reality. Frank and April's initial visit to *Revolutionary Road* exposes the enforced uniformity and artificial character of the neighborhood. Their unease stems from this homogeneity and contrived atmosphere. Significantly, the scene follows a violent argument after the performance of *The Petrified Forest*, a confrontation marked by vicious insults and Frank's near-physical outburst, revealing how precarious their relationship already is when they encounter the suburban ideal.

The placement of this episode, immediately before they select and purchase their home, carries considerable weight, implying that the house itself becomes a primary catalyst for their

escalating mutual resentment. April's accusation that Frank keeps her "safely in a trap" articulates her perception of suburban domesticity as a confinement that binds her to prescribed roles. Frank's caustic retort: "You in a trap! You in a trap! Jesus, don't make me laugh" (Yates, 2009, p. 37), reveals that he, too, experiences their marriage and lifestyle as imprisonment. The word "trap" acquires powerful symbolic force, illuminating the central contradiction of suburban ideology: the endeavor to construct security and order produces instead emotional confinement. By sealing themselves off from the wider world, the Wheelers become enclosed within a structure of isolation—one that breeds entrapment rather than safety.

By placing the couple's intense and emotionally charged argument immediately before their move from city to suburbs, Yates emphasizes that suburban life constitutes the true trap from which neither Frank nor April can escape. This structural decision also highlights the disjunction between outward appearance and inner reality, between superficial calm and underlying tension. The violence of their quarrel lays bare the raw strain in their marriage, only for it to be succeeded at once by a scene of performance, Frank and April enacting the role of a contented couple pursuing the American Dream through home ownership. Their hesitation, however, remains evident as they survey the suburban landscape. The standardized design, polished uniformity, and rigid order of the neighborhood mirror the very fears they harbor: that relocation will entail the surrender of individuality. In response, they instinctively seek to differentiate themselves from both setting and future neighbors. As the narrator indicates, the real estate agent, "Mrs. Givings understood that they wanted something out of the ordinary—a small remodeled barn or carriage house ... something with a little charm—and she did hate having to tell them that those things simply weren't available any more" (Yates, 2009, p. 38). In *Revolutionary Road*, the house reflects the inhabitants themselves. If the Wheelers can resist the rigid prescriptions of suburban planning, they may yet reject its underlying ideology. Sensing their ambivalence, Mrs. Givings appeals to their disdain for uniformity by disparaging the nearby Revolutionary Hill Estates: "great hulking split levels, all in the most nauseous pastels..." (Yates, 2009, p. 38). She insists that the house she wishes to show them bears no connection to that development, thereby feeding their need to regard themselves as exceptional. Though reluctant, Frank and April are drawn to the neat appearance of the property on *Revolutionary Road*. April's ironic remark—"of course it does have the picture window ... Still I don't suppose one picture window is necessarily going to destroy our personalities" (Yates, 2009, p. 40)—reveals an uneasy recognition of the conformity they are entering. The picture window functions not merely as a standard feature of the suburban home but as a symbol of the culture of visibility and performance the Wheelers are now joining. As Francesca

Vavotici argues, April's resigned comment that "I guess there's no escaping that" and Frank's dismissive reply that "I don't suppose one picture window is necessarily going to destroy our personalities" (Yates, 2009, p. 29) foreshadow the novel's central concern: the mystification of female entrapment within a project of architectural reconstruction that "symbolizes a social discourse whose primary manufacturer is patriarchal authority" (Vavotici, 2020, p. 5). Frank's minimization of April's concern exemplifies the broader pattern of treating female anxieties as "secondary, irrational, and unimportant in the broad scheme of things" (Vavotici, 2021, p. 5). No longer anonymous urban dwellers, the Wheelers become conspicuous figures in a closely observed suburban setting, required to perform the idealized roles of mid-century family life. In this context, the picture window operates as a theatrical "fourth wall," reinforcing the performative character of suburban identity and the gendered constraints that define it. In Sam Mendes' 2008 film adaptation, this symbol acquires particular force in the climactic scene, where April gazes through the window as she bleeds to death after a self-induced abortion (Mendes, 2008). Although the novel's final pages do not describe this image, the film's emphasis on the picture window intensifies April's desperate, violent rejection of the social, domestic, and ideological structures that confined her and precipitated her end. In chapter two, Mrs. Givings displays a quiet unease with the neighborhood's growing emphasis on novelty and surface appeal. In her view, her own home stands apart, not as part of the new developments built for urban families raising children, but as a place possessing authenticity. Its age confers substance and historical depth, rendering it genuine and meaningful against what she perceives as the shallow, artificial quality of the surrounding houses. As the narrator observes,

it was one of the few authentic pre-Revolutionary dwellings left in the district, flanked by two of the few remaining wine glass elms, and she liked to think of it as a final bastion against vulgarity ... she might have to stand smiling in the kitchens of horrid little ranch houses and split levels, dealing with impossibly rude people whose children ... spilled Kool-Aid on her dress; she might have to breathe exhaust fumes and absorb the desolation of Route Twelve, with its supermarkets and pizza joints and frozen custard stands, but these only heightened the joy of her returning. (Yates, 2009, p. 210)

Once again, Yates employs omniscient narration to strip away the layers of performance and reveal the underlying reality of a character. Mrs. Givings regards the emerging suburban lifestyle as "vulgar," "horrid," and emotionally barren. Her yearning for something authentic, untouched by the glossy allure of modern convenience, distinguishes her from the dominant values of the community. The term "revolutionary" acquires further irony in this context: her older home stands as a "bastion" amid the

encroaching sprawl, resisting the purportedly revolutionary ideals of mass-produced living that champion convenience and futurism while eroding authenticity and depth.

As the Wheelers begin to modify, or perhaps relinquish, their own ideals in order to justify the suburban move, they gradually develop an appreciation for the pristine appeal of their new surroundings. The brand-new, impeccably designed, and spotless suburban house begins to appear more attractive than the older, worn city apartments they once inhabited:

The place did have possibilities ... a sparse, skillful arrangement of furniture would counteract the prim suburban look of this too-symmetrical living room. On the other hand, the very symmetry of the place was undeniably appealing—the fact that all its corners made right angles, that each of its floorboards lay straight and true, that its doors hung in perfect balance and closed without scraping ... they could see their children running barefoot down this hallway free of mildew and splinters and cockroaches and grit. It did have possibilities. The gathering disorder of their lives might still be sorted out and made to fit these rooms ... What could be frightened in as wide and bright, as clean and quiet a house as this? (Yates, 2009, p. 40)

The contradictions inherent in suburban life surface through the Wheelers' internal deliberations as they assess the property, exposing their ambivalence toward the sanitized comfort it offers and the deeper anxieties it masks. This ambivalence manifests in hesitant phrases such as “on the other hand” and “the place did have possibilities,” signaling a mounting tension between their professed ideals and the seductive pull of suburban order. The contrast between the traditional and the modern, the authentic and the fabricated, is stark as the couple confronts the appeal of a space meticulously cleansed, engineered as a refuge from the perceived disorder of urban existence. Although they continue to criticize the conformity and artificiality of the suburbs, they cannot resist the attraction of a home that promises safety and control. Free from mildew, cockroaches, grit, and other markers of urban decay, the house represents a retreat from chaos. These physical details, which Yates emphasizes, symbolize a broader fear of intrusion, of unpredictable, unwelcome elements penetrating the domestic realm. The suburb, by contrast, offers the illusion of containment: a controlled environment that excludes the external. In accepting this illusion, the Wheelers persuade themselves that the structured, orderly space of the suburbs may also impose clarity and containment upon the unraveling complexities of their own lives.

Suburban life in the novel is characterized by exclusionary practices, rendered particularly visible through the figure of John Givings, who struggles with mental illness. At her insistence, Frank and April agree to meet him, yet it is evident from the outset that John has been expelled, literally and symbolically,

as the neighborhood's inconvenient truth. Removed from the community and institutionalized, John embodies what suburban order seeks to suppress. Mrs. Givings's eagerness to reintroduce him to the Wheelers reveals her desperate attempt to maintain appearances and restore respectability by reintegrating what the neighborhood has already rejected. Her own description of John's situation underlines how decisively he has been marked as an outsider:

What with overwork ... he'd had what amounted to a complete nervous breakdown.... Fortunately, he was back in this vicinity for a time ... but all the same it was worrying to his father and to her. His doctors had thought it wise for him to have a complete rest, so just for the present he was ... 'well, actually, just for the present he's at Greenacres.' (Yates, 2009, p. 222)

The disjunction between the narrative voice and Mrs. Givings's spoken words exposes her profound discomfort in acknowledging that her son fails to conform to suburban standards. John's physical removal from the community, his institutionalization, highlights how domestic space serves as a visible marker of social conformity. By residing outside this meticulously maintained environment, John becomes a source of unease, a disruption to the suburban ideal. Mrs. Givings's anxiety stems not only from her son's condition but also from what his existence suggests about her own inability to project the flawless image that suburban life requires.

Mrs. Givings's preoccupation with appearances is further evident in her idealized vision of John's encounter with the Wheelers. This imagined scene is less about authentic connection than about restoring a polished façade, one in which her family appears whole, respectable, and fully aligned with suburban norms. As the narrator observes,

This would be no ordinary visit to the Wheelers' ... April Wheeler was there, seated in a white wrought iron chair and turning her pretty head to smile with affection at some wise and fatherly remark by Howard Givings ... Frank Wheeler was engaged in one of his earnest conversations with John, who was reclining in dignified convalescence on a white wrought-iron chaise lounge ... she could see him turn his head to look up at her and say 'Mother? Won't you join us?' The picture kept recurring for days until it was as real as a magazine illustration, and she kept improving on it. (Yates, 2009, p. 218)

The phrase “as real as a magazine illustration” is especially revealing, for it acknowledges the power of commercially produced images to persuade consumers of their authenticity despite their manifest artificiality. To describe something in such terms is to admit its unreality. The repeated emphasis on “white” in Mrs. Givings's fantasy intensifies its dreamlike quality, evoking purity, innocence, and a thorough sanitization

of experience. Within this vision, disturbing realities such as John's mental illness are not confronted but aestheticized and neutralized. He is transformed from a patient struggling with psychological distress into a figure of "dignified convalescence," reclining passively on a chaise longue (Yates, 2009, p. 218). This tableau exemplifies the internalization of idealized imagery: a meticulously curated world in which disorder is rendered invisible and social acceptance appears effortless. Even the Wheelers' children are incorporated into the fantasy, "playing quietly in the shadows ... dressed in white shorts and tennis shoes, catching fireflies in Mason jars" completing an illusion in which every disruptive element is subdued by the soothing veneer of suburban perfection (Yates, 2009, p. 220).

Far from emerging organically from American cultural traditions, the postwar suburban ideal was deliberately constructed as a national response to Cold War anxieties. In this climate, the home ceased to be merely a private refuge; it was recast as a bulwark against ideological threat. The widespread promotion of domestic containment reflected a broader strategy to manage fears of instability, deviance, and un-American activity. Historian May (2017) analyses this transformation in *Homeward Bound: American Families in the Cold War Era*, noting that urban cosmopolitanism came to be regarded with suspicion as a force that undermined the entrepreneurial independence central to American identity (May, 2017, p. 9). The domestic sphere, by contrast, offered a stabilizing counterweight, a space in which traditional values could be reaffirmed and perceived threats of internal subversion neutralized (May, 2017, p. 10). Suburbia thus functioned not simply as a geographical entity but as a performative arena in which ideological conformity was continually enacted and reinforced.

The ideology of domesticity in the postwar period extended beyond the celebration of the nuclear family; it also drove a mass migration from urban centers to the presumed security and stability of suburban environments (Horowitz, 2015, p. 21). Central to this vision was the cultivation of domestic bliss through the acquisition of consumer goods, including homes, automobiles, household appliances, whose visible display signified economic success and patriotic allegiance. This materialist existence, rooted in consumption and conspicuous prosperity, came to embody the essence of American capitalism, a system interrogated by theorists such as Fredric Jameson and the Frankfurt School's Adorno and Horkheimer. May (2017) likewise examines the linkage between suburbanization and consumer culture within the framework of Cold War containment, presenting both as mechanisms through which American capitalism asserted its supremacy. In her chapter "The Commodity Gap: Consumerism and the Modern Home," she contends that political leaders frequently invoked the apparent

triumph of suburban family life and material abundance as proof of the moral and practical superiority of the American system.

But for Nixon, home ownership represented more than a comfortable way of life; it was the validation of the free enterprise system. Nixon's frame of reference was the family:

There are 44 million families in the United States ... Thirty-one million families own their own homes and the land on which they were built. America's 44 million families own a total of 56 million cars, 50 million television sets, and 143 million radio sets. (May, 2017, p. 155).

Homeownership and the accumulation of material goods emerged as powerful symbols of American identity, signifying full participation in the nation's cultural and economic ideals. Yet this vision of the "American way of life" was, in many respects, a deliberately constructed illusion. It systematically excluded those who fell outside the suburban norm, particularly urban populations comprising racial minorities and economically disadvantaged groups. For those who did inhabit the suburbs, the pursuit of this ideal frequently imposed severe social and psychological burdens. Rather than representing genuine fulfillment, suburban existence increasingly constituted a performance, a meticulously staged simulation of success and contentment. The idyllic imagery associated with suburban living thus concealed a more troubling reality: beneath the polished surfaces lay anxieties, disillusionment, and repression. This suburban duality, between appearance and reality, reflects broader contradictions within American society, where uniform, sanitized spaces serve to obscure deeper structural inequalities of race, class, and region. Coontz (2007) likewise examines these dynamics in *The Way We Really Are*, highlighting how suburban consumerism contributed to the erasure of racial and ethnic difference from dominant cultural narratives.

The message was clear: Buy these ranch houses, Hotpoint appliances, and child-raising ideals; relate to your spouse like this; get a new car to wash with your kids on Sunday afternoons; organize your dinners like that—and you too can escape from the conflicts of race, class, and political witch hunts into harmonious families where father knows best, mother is never bored or irritated, and teenagers rush to the dinner table each night, eager to get their latest dose of parental wisdom (Coontz, 2007, p. 48).

The emergence of the suburbs during the Cold War era represented more than a retreat from urban diversity; it also embodied a national obsession with domestic stability as a psychological defense against the existential threats of nuclear war and ideological confrontation with the Soviet Union. This climate of fear permeated daily life and was reinforced through governmental policies that encouraged citizens to monitor

neighbors and report behavior deemed suspicious or potentially subversive. Within this context, the suburban landscape operated as a carefully sustained illusion of tranquility and order, a constructed environment in which the appearance of domestic harmony masked profound underlying tensions. As the Wheelers' experience demonstrates, however, those inhabiting this space struggle to reconcile themselves with its performative and fundamentally deceptive character, exposing a persistent dissonance between idealized image and lived reality. Like the characters in *The Petrified Forest*, the Wheelers initially regard themselves as intellectually and emotionally superior to their neighbors, convinced that their lives will transcend the surrounding conformity and mediocrity. Over time, however, they become ensnared in the very structures they profess to reject, Frank in his empty corporate position, April in her role as housewife, both of which progressively erode their sense of self and mutual connection. Their aborted plan to escape to Paris symbolizes the collapse of their aspirations and the inescapability of the system they sought to oppose (Kimberly, 2023, p. 112). The novel thus exposes the psychological toll of suburban conformity, revealing how the promise of autonomy and fulfillment is replaced by a stifling enactment of normalcy that culminates in alienation, disillusionment, and tragedy.

For Jameson (2018), the rise of suburban life, consumer culture, and media saturation constitutes the very foundation of postmodernism. He contends that this transformation, rooted in the postwar capitalist expansion of the late 1940s and 1950s, produces a society dominated by spectacle, commodification, and the erosion of cultural depth (Jameson, 2018, p. 1760). Within this framework, high art forfeits its critical capacity, absorbed into a homogenized mass culture where boundaries between art and commerce dissolve. In *Revolutionary Road*, the Wheelers' struggle reflects this broader crisis of meaning. Their attempt to reject suburban conformity fails not solely through personal inadequacy but because their rebellion remains inscribed within the consumerist logic they seek to escape. As Jameson observes, even resistance is incorporated into the system it challenges, a revolutionary gesture that ultimately circles back into the structures it aims to dismantle (Jameson, 2018, p. 1761). The novel thereby captures the postmodern predicament of individuals trapped in a world where identity, agency, and authenticity are continually undermined by an all-encompassing capitalist culture.

As Jameson's analysis highlights the postmodern collapse of meaning under late capitalism, *Revolutionary Road* functions as a literary intervention that challenges the dominant suburban narrative from within. In this regard, it aligns with what Keith Wilhite describes as the role of suburban literature in contemporary American fiction: replacing traditional regionalism by presenting the suburb as a contested space where

changing demographics and evolving notions of American identity are negotiated (Wilhite, 2012, p. 618). Rather than treating the suburbs as a neutral or idyllic setting, Yates' novel exposes their ideological role in shaping personal subjectivity and national mythologies. The suburban landscape, far from incidental, becomes central to the novel's critique, positioning *Revolutionary Road* as a deliberate disruption of the postwar cultural script. The Wheelers' disillusionment and eventual collapse are not merely personal tragedies but symptomatic of the larger cultural fabrication sustained by media and state power. By revealing the staged and fabricated nature of suburban life, the novel attempts to uncover a buried authenticity, a rupture within the spectacle, that destabilizes the suburban ideal as the normative center of American existence.

Conclusion

In the novel, the Wheelers view escape as the only viable response to the alienation and dissatisfaction that define their suburban existence. The domestic sphere, rather than providing comfort or stability, has become a site of mounting anxiety and disillusionment, prompting them to imagine alternative spaces, most notably Europe, as potential sources of renewal. However, their plan to relocate abroad emerges as little more than a desperate fantasy, a fragile illusion that ultimately underscores their inability to confront the deeper issues within themselves and their environment. For the reader, the futility of this escape is apparent from the outset, lending the narrative a tragic inevitability. The persistent self-deception between Frank and April creates a growing sense of dread, as their idealized vision of liberation is gradually revealed as unsustainable. As Chris Richardson argues, April suffers from "the exposure of an empty self, of the lack of individual essence" (Richardson, 2010, p. 10). April's impassioned declarations about the oppressive nature of their lives emphasize that escape, for them, is imagined not simply as geographical relocation, but as a necessary rupture from the suffocating structures of suburban conformity. As she states,

because you see I happen to think this is unrealistic. I think it's unrealistic for a man with a fine mind to go on working ... at a job he can't stand, coming home to a house he can't stand in a place he can't stand either, to a wife who's equally unable to stand the same things, living among a bunch of frightened little—my God, Frank, I don't have to tell you what's wrong with this environment ... remember what you said about the whole idea of suburbia being to keep reality at bay? (Yates, 2009, p. 150)

The notion of Europe, initially introduced through April's role as Gabby in their amateur production of *The Petrified Forest*, emerges as a symbolic alternative to the stifling monotony of Frank and April's daily existence. For the Wheelers, Europe,

specifically Paris, represents the possibility of liberation not only from their uninspiring jobs and hollow social routines but also from the performative identities they are compelled to maintain within suburban life. They envision the continent as a realm free from the artificial structures and emotional inertia that characterize their current environment: no more obligatory social gatherings, rigid gender expectations, or the oppressive aesthetics of postwar consumerism. In this imagined space, they believe authenticity and fulfillment await. Yet their projected escape ultimately functions as a coping mechanism, another illusion constructed to defer confrontation with their internal discontent. In exposing this disillusionment, Yates critiques the superficiality of 1950s suburban culture and the deeper psychological denial that enables individuals to perpetuate cycles of dissatisfaction and alienation under the guise of aspirational change.

In conclusion, Richard Yates' *Revolutionary Road* stands as a contemporaneous critique of the postwar ideal of the suburban American family, dismantling the very myths that were being actively constructed during the period it portrays. Rather than retrospectively deconstructing the 1950s domestic ideal, as historians such as Daniel Horowitz, Stephanie Coontz, or Elaine Tyler May have done, Yates exposes, in real time, the psychological and emotional toll of maintaining that illusion. This portrayal of Frank and April Wheeler reveals how the suburban experience was steeped in performance: carefully curated facades of marital bliss, gender conformity, and middle-class success that thinly veiled an undercurrent of alienation, dissatisfaction, and existential dread. The novel repeatedly stages a form of *mise en abyme*: the Wheelers' engagement with fantasies of escape, most notably April's role as Gabby in *The Petrified Forest*, mirrors and reflects their own desires, failures, and illusions within suburban life. Their imagined relocation to Europe functions as a recursive representation, a story within a story, wherein the fantasy of liberation illuminates the deeper structural and psychological constraints they face. This layering underscores how performance, whether on stage, in marriage, or in society, creates a reflective space that highlights both the fragility of individual identity and the pervasive influence of societal norms. The novel's tragic conclusion, April's death from a self-induced abortion and Frank's subsequent emotional withdrawal, lays bare the cost of such denial. Their imagined escape to Paris, introduced through April's role as Gabby, never transcends its status as a romanticized vision, echoing the futile yearning for liberation seen in *The Petrified Forest*. In both narratives, the desire to escape becomes a form of entrapment, reinforcing the theme that performance ultimately distances individuals from their own truths. By foregrounding this recursive mirroring, Yates critiques the social fabric of 1950s America and illustrates the devastating consequences of self-deception and the myths people create to avoid confronting the emptiness of their realities, situating *mise*

en abyme a central structural and thematic principle that frames the Wheelers' tragic predicament.

Ethical Statement

It is hereby declared that all rules specified in the *Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive* were followed in this study.

Ethics Committee Approval

Since this study did not require ethics committee approval, no ethics approval was obtained.

Conflict of Interest

The author(s) declare that they have no competing interests.

Funding

The preparation of this article was supported by the Erzurum Technical University Scientific Research Projects (BAP) Office.

References

- Adorno, T., & Horkheimer, M. (2018). The dialectic of enlightenment. In V. B. Leitch (Ed.), *The Norton anthology of theory and criticism*. W. W. Norton & Company.
- Butler, J. (2006). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Castilho, M. T., & Pacheco, R. (2019). The "second lost generation": A reading of suburban emptiness in Richard Yates's *Revolutionary Road*. *Via Panoramica: Revista de Estudos Anglo-Americanos*, 3(8/2).
- Coontz, S. (2007). *The way we really are: Coming to terms with America's changing families*. Perseus Books Group.
- Debord, G. (2021). *The society of the spectacle*. Critical Editions.
- Ehrenreich, B. (1984). *The hearts of men: American dreams and the flight from commitment*. Anchor Books.
- Frank, T. (2015). *Commodify your dissent: Salvos from the baffler*. W. W. Norton & Company.
- Goffman, E. (1990). *The presentation of self in everyday life*. Penguin.
- Horowitz, D. (2015). American social classes in the 1950s: Selections from Vance Packard's *The status seekers*. Bedford/St. Martin's.
- Jameson, F. (2018). Postmodernism and consumer society. In V. B. Leitch (Ed.), *The Norton anthology of theory and criticism*. W. W. Norton & Company.
- Jameson, F. (2010). *Postmodernism, or, the cultural logic of late capitalism*. Duke University Press.
- Jones, K. (2014). *Dismembering the American dream: The life and fiction of Richard Yates*. University of Alabama Press.
- Kobre, M. (2020). From *The Evening Land* to *Route 12: The Moviegoer*, *Revolutionary Road*, and the afterlives of novels. *The Southern Literary Journal*, 42(2), 53–70.
- May, E. T. (2017). *Homeward bound: American families in the cold war era*. Basic Books.
- Mayhew, J. (2015). Pantomimes of death within suburbia: Abject boredom in Yates' *Revolutionary Road*, Lynch's *Blue Velvet*, and Bowen's "Attractive modern homes." *Interdisciplinary Literary Studies*, 17(4), 617–634. <https://www.jstor.org/stable/10.5325/intelitestud.17.4.0617>

- Mendes, S. (Director). (2008). *Revolutionary Road* [Film]. DreamWorks Distribution.
- Raab, V. (2009). Revolutionary lunch. *The New Yorker*. <https://www.newyorker.com/books/book-club/revolutionary-lunch>
- Richardson, C. (2010). The empty self in *Revolutionary Road* or: How I learned to stop worrying and love the blonde. *European Journal of American Culture*, 29(1), 5–18.
- Sherwood, R. E. (1935). *The Petrified Forest*. Scribner.
- Skolnick, A. (2023). *Embattled paradise: The American family in an age of uncertainty*. Basic Books.
- Vavotici, F. (2020). “Being an instance of the norm”: Women, surveillance and guilt in Richard Yates’s *Revolutionary Road*. *European Journal of American Studies*, 15(2), 15847. <https://doi.org/10.4000/ejas.15847>
- Voeltz, R. A. (2013). Love and death in 1950s suburbia: The novel and film *Revolutionary Road*. *Moravian Journal of Literature and Film*, 4(2), 5–18.
- Wu, Y. (2024). Women’s bodily redemption in Richard Yates’ *Revolutionary Road*: An analysis from the perspectives of body narrative and feminist jurisprudence. *Theory and Practice in Language Studies*, 14(9), 2976–2981. <https://doi.org/10.17507/tpls.1409.33>
- Wilhite, K. (2012). Contested terrain: The suburbs as region. *American Literature*, 84(3), 617–644.
- Yates, R. (2009). *Revolutionary Road*. Vintage Books.

DOI: 10.26468/trakyasobed.202587

Trakya University Journal of Social Sciences, 27(2), 310–319, 2025

Fear of Missing Out on Social Media and Well-Being: The Role of Emotion Regulation

Sosyal Medyada Gelişmeleri Kaçırma Korkusu ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi: Duygu Düzenlemenin Rolü

Zeynep Beyza Dönmez, MA Student^{1*}, Dr. Zeynep Uludağ², Dr. Esmâ Esen Çiftçi Houghton¹¹Anadolu University, Faculty of Humanities, Department of Psychology, Eskişehir, Türkiye²Ardahan University, Faculty of Humanities and Literature, Department of Psychology, Ardahan, Türkiye

ABSTRACT

This study examines the relationship between fear of missing out (FoMO) in the context of social media and psychological well-being, as well as the mediating role of emotion regulation skills in this relationship. Using a cross-sectional correlational design, the research draws on data collected from 272 adults aged 18 and above through online self-report measures. The findings revealed that FoMO was negatively associated with psychological well-being, with higher FoMO levels linked to lower psychological well-being. Including emotion regulation skills in the model reduced the direct effect of FoMO on psychological well-being, indicating partial mediation. Overall, the results highlight the importance of enhancing emotion regulation skills in understanding and mitigating the adverse effects of FoMO.

Keywords: Fear of missing out on social media, emotion regulation, psychological well-being, FoMO

ÖZ

Bu çalışma, sosyal medya bağlamında “gelişmeleri kaçırma korkusu” (fear of missing out [FoMO]) ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkide duygu düzenleme becerilerinin aracılık rolünü incelemektedir. Kesitsel ve korelasyonel desende yürütülen araştırma, 18 yaş ve üzeri 272 yetişkinin çevrimiçi ölçek doldurarak elde edilen verilerine dayanmaktadır. Bulgular, FoMO’nun psikolojik iyi oluş ile negatif yönde ilişkili olduğunu, FoMO düzeyi arttıkça psikolojik iyi oluşun azaldığını göstermiştir. Duygu düzenleme becerilerinin modele eklenmesi FoMO’nun psikolojik iyi oluş üzerindeki doğrudan etkisini zayıflatmış ve kısmi aracılık rolüne işaret etmiştir. Sonuçlar, FoMO’nun olumsuz etkilerinin anlaşılması ve bu etkileri azaltmaya yönelik müdahalelerde duygu düzenleme becerilerinin geliştirilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Anahtar kelimeler: Sosyal medyada gelişmeleri kaçırma korkusu, duygu düzenleme, psikolojik iyi oluş, FoMO



*Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Zeynep Beyza Dönmez, MA Student

E-mail: beyzadonmez887@gmail.com

ORCID: 0009-0005-9023-3303

Received/Geliş Tarihi: 01.10.2025

Accepted/Kabul Tarihi: 08.12.2025

Publication Date/Yayınlanma Tarihi: 26.12.2025

To cite this article/Atf: Dönmez, Z. B., Uludağ, Z., & Çiftçi Houghton, E. E. (2025). Fear of missing out on social media and well-being: The role of emotion regulation. *Trakya University Journal of Social Sciences*, 27(2), 310–319.



Copyright© 2025 The Author. Published by Galenos Publishing House on behalf of Trakya University. Licensed under a Creative Commons Attribution (CC BY) 4.0 International License.
*Telif Hakkı 2025 Yazar. Trakya Üniversitesi adına Galenos Yayınevi tarafından yayımlanmaktadır. Creative Commons Atf (CC BY) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

The rise of social media has transformed how people connect and monitor each other, yet it also introduces psychological challenges, including the fear of missing out (FoMO). FoMO refers to the persistent worry that others are experiencing rewarding events without one's participation, accompanied by a desire to stay continually connected (Przybylski et al., 2013). This can harm mental health by promoting social comparison and exposure to curated portrayals of peers' lives. Psychological well-being depends on the satisfaction of basic needs for autonomy, competence, and relatedness (Ryan & Deci, 2000). FoMO may threaten these needs, inducing feelings of inadequacy or exclusion, and is associated with compulsive social media use that can worsen negative emotions. Emotion regulation, the ability to manage emotional experiences and expressions, plays a central role in this process (Gross, 1998). Adaptive strategies such as cognitive reappraisal help manage negative emotions, whereas maladaptive strategies such as rumination can intensify distress. For individuals with heightened FoMO-related anxiety and exclusion, emotion regulation becomes crucial in moderating its impact on well-being.

This study examined the relationship between FoMO, psychological well-being, and emotion regulation skills, aiming to determine whether emotion regulation mediates the association between FoMO and well-being. A cross-sectional design was employed, and participants were recruited through social media platforms. The sample consisted of 272 adults aged 18 and above (mean [M] = 27.4, standard deviation [SD] = 6.8) from various regions of Türkiye. Data were collected via an online survey comprising validated measures for each key variable.

FoMO was assessed using a culturally adapted version of the scale developed by Przybylski et al. (2013), which measures both cognitive and behavioral aspects of FoMO, including worry about missing social experiences and the urge to monitor others' activities constantly. Psychological well-being was evaluated through a composite measure that included life satisfaction, positive affect, and negative affect. Life satisfaction was measured with self-report items asking participants to rate their overall satisfaction with life on a Likert-type scale. Emotion regulation skills were assessed using a self-report inventory that evaluates emotional awareness, clarity, and the application of adaptive strategies to manage emotions effectively. This instrument addresses both general competence in emotion management and specific strategies used in response to difficult emotional situations.

Data analysis included descriptive statistics, correlation analyses, and mediation testing conducted with Hayes's PROCESS macro (Model 4) using 5,000 bootstrap resamples. FoMO served as the independent variable, psychological well-being as the dependent variable, and emotion regulation skills as the mediator.

Results showed that FoMO was negatively associated with both psychological well-being and emotion regulation skills. Higher emotion regulation skills were positively associated with psychological well-being. Mediation analysis indicated that FoMO predicted lower emotion regulation skills, which in turn predicted lower well-being. The direct effect of FoMO on psychological well-being remained significant but was reduced when emotion regulation was included, confirming partial mediation. The indirect effect was statistically significant, demonstrating that emotion regulation skills account for part of the pathway through which FoMO influences well-being.

These findings reveal that FoMO impairs emotion regulation, which subsequently undermines psychological well-being. The results align with Gross's (1998) process model of emotion regulation and with self-determination theory, according to which FoMO thwarts basic psychological needs and consequent emotion regulation difficulties amplify its negative impact (Ryan & Deci, 2000).

From a practical perspective, the results suggest that interventions designed to strengthen emotion regulation skills may attenuate the adverse effects of FoMO on psychological well-being. Such interventions could incorporate mindfulness practices, cognitive-behavioral techniques, and training in emotional awareness and adaptive coping. Improving emotion regulation capacity may enable individuals to engage with social media in healthier ways and reduce how FoMO diminishes well-being.

In conclusion, this study demonstrates that FoMO negatively affects psychological well-being and that emotion regulation skills partially mediate this relationship. By assessing FoMO through self-reported cognitive and behavioral indicators, measuring well-being via life satisfaction and affective components, and examining emotion regulation with a comprehensive inventory, the study clarifies key underlying mechanisms. The findings emphasize the value of fostering emotion regulation to safeguard well-being in digital contexts and lay the groundwork for future longitudinal and culturally nuanced investigations.

Introduction

Przybylski et al. (2013) conceptualized fear of missing out (FoMO) as a pervasive apprehension that others are having rewarding experiences from which one is absent. This apprehension can generate anxiety over the perceived inability to remain connected with others' lives (Eitan & Gazit, 2024; Tanhan et al., 2022). Furthermore, individuals with high FoMO frequently experience ambivalent emotions, encountering both positive and negative affect simultaneously during social media use (Connidis, 2015; Przybylski et al., 2013).

The literature indicates that FoMO is associated with various physical and psychological difficulties. Beyens et al. (2016) identified a significant association between FoMO and stress related to social exclusion on Facebook among adolescents; higher FoMO was linked to greater stress arising from feelings of not belonging. Participants with elevated FoMO have also reported lower mood and reduced life satisfaction (Przybylski et al., 2013). Baker et al. (2016) found that higher FoMO correlated with increased depressive and somatic symptoms and with lower mindfulness. Similarly, Savitri (2019) observed, in a sample of emerging adults aged 18–29, that greater FoMO was associated with lower psychological well-being, suggesting that habitual or unconscious social media use during this developmental period may produce adverse outcomes partly through FoMO.

Although most studies link FoMO to diminished psychological well-being (Przybylski et al., 2013; Savitri, 2019), some evidence suggests otherwise. Roberts and David (2020) reported that higher FoMO increased social media engagement and social networking, which in turn could enhance psychological well-being. This inconsistency may stem from differing conceptualizations of psychological well-being across studies. Some researchers have adopted a positive approach, emphasizing outcomes such as life satisfaction (Roberts & David, 2020), whereas others have focused on negative indicators including depression and anxiety (Przybylski et al., 2013). Hartanto et al. (2024), for example, operationalized emotional well-being through depressive symptoms, negative affect, and anxiety, finding that well-being was lower on days with higher FoMO. In contrast, the present study adopts a positive perspective, examining whether FoMO impairs psychological well-being by reducing life satisfaction and positive affect rather than solely by increasing negative emotional states. This approach complements existing research and aims to provide a broader understanding of how FoMO relates to well-being.

Psychological Well-Being from Positive Perspective

According to Ryff (1995) and Keyes et al. (2002), psychological well-being represents a state of positive functioning characterized by self-acceptance, autonomy, environmental mastery, meaningful relationships, purpose in life, and personal growth.

Well-being is generally examined through two primary perspectives: subjective well-being (hedonic) and psychological well-being (eudaimonic) (Brandel et al., 2017). The hedonic approach focuses on subjective happiness and evaluates well-being according to individuals' experiences of pleasure versus dissatisfaction, shaped by personal preferences (Ryan & Deci, 2001). Conversely, the eudaimonic perspective posits that true well-being derives not only from pleasure but also from pursuing meaningful goals and realizing one's potential (Ryan & Deci, 2001). The present study adopts the eudaimonic view of psychological well-being and hypothesizes that higher FoMO is associated with reduced eudaimonic well-being, consistent with earlier research (Przybylski et al., 2013; Savitri, 2019). To date, however, the specific association between FoMO and eudaimonic well-being remains underexplored. Accordingly, this study seeks to extend the literature by investigating the effects of FoMO on emotion regulation skills and, in turn, on eudaimonic psychological well-being.

Social psychology theories further suggest that FoMO impairs psychological well-being by undermining positive self-regard. Self-Determination Theory proposes that well-being depends on the satisfaction of needs for autonomy, competence, and relatedness (Ryan & Deci, 2000); FoMO threatens autonomy and relatedness by compelling constant connection and reducing the depth of genuine social interactions. From the perspective of Social Comparison Theory, exposure to idealized social media content encourages upward comparisons that generate feelings of inadequacy (Festinger, 1954). Thus, FoMO not only heightens negative emotions such as anxiety and low mood but also erodes positive dimensions of well-being, including self-acceptance, life satisfaction, and personal growth among them. When these frameworks are considered together, FoMO's influence on psychological well-being clearly extends beyond the amplification of negative states: it also disrupts the cultivation and sustenance of positive psychological functioning by compromising autonomy, belonging, and self-worth. Research on the psychological consequences of FoMO should therefore examine its effects on positive aspects of well-being as well, thereby providing a more complete account of its impact.

Emotion Regulation as a Link Between FoMO on Social Media and Psychological Well-Being

Emotion regulation is proposed as a central mediator because it directly shapes how individuals handle the emotional reactions elicited by social media use and by FoMO-related anxiety. Extending the work of Hartanto et al. (2024), the present study investigates how general emotion regulation skills mediate the association between FoMO and the positive dimensions of psychological well-being.

Emotion regulation is the process of managing emotional experiences in oneself or others (Gross & Levenson, 1993); it

is particularly relevant in social media environments. Zsido et al. (2021) demonstrated that maladaptive strategies, such as rumination, catastrophizing, and self-blame, mediated the relationship between social anxiety and problematic social networking site and smartphone use, indicating that anxious individuals may rely on these platforms to escape negative affect. In contrast, effective emotion regulation skills, including cognitive reappraisal and emotional awareness, are associated with better psychological outcomes, such as greater life satisfaction and more positive relationships (Berking, et al., 2010; Gross, 1998). Conversely, reliance on suppression or rumination has been linked to reduced well-being (Gross & John, 2003).

Given that FoMO generates negative emotional states, including anxiety, stress, and dissatisfaction (Tanhan et al., 2022; Przybylski et al., 2013), its influence on emotion regulation warrants close examination. FoMO may lead individuals to adopt maladaptive regulation strategies, such as rumination and catastrophizing, particularly when confronted with perceived exclusion or disconnection. These strategies can intensify emotional distress and hinder adaptive emotional management. Prior research suggests that poorer emotion regulation is associated with increased psychological distress and diminished well-being (Gross & John, 2003).

Current Study

The present study aims to examine the effect of FoMO on psychological well-being, with specific emphasis on the mediating role of emotion regulation skills. FoMO is treated as the independent variable, emotion regulation skills as the mediator, and psychological well-being as the dependent variable. The primary hypothesis is that FoMO impairs emotion regulation skills, leading to lower psychological well-being.

Method

Research Design and Participants

The study employed a cross-sectional survey design. Participants were adults aged 18 and older. Following Hartanto et al. (2024), who reported an effect size of $d = .07$, a power analysis conducted with G*Power 3.1 (Erdfelder et al., 1996) determined that 224 participants were required ($\alpha = .05$, power = .95). Data were collected from 276 individuals; after removing four cases due to consent withdrawal, underage status, or excessive missing data, the final sample comprised 272 participants.

The participants' mean age was 32.23 (SD = 12.78); 69.9% were female, 28.6% male, and 0.4% other. Most (63.7%) were in a relationship, and 40.9% had children. Regarding education, 51.4% held primary, 0.4% secondary, 18.5% high school, 72.5% undergraduate, and 6.5% graduate degrees.

Procedure

This study was approved by the Anadolu University Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Committee (approval number: 813201, dated: 26.11.2024). All participants provided written informed consent before participation. All materials and data are openly available at: https://osf.io/vgp87/files/osfstorage?view_only=d4c1cbe3f68e4cd58bf51f44b13e7a11

Measures

Demographic Information Form

The form collected age, gender, education level, relationship status, parental status, frequency of social media checking, and average daily social media use, in line with variables included in the Turkish adaptation of the FoMO scale (Çelik & Özkara, 2022).

FoMO on Social Media Scale

FoMO on Social Media scale, developed by Zhang et al. (2020) and adapted into Turkish by Çelik and Özkara (2022), was used to measure FoMO in the context of social media. The scale consists of two sub-dimensions: Personal FoMO (e.g., “When I am not active on social media, I feel anxious about myself,” “When I am not active on social media, I feel incomplete compared to others around me”) and Social FoMO (e.g., “When I am not active on social media, I think the social group I belong to sees me as unimportant,” “When I am not active on social media, I feel excluded by my social group”). The scale comprises a total of 9 items, with 5 items belonging to the Personal FoMO subdimension and 4 items to the Social FoMO sub-dimension. Participants responded to the items on a 7-point Likert scale (1 = *strongly disagree*, 7 = *strongly agree*).

The scale's creator, Zhang et al. (2020), recommended combining these two subscales into a single, unified scale. The correlation between Personal FoMO and Social FoMO was found to be .592 ($p < .001$), so they were merged for the current study. Cronbach's alpha for the FoMO scale was .923, indicating excellent internal consistency.

Psychological Well-Being Scale

The Psychological Well-Being Scale, developed by Ryff (1995), assesses eudaimonic well-being. The version employed in this study comprises 18 items from the short form, which was translated into Turkish and used by Yılmaz et al. (2022). The scale covers six sub-dimensions: autonomy (e.g., “I am not afraid to express my own thoughts even if they contradict the views of most people”), personal growth (e.g., “I think it is important for a person to have new experiences that challenge his view of himself and the world”), purpose in life (e.g., “Some people spend their lives aimlessly, but I am not one of them”),

positive relationships with others (e.g., “People will say that I am someone who does not hesitate to give time to others”), self-acceptance (e.g., “Looking back, I am satisfied with the way events in my life have turned out”), and environmental mastery (e.g., “I usually feel that the situations I find myself in are under my control”). Participants responded on a 7-point Likert scale (1 = *strongly disagree*, 7 = *strongly agree*), and scores from the six subscales were averaged to obtain the total psychological well-being score. Cronbach’s alpha for the scale was .714, indicating acceptable reliability for measuring eudaimonic well-being.

Emotion Regulation Skills Scale

The Emotion Regulation Skills Scale, developed by Berking and Znoj (2008) to evaluate individuals’ emotion regulation abilities, was adapted into Turkish by Vatan and Oruçular Kahya (2018). The version used here contains 27 items, such as “I was able to consciously pay attention to what I was feeling” and “I was able to name my feelings.” Participants rated each item on a 7-point Likert scale (1 = *strongly disagree*, 7 = *strongly agree*). Cronbach’s alpha for the scale was .957, reflecting high reliability for assessing emotion regulation skills. Higher mean scores indicate greater emotion regulation abilities.

Statistical Analysis

Descriptive statistics and correlational analyses for the main variables were conducted using International Business Machines Corporation (IBM) Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) version 24. Mediation analysis examining the role of emotion regulation skills in the relationship between FoMO and psychological well-being. The SPSS PROCESS macro was used for mediation analysis with 5000 bootstrapped samples. Bias-corrected 95% confidence intervals were generated for the indirect effect.

Results

Missing Values

Following the exclusions described in the Participants section, the proportion of missing data ranged from 10.7% for both FoMO on social media and psychological well-being to 16.2% for emotion regulation skills. Little’s (1988) missing completely at random (MCAR) test was conducted using IBM SPSS version 24 to examine the pattern of missing data (Acock, 2005; Bennett, 2001). The result indicated that the data were MCAR, $\chi^2 = 6.170$, $p = .72$, indicating that the likelihood of missing data was not systematically linked to unobserved values (Baraldi & Enders, 2010; Schlomer et al., 2010). Since missing data classified as MCAR are typically regarded as ignorable in empirical research (Graham & Hofer, 2000; Heitjan & Basu, 1996; Little, 1988), the analyses in the present study were conducted by imputing the mean values of the respective variables in place of missing data.

Preliminary Analysis

Means and SDs for each of the main variables and age, educational level, frequency of social media checking, and duration of daily usage of social media as well as zero-order correlations among these variables are presented in Table 1. FoMO was negatively correlated with both emotion regulation skills and psychological well-being, whereas a positive relationship was observed between emotion regulation skills and psychological well-being. Furthermore, higher levels of FoMO were associated with more frequent checking of social media and longer daily usage durations. Conversely, these patterns of social media use were linked to reduced emotion regulation skills. Additionally, age showed a negative association with FoMO, frequency of social media use, and duration of daily engagement with social media platforms. Educational level was not significantly associated with any of the main variables.

Ms and SDs broken down by gender, relationship status, and parental status are presented in Table 2. Women exhibited

Table 1. Correlation matrix, means, range, and SDs for age, educational level, the frequency of social media checking, duration of daily usage of social media, FoMO, emotion regulation skills, psychological well-being

Measures	2	3	4	5	6	7	Range	M	SD
Age	-.36***	-.31***	-.43**	-.29***	.08	.02	18-77	32.07	12.69
Educational level	-	.06	.63***	-.00	.07	.10	1-5	3.83	.61
The frequency of social media checking		-	.63***	.38***	-.17**	.11	1-5	3.86	.81
Duration of daily usage of social media			-	.30***	-.14**	-.15*	0-11	3.31	2.11
FoMO				-	-.24***	-.29***	1-7	1.99	1.10
Emotion regulation skills					-	-.47***	1-7	5.15	1.05
Psychological well-being						-	1-7	4.98	.67

Range of scores displayed is observed range for age, educational level, the frequency of social media checking, and duration of daily usage of social media. Range of scores displayed is possible range not observed range for FoMO, emotional regulation skill, and psychological well-being. The answer categories for educational level: 1 = primary school graduate, 2 = middle school graduate, 3 = high school graduate, 4 = undergraduate, 5 = having a master’s degree or higher. * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Table 2. Means and SDs for FoMO, emotion regulation skill, psychological well-being by gender, relationship status, and parental status

	FoMO, M (SD)	Emotion regulation skills, M (SD)	Psychological well-being, M (SD)
Gender			
Female	2.15 (1.18)	5.14 (1.03)	4.99 (.68)
Male	1.53 (.62)	5.19 (1.08)	4.99 (.65)
Relationship status			
In a relationship	1.72 (.92)	5.27 (1.05)	5.03 (.64)
Single	2.16 (1.06)	5.06 (1.10)	4.93 (.72)
Parental status			
Have a child/children	1.67 (.93)	5.25 (1.04)	5.06 (.64)
Not having a child	2.21 (1.04)	5.09 (1.05)	4.94 (.69)

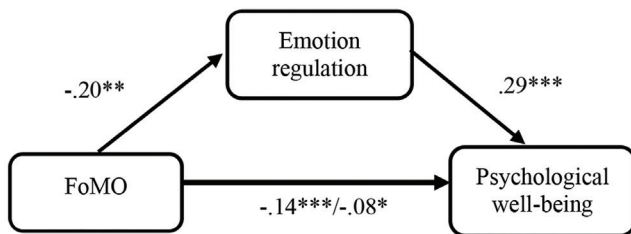


Figure 1. Mediation model with FoMO predicting psychological well-being through emotional regulation skill. All values are presented as standardized regression coefficients. In the path from FoMO to psychological well-being, the first value indicates the coefficient before emotion regulation skill is entered into model while the second value indicates the coefficient after. * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

significantly higher FoMO levels than men ($t_{(239)} = 3.98$, $p < .001$, 95% confidence interval [CI] [.31, .93]). However, no significant gender differences were observed in emotion regulation skills ($t_{(224)} = -.37$, $p = .71$, 95% CI [-.35, .24]) or psychological well-being ($t_{(239)} = -.02$, $p = .98$, 95% CI [-.19, .19]). FoMO was significantly higher among single individuals than among those who were married ($t_{(193)} = -2.91$, $p < .01$, 95% CI [-.73, -.14]). Nevertheless, no significant differences emerged between single and married individuals in emotion regulation skills ($t_{(180)} = -.18$, $p = .20$, 95% CI [-.10, .53]) or psychological well-being ($t_{(191)} = 1.10$, $p = .27$, 95% CI [-.09, .30]). Participants without children reported significantly higher FoMO than those with children ($t_{(240)} = -3.79$, $p < .001$, 95% CI [-.82, -.26]). Consistent with gender and relationship status findings, no significant differences were found in emotion regulation skills ($t_{(225)} = 1.12$, $p = .27$, 95% CI [-.12, .44]) or psychological well-being ($t_{(250)} = 1.33$, $p = .19$, 95% CI [-.06, .29]) according to parental status.

The Mediating Role of Emotion Regulation Skill

To examine the main hypotheses, model 4 of the SPSS PROCESS macro was employed. In the model shown in Figure 1, FoMO was entered as the predictor, emotion regulation skills as the mediator, and psychological well-being as the outcome variable.

First, the negative association between FoMO and psychological well-being was statistically significant, $b = -.14$, standard error (SE) = .04, $p < .001$, 95% CI [-.23, -.06]. Moreover, FoMO significantly predicted lower emotion regulation skills, $b = -.20$, $SE = .06$, $p < .01$, 95% CI [-.32, -.07]. When emotion regulation skills were included alongside FoMO, the direct effect of FoMO on psychological well-being was reduced, $b = -.08$, $SE = .04$, $p < .05$, 95% CI [-.16, -.01]. Bootstrapping with 5000 samples confirmed a significant indirect effect (indirect effect: $-.06$, $SE = .02$, 95% CI [-.11, -.02]), indicating partial mediation by emotion regulation skills. The overall model was significant and accounted for 6% of the variance in psychological well-being, $F_{(1,195)} = 12.75$, $p < .001$, $R^2 = .06$.

Discussion

The current study examined the relationships among FoMO on social media and psychological well-being, and tested whether emotion regulation serves as a mediator in this relationship. As hypothesized, FoMO was negatively associated with both emotion regulation skills and psychological well-being, while emotion regulation was positively linked to well-being. Mediation analysis revealed that emotion regulation skills partially mediated the relationship between FoMO and psychological well-being, indicating that difficulties in regulating emotions may partly explain how FoMO negatively affects individuals' overall well-being.

These findings align with prior research demonstrating the detrimental effects of FoMO on psychological well-being (Przybylski et al., 2013; Roberts & David, 2020; Savitri, 2019). In particular, they echo the results of Çifçi and Kumcağız (2023), who found that FoMO increases feelings of loneliness, negatively affecting individuals' subjective well-being, as well as those of Hartanto et al. (2024), who showed that FoMO operates through various psychological mechanisms to diminish overall well-being. Collectively, these studies emphasize that the impact of FoMO extends beyond transient emotional discomfort, contributing to broader challenges in maintaining psychological health. The present study adds to this literature by shifting the focus toward the positive dimensions of psychological well-being, such as life satisfaction, rather than solely emphasizing negative outcomes like depression or anxiety. This focus is notable in social psychology, where well-being is understood not merely as the absence of negative experiences, but as encompassing positive psychological elements such as self-acceptance, satisfaction with life, and meaningful social relationships (Abbas et al., 2022; Baumeister et al., 2001; Huppert, 2009; Ryff, 1995; Taylor & Brown, 1988). While much research has concentrated on alleviating negative states, exploring positive aspects like purpose, resilience, and self-acceptance offers valuable insights into human flourishing. The findings of the current study suggest that aspects of digital life, such as FoMO, not only exacerbate negative dimensions of psychological well-being but also erode individuals' positive self-perceptions and deeper eudaimonic aspects of well-being, such as purpose and fulfillment, ultimately diminishing psychological health from several perspectives.

This study contributes to the literature by identifying FoMO as one such factor that may undermine the positive dimensions of psychological well-being. The findings revealed that FoMO accounted for approximately 6% of the variance in eudaimonic well-being. Although this percentage might appear modest, it represents a meaningful effect given the complex and multifaceted nature of psychological well-being, which is shaped by numerous variables, including social connections, workplace stress, and individual coping strategies (Huppert, 2009). The results also suggest that FoMO may impair individuals' emotion regulation skills, leaving them more susceptible to negative emotional experiences, which in turn can diminish their overall well-being.

The findings of a previous study (Popelkova et al., 2023) indicate a link between FoMO and reduced emotional awareness. Moreover, the data suggest a potentially reciprocal relationship, implying that difficulties in emotional regulation may lead to maladaptive coping strategies. One such strategy may involve turning to social media as a means of escape, where online interactions replace more direct emotional

processing and regulation. Therefore, the present findings offer valuable insights for both social psychological research and applied practice. Specifically, by demonstrating that emotion regulation skills partially mediate the association between FoMO and psychological well-being, this study highlights a key psychological pathway through which FoMO exerts its negative effects. This underscores the potential of interventions aimed at enhancing emotion regulation skills as effective approaches to reduce the adverse impact of FoMO.

In this regard, social support warrants consideration in future research. Within the social psychology literature, social support is recognized as a major predictor of positive psychological well-being (Deichert et al., 2019; Thoits, 1985; Turner, 1981). It would therefore be useful to examine whether social support moderates the negative effects of FoMO on emotion regulation and psychological health. Furthermore, exploring the role of digital social support, defined as support received from online communities or contacts (Rashid et al., 2022), could provide practical guidance for counteracting the negative consequences of FoMO in digital environments. Digital social support has been shown to reduce social isolation by promoting inclusion and a sense of belonging (Scharlach & Lehning, 2013).

Demographic factors such as gender, relationship status, and parental status revealed significant differences in FoMO levels, with higher FoMO reported by women, single individuals, and those without children. However, these demographic variables did not significantly affect emotion regulation skills or psychological well-being. Nevertheless, to fully understand the nature of FoMO and its consequences, demographic factors that may heighten susceptibility to this phenomenon must be examined. One particularly relevant factor is social identity, defined as an individual's sense of self derived from perceived membership in social groups (Tajfel & Turner, 1986). Social identity influences how individuals define themselves in relation to others and plays a central role in shaping social behavior, emotional experiences, and well-being. Individuals who strongly identify with groups that emphasize social connectedness or status, such as peer groups highly active on social media, may experience greater FoMO due to pressure to remain continuously engaged and included. In contrast, those whose social identity is anchored in offline or less comparison-oriented communities may be less affected. Examining social identity as a moderating variable could therefore yield valuable insight into why certain individuals experience more intense FoMO and how this subsequently influences their psychological well-being. Such understanding could guide targeted interventions that strengthen emotional resilience while fostering healthier patterns of social identification.

The present findings showed that greater frequency and duration of social media use were associated with higher FoMO

and lower emotion regulation skills. Although the association between social media use and FoMO was expected, the link with emotion regulation warrants further investigation. For example, Roberts and David (2020) propose that FoMO can increase social networking behavior, which may in turn positively affect psychological well-being when engagement is driven by the desire to maintain connections. Nevertheless, it remains unclear whether time spent on social media consistently impairs emotion regulation and overall well-being. Consequently, future studies must directly assesses the emotional consequences of social media engagement beyond FoMO to clarify these associations. Additionally, age was negatively associated with FoMO and social media usage patterns, suggesting that younger individuals may be more vulnerable to these effects, whereas educational level showed no significant relation to any of the main variables.

Study Limitations

One limitation of the present study is its reliance on a single methodological approach; future studies must replicate the findings using diverse methods, including experimental designs. Although manipulating social media usage presents challenges, such efforts could provide important causal evidence. Moreover, employing longitudinal designs would offer greater insight into the dynamic interplay among FoMO, emotion regulation, and psychological well-being over time, given that changes in well-being typically unfold gradually (Bewick et al., 2010; Houben et al., 2015; Springer et al., 2011).

Conclusion

This study adds to the growing literature on the psychological consequences of FoMO concerning social media use. The results indicate that FoMO is negatively associated with psychological well-being and that emotion regulation skills partially mediate this association. These findings highlight the importance of developing and promoting effective emotion regulation strategies, particularly among individuals more susceptible to FoMO. As digital communication continues to shape social interaction, understanding the mechanisms by which FoMO affects mental health becomes increasingly vital. Future interventions designed to reduce FoMO and enhance well-being may therefore benefit from targeting media-use behaviors and internal coping resources, such as emotion regulation skills.

Ethical Statement

It is hereby declared that all rules specified in the *Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive* were followed in this study.

Ethics Committee Approval

This study was approved by the Anadolu University Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Committee (approval number: 813201, dated: 26.11.2024). All participants provided written informed consent before participation.

Conflict of Interest

The author(s) declare that they have no competing interests.

Funding

This work was supported by the 2209-A Support for University Students' Research Projects Program of the TÜBİTAK Institution (Scientific and Technological Research Council of Türkiye) [grant number 1919B012401062].

Author Contributions

Conceptualization: Zeynep Beyza Dönmez, Zeynep Uludağ, Esma Esen Çiftçi Houghton

Design: Zeynep Beyza Dönmez, Esma Esen Çiftçi Houghton

Data Collection: Zeynep Beyza Dönmez

Data Processing/Analysis: Zeynep Beyza Dönmez

Writing – Original Draft: Esma Esen Çiftçi Houghton

Writing – Review & Editing: Zeynep Uludağ

Literature Review: Zeynep Beyza Dönmez, Zeynep Uludağ, Esma Esen Çiftçi Houghton

Visualization: Zeynep Uludağ

Project Administration: Zeynep Beyza Dönmez

Supervision/Academic Consultancy: Zeynep Uludağ, Esma Esen Çiftçi Houghton

References

- Abbas, A., Ekowati, D., Suhariadi, F., & Hamid, S. A. R. (2022). Negative vs. positive psychology: A review of science of well-being. *Integrative Psychological and Behavioral Science*, 58(4), 1091–1122. <https://doi.org/10.1007/s12124-022-09708-1>
- Acoc, A. C. (2005). Working with missing values. *Journal of Marriage and Family*, 67(4), 1012–1028. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2005.00191.x>
- Baker, Z. G., Krieger, H., & LeRoy, A. S. (2016). Fear of missing out: Relationships with depression, mindfulness, and physical symptoms. *Translational Issues in Psychological Science*, 2(3), 275–282. <https://doi.org/10.1037/tps0000075>
- Baraldi, A. N., & Enders, C. K. (2010). An introduction to modern missing data analyses. *Journal of School Psychology*, 48(1), 5–37. <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2009.10.001>

- Baumeister, R. F., Bratslavsky, E., Finkenauer, C., & Vohs, K. D. (2001). Bad is stronger than good. *Review of General Psychology*, 5(4), 323–370. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.5.4.323>
- Bennett, D. A. (2001). How can I deal with missing data in my study? *Australian and New Zealand Journal of Public Health*, 25(5), 464–469. <https://doi.org/10.1111/j.1467-842x.2001.tb00294.x>
- Berking, M., & Znoj, H. (2008). Entwicklung und validierung eines fragebogens zur standardisierten selbsteinschätzung emotionaler kompetenzen (SEK-27) [Development and validation of a self-report measure for the assessment of emotion-regulation skills]. *Zeitschrift für Psychiatrie, Psychologie und Psychotherapie*, 56(2), 141–153. <https://doi.org/10.1024/1661-4747.56.2.141>
- Berking, M., Meier, C., & Wupperman, P. (2010). Enhancing emotion-regulation skills in police officers: Results of a pilot controlled study. *Behavior Therapy*, 41(3), 329–339. <https://doi.org/10.1016/j.beth.2009.08.001>
- Beyens, I., Frison, E., & Eggermont, S. (2016). “I don’t want to miss a thing”: Adolescents’ fear of missing out and its relationship to adolescents’ social needs, Facebook use, and Facebook-related stress. *Computers in Human Behavior*, 64, 1–8. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.05.083>
- Bewick, B., Koutsopoulou, G., Miles, J., Slaa, E., & Barkham, M. (2010). Changes in undergraduate students’ psychological well-being as they progress through university. *Studies in Higher Education*, 35(6), 633–645. <https://doi.org/10.1080/03075070903216643>
- Brandel, M., Vescovelli, F., & Ruini, C. (2017). Beyond Ryff’s scale: Comprehensive measures of eudaimonic well-being in clinical populations. A systematic review. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 24(6), O1524–O1546. <https://doi.org/10.1002/cpp.2104>
- Connidis, I. A. (2015). Exploring ambivalence in family ties: Progress and prospects. *Journal of Marriage and Family*, 77(1), 77–95. <https://doi.org/10.1111/jomf.12150>
- Çelik, F., & Özkara, B. Y. (2022). Gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO) ölçeği: Sosyal medya bağlamına uyarlanması ve psikometrik özelliklerinin sınanması [Fear of missing out (FoMO) scale: Adaptation to social media context and testing its psychometric properties]. *Psikoloji Çalışmaları*, 42(1), 71–103. <https://doi.org/10.26650/SP2021-838539>
- Çifçi, S., & Kumcağız, H. (2023). The relationship between fear of missing out and subjective well-being in adolescents: The mediating role of social comparison and loneliness. *E-International Journal of Educational Research*, 14(2), 83–101. <https://doi.org/10.19160/e-ijer.1187412>
- Deichert, N. T., Fekete, E. M., & Craven, M. (2019). Gratitude enhances the beneficial effects of social support on psychological well-being. *The Journal of Positive Psychology*, 16(2), 168–177. <https://doi.org/10.1080/17439760.2019.1689425>
- Eitan, T., & Gazit, T. (2024). The “here and now” effect: JoMO, FoMO and the well-being of social media users. *Online Information Review*, 48(5), 1002–1024. <https://doi.org/10.1108/OIR-03-2023-0111>
- Erdfelder, E., Faul, F., & Buchner, A. (1996). GPOWER: A general power analysis program. *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers*, 28(1), 1–11. <https://doi.org/10.3758/BF03203630>
- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, 7(2), 117–140. <https://doi.org/10.1177/001872675400700202>
- Graham, J. W., & Hofer, S. M. (2000). Multiple imputation in multivariate research. In T. D. Little, K. U. Schnabel, & J. Baumert (Eds.), *Modeling longitudinal and multilevel data* (pp. 189–204). Psychology Press. <https://doi.org/10.4324/9781410601940-15>
- Gross, J. J. (1998). Antecedent- and response-focused emotion regulation: Divergent consequences for experience, expression, and physiology. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(1), 224–237. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.1.224>
- Gross, J. J., & John, O. P. (2003). Individual differences in two emotion regulation processes: Implications for affect, relationships, and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(2), 348–362. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.85.2.348>
- Gross, J. J., & Levenson, R. W. (1993). Emotional suppression: Physiology, self-report, and expressive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64(6), 970–986. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.64.6.970>
- Hartanto, A., Wong, J., Lua, V. Y., Tng, G. Y., Kasturiratna, K. S., & Majeed, N. M. (2024). A daily diary investigation of the fear of missing out and diminishing daily emotional well-being: The moderating role of cognitive reappraisal. *Psychological Reports*, 127(3), 1117–1155. <https://doi.org/10.1177/003329412211354>
- Heitjan, D. F., & Basu, S. (1996). Distinguishing “missing at random” and “missing completely at random.” *The American Statistician*, 50(3), 207–213. <https://doi.org/10.2307/2684656>
- Houben, M., Van Den Noortgate, W., & Kuppens, P. (2015). The relation between short-term emotion dynamics and psychological well-being: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 141(4), 901–930. <https://doi.org/10.1037/a0038822>
- Huppert, F. A. (2009). Psychological well-being: Evidence regarding its causes and consequences. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, 1(2), 137–164. <https://doi.org/10.1111/j.1758-0854.2009.01008.x>
- Keyes, C. L., Shmotkin, D., & Ryff, C. D. (2002). Optimizing well-being: The empirical encounter of two traditions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(6), 1007–1022. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.82.6.1007>
- Little, R. J. A. (1988). A test of missing completely at random for multivariate data with missing values. *Journal of the American Statistical Association*, 83(404), 1198–1202. <https://doi.org/10.1080/01621459.1988.10478722>
- Popelková, M., Jurišová, E., & Zafková, M. (2023). Fear of missing out syndrome (FoMO) and emotional regulation in adolescents. In *EDULEARN23 Proceedings* (pp. 3970–3974). IATED. <https://doi.org/10.21125/edulearn.2023.1068>
- Przybylski, A. K., Murayama, K., DeHaan, C. R., & Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers in Human Behavior*, 29(4), 1841–1848. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.02.014>
- Rashid, S., Fayez, O., Ismail, H., & Khan, R. F. (2022). Digital social support for undergraduate students during COVID-19: Pivotal support for the digital transformation. *Journal of Public Health Research*, 10(4), 2148. <https://doi.org/10.4081/jphr.2021.2148>
- Roberts, J. A., & David, M. E. (2020). The social media party: Fear of missing out (FoMO), social media intensity, connection, and well-being. *International Journal of Human-Computer Interaction*, 36(4), 386–392. <https://doi.org/10.1080/10447318.2019.1646517>
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68–78. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68>
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 141–166. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.141>
- Ryff, C. D. (1995). Psychological well-being in adult life. *Current Directions in Psychological Science*, 4(4), 99–104. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.ep107723>
- Savitri, J. A. (2019). Impact of fear of missing out on psychological well-being among emerging adulthood aged social media users. *Psychological Research and Intervention*, 2(2), 65–72. <https://doi.org/10.21009/jpri.022.07>
- Scharlach, A. E., & Lehning, A. J. (2013). Ageing-friendly communities and social inclusion in the United States of America. *Ageing & Society*, 33(1), 110–136. <https://doi.org/10.1017/S0144686X12000578>

Schlomer, G. L., Bauman, S., & Card, N. A. (2010). Best practices for missing data management in counseling psychology. *Journal of Counseling Psychology*, 57(1), 1–10. <https://doi.org/10.1037/a0018082>

Springer, K. W., Pudrovskaya, T., & Hauser, R. M. (2011). Does psychological well-being change with age? Longitudinal tests of age variations and further exploration of the multidimensionality of Ryff's model of psychological well-being. *Social Science Research*, 40(1), 392–398. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2010.05.008>

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of intergroup relations* (pp. 7–24). Hall Publishers.

Tanhan, F., Özok, H. İ., & Tayiz, V. (2022). Gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO): Güncel bir derleme [Fear of missing out (FoMO): A current review]. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 14(1), 74–85. <https://doi.org/10.18863/pgy.942431>

Taylor, S. E., & Brown, J. D. (1988). Illusion and well-being: A social psychological perspective on mental health. *Psychological Bulletin*, 103(2), 193–210. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.103.2.193>

Thoits, P. A. (1985). Social support and psychological well-being: Theoretical possibilities. In I. G. Sarason & B. R. Sarason (Eds.), *Social support: Theory, research and applications* (Vol. 24, pp. 51–72). Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-009-5115-0_4

Turner, R. J. (1981). Social support as a contingency in psychological well-being. *Journal of Health and Social Behavior*, 22(4), 357–367. <https://doi.org/10.2307/2136677>

Vatan, S., & Oruçlular Kahya, Y. (2018). Duygu düzenleme becerileri ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması [Turkish adaptation of emotion regulation skills questionnaire: The study of reliability and validity]. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 19(2), 192–201. <https://doi.org/10.5455/apd.260322>

World Health Organization. (n.d.). *Health and well-being*. Retrieved April 27, 2025, from <https://www.who.int/data/gho/data/major-themes/health-and-well-being>

Yılmaz, C., Selcuk, E., Gunaydin, G., Cingöz-Ulu, B., Filiztekin, A., & Kent, O. (2022). You mean the world to me: The role of residential mobility in centrality of romantic relationships. *Social Psychological and Personality Science*, 13(7), 1151–1162. <https://doi.org/10.1177/19485506211061017>

Zhang, Z., Jiménez, F. R., & Cicala, J. E. (2020). Fear of missing out scale: A self-concept perspective. *Psychology & Marketing*, 37(11), 1619–1634. <https://doi.org/10.1002/mar.21406>

DOI: 10.26468/trakyasobed.202595

Trakya University Journal of Social Sciences, 27(2), 320–331, 2025

19. Yüzyılda Osmanlı–Rus Ekonomik İlişkilerinin Dönüşümü: 1846 Ticaret Antlaşması Üzerine Bir İnceleme

Evolution of Ottoman–Russian Economic Relations in the 19th Century: An Examination of the 1846 Trade Treaty

Doç. Dr. Aziz Tekdemir*

Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Edirne, Türkiye

ÖZ

Rusya ilk defa Osmanlı Devleti ile serbest ticaret imkânını, III. Ahmet zamanında 21 Ekim 1720 tarihinde imzalanan antlaşmanın 11. maddesi hükmünce elde etmiştir. Bu antlaşma sonrasında Osmanlı tüccarının Rusya’da ticaret yaptığı gibi, Rus tüccarının da Osmanlı ülkesinde ticaret yapabileceği kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında I. Mahmut zamanında yapılan 3 Eylül 1739 tarihli *Belgrat Antlaşması*’nın 9. maddesiyle de Rus tacirler Osmanlı Devleti gemileri ile ticaret yapabilme hakkını elde etmiş, 1774 *Küçük Kaynarca Antlaşması* sonrasında da Karadeniz’de kendi gemileri ile ticaret yapma hakkına sahip olmuşlardır. Zira önceleri Osmanlı gemileri ile ticaret yapan Ruslar, yapılan antlaşmalar gereği artık hem Osmanlı hem de kendi gemileri ile ticaret yapmaya başlamıştır. Rusya, Osmanlı Devleti ile 1783 *Ticaret Antlaşması*’na kadar *Küçük Kaynarca Antlaşması*’nın hükümleriyle ticaret yapmaya devam etmiştir. 1783 *Ticaret Antlaşması* neticesinde artık kendi gemileriyle de ticaret yapan Rusya, bu ticarete Osmanlı reaya gemilerini de kullanarak önemli miktarda ihracat gerçekleştirmiştir. Yapılan ticaret antlaşması neticesinde Rusya Osmanlı topraklarında Avrupalı devletlerden daha ayrıcalıklı hale gelmiştir. Hatta İngiltere’nin 1838 *Balta Limanı Ticaret Antlaşması* ile Osmanlı Devleti topraklarında Rusya’nın sahip olduğu imtiyazları elde edebildiği söylenebilir. *Balta Limanı Antlaşması*yla üstünlüğünü kaybeden Ruslar, Mısır’ın bağımsızlığını kazanabilme olasılığını göz önünde bulundurarak, karşı bir hareketin kötü sonuçlarının kendisi açısından zararlı olabileceğini düşünmüş, İngiltere ile ilişkilerini düzelttikten sonra 1846 yılında *Osmanlı-Rus Ticaret Antlaşması*’nı yapmıştır. Çalışmada 1846 *Osmanlı-Rus Ticaret Antlaşması* her iki devlet açısından ele alınıp öncesi ve sonrasıyla değerlendirilmeye gayret gösterilecektir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Rusya, ticaret, vergi, gümrük

ABSTRACT

Russia first secured the right to free trade with the Ottoman Empire through Article 11 of the *Treaty* signed on 21 October 1720 during the reign of Ahmed III. This treaty granted Russian merchants the right to trade in the Ottoman Empire on the same terms as Ottoman merchants in Russia. With Article 9 of the *Belgrade Treaty*, signed on 3 September 1739 during the reign of Mahmud I, Russian merchants obtained the right to trade via Ottoman ships. Later, with the *Treaty of Küçük Kaynarca* in 1774, they gained the right to trade in the Black Sea using their own ships. Thus, Russians, who had initially traded via Ottoman ships, came to conduct trade via Ottoman and their own ships. Until the



*Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Doç. Dr. Aziz Tekdemir

E-posta: aziztekdemir@trakya.edu.tr

ORCID: 0000-0002-176-8072

Geliş Tarihi/Received: 01.10.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 08.12.2025

Yayınlanma Tarihi/Publication Date: 26.12.2025

Atıf/To cite this article: Tekdemir, A. (2025). 19. Yüzyılda Osmanlı–Rus ekonomik ilişkilerinin dönüşümü: 1846 Ticaret Antlaşması üzerine bir inceleme. *Trakya University Journal of Social Sciences*, 27(2), 320–331.



©Telif Hakkı 2025 Yazar. Trakya Üniversitesi adına Galenos Yayınevi tarafından yayımlanmaktadır. Creative Commons Atıf (CC BY) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmaktadır. Copyright© 2025 The Author. Published by Galenos Publishing House on behalf of Trakya University. Licensed under a Creative Commons Attribution (CC BY) 4.0 International License.

ABSTRACT

Turco–Russian Trade Treaty of 1783, Russia continued to trade with the Ottoman Empire in accordance with the *Treaty of Küçük Kaynarca* of 1774. With the *Trade Treaty of 1783*, Russia, which already possessed its own ships, exported a considerable amount of goods to the Ottoman Empire while still utilizing Ottoman ships as well. As a result of these trade treaties, Russia became more privileged in the Ottoman Empire than most European countries. Britain is considered to have attained similar privileges only with the *Balta Limanı Treaty of 1838*. The Russians, who lost their advantage with the *Balta Limanı Treaty* and feared the possible consequences of Egyptian independence, concluded that any action against Britain could prove harmful to themselves. After mending their relations with Britain, Russia signed the *Turco–Russian Trade Treaty of 1846* with the Ottoman Empire. This study examines the *Turco–Russian Trade Treaty of 1846* from the perspectives of both countries and analyzes the period before and after the treaty.

Keywords: Ottoman State, Russia, trade, tax, customs

EXTENDED ABSTRACT

The nineteenth century marked a period of profound transformation for the Ottoman Empire as it gradually lost its economic sovereignty and became increasingly integrated into the expanding capitalist world system. This transformation was shaped primarily by a series of commercial treaties concluded with European powers, which dismantled the Empire's traditional regulatory structures and opened its markets to foreign penetration. Among these agreements, the *Turco–Russian Trade Treaty* of 1846 occupies a central position. It not only formalized and expanded the privileges that Russian merchants had accumulated since the eighteenth century but also revealed the extent of the Ottoman state's dependence on the external political and economic conditions.

Commercial relations between the Ottoman Empire and Russia had deep historical roots. As early as the late fifteenth century, Russian rulers approached the Ottoman sultans through intermediaries to obtain trading rights in the Black Sea region. By the sixteenth century, Russian merchants were exporting furs, wax, and metals to the Ottoman Empire while importing silk, spices, textiles, and luxury goods. Although these exchanges were initially limited, they became institutionalized in the eighteenth century through a sequence of treaties that steadily expanded Russian privileges. The *Treaty of 1720* granted Russian merchants the right to trade in Ottoman lands on a reciprocal basis with Ottoman traders operating in Russia. The Treaty of Belgrade of 1739 extended these rights further, while the *Treaty of Küçük Kaynarca* of 1774 marked a watershed by granting Russia the right to use its own ships in the Black Sea and thus ending the Ottoman monopoly over that sea. The commercial treaty of 1783 reinforced Russia's favorable position, while the establishment of Odessa as a port in 1794 created export routes, particularly grain, into Ottoman and European markets. Finally, the Treaty of Edirne in 1829 consolidated Russian navigation and trade privileges, including free passage through the Straits.

This gradual expansion of Russian advantages was disrupted by the Anglo-Ottoman Commercial Convention of 1838, also known as the *Balta Limanı Agreement*, which granted Britain unprecedented access to Ottoman markets and dismantled the monopoly system protecting local producers. Russia now faced the risk of losing its privileged status as the Ottoman state moved toward a generalized policy of free trade under pressure from European powers. Nevertheless, geopolitical considerations, especially the Egyptian crisis of the 1830s and the risk of alienating Britain, delayed Russia's response. Only after diplomatic relations with Britain were stabilized did Russia pursue a new agreement. The result was the *Turco–Russian Trade Treaty* of 1846, which was signed in İstanbul on 30 April and ratified on 6 July.

The treaty consisted of 20 articles and was intended to align Russian privileges with those granted to Britain and France. It confirmed some earlier provisions, revised others, and introduced new arrangements. Its core element was the recognition of Russia as a most-favoured-nation, ensuring that Russian merchants would not be disadvantaged relative to their European competitors. Customs duties were fixed at low rates, generally 3% on imports and exports, supplemented by the 9% *amediy*e tax, thereby maintaining the general framework of free trade. Russian merchants were granted the freedom to buy and sell Ottoman agricultural and industrial products throughout the Empire without internal customs duties and were permitted to re-export goods under minimal restrictions. Wholesale trade was authorized, whereas petty retail, itinerant vending, and artisanal production remained reserved for Ottoman subjects. Certain sensitive commodities, including arms, gunpowder, and salt, were excluded, while textiles, silk, tobacco, and alcohol were included under specific tax regimes. The treaty applied to all Ottoman provinces, including Egypt, Moldavia, Wallachia, and Serbia, thus extending Russia's commercial reach across the entire Empire.

EXTENDED ABSTRACT

The economic effects of the treaty were far-reaching. By lowering barriers and standardizing taxes, it significantly increased the volume of Russo-Ottoman trade. Grain exports from southern Russia to İstanbul and other markets grew sharply, while Ottoman raw materials such as silk and tobacco gained easier access to Russian markets. At the same time, the treaty aggravated existing structural weaknesses in the Ottoman economy. The influx of Russian and European manufactured goods undermined local artisans and small-scale producers, many of whom could not compete with cheaper and more abundant foreign products. Agricultural production became increasingly oriented toward export markets, thereby weakening domestic provisioning. Consequently, the Ottoman Empire was drawn deeper into the capitalist world system as a supplier of raw materials and a consumer of foreign manufactures, while its own industry and fiscal autonomy were steadily eroded.

Politically, the treaty served a dual purpose. For the Ottoman Empire, it represented a strategy of balancing among the great powers. By placing Russia on the same footing as Britain and France, the Sublime Porte sought to avoid alienating any major player in the Eastern Question, while simultaneously reducing the risk of domination by a single power. For Russia, the treaty was a diplomatic achievement that restored commercial parity after the setback of 1838 and reaffirmed its influence in the Black Sea and Danubian regions. The treaty therefore illustrates how economic agreements were closely intertwined with the geopolitical rivalries of the nineteenth century.

The broader significance of the 1846 treaty lies in its embodiment of the structural transformation of the Ottoman economy during the nineteenth century. Although it promoted bilateral commerce and expanded trade flows, it simultaneously entrenched foreign economic dominance and curtailed the state's regulatory authority. By granting Russia parity with Britain and France, the Ottoman Empire effectively acknowledged its declining capacity to formulate independent trade policy independently and was compelled to extend privileges under external pressure. The treaty thus reflects both the pragmatic diplomacy of the Ottoman elite and the Empire's deepening entanglement in an unequal global order.

Giriş

15. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'in kuzey kıyılarına çıkması, Osmanlı Rus ticari ilişkilerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Altın Orda Devleti'nin gücünü kaybetmesi ile birlikte Ruslar, Karadeniz kıyılarına doğru ilerlemeye başlamış ve bölgenin hâkimi konumunda bulunan Osmanlı Devleti ile diplomatik temaslar kurmuştur. İlk görüşmeler ticari ilişkiler çerçevesinde gelişmiştir. 1492'de Moskova Knezi III. İvan, Kırım hanı vasıtasıyla II. Bayezid'e mektup göndererek Karadeniz'de ticaret yapmak için izin istemiştir¹. Aynı zamanda III. İvan, II. Bayezid'e gönderdiği mektuplarda ticaret seferleri sırasında ölen tüccara ait ve mirasçısı bulunmayan mallar başta olmak üzere Osmanlı yönetimi ile Rus tüccarı arasındaki sorunların giderilmesi amacıyla ricalarda bulunmuştur. Rus tüccarlarına gümrüklerde çıkarılan sorunlar, ürünlere el koyma gibi konuları dile getirmiştir. II. Bayezid sorunların giderileceğine dair cevap vermiştir².

Bu mektuplarda yer alan tüccar sayısının fazlalığı Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki ticaretin ne kadar etkin olduğunu gözler önüne sermektedir. Halil İnalcık da Rus tüccarının

Anadolu'da etkin olduğunu dile getirmiş Aleksey, Gavril ve Stepan isimli tüccarın Bursa'da ticari faaliyetlerde bulunduğunu ifade etmiştir. 16. yüzyılda Osmanlı Rus ticareti ivme kazanmıştır. Ruslar Osmanlı Devleti'ne av kuşları, balık dişi, balmumu, maden ürünleri ve kürk ihraç ederken ipek, atlas, kadife kumaş, halı, deri çeşitleri, baharat ve değerli madenler ithal etmişlerdir. Osmanlı Rus ticaretinde büyükelçilik kervanlarının da önemli rol oynadığı görülmüştür. Osmanlı Devleti İstanbul'un fethinden kısa bir süre sonra düzenli olarak Ruslardan kürk ithal etmeye başlamış ancak devlet tarafından örgütlü bir şekilde kürk ticareti 16. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşmiştir³.

Rus kürkleri ve derilerinin ithalatı için Osmanlı hazinesinden büyük miktarda tahsisat ayrılmıştır. İthal edilen kürkler arasında samur, kakım, boz tilki ve ağaç sansarı bulunmaktadır. Rusya, kürklerin yurt dışına ihracında devlet tekeli uygulamış ve Sobolin Hazinesi ile Hazine Sarayı isimli kurumlara izin vermiştir. Bu iki kurum haricinde kürk ihracı yasaklanmıştır. Osmanlı Devleti'nin Karadeniz kıyılarına ilerlemesi, Novgorod'un Moskova'ya bağlanması kürk ticaretinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Rus kürkleri Moldavyalı tüccar tarafından

1 Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 133; Uğur Kurtaran, *Sultan I. Mahmud Dönemi*, Atıf Yayınları, Ankara 2014, s.178.

2 M. Nekrasov, "XVI. yüzyılda Rus-Osmanlı ekonomik ilişkileri", *Türk Rus ilişkilerinde 500 yıl 1491–1992*, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 92.

3 M. Nekrasov, "XVI. yüzyılda Rus-Osmanlı ekonomik ilişkileri" ... s. 93–94.

İstanbul'a getirilmiştir. Türkiye ile Çarlık Rusya'sı arasında yapılan ticarete av kuşları da önemli bir yer işgal etmiştir⁴.

18. yüzyıla kadar Karadeniz'e çıkışının bulunmaması sebebiyle Rusya'nın Osmanlı Devleti ve Akdeniz ülkeleriyle ticareti gelişmemiştir. Bu döneme kadar Osmanlı Devleti ile Rusya arasında henüz bir ticaret antlaşması imzalanmamıştır. Rus tüccarın İstanbul'da yerli ve yabancı tüccar ile ticari ilişkilerinde süreklilik bulunmaktaydı. Rus mallarının büyük bir bölümü Ukrayna, Polonya ve Avusturya Macaristan üzerinden karayolu ile İstanbul'a getirilmekteydi. Rus ürünlerinin küçük bir kısmı ise Dinyeper ile Don girişinden denize açılan Osmanlı Devleti gemileriyle nakledilmekteydi⁵.

1711 Purut antlaşması ile Rus tüccarının sadece karadan İstanbul'a gelmesine müsaade edilmiştir⁶. Rusya, Osmanlı Devleti ile serbest ticaret imkânını ilk kez III. Ahmet zamanında 21 Ekim 1720 tarihinde imzalanan antlaşmanın 11. maddesi hükmüne elde etmiştir. Bu antlaşma sonrasında Osmanlı tüccarının Rusya'da ticaret yaptığı gibi Rus tüccarının da Osmanlı ülkesinde ticaret yapabileceği kabul edilmiştir⁷. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında I. Mahmut zamanında yapılan 3 Eylül 1739 tarihli *Belgrad Antlaşması*'nda her iki ülke tüccarının karşılıklı olarak serbest bir şekilde ticaret yapabileceği fakat Rusya'nın Karadeniz'de ticaret gemisi bulunduramayacağı ifade edilmiştir⁸.

1756 yılında Osmanlı Devleti ile Akdeniz ülkeleri arasında ticaret yapmak amacıyla bir Rus şirketi kurulmuştur. Şirkete Temerikovsk limanından hareketle deniz ve karayolu vasıtasıyla İstanbul, Venedik, İtalya ve diğer bölge ülkelere kürk, balmumu, yelken kumaşı, zincir, sicim, keten bez, balık, işlenmiş deri, inek ve domuz yağı, demir, pik demir, Çin kumaşları gibi ürünleri ihraç etme konusunda yetki verilmiştir. Ayrıca şirket Rusya'ya kuru üzüm, ceviz, şarap, limon suyu, pamuk ipliği, zeytinyağı, hurma, şeker, meyve ve kokuları ithal

etmeyi planlamıştır. Merkezi Moskova'da bulunan şirketin bir diğer şubesi de İstanbul'da açılmıştır. Osmanlı vatandaşı Koreyan'a ait iki gemi ticaret için şirkete tahsis edilmiştir. Şirket 1760 yılında İstanbul'a havyar, inek yağı, mum, keten, balık yağı, demir ile pik demir nakletmiştir⁹.

Rusya 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında Karadeniz'de kendi gemileri ile ticaret yapma hakkına sahip olmuştur. Osmanlı gemileri ile ticaret yapan Ruslar, yapılan antlaşmalar gereği artık hem Osmanlı hem de kendi gemileri ile faaliyet göstermeye başlamış, diğer ülkelerden alınan gümrük vergilerini ödeyerek Rus mallarını İstanbul'a getirmiştir¹⁰. Rusya, Osmanlı Devleti ile 1783'te yapılan antlaşmaya kadar Küçük Kaynarca'nın hükümleriyle ticaret yapmaya devam etmiştir. 22 Haziran 1783'te imzalanan ticaret antlaşması neticesinde artık kendi gemileriyle de Akdeniz ve Karadeniz'de serbest ticaret yapabilen Rusya, bu ticarete Osmanlı reaya gemilerini de kullanarak Osmanlı Devleti'ne önemli miktarda ihracat gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda yabancı gemilerle Rus bayrağı altında ticaret yapma hakkını elde etmişlerdir. Yapılan ticaret antlaşması neticesinde Rusya, Osmanlı topraklarında Avrupalı devletlerden daha ayrıcalıklı hale gelmiş Osmanlı Devleti kendi kontrolünde olan Karadeniz ticaretindeki üstünlüğünü kaybetmiştir¹¹. Karadeniz'de Rusya'nın ticaret hakkını elde etmesinin ardından 1784'te Avusturya, 1802'de İngiltere ile Fransa daha sonra da diğer Avrupa devletleri bu imtiyazdan yararlanmaya başlamıştır¹².

1792'de Osmanlı Devleti'nden alınarak 1794'te limana dönüştürülen Odessa ile Rus ticareti ivme kazanmıştır¹³. 19. yüzyılın ilk yarısında ekonomide meydana gelen gelişmeler ticarete olumlu bir şekilde yansımıştır. Nehir ve göller, ticarete önemli rol oynamıştır. Yüzyılın başında tarımın gelişmesiyle birlikte Rusya'dan Yunan bayraklı gemiler ile Karadeniz üzerinden Avrupa ülkelerine buğday ihracı gerçekleşmiştir.

4 M. Nekrasov, "XVI. yüzyılda Rus-Osmanlı ekonomik ilişkileri"... s. 95.

5 Nikolay G. Kireev, "XVIII. yüzyıl ortalarında Karadeniz'de Rus-Türk ticaret ilişkilerinin kurulması", *Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491–1992*, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 115–116.

6 Semiha Ayverdi, *Türk-Rus Münasebetleri ve Muharebeleri*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2004, s. 203.

7 T. Yuzefoviç, *Dogovori Rossii s vostokom politicheskoe i torgovye*, GPİB Yayınları, Moskova 2005, s. 43; Necdet Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, Döner Neşriyat, İstanbul 1981, s. 141; İdris Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de ticarete başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu", *Belleten*, 225, Ankara 1995, s. 357.

8 T. Yuzefoviç, *Dogovori Rossii*..., s. 43; Necdet Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları*..., s. 141; İdris Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de ticarete başlaması...", s. 357; Virginia H. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk: Osmanlı Harpleri 1700–1870* (çev. Gül Çağalı Güven), İşbankası Yayınları, İstanbul 2010, s. 127; Semiha Ayverdi, *Türk-Rus Münasebetleri ve Muharebeleri*..., s. 215; Uğur Kurtaran, "Sultan I. Mahmud'un Rusya'ya Verdiği 1739 Tarihli Âhidnamenin Diplomatik Açından Tahlili", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX/1, 2014, s. 224, 226.

9 Nikolay G. Kireev, "XVIII. yüzyıl ortalarında Karadeniz'de Rus-Türk ticaret ilişkilerinin kurulması"... s. 118–119.

10 *Muahadat Mecmuası*, C. III, Ceride-i Askeriye Matbaası, İstanbul 1297, s. 259–261; S. F. Platonov, *Kurs russkoy istoriya*, Veçe Yayınları, Moskova 2006, s. 520; İdris Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de ticarete başlaması...", s. 357–358; Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, TTK Yayınları, Ankara 2006, s. 170; Albert Sorel, *On Sekizinci Asırda Mesele-i Şarkiye ve Kaynarca Muâhadesi* (çev. Yusuf Ziya), İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 228; Serkan Yazıcı, "Osmanlı Devleti (1699–1923)", *Türk Tarihi ve Kültürü* (Ed. Muhammed Bilal Çelik), Nobel Yayıncılık, Ankara 2019, s. 185.

11 İdris Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de ticarete başlaması", s. 359; Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*..., s. 186–187.

12 Özgür Yılmaz, "Karadeniz'in Uluslararası Ticarete Açılması", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/7, 2009, s. 368–369.

13 Nicholas V. Riasanovsky – Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze* (çev. Figen Dereli), İnkılap Yayınevi, İstanbul 2016, s. 290.

Odessa ve Taganrog limanları önem kazanmıştır¹⁴. *Bükreş Antlaşması* sonrasında Ruslar Prut ve Turla (Dniester) nehirleri arasındaki toprakları ilhak etmiştir. Rusya ele geçirdiği Turla gümrük koridoru sayesinde 1829 yılına kadar Karadeniz'in batı kıyılarında hem ekonomik hem de stratejik anlamda ciddi ilerleme sağlamasına rağmen 1829 *Edirne Antlaşmasına* kadar Rus ticaret gemileri Osmanlı sularında rahat hareket edememiş antlaşma sonrasında ise serbest ticaret hakkı elde etmiştir¹⁵. 1829 *Edirne Antlaşmasının* 7. Maddesi hükmünce Rusya'ya Karadeniz'de sınırsız ticaret ayrıcalığı tanınmış, ticaret gemilerinin Çanakkale ve İstanbul Boğazlarından geçişi serbest hale getirilmiştir¹⁶.

XIX. yüzyılda, Osmanlı Devleti iktisadî bakımdan Avrupa'nın etkisi altına girmiştir. Kapitalist dünya ekonomisinin hızla yayıldığı bu dönemde, zengin hammadde kaynaklarına sahip olan Osmanlı Devleti, sanayileşmiş ülkelerin dikkatini çekmiştir¹⁷. Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda yapmış olduğu ticaret antlaşmaları neticesinde Osmanlı pazarı, Avrupai mahsul ve mamullerin istilasına uğramıştır. 1838 yılında İngiltere, akabinde ise Rusya'nın da aralarında bulunduğu diğer Avrupa ülkeleri ile ticaret antlaşmaları imzalanmıştır¹⁸.

1846 Türk-Rus Ticaret Antlaşması

1846 Osmanlı Rus Ticaret Antlaşmasına kadar ticari ilişkiler, *Edirne Antlaşması*'nın 7. Maddesi ile belirlenmiştir¹⁹. 1846 tarihli 20 maddelik ticaret antlaşması Sultan Abdülmecit zamanında Rauf Paşa'nın sadrazam, Mustafa Reşit Paşa'nın da Hariciye Nazırı olduğu dönemde Rusya ile İstanbul'da 30 Nisan'da imzalanmış, 6 Temmuz 1846 tarihinde de iki ülke tarafından onaylanmıştır²⁰. Bu dönemde İstanbul'da Vilademir Telinof murahhas orta elçi sıfatı ile müzakereleri yürütmüştür. Dönem itibarıyla Rusya'nın imparatoru I. Nikolay'dır²¹.

Antlaşma metninin hazırlanmasında Mustafa Reşit Paşa görevlendirilmiştir. Antlaşmanın imzalanmasında Darphane Nazırlığı ile İstanbul Gümrük Emaneti müdürlüğü görevini yürüten Mehmet Tahir Bey de ikinci murahhas olarak yer almıştır²².

Osmanlı Devleti sınırları ve karasuları içerisinde Rus vatandaşlarının ve gemilerinin ticari imtiyazları 10 Haziran 1783 tarihinde yapılan ticaret muahedesi ve 1829 *Edirne Antlaşmasının* 7. Maddesi ile belirlenmişti. 1846 yılındaki antlaşma ile önceki kararların bazıları iptal edilmiş, bir kısmı yeniden düzenlenmiş diğer bölümleri de aynen onaylanmıştır. Antlaşmanın hükümlerinin tamamının karada ve denizde görevli olan tüm askeri ve idari memurlar tarafından eksiksiz bir şekilde uygulanması taahhüt edilmiştir. Rusya'nın Osmanlı Devleti sınırları içerisinde en imtiyazlı devletler (İngiltere ve Fransa) ile eşit haklara sahip olması kararlaştırılmıştır. Antlaşma yapıldıktan sonra verilecek imtiyazlarda da bu konunun göz önünde bulundurulması kabul edilmiştir²³.

Daha önce diğer yabancı devletlerle yapılan antlaşmalarda olduğu gibi dış ticaret için gümrük vergisi %3 olarak kararlaştırılmıştır. Rus tüccar ve vekillerinin Osmanlı Devleti'ne ihraç ettikleri gerek Rus gerekse bir başka devletin mahsulünden veya Osmanlı Devleti'nden ithal ettikleri ürünlerden önceki şartlar dâhilinde vergi tahsil edileceği belirtilmiştir²⁴.

Rus tüccarı, bizzat veya vekilleri vasıtasıyla Osmanlı Devleti'nin tarım ve sanayi ürünlerini gerek ithal etmek gerekse Osmanlı Devleti sınırları içerisinde ticaretini yapmak için satın alabilecekti. Rus tüccarı, ürünleri tekelleştirmemek şartıyla Osmanlı Devleti'nin her bir limanına nakledebilecek, satıcı ve müşteriden hiçbir şekilde vergi alınmayacak ve Osmanlı Devleti'nin şartlarına uyduğu sürece, elde etmiş olduğu ticari

14 Nicholas V. Riasanovsky – Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze*, s. 358–359.

15 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi: Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri (1789–1856)*, C. V, TTK Yayınları, Ankara 1983, s. 137–139; Kemal Beydilli, “Hünkâr İskelesi Antlaşması”, *DİA*, İstanbul 1998, s. 488–490.

16 Virginia H. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk: Osmanlı Harpleri 1700–1870*, ..., s. 380; Hakan Engin, *Teşkilat, Tahkimat ve Mali Yapısıyla Osmanlılarda Serhaddin Savunması*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2024, s. 42–65.

17 Henry C. Barkley, *Between the Danube and Black Sea or Five Years in Bulgaria*, London 1876; Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Savaş Yayınları, Ankara 1982.

18 Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa ile Sir Henry Lytton Bulwer arasında yapılan görüşmeler sonrasında 16 Ağustos 1838'de Balta Limanı Ticaret Muahedesi imzalanmıştır. Muahede iki kısma ayrılmış olup ilk kısımda Osmanlı Devleti'nden ihraç edilecek ürünler ile alınacak vergilere, ikinci kısımda ise İngiltere'den ithal edilecek ve transit geçecek mallar ile uygulanacak vergilere dair konulara yer verilmiştir. Muahdede Osmanlı Devleti'nin daha önceden beri uyguladığı ihraç yasakları ile yed-i vâhid usulü kaldırılmıştır. İngiltere ile yapılan bu muahedenin benzerleri daha sonra diğer devletlerle de imzalanmıştır. Mübahat S. Kütükoğlu, “Baltalimanı Muahedesi”, *DİA*, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1992, s. 38–40.

19 *Muahadat Mecmuası*, C. IV, *Ceride-i Askeriye Matbaası*, İstanbul 1298, s. 74–76.

20 T. Yuzefoviç, antlaşmanın 18 (30) Nisan 1846 tarihinde imzalandığını, 1 (13) Temmuz 1846'da yürürlüğe girdiğini dile getirmektedir. Yuzefoviç, *Dogovori Rossii...*, s. 172.

21 *Muahadat Mecmuası*, C. IV, s. 98.

22 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A. DVN. NMH (Sadaret Name-i Hümayun Evrakı), 5/21 (Evahir B. 1262/Nisan 1846); BOA, A. DVNSNMH.d (Sadaret Name-i Hümayun Defterleri), 12/38, s. 59.

23 Antlaşmanın 1. maddesi: BOA, HAT (Hatt-ı Hümayûn), 1644/7; BOA, A. DVN.MHM (Sadaret Divân-ı Hümayûn Mühimme Kalemi), 2A/70; BOA, A. DVN.MKL (Sadaret Mukavelenameler), 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 50, 60; *Muahadat Mecmuası*, C. IV, s. 98.

24 Antlaşmanın 2. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 50, 60; *Muahadat Mecmuası*, C. IV, s. 98–99.

hakları devam ettirebilecekti. Rusya yapacağı ticari faaliyetlerde Osmanlı Devleti'ne sorun çıkarmayacak, belirlenen hukuki şartlar gereği Osmanlı Devleti vatandaşları için kararlaştırılan vergiler her ne şekilde olursa olsun bu antlaşmayı ihlal etmeyecek, Osmanlı Devleti de Rus tüccarına yeni vergiler yüklemeyecekti²⁵.

İç gümrük vergileri kaldırılarak iki devlet arasında uygun bir düzenleme yapılmıştır. Rus tüccarının ihracat amacıyla gemiye yüklediği ürün için verdiği %3 reftiye²⁶ dışında eşyanın ulaştığı iskelede %9 amediye²⁷ ödemesi kararlaştırılmıştı. Osmanlı Devleti bu vergiler haricinde gerek devlet eliyle gerek münferid olarak hiçbir şekilde vergi talep etmeyecekti. Osmanlı Devleti, karara uyulmadığı takdirde Rusya'nın itirazını değerlendirecek, alınan vergi geri ödenecek ve vergiyi tahsil eden kişinin derecesi ne olursa olsun cezalandırılacaktı. Geminin yükleneceği limanda ya da ihraç olunacak bölgede, satın alınan eşya ve mahsulden %9 Amediye ve %3 reftiye alınacaktı²⁸.

Gerek Rusya'nın gerekse diğer yabancı devletlerin tarım ve sanayi ürünleri, Rus tüccarı tarafından %3 vergi ödenmek şartıyla Osmanlı Devleti'ne getirilebilecek ve ülkenin her bölgesinde bu şarta uyulacaktı. Ayrıca Rus tüccarı ürünleri ister getirdiği bölgede ister memleketin herhangi bir bölgesine götürerek orada satsın %2 ek vergi ödemek zorundaydı. %3'ün eşya iskelede ulaştığında %2'nin ise satışta alınması gümrük idaresinde problemlere sebep olacağından, ortaya çıkacak sorunların giderilmesi için vergilerin birlikte %5 olarak alınması ve iki verginin ayrı olarak gümrük defterlerine kaydedilmesi kararlaştırılmıştır. Tüccarın menfaati de düşünülerek %2'lik verginin ödenmesinde kolaylıklar sağlanmış ve gümrük defterine kaydedildiği tarihten itibaren kefil göstermek şartıyla ödemesi için bir sene süre verilmiştir. Eğer aynı ürün içerde veya dışarıda ister yerli ister yabancı tüccar tarafından tekrar satılacak olursa satıcı ile alıcıdan ve ürünü alıp ithal etmek isteyen hiçbir şekilde vergi alınmaması kabul edilmiştir²⁹.

Rus tüccarı, Osmanlı Devleti'ne yabancı ülkelere gelmiş ve girişi sırasında %3 vergisi ödenmiş olan ürünü satın alabilecek

ve %2'nin haricinde vergi ödemeksizin Osmanlı Devleti sınırları içerisinde satabilecekti. İsteddiği takdirde tekrar ihraç etme hakkına sahip olabilecekti. İthal eşya, boşaltıldığı limanda %3 ve %2'lik vergisi alındıysa hiçbir vergi talep edilmeksizin diğer bir limana nakledilebilecekti. İthal olarak gelen eşya Osmanlı Devleti'nde satılmayıp, el değiştirmeden yabancı ülkelere gönderilmesi gerektiği takdirde ödenmiş olan %2'lik vergi sahibine iade edilecekti³⁰.

Rus tüccarı, Osmanlı Devleti'nde üretilen eşya ve emtiadan satın alıp, gerek bulundukları bölgede gerekse Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde satmak isterse, yerli tüccar gibi muamele görecekti bunun dışında vergi talep edilmeyecek ve hiçbir şekilde Rus tüccarına haksızlık yapılmayacaktı³¹.

Daha önceki antlaşmalarla belirlenen serbest ticaret usulü gereğince Rus tüccarının Rusya'dan ya da bir diğer devletten getirdikleri eşya, emtia ve erzağın gümrüğünü ödedikten sonra Osmanlı Devleti mağaza ve ticarethanelerinde toptan veya parça parça ticaretini yapabilecekti. Rus tüccarı, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde aldıkları tarım ve sanayi ürünlerini, belirlenmiş şartlar dâhilinde toptan veya perakende olarak satabilecekti. Yalnız Rus vatandaşlarına, Osmanlı Devleti'nin gedikli ve gediksiz esnafı gibi seyyar satıcılık yapmasına ve Osmanlıya özgü sanatlar için tezgâh kurmasına izin verilmemiştir³².

Daha önce yapılan antlaşmalarda olduğu gibi Karadeniz'den Akdeniz'e ve Akdeniz'den Karadeniz'e gidip gelirken Halic-i Kostantiniyye ve Çanakkale Boğazı'ndan geçen Rus ticaret gemileri için verilmiş olan serbest geçiş hakkı bu antlaşmada da yer almıştır. Başka bir ülkeye gönderilmek üzere gelen ürünlerin Rus ya da başka ticaret gemilerine yükleninceye kadar, karaya çıkarılıp gümrüğün bilgilendirilmesi ve ürünlerin mühürlü bir şekilde gümrük depolarında muhafaza edilmesi gerekmekteydi. Şayet gümrük depolarında yer olmazsa ürünün, gümrüğün uygun gördüğü depolarda saklanması ve gönderileceği zaman da sahibine teslim edilmesi kararlaştırılmıştır. Osmanlı Devleti, depolara konulan üründen vergi ya da başka bir isimle ücret talep

25 Antlaşmanın 3. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 51, 60; *Muahadat Mecmuası*, C. IV, s. 99.

26 Reftiye: Memleket dışına çıkarılan mahsul ve mamullerden alınan gümrük vergisidir. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 22.

27 Amediye: Kara ve deniz yoluyla yabancı devletlerden gelen mahsul ve mamullerden gümrüklerde alınan vergidir. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 57.

28 Antlaşmanın 3. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH (Sadaret Name-i Hümayun Kalemi), 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 51, 61; *Muahadat Mecmuası*, C. IV, s. 100; Yuzefoviç, *Dogovori Rossii...*, s. 165.

29 Antlaşmanın 4. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 51–52, 61; *Muahadat Mecmuası*, C. IV, s. 100; Yuzefoviç, *Dogovori Rossii...*, s. 166.

30 Antlaşmanın 4. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 52, 61; *Muahadat Mecmuası*, C. IV, s. 101; Yuzefoviç, *Dogovori Rossii...*, s. 166–167.

31 Antlaşmanın 5. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 52, 61; *Muahadat Mecmuası*, C. IV, s. 101–102.

32 Antlaşmanın 6. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 52, 61–62; *Muahadat Mecmuası*, C. IV, s. 102; Yuzefoviç, *Dogovori Rossii...*, s. 167–168.

etmeyeceğini taahhüt etmiştir. Osmanlı Devleti'ne getirilen eşyadan, devletin sınırları içinde satılmayıp diğer ülkelere gönderilecek olursa, sadece %3 ithal vergisi alınması bunun dışında hiçbir şekilde başka bir verginin tahsil edilmemesi kabul edilmiştir³³.

Osmanlı Devleti'nde bazı konular istisna olmak üzere tarım ürünleri de dâhil tekel oluşturulmayacaktı. Osmanlı Devleti, ürünün alım ve satımında ya da bir bölgeden diğer bölgeye naklinde izin usulünü kaldıracak, Rus tüccarı ticaret amacıyla izin almayacak ve izin için herhangi bir vergi ödemeyecekti³⁴.

Mücbir bir sebeple Osmanlı Devleti tarım ya da diğer bir ürününün ihracını yasaklamak zorunda kalırsa, uygulama için kısa süre içerisinde gerekli limanlara yasağın süresi ile ürünlerin listesi bildirilecek ve Rus elçiliği de haberdar edilecekti. Bu konu hakkında istisnalar olmayacak yasak her tüccara olduğu gibi Rus tüccarına da uygulanacaktı³⁵.

Savaş edevatının, top, barut, kurşun ve ateşli silahların ticareti yasak olup sadece bir insanın av için kullanacağı en fazla 5 vukiyyelik³⁶ saçma ve gerekli miktarda barut satılabildi. Rus ticaret gemileriyle izinsiz olarak top nakledilemez ve satılamazdı. Eğer limana getirilirse gümrükte depoya çekilirdi. Ticaret gemilerinin kendi güvenliklerini sağlayabilecek derecede top taşımalarına izin verilirdi³⁷.

İki devlet arasında karşılıklı olarak genel ticaret serbestisi kabul edilmiştir. Ancak bazı konular serbest ticaretin dışında tutulmuştur.

Rus tüccarına, balık avlaması ve satması için izin verilmemiştir. Sülük avının da Maliye Nezareti'nin idaresinde olduğu belirtilmiştir. İthal edilen şap³⁸ Osmanlı Devleti'nin koymuş olduğu kurallara uygun olarak satılacaktı. Osmanlı Devleti'ne ülke dışından tuz getirilmesi yasaklanmıştı. Memlekette tuz çıkarılan bölgelerde özel satış yerlerinin açılması ve tuzun üretildiği yerde satılması kararlaştırılmış bölge dışına çıkarılması men edilmiştir. Rus tüccarının da bu kurala uyması

şart koşulmuştur. Fakat ihraç edilen diğer ürünler gibi vergisi ödenerek Osmanlı Devleti'nde üretilen tuzun ihraç edilmesine izin verilmiştir.

Yabancı devletlerden ithal edilen enfiyenin geldiği gibi, kavanozları açılmaksızın satılması kararlaştırılmıştır. Seyyar satıcı tarafından tartılarak satılmasına da izin verilmiştir. Rus tüccarının Osmanlı mahsulü olan enfiyeyi ihraç etmek üzere satın almasına müsaade edilmiş fakat Osmanlı Devleti sınırları içerisinde satması yasaklanmıştır. Osmanlı duhanından öşür vergisi dışında ekim izni için de özel vergi alınmıştır. Rus tüccarı ihraç için duhan satın aldığıda %12 gümrük vergisi ödemesi gerekmekteydi. Öşür ve ekim izni vergisinin satıcı tarafından ödendiğini gösteren belgenin ihraç sırasında ibraz edilmesi istenmiştir. Vergilerin ödendiğini gösteren belgenin olmaması halinde tüccar tarafından tekrar ödenmesi kararlaştırılmıştır. Satın aldıkları duhanı Osmanlı Devleti sınırları içerisinde sattıklarında en imtiyazlı devletin tüccarına tanınan hak Rus tüccarına da verilmişti.

Alkollü içkilerin sadece toptan satılabileceği kabul edilmiş, Rus vatandaşları tarafından kıyye ve kadeh ile dükkân, mağaza, gemi, kayık ve sandallarda satılması yasaklanmıştır. Antlaşmaya aykırı bir şekilde ticaretin engellenmemesi istenmiştir. Osmanlı tarafından üretilen alkollü içkiler, sınır içerisinde satılırken Ruslara devlet içerisinde en imtiyazlı devlet tüccarına tanınan hakların verilmesi ve onlarla aynı oranda vergi alınması kararlaştırılmıştır³⁹.

Osmanlı Devleti'nde üretilen ipeğin gümrük vergisi öndendikten sonra ihraç edilmesine izin verilmiş gümrük bulunmayan limanlardan ülke dışına çıkarılması yasaklanmıştır. İpeğin sadece Osmanlı Devleti'nin sefaretlere bildirmiş olduğu limanlardan gemilere yüklenmesine karar verilmiştir. Belirlenen limanların sefaretlerin muvafakati olmadıkça değiştirilmemesi istenmiştir⁴⁰.

Bu antlaşmada taahhüt edilen şartlar çerçevesinde tüccara, bizzat kendisi veya milliyet farkı gözetmeksizin ortaklık kurduğu ya

33 Antlaşmanın 7. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 52, 62; *Muahadat Mecmuası*, C. IV, s. 102–103; Yuzefoviç, *Dogovori Rossii...*, s. 169.

34 Antlaşmanın 8. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 53, 62; *Muahadat Mecmuası*, C. IV, s. 103.

35 Antlaşmanın 9. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 53, 62; *Muahadat Mecmuası*, C. IV, s. 103–104.

36 Vukiyye ağırlık ölçüsü birimidir. Vakiyye, okiyye, kıyye ve okka olarak da adlandırılır. Yaklaşık 1283 grama denk gelmektedir. Garo Kürkman, *Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri*, Suna-İnan Kırac Akdeniz Araştırma Enstitüsü, Antalya 2003, s. 395.

37 Antlaşmanın 10. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 53, 62; *Muahadat Mecmuası*, C. IV, s. 104.

38 Rusya tüccarı, 3. maddede belirtilen vergiyi ödeyerek Osmanlı ürünü olan şapı satın alabilir, hatta ihraç da edebilirdi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70.

39 Antlaşmanın 11. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 53–54, 62–63; *Muahadat Mecmuası*, C. IV, s. 104–106; T. Yuzefoviç, *Dogovori Rossii...*, s. 170–171.

40 Antlaşmanın 12. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 54, 63; *Muahadat Mecmuası*, C. IV, s. 106; T. Yuzefoviç, *Dogovori Rossii...*, s. 171.

da vekil gösterdiği kişinin aracılığıyla ticaret yapmasına izin verilmiştir. Bu usul tüm Rus tüccarı ve vatandaşları için geçerli olmuştur. Fakat Rus tüccar ve vatandaşlarından kanunlara aykırı durumlara dikkat etmeleri ve usulsüz ticaret yapmamaları istenmiştir. Kanunlara uymayan tüccarın ilgili Rusya memurları tarafından cezalandırılacağı taahhüt edilmiştir⁴¹.

Antlaşmada Rus ticaret gemilerine yüklenen emtianın içeriğiyle ilgili belgenin, Osmanlı Devleti ile Rusya sefaretleri arasında müzakere edilerek kararlaştırılacağı belirtilmiştir⁴². Bu antlaşmanın içerdiği şartların Osmanlı Devleti'nin Asya, Avrupa ve Afrika'da bulunan tüm topraklarında geçerli olacağı bildirilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti, Mısır'da Rus tüccara, en imtiyazlı devletlere tanınan hakları vermeyi taahhüt etmiştir⁴³.

Eflak ve Boğdan ile imtiyaz elde eden Sırp eyaletleri de yapılan antlaşmada ele alınmıştır. Rusya'nın bahsi geçen eyaletlere getirdiği ürünün vergisinin bölge gümrüklerinde tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır. İhraç edilen ürünlerin Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerine götürüldüğünde de hiçbir vergiye tabi tutulmayacağı ifade edilmiştir⁴⁴.

Ticaret için uygulanan şartlar gereğince Rus tüccarına tanınan haklara Osmanlı Devleti de sahip olacak ve Rusya'da aynı şekilde ticaret yapabilecekti. Rusya'da ticaret için en imtiyazlı milletlere verilen haklar Osmanlı Devleti'ne de verilecekti⁴⁵.

Bu antlaşma Nisan 1856'ya kadar geçerli olacak sürenin bitiminden 6 ay önce antlaşmanın hükümlerinin aynen ya da yeniden düzenlenerek uygulanması yönünde görüşmeler yapılacaktır⁴⁶.

Osmanlı Devleti'nde Rus tüccarından alınacak vergi için düzenlenen tarifenin Ekim 1842 tarihinden itibaren 12 sene geçerli olması düşünülmüş ise de antlaşmanın müddetinin sonuna kadar uygulanması, kurallara uyulması ve sürenin bitimi ile yenilenmesi kararlaştırılmıştır. Bu arada iki taraf arasındaki antlaşma gereği yapılan ticaretten alınacak %9'luk verginin 3

%2'nin ise 2/3'ye indirilmesi kararlaştırılmıştır. Tarifede değeri belirtilmemiş ürünlerin vergisinin aynı şartlarda ödenmesi ve tüccara verilen hakların muhafaza edilmesi kabul edilmiştir⁴⁷.

Antlaşmanın imzalanmasından iki ay ya da daha kısa süre içerisinde iki devlet tarafından onaylanarak 1846 yılının Temmuz ayından başlamak üzere yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır⁴⁸. Ayrıca 30 Nisan 1846 tarihinde Rusya Sefaretine antlaşma metnine ilave olmak üzere üç tahrir gönderilerek açıklamalar yapılmıştır.

Rusya'dan gelen hububatın eskisi gibi vergiden muaf tutulmasının imparator tarafından kabul edilmesi, Osmanlı Devleti tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Fakat zamanla ortaya çıkabilecek sorunların engellenmesi amacıyla bazı önlemler alınmıştır. Rusya'dan gelen hububat (buğday, arpa, çavdar ve mısır), Osmanlı vatandaşları tarafından sirkülasyonuna kadar gümrük vergisinden muaf tutulmaktaydı. Hariciye Nezareti tarafından 20 Eylül 1842 tarihinde Rusya Sefaretine gönderilen hüküm gereğince uygulanmakta olan bu konu hiçbir şekilde Rusya ve diğer devletler tarafından emsal gösterilip vesair mahsuller için de talep edilmeyecekti. Muafiyet sadece Rusya mahsulleri için geçerli olacak Osmanlı mahsulü, bu dört ürünün, Rusya tüccarı tarafından alınıp satılmasında gümrük vergisi ödenecekti⁴⁹.

Antlaşmanın dördüncü maddesinde beyan edilen eski ve yeni vergilerin birlikte alınması fıkrası ile altıncı, onuncu, on birinci ve on ikinci maddelerinde yer alan özel şartlar kabul edilmiş ise de esnafılık ve seyyar satıcılık gibi düzenlemelerin Rusya vatandaşlarına uygulanmasının diğer dost devletlerin bu şartları kabullerine ve onların vatandaşları arasında da yaygınlaştırılmasına bağlı olduğu dile getirilmiştir. Rus vatandaşlarına Osmanlı topraklarında en imtiyazlı devlet vatandaşları gibi işlem yapılacağı ifade edilmiştir⁵⁰.

41 Antlaşmanın 13. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 54, 63; *Muahedat Mecmuası*, C. IV, s. 106–107; T. Yuzefoviç, *Dogovori Rossii...*, s. 171.

42 Antlaşmanın 14. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 55, 63; *Muahedat Mecmuası*, C. IV, s. 107; T. Yuzefoviç, *Dogovori Rossii...*, s. 171.

43 Antlaşmanın 15. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 55, 63; *Muahedat Mecmuası*, C. IV, s. 107; T. Yuzefoviç, *Dogovori Rossii...*, s. 171–172.

44 Antlaşmanın 16. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 55, 63; *Muahedat Mecmuası*, C. IV, s. 107; T. Yuzefoviç, *Dogovori Rossii...*, s. 172.

45 Antlaşmanın 17. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 55, 63–64; *Muahedat Mecmuası*, C. IV, s. 108; T. Yuzefoviç, *Dogovori Rossii...*, s. 172.

46 Antlaşmanın 18. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 55, 64; *Muahedat Mecmuası*, C. IV, s. 108; T. Yuzefoviç, *Dogovori Rossii...*, s. 172.

47 Antlaşmanın 19. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 55–56, 64; *Muahedat Mecmuası*, C. IV, s. 108–109.

48 Antlaşmanın 20. maddesi: BOA, HAT, 1644/7; BOA, A. DVN.NMH, 5/22; BOA, A. DVN.MHM, 2A/70; BOA, A. DVN.MKL, 73/6; BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 56, 64; *Muahedat Mecmuası*, C. IV, s. 109.

49 BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 56–57 (4 Ca. 1262 / 30 Nisan 1846); BOA, HR.SYS, 2920/93 (4 Ca. 1262 / 30 Nisan 1846); *Muahedat Mecmuası*, C. IV, s. 110–111.

50 BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 57 (4 Ca. 1262 / 30 Nisan 1846); BOA, HR.SYS, 2920/94 (4 Ca. 1262 / 30 Nisan 1846); BOA, A.MKT (Sadaret Mektubi Kalemi), 52/25 (25 L. 1262 /

Antlaşmanın beşinci maddesinde yer alan Rus tüccarının yerli tüccar gibi muamele görmesi konusu ele alınarak açıklamalar yapılmıştır. Rus tüccarının Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaptıkları ticarete yerli tüccar gibi amediye ve reftiye olarak %12 vergi ödemeleri kararlaştırılmıştır. Fakat bazı emtia ve eşyanın vergisi farklı olduğundan bir tarife düzenlenerek sefarete gönderildiği beyan edilmiştir⁵¹.

Rus tüccarının Osmanlı ipeğini ithal etmek için satın aldığı gümruk vergisini ödedikten sonra gemilere yükleyerek nakledilebileceği iskeleler, 30 Nisan 1846'da imzalanan *Ticaret Antlaşması* gereğince Rusya sefaretine bildirilmiştir⁵² (Tablo 1).

15 Temmuz 1846 tarihinde Rusya elçisi Viladimir Telinof, Hariciye Nezareti sahilhanesine davet edilmiş her iki devletin imzaladığı anlaşma metinleri teati edilmiştir. Anlaşma sonrası iki ülkenin memurlarına hediye ve nişanlar takdim edilmiştir. Rusya elçisi Viladimir Telinof'a padişahın tasviri ile süslü 60 bin, Alexander Hangerli'ye tuğralı 30 bin, Bogdanav'a 20 bin, üçüncü tercüman Gamazov'a 12.500 kuruş değerinde üzeri mücevherlerle işlenmiş birer kutu hediye edilmiştir. Serkatip vekili Zubovin'e ikinci, Buharin, Giriev⁵³ ile ikinci tercüman Çernyayev'e üçüncü, Perovskiy'e dördüncü, Serkatip Prens Karsakov'a⁵⁴ beşinci dereceden nişan verilmiştir⁵⁵. Ayrıca Kont Nesselrod tarafından ticaret anlaşmasının hazırlanması ve imzalanması sırasında emekleri bulunan La Pine ve Baron Jomini'nin de ödüllendirilmesi gerektiği Viladimir Telinof'a bildirilmiştir. Bunun üzerine Telinof durumu Osmanlı Devleti'ne bildirerek bahsi geçen kişilere de nişan verilmesini rica etmiştir. Yapılan müzakerelerden sonra Meclis-i Vâlâ Riyaseti ile Hariciye Nezareti, ikinci numaradan nişan-ı âli verilmesini uygun görmüş ve padişah tarafından da onaylanmıştır⁵⁶.

Rusya tarafından ise Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa'ya Aigle Blanc nişanı, Darphane-i Âmire Nazırı Tahir Beyefendi'ye imparator tasvirli mücevher kutu, Amedi-i Dîvân-ı Hümâyûn Mümtaz Efendi'ye İmparatorun cigarasıyla mücevher kutu, Dîvân-ı Hümâyûn Tercümanı Fuat Efendi ile Hariciye Müsteşarı Ali Efendi'ye Saint Stanislas nişanının sınıf-ı evveli,

Hariciye Kâtibi Tevfik, Gümrük Emini Vekili Muhtar, Beylik Kesedarı Afif ve Gümrük Sandık Emini Lutfullah Efendilere mücevher kutu, Tahir Bey'in mühürdarı ile Hariciye Nezareti mühürdarı Behçet Efendi'ye elmas yüzük takdim edilmiştir⁵⁷. Ayrıca Osmanlı Devleti memurlarına dağıtılması için Rusya imparatorunun gönderdiği 2.000 Macar altının Hariciye Nezareti tarafından teslim alındığı hazineye bildirilmiştir⁵⁸.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki barış gereğince her iki devlet vatandaşlarının ticari ilişkilerinin günden güne artması sebebiyle iki devlet arasında akdedilen ticaret antlaşmasının temmuz ayından itibaren uygulamaya konulması kararlaştırılmıştır. Hükümlerinin içeriğinin bilinmesi için de gerekli bölgelere antlaşma metinleri gönderilmiştir. Antlaşmada yer alan seyyar satıcılık ve esnafılık gibi istisnai uygulamaların ikinci bir emre kadar gizli tutularak tatbik edilmemesi diğer şartların ise hemen uygulamaya konulması istenmiştir⁵⁹.

Antlaşmanın imzalanmasından sonra Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bazı ihtilaflar meydana gelmiş ise de çözüme kavuşturulmuştur. Trabzon'daki gümrük memurlarının duhanın kıyyesi için 52 para yani %28 vergi istedikleri, antlaşmaya aykırı hareket ederek Rus tüccarının ticari metallerini alıkoydukları ve köylünün Ruslara duhan satmasını yasaklayarak ticareti engelledikleri Rus sefaretine bildirilmiştir. Rus konsolosu da durumu Bâbîâli'ye arz ederek antlaşmaya uygun hareket edilmesini istemiştir. Rus vatandaşı olup Trabzon'da duhan ticaretiyle iştigal eden tüccarın 4 Mart 1852 tarihli şikâyeti doğrultusunda Osmanlı Devleti Trabzon valisine bir emirname göndermiştir. İki devlet arasında daha önce imzalanan ticaret antlaşmalarına göre Rus tüccarın %3'ten fazla gümrük vergisi ödemeyeceği 30 Nisan 1846 ahitnamesi gereğince de %9 reftiye toplamda ise %12 alınması kararlaştırıldığından bunun dışında herhangi bir verginin alınmaması gerektiği beyan edilmiştir. Duhan gümrüğü konusunda ahitnamenin 11. Maddesinin 6. Faslında belirtilen hükmün uygulanmasını, Rus tüccarının aleyhine olan bu ihtilafların ortadan kaldırılarak tarifelere uyulması talep edilmiştir⁶⁰.

16 Ekim 1846); BOA, A.MKT, 51/39 (15 L. 1262 / 6 Ekim 1846); BOA, İ.MSM (İrade Mesâil-i Mühimme), 26/736 (2 Ş. 1262 / 26 Temmuz 1846); *Muahedat Mecmuası*, C. IV, s. 112.

51 BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 57 (4 Ca. 1262 / 30 Nisan 1846); BOA, HR.SYS, 2920/96 (4 Ca. 1262 / 30 Nisan 1846); *Muahedat Mecmuası*, C. IV, s. 111.

52 BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 58 (4 Ca. 1262 / 30 Nisan 1846); BOA, A.DVN, 64/55.

53 Osmanlı Devleti Giriev için 20 bin kuruş değerinde mücevherlerle süslü bir kutu hazırlamış olmasına rağmen Viladimir Telinof'un önerisi üzerine üçüncü dereceden nişan vermiştir. BOA, İ.MSM, 26/735 (23 B. 1262 / 17 Temmuz 1846).

54 Osmanlı Devleti tarafından Karsakov'a tuğralı 30 bin kuruşluk mücevherlerle süslü bir kutu verilmiştir. Fakat Viladimir Telinof antlaşmanın imzalanması sırasında hazır bulunmaması sebebiyle tuğrasız ve daha değersiz bir kutunun verilmesini teklif etmiş ve Osmanlı Devleti de uygun görmüştür. Verilen kutu geri alınarak yerine beşinci dereceden nişan verilmiştir. BOA, İ.MSM, 26/735 (23 B. 1262 / 17 Temmuz 1846); BOA, İ.MSM, 26/740 (24 Ş. 1262 / 17 Ağustos 1846).

55 BOA, İ.MSM, 26/734 lef 3-4 (19 B. 1262 / 13 Temmuz 1846); BOA, İ.MSM, 26/735 (23 B. 1262 / 17 Temmuz 1846); BOA, C.HR (Cevdet Hariciye), 63/3106 (Evâil Ş. 1262 / Ağustos 1846); BOA, C.HR, 103/5105 (Evâil Ş. 1262 / Ağustos 1846).

56 BOA, İ.HR (İrade Hariciye), 36/1634 (24 B. 1262 / 18 Temmuz 1846).

57 BOA, İ.MSM, 26/734 lef 1-2 (19 B. 1262 / 13 Temmuz 1846); BOA, İ.MSM, 26/737 (2 Ş. 1262 / 26 Temmuz 1846).

58 BOA, A. DVNSNMH.d, 12/38, s. 58 (4 Ca. 1262 / 30 Nisan 1846); BOA, HR.SYS, 2920/95 (30 Nisan 1846).

59 BOA, A.MKT, 53/16 (5 Za. 1265 / 25 Ekim 1846); BOA, A.MKT, 52/25 (25 L. 1262 / 16 Ekim 1846); BOA, A.MKT, 51/39 (15 L. 1262 / 6 Ekim 1846); BOA, İ.MSM, 26/736 (2 Ş. 1262 / 26 Temmuz 1846).

60 BOA, HR.SYS, 1949/18 (Ca. 1268 / Şubat-Mart 1852).

Tablo 1. Osmanlı ipeğinin Rusya'ya ithal edileceği limanlar

İpeğin üretim yeri	İhraç edilecek iskele
Hüdavendigar, Saruhan, Karesi, Karacaili	İzmir'e götürülecek ise hiçbir iskeleye uğramaksızın direk nakledilecekti. İstanbul'a Mihaliç, Mudanya, Gemlik Karamürsel, İzmit, Erdek, Bandırma iskeleleri vasıtasıyla gönderilecekti.
Aydın, Sığla, Menteşe	Sadece İzmir iskelesine
Halep, Sayda, Şam ve civarında üretilen	Akka, Beyrut, Trablusşam, Lazkiye İskenderun iskelelerine
Kıbrıs	Tuzla
Amasya ve civarı	Samsun, İzmit iskeleleri vasıtasıyla İstanbul'a doğrudan, Rusya'ya gönderilecek ise Trabzon, Samsun ve Sinop gümrüklerine
Tırnova ve Edirne civarı	Karayolu veya Tekfurdağı, Enez limanlarından İstanbul'a, İzmir'e gönderilecek ise Enez iskelesine, doğrudan Rusya'ya ihraç edilecekse; Varna veya Nemçe iskelesi yolu ile gidecekse Rusçuk, Vidin gibi başlıca gümrük olan iskelelere gönderilecekti.
Yanya, Selanik, Tırhale	Golos, Selanik ve Kavala'ya nakledilerek bu iskelelerin gümrüklerinden geçirilecekti.

Yapılan ticaret anlaşmalarında yabancı tüccarın kendi memleketinden ya da başka bir devletten aldığı ürünü Osmanlı Devleti'ne getirdikleri eşyanın vergileri, geldikleri gümrükte, Osmanlı Devleti'nden alıp götürdükleri eşyanın gümrük vergisinin ise çıkış gümrüklerinde alınması gerektiği belirtilmiştir. Rusya ile 1846 senesinde imzalanan ve süresi 1853'te bitecek olan ticaret anlaşmasında dahi gümrük vergilerinin belirtilen şekilde alınması kararlaştırılmıştır. Anlaşma gereğince Rus tüccarının Trabzon yoluyla İstanbul'a naklettikleri eşyanın gümrük vergisi İstanbul'da alınmaktaydı. Trabzon ve çevresinde bulunan gümrüklerin idari şartlarında düzenlemeler yapıldıktan sonra gemiye yüklenen eşyanın gümrük vergisinin Trabzon iskelesinde alınması kararlaştırılmıştır⁶¹. Yapılan iyileştirmeler sonrasında bazı karışıklıkların yaşandığı da görülmüştür. Örneğin Rus tüccarından Nikola'nın Trabzon yolu ile İstanbul'a gönderdiği emtianın gümrük vergisi Trabzon'da alınmış olmasına rağmen İstanbul'da da istenilmiştir. Durum Trabzon valisine sorulduktan sonra problem giderilmiştir⁶².

Antlaşmanın 6. Maddesinde Rus tüccarının Osmanlı Devleti'nin gedikli ve gediksiz esnafı gibi seyyar satıcılık yapmasına izin verilmemiştir. Fakat Rus tüccarının bu konuya riayet etmediği görülmüştür. Örneğin Erzurum ve Kars'da Rus vatandaşlarından birçoğunun esnaflık yaptığı tespit edilmiş bölge valisi Hamdi Paşa'dan önlem alması istenmiştir⁶³.

Antlaşmada savaş edevatının, top, barut, kurşun ve ateşli silahların ticareti yasaklanmış sadece bir insanın av için kullanabileceği en fazla 5 vukıyyelik saçma ve gerekli

miktarda barutun satılmasına izin verilmişti. Yasak mamullerin taşınmaması için Osmanlı Devleti gerekli önlemleri almış gümrüklerde vergisi alınan eşyalara dikkat edilmesi, taşınması ve satımı yasak olan eşyalara da el konularak gemilere yüklenilmemesi için emirler yayınlamıştır. Örneğin İzmir'de yaşayan Rus tüccarı İzmir gümrüğünde vergisini ödeyerek Midilli'de satmak üzere 100 varil barutu gemiye yüklemiş fakat Ayvalık'a götürmüştür. Barut limanda kabul edilmemiş Tophane müşiri haberdar edilmiş ve barut Midilli'ye götürülüp el konularak cephaneliğe yerleştirilmiştir. Sonra da barutun satımının ve memlekete girişinin yasak olduğu ve bunun herkes tarafından bilindiği açıklanmıştır⁶⁴.

Karadeniz'in Anadolu sahilinden Rusya'ya ticaret için giden Osmanlı kayıklarının yasak bölgelere girmemeleri ve harp mühimmatı gibi yasak eşya taşımamaları için memurlara talimat gönderilerek hassasiyet gösterilmesi istenmiştir. Buna rağmen kanunlara aykırı olarak küçük çaptaki kayıkların Çerkezlerle top ve mühimmat taşıdıkları tespit edilmiştir. Liman idaresinden kayıkların içini kontrol ettirmesi, harp mühimmatı bulunduğu takdirde kayıklara el konularak kaptanlarının cezalandırılması istenmiştir. Osmanlı Devleti vatandaşlarının antlaşma hükümlerine riayet etmesi için memurlar uyarılmış aksi durumda kendilerinin sorumlu tutulacağı Trabzon ve Kastamonu valilerine bildirilmiştir⁶⁵.

Zahire yükü ile Karadeniz'den geçerek Akdeniz'e gidecek olan Rus tüccar gemilerine, gerek yüklü gerekse güzergâh üzerindeki limanlardan yük alacak olsun gideceği mesafe uzak olmadığından, yolculuk için uzun süreye ihtiyaç

61 BOA, C.HR, 9/447 (17 Z. 1274 / 29 Temmuz 1858).

62 BOA, HR.MKT (Hariciye Mektubi Kalemi), 311/56 (4 R. 1276 / 31 Ekim 1859).

63 BOA, HR.MKT, 28/9 (15 L. 1265 / 3 Eylül 1849).

64 BOA, A.MKT.MHM (Sadaret Mühimme Kalemi), 13/99 (14 B. 1265 / 5 Haziran 1849).

65 BOA, A.MKT, 62/22 (19 M. 1263 / 7 Ocak 1847); BOA, HR.MKT, 15/82 (19 M. 1263 / 7 Ocak 1847); BOA, HR.MKT, 16/69 lef 1 (2 S. 1263 / 20 Ocak 1847); BOA, İ.HR, 38/1789 (24 M. 1263 / 12 Ocak 1847).

duyulmadığından, İstanbul Boğazı'ndan girişi ile Çanakkale Boğazı'ndan çıkışı için 15 günlük bir süre tanınmıştı. Kırım Savaşı sebebiyle 15 günlük sürenin bitiminden sonra zorunlu sebeplerden dolayı bölgede kalan Rus tüccar gemilerine 45 gün süre verilmesi kararlaştırılmıştır. Avrupa ve Afrika taraflarından gelen ve okyanuslarda bulunan dost devlet tüccarının ticari eşyalarıyla yüklü Rus tüccar gemilerinin Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Karadeniz'e girmeleri için 24 Kasım 1853'ten itibaren 3 aylık sürenin yeterli olacağı beyan edilmiştir. Tüccar gemilerinin iki boğazın muhafızları tarafından korunacağı ve bu süre içerisinde Rus bayrağı ile seyahat edecek tüccar gemilerine müdahale edilmemesi için Osmanlı Devleti savaş gemileri komutanlarına gerekli talimatlar verileceği dile getirilmiştir. 3 aylık sürenin bitimine kadar tüccar gemilerine gümrük tarafından dahi müdahalede bulunulmayarak mevcut kanunlara göre işlem yapılması istenmiştir⁶⁶.

Kırım Savaşı sebebiyle Osmanlı Devleti ve Rusya arasındaki resmi ilişkiler kesilmiş olmasına rağmen irade çıkarılarak Osmanlı Devleti memurlarına Rus tüccar ve vatandaşlarına iyi davranılmasına dair talimatlar verilmiş işlerinin kolaylaştırılması ve haklarına riayet edilerek hürmet gösterilmesi, Rus konsolos ve memurlarına layıkıyla davranılması şikâyetine sebep olacak davranışlarda bulunulmaması talep edilmiştir⁶⁷.

Kırım Savaşı başladıktan sonra Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunan Rus tüccar ve vatandaşlarının, işlerinin 6 ay boyunca Avusturya memurları tarafından yürütülmesi, kanunlara uymayanların süre bitimine bakılmaksızın bulundukları bölgelerden çıkarılması kararlaştırılmıştır⁶⁸.

Sonuç

Osmanlı-Rus ticari ilişkileri, 18. yüzyıldan itibaren imzalanan antlaşmalarla giderek kurumsallaşmış ve Karadeniz'in uluslararası ticarete açılmasıyla birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. 1720 Antlaşması ile başlayan süreç, 1739 *Belgrad*, 1774 *Küçük Kaynarca* ve 1783 antlaşmalarıyla Rus tüccarına önemli imtiyazlar sağlamış, 1846 ticaret antlaşmaları ile bu ayrıcalıklar pekiştirilmiştir. 1846 *Osmanlı-Rus Ticaret Antlaşması*, yalnızca iki devlet arasında imzalanmış bir ticari düzenleme olmaktan öte, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda Avrupa ile bütünleşen ekonomik yapısının tipik bir göstergesi olmuştur. Özellikle 19. yüzyılda sanayi devriminin yarattığı yeni ekonomik dinamikler ve 1838 *Balta Limanı Anlaşması*'nin getirdiği serbest ticaret düzeni, Osmanlı pazarının yabancı devletlerin çıkarları doğrultusunda şekillenmesine yol açmıştır. Osmanlı Devleti'nin 1838 *Balta Limanı Anlaşması* ile başladığı serbest ticaret rejimine 1846'da Rusya da dâhil edilmiş böylece

Osmanlı ekonomisi yabancı devletlerin çıkarları doğrultusunda yeniden şekillendirilmiştir. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin geleneksel iktisadi düzeninin çözülme sürecinde, hem siyasi hem de ekonomik bağımlılığın derinleşmesine işaret etmektedir.

Antlaşma, görünürde ticari dengeyi gözetiyor gibi görünse de gerçekte yerli sanayinin zayıflamasına ve yabancı malların Osmanlı pazarında hâkimiyet kurmasına hizmet etmiştir. Ayrıca, Rusya'nın Osmanlı topraklarında Avrupalı devletlerle rekabet edebilecek düzeyde imtiyazlar elde etmesi, iki devlet arasındaki ilişkilerin sadece ekonomik değil, aynı zamanda siyasi ve diplomatik boyutunu da etkilemiştir. Osmanlı-Rus ticaret antlaşmaları, bir yandan iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamış; diğer yandan Osmanlı Devleti'nin geleneksel ekonomik yapısını sarsarak, Batı karşısındaki bağımlılığını artıran sürecin bir parçası olmuştur. Antlaşma ile Rus tüccarına İngiltere ve Fransa ile eşit haklar tanınması, Osmanlı Devleti'nin denge politikası çerçevesinde Avrupa güçleri arasındaki rekabeti gözettiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Osmanlı, Rusya'yı dışlamamakla birlikte onu İngiltere karşısında ikincil konuma da indirgememiştir.

İç gümrüklerin kaldırılması, düşük oranlı vergiler (%3 reftiye, %9 amediye) ve ithalat-ihracat kolaylıkları, kısa vadede ticari hacmi artırsa da uzun vadede Osmanlı iç piyasasını yabancı mallara açık hale getirmiştir. Özellikle sanayi ürünlerinde Rusya'nın rekabet avantajı, yerli üretim üzerinde yıkıcı etki yaratmış ve Osmanlı sanayisinin çöküşünü hızlandırmıştır. Antlaşma, Rusya'nın Osmanlı üzerindeki nüfuzunu yalnızca ekonomik düzlemde değil, diplomatik düzeyde de güçlendirmiştir. Osmanlı'nın imtiyaz dağıtımında Rusya'yı en ayrıcalıklı devletler grubuna dâhil etmesi, Rusya'nın Karadeniz ve Doğu Akdeniz'deki stratejik çıkarlarını pekiştirmiştir. Buna rağmen, Osmanlı Devleti'nin aynı dönemde İngiltere ve Fransa ile de benzer anlaşmalar yapmış olması, devletin büyük güçler arasında manevra alanı yaratma çabasını göstermektedir.

1846 Osmanlı-Rus Ticaret Antlaşması, Osmanlı iktisat tarihi için yalnızca bir ticari belge değil, aynı zamanda küresel kapitalist sistem karşısında Osmanlı'nın bağımlı konumunu kurumsallaştıran bir dönemeç olarak değerlendirilmelidir. Antlaşma, Osmanlı-Rus ilişkilerinde iktisadi yakınlaşmayı sağlamakla birlikte, Osmanlı ekonomisinin Batı merkezli dünya ticaret düzenine entegrasyonunu ve bu süreçte yerli üretimin zayıflamasını hızlandırmıştır. Bu yönüyle, 19. yüzyıl Osmanlı dış ticaret politikalarının hem ekonomik bağımsızlık hem de siyasi egemenlik açısından yarattığı kırılma noktaları gözler önüne sermektedir.

66 BOA, A.MKT.NZD (Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı), 104/58 (10 Ra. 1270 / 11 Aralık 1853); BOA, İ.HR, 105/5138 (5 R. 1270/5 Ocak 1854).

67 BOA, A.MKT.UM (Sadaret Umum Vilayet Evrakı), 136/29 (17 Ş. 1269 / 26 Mayıs 1853).

68 BOA, A.MKT.UM, 149/47 (17 Ra. 1270 / 18 Aralık 1853).

1838 ve takip eden yıllarda Avrupa Devletleri ve Rusya ile imzalanan ticaret antlaşmaları 1861-1862 yıllarında yapılan Kanlıca Ticaret Muahedeleri ile daha da geliştirilmiştir⁶⁹. Böylece Osmanlı Devleti'nin geleneksel yapısı bozulmuş ve Osmanlı Devleti yabancı devletlere daha fazla bağımlı hale gelmiştir.

Etik Beyan

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir

Etik Kurul Onayı

Çalışma, etik kurul onayı gerektirmediği için etik kurul onayı alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Yazar(lar) herhangi bir çıkar çatışması bildirmemektedir.

Finansal Destek

Bu araştırma için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)⁷⁰
Cevdet Hariciye (C. HR)
Hariciye Nezâreti Siyasî (HR. SYS)
Hatt-ı Hümayûn (HAT)
Hariciye Mektubi Kalemî (HR. MKT)
İrade Hariciye (İ. HR)
İrade Mesâil-i Mühimme (İ. MSM)
Sadaret Divân-ı Hümayûn Mühimme Kalemî (A. DVN. MHM)
Sadaret Mektubi Kalemî (A. MKT)
Sadaret Mukavelenâmeler (A. DVN. MKL)
Sadaret Mühimme Kalemî (A. MKT. MHM)
Sadaret Name-i Hümayûn Defterleri (A. DVNSNMH.d)
Sadaret Name-i Hümayûn Evrakı (A. DVN. NMH)
Sadaret Name-i Hümayûn Kalemî (A. DVN. NMH)
Sadaret Nezaret ve Devâir Evrakı (A. MKT. NZD)
Sadaret Umum Vilâyet Evrakı (A. MKT. UM)

Kaynaklar

Aksan, V. H. (2010). *Kuşatılmış bir imparatorluk: Osmanlı harpleri 1700–1870* (G. Ç. Güven, Çev.). İş Bankası Yayınları.
Ayverdi, S. (2004). *Türk–Rus münasebetleri ve muharebeleri*. Kubbealtı Neşriyatı.

Barkley, H. C. (1876). *Between the Danube and Black Sea or five years in Bulgaria*. London.

Beydilli, K. (1998). Hünkâr İskeleyi Antlaşması. *DİA*, 488–490.

Bostan, İ. (1995). Rusya'nın Karadeniz'de ticarete başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu. *Belleten*, 225, 353–394.

Engin, H. (2024). *Teşkilat, tahkimat ve mâlî yapıyla Osmanlılarda serhaddin savunması*. Kitabevi Yayınları.

Karal, E. Z. (1983). *Osmanlı tarihi: Nizam-ı Cedit ve Tanzimat devirleri (1789–1856)* (C. 5). TTK Yayınları.

Kireev, N. G. (1999). XVIII. yüzyıl ortalarında Karadeniz'de Rus–Türk ticaret ilişkilerinin kurulması. *İçinde Türk–Rus ilişkilerinde 500 yıl 1491–1992* (s. 115–120). TTK Yayınları.

Köse, O. (2006). *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*. TTK Yayınları.

Kurat, A. N. (2014). *Rusya tarihi: Başlangıçtan 1917'ye kadar*. TTK Yayınları.

Kurdakul, N. (1981). *Osmanlı Devleti'nde ticaret antlaşmaları ve kapitülasyonlar*. Döler Neşriyat.

Kurmuş, O. (1982). *Emperyalizmin Türkiye'ye girişi*. Savaş Yayınları.

Kurtaran, U. (2014). *Sultan I. Mahmud dönemi*. Atuf Yayınları.

Kurtaran, U. (2014). Sultan I. Mahmud'un Rusya'ya verdiği 1739 tarihli âhidnamenin diplomatik açıdan tahlili. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 29(1), 213–232.

Kürkman, G. (2003). *Anadolu ağırlık ve ölçüleri*. Suna–İnan Kırâç Akdeniz Araştırma Enstitüsü.

Kütükoğlu, M. S. (1992). Baltalimanı Muahedesi. *DİA*, 5, 38–40.

Muahadat Mecmuası, C. III. (1297). Ceride-i Askeriye Matbaası.

Muahadat Mecmuası, C. IV. (1298). Ceride-i Askeriye Matbaası.

Nekrasov, M. (1999). XVI. yüzyılda Rus–Osmanlı ekonomik ilişkileri. *İçinde Türk–Rus ilişkilerinde 500 yıl 1491–1992* (s. 91–96). TTK Yayınları.

Pakalın, Z. (1983). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü* (C. 3). Millî Eğitim Basımevi.

Platonov, S. F. (2006). *Kurs russkoy istoriya*. Veçe Yayınları.

Riasanovsky, N. V., & Steinberg, M. D. (2016). *Rusya tarihi: Başlangıçtan günümüze* (F. Dereli, Çev.). İnkılap Yayınevi.

Sorel, A. (2016). *On sekizinci asırda mesele-i Şarkıyye ve Kaynarca muâhedesi* (Y. Ziya, Çev.). İdeal Kültür Yayıncılık.

Yazıcı, S. (2019). Osmanlı Devleti (1699–1923). *İçinde M. B. Çelik (Ed.), Türk tarihi ve kültürü* (s. 177–209). Nobel Yayıncılık.

Yılmaz, Ö. (2009). Karadeniz'in uluslararası ticarete açılması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(7), 359–382.

Yuzefoviç, T. (2005). *Dogovori Rossii s vostokom: Politicheskie i torgovyie*. GPIB Yayınları.

69 Necdet Kurdakul, “Ticaret Antlaşmaları”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul 1985, s. 666–667.

70 Belge numaraları dipnotlarda belirtilmiştir.

DOI: 10.26468/trakyasobed.1699299

Trakya University Journal of Social Sciences, 27(2), 332–343, 2025

Modern Türk Mutfak Kültürünün Temelleri: Selçuklularda Et Yemekleri

The Foundations of Modern Turkish Culinary Culture: Meat Dishes in the Seljuk Era

Arş. Gör. Süleyman Can Sümerkan^{1*}, Prof. Dr. Serkan Şengül², Prof. Dr. Mehmet Sarışık²¹Haliç Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, İstanbul, Türkiye²Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dalı, Sakarya, Türkiye

ÖZ

Selçuklular dönemi, modern Türk mutfak kültürünün şekillenmesinde önemli bir yere sahip olmasına rağmen, literatürde konuyla ilgili yeterli sayıda araştırma bulunmamaktadır. Bu doğrultuda ele alınan bu çalışmada, Selçuklu mutfağında et yemeklerinin kültürel, toplumsal ve tarihsel boyutlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşabilmek için konuyla ilgili yapılmış olan mevcut çalışmalar sistematik bir şekilde değerlendirilmiş, elde edilen veriler analiz edilerek yorumlanmış ve sentezlenmiştir. Selçuklu toplumunda hayvancılık, et üretimi ve tüketimi önemli bir yer tutmuş, saray mutfaklarında et yemeklerine büyük bir özen gösterilmiştir. Özellikle koyun, keçi, kuzu ve av hayvanlarının eti, günlük yemeklerde ve özel günlerde sıkça kullanılmıştır. Türk mutfağının köklerini oluşturan Selçuklu mutfağı, özellikle et yemekleriyle dönemin sosyal yapısı ve yemek kültürü arasında önemli bir bağ kurmuştur. Çalışma, et yemeklerinin tüketim biçimlerinden kullanılan pişirme yöntemlerine, bu yemeklerin sosyal statü ve ritüellerle ilişkisine kadar geniş bir yelpazede ele alınmıştır. Ayrıca, unutulmaya yüz tutmuş geleneksel yemek uygulamalarının yeniden hatırlanarak, kültürel belleğin canlandırılmasına katkıda bulunmak da çalışmanın bir diğer hedefidir. Bulgular, Selçuklu mutfağının Türk mutfak kültürünün temel taşlarından biri olduğunu ve günümüz alışkanlıklarını hâlâ etkilediğini göstermektedir. Çalışma, bu mirasın modern gastronomi araştırmaları ve gastronomi turizmi açısından değerlendirilebilecek bir kaynak niteliği taşıdığını; geleneksel yemek uygulamalarının yeniden canlandırılmasının ise kültürel belleğin korunmasına katkı sağlayabileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Selçuklu mutfağı, et yemekleri, kültür

ABSTRACT

Although the Seljuk period occupies an important place in the formation of modern Turkish culinary culture, the existing literature on this subject is limited. Accordingly, this study aims to examine the cultural, social, and historical dimensions of meat dishes in Seljuk cuisine. To achieve this objective, the relevant studies were systematically reviewed, and the data obtained were analyzed, interpreted, and synthesized.



***Sorumlu Yazar/Corresponding Author:** Arş. Gör. Süleyman Can Sümerkan

E-posta: suleymancansumerkan@halic.edu.tr

ORCID: 0000-0003-2807-7619

Geliş Tarihi/Received: 14.05.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 07.10.2025

Epub: 10.11.2025

Yayınlanma Tarihi/Publication Date: 26.12.2025

Atıf/To cite this article: Sümerkan, S. C., Şengül, S., & Sarışık, M. (2025). The foundations of modern Turkish culinary culture: Meat dishes in the Seljuk era. *Trakya University Journal of Social Sciences*, 27(2), 332–343.



©Telif Hakkı 2025 Yazar. Trakya Üniversitesi adına Galenos Yayınevi tarafından yayımlanmaktadır. Creative Commons Atıf (CC BY) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmaktadır. Copyright© 2025 The Author. Published by Galenos Publishing House on behalf of Trakya University. Licensed under a Creative Commons Attribution (CC BY) 4.0 International License.

ABSTRACT

In Seljuk society, animal husbandry, meat production, and consumption held a central role, with palace kitchens in particular showing great attention to meat dishes. The meat of sheep, goats, lambs, and game animals was frequently consumed in both daily meals and special occasions. As the foundation of Turkish cuisine, Seljuk culinary culture established a strong link between the social structure of the period and its food traditions, especially through meat-based dishes. The study explores a wide spectrum ranging from consumption practices and cooking methods to the association of these dishes with social status and rituals. Another objective of this research is to contribute to the revitalization of cultural memory by recalling traditional culinary practices that are on the verge of being forgotten. The findings demonstrate that Seljuk cuisine constitutes one of the cornerstones of Turkish culinary culture and continues to influence contemporary dietary practices. Furthermore, this heritage is shown to provide a valuable resource for modern gastronomy research and gastronomic tourism, while the revival of traditional foodways may support the preservation of cultural memory.

Keywords: Seljuk cuisine, meat dishes, culture

EXTENDED ABSTRACT

This study aims to reveal the cultural, social, and historical position of meat dishes within Seljuk society. The Seljuk era holds a pivotal role in the formation of Turkish culinary culture, with meat consumption being a significant indicator of social structure, dietary habits, and ritual practices. The research focuses on understanding the place of meat dishes beyond basic nourishment, addressing them as elements reflecting status, belief systems, and collective memory within the Seljuk culinary tradition. The importance of this study lies in its contribution to filling a gap in existing literature where general characteristics of Seljuk cuisine have been emphasized, but a comprehensive and focused exploration on meat culture remains limited. By concentrating specifically on livestock activities, meat consumption patterns, cooking methods, and their socio-cultural connotations, this work provides a detailed examination that sheds light on the deeper layers of Turkish food history. A qualitative research methodology was adopted in this study. A broad literature review was conducted, encompassing historical, gastronomical, and cultural sources pertaining to the Seljuk period. Systematic analysis of these sources was performed using content analysis techniques. Data obtained from written texts, archival documents, travelogues, and culinary manuscripts were interpreted and synthesized within the theoretical framework established by previous research. The study follows a descriptive research design, structured to offer a multi-dimensional view on the subject matter. In the Seljuk period, animal husbandry was one of the main economic and cultural activities, directly influencing culinary practices. Sheep, goats, lambs, and game animals formed the primary meat sources, with their products being utilized extensively across different segments of society. Notably, palace kitchens displayed a particular care for the preparation of meat dishes, while similar traditions were also observed among the public. Historical records indicate that significant quantities of sheep were slaughtered daily to meet palace demands, and special occasions were marked by large-scale feasts involving the sacrifice of cattle and sheep. The Seljuk culinary tradition developed a variety of techniques for meat preparation and preservation. Dishes such as kebabs (biryān), stews (yahni), roasted meats, and dried meat products (pastrami) were prevalent. Meat was not only consumed fresh but also preserved through methods such as roasting in fat and air-drying, ensuring food safety during harsh winters. Techniques such as burying cooked meat in earthen pots covered with melted fat exemplified the culinary ingenuity of the era. Such practices reflect a continuity from nomadic Turkic traditions, adapted to the Anatolian environment. Particular attention was given to the diversity of meat dishes in the Seljuk culinary repertoire. The research identified examples such as lamb tandır, stuffed and roasted poultry, grilled quail, and various forms of stewed dishes that incorporated legumes and vegetables. Game meats like partridge, quail, and deer were also integral, especially in palace banquets and hunting feasts, indicating the symbolic value attributed to such foods in courtly culture. The role of meat in religious, charitable, and ritualistic contexts was also examined. Foundations (waqfs) often stipulated the obligatory preparation of meat dishes, such as stews or roasted lamb, to be distributed to dervishes, travelers, and the poor.

Tekke and zawiya institutions incorporated meat-based meals as part of their daily operations, emphasizing the social and religious significance of meat consumption. In addition, the study explored how Seljuk meat dishes were integrated into broader culinary narratives. Textual sources such as *Divân-ı Kebîr* and *Mesnevî* by Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, the chronicles of Ibn Bibi, and the travel accounts of Ibn Battuta provide references to meat dishes like tirit, keşkek (herise), and kebabs. These records not only describe the foods themselves but also highlight their cultural meanings, indicating that food was a medium of social interaction, hospitality, and spiritual symbolism. Keşkek (herise), combining wheat and meat, emerged as a particularly symbolic dish, embodying notions of unity and humility, especially within Sufi circles. Tirit, a dish utilizing leftover bread

EXTENDED ABSTRACT

and meat broth, illustrates the principle of avoiding wastefulness and demonstrates the ingenuity embedded in Seljuk culinary practices. Similarly, yahni dishes, enriched with legumes and aromatics, showcased a balance between simplicity and richness that characterized much of the period's cuisine. Beyond livestock-based foods, the study revealed that fish also occupied a notable place in Seljuk diets, especially in regions with access to freshwater sources like Lake Beyşehir and Lake Van.

Archaeological findings, manuscript illustrations, and travelers' notes confirm that fish dishes complemented the predominantly meat-based menus of the period. The findings underline that meat, in Seljuk culture, transcended mere dietary function and acted as a social marker, a ritual object, and a means of establishing communal bonds. Furthermore, the culinary traditions established during the Seljuk period served as a foundational layer for later Ottoman and contemporary Turkish cuisine. Dishes such as kebabs, pastırma, and tirit have maintained their cultural relevance, illustrating the enduring legacy of Seljuk gastronomic practices. In conclusion, this study highlights the complexity and richness of Seljuk culinary culture, particularly in relation to meat consumption. By systematically examining the socio-economic, religious, and cultural dimensions of meat dishes, the research contributes to a deeper understanding of how food practices shaped and reflected Seljuk society. The revitalization of traditional food practices, inspired by the findings of this research, offers valuable opportunities for cultural heritage preservation and gastronomic tourism development. Future research could build upon this work by engaging in experimental archaeology, recipe reconstructions, and comparative culinary studies to further illuminate the intricate relationship between food, culture, and identity in medieval Anatolia.

Giriş

Selçuklu hükümdarı Alp Arslan'ın (1063–1072) 1071 Malazgirt Zaferi, Bizans ordusunun yenilgiye uğratılmasıyla sonuçlanmış; bu gelişme Anadolu'nun fetihlere ve kalıcı yerleşimlere açılmasını sağlayarak bölgenin Türkleşme ve İslamlaşma sürecini başlatmıştır (Kartal, 2008, s. 95). Selçukluların İslam dünyasında hâkimiyet kurmasıyla birlikte, İslam coğrafyasının siyasi ve kültürel liderliği Araplardan Türklere intikal etmiştir (Birekul, 2008, s. 87). Selçuklu hâkimiyeti altındaki coğrafyalarda üç semavi dine mensup topluluklar birlikte yaşamış, imparatorluk genelinde Müslüman nüfus çoğunluğu oluşturmakla birlikte bazı bölgelerde gayrimüslimler de kayda değer bir demografik yoğunluğa sahip olmuştur. Anadolu'nun tamamen Türklerin egemenliği altına girmesinin ardından, Türk boyları ve toplulukları, Orta Asya bozkır kültüründen miras kalan geleneklerini Anadolu'nun yerleşik yaşam biçimiyle harmanlayarak yeni toplumsal düzen ve ilkeleri zaman içerisinde benimsemişlerdir (Caferoğlu, 1972, s. 3).

Toplumların yemek ve beslenme alışkanlıkları, içinde bulundukları doğal çevrenin sunduğu olanaklarla orantılı bir şekilde şekillenmekte ve zamanla bir kültür unsuru olarak yerleşmektedir. Türklerin yemek kültürü ve beslenme alışkanlıkları da büyük ölçüde yaşadıkları coğrafyanın koşullarıyla yakından ilişkilidir (Güldemir, 2014, s. 346). Türklerin yeme-içme alışkanlıkları ve yemek kültürleri, tarihsel süreç boyunca yaşam biçimleri, bulundukları coğrafi koşullar ve etkileşimde bulundukları medeniyetler tarafından şekillenmiştir (Kızıldemir vd., 2014, s. 191). Anadolu Selçuklu Devleti'nden önce, merkezini İran coğrafyasına kuran Büyük Selçuklu Devleti (1040–1157), siyasi ve kültürel açıdan

geniş bir etki alanı yaratmıştır. Bu dönemde İslam kültürüyle etkileşim, Türk kültür ve medeniyetinde sosyal, ekonomik ve kültürel dönüşümlere yol açmış; ortaya çıkan İran–Türk–İslâm sentezi mutfak kültürüne de yansımıştır (Özcan, 2007, s. 5). Türk mutfağı, tarih boyunca farklı evrelerden geçerek gelişmiş ve bu dönüşüm süreci sonunda günümüzde dünyanın önde gelen mutfaklarından biri olmuştur (Seçim, 2018, s. 2). Bu gelişim sürecinde Selçuklular, mutfağın zenginleşmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Selçuklular, Anadolu'da yerleşik hayata geçtikten sonra, bölgenin uygun iklim koşulları ve verimli toprakları sayesinde tarımsal faaliyetlerden daha fazla faydalanma yolunu seçmişlerdir. Bu durum, Selçuklu yemek kültüründe tarım ürünlerinin daha yoğun kullanılmasına ve yiyecek çeşitliliğinin artmasına olanak sağlamıştır (Demirgöl, 2018, s. 110). Selçuklu mutfak kültürü hem sahip olduğu geleneksel unsurlar hem de yerleştikleri Anadolu'nun sunduğu olanakları İslam inancıyla harmanlayarak büyük bir çeşitlilik ve zenginlik kazanmıştır (Girgin vd., 2017, s. 221). Selçuklu Döneminde, yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte hayvancılık faaliyetleri önemli ölçüde yaygınlaşmış, göçebe yaşam tarzında oransal olarak daha baskın olan hayvansal gıdaların yanı sıra halihazırda var olan üretim ve tüketim daha da artmış, bitkisel gıdaların kullanımı da yaygınlaşmıştır. Bu durum et üretiminin ve çeşitliliğin gelişmesine, böylece Türk mutfağında et yemeklerinin vazgeçilmez bir yer edinmesine zemin hazırlamıştır. Hayvan yetiştiriciliğinin gelişmesiyle, et yemekleri sadece beslenme ihtiyacını karşılamakla kalmamış, aynı zamanda toplumsal statü, kültürel ritüeller ve saray mutfağındaki zenginliklerin bir göstergesi haline gelmiştir. Literatürde Selçuklu mutfağına ilişkin çeşitli çalışmalar bulunmakla birlikte, bu çalışmalar çoğunlukla mutfağın genel

özellikleriyle sınırlı kalmıştır. Ancak Selçuklu dönemindeki et kültürü gibi spesifik bir konuya odaklanan kapsamlı bir çalışmanın eksikliği, bu derlemenin özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

Selçuklularda Hayvancılık ve Et Tüketimi

Anadolu Selçukluları'nda, diğer Türk boylarında olduğu gibi hayvancılık önemli bir yere sahipti, bu nedenle hayvansal ürünler dönemin mutfağının temel unsurlarından birini oluşturuyordu. Neredeyse her obada, gelir durumuna bağlı olarak belirli sayıda keçi ve koyun sürüleri beslenmekteydi (Candar, 2019, s. 73). Selçuklu sultanlarının, yıkıma uğramış bölgeleri yeniden canlandırmak için hayvancılığı teşvik ettikleri ve bu alana büyük önem verdikleri bilinmektedir. Sultan I. Alâeddîn Keykubad döneminde Ahlat ve çevresi, Moğol saldırıları sonucu harap olmuşken, bölgeye gönderilen yetkililer aracılığıyla çiftçilere tohum ve hayvan dağıtılarak tarım ve hayvancılıkla uğraşmaları sağlanmıştır (Merçil, 2000, s. 47). Benzer şekilde, Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Menderes havzasında elde edilen esirleri Akşehir'e yerleştirip onlara hayvan ve tohum vererek, vergi muafiyeti tanımış ve ziraat ile hayvancılığı teşvik etmiştir (Bezer Öğü, 2012, s. 82). Selçuklu sultanlarının çeşitli amaçlarla devlet adamlarına, meliklere, emirlere, şairlere ve muhtaç kimselere verdikleri hediyeler arasında hayvanlar önemli bir yer tutmaktaydı (Çalışkan, 2018). Türkler, hayvan adlarını boy ve devlet isimlerinde kullanmış; Ak Koyunlu, Kara Koyunlu, Kara Keçili ve Sarı Keçili gibi örnekler bu geleneği yansıtmaktadır (Şahin, 2008, s. 40). Bu dönemin mutfağında, av hayvanları da önemli besin kaynakları arasında yer almaktaydı. Avlanan hayvanlar ise İslam dininin etini yemeye izin verdiği keklük, bıldırcın, geyik ve ceylan gibi türlerden oluşmaktaydı (Közleme, 2012, s. 173). Selçuklu Anadolu'sunda yazılmış olan menkıbeler, kahramanların maceraları sırasında avlandıkları ve avladıkları hayvanları yediklerini tasvir etmektedir. Battalnâme'de beylerin geyiklerden kebab yapıp yedikleri anlatılır. Saltıknâme'de ise Seyyid, gazileriyle birlikte Kaf Dağı'na benzer bir yere gider ve burada avlanır. Zararlı hayvanları öldürürken, yenilebilecek hayvanları yemekteirler (Salman, 2022, s. 84). Sultanlar ve emirler sofralarından av etini eksik etmez, bu uğurda yüksek harcamalar yaparlardı. Nitekim Seyfeddin Ayaba, kışın keklük bulunmayınca sorumlusunu azarlamış ve keklük başına 60–70 dirhem ödetmiştir (Çalışkan, 2018, s. 58). O dönemin Anadolu'sunun kültürel yapısını anlamak açısından önemli olan seyahatnamelerde tavşan etine de değinilmektedir. Tanca'lı seyyah İbn Battûta, Anadolu'ya yaptığı seyahat sırasında kendisine yemek olarak tavşan eti sunulduğunu anlatır (Aykut, 2020, s. 444). Selçuklu Döneminde et, toplumun beslenme kültüründe önemli bir yere sahipti ve özellikle tekke ve zaviyelerde hazırlanan yemeklerde sıkça kullanılıyordu. Örneğin, Rahatoğlu Vakfiyesi'nde günlük en az bir öğünde koyun etinden yapılmış yemeğin sunulması şart koşulmuştur. Aynı şekilde, ünlü seyyah İbn Battuta'nın ziyaret

ettiği Kastamonu yakınlarındaki Fahreddin Bek Zaviyesi'nde de et pişirilmesi zorunlu hale getirilmiştir (Şahin, 2008, s. 42). Selçuklu Döneminde, et tüketimi İslam öncesi dönemlerde olduğu gibi temel bir besin kaynağı olarak kalmıştır. Saray mutfağında neredeyse her gün et bulunurken, sultanın sofrası ve saray mensupları için günlük olarak yaklaşık 30 koyun kesildiği belirtilir. Dönemin önemli emirlerinden Seyfeddin Ay-aba'nın mutfağında ise günlük 80 koyunun kesildiği aktarılmaktadır (İlban vd., 2021, s. 276). Et, Türkiye Selçuklu mutfağında neredeyse her sofrada yer almaktaydı (Közleme, 2012, s. 172). Göçebe kültürünün bir gereği olarak etin kavurma ve pastırma şeklinde tüketimi Anadolu'da da sürdürülmüştür. Dayanıklı bir gıda olan pastırma, ordunun iâşe ihtiyaçlarının karşılanmasında da önemli bir rol oynamıştır. (Gül, 2021, s. 197). İbnü'l-Esir, 552/1157 yılında Selçuklu Sultanı Muhammed'in Bağdat kuşatması sırasında ordunun ekmek konusunda sıkıntı yaşadığını, ancak et, meyve ve sebze açısından bolluk içinde olduğunu belirtmektedir. Malazgirt Savaşı'na katılan ve 50 bin askerden oluşan Selçuklu ordusunun, bir günde yaklaşık 1465 koyun tükettiği tahmin edilmektedir (Yenidoğan, 2021, s. 195). Bununla birlikte I. Alaeddin Keykubad döneminde düzenlenen özel şenliklerde, sofralar için çok sayıda sığır ve koyunun kesilerek zengin sofralar kurulduğu görülmektedir (Çevik, 2015, s. 164).

Yöntem

Bu çalışmada belirlenen hedeflere ulaşmak amacıyla nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma kapsamında, Selçuklu mutfağına ilişkin farklı disiplinlerden yazılı ve görsel kaynaklar incelenerek konu çok yönlü bir perspektiften ele alınmıştır. Yöntem olarak nitel araştırmalarda sıkça kullanılan doküman incelemesi benimsenmiştir. Doküman incelemesi, ele alınan olay veya olgulara ilişkin bilgi sunan yazılı materyallerin ayrıntılı biçimde analiz edilmesini kapsayan bir tekniktir (Yıldırım & Şimşek, 2011, s. 187). Ayrıca elde edilen veriler, betimsel içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Betimsel içerik analizi, belirli bir konu ya da alana ilişkin bağımsız nitel ve nicel çalışmaların sistemli biçimde incelenerek düzenlenmesini ifade eder (Ültay vd., 2021, s. 189). Bu doğrultuda araştırma, tarama desenine dayalı ve betimleyici nitelik taşıyan bir çalışma olarak yapılandırılmıştır.

Selçuklu Mutfağı ve Et Yemekleri

Selçuklu Dönemi mutfağına dair önemli bilgiler sunan kaynaklar arasında Mevlana'nın "Divan-ı Kebir" ve "Mesnevi" gibi eserleri, İbn Bibi'nin Anadolu Selçuklu tarihine ışık tutan "El-Evamirü'l-Ala'yye fi'l-Umuri'l-Ala'yye" adlı kitabı, İbn Battuta'nın seyahatnamesi ve vakıf belgeleri yer almaktadır (Işın, 2018, s. 194). Bu eserlere ek olarak Kâşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınan Divânu Lügâti't-Türk ve Yusuf Has Hacıp tarafından kaleme alınan Kutadgu Bilig, Selçuklu

Mutfağına dair bilgiler içeren eserler olarak bilinmektedir (Karamustafa, 2020 , s. 13; Soy, 2023, s. 46). Selçuklular, Türk mutfak kültüründe özgün yemek çeşitleri, pişirme ve saklama yöntemleri geliştirerek kendilerine has bir mutfak kültürü yaratmışlardır. Bu dönemde et, un ve yağ, yemek alışkanlıklarının temel unsurları ve simgeleri olarak kabul edilmiştir (Önçel, 2015, s. 34). Doğdubay ve Girtlioğlu (2011) tarafından Selçuklu mutfağında kullanılan temel mutfak eşyaları şu şekilde listelenmiştir; bıçak, çatal, kaşık, kepçe, sini-tepsi, kâse, tas, tencere-kazan, havan, etlik (et asmaya yarayan çengel), güveç, testi, küp, sürahi, ibrik, maşrapa, sağrak-kadeh, susak, tabak, tekne, elek ve kalbur. Türkiye Selçukluları döneminde, günlük olarak kuşluk ve akşam yemeği olmak üzere iki öğün yemek yenildiği bilinmektedir (Solmaz & Dülger Altınar, 2018, s. 112). İlk öğünün, kişilerin uyanma ve evden çıkma saatine bağlı olarak değişiklik gösterdiği ve genellikle güneşin tam tepede olduğu öğle saatine kadar, yani yaklaşık iki saat öncesine kadar sürdüğü kabul edilmektedir (Gürsoy, 2004, s. 92). Akşam yemeği ise çeşit bakımından zengindir ve genellikle hava kararmadan önce yenmektedir (Güler, 2010, s. 25). Selçuklular, yemeklerinde et, sakatat, tahıl ve yağ gibi malzemelere yoğun şekilde yer verirken, sebzeleri ise sınırlı miktarda kullanmışlardır (Sabbağ & Boğan, 2019, s. 7). Selçuklular, zeytinyağını yemek pişirmekten ziyade yağ lambalarında yakıt olarak kullanmışlardır. Selçuklu mutfağında en yaygın kullanılan yağlar tereyağı ve koyun kuyruk yağı olup, güçlü kaynaklarda bu temel yağların yanı sıra farklı yağ

çeşitlerine de değinildiği görülmektedir. Kuyruk yağı eritilip süzülerek kızartmalarda veya kebabları lezzetlendirmek için şişe dizilen küp şeklinde kesilmiş parçalar halinde kullanılırdı (Branning, 2024). Selçuklu Döneminde Türkler, günümüzde olduğu gibi besin ihtiyaçlarını hayvanlar ve bitkilerden karşılamaktaydılar. Bu nedenle, büyükbaş ve küçükbaş hayvanların sütleri ve etleri ile kümes hayvanları önemli bir besin kaynağıydı (Kızıldemir vd., 2014, s. 196; Şanlıer vd., 2012, s. 154). Bahsi geçen hayvanlara ek olarak kuşlar ve balıklar da Selçuklular döneminde tercih edilen etler arasında yer almaktadır (Güler, 2010, s. 25). Büyükbaş hayvan tüketimine yönelik Hacı Bektaş Veli'nin eseri *Vilayetname*'de şöyle bir dize geçmektedir: “Gece karanlığında, şehrin kenar yerinde bir öküz boğazladılar. Derisini, sakatatını, ayağını, başını oraya bıraktılar...” Bu hikâyeye göre hayvanın eti diğer parçalara göre (deri, sakatat, ayak ve baş) daha kıymetli olarak görülmektedir (Akbiyık, 2021). Şehirlerde et kesim işini yapan kişiler “kasap” (kassâb / ب أص ق) olarak adlandırılmaktadır. Kasaplar, büyük ve küçükbaş hayvanları kesip derilerini hava üfleyerek etten ayırmakta ve eti parçalayarak satışa sunmaktadır (Candar, 2019, s. 75). Bazı şehirlerde, diğer çarşıların yanı sıra yalnızca kasapların faaliyet gösterdiği özel çarşılar da bulunmaktaydı. Köylerde ise hayvan kesimi genellikle ailenin erkek üyeleri tarafından gerçekleştirilmekteydi (Şahin, 2008). Yukarıda bahsi geçen kasaplara 13. yüzyıla tarihlenen Şekil 1’de yer alan minyatürde rastlanılmaktadır. Minyatürde Selçuklu Dönemi Konya’sındaki bir çarşının günlük yaşamı betimlenmektedir.



Şekil 1. Selçuklu dönemi çarşı görseli (*Varka ile Gülşah*)

Kaynak: Çalışkan, 2022

Minyatür içerisinde bir kasabın bir koyunu kesme anı ve kesilen etlerin asılarak gösterilmesi bariz bir şekilde görülmektedir.

XI. yüzyılda Türklerin en çok tükettikleri et koyun eti idi. İslamiyet'in etkisiyle at eti tüketimi azalmaya başlamış olmasına rağmen, Kaşgarlı Mahmut'a göre, Türklerin en sevdiği etlerden biri de atın karnından alınan ve kazı adı verilen yağlı ettir (Genç, 2003, s. 7). Türkler, at eti için “yund eti yıpar” ifadesini kullanırlardı ve bu söz “at eti misk gibi kokar” anlamına geliyordu. Atın karnından çıkan yağ ise “yund kazısı yağ” denilirdi ve bu yağ Türkler arasında oldukça popülerdi (Durmuş, 2021, s. 6). Selçuklu mutfağı, et yemekleri açısından oldukça zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Bu dönemin ziyafet sofralarında sunulan et yemekleri arasında balık tandır, patlıcanlı çömlek kebabı, biryan, nohutlu yahni, ateşte kuzu, etli ekmek, söğülme tavuk, şişte keklik veya bıldırcın, kelle (baş), herise, paça, kalya-i birinci (kavurmalı pilav), tavuk kebabı, yağlı ördek, sihi kebab, ciğer kebabı, fırın kebabı ve balık tavası gibi pek çok lezzet bulunmaktadır (Bozağcı, 2024, s. 27). Kaşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınan Dîvânü Lugâti't-Türk tarımsal besin maddeleri ve hayvansal besin maddelerinden çok sayıda bilgi içermektedir. Selçuklu Mutfacı'nda et ve beslenmedeki yeri ile ilgili bazı bilgiler şu şekilde sıralanmaktadır:

- Yemek amacıyla tüketilen hayvanlar arasında kuzu, koyun, teke, keçi, oğlak, at, tavuk ve kuş gibi türler bulunmaktadır.
- Et kesimini meslek edinmiş kişiler olup, bu işle uğraşanlara “etçi” adı verilirdi.
- Yüzülmüş et “kedrim” veya “kezrim” olarak adlandırılırdı. Bu yüzülmüş et genellikle satışa sunulmak için çengellere asılırdı. Et miktarını ölçmek için “batman” terimi kullanılırdı.
- Koyunun en değerli kısmı beyni sayılırdı ve itibarlı misafirlere koyun beyni ikram edilirdi.
- Hayvanların içkembe ve bağırsak kısımları da kullanılırdı; içkembe ve bağırsak ince ince doğranır, bağırsağın içine yerleştirilir, ardından kızartılarak veya pişirilerek tüketilirdi. Günümüzün sucuklarına benzer biçimde karaciğer ve et, çeşitli baharatlarla harmanlanır, bağırsağa doldurulup pişirilerek yenirdi.
- Yağlı tavuk veya et kızartılırken özel bir yöntem uygulanırdı: Yağın dışarı sızmasını önlemek amacıyla, etin çevresine ince hamur sarılırdı. Kebab, “ingliç” isimli bir dağ bitkisi ile servis edilirdi.
- Kesilen hayvanların en fazla tüketilen organları arasında ciğer bulunur ve ciğer pişirilirdi üzerine hardal ve sirke eklenirdi, böylece iyice pişmesi sağlanırdı (Köymen, 1971).

Selçuklular yukarıda bahsi geçen hayvanların karaciğer, kalp, böbrek, baş, içkembe ve bağırsak gibi sakatatlarını genellikle taş veya kilden yapılmış tandır ocaklarda pişirmişlerdir (Demirgöl, 2018, s. 111). Selçuklu Döneminde, yemek çeşitliliği artarken, aynı zamanda yemeklerin saklanma ve pişirme yöntemleri de gelişmeye devam etmiştir (Öztürk, 2020, s. 122). Hayvanın kalan eti, ileride tüketilmek üzere ateşte kavrulur ve küplere doldurulurdu; ardından üzerine eritilmiş hayvan yağı dökülerek korunurdu. Başka bir saklama yöntemi olarak, kemikli et parçaları ağaç dallarına asılıp kurutulurdu ve bu etler kışın yahni (örneğin, nohut veya fasulye) yapımında kullanılırdı (Akın vd., 2015, s. 42; Baysal, 2012). Bu konuda kapsamlı çalışmalardan biri olan Nicola Trepanier'in Foodways and Daily Life in Medieval Anatolia adlı eserinde, Selçuklu Dönemindeki depolama uygulamalarına dair önemli bilgiler sunulmaktadır. Trepanier, şehirli seçkinlere ait konut ve mekanların kendi stok alanlarına sahip olabileceğini belirtirken, kaynaklarda göçebe ya da alt sınıfların depolama alışkanlıklarına dair doğrudan bilgi bulunmadığını ifade eder. Ancak bazı dizeler, köylü hanelerinde yağ (veya iç yağ) ve un gibi temel gıda maddelerinin stoklanmasının yaygın bir uygulama olduğuna işaret etmektedir (Akbiyık, 2021). Kış ayı için bir başka örnek ise El-Ömeri tarafından aktarılmaktadır El-Ömeri, Anadolu'nun soğuk bir iklime sahip olduğunu ve burada yaşayan halkın kış ayları için yiyecek depoladığını ifade etmiştir. Bu yiyecekler, Orta Asya'daki gibi ağırlıklı olarak etten oluşmaktadır (Çakar, 2022, s. 23). Selçuklu saraylarında hazırlanan yemekler, görkemli ve incelikli bir mutfak kültürünün oluşumuna zemin hazırlamış; saray mutfacı ise yerel tat ve tarifleri bünyesine katarak Türk mutfacının çeşitlenip zenginleşmesinde önemli bir rol üstlenmiştir (Halıcı, 2015). Selçuklu Anadolu'sunda sarayda neredeyse her gün et tüketimi yaygındı ve bu ihtiyacı karşılamak amacıyla koyun sürüleri besleniyordu. Koyun ve keçilerin Anadolu'nun iklimine uyum sağlaması ve yüksek üreme ile verimlilik oranları, bu hayvanların teminini kolaylaştırıyordu. Bu durum, Anadolu'da et ve süt fiyatlarının oldukça uygun seviyelerde kalmasını sağlıyordu (Uzunagaç, 2015, s. 78). Saraylarda bahsi geçen et tüketimine Şekil 2'deki minyatürde rastlanmaktadır.

Bu 13. yüzyıl Selçuklu minyatürü, zengin bir yemek sahnesini betimlemektedir. Sultanın önünde meyve ve içeceklerle dolu iki tepsi bulunmaktadır. Sağ alt kısımda, mangalda şişlere geçirilmiş et pişiren bir aşçı yer alırken, sağ üstte ördek ve kadeh taşıyan iki figür görülmektedir. Selçuklular döneminde et içeren birçok yemek, isimleri değişmeden günümüze ulaşmıştır. Bu yemeklere paça, etli pide, sucuk ve pastırma gibi örnekler verilebilir (Sürücüoğlu vd., 2008). Kaşgarlı Mahmud eserinde pastırmaya “yazuk et” adı verildiğini belirtmektedir. Et, güz mevsiminde karabiber gibi baharatlarla hazırlanıp kurutulurdu



Şekil 2. Kitab al-Diryāq'tan bir minyatür (1220–1240)

Kaynak: İslam Sanatı Koleksiyonları, 2024

ve ilkbaharda yenmek üzere saklanırdı. İlkbaharda hayvanlar güçsüzleştiği için, pastırması olanlar bu mevsimde kaliteli et tüketebilirdi (Köymen, 1971). Nevin Halıcı'nın (2007) Mevlevî Mutfağı çalışması, başta Mesnevî olmak üzere Mevlevî geleneğine ait metinlerdeki yiyecek-içecek göndermelerini bütüncül biçimde tarar. Bu tarama sonucunda tespit edilen et yemekleri arasında calla, çömlek kebabı, gerdan eti, şiş

kebabı (kuşbaşı kebab), tava kebabı, sakatatlar, ciğer kalyesi ve paça yer alır (Güldemir, 2014, s. 352). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı ile Konya Selçuklu Belediyesi'nin ortaklaşa yürüttüğü *Büyük Selçuklu Mirası* projesi kapsamında "Selçuklu Türk Mutfağı" başlığı altında ele alınan et yemekleri ile Bozağcı (2024), Erdoğan ve Aracı (2016), Güldemir (2014) ve Işın (2018) tarafından derlenen örnekler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Yemeklerde et kullanımı

Etler	Yahni, Tava Kebabı, Köfte, Gerdan Eti, Fırın Kebabı, Calla, Çömlek Kebabı, Biryani	Erdoğan Aracı (2016), Selçuklu Belediyesi (2017)
Çorbalar	Tandır Çorbası, Ciğer Çorbası, İşkembe Çorbası	Selçuklu Belediyesi (2017)
Sakatatlar	Kelle Kebabı, Kelle, Ciğer Kebabı, Ciğer Kalyesi	Bozağcı (2024), Güldemir (2014), Selçuklu Belediyesi (2017)
Kümes ve av hayvanları	Tavuk Söğülmesi/Kebabı, Ördek Söğülmesi/Kebabı, Keklik Söğülmesi/Kebabı, Hindi Söğülmesi/Kebabı, Bıldırcın Söğülmesi/Kebabı	Branning (2024), Selçuklu Belediyesi (2017)
Su ürünleri	Sazan Balığı Tavası, Sazan Balığı Fırını	Bozağcı (2024), Selçuklu Belediyesi (2017)
Ekmekle yapılan tarifler	Et Tiridi	Işın (2018), Selçuklu Belediyesi (2017)
Karma pilavlar	Tavuklu Dane, Ördekli Dane, Bıldırcınlı Dane, Keklikli Ütme Firik Pilavı, Etli Dövmeli Dane, Etli Pirinçli Dane, Başlı Dane, Hindili Bulgurlu Dane, Hassaten Lokma	Çekiş & Özkan (2018), Işın (2018), Selçuklu Belediyesi (2017)

Kebaplar

Türklerin Anadolu'ya gelmeden önce “söklünçü” adını verdikleri kebabın çeşitli türleri Selçuklu mutfağında da yapılmaktaydı (Candar, 2019, s. 86). Et yemekleri arasında, “biryen” adı verilen kebablar en önde gelmektedir (Erdoğan Aracı, 2016, s. 124). Selçuklular döneminde, “biryen” olarak adlandırılan kebab çeşitleri arasında kuyu kebabı, tandır kebabı, çevirme kebabı ve şiş kebab gibi farklı türler bulunmaktaydı (Görkem, 2019). Kebab yapmak için genellikle kuzu, bazen de oğlak eti tercih edilirdi. Kuzu kebabı, günümüzdeki yöntemlere benzer bir şekilde hazırlanırdı: Yerde bir çukur açılır ve kuzu muhtemelen bütün olarak bu çukurda kızartılırdı (Köymen, 1971). Günümüzde bu üretim tekniğine benzer olarak Bitlis Biryen Kebabı ve Siirt Biryen Kebabı mahreç işareti almış ürünler arasında yer almaktadır (TÜRKPATENT, 2024). Keçi veya koyun asılarak tandırda pişirilir, tandırın dibine yerleştirilen bir tencerede etten akan su ve yağ birikir ve bu sıvı ile çorba ve pilav yapılırdı (Işın, 2018, s. 198). Selçuklu toplumunda çeşitlenerek yaygınlaşan kebab, geniş bir kesim tarafından beğenili tüketiliyordu. Sultan Veled, kebabların halkın sevdiği yiyecekler arasında olduğunu belirtirken, “ciğerim aşk ateşinden kebab gibi kızardı” diyerek kebabı mecazi anlamda kullanmıştır. Eflâkî ise kebabı şarapla birlikte ele almakta ve bu ifadeyle kebabın ziyafet sofralarının vazgeçilmezi olduğunu vurgulamaktadır (Gül, 2021, s. 148). Bu yemeği hazırlayan kişiler, meslek olarak “Şevva” ya da Farsça “Biryanger” olarak adlandırılmaktaydı. Ayrıca, kaynaklarda kebab evlerinden de söz edilmektedir. Bahsi geçen kebab dükkânı, Kırşehir’de Ermeniler Pazarında yer almaktaydı. Bunun yanında, kuşlar da kebab olarak pişirilen yiyecekler arasında bulunuyordu (Merçil, 2000, ss. 65–66). Alâaddin Keykubâd 1237 baharında muhtemelen Ramazan Bayramı’nı müteakip çıkılacak Suriye seferinden önce, çeşitli vesilelerle huzuruna gelen elçilere bayramın üçüncü günü büyük bir ziyafet verdi (Uyumaz, 2012, s. 124). Ancak yemekte çaşnigir Nasreddin Ali’nin sunduğu kızarmış kuş etinden zehirlendi ve hayatını kaybetti (Turgut & Kozan, 2024, s. 406).

Herise (Keşkek)

Buğday, Selçuklu mutfağını şekillendiren birçok yemeğin temel malzemesidir (Durlu Özkaya & Cömert, 2017, s. 23). Olgunlaşan buğdaylar hasat edildikten sonra, harman yerinde at ve öküzlerin çektiği düvenle dövülür. Buğday, savrulma işlemi ile samanından ayrılır ve bir kısmı taş dibeklerde hafifçe nemlendirilerek ağaç tokmaklarla dövülür; böylece kepeğinden ayrılan buğdaydan yarma (dövme) elde edilir. Keşkek, bu yarmanın kullanıldığı önemli ürünlerden biridir (Akın vd., 2015, s. 42). Selçuklular için özel yemeklerden biri olan herise (keşkek), buğday ve etin birlikte pişirilmesiyle

hazırlanırdı (Görkem, 2019). Selçuklu Anadolu’sunda, herise yemeğini hazırlayıp satan kişilere “herrâs” bu yemeğin satıldığı yere ise “dükkân-ı herrâs” denilirdi (Uzunağaç, 2015, s. 104). Herise, Türkiye Selçuklu Döneminde mutfağın vazgeçilmez yemeklerinden biri olarak kabul edilmiştir (Çelik vd., 2021, s. 260). Anadolu coğrafyasında herise; hirisi, herse, dövme pilavı, dövme aşısı, aşür, etli aşür ve etli aşüre gibi çeşitli adlarla bilinmekte olup, tarihî ve edebî birçok kaynakta yer almaktadır (Çekiç & Özkan, 2022, s. 423). Günümüzde Adapazarı Dartılı Keşkek, Amasya Keşkeği, Dedebağ Keşkeği, Kurşunlu Keşkeği, Merzifon Keşkeği, Çarşamba Keşkeği, İskilip Ramazan Keşkeği ve Şuhut Keşkeği coğrafi işaretli keşkekler arasında yer almaktadır (TÜRKPATENT, 2024). Herise, hem Mevlana’nın hem de Ahmed Eflâkî’nin eserlerinde yer bulan bir yemektir. Eflâkî, “Bir çocuğun elinde bir kase herise ile geçtiğini gördüm” ifadesiyle bu yemeğe atıfta bulunurken, Mevlana ise herise için, “Çocuğun canı herise çekti ve âdet olduğu üzere ‘herise istiyorum’ dedi” sözleriyle bu yemeğin halk arasında bilinen bir lezzet olduğuna dikkat çeker (Erdoğan, 2010, s. 71). Bununla birlikte Herise (keşkek), zamanla tasavvufi bir sembol haline gelmiştir. Mevlâna, et ve buğdayın birlikte dövülüp neredeyse birbirine karışarak tek vücut olması sürecini, Allah aşkıyla yanmış ve benliklerinden sıyrılarak bir bütün haline gelmiş sufilere benzetmiştir. Bu bağlamda, “Herkes heriseye dönmüştür. Hiçbiri öbüründen farklı değildir, ama bu birliği de birlikte gark olmayan bilmez de fark etmez de...” ifadelerini kullanarak sufi birliğini açıklamıştır (Ceylan & Yaman, 2018, s. 2176; Soysal, 2007, s. 83).

Söğürme (Söğülme)

Tavuklar tandır fırınının alt kısmında pişirilebilir veya kamp ateşinde, çevirme tarzında kızartılabilir. Ördek, av hayvanları ve hindi de bu şekilde pişirilebilirdi. Selçuklu sultanları, keklik ve bıldırcın gibi av kuşlarını avlamayı çok severdi ve bu amaçla kırsalda özel av köşkleri inşa ettirmişlerdi. Av kuşları, Sultan Alaeddin Keykubad’ın Beyşehir Gölü üzerindeki sarayı Kubadabad’ın çinilerinde de sıkça tasvir edilmiştir (Branning, 2024). Bahsi geçen kuş türü Şekil 3’te gösterilmektedir.

Tirit

Tiridin, haşlanmış kelle suyu ve ekmeğin kullanılarak hazırlandığı bilinmektedir (Işın, 2018, s. 201). Mevlâna’nın da en sevdiği yemeklerden biri olan tirit, Selçuklular zamanından beri Orta Anadolu’da tüketilen, hatta türkölere ve aşk şiirlerine ilham veren bir yemektir. İslam inancına göre ekmeği çöpe atmak günah olduğundan, bu yemek artan ekmeği güzel bir şekilde değerlendirilmesini sağlamaktadır. Selçuklular et suyu için kemik yerine paça kullanırlardı ve en iyi et suyunun koyunun boyun kemiğinden yapıldığına inanırlardı (Branning, 2024).



Şekil 3. Kubadabad Sarayı kuş figürü

Kaynak: Aypek & Cantürk, 2023

Balıklar

Selçuklu mutfağında tüketilen başlıca et ürünleri arasında keçi, koyun, kuzu, oğlak, kaz, tavuk ve av kuşları yer almakta; bunların yanı sıra balık da tüketilmektedir (Sivas, 2021, s. 59). Anadolu'nun iç kesimlerinde tatlı su balıkları, göl ve nehirlerden avlanarak elde edilirdi. Selçuklu Döneminden kalan buluntular arasında, dikdörtgen biçiminde bir çini parçası üzerinde sırt altı tekniğiyle işlenmiş, peş peşe dönüp duran iki büyük balık tasviri bulunmaktadır (Şekil 4). Bu balıklar, iri gözleri, büyük ağızları ve dekoratif kuyruklarıyla Beyşehir Gölü'nün büyük balıklarına benzemektedir (Şahin, 2019, s. 57).



Şekil 4. Balık figürlü çini

Kaynak: Şahin, 2019

Doğu bölgelerinde balık ihtiyacı Van Gölü'nden karşılanmaktaydı (Durlu Özkaya & Cömert, 2017, s. 22). Kayıtlara göre, bazı ziyafetlerde balık ikramının yapıldığı da belirtilmektedir “Yeryüzü ve gökyüzünü sofraya edip yerden göğe dek şölen düzenledi. Yerde ne kadar kuş ve balık varsa o sofrada hazırды.” Bunun dışında Anadolu Selçuklularından kalma pek çok balık tutan insan figürlü kabartmalar günümüze kadar gelebilmiştir (Salman, 2022, s. 84). İbn Bîbî, I. Alâeddîn Keykubâd'ın 1237 yılında Kayseri'de verdiği bir ziyafeti tasvir ederken, “mavi göğün balığı (Balık Burcu), orada kızaran balıkları kıskanmaktan her an başını bulutların arasına gömüyordu” ifadesini kullanarak ziyafetin görkemini ve sofrada sunulan lezzetleri vurgulamaktadır (Gül, 2021, s. 147). Balık, aynı zamanda önemli bir ihraç ürünü olarak öne çıkmaktaydı. Karadeniz'in güney kıyılarında tuzlanmış balık ticaretinin oldukça canlı olduğu bilinmektedir (Güllü, 2018, s. 63).

Yahniler

Selçuklu mutfağında yahni, koyun veya sığır etinin hafifçe kızartılmasının ardından kavrulmuş soğan, biber ve baharat eklenerek etler yumuşayana kadar kaynatılırdı. Et parçalarının arasına sarımsak, soğan, nohut gibi malzemeler eklenerek pişirildiğinde ise “sarımsaklı yahni,” “soğanlı yahni,” “nohutlu yahni” gibi adlar alırdı (Oral, 1957). Bu dönemde keçi etinden yapılan yahni de tüketilen önemli yemekler arasında yer almaktaydı. Mevlana, Mesnevi'sinde, “keçiden de bahtı kutlu padişaha gün ortasında yemesi için yahni yapılır” ifadesiyle bu yemeğe atıfta bulunmaktadır. Ayrıca, İbn Bibi de eserinde, Tatvan civarında kaldığı dönemde yahni yediğini belirtmektedir (Uzunağaç, 2015, s. 106).

Bulgular

Selçuklu döneminde tüketilen birçok et yemeğinin izleri günümüzde de Anadolu mutfağında yaşamaya devam etmektedir. Türk Patent ve Marka Kurumu'nun coğrafi işaretler listesinde de görüldüğü üzere, Selçuklu mutfağında yer alan keşkek, tirit, yahni, söğürme ve tandır gibi yemekler farklı yörelerde hâlâ varlığını sürdürmektedir. Örneğin, Adapazarı Dartılı Keşkek, Amasya Keşkeği, Merzifon Keşkeği ve Şuhut Keşkeği gibi çeşitler bu geleneğin günümüzdeki yansımalarıdır. Benzer şekilde, Urfa Tiridi, Samsun Kaz Tiridi, Konya Vişne Tiridi gibi farklı yöresel versiyonlarla tirit geleneği canlılığını korumaktadır. Yahni türleri arasında Erzurum Ayva Yahnisi, Osmancık Ayvalı Yahnisi, Konya Paça Yahnisi, söğürme çeşitleri arasında ise Bor Söğürmesi ve Urfa Kıymalı Söğürmesi günümüzde coğrafi işaretli ürünler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Konya Tandır Çorbası, Yozgat Tandır Kebabı ve Akşehir Tandır Kebabı gibi yemekler de Selçuklu mutfak mirasının çağdaş Anadolu mutfaklarında yaşatıldığını göstermektedir. Bu durum, Selçuklu mutfağının yalnızca tarihsel bir unsur olmadığını, aynı zamanda günümüz

gastronomi kültüründe hâlâ etkin bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Günümüzde farklı coğrafi işaretlerle varlığını sürdüren bu yemeklerin kökeni, Selçuklu döneminde etin toplumun her kesimi tarafından erişilebilir ve yaygın biçimde tüketilmesine dayanmaktadır.

Goody (1982), yemek kültüründe etin genellikle toplumsal statü ve ayrıcalığın göstergesi olarak işlev gördüğünü belirtmektedir. Ancak Selçuklu toplumunda durum kısmen farklıdır. Anadolu'nun iklim ve coğrafi koşullarının elverişliliği sayesinde et ucuz ve kolay ulaşılabilir bir gıda haline gelmiş, koyun ve keçi sürülerinin bolluğu etin yalnızca elit sınıflara değil, halkın günlük beslenme pratiklerine de girmesine olanak sağlamıştır. Bu yönüyle Selçuklu mutfağında et, dönemin yemek kültürünün ortak paydası olmuştur. Bununla birlikte, saray sofralarında tüketilen av hayvanları gibi nadir et türleri, toplumsal prestij ve ayrıcalığın simgesi olmayı sürdürmüştür. Nitekim Mintz'in (1985) belirttiği üzere, gıda üretimi toplumların ekonomik düzenini doğrudan yansıtır; Selçuklu döneminde etin bolluğu ve ucuzluğu da bu ilişkinin somut bir göstergesidir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, Selçuklu mutfağında et yemeklerinin kültürel ve toplumsal bağlamlardaki yerini detaylı bir şekilde inceleyerek, dönemin yemek alışkanlıklarını ve mutfak geleneklerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Selçuklu toplumu, yerleşik hayata geçiş ve hayvancılık faaliyetlerindeki gelişmelerle birlikte etin mutfaktaki önemini artırmış, bu durum yemek kültürünün zenginleşmesini sağlamıştır. Araştırmada, Selçuklu mutfağında etin sadece bir besin kaynağı olmanın ötesinde, sosyal statü göstergesi, kültürel ritüellerin bir parçası ve dini inançların bir yansıması olarak da değerlendirildiği tespit edilmiştir. Selçuklu döneminde hayvancılık faaliyetlerinin yaygın olması, kuzu, keçi, koyun ve av hayvanlarının etinin saraydan halk mutfağına kadar geniş bir yelpazede kullanılmasını mümkün kılmıştır. Pastırma, kebab, yahni ve kavurma gibi yemekler, sadece beslenme ihtiyacını karşılamamış; aynı zamanda bu yemekler, toplumsal ritüeller ve özel günlerde sergilenen kültürel bir zenginlik olarak değerlendirilmiştir. Etin pişirilmesi ve saklanmasıyla yönelik geliştirilen yöntemler, dönemin mutfak geleneğinde sürdürülebilirliğin sağlanmasında önemli bir yer tutmuştur.

Bu bulgular, Selçuklu Döneminin yemek kültürünün Türk mutfağının temel taşlarından biri olduğunu ve günümüz mutfak alışkanlıklarını hâlâ etkilediğini göstermektedir. Selçuklu mutfağının, Anadolu'nun tarımsal ve coğrafi koşullarını İslam kültürüyle harmanlayarak oluşturduğu bu özgün miras, modern gastronomi çalışmalarında da değerlendirilebilecek bir kaynak niteliğindedir. Çalışma, unutulmaya yüz tutmuş geleneksel yemek uygulamalarının yeniden canlandırılmasıyla,

kültürel belleğin tazelenebileceğini ve gastronomi turizmi aracılığıyla bu mirasın daha geniş kitlelere tanıtılabileceğini ortaya koymaktadır. Gelecekte yapılacak ayrıntılı araştırmalar, Selçuklu mutfağının daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlayabilir ve bu zengin kültürel mirasın günümüz mutfağıyla entegrasyonunu destekleyebilir.

Etik Beyan

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması

Yazar(lar) herhangi bir çıkar çatışması bildirmemektedir.

Finansal Destek

Bu araştırma için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yazarlık Katkı Beyanı

Fikir/Kavramsallaştırma: Süleyman Can Sümerkan, Serkan Şengül, Mehmet Sarışık

Tasarım: Süleyman Can Sümerkan, Serkan Şengül, Mehmet Sarışık

Veri Toplama: Süleyman Can Sümerkan, Serkan Şengül, Mehmet Sarışık

Veri İşleme/Analiz: Süleyman Can Sümerkan, Serkan Şengül, Mehmet Sarışık

Yazım – İlk Taslak: Süleyman Can Sümerkan, Serkan Şengül, Mehmet Sarışık

Yazım – Gözden Geçirme ve Düzenleme: Süleyman Can Sümerkan, Serkan Şengül, Mehmet Sarışık

Literatür Taraması: Süleyman Can Sümerkan, Serkan Şengül, Mehmet Sarışık

Görsel Sunum: Süleyman Can Sümerkan, Serkan Şengül, Mehmet Sarışık

Proje Yönetimi: Süleyman Can Sümerkan, Serkan Şengül, Mehmet Sarışık

Denetim/Akademik Danışmanlık: Süleyman Can Sümerkan, Serkan Şengül, Mehmet Sarışık

Kaynaklar

Akın, G., Özkoçak, V., & Gültekin, T. (2015). Geçmişten günümüze geleneksel Anadolu mutfak kültürünün gelişimi. *Antropoloji*, 30, 33-52.

- Arman, A. (2011). *Türk mutfak kültürü tanıtım sorunu: Mengen mutfağı örneği* (Yüksek lisans tezi, Düzce Üniversitesi).
- Aypek, A. A., & Cantürk, E. (2023). Kubadabad Sarayı çinilerinde bulunan motiflerin endüstriyel alanda kullanımı: Paşabahçe örneği. *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 35, 973-985.
- Baysal, A. (2012). *Türk mutfağı: Özellikleri, etkileşimleri, beslenme antropolojisi*. Hatipoğlu Yayınları.
- Bezer Öğür, G. (2012). *Türkiye Selçuklu tarihi (I. Keyhüsrev ve II. Süleymanşah dönemi)*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Birekul, M. (2018). Anadolu Selçuklu devletinde eğitim ve Konya medreseleri. *Mecmua*, 5, 85-98. <https://doi.org/10.32579/mecmua.379343>
- Branning, K. (2024). *Seljuk food, Han food*. <https://turkishhan.org/food.htm> (Erişim tarihi: 20.10.2024).
- Caferoğlu, A. (1972). İlk Anadolu vatan kültürü kurucuları. *Türkiyat Mecmuası*, XVII, 1-12.
- Candar, H. (2019). *Türkiye Selçuklular zamanı Anadolu'da Türk mutfak kültürü* (Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi).
- Ceylan, F., & Yaman, M. (2018). Ritüele dönüşen mutfak: Mevlevi mutfağı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 7(3), 2172-2179.
- Çakar, S. (2022). *Türk mutfak kültürünün dönemsel olarak incelenmesi ve günümüz restoran menüleri üzerine bir inceleme: İstanbul örneği* (Yüksek lisans tezi, Nevşehir Üniversitesi).
- Çalışkan, H. (2018). *Anadolu Selçuklu Devleti ticaret politikaları* (Yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi).
- Çalışkan, H. (2022). Fars ve Türk edebiyatlarında bir aşk hikayesi: Varka ile Gülşah. *İthaf Sanat*. <https://ithafsanat.com/fars-ve-turk-edebiyatlarında-bir-ask-hikayesi-varka-ile-gulsah/>
- Çekiç, İ., & Özkan, A. (2022). Geleneksel tören keşkeğinin Türk gastronomisindeki yeri ve önemi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 11, 522-435.
- Çelik, S., Kaya, T., & Sandıkçı, M. (2021). Somut olmayan kültürel miras ürünü olarak tören keşkeği geleneğinin yöresel sunum farklılıkları. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 258-274.
- Çevik, R. (2015). *Alaeddin Keykubad devri Türkiye Selçuklularında devlet ve sosyal hayat* (Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi).
- Demirgöl, F. (2018). Çadırdan saraya Türk mutfağı. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3, 105-125.
- Doğdubay, M., & Giritlioğlu, İ. (2017). Mutfak turizmi. İçinde N. Hacıoğlu & C. Avcıkurt (Ed.), *Mutfak Turizmi (2. baskı)*. Nobel Yayıncılık.
- Durlu Özkaya, F., & Cömert, M. (2017). *Türk mutfağında yolculuk*. Detay Yayıncılık.
- Durmuş, İ. (2021). Türk kültür çevresinde at. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 1-12.
- Erdoğan Aracı, Ü. (2016). Türk mutfağı. İçinde H. Kurgun & D. Bağırın Özşeker (Ed.), *Gastronomi ve Turizm*. Detay Yayıncılık.
- Erdoğan, E. (2010). *Türkiye Selçukluları mutfağı* (Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi).
- Genç, R. (2003). XI. yüzyılda Türk mutfağı. İçinde M. S. Koz (Ed.), *Yemek Kitabı Tarih-Halkbilim-Edebiyat*. Kitapevi Yayınları.
- Girgin, G. K., Demir, Ö., & Çetinkaya, V. (2017). Dünyanın en iyi mutfakları ve Türk mutfağı. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(2), 219-229.
- Goody, J. (1982). *Cooking, cuisine and class: A study in comparative sociology*. Cambridge University Press.
- Görkem, O. (2019). *Selçuklu yemekleri*. Türkiye Turizm Ansiklopedisi.
- Gül, A. (2021). *Selçuklu Anadolu'sunda hayvancılık* (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi).
- Güldemir, O. (2014). Orta Asya'dan Cumhuriyet dönemine Türk mutfağındaki yemeklerin değişimi: Yazılı kaynaklar üzerinden bir değerlendirme. VII. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi (Kuşadası, Aydın).
- Güler, S. (2010). Türk mutfak kültürü ve yeme içme alışkanlıkları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 24-30.
- Güllü, A. Y. (2018). *Türkiye Selçukluları dönemi kaynakları ışığında Anadolu'da gıda ve üretim bilgileri* (Yüksek lisans tezi, Bursa Üniversitesi).
- Günbayı, İ. (2020). Action research as a mixed methods research: Definition, philosophy, types, process, political and ethical issues and pros and cons. *Journal of Mixed Methods Studies*, 2, 16-25.
- Gürsoy, D. (2004). *Tarih süzgecinde mutfak kültürümü*. Oğlak Yayınevi.
- Halıcı, N. (2007). *Mevlevi mutfağı*. Metro Kültür Yayınları.
- Halıcı, N. (2015). *Selçuklu dönemi mutfağı*. Selçuklu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Işın, M. P. (2018). *Avcılıktan gurmeliğe yemeğin kültürel tarihi*. Yapı Kredi Yayınları.
- İbn Battûta. (2020). *İbn Battûta Seyahatnamesi* (A. S. Aykut, Çev.). İstanbul.
- İlban, M. O., Güleç, E., Çolakoğlu, F., & Karabıyık, Ş. (2021). Türkistan'dan günümüze Türk mutfak kültürünün gelişimi: Geleneksel Türk mutfağının günümüz yeme-içme alışkanlıklarındaki yeri. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 127, 269-288.
- İslam Sanatı Koleksiyonları. (2024). *Kitab al-dıryaq*. https://islamicart.museumwnf.org/database_item.php?id=object;EPM;at;Mus24;21;en (Erişim tarihi: 12.10.2024).
- Kartal, A. (2008). *Anadolu Selçuklu Devleti döneminde dil ve edebiyat*. Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi.
- Kızıldemir, Ö., Öztürk, E., & Sarışık, M. (2014). Türk mutfak kültürünün tarihsel gelişiminde yaşanan değişimler. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 191-210.
- Kozan, A., & Turgut, E. (2021). Selçuklu dönem kaynaklarında sefiş hükümdar imgesi: II. Gıyaseddin Keyhüsrev. *Mavi Atlas*, 12(2), 401-417.
- Köymen, M. A. (1971). Alp Arslan zamanı Türk beslenme sistemi. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 3, 15-50.
- Közlme, O. (2012). *Türk mutfak kültürü ve din*. Rağbet Yayınları.
- Merçil, E. (2000). *Türkiye Selçuklularında meslekler*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mintz, S. W. (1985). *Sweetness and power: The place of sugar in modern history*. Viking.
- Oral, M. Z. (1956). Selçuklu devri yemekleri ve ekmekleri. *Türk Etnografya Dergisi*, 1, 73-83.
- Önçel, S. (2015). Türk mutfağı ve geleceğine ilişkin değerlendirmeler. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 33, 44-53.
- Özcan, K. (2007). *Anadolu'da Selçuklu dönemi yerleşme sistemi ve kent modelleri*. İTÜ Dergisi.
- Öztürk, İ. (2020). Türk mutfak kültürünün tarihsel gelişimi ve Sivas yerel halkının mutfak kültürünü tanıma düzeyleri. *Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları*.
- Sabbag, Ç., & Boğan, E. (2019). Türk mutfağının gelişim sürecine genel bakış. İçinde M. Sarışık & G. Özbay (Ed.), *Ulusal Gastronomi ve Türk Mutfağı*. Detay Yayıncılık.
- Salman, A. (2022). *Selçuklu Anadolu'sunda av ve avcılık* (Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi).

Seçim, Y. (2018). Selçuklu ve Osmanlı mutfağının gastronomi açısından değerlendirilmesi. *Journal of Tourism Theory and Research*, 4, 122-132.

Selçuklu Belediyesi. (2017). *Selçuklu mirası: Türk mutfak kültürü*. <https://www.selcuklumirasi.com/recipe> (Erişim tarihi: 24.10.2024).

Sivas, R. (2021). *Türkiye Selçuklu ve Eşrefoğulları döneminde Beyşehir* (Yüksek lisans tezi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi).

Solmaz, Y., & Dülger Altın, D. (2018). Türk mutfak kültürü ve beslenme alışkanlıkları üzerine bir değerlendirme. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1, 108-124.

Soy, M. (2023). *Türkiye Selçuklu mutfağı ve yiyecek içecek işletmelerindeki uygulamalarının değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi).

Şahin, H. (2008). Türkiye Selçuklu ve Beylikler dönemi mutfağı. İçinde A. Bilgin & Ö. Samancı (Ed.), *Türk Mutfağı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Şahin, İ. (2019). *Selçuklu çağı seramik sanatında hayvan tasvirleri ve artistik formlarda yorumlanması* (Yüksek lisans tezi, Konya Üniversitesi).

TÜRKPATENT. (2024). *Bitlis Büryan Kebabı*. <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografi-isaretler/detay/1444> (Erişim tarihi: 13.10.2024).

TÜRKPATENT. (2024). *Siirt Büryan Kebabı*. <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografi-isaretler/detay/37921> (Erişim tarihi: 13.10.2024).

TÜRKPATENT. (2024). *Bor Söğürmesi*. <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografi-isaretler/detay/38305> (Erişim tarihi: 13.10.2024).

TÜRKPATENT. (2024). *Coğrafi işaretli keşkekler*. <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografi-isaretler/liste?il=tur=&urunGrubu=&adi=ke%C5%9Fke> (Erişim tarihi: 12.10.2024).

Uyumaz, E. (2012). *Türkiye Selçuklu tarihi (Yükseliş dönemi: I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubâd devri)*. Anadolu Üniversitesi Yayını.

Uzunağaç, Ö. (2015). *Selçuklu Anadolu'sunda beslenme ve yemek kültürü*. İstanbul Kitabevi.

Ültay, E., Akyurt, H., & Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 188-201.

Yenidoğan, H. (2021). *Büyük Selçuklu ordusunda sefer organizasyonu* (Doktora tezi, Gaziantep Üniversitesi).

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

DOI: 10.26468/trakyasobed.1702642

Trakya University Journal of Social Sciences, 27(2), 344–355, 2025

Sürdürülebilir Katılım Bankacılığı Model Önerisi: Karbon Katılım Bankası

Sustainable Participation Banking Model Proposal: Carbon Participation Bank

Dr. Teoman Tağtekin*

Bağımsız Araştırmacı, İstanbul, Türkiye

ÖZ

Bu makale özünde sürdürülebilir ve çevreci yaklaşımları temel alan katılım bankacılığı hizmet esasının, Karbon Katılım Bankası adı altında oluşturulmuş model önerisi, çalışma esası ve finansal hizmet çeşitlerini açıklamayı amaçlamaktadır. Karbon Katılım Bankacılığı model önerisi ile emisyon azaltımına katkı sağlayan yutak alan faaliyetlerin ilave maddi kazancı olurken, karbon ayak izini azaltmak isteyen işletmelere de finansal fırsatlar sunulmaktadır. Çevresel hassasiyet, sosyal eşitlik, tabiata saygı, kirliliğin azaltılması, doğayı koruma gibi hususların ön planda tutulması gibi sürdürülebilirliğin ortak kavramları ile katılım bankacılığı ilke ve yaklaşımının paralellik arz ettiği belirlenmiş olup, katılım bankacılığı ilkelerinden ayrılmadan, işletmelerin emisyon azaltımı başta olmak üzere karbon ayak izini azaltıcı faaliyetlerini desteklemek amaçlı finansal fırsatlar sunma yaklaşımı ile model tasarımı geliştirilmiştir. Kamu iradesinin sağlayacağı destekler ile daha cazip hizmet ağına dönüşecek karbon katılım bankacılığı uygulaması sürece dahil olan tüm paydaşlar için ciddi tecrübe, kazanımlar ve avantajlar sunacaktır.

Anahtar kelimeler: Katılım bankacılığı, sürdürülebilirlik, sera gazı salımı, emisyon ticaret sistemi, karbon kredisi

ABSTRACT

This article aims to explain the model proposal, working principle and financial service types of the participation banking service principle, which is based on sustainable and environmentalist approaches, under the name of carbon participation bank. With the Carbon Participation Banking model proposal, while the sink activities that contribute to emission reduction have additional financial gains, financial opportunities are also offered to businesses that want to reduce their carbon footprint. Without departing from the principles of participation banking, the model design has been developed with the approach of providing financial opportunities to support the carbon footprint reducing activities of enterprises, especially emission reduction. The carbon participation banking practice, which will turn into a more attractive service network with the support provided by the public will, will offer serious experience, gains and advantages for all stakeholders involved in the process.

Keywords: Participation banking, sustainability, greenhouse gas emissions, emission trading system, carbon credits



*Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Dr. Teoman Tağtekin

E-posta: teotag@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7679-0163

Geliş Tarihi/Received: 20.05.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 07.10.2025

Epub: 17.11.2025

Yayınlanma Tarihi/Publication Date: 26.12.2025

Atıf/To cite this article: T. (2025). Sustainable participation banking model proposal: Carbon participation bank. *Trakya University Journal of Social Sciences*, 27(2), 344–355.



©Telif Hakkı 2025 Yazar. Trakya Üniversitesi adına Galenos Yayınevi tarafından yayımlanmaktadır. Creative Commons Atıf (CC BY) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmaktadır. Copyright© 2025 The Author. Published by Galenos Publishing House on behalf of Trakya University. Licensed under a Creative Commons Attribution (CC BY) 4.0 International License.

EXTENDED ABSTRACT

Our study aims to explain the participation banking approach based on sustainable and environmentalist service understanding with the model proposal, working principle and financial service types created under the name of carbon participation bank. It has been determined that the common concepts of sustainability such as environmental sensitivity, social equality, respect for nature, reducing pollution, prioritising issues such as protecting nature and the principles and approach of participation banking are in parallel, and the model design has been developed with the approach of offering financial opportunities to support the carbon footprint reducing activities of enterprises, especially emission reduction, without leaving the principles of participation banking.

In our model proposal, in all financial services, especially fund collection and utilisation, offered through Islamic banking, which is defined as participation banking, it will be ensured that necessary determinations and measures will be taken by continuously controlling and monitoring not once but at certain periods within the framework of the principles and rules of decarbonisation priority and sustainability concepts throughout the life cycle of the product. Especially after Türkiye's becoming a party to the Paris Climate Agreement and the EU-European Union's carbon neutrality target for 2050, the first practice of the EU border carbon regulation application, which is among the first sanctions brought by the sensitivities related to climate change and the first sanctions brought by this, has started as of 2023 within the framework of the determined calendar, and financial sanction applications will start as of 2026 according to the control results. Considering Türkiye's trade relations with EU countries, which constitute a large portion of Türkiye's foreign trade volume, many sector-based producers, especially exporters, will be directly affected by the implementation of carbon regulation at the border. In the implementation of the Carbon Participation Bank model, it is aimed to finance all activities that reduce greenhouse gas emissions, such as financing activities to reduce carbon footprint, especially emission trading, financing all activities that reduce greenhouse gas emissions such as increasing sink areas, and providing end-to-end banking services, and the operation is detailed with carbon-based sample banking service products.

In addition to the Emission Trading System to be established in our country and other local markets, participation banks should take an active role as sector players in the international arena, both in the trade of certificates of emission emission rights of Turkish producers and in the trade of certificates of other country producers. The preference of participation banking practices equipped with carbon-based banking products and services in national and international markets will reach its peak with the support and contributions of all local parties to the trade. Emission trading, which will be an additional income item in addition to energy production, will pave the way for producers to become financially stronger. With the launch of the model, national and international barriers related to emission emission in front of investors will be removed and new market opportunities will be created. Support will be provided for the fulfilment of Türkiye's commitments in the agreements to which Türkiye is a party regarding greenhouse gas reduction. The country, the sector and investors will gain a great reputation in the international arena due to the realisation of environmental awareness, and access to international funds offered for this purpose will be easier and at lower cost.

As a result, with products and services that are equipped with Environmental, Social, Governance norms, controls and practices in environmental, social and governance terms, and that are included in their processes, participation banking in particular will achieve the targets it has committed to, contribution will be made to the realisation of the practices to which the country is a party to international conventions, and most importantly, the right to life will be granted to future generations within the principles of respect for the environment and sustainability. In particular, subsidies, tax and fee reductions or exemptions to be provided by the public authority will offer significant gains and advantages in reducing costs and in easy access to financing and transactions for investment or savings purposes through banks. The realisation of all these transactions through Carbon Participation Banking, the banking services and products offered, and the development and preferability of the banking sector, especially the participation banking sector, are of critical importance.

Giriş

Gelişen teknolojik yetenek ve fırsatlar, sürdürülebilirlik gibi çevre ve sosyal boyutu önemseyen finans dışı olgular, katılım finans ekosisteminin gelişip büyümesi için istikrarlı bir ivme kazanması adına uygun ortam ve fırsatlar sunmaktadır. Aynı ortamda bulunan başta geleneksel bankalar olmak üzere sektörün diğer oyuncularını da benzer fırsat ve olanakları değerlendirirken, katılım finans misyonunun temel taşlarından olan sosyal ve çevre bilinci ile finansal hizmet anlayışını, ulusal ve uluslararası arenada faaliyetlerini icra ederken en büyük koz olarak kullanıp, sürdürülebilirlik başta olmak üzere, iklim değişikliği, çevresel duyarlılık ve sosyal boyutta yer alan tüm uygulama ve kavramları daha çok sahiplenerek içselleştirip, var olan ve olacak finansal ürün ve hizmetlerine gömmelidir.

Model önerimizde, katılım bankacılığı olarak tanımlanan İslami bankacılık aracılığı ile sunulan başta fon toplama ve kullandırma olmak üzere tüm finansal hizmetlerde, ürünün yaşam döngüsü boyunca karbonsuzlaşma öncelikli, sürdürülebilirlik kavramlarına ait ilke ve kurallar çerçevesinde, devamlı olarak kontrol ve izlemesinin yapılarak gerekli tespit ve önlemlerin gerçekleştirilmesi sağlanmaktadır. Avrupa Birliği'nin (AB) 2050 yılı karbon nötr hedefi sonrası, iklim değişikliğine bağlı hassasiyetler ve bunun getirdiği ilk yaptırımlar arasında yer alan AB sınırda karbon düzenlemesi uygulamasının ilk pratiği belirlenen takvim çerçevesinde, 2023 yılı itibarı ile başlamış, 2026 yılı itibarı ile de kontrol sonuçlarına göre mali yaptırım uygulamaları başlaması planlanmıştır. Türkiye'nin dış ticaret hacminin büyük bir kısmını oluşturan AB ülkeleri ile olan ticari ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda, başta ihracatçılar olmak üzere sektörel bazlı birçok üretici, sınırda karbon düzenlemesi uygulamasından direkt etkilenecektir.

Sonuç olarak Environmental, Social, Governance normları kontrol ve uygulamaları ile çevresel, sosyal ve yönetsimsel olarak donatılmış, süreçlerine dahil edilmiş ürün ve hizmetleriyle başta katılım bankacılığı taahhüt etmiş olduğu hedeflere ulaşılacaktır. Böylelikle, çalışmada sürdürülebilirlik yaklaşımı ile katılım bankacılığı ürün ve hizmetlerinin sentezlendiği yeni ve farklı bir katılım bankacılığı modeli oluşturulmuştur. Çalışma dört kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda konu ile ilgili literatür taraması yer almaktadır. İkinci kısımda, karbonsuzlaşma ve bu bağlamda alınan önlemler olarak, karbon ticareti, karbon piyasası ve karbon vergisi ele alınmıştır. Üçüncü kısımda karbon kredileri ve karbon bankacılığına değinilmiştir. Dördüncü ve son bölümde çalışmaya esas teşkil eden Karbon Katılım Bankası model önerisi anlatılmış, model dahilinde sunulabilecek ürün ve hizmetler detaylandırılmış, modelin fayda, kısıt ve paydaşlara olan etkilerine değinilerek genel değerlendirme yapılmıştır.

Literatür Taraması

Sürdürülebilirliğin devamlılığı adına gerekli olan yenilenebilir enerji kaynaklarına ulaşım, yenilenemez enerji kaynaklarına ulaşım ile karşılaştırıldığında daha maliyetlidir. Dolayısıyla, bu alanda yapılacak yatırımların başarısı ve devamlılığı, uygun maliyet ve miktarlarda finansmana ulaşma ile doğru orantılıdır. Bu kapsamda yapılan çalışmaların birçoğu bu noktaya işaret etmekte ve finans sektörü ve yenilenebilir enerjiye ulaşım ve gelişimi arasında pozitif bir ilişki olduğunun altı çizilmektedir. Bu çalışmaların bir kısmı aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Ahuja (2015), çevreyi koruma ve muhafaza etme ile ilgili farkındalığın artması sonucu yeşil bankacılık kavramının oluştuğunu, yeşil bankacılıkta çevre yönetimi ve bankacılık faaliyetlerinin bütünleşik olarak sunulmasıyla karbon ayak izinin azaltılması amaçlandığı tespiti yapılmıştır. Yeşil bankacılığın, ulusal kalkınmada rekabet üstünlüğü sağlayacak bir fırsat olduğu ve yeşil bankacılığın uygulama alanının genişletilmesinin de tüketici bilinci ve eğitiminin artırılması ile mümkün olabileceği bu konuda bankalarında çeşitli programlar ile destek olması gerektiğini vurgulamıştır.

Oyegunle ve Weber (2015), sürdürülebilir ve yeşil bankacılığın gelişimi ile ilgili çalışmalarında, yeşil ve sürdürülebilir bir endüstriye geçişte en etkili sektörlerden birisinin finans sektörü olduğu ancak finans sektörü genelinde bu dönüşüm sürecini bazı kurumlar daha ciddiye alırken genel olarak fazla bir değişiklik olmadığı tespiti yapılmıştır. Benzer şekilde, Khairunnessa vd. (2021), Bangladeş de yeşil bankacılığın oluşumunu, banka dışı kurumların da katkıları ile yeşil ekonomiye geçiş sürecini incelemiştir. Kamu otoritesinin yeşil büyüme vizyonu ile uyum içinde yeşil ekonomiye geçiş sürecinin ilerlediği ve Bangladeş merkez bankasının da bu süreçte ciddi rol oynadığı bilgisi verilmiştir.

Iskandar vd. (2020), Endonezya'da CO₂ emisyonları, İslami finans gelişimini ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 2000–2018 yılları arası periyot için incelemiş, kısa vadeli ilişki tespitine rastlanmadığı, uzun vadeli ulaşımdan kaynaklanan CO₂ emisyonlarının; konut binaları ve ticari ve kamu hizmetleri hariç diğer sektörlerin; ve konut binaları ile ticari ve kamu hizmetleri sektörlerinin Endonezya'daki İslami finans gelişimi ile önemli ölçüde ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Ubay ve Bilgici (2021) çalışmalarında, çevre kirliliğine neden olanların bedel ödemesi gerektiği esasına dayanan ve bunun için de mali yaptırımların bir yolu olan Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) tüm yönleri ile değerlendirilmeye çalışılmıştır. Karbon vergileri kadar etkili olmasa da ETS uygulamasında var olan açıkların kapatılarak her ülkenin kendine uygun dinamiklerde ETS kurmaları gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Ersoy ve Berberoğlu (2022), Küresel iklim değişimi ile mücadelede büyük umutlar bağlanan AB'nin sınırda karbon

düzenlemesi uygulaması ve Yeşil Mutabakat Eylem Planının, özünde sürdürülebilir kalkınma, refah seviyesinin artırılarak yoksulluğun azaltılması, küresel iklim değişikliği ile mücadelede gibi ulvi hedefler barındırdığı bilgisini vermiştir. Konu ile ilgili yapılan düzenlemeler, gelişmiş ülkeler için emisyon azaltımı sağlamalarının gelişmekte olan ülkeler için de emisyon azaltım hedeflerini milli menfaatleri uyarınca tüm ekonomik projeksiyonlarını kapsayan ve ciddi hedefler belirlemelerinde itici bir güç olduğu bilgisi verilmiştir. Gültekin (2023) çalışmasında, Türkiye’de ekonomik büyüme, finansal gelişme ve inovasyonun çevre kirliliğine olan etkileri üzerine bir araştırma yapmıştır. Yapılan araştırma sonucunda inovasyon alanındaki artışın karbon emisyonlarında azalışa neden olacağı tespit edilmişken, diğer parametrelerin ise karbon emisyonunda artışa neden olacağı tespiti yapılmıştır.

Yıldız (2023) çalışmasında, Türkiye’nin 2050 yılı karbon nötr olma hedefine ulaşmada, finansal kaynakların işletmelere sunumunda temiz ve yenilenebilir enerji yatırımlarının teşvik edilmesi, yenilenebilir enerji tesislerine daha fazla finansal destek sağlanarak daha özendirici faaliyetleri artırıyor olunmasının hedefe ulaşma anlamında kritik öneme sahip olduğu bilgisini paylaşmıştır. Benzer yaklaşımla, Tekbaş (2024), çalışmasında 1990–2020 yılları arası ülkemizde ekonomik büyüme, bankacılık sektörünün gelişimi, yabancı yatırımlar ile karbon emisyonu ilişkisini analiz etmiştir. Analiz sonrası oluşan bulgular, bankacılık sektör gelişiminin karbon emisyonları üzerinde azaltıcı yönde etkisi olduğu, çevre kirliliğini önleyici katkısı olduğu sonuçlarına ulaşmıştır. Ergün (2023), katılım finans gelişimi ile enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi analiz etmiş, kamu otoritesince katılım finansa erişime sağlanacak teşvik edici uygulama ve vergi avantajları ile daha temiz ve çevre dostu enerjiye erişim imkanı sağlanabileceği sonucuna varmıştır. Benzer yapıda küresel seviyede katılım finans piyasasının büyümesi sonucu daha verimli ve etkin enerji alanlarını geliştirilebileceği tespiti yapılmıştır. Ergün (2024), Türkiye, Endonezya, Pakistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt ülkelerinde İslami bankacılık, yenilenebilir-yenilenemez enerji ve ekonomik büyüme ile çevre kalitesi ilişkisini araştırmış, yük kapasitesi faktörü üzerinde İslami bankacılık varlıklarının pozitif yönde etkisi olduğu ancak öz sermaye karlılığının ise negatif yönlü bir etki oluşturduğu tespitine ulaşmıştır.

Çalışmada, sürdürülebilirlik faaliyet ve yaklaşımı ile katılım bankacılığı ürün ve hizmetleri sentezlenerek Karbon Katılım Bankası adı altında yeni bir bankacılık yaklaşımı literatüre kazandırılmış olup, sonraki çalışmalarda bu başlık altında ürün detayında yapılacak çalışmaların spesifik anlamda süreci daha da geliştireceği düşünülmektedir.

İklim Değişimi ve Karbonsuzlaşma

Dünya üzerinde ülkelerin büyük bir kısmı sera gazı salımlarını azaltma ve iklim değişikliği ile mücadelede aktif rol alma, destek

olma taahhüdünde bulunmuşlardır. Bu nedenle işletmelerin ve hane halkının üretim, yatırım ve tüketim kararları aşamasında yönlendirici olarak bu taahhütlerin yerine getirilmesini sağlamak, taraf olan devletlerin önceliği olmuştur (Birinci, 2020, s. 156).

Küresel olarak enerji kaynakları kullanımı esaslı emisyonların 1980 yılına göre 2021 yılında yaklaşık 84% seviyesinde artmış olduğu söylenebilir (Gültekin, 2023, s. 27). İklim değişikliğinin temel sebebi olan karbon emisyonu 2023 yılında Dünya genelinde 52.962 milyon ton olarak gerçekleşmiş, bu emisyonun 49.2%’si 3 ülke (Çin, ABD ve Hindistan) tarafından gerçekleştirilmiştir. Karbon salım miktarları ilk sıralarda yer alan ülkeler ve globaldeki paylarına ait bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. 2023 yılı ülke bazlı karbon salım miktarları

Sıra	Ülke	2023 emisyonları (MtCO ₂)	Globaldeki payı
	Global	52.962,90	
1	Çin	15.944	30.1%
2	ABD	5.960,8	11.3%
3	Hindistan	4.133,6	7.8%
4	EU27	3.221,8	6.1%
5	Rusya	2.672	5%
6	Brezilya	1.300,2	2.5%
7	Endonezya	1.200,2	2.3%
8	Japonya	1.041	2%
9	İran	996.8	1.9%
15	Türkiye	606.4	1.1%

Kaynak: Emissions Database for Global Atmospheric Research, 2025

Paris İklim Anlaşması’nda belirtilen 1.5 °C hedefine ulaşılabilmesi için gereken yıllık finansman tutarı 2030 yılı itibariyle 4.3 trilyon USD seviyesindedir. Bu rakama ulaşmak adına iklim finansmanının 2030 yılına kadar her yıl 21% oranında artması gerekmektedir. Böyle bir potansiyelin yakalanması, son 10 yılın performansının üstünde bir sıçramayı gerektirmekte olup bu da finansman açığı olduğunun göstergesi şeklinde yorumlanabilir (Tur vd., 2023, s. 24).

Enerji dönüşümü, iklim değişikliğinin sınırlandırılmasına yönelik uluslararası hedefleri desteklemek amacıyla küresel enerji sisteminin fosil yakıt tüketiminden düşük karbonlu teknolojilere doğru kaydırılması sürecidir (World Bank, 2023). Yenilenebilir enerji üretimi için gerekli tesislerin kurulum maliyetinin fazla olması, yatırımların geri dönüş sürecinin uzunluğu bunun yanı sıra finansman gereksiniminin yüksekliği yenilenebilir enerji üretimine geçişin önündeki büyük engeller olarak tanımlanabilir. Bu nedenle ülkelerin sahip olduğu güçlü

finansal yapı ve yenilenebilir enerji yatırımları finansman politikaları gücü ve bu amaçla fona ulaşımında sağlanan imkanlar ve kolaylık sera gazı salımı azaltmada etkili bir öge olacaktır (Yıldız, 2023, s. 103).

İklim değişikliği uygulamaları ve düşük karbon/karbonsuzlaşma yaklaşımına artan ilgi, işletmelerin karbon ayak izleri ve iklim değişikliği uygulamaları ile ilgili daha fazla bilgi vermelerini zorunlu hale getirmiştir. Firmaların büyüklüğünün, iklim değişikliği ve karbon ekonomisine geçiş uygulamaları ile yapmış oldukları kurumsal açıklamalar ile doğrusal yönde ciddi pozitif ilişkiye sahip olduğunu göstermiştir (Kartal, 2023, s. 112). Karbon salımları yönetiminde başarılı bir performans gösterilmesi, finansal yükünü azaltan başarılı işletmelerin karlarını artırmalarına imkan sağlayacaktır. Finansal performansın artışı ile paralel karbon salımı yönetiminin işletmelerde pozitif bir etkiye sebep olacağı, bu durum işletmelerin paydaşlarıyla daha kuvvetli ilişkiler kurabileceğini öngörmektedir (Çizgici Akyüz, 2023, s. 332). Sera gazı salımlarının azaltılması amaçlı yapılan çalışmalar sonucunda, hükümetler, kurumsal yatırımcılar, müşteriler, analistler gibi paydaşların işletmelerin karbon emisyonları ile ilgili açıklamalarına ilgileri artmaktadır. Bu bağlamda paydaşlar, işletmelerin finansal performansları ile birlikte çevresel ve sosyal performansları ile de ilgili bilgi talep etmekte olup bu çerçevede hazırlanan sürdürülebilirlik raporları yapılan çalışmalarla ilgili iletişim ve bilgi verme kanalı olarak kabul edilmektedir (Güneysu & Atasel, 2022, s. 1184).

Karbon Bankası

Finansal işletmeler, kendileri tarafından oluşturulan sera gazı salımlarını azaltmanın yanında, düşük karbon ekonomisine

geçişte müşteri ve diğer paydaşları ile birlikte hareket etmelidir. Bu durum, düşük karbon salımlı teknoloji ve çözümlerin geliştirilmesi ve uygulamasını destekleme amaçlı finansman ve yatırımın yanında, finansal işletmenin müşterilerinin sürdürülebilir uygulamaları hayata geçirerek, kendi sera gazı salımlarını azaltmaya teşvik eder (co2notr, 2023). Yeşil Bankacılık, bankaları ekonomik, çevresel ve sosyal boyutlarda sürdürülebilir kılan uygulama ve kılavuzlara atıfta bulunan şemsiye bir terimdir ve teknolojinin doğru kullanımı ile hayata geçirilebilir (Ahuja, 2015, s. 12). Finansör olarak bankalar, işletmeler tarafından gerçekleştirilen projelere finansman sağlamada büyük bir etkiye sahiptir ve bu sebeple yeşil bankacılık, çevreye yatırım yoluyla büyümenin yaratılmasında ve diğer işletmelerin de sorumlu davranmasını sağlamada önemli bir rol oynamaktadır (Khairunnessa vd., 2021).

Yeşil kredi araçlarından olan yeşil tahvillerin İslami bankacılık ilkelerine uygun şekillendirilmesiyle yeşil sukuklar oluşturulmuştur. Yeşil sukuk, iklim değişimi ile mücadele, çevrenin korunması, yeşil projelerin finansman ihtiyaçlarının giderilmesi amaçlı geliştirilmiş finansal enstrümandır (Çokgezen, 2023, s. 73).

Dünya genelinde mevcut yeşil finans ve bankacılık uygulamalarının ülkemizdeki durumu karşılaştırmalı tablo olarak Tablo 2’de yer almaktadır.

İklim değişikliği hem toplum hem de finans sektörü için büyük riskler oluşturmakta, bu nedenle müşterilerin karbon emisyonlarını değerlendirmek ve yönetmek adına finansörlere yönelik düzenlemeler geliştirip uygulamaya almak, çevresel ve

Tablo 2. Yeşil finans/bankacılık uygulamaları dünya ve Türkiye karşılaştırma tablosu

Yeşil finans	Ürün ve hizmetler	Dünya	Türkiye
Bireysel bankacılık	Yeşil ipotekli krediler	+	-
	Yeşil oto kredileri	+	+
	Yeşil kredi kartları	+	+
	Yeşil mevduatlar	+	+
Kurumsal/yatırım bankacılığı	Yeşil proje finansmanı	+	+
	Yeşil menkul kıymetleştirme	+	-
	Yeşil tahvil	+	+
	Yeşil risk sermayesi	+	-
	Karbon finansmanı ve emisyon ticareti	+	-
Varlık yönetimi	Yeşil kamu fonu	+	+
	Yeşil yatırım fonu	+	-
	Karbon fonu	+	-
Sigorta	Yeşil araç sigortası	+	-
	Yeşil bina ve ev sigortası	+	-
	Karbon sigortası	+	-

Kaynak: Arslan & Elitaş, 2024

mali açıdan doğru bir yaklaşımdır (Oyegunle & Weber, 2015, s. 9).

Karbon bankasının ana fonksiyonu, karbon azaltım haklarını satın alarak bunları müşterilerine kredi şeklinde sunmasıdır. Bu perspektiften karbon bankacılığı, karbon salımı tasarrufu yapan taraflardan bu kredilerin toplanıp depolandığı, emisyon açığı olan taraflara karbon kredisi şeklinde sattığı ya da kiraladığı bir bankacılık çeşidi olarak tanımlanabilir (Gülhan, 2019, s. 135).

Karbon kredisi, yeşil proje olarak tanımlanan ağaçlandırma, biyolojik koruma ya da yenilenebilir enerji gibi projeler tarafından üretilen bir ton CO₂'ye eşdeğer olan sera gazı azaltımını ya da uzaklaştırmasını teyit etme amaçlı kullanılan belgedir. Karbon kredisi, kuruluşların insan kaynaklı sera gazlarının atmosfere salımını, iş yapış tarzlarını değiştirmelerine rağmen azaltamamaları nedeniyle karbon ayak izlerini kısmen ya da tamamen telafi etmek adına düzenlenmiş bir mekanizmadır (Ekonomim, 2023). Karbon denkleştirme sertifikaları olarak da tanımlanabilen bu krediler, VER (*Verified Emission Reduction*) — Onaylanmış Emisyon Azaltımı — olarak da adlandırılmaktadır. Bu kredilerin (sertifikaların) temsil ettiği sera gazı salınım azaltımı tanımı, benzer değerlerde sera gazı salımı yapılan bir faaliyet esas alınarak yapılmaktadır. Örneğin, bir Rüzgar Enerji Santrali (RES) 45 MegaWatt gücünde elektrik üretimi yapıyor olsun. Aynı kapasitede (45 MW) elektrik üretimi fosil yakıt ile elektrik üretimi yapan bir santralde gerçekleştirilseydi 95 bin ton CO₂ salımı olacaktı. RES projesinin elektrik üretim sürecinde yapmadığı emisyon salımı, bu projenin negatif emisyon salım miktarı olarak tanımlanmakta ve sertifikalandırma işlemi ton başına yapılmaktadır. Verdiğimiz örnek için RES projesi 95 bin adet VER sertifikası oluşturmuştur (YeşilEkonomi, 2023). Karbon denkleştirme pazarı, iklim değişimi ile oluşan sorunun çözümünde önemli bir duraktır. Lokasyon olarak farklı yerlerdeki bir ton CO₂ salımını önlemek ya da soğurmak amaçlı başkasının hakkını para karşılığı almaya karbon denkleştirme (offset) denir. Bu alternatifle teorik olarak işletmeler kendi emisyonlarını telafi etme yoluna gitmektedir (Ege Orman Vakfı, n.d.).

Karbon finansmanı kendi içinde birincil ve türev ürünler olmak üzere iki alt kırılıma ayrılmaktadır. Bu ürünlerde, takasa konu kirlilik izinleri ve kredileri, karbon fonları ve biyo çeşitlilik işletme fonları, yeşillendirme ve bitki örtüsü geliştirme yükümlülükleri, sera gazı emisyon hakları, karbon türevleri ve takası, karbon yatırım fonu karbon hisseleri ve tahvilleri, karbon programları şeklinde sınıflandırılabilir (Horasan, 2021, s. 63).

Karbon ticareti, kurumsal olan ya da olmayan piyasalarda bir bankanın karbon toplayıcısı rolünde olduğu ve bu rol gereği karbon salımı azaltım haklarının depolandığı ve bunların kredi olarak ihtiyacı olanlara verildiği karbon bankası aracılığıyla

gerçekleştirilebilir. Yutak alan üreticileri, sertifikalandırarak belgelendirilmiş olan tuttukları karbon miktarlarını bankada depo edebilirler. Banka, depo edilen bu sertifikalar karşılığı emisyon haklarını, sera gazı salım seviyesini azaltması gereken endüstriyel salımcılara belirli bir fiyat üzerinden satabilir ya da kiralayabilir. Üzerinde anlaşılan bir fiyattan banka tarafından belli bir süre emisyon salım hakkı ödünç alınabilir ya da kiralanabilir. Banka bu şekilde bir çok yutak üreticisinden tedarik ettiği emisyon haklarını satmak ya da kiraya vermek amaçlı havuz oluşturabilir. Bu şekilde karbon bankacılığı bir nev'i emisyon kiralama ve ticaretine aracılık olarak tanımlanabilir ve karbon bankası karbon kredileri satışı ile bu sürece aracılık edebilir. Emisyon kiralama süresi sonunda satıcı, emisyon salım hakkı kredisine tekrar sahip olurken, kredi alıcısı salım borcuyla karşılaşacaktır. Tutulan karbon kiralama süresi bitiminden önce salınmazsa, satıcı emisyon hakkının kullanımını tekrar geri almış olacaktır. Alıcı bu süre zarfında salımı gerçekleştirmemiş olması nedeni ile salım kredi hakkını kaybetmiş olacak, ihtiyaç duyulması halinde kredilendirme süreci tekrar edilecektir. Kredilendirme süreci boyunca banka da doğal olarak finansal aracılık hizmetlerinden faydalanacaktır (Elitaş & Çetin, 2011, ss. 63–64).

Sürdürülebilir Katılım Bankacılığı Model Önerisi: Karbon Katılım Bankası

Faaliyetleri sonucu oluşan sera gazı salımlarını azaltıp, dengelemek isteyen işletmeler, salım miktarlarını hesaplayarak bunları dengelemek adına emisyon azaltımı sağlayan projeler tarafından üretilmiş olan karbon sertifikalarını satın almaktadırlar. Türkiye gönüllü karbon piyasası uygulamasından zorunlu karbon piyasalarına geçiş aşamasındadır (Ataman, 2023).

Bu aşamada gönüllü karbon piyasasında arz olan emisyon sertifikalarının, emisyon azaltımı ihtiyacı olan işletmeler tarafından talep doğrultusunda alım satımını teminen aracılık, finansman, takip ve bu bağlamda verilecek bankacılık hizmetleri, karbon katılım bankacılığı adı altında oluşturulacak ayrı ihtisas alanı doğrultusunda katılım bankacılığı tarafından sağlanabilir.

Karbon Katılım Bankası'nın bu misyon doğrultusunda verebileceği bankacılık ürün ve hizmetleri aşağıdaki gibi sıralanabilir.

i. Karbon Katılım Bankası, temiz enerji ile düşük emisyonlu üretim yapan üreticilerden karbon sertifikalarını satın alabilir ya da bankacılık hizmetleri karşılığında bu müşterilerden karbon sertifikası alınabilir.

ii. Katılım bankası elindeki/kendi portföyündeki karbon sertifikalarını ulusal/uluslararası piyasalarda kullanabileceği gibi, kendi müşterilerine de satabilecek ya da kiralayabilecektir. Satım işlemi kredilendirmek suretiyle gerçekleştirildiğinde Karbon Kredisi adı altında yeni bir ürün ihdas edilmiş olacaktır.

Benzer şekilde kiralama usulü ile yapılacak finansman da yeni bir ürün olarak dikkate alınabilir.

iii. Kredilendirme usulü yapılacak sertifika satışları, oluşturulacak karbon havuzları aracılığı ile gerçekleştirilerek, elde edilen karbon proje gelirinin havuzlara dağıtımı yapılması koşulu ile çevre ve iklim değişikliği hassasiyeti olan kesim için alternatif tasarruf ürünü olarak Karbon Katılma Hesabı ürününü geliştirmiş olacaktır.

iv. Özellikle Sınırdaki Karbon Düzenlemesi Mekanizması (SKDM) uygulamasına tabi olacak işletmelerin, bu yaptırımlardan minimum seviyede etkilenmelerini teminen danışmanlık vererek, kendi elindeki sertifikaların sahiplendirilmesi ile bu yaptırımlardan koruma sağlayacaktır.

v. Banka elinde satılabilir karbon sertifikasının kalmaması durumuna ulusal ya da uluslararası piyasalardan bu sertifikaları temin edebileceği gibi söz konusu sertifikaların üretilmesi için gerekli olan Güneş Enerji Santrali, orman ve benzeri karbon yutaklarının hazırlanıp geliştirilmesi için de yatırım yapabilecektir.

vi. Çevre duyarlılığı olan kurumsal ve bireysel müşteriler için Karbon Kredi Kartı uygulaması geliştirilebilir. Alışverişlerin belirli oranı kadar karbon puan biriktirme, çevreci üretim ve hizmet veren üye işyerlerinden yapılan işlemlerde ilave karbon puan biriktirerek, kredi kartı müşterileri için karbon sertifikası tedarikinde aracılık hizmeti verilebilir.

vii. Müşteriler tarafından yapılan bankacılık işlemlerinin şubelere gelmeden mobil, internet, Çağrı Merkezi ya da otomatik para çekme makinesi (ATM) kanalından yapılması durumunda, faaliyeti sürecinde daha fazla karbon salınımına neden olan fiziki şubeler yerine, müşterilerin kanallara yönlendirilmesini teminen, işlem bazlı karbon puan ile ödüllendirme mekanizması geliştirilebilir.

viii. Dekont, slip, ekstre, hesap özeti, sözleşme vb. gibi bankacılık işlemlerine ait dokümantasyonun kağıt ortamı ve fiziki posta yolu haricinde, bu tür hizmetleri dijital ortamdan almayı tercih eden müşteriler karbon puan uygulaması ile ödüllendirilebilir.

ix. Müşterilerin birikmiş karbon puanları karşılığında banka ile yapacakları işlemler ve aldıkları hizmetlerin ücretlendirilmesinde avantajlı fiyatlar, düşük maliyetli uygulamalar şeklinde hizmet teşvikleri sağlanabilir.

Emisyon salımı yapan tüm sektörlerin, salımlarını nötrlemek amaçlı gönüllü karbon piyasalarını kullanıyor olmaları, gönüllü karbon piyasalarının gelişimini pozitif yönde etkileyecek, işletmelerin çevresel sürdürülebilirlik amaçlı karbon nötr hedeflerine ulaşmalarına imkan sağlayacaktır (Ergün Yüksel vd., 2022, ss. 12–22).

Hem coğrafi konumu hem de ticari ilişki boyutunda Türkiye ile ciddi iş birliktelikleri olması nedeni ile çalışmada AB Karbon piyasaları değerleri dikkate alınmıştır. AB Karbon piyasalarında bir ton CO₂ salım fiyatı ile ilgili yıllar itibarı ile fiyatlandırma tablosu Tablo 3'deki gibidir.

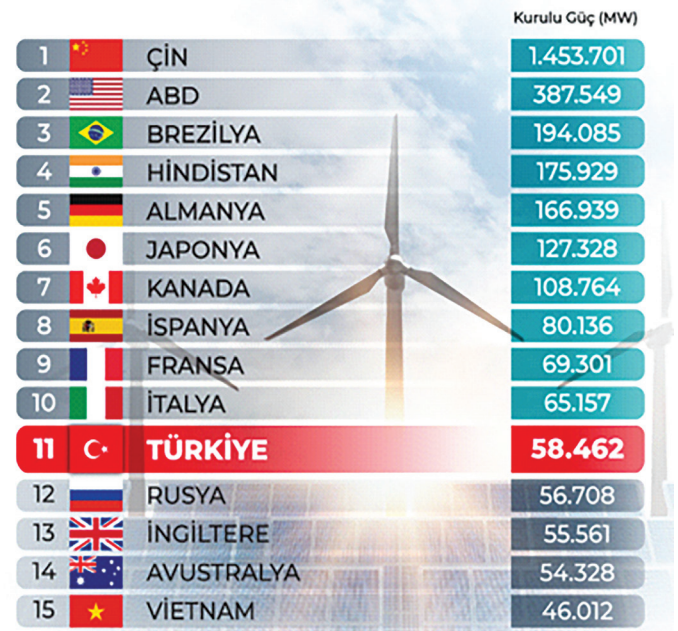
2040 hedefi, AB'nin büyük endüstriyel salımcıların karbon emisyonlarına bir sınırlama getiren emisyon ticareti programındaki CO₂ tahsisatlarının arzını belirleyecektir. Londra Menkul Kıymetler Borsası Grubu (LSGE) araştırmacılarına göre, 2040 yılı için 90%'lık bir hedef, AB karbon fiyatlarının 2040 yılına kadar 400 Euro'nun üzerine çıkmasına neden olacaktır. LSGE'nin son analizine göre, mevcut 2030 dekarbonizasyon hedefi olan -55% ile AB'nin karbon fiyatının on yılın sonunda 160 Euro/t'a yükselmesi beklenmektedir (Simon, 2023). 2023 yılı itibarıyla dünyada yenilenebilir enerji kurulu gücü ilk 15 sırada yer alan ülkelere ait görsel Şekil 1'deki gibidir.

Tablo 3. AB'nde 1 ton CO₂ salımının maliyeti

Yıl	12.2025	2024	2023	2022	2021	2020
ETS karbon fiyatı (€/tCO ₂)	73.17	68.04	80.19	89.4	55.03	25.3

Kaynak: Sandbag, 2023

2023 YILI DÜNYADA YENİLENEBİLİR KURULU GÜCÜ



Şekil 1. Dünyada yenilenebilir enerji kurulu gücü yüksek ilk 15 ülke

Kaynak: T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2025

1 MW santral yıllık 700.000 kg CO₂ karbon emisyon kazanımı sağlamaktadır (Güven Enerji, 2025).

$$1 \text{ MW} = 700 \text{ ton CO}_2$$

58.462 MW kurulu güç (Türkiye'nin yenilenebilir kurulu gücü);

$$58.462 \times 700 = 40.923.400 \text{ ton CO}_2 \text{ emisyon kazanımı sağlar.}$$

1 ton CO₂'nin 68,04 Euro olması durumunda (çalışmanın yapıldığı tarih itibari ile referans değer olarak alınan AB ETS karbon fiyatı 68.04 €/t CO₂'dir);

$$40.923.400 \times 68.04 = 2.784.428.136 \text{ Euro mali değeri olur. Bu tutarda ticarete konu olabilecek emisyon hakkı bulunmaktadır.}$$

Söz konusu büyüklüğün TL karşılığı da (1 Euro = 41.06 TL kur fiyatından) (02.04.2025 kur bilgisi kullanılmıştır.);

$$2.784.428.136 \times 41,06 = 114.328.619.264 \text{ TL mali değeri olur.}$$

Katılım bankacılığı perspektifinden baktığımızda mevcut emisyon stokları ile 114.3 milyar TL'lik fon havuzu oluşturma potansiyeli mevcuttur. Bankaların toplamış oldukları fonu zorunlu karşılık, sigorta primi, ankes payı gibi kesintiler sonrası yaklaşık 20% kesinti ile kredi olarak kullandırımları söz konusu olmaktadır. Bu durumda potansiyel olan bu havuzdan katılım bankaları;

$$114.328.619.264 \times 80\% = 91.462.895.411 \text{ TL karşılığı kredi/fon kullandırımları gerçekleştirme potansiyeli barındırmaktadır.}$$

Bankacılığın temel iki fonksiyonu olan mevduat/fon toplama ve kredi/fon kullandırma potansiyelleri dikkate alınarak, mevcut katılım bankacılığı toplam büyüklüklerine etkisi aşağıda yer alan tablolarda gösterilmiştir.

Katılım bankaları için 2024 yılı kasım ayı itibari ile toplanan fonlar büyüklüğü Tablo 4'de görüldüğü gibi 1.687.481 milyon TL olarak belirlenmiştir. Potansiyel emisyon hakkının mevduat/fon olarak değerlendirilmesi durumunda;

$$1.687.481 + 114.328 = 1.801.809 \text{ milyon TL'lik bir büyüklük oluşacak ve katılım bankacılığı toplanan fonlar büyüklüğünde 6.78\%, bankacılık sektör büyüklüğündeki katılım bankacılığı sektör payında 0.63\% seviyelerinde artış sağlayacaktır.}$$

Katılım bankaları için 2024 yılı Kasım ayı itibari ile kullandırılan fonlar büyüklüğü Tablo 5'de görüldüğü gibi 1.116,082 milyon TL olarak belirlenmiştir. Potansiyel emisyon hakkının fon olarak değerlendirilip bunun karşılığında kredi/fon kullandırımları söz konusu olduğunda;

$$1.116.082 + 91.462 = 1.207.544 \text{ milyon TL'lik bir büyüklük oluşacak ve katılım bankacılığı toplanan fonlar büyüklüğünde 8.19\%, bankacılık sektör büyüklüğündeki katılım bankacılığı sektör payında 0.60\% seviyelerinde artış sağlayacaktır.}$$

Yukarıda yer alan hesaplama simülasyonları sonucunda da görüldüğü üzere, 2023 yılı itibariyle Türkiye'de kayıtlı emisyon haklarının cari AB ETS fiyatı üzerinden değerlemesi ile bulunan ticarete konu olabilecek potansiyel rakamın katılım bankacılığı

Tablo 4. Katılım bankaları toplanan fonlar büyüklüğü

Yıl	Bankacılık sektörü toplanan fonlar (milyon TL)	Katılım bankacılığı toplanan fonlar (milyon TL)	% - katılım bankacılığı sektör payı
2024	18.102.888	1.687.481	9.32%
2023	13.847.230	1.382.798	9.99%
2022	8.346.795	907.022	10.87%
2021	4.339.947	421.789	9.72%
2020	3.595.036	333.003	9.26%

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB), 2023

Tablo 5. Katılım Bankaları Kullandırılan Fonlar Büyüklüğü

Yıl	Bankacılık sektörü toplanan fonlar (milyon TL)	Katılım bankacılığı toplanan fonlar (milyon TL)	% - katılım bankacılığı sektör payı
2024	15.143.376	1.116.082	7.37%
2023	10.991.153	837.647	7.62%
2022	7.035.046	536.909	7.63%
2021	4.181.923	268.093	6.41%
2020	3.661.505	228.979	6.25%

Kaynak: TKBB, 2023

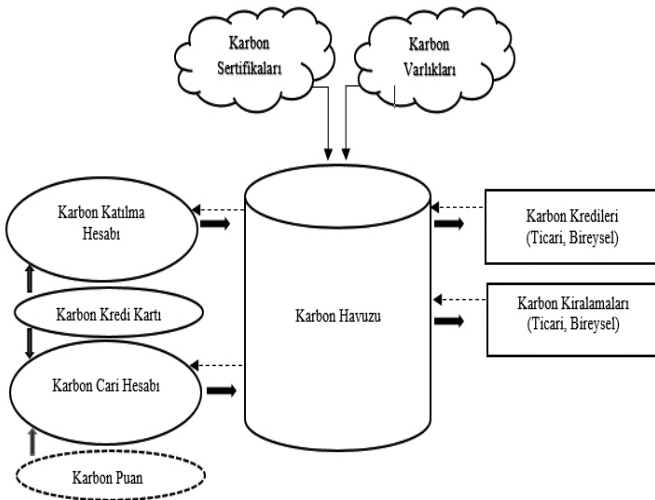
sektöründe değerlendirilmesi durumunda fon toplama ve kullandırma ana kalemlerinde sektör payında artış yaşayacaktır.

Karbon Katılım Bankası Ürün Hizmet Detayları ve Öneri

İslami finans esaslarına dayalı katılım bankacılığı, yatırım aşamasında sadece finansal getiri odaklı olunmamasını, çevrenin ve toplumun refahının artırılmasının önemsenmesi gerektiği esaslarını benimser. Böylelikle, İslami finans iklim değişikliği ile mücadele ve sürdürülebilirlik gibi küresel krizlere karşı olumlu katkı yapmayı amaçlar (Karatepe, 2024, s. 446). Nihai olarak, katılım bankacılığı sürdürülebilirlik prensiplerini teşvik eden, finansal sistemi daha adil, daha etik değerlere sahip olacak yapıya dönüştüren finansal bir oyuncu olarak görülebilir (Kalaycı & Cevherli, 2024, s. 146).

Katılım bankaları kendi faaliyetlerinin devamı sürecinde oluşan emisyon salımını minimum seviyede tutmalarının yanı sıra, düşük karbon ekonomisi uygulamasına geçiş kapsamında müşterilerine ürün, hizmet ve danışmanlık verebilir.

Bu amaçla Karbon Katılım Bankacılığı yaklaşımı ile sunulabilecek karbon emisyon azaltım esaslı ürün ve hizmetlere ait şematik gösterim Şekil 2'deki gibidir.



Şekil 2. Karbon emisyon azaltım esaslı ürün ve hizmetleri şeması

Karbon Kredileri (Ticari & Bireysel): Müşterilerin ticari faaliyetleri sonucu oluşan sera gazı salımlarının azaltılması ya da yok edilmesi, benzer şekilde bireysel sera gazı salımları ile ilgili azaltıcı ve önleyici faaliyetlere geçiş aşamalarının finansmanı ya da bu işlemlerin gerçekleştirilememesi durumunda karbon sertifikası ticareti yolu ile yutak alanların ve karbon emisyon salım azaltma faaliyetleri desteklenerek, bu azaltım faaliyetlerinin finansmanı sağlanabilir. Karbon

kredileri adı altında gerçekleştirilecek bu faaliyetlerin, karbon havuzu dahilinde yapılan bankacılık işlemleri sonrası oluşan fonun değerlendirilmesi şeklinde finanse edilebilir.

Karbon Kiralama-(Leasing) (Ticari & Bireysel): Karbon kredileri faslında anlatılan amaçlara uygun, sera gazı salımları ile ilgili azaltıcı ve önleyici faaliyetlere geçiş aşamalarının desteklenmesi, karbon sertifikası emisyon salım hakkının leasing usulü aracılığı ile katılım bankası tarafından müşterilere finansman aracılığı ile satımı yöntemidir. Ticari ve bireysel segmentler için alt kırılımlar bazında detaylandırılarak ürün çoklaması yapılabilir.

Karbon Katılma Hesabı: Karbon katılma hesabı, çevre duyarlılığı olan bireysel ve kurumsal müşteriler için, sera gazı salımlarının azaltımı amaçlı çevre dostu projeler için yapılan finansmanlardan elde edilen karların dağıtım yapılarak oluşturulan karbon havuzu ile hizmet verilebilir.

Karbon Cari Hesabı: Çevre duyarlılığı olan bireysel ve kurumsal müşteriler için, karbon sertifikalarının satışından oluşan karbon cari hesabı uygulaması gerçekleştirilecektir. Karbon katılma hesabı ve karbon kredi kartı uygulaması dahilinde biriken karbon puanların karbon cari hesabına virman edilmek suretiyle kullanımına imkan veren hizmettir. Benzer şekilde karbon cari hesabından karbon katılma hesabına da virman yolu ile tasarruf biriktirme imkanı sağlanabilir.

Karbon Kredi Kartı: Harcamalarda karbon sertifikası (karbon puan) biriktiren kredi kartı uygulaması. Biriken karbon puanlar, karbon cari ya da karbon katılma hesabına aktarılabilir. Çevreye duyarlı, karbon salımında hassas üye işyerlerinden yapılan harcamalarda ekstra puan desteği ile hem kart sahipleri hem de üye işyerleri teşvik edilebilir.

Bankacılık işlemleri: Müşteriler tarafından yapılan bankacılık işlemlerinin fiziki şube lokasyonuna gelmeden mobil, internet, call center ya da ATM kanalından yapılması teşvik edilerek, kanallara müşterilerin yönlendirilmesi ile işlem bazlı karbon puan ile ödüllendirme mekanizması geliştirilebilir. Söz konusu mekanizmanın işletilmesi ile birlikte, banka şubelerinin aydınlatma, ısıtma, su vb., gibi faaliyetleri için gerekli kullanımlar haricinde hem banka personeli hem de müşterilerin şubeye gelmek adına yapacakları trafiğin oluşturacağı karbon salımının önüne geçilmiş olunacak, hem de bankanın operasyonel maliyetlerinde ciddi tasarruf sağlanmış olacaktır.

Karbon Katılım Bankacılığı Uygulamasında Kamu Otoritesince Yapılabilecekler

Karbon katılım bankacılığının, kamu, yatırımcı, finansör, müşteri gibi uygulamanın paydaşları tarafından tercih edilebilir olması, daha çekici hale getirilerek ulusal ve uluslararası boyutta rekabetçi olabilmesini teminen kamunun sağlayacağı destek

önem arz etmektedir. Bu bağlamda, karbon katılım bankacılığı faaliyetleri kapsamında bankaların almış oldukları ücret ve komisyonlarda hem banka hem de müşteriler için vergi ve harç istisnası sağlanabilir. Bankaların karbon bankacılığı uygulaması dahilinde kullandırmış oldukları kredilerin risk değerlemesinde daha avantajlı kriterler uygulanarak, karşılık ayrılmasında ve bu hizmetler karşılığı oluşan gelirlerden vergi avantajı sağlanarak karbon bankacılığı teşvik edilebilir. Kamu otoritesinde ulusal ya da uluslararası kuruluşlardan sağlanan emisyon azaltımına yönelik fonların üretim sektörüne ulaştırılmasında karbon bankacılığı uygulamasına öncelik tanınabilir. Karbon katılma hesabı uygulaması çerçevesinde dağıtılacak kar paylarından, müşterilere vergi istisnası ya da avantajlı oran uygulaması imkanı sağlanarak ürünlerin kullanımı teşvik edilebilir.

Benzer şekilde bankalara kamu otoritesince, karbon menşeli ürün ve hizmetler için, zorunlu karşılık uygulamalarında daha avantajlı oranlar ile ürünlerin maliyetleri aşağı çekilmesi sağlanarak müşteriler tarafından daha tercih edilmeleri gerçekleştirilebilir. Emisyon azaltımına yönelik yapılacak yatırımların finansmanında, Kredi Garanti Fonu ya da Katılım Finans Kefalet Sistemi benzeri teminat destek sistemi organize edilerek, işletmelerin finansmana erişiminde tercih edilebilirlik, hız ve kolaylık imkanı sunulabilir. SKDM uygulaması gibi mali yaptırımları da olan uygulamalara ihracatçıların minimum seviyede maruz kalmaları için, uygulamanın gerekliliklerinin ihracat öncesi işlemlerde gerçekleşmesini teminen yurt içinde yapılması teşvik edilmelidir. Böylece, karbon azaltımına yönelik çalışmalara ait harcamalar SKDM uygulaması ile yurtdışına ödenmemiş olacak, karbon salımı azaltımına yönelik kalıcı faaliyetler için harcanmış olacaktır.

Modelin Kısıtları

Karbon katılım bankacılığı model önerisinin yeni ve geliştirilmeye açık bir model olmasının getirdiği kısıtlar bulunmaktadır. Bu bağlamda, sürdürülebilirlik yaklaşımının bir trend değil zorunluluk olduğu, katılım bankacılığının da var olan tüm bankacılık işlemlerinin İslami esaslar dahilinde yorumlanıp uygulama alanı bulduğu bankacılık hizmeti olduğu ve Karbon Katılım Bankasının bu iki nosyonunun harmanlanmış hali olduğunun anlatılıp bilinirliğinin artırılması çalışmalarına öncelik verilmelidir. Kurumsal sürdürülebilirlik stratejilerinin bir parçası olarak düşünülebilecek modelin uygulanabilirliği, zaman taahhütlü yaptırımlar olması nedeni ile kısa sürede hayata geçirilmesi ciddi avantajlar sağlayacaktır. Daha yaygın olan geleneksel bankacılık uygulamaları karşısında, katılım bankacılığı sektörünün karbon katılım bankacılığı uygulamalarını müşterilere çok iyi anlatıp, cazip hizmet ve teklifler sunabilmesi kritik başarı faktörüdür. Kamu otoritesince sağlanacak teşvik ve sübvansiyonlar hem yatırımcı hem de katılım bankacılığı sektörünün bu alana yatırım yapması

ve geliştirmesi önündeki en önemli motivasyon kaynaklarından birisi olacaktır.

Modelin Paydaşlara Etkileri

Küresel olarak çevre koruma ve bununla ilgili olarak karbon finansı ile ilgili ürünler geliştirme noktasında büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Hükümetlerin temiz enerji yatırımları ile ilgili düzenleyici engelleri iyileştirmeleri, bankacılık sektörü için uzun vadeli kredileri ve yatırımları değerlendiren düzenleyici yasal çerçeveyi de bu alanda destekleyici unsur olarak ele alıp hayata geçirmesi, temiz enerji ile ilgili finansmana erişimde tüm taraflar için büyük mali destek olacaktır (Horasan, 2021, s. 66). Modelin devreye girmesi ile birlikte, yatırımcıların önündeki emisyon salımı ile ilgili ulusal ve uluslararası bariyerlerin kaldırılması imkanı sunulmuş olacak, yeni pazar fırsatları oluşacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye, elektrik üretimi ve enerji tüketiminde fosil esaslı yakıtları terk ederek dış bağımlılığını azaltıp, yenilenebilir enerji kaynakları ile üretimini ve sanayileşmesini destekleyecek stratejileri hayata geçirmelidir. Bu stratejilere paralel olarak ihdas edilecek karbon ticaret sistemi ile emisyon hakları alım satım sözleşmesi olarak ticarileştirilip, bu alandaki finansman sorunlarının aşımında yardımcı bir öğe olacaktır. Enerji üretiminin yanında ilave bir gelir kalemi olarak yer alacak emisyon ticareti, üreticilerin finansal anlamda daha da güçlenmelerinin önünü açacaktır.

Türkiye’de ulusal bir ETS’nin kurulması, bu amaçla hedeflenecek gelirin Türkiye’de kalması adına önemlidir. Bu durum sadece Türkiye için değil, bulunduğumuz konum gereği başta Türkiye Cumhuriyetleri ve Balkan Ülkeleri yanı sıra İslam coğrafyasını da içine alan bölgesel piyasayı da yönetip yönlendirecek çalışmanın ilk adımı olarak görülebilir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2023b).

Türkiye’de yenilenebilir enerji kaynakları projeleri ile oluşturulan emisyon haklarının gönüllü piyasalar üzerinden alım satım sözleşmesi olması ile üreticiler, işletmeler (özellikle AB’ye ihracat yapan işletmeler) finans sektörü, bu konuda tecrübeler kazanarak, yakın zaman oluşumu planlanan ETS içinde ciddi bir alt yapı ve kazanım elde edilmiş olacaktır. Türkiye’de ETS’nin kurulması ile birlikte diğer ülkelerin ETS piyasaları ile küresel boyutta rekabet edebilmesi, emisyon hakları ticaretinde ulusaldan uluslararası boyuta taşınması ile karbon ticaretinde daha derinlik kazanılmasını sağlanacaktır.

Kurulacak ETS ve diğer yerel pazarların yanı sıra uluslararası arenada da hem Türk üreticilerine ait emisyon salım haklarına ait sertifikaların ticareti, hem de diğer ülke üreticilerine ait sertifika ticaretinde sektör oyuncusu olarak katılım bankaları

aktif olarak rol almalıdır. Karbon tabanlı bankacılık ürün ve hizmetleri ile donatılmış katılım bankacılığı uygulamalarının ulusal ve uluslararası piyasalarda tercih edilmesi, ticarete taraf olan tüm yerel unsurların destek ve katkıları ile zirveye ulaşabilecektir. Özellikle kamu otoritesince sağlanacak sübvansiyon, vergi ve harç indirimleri ya da muafiyetleri maliyetlerin düşmesine, bankalar aracılığı ile yatırım ya da tasarruf amaçlı finansmana ve işlemlere kolaylıkla erişimde ciddi avantajlar sunacaktır. Benzer şekilde cazip imkanlar sunulması suretiyle uluslararası fonlara erişim ve bunların yerel işletmelere ulaştırılmasında da kamunun sunduğu avantajların müşteri kitlelerine ulaştırılmasında katılım bankalarının rolü çok önemli olacaktır. Tüm bu işlemlerin Karbon Katılım Bankacılığı marifetiyle realize olması, sunulan bankacılık hizmet ve ürünleri, bankacılık sektörünün, özellikle katılım bankacılığı sektörünün de gelişim ve tercih edilebilirliği aşamasında kritik öneme sahiptir.

ETS kurulması ile daha güçlü aktive olacak Karbon Katılım Bankasının sektöre olan katkısı, ETS üzerinde işlem gören sertifikaların işlem boyutu ve finans sisteminde edindiği büyüklük, bu yapıdan faydalanan işletme ve bankaların sağlamış oldukları maddi ve itibari kazançları gibi konular sonraki dönemde araştırılabilecek konular olarak özetlenebilir.

Etik Beyan

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Çalışma, etik kurul onayı gerektirmediği için etik kurul onayı alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Yazar(lar) herhangi bir çıkar çatışması bildirmemektedir.

Finansal Destek

Bu araştırma için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Kaynaklar

- Ahuja, N. (2015). *Green banking in India: A review of literature. International Journal for Research in Management and Pharmacy*, 4(1). ISSN: 2320-0901
- Arslan, S., & Elitaş, C. (2024). *Sürdürülebilir yeşil bankacılık ve Türkiye açısından bir değerlendirme. Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3).
- Ataman, G. (2023, December 4). *Gönüllü karbon piyasalarından zorunlu karbon piyasalarına. Ekonomim*. Retrieved December 4, 2024, from <https://www.ekonomim.com/kose-yazisi/gonullu-karbon-piyasalarindan-zorunlu-karbon-piyasalarina/718666>
- Birinci, N. (2020). *Karbon fiyatlandırmasından elde edilen gelirlerin kullanımı ve etkinliği. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 155–179.

Co2notr. (2023). *Net sıfır bankacılık*. Retrieved December 13, 2023, from <https://co2notr.com/net-sifir-bankacilik/>

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2023a). *Türkiye iklim değişikliği stratejisi 2010–2023*. Retrieved December 8, 2023, from https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/file/strateji%20belgesi/Turkiye%20iklim%20Degisikligi%20Strateji%20Belgesi_TR.pdf

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2023b). *Ulusal karbon kredilendirme programı imzalandı*. Retrieved December 11, 2023, from <https://csb.gov.tr/ulusal-karbon-kredilendirme-programi-protokolu-imzalandi-bakanlik-faaliyetleri-38632>

Çizgici Akyüz, G. (2023). *Finansal performans ve çevresel performans ilişkisinin bankacılık sektörü açısından incelenmesi. Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 9(2), 331–345.* <https://doi.org/10.20979/ueyd.1348635>

Çokgezen, Y. J. (2023). *Yeşil finansman araçları, yeşil tahvil piyasası ilkeleri ve kullanımı. In İklim değişikliği ve sürdürülebilir finans (pp. 67–96). Çağlayan Yayınları*.

Dünya. (2011, November 24). *Havadan para kazanmanın 7 yolu*. Retrieved November 24, 2023, from <https://www.dunya.com/dunya/havadan-para-kazanmanin-7-yolu-haberi-136585>

Emissions Database for Global Atmospheric Research. (2025). *Emissions Database for Global Atmospheric Research (GHG Emissions of All World Countries, JRC/IEA 2024 Report)*. European Commission, Joint Research Centre (JRC). Retrieved April 14, 2025, from <https://edgar.jrc.ec.europa.eu>

Ege Orman Vakfı. (n.d.). *Karbon/Karbon Kredisi Projesi*. https://www.egeorman.org.tr/projeler/8/karbon_karbon_kredisi_projesi.aspx

Ekonomim. (2023, November 24). *Erguvan karbon kredisi ihracatına kapı aralayacak*. Retrieved November 24, 2023, from <https://www.ekonomim.com/sirketler/erguvan-karbon-kredisi-ihracatina-kapi-aralayacak-haberi-687443>

Elitaş, C., & Çetin, A. C. (2011). *Karbon ticareti ve karbon bankacılığı. Muhasebe ve Denetim Bakış*, 51–78.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2025, April 2). *Türkiye yenilenebilir enerji kurulu gücünde 11. sıraya yükseldi*. Retrieved April 2, 2025, from <https://enerji.gov.tr/haber-detay?id=21306>

Ergün, T. (2023). *Katılım finans gelişimi ile enerji tüketimi–yenilenebilir enerji etkileşimi: Seçilmiş ülkelerden kanıtlar. Kocatepe İslami İlimler Dergisi*, 6(Özel Sayı), 120–140.* <https://doi.org/10.52637/kiid.1294494>

Ergün, T. (2024). *İslami bankacılık, yenilenebilir-yenilenemez enerji ile ekonomik büyümenin çevre kalitesi üzerindeki rolü: Seçilmiş ülkeler için LCC hipotezinin test edilmesi. Kocatepe İslami İlimler Dergisi*, 7(3), 106–131.

Ergün Yüksel, B., Özcan, M., & Ocaklı, E. (2022). *Türkiye gönüllü karbon piyasalarının değerlendirilmesi. Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 10(5), 10–25.* <https://doi.org/10.29130/dubited.1101215>

Ersoy, M. M., & Berberoğlu, S. (2022). *Türkiye perspektifinde yeşil mutabakat ve karbon ayak izi: Tehdit mi? Fırsat mı? Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 8(1), 156–164.* <https://doi.org/10.21324/dacd.982396>

Güven Enerji. (2023, April 2). *Karbon emisyonu*. Retrieved April 2, 2025, from <https://www.guven-enerji.com/tr/bilgi-merkezi/karbon-emisyonu-27.html>

Gültekin, H. (2023). *Finansal gelişme, inovasyon ve CO₂ emisyonları: ARDL sınır testi yaklaşımı. Econder International Academic Journal*, 7(1), 25–39.* <https://doi.org/10.35342/econder.1269394>

Gülhan, Ü. (2019). *Sürdürülebilir kalkınmada karbon piyasalarının rolü ve Türkiye perspektifi. In Sürdürülebilirlik: Ekonomik ve sosyal eğilimler (pp. 127–144). İmaj Yayınevi*.

Güneysu, Y., & Atasel, O. Y. (2022). *Karbon emisyonları ile finansal performans arasındaki ilişkinin incelenmesi: BIST100 endeksinde bir*

araştırma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(3), 1183–1193.* <https://doi.org/10.18069/firatsbed.1125859>

Horasan, M. (2021). *Karbon finansı ve Türkiye’de bu alanda atılan adımlar*. In *İşletme ve İktisadi Bilimler Araştırma ve Teori* (pp. 62–70).

Iskandar, A., Possumah, B. T., & Aqbar, K. (2020). *Islamic financial development, economic growth and CO₂ emissions in Indonesia*. *Journal of Islamic Monetary Economics and Finance*, 6(2), 353–372.* <https://doi.org/10.21098/jimf.v6i2.1159>

Kalaycı, M., & Cevherli, F. (2024). *Katılım bankacılığı ve sürdürülebilirlik: Finansal dönüşümde ikili etki*. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Social Sciences Institute*, 39, 135–150.* <https://doi.org/10.20875/makusobed.1468591>

Karatepe Kaya, M. (2024). *Bir kıymetli evrak türü olarak sukukun sürdürülebilir hedefler için kullanılması: Yeşil sukuk üzerine bir analiz*. *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(1), 443–472.* <https://doi.org/10.54704/akdhfd.1441899>

Kartal, C. (2023). *Karbon riskinin finans sektöründeki etkileri ve yönetim stratejileri*. In *Uluslararası Ticarete Güncel Sorunlar* (pp. 95–121). Eğitim Yayınevi.

Khairunnessa, F., Vazquez-Brust, D. A., & Yakovleva, N. (2021). *A review of the recent developments of green banking in Bangladesh*. *Sustainability*, 13(4).* <https://doi.org/10.3390/su13041904>

Oyegunle, A., & Weber, O. (2015). *Development of sustainability and green banking regulations: Existing codes and practices (CIGI Papers No. 65)*. Centre for International Governance Innovation.

Sandbag. (2024). *Carbon price viewer*. Retrieved December 20, 2024, from <https://sandbag.be/carbon-price-viewer/>

Simon, F. (2023, December 12). *EU carbon price to hit €400 mark with 90% climate goal: Analysts*. *Euractiv*. Retrieved December 12, 2023, from <https://www.euractiv.com/section/emissions-trading-scheme/news/eu-carbon-price-to-hit-e400-mark-with-90-climate-goal-analysts/>

Tekbaş, M. (2024). *Türkiye’nin sürdürülebilir kalkınma sürecinde bankacılık sektör gelişimi ile CO₂ emisyonu ilişkisi*. *Journal of Emerging Economies and Policy*, (Special Issue), 66–77.

Tur, F., & Ünüvar, B. (2023). *Yeşil ekonominin finansmanına kalkınma perspektifinden bakış*. In *İklim değişikliği ve sürdürülebilir finans* (pp. 11–32). Çağlayan Yayınları.

Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB). (2023). *Veri peteği platformu*. Retrieved October 31, 2023, from <https://veripetegi.tkbb.org.tr>

Ubay, B., & Bilgici, Y. (2021). *Karbon fiyatlandırmasında emisyon ticaret sistemi ve önemi*. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 47–72.

World Bank. (2023). *Scaling up to phase down: Financing energy transitions in the power sector*. Retrieved December 14, 2023, from <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/d0c0c6a2-f331-4bb9-b9d1-638d1f039e7d/content>

YeşilEkonomi. (2023). *Karbon kredileri ve sertifikasyon süreci*. Retrieved December 13, 2023, from <https://yesilekonomi.com>

Yıldız, M. (2023). *Türkiye’nin karbon nötrlüğü hedefinde ekonomik faktörlerin rolü*. *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 102–129.* <https://doi.org/10.30784/epfad.1207540>

DOI: 10.26468/trakyasobed.202594

Trakya University Journal of Social Sciences, 27(2), 356–361, 2025

Women Musicians in Victorian Fiction (1860–1900): A Critical Review of Phyllis Weliver’s Interdisciplinary Analysis

Viktorya Dönemi Romanında Kadın Müzisyenler (1860–1900):
Phyllis Weliver’in Disiplinlerarası Analizine Eleştirel Bir Bakış

✉ Rana Begüm Altun, MA Student*

École Pratique des Hautes Études (EPHE), PSL University, Paris, France

ABSTRACT

This article provides a critical review of Phyllis Weliver’s *Women Musicians in Victorian Fiction, 1860–1900*. The book examines the cultural role of female musicians in Victorian literature and shows how music functions as a narrative instrument to reflect and shape social perceptions of gender, class, and femininity. Drawing on an interdisciplinary framework combining musicology, feminist criticism, and literary studies, Weliver analyzes fictional representations of women’s musical performance and their broader societal implications. The review emphasizes the author’s perceptive treatment of themes such as mesmerism, emotional susceptibility, and the dichotomous portrayal of women as angelic or demonic figures. It also notes the study’s limitations, particularly its focus on middle- and upper-class women and the relative inattention to working-class musical practices. The review affirms the book’s value as a significant contribution to Victorian studies and feminist musicology while identifying avenues for further research on gender, artistic expression, and cultural politics.

Keywords: Victorian literature, gender studies, feminist musicology, female musicians, narrative analysis, cultural representation

ÖZ

Bu makale, Phyllis Weliver’in *Women Musicians in Victorian Fiction, 1860–1900* adlı eserinin eleştirel bir incelemesini sunmaktadır. Kitap, Viktorya dönemi edebiyatında kadın müzisyenlerin kültürel rolünü araştırmakta ve müziğin toplumsal cinsiyet, sınıf ve kadınlık algılarını yansıtmaya ve şekillendirmeye aracı olarak nasıl işlev gördüğünü analiz etmektedir. Müzikoloji, feminist eleştiri ve edebiyat araştırmalarını birleştiren disiplinlerarası bir yaklaşımla Weliver, kadınların müzikal ifadelerinin edebi temsillerini ve bunların toplumsal etkilerini incelemektedir. Bu değerlendirme, eser boyunca öne çıkan mesmerizm, duygusal hassasiyet ve kadınların melek/demonik ikiliğiyle betimlenmesi gibi temaları vurgularken çalışmanın sınırlılıklarına da değinmektedir. Özellikle orta ve üst sınıfa odaklanılması ve işçi sınıfına dair müzikal deneyimlerin görece ihmal edilmesi eleştirilmiştir. Sonuç olarak, bu değerlendirme, eserin Viktorya dönemi çalışmaları ve feminist müzikoloji açısından önemli bir katkı olduğunu teyit etmekte ve toplumsal cinsiyet, sanat ve kültürel politika üzerine gelecekteki araştırmalar için yeni yönler önermektedir.

Anahtar kelimeler: Viktorya dönemi edebiyatı, toplumsal cinsiyet çalışmaları, feminist müzikoloji, kadın müzisyenler, anlatı analizi, kültürel temsil



*Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Rana Begüm Altun, MA Student

E-mail: ranabegumaltun@gmail.com

ORCID: 0009-0008-3216-3345

Received/Geliş Tarihi: 18.09.2025

Accepted/Kabul Tarihi: 08.12.2025

Publication Date/Yayınlanma Tarihi: 26.12.2025

To cite this article/Atf: Altun, RB. (2025). Women musicians in Victorian fiction (1860–1900): A critical review of Phyllis Weliver’s interdisciplinary analysis. *Trakya University Journal of Social Sciences*, 27(2), 356–361.



Copyright© 2025 The Author. Published by Galenos Publishing House on behalf of Trakya University. Licensed under a Creative Commons Attribution (CC BY) 4.0 International License.
*Telif Hakkı 2025 Yazar. Trakya Üniversitesi adına Galenos Yayınevi tarafından yayımlanmaktadır. Creative Commons Atf (CC BY) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

This article offers a critical review of Phyllis Weliver's *Women Musicians in Victorian Fiction, 1860–1900*, a work located at the intersection of Victorian literature, musicology, and gender studies. The book investigates the portrayal of female musicians in Victorian fiction and the role of music as a narrative mechanism that reflects, reinforces, and occasionally contests societal conceptions of gender roles. Through close examination of literary depictions of women's musical practices, Weliver illuminates cultural anxieties and ideological tensions surrounding femininity, emotionality, and artistic agency. The interdisciplinary approach yields significant insights into literature's participation in forming and negotiating cultural norms.

Set within Victorian society between 1860 and 1900, the analysis is grounded in a historical framework that recognizes women's expanding roles in education, public life, and the arts. The increasing visibility of female performers during this period, concurrent with early feminist movements, challenged conventional domestic constraints on women. Weliver locates her study within this broader transformation, engaging feminist scholarship that critiques patriarchal restrictions on women's artistic and professional aspirations. She also incorporates contemporary scientific discourses, including mesmerism and theories of psychological influence, demonstrating how these shaped the image of the female musician as simultaneously fascinating and dangerous, gifted yet vulnerable.

The review identifies several core arguments in Weliver's work. The book centres on the cultural role of female musicians in Victorian fiction. Each chapter develops this theme through detailed textual analysis and sustained engagement with authors such as George Eliot and Wilkie Collins. One of Weliver's central arguments is that music served as a tool of social mobility and moral respectability for women, particularly those from the middle and upper classes. Moreover, the book underlines the dual nature of musical talent: although music signified refinement and feminine virtue, it also aroused suspicion when linked to ambition or excessive emotionality. The connection between music and mesmerism is particularly significant here, as Weliver demonstrates how narratives of trance, influence, and nervous disorders intersected with Victorian ideologies of femininity.

Weliver's interdisciplinary methodology is one of the book's principal strengths. Her integration of literary criticism, historical contextualization, and gender theory provides a robust framework for analyzing representations of female musicians across a range of fictional texts. The review commends Weliver's attention to the symbolic role of music in Victorian narratives, not merely as background, but as a powerful narrative device charged with ideological meaning. The author's clear organization, precise terminology, and incorporation of philosophical and aesthetic theory (including references to Schopenhauer, Feuerbach, and evolutionary thought) further deepen the analysis. Of particular note is her skill in drawing internal comparisons within novels, showing how music constructs character identity in relation to mental instability, repression, or empowerment.

However, the review also identifies certain limitations in Weliver's approach. One concern is the frequent reliance on binary archetypes, angelic versus demonic, to categorize female musicians, which can overshadow more ambiguous or evolving representations. Although Weliver acknowledges this framing, the inclusion of characters who transcend these oppositions would have enriched the discussion. Additionally, the study concentrates almost exclusively on middle- and upper-class women, with minimal attention to working-class musical practices. While music is presented as a pathway to social mobility, the omission of radical or informal musical contexts, such as choirs, community performances, or labour-related song traditions, narrows the class perspective. Lastly, although the exploration of mesmerism and emotional intensity provides valuable psychological depth, it occasionally overshadows broader socio-political considerations that would more firmly situate music within issues of labour, access, and institutional power.

In conclusion, *Women Musicians in Victorian Fiction* stands as a valuable and insightful contribution to Victorian literature and feminist musicology. Weliver's rigorous interdisciplinary analysis reveals how fiction both shaped and was shaped by dominant and contested ideologies of femininity, performance, and respectability. The book's ability to connect literary texts with scientific, social, and philosophical discourses secures it a distinctive place within the historiography. Although the study might have benefited from a broader range of sources and greater class inclusivity, its contributions remain substantial. For scholars of gender, music, and nineteenth-century cultural history, Weliver's work provides a compelling foundation for further research and encourages examination of lesser-known texts and wider connections between literature and other artistic and social practices. At a time when the visibility and agency of women in the arts remain pressing concerns, this book illuminates their historical roots and literary representations with clarity and depth.

Introduction

Weliver (2016), a scholar specializing in Victorian literature and musicology, provides a nuanced analysis of female musicians in *Women Musicians in Victorian Fiction, 1860–1900*. In this work, she examines how Victorian fiction employs music as a narrative tool to reflect and shape contemporary perceptions of gender, underscoring the tension between artistic expression and social constraint. Although her expertise is rooted in Victorian studies, Weliver's research extends across the interdisciplinary fields of literature, gender studies, and musicology. She holds a doctorate in English literature and regularly lectures and publishes on Victorian culture and its artistic representations.

Weliver is the author of *Mary Gladstone and the Victorian Salon: Music, Literature, Liberalism* (Cambridge University Press, 2017) and *The Musical Crowd in English Fiction, 1840–1910: Class, Culture and Nation* (Palgrave Macmillan, 2006). She has also co-edited volumes such as *Words and Notes in the Long Nineteenth Century* (ed. and intro. Phyllis Weliver and Katharine Ellis, Boydell & Brewer, 2013).

Women Musicians in Victorian Fiction, 1860–1900 was first published by Ashgate in 2000 and reissued by Routledge in 2016 as part of the *Routledge Library Editions: The Nineteenth-Century Novel series*. The book presents a detailed examination of the representations of female musicians in Victorian fiction between 1860 and 1900. Weliver explores how these portrayals reflect societal attitudes towards women's roles in domestic, professional, and public spheres. Her central aim is to investigate how music functions as a narrative mechanism for interrogating gender roles and the social construction of femininity. Often a symbol of refinement and idealized femininity, music also appears in her analysis as a site of rebellion, emotional excess, and moral ambiguity. Weliver demonstrates how this dual role of music influenced Victorian literary discourse and contributed to evolving perceptions of women's place in society.

Historical and Historiographical Context

Between 1860 and 1900, Victorian England experienced significant transformations in the social roles of women, reflecting broader changes in education, employment, and cultural participation. During this period, debates intensified over women's involvement in the arts and their visibility in the public sphere. Female musicians began to challenge conventional domestic boundaries by performing publicly and pursuing professional careers, prompting a reassessment of gender norms. The increasing prominence of women as public performers coincided with the emerging feminist movement, which sought to expand women's rights and contest restrictive social conventions.

Music, long considered a suitable domestic accomplishment for women, gradually emerged both as a means of empowerment and as a potential marker of deviance when practised beyond the private sphere. Weliver positions her work within feminist historiography by examining the gendered dimensions of Victorian fiction and the cultural anxieties surrounding women's artistic autonomy. Her study engages with leading feminist scholars who critique the patriarchal structures that have historically limited women's artistic and professional aspirations.

Furthermore, Weliver locates her analysis within contemporary scientific discourses, including mesmerism and theories of psychological influence, which shaped public perceptions of female musicians. By drawing connections between music, gender, and literature, Weliver's study illuminates how Victorian fiction mirrored the era's social tensions and contributes to broader discussions on the intersections of art, science, and gender during a pivotal period in British cultural history.

Critical Analysis of the Text

Main Arguments

The book is structured around a central thematic thread and several interconnected arguments. The overarching theme, present in every chapter, is the cultural role of female musicians in Victorian fiction. This theme emerges through Weliver's arguments, comparisons, and examination of works by authors such as George Eliot and Wilkie Collins¹. She demonstrates how music functions as a narrative device to explore tensions between social expectations, gender roles, and women's artistic expression.

Other topics addressed follow naturally from this main theme, creating a cohesive flow across the chapters. For example, the analysis of music as a tool of social mobility and power, developed particularly in the first chapter, illustrates how music enabled women to advance within the Victorian social hierarchy². Weliver presents music as a means of facilitating social mobility, allowing women to transcend certain class boundaries by upholding domestic values or entering professions such as teaching. This discussion illuminates how music opened paths to respectability and autonomy for women.

Another central issue is the dual nature of musical talent. Weliver emphasizes that music was largely entrusted to women as a cultural activity, since amateur musical involvement by men was often regarded as effeminate. This strong association between music and femininity reflected a deeply rooted cultural norm: "*Because music was also one of the only fields that*

1 Phyllis Weliver, *Women Musicians in Victorian Fiction, 1860–1900* (London: Routledge, 2016), s. 15

2 Phyllis Weliver, *Women Musicians in Victorian Fiction, 1860–1900* (London: Routledge, 2016), s. 48.

*middle- and upper-class women regularly received education in and men did not, it was frequently connected with perceptions of ideal femininity.”*³

A further central theme is the intersection of music with emotional and psychological narratives. From Chapter 2 onward, Weliver examines how music and mesmerism (a popular form of hypnosis at the time) intertwine with Victorian ideals of femininity. Music is portrayed as a symbol of female passivity and susceptibility to control, reinforcing the angelic or demonic dichotomy that dominated representations of women in Victorian literature⁴. Furthermore, the relationship between music, passion, and vulnerability to external influences aligns with Victorian anxieties about femininity and emotional excess.

Within this context, the effects of musical education on women are also considered. Weliver shows how young girls were mentally and artistically overburdened in the name of proper upbringing. She argues that excessive emphasis on the arts, particularly music, could overstimulate women’s imagination, lead to nervous disorders, and heighten emotional sensitivity. This idea is developed extensively in Chapter 2 and revisited in the “Source Reading” section: *“The anxiety to render a young lady accomplished, at all hazards, has originated a system of forced mental training, which greatly increases the irritability of the brain.”*⁵ These themes interweave to form a comprehensive examination of how Victorian fiction reflected cultural tensions surrounding women, their place in society, and the complex role of music as both a tool of control and a means of emancipation.

Key Strengths

The work employs an interdisciplinary feminist approach that integrates literature, music, and gender studies. This method enriches the analysis by supplying both historical depth and critical readings of major Victorian literary figures. The book’s structure is also a major strength. From the introduction onward, each chapter is clearly outlined, providing preliminary guidance that facilitates understanding of the material that follows. The seamless progression of chapters, never resembling standalone essays, enhances overall accessibility. Weliver further reassures the reader by explicitly identifying her sources early on: *“While I am most interested in how novels represent female musicians, Chapter 1 constructs the background to the perceptions of music that the large middle- and upper-class readership in*

*Victorian Britain brought to their reading of these novels. To this end I use periodicals as my main source to establish the views generally held about music at this time.”*⁶

The book’s interdisciplinarity is reinforced through precise terminology that maintains clarity despite the range of topics addressed. This approach prevents fragmentation and sustains a coherent perspective: *“After documenting how music was used in nineteenth-century theories of consciousness, I apply these theories to readings of specific novels. The year 1860 is when sensation fiction is commonly thought to begin, with the publication of Wilkie Collins’s The Woman in White. In sensation novels, appearances are deceptive. Angelic spouses harbor dark secrets, and the role of musical accomplishments, as a signifier of social ideals, is questioned.”*⁷

Weliver extends her framework beyond the intersection of literature and music by incorporating philosophical theories, thereby constructing a broader cultural landscape. This sustained dialogue between literature, philosophy, and aesthetic theory adds considerable depth: *“Chapter 5 investigates theories that are important for understanding the role of music in George Eliot’s fiction: Schopenhauer’s aesthetics, Feuerbach and evolutionary theories, especially in terms of the shared origin of language and music. In terms of the evolution of language, I begin with Rousseau’s theories of melody as part of social formation. Next, I examine the physiological associationist theories of Spencer and Lewes.”*⁸

Another key strength is the author’s skill in drawing internal comparisons within the works examined. Rather than limiting herself to external critique, Weliver highlights parallels and contrasts inside the narratives themselves, yielding a more nuanced interpretation: *“I am interested in the factors that go into that characterization. In particular, how does Dickens use music and abnormalities in mental health to underpin Jasper’s character and the novel’s structure?”*⁹

All of these elements combine to produce a study of exceptional analytical richness and intellectual depth that transcends conventional literary reading and offers a thorough exploration of the cultural and intellectual interconnections shaping the representation of female musicians in Victorian fiction.

3 Weliver, *Women Musicians in Victorian Fiction*, s. 1.

4 Weliver, *Women Musicians in Victorian Fiction*, s. 2.

5 Weliver, *Women Musicians in Victorian Fiction*, s. 285.

6 Weliver, *Women Musicians in Victorian Fiction*, s. 14.

7 Weliver, *Women Musicians in Victorian Fiction*, s. 15.

8 Weliver, *Women Musicians in Victorian Fiction*.

9 Weliver, *Women Musicians in Victorian Fiction*.

Critical Limitations

One principal limitation of Weliver's work is the tendency to reduce female musician figures to binary archetypes, generally categorised as angelic or demonic. Although this framework usefully illuminates how Victorian fiction reflects social anxieties surrounding women in the arts, it risks oversimplifying more complex and evolving representations. Weliver herself acknowledges this pattern: "*Social approval can be monitored by the heavenly or demonic names attached to certain musical practices.*"¹⁰ This observation underlines the restrictive lens through which Victorian society often viewed female musicians. A deeper examination of characters who escape these categories, such as Gwendolen Harleth in *Daniel Deronda*, who combines ambition and vulnerability, would, however, have enriched the analysis and revealed how Victorian fiction sometimes blurs the boundaries between these extremes.

Furthermore, Weliver's study concentrates primarily on middle- and upper-class women, devoting less attention to musicians from working-class backgrounds. Although the book briefly notes the rise of music teachers and performers from modest origins and recognizes music's role as a vehicle for social mobility, a more thorough investigation of working-class engagement with music, through public performances, choirs, or informal settings, would have broadened the treatment of class dynamics. This relative neglect aligns with a wider tendency in Victorian studies to privilege middle-class domestic narratives, thereby marginalizing the diverse and occasionally radical musical practices of working-class women.

Weliver's emphasis on psychological and emotional dimensions, especially in her discussion of mesmerism and music, lends valuable depth. Yet this focus occasionally eclipses broader socio-political readings of music's place in women's lives. The connection between mesmerism and female musicians is undoubtedly compelling, but the priority given to individual psychological transformation can overshadow structural analyses of how social and economic conditions shaped women's musical experiences. A more balanced approach would have yielded deeper insight into how Victorian fiction not only reflected but also helped shape contemporary discourses on gender, art, and professionalization.

In sum, *Women Musicians in Victorian Fiction* remains a valuable contribution, yet a wider selection of literary sources, greater attention to character complexity, and fuller consideration of class diversity would have further strengthened Weliver's already persuasive arguments.

Comparison and Historiographical Context

Phyllis Weliver's *Women Musicians in Victorian Fiction, 1860–1900* occupies a distinctive position within musicology and Victorian literary studies. Although scholars such as Nicholas Temperley and Ruth Solie have examined the intersection of gender, music, and literature, Weliver's work is distinguished by its integration of musicology with feminist literary criticism, thereby providing an original perspective on the representation of female musicians in fiction (Temperley, 1986).

Comparison with Other Publications

In contrast to scholars such as Nicholas Temperley¹¹ or Joseph Morrissey¹², who primarily focus on the historical, institutional, or sociological dimensions of Victorian music, Weliver adopts a distinctive approach by examining fictional representations of female musicians (Morrissey, 2018). Her study does not merely trace performance history or educational structures but interrogates how music functions as a narrative tool through which issues of gender, emotion, and identity are articulated.

Other scholars address related themes from different perspectives. For instance, Alan Davison's research on musical iconography¹³ focuses on the visual representation of male virtuosi such as Liszt or Chopin (Davison, 2003). Although his work illuminates cultural codes in nineteenth-century portraiture, it does not explore female musical subjectivity or narrative fiction. Suzanne Fagence Cooper¹⁴, in her examination of Victorian painting, treats music as a visual motif linked to domesticity, sensuality, or nostalgia, yet remains within the visual domain without considering its development across narrative time or its interaction with character development (Cooper, 2005).

Similarly, Lise K. Meling¹⁵ investigates the piano as a symbol of idealized femininity in literature and painting (Meling, 2018). Her emphasis on posture, decorum, and surface representation complements Weliver's concern with musical expression, but whereas Meling privileges visual aesthetics, Weliver explores the tensions between interiority and performance. Her fictional

¹⁰ Weliver, *Women Musicians in Victorian Fiction*, s. 56.

¹¹ Nicholas Temperley, "The Lost Chord: Essays on Victorian Music," *Music & Letters* 71, no. 3 (1986): 415–418.

¹² Joseph Morrissey, *Women's Domestic Activity in the Romantic-Period Novel, 1770–1820: Dangerous Occupations* (Palgrave Macmillan, 2018).

¹³ Alan Davison, "The Musician in Iconography from the 1830s and 1840s: The Formation of New Visual Types," *Music in Art: International Journal for Music Iconography* 28, no. 1/2 (2003): 147–162.

¹⁴ Suzanne Fagence Cooper, *Picturing Music in Victorian England* (Doctoral dissertation, Buckinghamshire New University, 2005).

¹⁵ Lise K. Meling, "Women and Pianos in 19th-Century Art and Literature," *International Journal of Arts & Sciences* 11, no. 2 (2018): 25–34.

protagonists frequently embody ambivalence, restraint, or rebellion, qualities less evident in iconographic studies. Cyril Ehrlich's social history of the piano¹⁶ provides essential context for the instrument's diffusion across the Victorian domestic sphere, yet centres on material culture and economic trends, leaving the symbolic, affective, and narrative dimensions that Weliver examines largely unaddressed (Ehrlich, 1990). Weliver thus bridges a critical gap between historical inquiry and narrative imagination, revealing how the piano serves not only as a domestic object but as a conduit for constructing female identity in fiction.

Position within the Historiography

Weliver's study occupies a distinctive place in Victorian scholarship through its integration of literature, musicology, and gender studies. Although considerable research exists on the period, her approach transcends conventional boundaries by incorporating feminist criticism and cultural analysis, placing her work both in continuity with and in contrast to preceding studies. The book argues that novels do not simply reflect social attitudes towards female musicians but actively participate in shaping those attitudes. Victorian fiction, in Weliver's reading, functions not merely as a mirror of norms but as a site where such norms are negotiated and contested. This perspective underscores literature's role as a cultural instrument in forming public perceptions of women's places in music and society.

A further strength lies in Weliver's attention to the psychological and emotional dimensions of music, especially through mesmerism and mental influence. This emphasis shifts focus from institutional accounts of women's musical participation towards intimate explorations of how music affects identity, desire, and agency within fictional worlds. By uniting close textual analysis with historical contextualization, *Women Musicians in Victorian Fiction* renews understanding of nineteenth-century discourses on gender and art while contributing to feminist historiography. Hence, Weliver fills a significant gap by examining the convergence of music and literature in producing complex narratives of femininity, artistic expression, and social power.

Conclusion

Phyllis Weliver's *Women Musicians in Victorian Fiction, 1860–1900*, makes a significant contribution to Victorian studies, particularly in the domains of gender, literature, and musicology. Weliver illuminates how Victorian novels depict female musicians, demonstrating how these texts both reflect and reinforce societal concerns surrounding women's roles in the arts. Her interdisciplinary approach, integrating literary analysis with psychological and sociological perspectives,

deepens understanding of the intersections between music, social class, femininity, and subjectivity.

The rigor of Weliver's textual analysis and the pertinence of her arguments render this work an essential resource for scholars of gender representation in Victorian literature. For future research, the study opens possibilities for examining lesser-known Victorian authors and noncanonical works that also address the figure of the female musician. Furthermore, her focus on the links between music and mesmerism encourages further investigation into the relations between performance, mental health, and gender.

The book contributes substantially to contemporary debates on women's visibility and autonomy in the arts while stimulating new inquiry into the historical intersections of music, literature, and gender politics. At a time when questions of gender equality in creative fields remain pressing, Weliver's work serves as a key reference for comprehending the cultural origins of these issues and the literary legacies that continue to inform them.

Ethical Statement

It is hereby declared that all rules specified in the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed in this study.

Ethics Committee Approval

Since this study did not require ethics committee approval, no ethics approval was obtained.

Conflict of Interest

The author(s) declare that they have no competing interests.

Funding

No financial support was received for this research.

References

- Cooper, S. (2005). *Picturing music in Victorian England* (Doctoral dissertation, Buckinghamshire New University).
- Davison, A. (2003). The musician in iconography from the 1830s and 1840s: The formation of new visual types. *Music in Art: International Journal for Music Iconography*, 28(1/2), 147–162.
- Ehrlich, C. (1990). *The piano: A history*. Oxford University Press.
- Meling, L. K. (2018). Women and pianos in 19th-century art and literature. *International Journal of Arts & Sciences*, 11(2), 25–34.
- Morrissey, J. (2018). *Women's domestic activity in the romantic-period novel, 1770–1820: Dangerous occupations*. Palgrave Macmillan.
- Temperley, N. (1986). The lost chord: Essays on Victorian music. *Music & Letters*, 71(3), 415–418.
- Weliver, P. (2016). *Women musicians in Victorian fiction, 1860–1900: Representations of music, science and gender in the leisured home*. Routledge.

16 Cyril Ehrlich, *The Piano: A History* (Oxford: Oxford University Press, 1990).

2025 Referee Index

Abdullah Alperen
Ahmet Emre Biber
Ahmet Hamdi Zafer
Alaeddin Yalçınkaya
Ali Ekber Gülersoy
Ali Sırrı Yılmaz
Ayşe Öztürk Samur
Bahar Sarıboğa Akca
Bülent Öztürk
Büşra Kaya
Ceyhun Akyol
Cihan Tınaztepe Çağlar
Demet Çakıroğlu
Dilek Çetin
Ertuğrul Karakuş
Evren Mercan
Faruk Gün
Fatma Karaman
Feryal Söylemezoğlu
Funda Kızılar Emer
Furkan Demirgöl

Gökcan Çelik
Gülçin Çakıcı Öztürk
Güliden Demir
Halime Yeşilyurt
Haluk Özdemir
Hikmet Asutay
Kemal Özteme
Kenan Orçanlı
Lebriz Sönmez
Lütfihak Alpan
Mehmet Fatih Yalçın
Mehtap Tunç
Merve Yılmaz Karataş
Mine Akkaynak
Muhammet Koçak
Muhammet Koçak
Murat Keçiş
Mustafa Koyuncu
Mustafa Özer Özkantar
Mustafa Safa
Mustafa Torun

Nail Hoşcan
Nermin Atıla
Nural İmik Tanyıldızı
Osman Güldemir
Oya Onat Kocabıyık
Ömer Düzbakar
Ömer Torlak
Ömerül Faruk Bölükbaşı
Özgür Sayın
Pınar Çiçekoğlu Öztürk
S. Sadi Seferoğlu
Serdar Göcen
Serkan Yazıcı
Seven Erdoğan
Sevinç Hatipoğlu
Tamer Bayrak
Tuba Akpolat
Ülhak Çimen
Yunus Kara
Zafer Şafak
Zakir Avşar